

გეოგრაფიკა

VII

უცხოური წყაროები საქართველოს შესახებ

წიგნი XX

გეორგიკა ტ. VII

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

Комиссия по публикации иностранных
Источников о Грузии

Институт
Востоковедения

FONTES PEREGRINI AD GEORGIAM PERTINENTES

ГЕОРГИКА

СВЕДЕНИЯ ВИЗАНТИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ О ГРУЗИИ

ТОМ VII

Греческие тексты с грузинским переводом издал и примечаниями снабдил
С. Г. Каучишвили

GEORGICA

SCRIPTORUM BYZANTINORUM EXCERPTA AD GEORGIAM PERTINENTIA

TOMUS VII

Textum graecum cum versione iberica edidit commentarisque instruxit
Sim. Kauchtschischwili

ИЗДАТЕЛЬСТВО „МЕЦНИЕРЕБА“
ТБИЛИСИ – 1967

SUMPTIBUS „MECNIEREBA“
TBILISIIS, MCMLXVII

გეორგიკა

ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ

ტომი მეშვიდე

ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო

სიმონ ყაუხჩიშვილმა

შინაარსი

VII ტომისა

წინასიტყვაობა	VII
კორიდეთის ოთხთავის ბერძნული მინაწერები	1
მინაწერები X – XIII საუკუნეებისა 1. – კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართული მინაწერების დათარიღებისათვის 11. – დამა- ტება 16.	
იოანე ცეცე	17
იოანეს ბიოგრაფია 17. – იბერები, აბაზგები და ალანები ერთი ტომისა არიან 23. – მასაგეტები არიან აბაზგები 25. – ხალიბები 27. – ქალაქი ალიბე 27. – ამორძალები და სავრომატები 27. – დედოფალი კირკე ოდისევსის მეუღლეა 29. – იასონი და პელიასი 29. – იბერიის ქსოვილები 31. – კოლხეთის ქალაქი კვტაია 32. – ოქროს საწმისი 33. – იასონი უკან იბრუნებს ოქროს საწმისს 34. – მედემ თავის მამას სამეფო ტახტი კვლავ მოაპოვებინა 35. – კოლ- ხური დრაკონი 35. – მედეა აქილევსის მეუღლეა 35. – არგონავტე- ბის ლაშქრობა 36. – კოლხები ეგვიპტიდან არიან გადმოსახლებული 36. – კოლხების ქალაქი პოლები 37. – აია კოლხეთის ქალაქია 37. – ხალიბები – სკვითური ტომია 37. – კოლხები – ლაზური ტო- მია 37. – კოლხეთის ქალაქი კვტაია 38. – კოლხების ქალაქი პო- ლები 38.	
გიორგი აკროპოლიტე	40
შრომის სათაური 41. – ისტორიის მიზანი და დანიშნულება 41. – დავითი ტრაპიზონის მზრძანებლის ალეგსის ძმა 43. – სიაოში 46.	
გიორგი პახიმერე	48
გიორგი პახიმერეს ავტოგრაფიიდან 49. – საქართველოს მეფე დავით VII 52. – კონსტანტინეპოლის პატრიარქი გერმანე, წარმო- შობით ლაზი 58. – მონღოლების შემოსევა შავი ზღვის სანაპი- როებზე 65. – ლაზთა არქონტი იოანე 67. – ლაზთა მთავრის იოანე II კომნენოსის გარდაცვალება 79. – ტრაპიზონის მეფე ალექსი II 81.	
ეფრემის ქრონიკა	89
კეისარი ბასილი II აბაზგების წინააღმდეგ 90. – თურქების შეჭრა ბიზანტიაში კავკასიის გზით კონსტანტინე IX მონომახოსის დროს 91. – მიხეილ VII პარაპინაკი. მისი ცოლი მარიამ მართა-ყოფილი 91. – კონსტანტინე გაბრა 93. – ხალდიის მმართველი ალტუხი 94. – იბერიელები ბიზანტიის ჯარში 94.	

ნიკიფორე ქსანთოპულოსი	97
ბიოგრაფიული ცნობები 97. – იბერთა მოქცევა 100. – ევგენი პონტოელი 106. – ნიკიფორე ქსანთოპულოსის ცნობები ევგერი პონტოელის შესახებ 107. – ანდრია მოციქული საქართველოში 115. – აბაზგების გაქრისტიანება 117.	
ნიკიფორე გრიგორასი	119
ბიოგრაფიული ცნობები 119. – კოლხიდის მპყრობელი ალექსი კომნენოსი 123. – სკვითები 124. – სკვითების ლაშქრობანი. ჯიქები, აბაზგები 129. – სკვითების ლაშქრობა კოლხიდაში და იბერიაში 131. – კოლხეთი – მართლმადიდებელი ქვეყანაა 133. – კოლხთა და ლაზთა ქვეყანა 134. – პომპეუსის ლაშქრობა კავკასიაში 135. – იოანე ლაზის გარდაცვალება 136. – ეგვიპტელი ჯამბაზები იბერიასა და კოლხეთში 142. – ტრაპიზონის მეფე ბასილი 142. – დედოფალი ირინე და ანახუტლუ 143. – ტრაპიზონის მეფე ბასილი 147.	
მიქელ პანარეტოსი	161
ბიოგრაფიული ცნობები 161. – ალექსის მეფობა 165. – ანდრონიკეს მეფობა 166. – იოანე აქსუხოსის მეფობა 167. – მანუილის მეფობა 167. – ანდრონიკეს მეფობა 168. – იოანეს მეფობა 169. – ალექსის მეფობა 172. – ტრაპიზონის „ქრონიკის“ დანარჩენი ცნობები 173 – 224.	
დამატება: ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი	1– 69

წინასიტყვაობა

„გეორგიკის“ VII ტომში, ძირითადად, მოთავსებულია XII – XIV საუკუნეთა ბიზანტიურ-ბერძნული მასალები საქართველოს შესახებ. იმ ბიზანტიელ მწერალთა შორის, რომელთაც ეკუთვნის ეს მასალები, პირველ რიგში აღსანიშნავი არიან ისტორიკოსები გიორგი პახიმერე, ნიკიფორე გრიგორასი და მიქელ პანარეტოსი. პირველი ორი მწერლის „ისტორიები“, სხვა ცნობებს შორის, შეიცავენ მდიდარ მასალას ტრაპიზონის სამეფოს ცხოვრების შესახებ, ხოლო მესამე ისტორიკოსის მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკა“ მთლიანად ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიას წარმოადგენს, ამ სამეფოს დაარსებიდან მისი არსებობის ბოლო წლებამდე. თუ მიქელ პანარეტოსი, რომლის მოღვაწეობა უმთავრესად იოანე-ალექსი III-ის მეფობას (1350 – 1390 წ. წ.) ხვდება, უთუოდ ჩანს ტრაპიზონში არსებული ქართული ორიენტაციის დასის წარმომადგენლად, ამის თქმა არ შეიძლება გიორგი პახიმერეზე და ნიკიფორე გრიგორასზე (ბიზანტიის კარის ისტორიკოსებზე), რომელთა ბიზანტიური ორიენტაცია არავითარ ეჭვებს არ იწვევს. როგორც ბიზანტიის კეისრები არ სცნობდნენ მეფეებად ტრაპიზონის მეფეებს და მათ მთავრებს (ἀρχαν ἀρχηγός) უწოდებდნენ, ისე გიორგი პახიმერესთვის და ნიკიფორე გრიგორასისთვის ტრაპიზონელი მეფეები მხოლოდ მთავრები არიან (τῶ τῶν Λαζῶν ἀρχοντι გვ. 67, ὁ τῶν Λαζῶν ἀρχηγός გვ. 79, ὁ τῆς Τραπεζίσουτος τῆν ἔξιουσῶν διεζωσμένιος „ტრაპეზუნტის მპყრობელი“ გვ. 143), იმ დროს როდესაც მიქელ პანარეტოსი მათ ყოველთვის XXX-ის ტიტულით იხსენიებს. მიქელ პანარეტოსი ტრაპიზონის მმართველის მიმართ ყოველთვის ამბობს ἐβασίλευσεν (გვ. 166), ნიკიფორე გრიგორასი კი ამბობს: XXX („იმთავრა“, გვ. 142). ნიკიფორე გრიგორასი, მსგავსად მიხეილ VIII პალეოლოგოსისა გულისწყრომით ამბობს ტრაპიზონის მმართველებზე: «ძალიან გათამამებული იყვნენ თავიანთი ადგილების სიმტკიცით და მიითვისეს ძალაუფლება, დღემდე ფლობენ მას და თავიანთ შვილებსა და შვილთა-შვილებს გადასცეს იგი, ვითარცა რაღაც მასისეული მემკვიდრეობა» (გვ. 24).

მიუხედავად ამისა სამივე ზემოხსენებული ისტორიკოსი ერთნაირად ასახავს ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთებს, ისინი ერთნაირის ზედმიწევნილობით გვიამბობენ ფაქტებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამივე ისტორიკოსის განკარგულებაში იყო პირველწყაროები, რომელთა მიხედვით ფაქტიურ მასალას გადმოგვცემენ, ხოლო ამ მასალას თავისი (პროქართული თუ პრობიზანტიური) ორიენტაციის მიხედვით აშუქებენ. და, ამრიგად, ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიის შესასწავლად სანდო დასაყრდენს ქმნიან.

ჩვენ საგანგებოდ შევჩერდით ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიის მასალაზე, რამდენადაც ჩვენი დღევანდელი ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ საკვანძო საკითხს წარმოადგენს ტრაპიზონ-საქართველოს ურთიერთობის გაშუქება. მაგრამ წინამდებარე VII ტომში ბევრი სხვა საყურადღებო მასალაც არის (იოანე ცეცე, ნიკიფორე ქსანთოპუპულოსი და სხვ.).

*
* *

დამატების სახით დავურთეთ ჩვენ „ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონის“ დასაწყისი ნაწილი. მართალია, „გეორგიკას“ ჰქვია „ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ“, ხოლო ჩვენს „ლექსიკონში“ ამის მსგავსი არაფერია, მაგრამ რამდენადაც ეს „ლექსიკონი“ ასახავს ბიზანტია-საქართველოს ენობრივი (და, ვიტყვოდი, ლიტერატურული) პარალელების შესასწავლად საჭირო მასალას, ჩვენ შესაძლებლად დავინახეთ ადგილი დაგვეთმო „გეორგიკაში“ ამ მასალისათვის და მოგვეთავსებინა, როგორც ნ ი მ უ შ ი, „ლექსიკონის“ ერთი ნაწილი (დაწვრილებით ამის შესახებ იხ. ქვემოთ, „ლექსიკონის“ შესავალ ნარკვევში).

სიმ. ყაუხჩიშვილი

თბილისი
1967 წლის დეკემბერი

კორიდეთის ოთხთავის ბერძნული მინაწერები

(X – XIII საუკ.)

კორიდეთის ოთხთავი ეწოდება ბერძნული სახარების იმ ნუსხას, რომელიც IX საუკუნით თარიღდება და გადაწერილია საქართველოში ქართველი კალიგრაფის მიერ. უკვე X საუკუნეში, კეისარ ნიკიფორე ფოკას მეფობაში (963 – 969 წ. წ.), ეს ხელნაწერი დაცული იყო სოფელ კორიდეთში, რომელიც მდებარეობდა ჭოროხის შესართავის, მდინარე მურღულის მარჯვენა ნაპირას. კორიდეთში ეს ხელნაწერი XV საუკუნემდე იყო, ხოლო შემდეგ, ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო, ის წადებულ იქმნა სვანეთში, კალაში, კვირიკეს და ივლიტას სახელობის ეკლესიაში.

1869 წელს ქუთაისის გუბერნატორმა ლევაშოვმა ეს ბერძნული ხელნაწერი ჩამოართვა სვანებს და წაიღო პეტერბურგში: აქ გაიცნო ეს ხელნაწერი აკად. მ. ბროსემ, რომელმაც უძღვნა მას გამოკვლევა: *Note sur un manuscrit grec des quatre Evangiles, rapporte du Souaneth-Libre et appartenant au comte Panin (Mélanges Asiatiques, t.VI, octobre 1870, 269 – 286)*. გაბრიელ ეპისკოპოსისა და ლევან დადემქელიანის შუამდგომლობით ხელნაწერი საქართველოში იქნა დაბრუნებული და გადაეცა გელათის მონასტერს, სადაც ის ინახებოდა 1901 წლამდე, ხოლო ამ წელს ის გადმოიგზავნა თბილისში და საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა კოლექციაში შევიდა. ამჟამად იგი კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტშია: A – 993.

კორიდეთის ბერძნული ოთხთავი იმთავითვე იქნა შეფასებული (ჯერ კიდევ მ. ბროსეს მიერ ზემოთ აღნიშნულ გამოკვლევაში) როგორც ერთ-ერთი საუკეთესო ნუსხა ოთხთავის ტექსტის დასადგენად. ამით იყო გამოწვეული, რომ გადაწყდა კორიდეთის ბერძნული ოთხთავის ტექსტის დაბეჭდვა და 1907 წელს კიდევ გამოიცა ფოტოტიპურად მარკოზ მახარებლის თავი (*Материалы по археологии Кавказа, вып. XI, под редакцией графини Уваровой*).

კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერის აშეიბზე (ხოგჯერ შიგ ტექსტშიც) მოიპოვება მინაწერები, როგორც ბერძნულ ისე ქართულ ენაზე. ეს მინაწერები თარიღდება X – XIII საუკუნეებით და შუქს ჰვენენ საქართველოს ისტორიის რიგ საკითხებს.

ხელნაწერის ქართული მინაწერები შესწავლილი და გამოცემული აქვთ მ. ბროსეს, მ. ჯანაშვილს და აკად. ნ. მარს:

1) მ. ბროსე, იხ. ზემოთ დასახელებული ნარკვევი Note sur un manuscrit...

2) М. Джанашили, Описание рукописей церковного музея духовенства грузинской епархии, книга III. Тифлис 1908б стр. 233 – 250.

3) Н. Марр, Грузинские приписки греческого Евангелия из Коридии: ИАН 1911, стр. 211– 240.

ხელნაწერის ბერძნული მინაწერები გამოკვლეულია შემდეგ შრომებში:

1) ბროსეს ზემოთ დასახელებულ შრომაში მოჰყავს მხოლოდ სამი ბერძნული მინაწერი და ორი სხვა მინაწერის შინაარსს გადმოგვცემს,

2) B e e r m a n n und G r e g o r y , Die Koridethi-Evangeliien 038. Leipzig 1913, mit 12 Tafeln u. 2 Karten.

3) Г. Ф. Ц е р е т е л и (чл. корр. АН СССР), Коридетскаа рукопись и ее греческие приписки. Тбилиси 1937. სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის გამომცემლობა. 73 გვ. და პალეოგრაფიული ტაბულები.

პროფ. გრიგოლ წერეთელმა ზედმიწევნით შეისწავლა კორიდეთის ოთხთავი, ხოლო მის ბერძნულ მინაწერებში ამოიკითხა ბევრი ახალი ცნობა იმის მეშვეობით, რომ წინამორბედთა მიერ გაშიფრულ მინაწერთა ტექსტებში მთელი რიგი გაუმჯობესება და კონიექტურა შეიტანა.

ასეთ ახალ წანაკითხებს და კონიექტურებს წარმოადგენენ, მაგალითად:

1) II მინაწერში საკუთარი სახელის Κυριόv-ის ამოკითხვა. ნაცვლად κυριον -ისა (სიტყვისაგან κήρυξ), როგორც სხვები ფიქრობდნენ.

2) II მინაწერში სიტყვისათვის ἄκνοვ ახალი მნიშვნელობის („მგზავრი“, „მოგზაური“) დადგენა.

3) IV მინაწერში კაცის სახელის Σαδισυ-ს ამოშიფრვა ნაცვლად გრეგორის მიერ მოწოდებული ἄδαναι-სა.

4) VI მინაწერში გარკვეულია მნიშვნელობა სიტყვის *σίγῃ*.

5) VI მინაწერში კაცის სახელის ბ უ დ უ-ს ამოკითხვა (და არა გეოგრაფიული სახელისა, როგორც წინათ ფიქრობდნენ).

6) გამორკვევა იმისა, რომ VIII მინაწერში მოხსენებელი *Κουρ-κένις* არის გ უ რ გ ე ნ კ ლ ა რ ჯ ი.

7) V მინაწერში სხვების მიერ ამოკითხული უაზრო წინადადება *οὐκ ἔχει ἐξ ἀλλοτῶν* გაიმართა ნათელ წინადადებად: *οὐκ ἔχει ἐξ οὐσίων ἀλλάσειν*.

ქვემოთ ჩვენ ვბეჭდავთ კორიდეთის ოთხთავის ბერძნულ მინაწერებს პროფ. გრიგოლ წერეთლის გამოცემის მიხედვით. ზოგაგან ვურთავთ ჩვენ საკუთარ შენიშვნებს ტექსტის გაგებისათვის.

I

*Ἡμεῖς¹ οἱ ἀπαρτῶσι² καὶ θεο-
γμένοι, ἡγούμενοι τῆς ὑπεραγίας³
θεοτόκου τοῦ Κοριδέσιου πρεσ-
βύτερος Μιχαήλ, ὁ ἀδελφός μου
Στέφανος καὶ υἱὸς αὐτοῦ⁴.*

ჩვენ, ცოდვილნი და დევნილ-
ნი წინამძღვარი კორიდეთის
ზეწმინდა ღვთისმშობლის [მონა-
სტრისა] ხუცესი მიხელი, ჩემი
ძმა სტეფანე და მისი ვაჟი,

II⁴

*Ἐν ὄνόματι τοῦ πατρὸς καὶ
τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.
Ἐγὼ ἱερεὺς⁵ Γρηγόριος Ὡσλήν
(...) ἡγόρασα ἀπὸ⁶ τὸν Ἰωάν-*

სახელითა მამისათა და ძისა-
თა და სულისა წმიდისათა.

მე, ხუცესმა გრიგოლ ოლთ-
[ისელმა], ვიყიდე იოანესგან და

¹ სწერია: *εμεις* (= *ἐμεῖς* || *ἡμεῖς*). იხ. მინაწერი VII, შენ. 1.

² სიტყვა *ὑπεραγίας* ნიშნავს სიტყვა-სიტყვით „ზეწმინდა“-ს, მაგრამ ქართულ ენაში მიღებული ნომენკლატურით აქ, რასაკვირველია, უნდა ითქვას «ყოვლად წმინდა». რომ ეს მართლაც ასე ესმოდათ, ჩანს კორიდეთის სახარების ქ ა რ-თ უ ლ ი მ ი ნ ა წ ე რ ე ბ ი დ ა ნ. ასე, მაგალითად, პირველ მინაწერში ვკითხულობთ: «დაწერილი ესე თქონ ყო ლ ა წ მ ი დ ა ს ა ლ-მშობელსა კორიდეთი-სასა...», რაც ზედმიწევნით გადმოგვცემს ბერძნულს *τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τοῦ Κοριδέσιου* (იხ. Н. М а р р, Грузинские приписки греческого Евангелия из Коридии: ИАН 1911, გვ. 223).

³ გრ. წ ე რ ე თ ლ ი ს აზრით ეს მინაწერი შეიძლება X საუკუნით დათარიღდეს.

⁴ ეს მინაწერი გრ. წერეთლის მიერ XI საუკუნით არის დათარიღებული.

⁵ სწერია *ιερεὺς*, უდროს *ιερεὺς*. ახალ ხალხურ ბერძნულში შენიშნულია სიტყვა *βασιλές* (ე. ი. *βασιλεύς*).

⁶ ახალ ხალხურ ბერძნულიდან მომდინარეობს თანდებულ *ἀπὸ-ს ხმარება აკუზატივის ბრუნვასთან: ἀπὸ τὸν Ἰωάνην* „იოანესგან“.

γγη και τον Κυριακόν¹ Σηριτόπου-
λον τόπον μετόχιον² και ἔδωκα
τιμὴν ἑλοκώτινα³ βοτανάτα⁴ ὄνα
ἐμπρὸς τῶν προσγεγραμμένων μαρ-
τύρων· ἐμπρὸς προσψυτέρων τῶν

კვირიკე სერიტოპულოსგან ადგი-
ლი მეტოქი (მონასტრისა?) და
მივეცი საფასურად ორი ოქროს
ბოტანატი ზემოხსენებულ მოწ-
მეთა თანადასწრებით, თანადა-

¹ სწერია *κῆριζιον*. ამ სიტყვაში Beerman-მა დაინახა აკუზატივის ბრუნვა სიტყვისაგან *κῆρις* („მაცნე“, „მქადაგებელი“), იმ დროს როდესაც აქ გვაქვს საკუთარი სახელი *Κυριακός* („კვირიკე“, „ვიყიდე იოანესგან და კვირიკესგან“). თანაც *κῆριζιον* იქნებოდა არარსებული აკუზატივი (უნდა ყოფილიყო *κῆριζια*).

² τόπον μετόχιον – ამ გამოთქმაში μετόχιον არის ზედსართავი სახელი μετόχιος („საფერმე“, „სამეურნეო“), ტ. M. – „საფერმე ადგილი“. ძველქართულში კარგად არის ცნობილი „მეტოქი“. ეს არის „მონასტრის კუთვნილი, მაგრამ სხვაგან მდებარე დროებით სამყოფი სახლი“ (ა. შ ა ნ ი ძ ე, იოანე და ექვთიმეს ცხოვრებისათვის დართული ლექსიკონი, თბ. 1946; ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, თბ. 1946, გვ. 87). „იოანეს და ეფთჳმეს ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: «გინა შინა მონასტერსა გინა გარე მე ტ ო ქ თ ა კელრისა გასაგებელნი იყვნეს».

³ *ἑλοκώτινα βοτανάτα* «ოქროს ბოტანიატები». სიტყვა *ἑλοκώτινος* ძველს ბერძნულში არ გვხვდება. იმით აღინიშნება პაპირუსებში და ზოგიერთ ბიზანტიურ ტექსტებში «სოლიდი», «ოქროს დინარი» (იხ. Sophokles).

«ბოტანიატი» (βοτανάτα) აღნიშნავს ნიკიფორე III ბოტანიატის მეფობაში (1078 – 1081) მოჭრილ მონეტას.

ნიკიფორე ბოტანიატეს მონეტები, როგორც ჩანს, საქართველოში მიმოქცეული იყო. საქართველოს მუზეუმის ნუმიზმატიკურ ფონდში საკმაო რაოდენობით მოიპოვება მონეტები წარწერებით: *Νικηφόρος Δεσπότης, Νικηφόρος Δεσπότης Βοτανιάτης, Κύρις φύλαττε Νικηφόρου Δεσπότην* (იხ. თ ა მ ა რ ა ბ რ ა მ ი-შ ვ ი ლ ი, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ბიზანტიური მონეტები, თბ. 1965, გვ. 108 – 110).

⁴ მონეტა „ბ ო ტ ა ნ ა ტ ო“ ნახმარია იმავე კორიდეთის ოთხთავის ქართულ მინაწერებზე, ისეთივე ორთოგრაფიით როგორც ბერძნულში:

X 39 – 40: «...პირითა ღ ო თისათა: შემოგადე პირველ სამოცი, მაგრა ათი გაგიშოი და ორმოცდაათისა ბ ო ტ ა ნ ა ტ ო ს ა ი ავიღე» („ჯერ სამოცი [ბოტანატი] დაგარიცხე, ხოლო შემდეგ ათი ჩამოგაკელი და მხოლოდ ორმოცდაათი ბოტანატი გადაგახდევინე“).

XII 13 – 14: «და ვინცა ესე დაწერილი შალ[ო]ს, ათი ბ ო ტ ა ნ ა ტ ო ზღოს» („ვინც ეს ხელშეკრულება დაარღვიოს, გადაიხადოს ათი ბოტანატი“).

ეს მონეტა ცნობილია აგრეთვე ათონის ქართველთათვის. ათონის ადაპებში ვკითხულობთ:

1) «თუესა იანვარსა ი ო დ: ...დაპი იოანესთს და მიქელისთს... ესე ძმანი კახელნი მოვიდეს დიდისა სიყუარულითა მონასტერსა ჩუენსა და დაყვეს რაოდენიმე ჟამი, და მოსცეს ეკლესიასა ლიტრაჲ ერთი დრაჰკანი ვ ო ტ ა ნ ი ა ტ ო...»

2) «თუესა ოკდონბერსა კ ო ვ, წ ო ს ა იაკობ მმისა უფლისასა ალაპი არს იაკობ იაყუთი ყოფილისაჲ; მოსცა ეკლესიასა დრაჰკანი სტავრო-ვ ო ტ ა ნ ა ტ ო რ.

παπᾶν Ἰὸβην καὶ τὸν Μάρκον
καὶ [τὸν π]απᾶν Μιχαήλ καὶ
τὸν Κυρικὸν καὶ τὸν Ματθεῖον
[.....]τῆς Κουρτζέκης. Μάρ-
τυρες ὑπέγραψαν.

სწრებით ხუცებისა, მამა იობისა
და მარკოზისა, მამა მიხაელისა
და კვირიკესა და მატესისა.....
ძევას კურძეკისა. მოწმებმა ხელი
მოაწერეს.

III

Ἐγὼ ἁμαρτωλὸς¹ Ματθαῖος
ἄκνιος² τις καὶ ξένος κατέλαβον
ἐν τῇ ἀγίᾳ μονῇ τῆς ὑπεραγίας
θεοτόκου τοῦ Κορινθίου³ ἐπὶ βα-
σιλέως Ἀνδρονίκου... ὁσπ⁴ τῆς
Ῥωμανίας.

მე, ცოდვილი მათე, მოგზაუ-
რი და უცხოთესლი, მოვედი კო-
რიდეთის ყოვლად-წმინდა ღვთის-
მშობლის მონასტერში რომანიის
მეფის ანდრონიკეს დროს.

IV

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ
τοῦ υἱοῦ καὶ [ἀγίου] πνεύματος.

სახელითა მამისათა და მი-
სათა და სულისა [წმიდისათა].

¹ ეს მინაწერი, განსხვავებით დანარჩენი მინაწერებისაგან, ყველაზე უფრო მეტ ორთოგრაფიულ შეუსაბამობას იძლევა: *αμαρτωλως, της (τις), ζιζανιον (κατε-
λάβον), της (τῆς), ηπεραγίας (ὑπεραγίας)* და სხვ.

² *ἄκνιος* – ასეთი სიტყვა სხვაგან არსად გვხვდება. მინაწერში სწერია *οζνιο*.
თუ ჩვენ ამას წავიკითხავთ *ἄκνιος*, რაც ნიშნავს „დაყოვნებას“, „დაგვიანებას“,
შინაარსობლივად არ არის ნათელი. გრ. წერეთელს მოჰყავს პ. იერნშტედტის
მიერ მისი დავალებით შეკრებილი მასალა, რომლის მიხედვით, კოპტური და
ეგვიპტურ-ბერძნული ლექსიკის გამოყენებით, შესაძლებელი ხდება მეზობელი
სიტყვის *ξένιος*-ის მოშველიებით გაგებულ იქნეს *ἄκνιος* როგორც „მგზავრი“,
„მოგზაური“.

³ ასე სწერია.

⁴ სიმნელეს წარმოადგენს იმის დადგენა, თუ *ὁσπ* რომელი სიტყვის დაბო-
ლოებაა. ბერძნული ფიქრობდა, რომ აქ უნდა ყოფილიყო *ὁσπιοτη*, მაგრამ, მარ-
თალია, აზრით მიუდგებოდა, ხოლო დაწერილობით არ შეესაბამება. გრ. წერეთ-
ლის აზრით, იქნებ აქ *ὁσπ* *ζωιστοδότη* (← *ζωιστοδότης*) „მწყალობელი“ ეწერა!

ან დ რ ო ნ ი კ ე მ ე ფ ე შეიძლება იყოს:

1) ანდრონიკე I კომნენოსი – ბიზანტიის კეისარი 1183 – 1185 წ.წ. ან

2) ანდრონიკე გიდონი – ტრაპეზუნტის კეისარი 1222 – 1235 წ. წ.

რადგან დამწერლობის მიხედვით, ეს მინაწერი, გრ. წერეთლის აზრით, არა-
ვითარ შემთხვევაში არ შეიძლება XII საუკუნეს მიეკუთვნოს, რჩება, მაშასადამე,
XIII საუკუნის ანდრონიკე გუდონი (თუ გუდოსი). ასოების მოხაზულობანი, ამბობს
გრ. წერეთელი, უეჭვლად მოწმობენ XIII საუკუნის სასარგებლოდ (Die Formen
der Buchstaben zeugen u n b e d i n g t tür das XIII Jahrhundert)

Ἐγὼ Σαδωνεὺς¹, κήρυξ, συγγράμει²
καὶ τὸν Ἀτζάρον³.

შეგვიწყალე, უფალო, მე სადუნნი და ლაზარე.

V

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς, υἱοῦ
καὶ ἁγίου πνεύματος. Ἐγὼ δα-
τάσσω τὸ πρῶτον⁴ μου, ἣ μὴ-
γὰρ τὸν πρεσβυτέρου Μιχαήλ
τὸν ἡγιοποιήσου⁵, [ἦ] ἄστυχος⁶
ἀπὸ τὰ τέχνη ἀνε⁷ τέχνη ἀπ-
έμαυεν, καὶ ὃ μὲς ἀναστήσει εἰς
τὸν γονατὸν τοῦ πατρὸς ἀπτόν

სახელითა მამისათა, ძისა და სულისა წმიდისათა. მე, ასული მიხეილ ხუცესისა, წინამძღვრისა, რომელიც დავრჩი უშვილოდ, მოკლებული შვილებისა, ვბრძანებ ჩემი მზითვი – ღმერთი იყოს ჩემი მამის მშობლიური ადგილის აღმდგენელი - კუატ...კორის

¹ გრ. წერეთლის დიდ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ამ ადგილის სწორი ამოშიფოვა (Σαδωνεὺς). მინაწერში სწერია **εμεσ|σαδωνευσ**. ბერძნულში ასე გათიშა: **εμεσ α δωνευσ** და გაიგო როგორც: **ἡμεῖς ἂ διοσεῖ** („რაც ჩვენ გვადელებს“), ხოლო გოგორიმ, რომელმაც აგრეთვე გამოაცალკევა **αδωνευσ**, გაიგო ეს უკანასკნელი როგორც **ἀδωναι**, და აზრი გამოიტანა „შეგვიწყალე, ადონაი – უფალო...“.

ცალკე გამოტანა სიტყვისა **εμεσ** და მისი გაგება როგორც **ἡμεῖς** შეუწყნარებელია შემდეგი მიზეზის გამო: ამ დროისათვის (ca. XIII საუკუნისათვის) შეუძლებელია ε უდრიდეს η-ს (η უდრის, უეჭველად, ο-ს), ისევე როგორც შეუძლებელია ει გამოიხატოს ε-თი (ει უდრის აგრეთვე ο-ს).

გრ. წერეთელს ამ ადგილის სწორად ამოშიფრვა გაუადვილა იმ გარემოებამ, რომ, რამდენადაც კორიდეთის ამბები ქართულ გარემოს ჰგულისხმობს, მან გამოიყენა საქართველოს ისტორიაში ცნობილი მასალა ს ა დ უ ნ მანკაბერდელის შესახებ. სწორედ XIII საუკუნეში არის ჩვენში ცნობილი საკუთარი სახელი ს ა დ უ ნ ი, «მანკაბერდელსა სადუნსა, რომელი იყო კაცი ბრძენი და გონიერი, და კეთილის-განმზრახი... და მორკინალი რჩეული საჩინო» (ქ. ცხ. II, 1959, გვ. 237); «სადუნი, რომელსა უბოძა მეფემან დიმიტრი ათაბაგობა» (იქვე, გვ. 270, 3 – 4). სადუნ მანკაბერდელის მოღვაწეობა ხვდება 1268 – 1286 წლებს.

² მინაწერშია: **συγγραμει καὶ τὸν Ἀτζάρον**.

³ გრ. წერეთლის აზრით ეს მინაწერი უნდა დათარიღდეს არა უგვიანეს XIII საუკუნის ხანისა.

⁴ სწერია: **τὸ πρῶτον**, საყურადღებოა η (ο) უდრის οი-ს.

⁵ სწერია: **ἡγιοσθησεται**. გარდ. ორთოგრაფიული აღრევისა, ყურადღებას

იქცევს სიტყვის დაბრუნება თითქოს III კანკლედობით (**ἡγιοσθησεται**, როგორც **ἡγιοσθησεται**, **ἡγιοσθησεται**).

⁶ უცნობია სიტყვა **ἀστυχος**. გრ. წერეთელი ფიქრობს, რომ იქნება აქ უნდა ვივარაუდოთ **ἀστυχος** („რამეში შემცდარი“, „მიუღწეველი“) და გამოთქმა **ἀστυχος ἀπὸ τὰ τέχνη** გავიგოთ „შვილებს მოკლებული“, „უშვილო“.

⁷ სწერია: **ἀνα τέχνην (ἀνε⁷ τέχνην)**.

τόπον ζῆθγον¹ τοῦ Κοινατ...κορ,
 ὅπερ ἠγέσθωκα τῆ ἐκκλησίᾳ τοῦ
 Κορινθίων, καὶ τίς ποτε οὐκ ἔχει
 ἐξουσίαν² ἀλλάσσειν. Ἐν τῇ βα-
 σιλείᾳ τοῦ κυρίου Φωκᾶ³ τοῦ
 βασιλέως μηνὶ Φεβρουάρι⁴ ἰνδου-
 κτίωνος ἡ'. Χειρὸς διαγραμμέρον
 πρεσβυτέρου⁵ Μιχαήλ Τζαλάνις.

უღლეული (?), რომელიც ვუბოძე
 კორიდეთის ეკლესიას, და არა-
 ვის აქვს უფლება ოდესმე შე-
 ცვალოს (*ჩემი ბრძანება*). ჟამსა
 უფალ ფოკა კეისრის მეფობი-
 სასა, თებერვლის თვეში, მერვე
 ინდიქტიონს. დაიწერა ხუცესის
 მიხეილ ძალანის ხელით.

VI

Σίγνο⁶ Κυριακόπουλος Μιχα-
 λης: σίγνο Κωρινθέλις: σίγνο Πέτ-
 ρος⁷ ἀνεψιός⁸ τοῦ Μιχαήλ.

ვამოწმებ კირიკოპულოსი მი-
 ხალისი: ვამოწმებ კორიდელისი:
 ვამოწმებ პეტრესი, მიხალისის
 ძმისწული.

¹ სიტყვა **ζῆθγον** კლასიკურ ბერძნულში არ გვხვდება. მე გადმოვეცი ეს „უღლეულით“ და შესაძლებელია ამით აღინიშნებოდა ადგილის ზომა, „ერთი უღლეულით მოსახნავი მიწის რაოდენობა“.

² სწერია: **ἐξουσίαν**.

³ „ფოკა კეისრის მეფობა“. ბიზანტიის სამეფო ტახტზე ცნობილია ორი კეისარი, ამ სახელის მატარებელი: 1. ფოკა უზურპატორი (602 – 610 წ.წ.) და 2. ნიკიფორე II ფოკა (963 – 969 წ. წ.). დამწერლობის ხასიათით ეს მინაწერი X საუკუნისა უნდა იყოს. მამასადამე, მინაწერის ფოკა არის ნიკიფორე ფოკა და 8 ინდიქტიონიც ხვდება 965 წელს.

⁴ თებერვალი აღნიშნული ხალხური ფორმით; იხ. XXX (Русско-ново-греческий словарь, составила А. А. Иоаннидис. 1966, გვ. 756).

⁵ ეს სიტყვა შემოკლებით სწერია: **πρ.**

⁶ ბერძნული ფიქრობდა, რომ **σίγνο** არის შემოკლებული **συνγινώσθω** („ვე-თანხმები“). მნიშვნელობით არ არის უარსაყოფი ეს მოსაზრება, მაგრამ ლექსიკუ-რად ამ ორ სიტყვას შორის საერთო არაფერია. **Σίγνο** არის ხალხური ფორმა, უდრის **σίγνον**-ს, რაც თავისი მხრით არის ლათინური signum). ამ სიტყვით-იწყება ხოლმე საშუალო საუკუნეების საბუთები და აღნიშნავს იმ პირთა ხელწე-რას, რომლებიც საბუთს შეადგენენ ხოლმე; მაგ., Вазелоиские акты 3, 4 და სხვ.

⁷ **Πέτρος** – ეს უნდა იყოს ადგილობრივი ფორმა სიტყვისა **Πέτρος**. შდრ. ქართული „პეტრე“.

⁸ სწერია: **ἀνεψιός**, ე. ი. „ანიფსოსი“: ხომ არ არის ხმოვნები გადასმულ-გადაადგილებული, უნდა იყოს **ἀνεψιός**. ვფიქრობთ, რომ გრ. წერეთლის მიერ დაბეჭდილი **ἀνεψιός** შეცდომა უნდა იყოს: პირველი ო უდრის მინაწერის ὰ-ს, ხოლო მეორე ო მინაწერის ἑ-ს მაგიერ არაფრით არ არის გამართლებული, ჩვენის აზრით:

ἀνεψιός ← ἀνεψιός ← ἀνεψιός.

გრ. წერეთელს კი მოჰყავს პ. იერნშტედტის მიერ მიწოდებული ახალბერძნული **ἀνεψι**, მაგრამ ვერ ხსნის ἑ-ს წარმოშობას. ახალბერძნულ ლექსიკონშიც. სწერია: **τὸ ἀνεψι, ὁ ἀνεψιός.**

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐπαρέδωκα[ν] Μεγαλόστρατα τόπον τέταρτον¹ διὰ τὸν Βουδουν² ἔμοι σὺν τὸν πρεσβύτερον, παπᾶ Ἰάνα, καὶ τὸν [ἀντο]ν ἀδελφόν. Ὁ θεὸς καὶ ἅγιος θεοτόκος γὰρ σὲ χάρη, [καὶ ὅποι]ος ἀναστρέψει, μὴ ἔχῃ μέρος τοῦ θεοῦ.

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. გადმომცეს მეგალოსტრატის მეოთხედი ადგილი ბუდუს ხელით მე, ჩემთან ერთად ხუცესს მამა ივანეს და მის ძმას. დმერთმა და წმიდა ღვთისმშობელმა მოგახმაროს, და ვინც უკუნაქციოს, ნუ ჰქონდეს ნაწილი ღვთისა.

VII

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐμεῖς³ τὰ τρία ἁγρίδια ἐσυγάσαμε⁴ διὰ τὸ[ν] συνόριον καὶ

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ჩვენ, სამი სოფელი, შევიკრიბენით საზღვრისა და ტყის გა-

¹ სწერია: *τεταρτ*.

² ბერმანი ფიქრობს, რომ აქ იგულისხმება ადგილი Budin → Budiet (7 კილომეტრით არის დაშორებული მაგარა-სო). მე გავზედავ და ვიტყვი; როგორც *Πέτρος* უნდა იყოს ქართულთან დაკავშირებული „პეტრე“. ისე აქაც შესაძლებელია ვივარაუდოთ კაცის სახელი „ბუდუ“, თუმცა ამ დროისათვის (XII საუკუნისათვის, როდესაც ეს მიწაწერია დაწერილი) „ბ“-ბერისათვის B-ს ხმარება ანაქრონიზმია.

³ Ἐμεῖς (სწერია: *εμοῖς*). კლასიკური ფორმა ამ სიტყვისა არის *ἡμεῖς*. რაც ბიზანტიური გამოთქმით იქნება „იმის“. რადგან ეს უკანასკნელი ემთხვევა გამოთქმაში *ἡμεις* („თქვენ“), შემუშავდა *ἡμεῖς* -ის ნაცვლად *ἔμεις* (*ემოი*, *ემოი*, *ემე*-ს გავლენით) და *ἔμειν* -ის გვერდით *(ἔ)σεις* („თქვენ“).

⁴ სწერია: *εσυγαγαμε*, რაც უდრის *εσυγάγαμεν*. შემოკლების ნიშნად ნახმარი " ტიპიურ ხელნაწერებში აღნიშნავს iv-ს, ხოლო v აღნიშნება პორიზონტალური ხაზით – (იხ. გეორგიკა, ტ. V. გვ. 281). გრ. წერეთელი ფიქრობს, რომ ჩვენს შემთხვევაში " არის *v* (*εσυγάγαμεν*). ახლა, საკითხავია, თუ რას წარმოადგენს ის *συγάγαμεν*. მნიშვნელობის მხრით არავინ დავობს, რომ აქ ნიშნავს „შევიკრიბენით“ (собрались, გვ. 9 წერეთლის გამოცემისა: wir haben uns versammelt, გვ. 58), ხოლო თვით ფორმა ამ ზმნისა მითითებულია გრ. წერეთლის მიერ 1 p. pl. aor. pass. *συγάτω*. ნიშნავს თუ არა *συγάτω* „შეკრებას“. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ არ ნიშნავს. არის ორი ზმნა; 1) *ἀζω* „ვახმობ“, pass. „ვხმები“; 2) *ἄζω*, *ἄζομαι* „ვეთავყვანები“. ასე, რომ ამ სიტყვებიდან, სვ-ის წინ დართვით, ვერ მივიღებთ „შეკრებას“. ჯერჯერობით უნდა დავკმაყოფილდეთ იმით, რომ აქ არის ზმნა *συγάγω* („შეკრება“), მისი ერთ-ერთი ნამყო დრო *ε-συγάγαμεν* (თავისებური აუგმენტუმით ε პრევერბის წინ და არა მის შემდეგ, როგორც ამას წესი მოითხოვს), ხოლო, თუ რა დროა, ამის შესახებ ჯერჯერობით ვერაფერს ვიტყვით.

λόγγον¹, ἱερεῖς καὶ κωδεσποτη-
γέροντες², ὅστις ἐξέρουσαν³ κα-
τὰ φόβου θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας,
ἵνα ψέμα⁴ μὴ ἐπιωμεν ἐνώπιον
τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων ἐπὶ μέ-
ρος τοῦ Ὁσμαλίου.

Κάτου εἰς τὸ παραπόταμον
στέκει⁵ τίμιον σταυρὸν ἀγίου
Γιώργι⁶, ἀπὸ κάτου συνορί εἰς
τὸ σταυρὸν ἐπάνωθεν ἀγίου Γιώρ-
γι⁶ καὶ ἄνω ἅγιος Γρηγόριος
ἔθηκετο ἀρχιστράτηγος, μέγα τὸ
λίθον.

Χωρὶς τὰ μετόχια ὀνόματα:
Ψιλάφουμα. Οὐδὲ ...εσου συγχα-
ρισ[ν] τὴν Δουρατζα δικάσιμον
ἔχουσαν διὰ τὸν λόγγον τοῦ Νο-
καλανέθι⁷ Μιχαηλίου Φατζιას,
Ἰωάννη Ὁστζακα, ὄνο γεωργοῖς
Ἵολοβ⁸ Ἀσკεσ... καὶ εὔραν τοὺς
μαρτύρους, ἀξίους πιστοὺς μαρ-
τύρους, οἱ ἀδικοί⁸ (?), ὅτι καὶ

მო, [შევიკრიბენით] ხუცები და
სახლთუხუცესები, რომლებმაც
გადაწყვიტეს ღვთის და ჭეშმა-
რიტების შიშით, რათა ტყუილს
არ ვიტყვივით წინაშე ღვთისა და
წმინდანთა შესახებ ოსმანლისა.

ქვემოთ, მდინარის გასწვრივ,
დგას პატოსანის ჯვარი წმიდისა
გიორგისა, ქვემო საზღვრიდან
ზემო ჯვრამდე წმიდისა გიორ-
გისა. და ზემოთ წმინდა გრი-
გოლი დგას, არხისტრატეგოსი,
დიდ ქვა.

ცალკე [არის] მეტოქები ფსი-
აფიმას სახელით. არავითარი (სა-
საზღვრე ნიშანი) არაა მეზობლად
დურსმასი, რომელსაც ჰქონდეს
დავა ნოქალანეთის ტყის გამო
მიხეილ ფაძუსთან, იოანე ოსმა-
კასთან, ორ მიწისმუშასთან ოლო-
ლოვ-ასკეს... და იპოვეს მოწ-
მენი, ნდობის ღირსი მოწმენი,

¹ სწერია: λονκον, ე. ო. Λόγγον. ლექსიკონებში ეს სიტყვა დამოწმებული არაა.
გრ. წერეთელი თარგმნის: лес, Wald.

² სწერია: κωδεσποτηγεροντες. ე. ო. წინ ჩამოშორებია მარცვალი ოი.

³ ἐξέρουσαν, ე. ო. ἐξέρου. ამის ანალოგია გვაქვს მთელ რიგ შემთხვევებში:
ἤλθοσαν (=ἤλθον).

⁴ ეს არის ხალხური ფორმა: ψέμα, ψέμμα ← ψεδμα (=ψεδσμα).

⁵ στέκει (სწერია: στεκυ) ხალხური ფორმა ზმნისაგან ἵστημι. წარნოდგენს
ἔστηκα-სგან გაკეთებულ მეორად აწმყოს. საყურადღებოა, რომ ἵστηκα-ს მიხედ-
ვით უნდა ყოფილიყო στήκει, რაც მართლაც აქვს ოლიმპიოდორეს (ახ. წ. V ს.)
πίπτει. οὐ στήκει (HGM 1 468, 6, 8).

⁶ ყურადღებას მივაქცევთ, რომ Γιωργι (სწერია: Γιοργιου, Γιοργιου) ზედმი-
წევნიტ გადმოგვცემს ადგილობრივ ფორმას ამ სახელისას (შდრ. ქართული
„გიორგი“. ამასთან დაკავშირებით ქვემოთ ნახმარი ἐθρέθην (სწერია: ἐθρέθου)
წარნოდგენს პონტოელ ბერძნებში ხმარებულ 3. sign, aor. pass.

⁷ Νοκαλανέθι ძალიან მიაგავს ადგილობრივ ჭანურ-მეგრული გარემოს საკუ-
თარ სახელის ფორმას (შდრ. ნოქალაქევი).

⁸ ამ ფორმასაც მივყავართ პონტოს ბერძნების სამეაროში: ἀδικοί (სწერია:
αδητζι). პონტოს დიალექტში დადასტურებულია οἱ λυτζοί (=οἱ λυζοί). იხ.
A. T h u m b, Handbuch der neugriechischen Sprache. Strassburg 1910, § 62.

ἔθεντο ἀσπρονόταμον, οὐκ ἦσαν
οὐδὲ κλάσμα (?) τόπου κατὰ φό-
βου θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας.
Ψέμα οὐκ ἐνρέθεν. Ὅστις ἀνα-
στρέψει, μὴ ἔχη μέρος τοῦ
θεοῦ¹.

უსამართლოებმა, რომ მათ დაე-
დოთ [საზღვრად] თეთრი-წყალი;
[მაგრამ] არ წაიღეს არც ადგი-
ლის ნაგლეჯი ღვთისა და ჭეშმა-
რიტების შიშით. ტყუილი არ
აღმოჩნდა. ვინც შესცვლის, ნუ
ექნება ნაწილი ღვთისა.

VIII

Ἐγὼ² Κορυχένις³ κόμηξ ἀπὸ
τῆς ταξιαρχίας τῆς Τεφριζῆς⁴
ἦλθα εἰς τὸ κάστρον [Παυλ.]κα-
νῶν. Ἦχαιτὶν καστροφυλάκιον,
μηγὶ Μαρτίῳ ἐγστασῆς ἐν[δικαιό-
γος...].

მე, ტეფრიკის სამხედრო ოლ-
ქის კომსი გურგენი, მოვედი
[პავლი]კიანთა ციხეში, ციხეთის
ციხე-სიმაგრეში მარტის თვეში,
მიმდინარე... ინდიქტიონში.

ეს მინაწერი ჩვენ სპეციალურად გვაქვს განხილული ცალკე წერილში:
„კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართული მინაწერების დათარიღე-
ბისათვის“ (ჩვენი მეცნიერება 1924, № 11 – 12, გვ. 84 – 86), რომელ-
საც აქვე ვათავსებთ.

¹ ამ მინაწერის კავშირს ქართულ გარემოსთან მოწმობს ისიც, რომ აქ რომ
ლაპარაკია ქ ვ ა-ჯ ვ ა რ ე ბ ზ ე, როგორც სასაზღვრო ნიშნებზე, ის ანალოგიას
პოულობს „დასტურლამლის“ ტექსტში მოხსენებულ ქვა-ჯვარებში.

იხ. აგრეთვე: ვ. თოფურია, ქვაჯვარანი საქართველოში: მასალები საქ.
და კავკ. ისტორიისათვის, 1942 წ. ნაკვ. IV.

² სწერია: ΕΓΩ. ასეთივე γαμα ნახმარია ფოკას მეფობით დათარიღებულ
მინაწერში, იხ. აქვე ქვემოთ შენიშვნა.

³ როგორც გრ. წერეთელს გამორკვეული აქვს, აქ უნდა იგულისხმებოდეს
გ უ რ გ ე ნ კ ლ ა რ ჯ ი, რომელიც საქართველოს მეფემ ბაგრატ III კუროპა-
ლატმა დაატუსადა და რომელიც 1012 წელს გარდაიცვალა პატიმრობაში, თმოგ-
ვის ციხეში. «ამან ბაგრატ კურაპალატმან – წერს სუმბატ დავითისძე – მოიყ-
ვანნა კლარჯნი ჯელმწიფენი სუმბატ და გ უ რ გ ე ნ, ძენი ბაგრატ არტანუჯელი-
სანი, თვსნი მამის დისწულისანი, დარბაზობად მის წინაშე ციხესა შინა ფანას-
კერტისასა, და მუნ შინა შეიპყრნა იგინი. და აღიხუნა ქუეყანანი და ციხენი
მათნი, რამეთუ იგინი პატიმარ ყვნა ციხესა შინა თმოგვსასა. და მუნ ციხესა
შინა თმოგვსასა გარდაიცვალა სუმბატ ანტანუჯელი ქრონიკონსა ს^ლა
[231+780=1011]. და ეგრეთვე მასვე წელსა შინა გ უ რ გ ე ნ ც ა გ ა რ და ი ც-
ვ ა ლ ა, ძმა სუმბატისი, ქრონიკონსა ს^ლბ [232+780=1012]» (ქ. ცხ. 1 [1955],
382, 21 – 27);

⁴ Τεφριζή – ახლანდელი „დივრიგ“, მცირე აზიაში, ბიზანტიის საზღვართან.

კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართული
მინაწერების დათარიღებისათვის ¹

I

კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართულმა მინაწერებმა იმთავითვე მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. პირველად მათი წაკითხვა სცადა აკადემიკოსმა მ ა რ ი ბ რ ო ს ე მ (Note sur un manuscrit grec des quatre Evangiles, rapporté du Sonaneth-Libre et appartenant au comte Panin: Mélanges Asiatiques, t. VI, 1870). შემდეგ მოსე ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ მ ა გამოსცა ისინი 1908 წელს „საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობის“ III წიგნში, გვ. 233 – 250, და მანვე ხელმეორედ გამოსცა ეს მინაწერები 1909 წელს „ძველი საქართველო“-ს I ტომში (III განყ. გვ. 78 – 87). დასასრულ, ჩვენი მინაწერები და მათი პალეოგრაფიული პირი გამოსცა აკად. ნ. მ ა რ რ ი (Известия Имп. Академии Наук, 1911, გვ. 211 – 240, ტაბ. I – VIII).

არც ერთი ზემოაღნიშნული მკვლევარი არ შეხებია დეტალურად მინაწერების დათარიღებას: მინაწერთა დათარიღებისას მხოლოდ ზოგადი მსჯელობით კმაყოფილდებოდნენ. მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ა თ ვ ი ს ამოსავალ წერტილს მინაწერების დათარიღებისათვის წარმოადგენს 249 ხ გვერდის პირველი ქართული მინაწერი, სადაც ის ბოლოში ჰკითხულობს: **დოლისყა[ნას] ქ~სა მა** (ე. ი. 821 წელს), ხოლო აკად. ნ. მ ა რ რ ი, როდესაც აღნიშნავს მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ა თ ვ ი ს უკანასკნელი წაკითხვის უსაფუძვლობას (მინაწერში ნათლად იკითხება **დავწ[ერე] სტ~ფნ დოლისყა[ელმა]**) ², დასძენს: „წინააღმდეგ ისტორიული, სტილისტიკური და პალეოგრაფიული სიცხადისა, XIII საუკუნისა და კიდევ უფრო გვიანი ხელნაწერი მასალა მეათე საუკუნეში გადააქვთ“ ³. ამ სიტყვებით ნ. მ ა რ რ ი თითქოს აღიარებს, რომ 249 ხ გვერდის პირველი ქართული მინაწერი XIII საუკუნეზე ადრინდელი არ შეიძლება იყოს.

საზოგადოდ ნ. მ ა რ რ ი არც ერთს მინაწერს არ ათარიღებს, მხოლოდ ორ შემთხვევაში, როდესაც საქმე გვაქვს წმინდა ხუცურ დამწერლობასთან, ის უფრო მიახლოვებით ამბობს: 1) „ნუსხა-ხუცურით,

¹ წაკითხულ იქნა მოხსენებად „ქართულ საენათმეცნიერო საზოგადოების“ სხდომაზე 1924 წლის მარტის 11-ს.

² მართალია ენი და ნარი იმდენად გამჭრქალია, რომ ძლივსღა იკითხება, მაგრამ ლასის კითხვა უეჭვოა.

³ Н. М а р р, Грузинские приписки греческого Евангелия из Коридети, ИАН, 1911, გვ. 216.

თითქოს X – XI საუკუნის ხელით“ (73 b გვ. მინაწერის შესახებ) და 2) „მერმინდელი ტიპის ჩვეულებრივი ხუცურით“ (249 b) გვერდის მეორე ქართული მინაწერის შესახებ). დანარჩენ შემთხვევაში ნ. მ ა რ ი სრულებით არ ეხება თარიღის საკითხს; გამონაკლისს შეადგენს ის ზოგადი შენიშვნა, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ. და ეს გასაგებიც არის. მეტი წილი მინაწერებისა წარმოადგენს ან მხედრულს ან ხუცურ-მხედრულ ნარევ დამწერლობას, რომელიც – თუმცა ქართული პალეოგრაფია უკანასკნელ ხანებში საკმაოდ დაწინაურდა, მაგრამ მაინც – ნაკლებად არის დამუშავებული და შესწავლილი. ჯერ ქართულმა პალეოგრაფიამ ვერ მიაღწია იმას, რომ გამიჯნოს ზედმიწევნით სხვადასხვა სახის დამწერლობა, და ხელთ მისცეს ზოგად ფილოლოგიას მკვეთრი კრიტერიუმი.

ჩვენი მინაწერების დათარიღება ზედმიწევნით შეუძლებელია, ვიდრე არ გამოირკვევა საზოგადოდ საკითხი ამათუიმ ტიპის დამწერლობის ქრონოლოგიური თანამიმდევრობისა და ვიდრე, კერძოდ ჩვენს შემთხვევაში, კორიდეთის სახარების მინაწერები ერთმანეთთან პალეოგრაფიულ დაკავშირებით არ იქნება განხილული.

ამის გარდა აღსანიშნავია შემდეგი გარემოებაც: კორიდეთის სახარების ქართული მინაწერების მკვლევარნი იხილავენ ამ მინაწერებს განცალკევებულად და მხედველობაში არ იღებენ სრულებით იმ ბერძნულ მინაწერებს, რომლებიც ქართული მინაწერების პარალელურად არის მოთავსებული ხელნაწერის აშეებზე და თავისუფალ ადგილებში, იმ დროს როდესაც ამ გარემოებამ ზოგიერთ შემთხვევაში შეიძლება გარდამწყვეტი მნიშვნელობა იქონიოს ქართული მინაწერის დათარიღებაში.

ჩვენ აქ აღვნიშნავთ კერძოდ ერთ შემთხვევას, რომელმაც ჩვენი ყურადღება მიიპყრო კორიდეთის სახარების ბერძნული მინაწერების გადასინჯვის დროს.

II

კორიდეთის სახარების 249 b თავისუფალ გვერდზე, სადაც სახარების ტექსტი სრულიად არ მოიპოვება, ზევიდან 17 cm., მოთავსებულია ერთი ბერძნული წარწერა¹, რომელიც ასე იკითხვის:

† Εἰς κωνσταντινουπόλιν ἀπὸ τῆς ἐκείνου(ας) τῆς τριφυλίας |
ἐπιστολῆς εἰς τὸ καστορον[ε]... ἔχεται κωνσταντινουπόλεως(ας) μ(ην) μαρ(τιου)

¹ ob. H. M a p p., I. c. მერვე ტაბულა.

შინაარსი ამ მინაწერისა, სამწუხაროდ, ჩვენთვის ჯერ-ჯერობით ნათელი არ არის. ასე რომ ამის მიხედვით ჩვენ არ შეგვიძლია მისი დათარიღება.

სამაგიეროდ მინაწერი ისეთს მკვეთრ პალეოგრაფიულ ნიშნებს ატარებს, რომ ჩვენ საშუალება გვაქვს დანამდვილებით ვთქვათ, რომ ეს მინაწერი X საუკუნეზე უფრო გვიანს არ შეიძლება ეკუთვნოდეს. აქ გარდამწყვეტია ორი უმთავრესი გარემოება: 1) კაპპას მოხაზულობა და 2) ლიგატურა ეიჲ.

1. კაპპა ჩვენს მინაწერში იქ, სადაც ის სიტყვის შეკვეცილ ნაწილშია (τεφριθησ και τριφλακιασ) წარმოადგენს ერთ მთლიან დაკლაკნილ ხაზს, რომელიც სტრიქონს ზევით იწყება და ზევიდამ ქვევით მოდის¹. ეს სწორედ ისეთი ხაზია, რომელიც ხანდახან ქსის გამოსახატავად იხმარება². ასეთი კაპპა გვხვდება ჩვენ ბერძნულ ხელნაწერებში XI საუკუნემდე.

2) ჩვენს მინაწერში ეიჲ (სიტყვაში ეიჲლმჲ) შემდეგნაირად იწერება: ეფსილონს შუამუცლიდან ჩამოუდის ვერტიკალი ხაზი, ოდნავ მოკაუჭებული ზევით (ეფსილონის მუცელში) მარცხნივ და ქვევით მარჯვნივ (ეს ვერტიკალი ხაზი წარმოადგენს ოტას). ასეთ ლიგატურას მარჯვნიდან მარცხნივ გადასჭრის სწორზნეჲ ხაზი, რომელიც ოტას გაუვლის მის მარჯვნივ მოკაუჭებულ ქვედა ბოლოში (ეს არის თიგმა); ეიჲ -ის ასეთი ლიგატურა ბერძნულ ხელნაწერებში ჩვენ VII – XI საუკუნეებში გვხვდება მხოლოდ. შეიძლება უფრო მეტი მიახლოვებითაც განვსაზღვროთ: სწორზნეჲ ხაზით გამოხატული თიგმა გადასჭრის ოტას მის ქვედა ბოლოკიდურში (ესე იგი ისე, როგორც ეს ჩვენს მინაწერშია) მეთავე საუკუნემდე დაწერილ ხელნაწერებში. ხოლო X – XI საუკუნის ხელნაწერებში თიგმა გადასჭრის ოტას უფრო ზევით, შუაში და ხან უფრო ზევითაც.

ამ პალეოგრაფიულის მოსაზრებით ჩვენი მინაწერი შეიძლება დათარიღებულ იქნეს X საუკუნით (ან, უკიდურეს შემთხვევაში XI საუკუნის დასაწყისით)³.

¹ Г. Ф. Ц е р е т е л и, Сокращения в греческих рукописях преимущественно по датированным рукописям С .-Петербург и Москвы. Изд. 2-ое СПб, 1904, გვ. 46, ტაბულა IV.

² ეს გამოწვეულია იმით, რომ მწერალი ცდილობს ერთი მოსმით (in einem Zuge) დასწეროს კ. ასევე ძველ მინუსკულში, როდესაც კაპპას სწერენ კურსივის ქსავით (იხ. G a r d t h a u s e n, Griechische, Paläographie II, 213, Leipzig 1913).

³ ამას ადასტურებენ აგრეთვე შემდეგი პალეოგრაფიული ნიშნებიც: ჩვენი მინაწერის – *Κωμιο Καστρον Καστροφλακιασ* – ხსაზგასმული კაპპა

ამ მინაწერის შინაარსი რომ ჩვენთვის გასაგები იყოს, ე. ი. იქ მოხსენებული საკუთარი სახელების გამორკვევა რომ შესაძლებელი გახდეს, მაშინ ალბათ უფრო ზედმიწევნით შევძლებდით ჩვენი მინაწერის დათარიღებას.

III

ამ ბერძნული მინაწერის ზევით მოთავსებულია ის ქართული მინაწერი, რომელიც მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ მ ა შეცდომით 821 წლით დაათარიღა, ხოლო ნ. მ ა რ რ მ ა მეცამეტე საუკუნეში გადაიტანა. ეს მინაწერი შეიცავს სულ 12 სრულ სტრიქონს და მეცამეტის დასაწყისს: მეცამეტე სტრიქონში გადატანილია **დოლისყა[ნელმან]**¹. მეცამეტე სტრიქონშივე **ნელმან**-ს უშუალოდ მისდევს ზემომოყვანილი ბერძნული მინაწერი, რაც ამტკიცებს, რომ ბერძნული ტექსტი შემდეგ არის მიწერილი. ბერძნული მინაწერის ავტორს რომ ეს, 249 ხ გვერდი თავისუფალი დახვედროდეს, შესაძლებელია, რომ ის მაინც შუაგვერდში დასწერდა, მაგრამ შეუძლებელია დავეუზვათ, რომ ის შუასტრიქონში დაიწყებდა თავის განზრახულ მისაწერს. არც იმის საბუთი გვაქვს, რომ ჩვენ აქ უბრალო შემთხვევითი მოვლენა ვიგულისხმოთ, თითქოს ბერძნული ტექსტი უკვე მიწერილი ყოფილიყოს და ქართულ ტექსტს შემთხვევით მეტი ადგილი არ დასჭირვებოდეს, მით უმეტეს მხედველობაში თუ მივიღებთ, რომ ქართული ტექსტი სრულიად დამთავრებულია: **მე დავწერე] სტ~ფნ დოლისყანელმან.**

ამრიგად ჩვენ ვხედავთ, რომ 249 ხ გვერდის პირველი ქართული მინაწერი დაწერილი უნდა იყოს არა უგვიანეს მეათე საუკუნისა (ან მეთერთმეტის დასაწყისისა), რომელსაც ეკუთვნის მისი მომდევნო, მის შემდეგ დაწერილი ბერძნული მინაწერი.

გრძელია, რაც ჩვეულებად აქვთ ბერძნულ ხელნაწერებს X საუკ. და XI-ის დასაწყისში (იხ. პალეოგრაფ. ტაბულები დათარიღებული ხელნაწერებისა, გამოცემული გრ. წერეთლისა და ს. სობოლევსკის მიერ. აგრეთვე Lietzmann, Tabulae). გარდა ამისა ასეთივე კაპა, აგრეთვე მთავრული ყამმა (სიტყვაში εΓω) გვხვდება ჩვენ იმავე კორიდეთის სახარების 140 ხ გვერდის, ფოკას მეფობით (963 – 969) დათარიღებულ მინაწერში (**εΓω, μηΓατηδ, υΓου**). იგივე უნციალი I მოწმობს, რომ მინაწერი არ შეიძლება ეკუთვნოდეს X საუკ. ადრინდელ დროს ((G a r d – h a u s e n II, 219).

¹ იხ. მინაწერის პირი H. M a p p., I. C. ტაბ. VIII.

მინაწერების ენობრივი თავისებურებანი. ყურადღებას მივაქცევთ კორიდეთის ოთხთავის ბერძნული მინაწერების ზოგიერთ თავისებურებას.

1) როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, კორიდეთის ბერძნული ოთხთავი გადაწერილია საქართველოში, ჭოროხის ხეობაში მდებარე სოფელში; ბერძნული მინაწერებიც იმავე ენობრივ წრეშია შესრულებული, როგორც თვით ხელნაწერის ძირითადი ტექსტი. ამიტომ გასაგებია, რომ ამ მინაწერებს ქართული ენობრივი ფორმების იერი გადაჰკრავს ალაგ-ალაგ. ასე, მაგალითად, ქართული ფორმების მიხედვით არის შექმნილი:

ა) VI მინაწერში Πέτρης (← პეტრე) Κοριθής (← კორიდელი, რაც ისევეა ნაწარმოები სიტყვისაგან „კორიდეთი“, როგორც, ვთქვათ, არადელი სიტყვისაგან „არადეთი“) და Ἰάνη (← ივანე).

ბ) ასევე ქართული ფორმიდან მომდინარეობს VII მინაწერში Γιώργι (← გიორგი).

2) ის გარემო, რომელშიც ტრიალებდნენ კორიდელები, განეკუთვნება ე. წ. პონტოს დიალექტის სამყაროს. ამით აიხსნება ზემოთ მოყვანილ მინაწერებში ისეთი ენობრივი ფორმები, რომლებიც ბერძნული ენის პონტოს დიალექტის დამახასიათებელია.

ა) სიტყვა ἄδικα („უსამართლონი“) VII მინაწერში სწერია ἀδιτῶ. ამ სიტყვაში კაპპა ინის წინ (οι=ი) პალატალიზებულია და ვლებულობთ „ჩ“-ს ან „ჯ“-ს, რაც გრაფიკულად გამოხატულია τჯ-ს მეშვეობით. ასეთი მოვლენა ბერძნული ენის პონტოს დიალექტს ახასიათებს¹. იგივე მოვლენა უნდა გვქონდეს ამავე მინაწერში Δουρατζα, Φατζοც და Ωτζααα. აქ პირველი სიტყვით აღნიშნულია ის სოფელი, კორიდეთის სამხრეთით, რომელსაც ამჟამად ჰქვია „დ უ რ ჩ ა“.

ბ) მეორე მინაწერში გვხვდება მოწმეების ხელწერა: ორ მათგანს ჰქვია ... τჯეც და კουραჯე. აქაც τჯ-ის ხმარება იმით უნდა იყოს გამოწვეული, რომ ამ სახელებში იმალება ჩ, ც, ჯ, ძ ან სხვა ამგვარი ბგერები.

გ) მეშვიდე მინაწერში ნახმარი εὑρέθεν წარმოადგენს პონტოს დიალექტში ხმარებულ Aor. Passive, მხ. რ. III პირს.

3) მინაწერთა ავტორებმა იციან, რასაკვირველია, მაშინდელი ლიტერატურული ენა, რითაც აიხსნება ისეთი სწორი ლიტერატურული ფორმები, როგორც არის II მინაწერში πριγεργαμ(μένων)

¹ იხ. ზემოთ გვ. 9, შენ 8.

ან απειμειν (ე. ო. ἀπέμεινεν) V წარწერაში. მაგრამ ამათ გვერდით გვხვდება სალაპარაკო ენის ისეთი ფორმები, როგორც არის, მაგალითად V წარწერის διαγραμειναι ნაცვლად იმის, რომ იყოს διαγεγραμμένον.

დამატება. სისრულისათვის საჭიროა მოვიყვანოთ აგრეთვე კორიდეთის სახარების ის ბერძნული მინაწერი, რომელიც მოჰყავს პროფ. გრ. წერეთელს მე-7 მინაწერის სახელწოდებით ¹ (თუმცა შინაარსით ის საგულისხმოს არაფერს შეიცავს):

Εὐλογῶσθε, δέσποτα θεός, τὴν
 γνώμην σου, καὶ ἀνάγνωσον κα-
 λά, φόβος θεοῦ μάθη καὶ μὴ
 χάσσης τὴν ² ψυχὴν σου.

გმადლობ, უფალო ღმერთო, შენი გადაწყვეტილებისათვის. წაკითხე კარგად, ისწავლე შიში ღვთისა და ნუ წარიწყმედ სულს.

¹ Г. Ф. Церетели. Коридетская рукопись и ее греческие приписки (Тб. 1937) стр. 54.

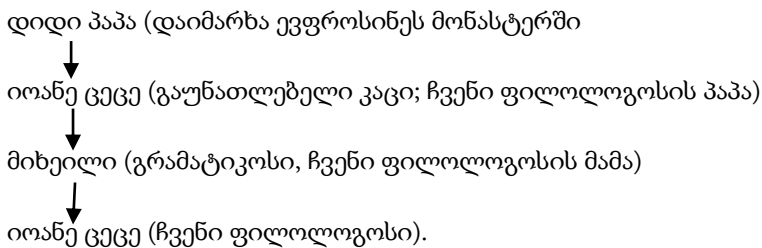
² ხელნაწერში სწერია: μι χάσσης τιν

იოანე ცეცე

მეთორმეტე საუკუნის კომენტატორი და პოლიჰისტორი იოანე ცეცე (Ἰωάννης ὁ Τζέτζης) ცხოვრობდა კონსტანტინეპოლში დაახლ. 1110 – 1180 წლებში. მან მიიღო საფუძვლიანი ფილოლოგიური და გრამატიკული განათლება. ერთხანს მუშაობდა გრამატიკის მასწავლებლად, უფრო მეტად კი თავს ირჩენდა ლიტერატურული მოღვაწეობით. ხშირად უჩივის ხელმოკლეობას და გაჭირებას, თავის შრომებს უძღვნის წარჩინებულ ბიზანტიელებს და კეისრებს: იოანე II კომნენოსის (1118 – 1143) ძმას ისააკ კომნენოსს, მანუელ I კომნენოსს (1143 – 1180) და უკანასკნელის მეუღლეს ირინეს, ვინმე კონსტანტინე კოტერძეს, რომლის წყალობით შეადგინა მან ჰომეროსის „აღეგორიების“ გაგრძელება და გადაამუშავა „ხილიადები“.

ბიოგრაფიულ ცნობებს თვით იოანე ცეცე გვაწვდის თავისი „ისტორიების“ საგანგებო თავში (V 583 – 628),

მისი მამა მიხეილი იყო პროფესიით გრამატიკოსი. იგი იყო ვაჟი მართალია გაუნათლებელის, მაგრამ შეძლებული კაცისა (მას ერქვა იოანე ცეცე), რომელიც თავის სახლში სიამოვნებით ღებულობდა განათლებულ პირებს. ამ იოანე ცეცეს მამაც იყო აგრეთვე დედაქალაქის მკვიდრი: გარდაცვალების შემდეგ იგი დაასაფლავეს ეფროსინეს მონასტერში, სადაც მოლოზნები მას საკვირველთმოქმედების ძალას აკუთვნებდნენ. ამგვარად, შემდეგი სქემა ისახება:

მამის მხრით, როგორც თვითონ ამაყად აცხადებს, იოანე ცეცე იყო წმინდა ბერძნული სისხლისა, ხოლო დედის მხრით კავკასიურ-იბერიული წარმოშობისა იყო.

როდესაც ზაგრატ IV-ის ასული მართა¹ კონსტანტინეპოლში მივიდა, რათა იქ მისთხოვებოდა კეისარ მიხეილ VII დუკას. მის ამაღლებაში იყო, როგორც ამას ხაზს უსვამს ცეცე, არა როგორც მხე-

¹ RE-ში მოთავსებული სტატიის ავტორი მას ეძახის „ა ლ ა ნ თ ა სეფეწული მარიამო“, რაც, როგორც ჩვენ რამდენჯერმე ნათქვამი გვაქვს (იხ. გეორგიკა, ტ. VI, 160, 164), სრულ გაუგებრობაზეა აგებული.

ამ მარიამის «ალანობის» გამო საგულისხმო დაკვირვება აქვს დიუკანჟს (Du Gauge). ის ამბობს: „ცეცეს მოწმობით... (Chil. 5, e: 17) იბერები, აბაზგები და ალანები წარმოადგენდნენ ერთსა და იმავე ხალხს ანუ ერს:

Ἰβηρὲς δὲ καὶ Ἀβασγοὶ καὶ Ἀλανοὶ ἓν γένος
(«იბერები, აბაზგები და ალანები წარმოადგენენ ერთ მოდგმას»).

ისე კი არა, რომ იბერები იგივენი იყვნენ, რაც ალანები და აბაზგები, არამედ რომ იბერთა მეთაური აბაზგებისა და ალანების მეფუნებს (regulis) მბრძანებლობს უმაღლესი უფლებებით. ამას ადასტურებს საკმაო: სიცხადით (satis superque) ვრიენიოსიც, როდესაც წერს, რომ იბერთა მეფეს ეპყრა *παγκράτειαν τῶν Ἰβήρων*, ხოლო ალანიის უფალს მხოლოდ *ἐξουσιάζουτος* სახელს მიაკუთვნებს. არც ცეცე უარყოფს ამას: ის იქვე ამბობს, რომ იგივე ხალხები სხვადასხვანი იყვნენ და ერთმანეთისაგან განცალკევებულნი:

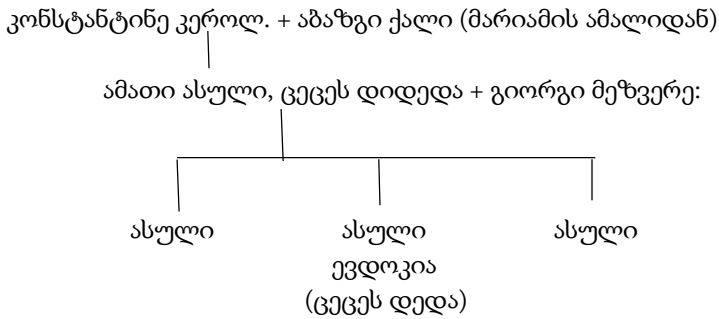
οἱ Ἰβηρὲς πρωτεύοντες, οἱ Ἀβασγοὶ δευτέροι, οἱ Ἀλανοὶ δ' ἐσχῆκασιν τάξιν τριῶν ἑστέραν
(«იბერნი პირველობენ, აბაზგები მეორენი არიან, ხოლო ალანებს უკანასკნელი მესამე ადგილი უჭირავთ»).

ხოლო თუ რატომ ეძახის მარიამს უფრო აბაზგთაგან წარმოშობილად, ვიდრე იბერთაგან, და რატომ იმავე სახელით გმობს იგივე მწერალი სკილიცეს, ზონარას და სხვებს, რომელნიც მას ალანს ეძახიან, კარგად არ მესმის, იმ დროს, როდესაც ვრიენიოსი გარკვევით გადმოგვცემს, რომ ის იბერთა მეფის ასულია (ხაზი ჩვენია **ს. ყ.**), თუ არა იმიტომ, რომ იმ დროს იბერთა მეფე აგრეთვე აბაზგებს მბრძანებლობდა:

τοῦ Τζέτζου μητέρος ἡ Ἀβασγὸς ἢ μήτηρ σὺν τῇ δεσποίνῃ Μαρίας, τῇ Ἀβασγίσσῃ λέγω, ἦν οἱ πολλοὶ Ἀλάνισσαν φασὶν οὐκ ἀκριβοῦντες, ἦλθεν εἰς Μεγαλόπολιν, ὡς συγγρηγῆς καὶ αἶμα.
(«ცეცეს დედის დედა აბაზგი-ქალი.
«დედოფალ მარიამთან ერთად, ვამბობ აბაზგ-ქალთან
«რომელსაც ბევრნი არა ზედმიწევნით ალან-ქალს ეძახიან,
«მოვიდა მეგალოპოლისში, როგორც სისხლით ნათესავი»).

ასეთი დაკვირვება აქვს დიუკანჟს მარიამ დედოფლის შესახებ. როგორც ვხედავთ, ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში იქნა შემჩნეული ის შეუსაბამობა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა მარიამ მართა-ყოფილის სადაურობის საკითხში. დიუკანჟი, როგორც ჩანს, ამ შეცდომას (თითქოს მარიამი ყოფილიყოს ალანი) იმით ამართ-

ვალი, არამედ როგორც სისხლით ნათესავი, ერთი ა ბ ა ზ გ ი ქ ა ლ ი, რომელიც შეერთო კეისრის გვარდიის დრუნგარიოსმა კონსტანტინემ, მეტსახელად კეროლარიოსმა, პირველი ცოლის გარდაცვალების შემდეგ. ამ ქორწინებიდან მომდინარეობს ცეცეს დიდედა (დედის მხრით), რომელიც კონსტანტინე კეროლარიოსის ქალიშვილთან ერთად (პირველი ცოლისაგან) იზრდებოდა და დედოფალ ევდოკიას მიერ ¹ მდიდრული მზითვით იქმნა დასაჩუქრებული: იგი მისთხოვდა მეზვერეს გიორგის და ეყოლა სამი ქალიშვილი. ერთ მათგანს ჰქვია ევდოკია – ის არის იოანე ცეცეს დედა. ეს ნათესაური კიბე შეგვიძლია წარმოვადგინოთ შემდეგი სქემით:

მიახლოებითი გამოანგარიშების საფუძველზე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ცეცეს დიდედას თავისი ქალი ევდოკია უნდა შესძენოდა 1090 წელს ან ამის მომდევნო წლებში მალე.

იოანე ცეცეს ლიტერატურული მემკვიდრეობა უაღრესად მდიდარია.

1. მის ყველაზე ვრცელ ნაშრომად უნდა ჩაითვალოს Βίβλος (στοριών („ისტორიათა წიგნი“) ფილოლოგიურ-ისტორიული „პოემა“, რომელიც 12.674 პოლიტიკური ლექსისაგან შედგება და რომელსაც, ჩვეულებრივ, „ხ ი ლ ი ა დ ე ბ ი“ ეწოდება (ასე ეძახიან იმიტომ, რომ იგი 13 ათას ეულ ტაეპად არის გაყოფილი). ეს „ისტორიები“ ეხება მითოლოგიურსა და ისტორიულ ამბებს და, არსებითად, წარმოადგენენ კომენტარებს, რომლებიც დაუწერია იოანე ცეცეს თავის „წ ე რ ი ლ ე ბ შ ი“ მოთავსებული მსჯელობები-

ლებს, რომ, იოანე ცეცეს მოწმობით, ალანები და აბაზგები (ანუ იბერები) ერთი მოდგმისა არიანო.

იოანე ცეცეს „ხილიადების“ ეს ადგილები, რომლებიც მოჰყავს დიუკანჟს ანნა კომნენეს „ალექსიადისათვის“ დართულ შენიშვნებში. იხ. აქვე, ქვემოთ გვ. 22 – 24.

¹ დედოფალი ევდოკია – მიხეილ VII პარაპინაკის დედა.

სათვის (დაცულია მისი 107 წერილი, რომლებიც თარიღდება 1138 – 1170 წლებით და მიწერილია სხვადასხვა წარჩინებული პირებისადმი).

2. „აღეგორიები ილიადისა და ოდისეისათვის“ (Ἰπὸμνησίδος τοῦ Ὀμήρου ἀλληγορηθεῖσα) შეიცავს განმარტებებს ჰომეროსის ღმერთთა სამყაროს შესახებ ¹. ეს შრომა უძღვნა ავტორმა დედოფალ ირინეს.

3. „სხოლიოები ლიკოფრონის «აღექსანდრასთვის»; ეს შრომა წინათ მიეწერებოდა იოანეს ძმას ისააკს ².

ამათ გარდა იოანე ცეცეს ეკუთვნის კიდევ რამდენიმე სხვა კრებული კომენტარებისა.

თავის ნაშრომებში იოანე ცეცე უდავოდ დიდ ნაკითხობას იჩენს; მისთვის კარგად არიან (ცნობილი ჰომეროსი, ჰესიოდე, პინდარე, ბერძენი ტრაგიკოსები და კომედიოგრაფები, ისტორიკოსები და ქრონოგრაფოსები, მაგრამ ზოგჯერ ის თავის კომენტარებში ძალიან ენდობა თავის მეხსიერებას და ტლანქ შეცდომებს უშვებს: ერთიმეორეში ურევს, მაგალითად, ევფრატსა და ნილოსს; ნაქსოსი (კუნძული) ევბეის ქალაქი არისო, ამბობს, და სხვ. ამიტომ სამართლიანად მოგვიწოდებენ იოანე ცეცეს შრომათა სპეციალისტები სიფრთხილით გამოვიყენოთ მის მიერ მოწოდებული ცნობები ³.

¹ ამ შრომის გარდა ჰომეროსის პოემათა კომენტარებს შეიცავს აგრეთვე იოანე ცეცეს რამდენიმე სხვა თხზულებაც.

² ზემოთ მოყვანილი ცნობებისათვის, ძირითადად, გამოყენებულია; K. K r u m - B a c h e r GBZ, 526 – 536; G. M o r a v c s i k, Byzantinoturcica I (1958), 342 – 355; RE VII A, 1959 – 2010.

³ მართებულად არ მიგვაჩნია, მაინც, ისეთი მკაცრი მსჯავრი, როგორც გამოაქვს იოანე ცეცეს შესაფასებლად თ. უსპენსკის; მეთორმეტე საუკუნეშიო – წერს თ. უსპენსკი – იყო «целая галерея фигур писателей и ученых, начиная с самого Евстафия и комментатора Аристотеля Евстратия до ж а л к и х, хотя и плодовых, с т и х о п л е т о в Ц е ц ы и Птохопродрома»: Ф. И. У с п е н с к и й, История Византии. Том III (1948), стр. 440.

ვერც ე. გ რ ა ნ ს ტ რ ე მ ს დავეთანხმებით მთლიანად, როდესაც ის ასეთ ატესტაციას აძლევს იოანე ცეცეს: «это чуть-чуть скорбная и вместе с тем немного комичная фигура последнего эрудита, не знающего, что делать с собственной ученостью» (История Византии в трех томах. Москва 1967. Том II, часть вторая, глава 16, стр. 361). იოანე ცეცეს ეკუთვნის ვრცელი კომენტარები ძვ. ბერძნული ლიტერატურის ძეგლებისათვის: 1) „ილიადის“ კომენტარები, 2) „აღეგორიები“ ჰომეროსისათვის, 3) ჰესიოდეს «სამუშაონი და დღენი»-ს კომენტარები, 4) პინდარეს სქოლიოები, 5) ესქილეს სქოლიოები, 6) ევრიპიდეს სქოლიოები, 7) არისტოფანეს სქოლიოები, 8) თუკიდიდეს სქოლიოები, 9) ლიკოფრონის «კასანდრას» სქოლიოები. თუ ამას დავუმატებთ იმასაც, რომ მან დასწერა

გამოცემანი და ლიტერატურა:

Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου βιβλίον ἱστορικῆς τῆς διὰ στίχων πολιτικῶν Ἑλληνικῶν ἑξαδικῶν – Ioannis Tzetzae Historiarum variarum Chilia des, graece. Textum ad fidem duorum codicum monacensium recognovit, brevi adnotatione et indicibus instruxit Theophilus Kiesslingius. Lipsiae 1826¹.

Scythica et Caucasica (ed. V. Latyšev) I, გვ. 400 – 409 (აქედან გვაქვს ამოღებული სქოლიოები „ლიკოფრონის «კასანდრასთვის»“).

P. Leone, Excerpta Vaticana ex Ioannis Tzetzae Commentario in Lycophronem et Historiis: Atti Acad. Sc. Torino. II. Classe Sc. Mor., Stor. e Filos. 99 (1964 – 1965), 381 – 488.

C. Wendel, Tzetzes Ioannes: RE, 2, Reihe, 7. Band, 1948, Sp. 1959 – 2010.

G. Moravcsik, Byzantinoturcica I (1958), 342 – 355. აქ მოყვანილია მთელი ლიტერატურა იოანე ცეცეს შესახებ 1958 წლამდე.

ქვემოთ მოგვყავს მასალები იოანე ცეცეს ორი თხზულებიდან: „ხილიადებიდან“ და ლიკოფრონის „კასანდრას“ სქოლიოებიდან.

კომენტარები პორფიროსის შრომისათვის *Εἰσαγωγή εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατη-
γορίας*, რომელიც მან განმარტა სასკოლო მიზნებით, როგორც ლოგიკის კომპენ-
დიუმი (1700 ტრიმეტრის მოცულობით), მაშინ ჩვენ მივხვდებით, რომ ჩვენს წინა-
შეა XII საუკუნის მოღვაწე, მონაწილე იმ ფილოსოფიური და ლიტერატურული
რენესანსისა, რომლის ნიშნის ქვეშ ვითარდებოდა XI – XII საუკუნეთა ბიზან-
ტიური აზროვნება და მწერლობა. რასაკვირველია, იოანე ცეცე თავისი როლით
და მნიშვნელობით ამ მოძრაობაში ოდნავადაც ვერ შეედრება მიქელ პსელოსს,
იოანე იტალოსსა და ანა კომნენეს (ან სხვებს), მაგრამ იმის თქმა, რომ ცეცე
არის «комичная фигура» არაფრით არ ამართლებს იმ ყურადღებას, რომლითაც
იკვლევენ მას ამ ბოლო წლების მანძილზე ბიზანტინოლოგიის სპეციალისტები
(H. Hunger, P. Leone, R. Browning, G. Moravcsik, B. Wendel, O. Mas-
son და სხვები, რომელთა ბიბლიოგრაფია იხ. მორავსიკის Byzantinoturcica I,
342 – 355).

¹ ცეცეს „ხილიადების“ ტექსტისათვის ემენდაციები მოუცია *Χ. Χαριτωνί-
δης-ს: Σύμμεικτα κριτικά. Ἐπιστημονική Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* I, 35 – 111, ამ ნარკვევში არის ემენდაციები
ანა კომნენეს, მიქელ პსელოსის, ნიკიფორე ბლემიდეს, გიორგი აკროპოლიტეს,
ნიკიფორე გრიგორას ტექსტებისათვის. 82 – 110 გვერდებზე არის ემენდაციები
იოანე ცეცეს „ხილიადების“ ტექსტისათვის.

Pietro M. Leone თავისი სტატიის (Prolegomena ad J. Tzetzae Histo-
rias) ბოლოში ათავსებს ბიბლიოგრაფიას და წერს, რომ ხ. ხარიტონიდეს ემენ-
დაციები არ ემყარება ხელნაწერებს: Nullis codicibus usus Historias emenda-
vit X. *Χαριτωνίδης* (იხ. BZ 54 [1961], გვ. 285).

Iberes, Abasgi et Alani, unum genus

Ἵτι ὁ Τζέτζης κατὰ μητέρα Ἴβηρ τῷ
γένει, κατὰ πατέρα καθαρῶς Ἑλλάδος γένης ἐστὶ

Ἦ τοῦ δὲ μητρομήτωρ μὲν Τζέτζου τοῦ Ἰωάννου,
τοῦ ἱστοριογράφου τε καὶ συγγραφέως πόσων,
(585) Μητρός ἦν Μασσαγέτιδος, ἤγουν ἐξ Ἀβασγίδος·
Ἴβηρες δὲ καὶ Ἀβασγοὶ καὶ Ἀλανοὶ ἐν γένος·
Οἱ Ἴβηρες πρωτεύοντες, οἱ Ἀβασγοὶ δευτέρων,
Οἱ Ἀλανοὶ δ' ἐσχήκασιν τάξιν τριῶν ὑστέρων.
Τῆς Τζέτζου μητρομήτορος ἢ Ἀβασγίς ἢ μήτηρ
(590) Σὺν τῇ θεσποίνῃ Μαριάμ, τῇ Ἀβασγίσσῃ λέγω,
Ἦν οἱ πολλοὶ Ἀλάνισσάν φασιν οὐκ ἀκριβοῦντες,
Ἦλθεν εἰς Μεγαλόπολιν ὡς συγγενῆς καθ' αἷμα,
Οἱ δὲ βασκαίνοντές φασιν ὡς ὑπὸ χεῖρα ταύτης,
Ὡς ἢ Ἀσπᾶν καθ' ἡμᾶς Κατάης ὑπὸ χεῖρα.
Ἄφ' ἧς ὁ περιώνυμος ὁ μέγας Κωνσταντίνος,
(600) Ὁ μέγας ὁ Δρουγγάριος, εἰς Σεβαστὸς ἐν βίῳ,
τοῦ λογοθέτου τοῦ κλεινοῦ πατῆρ τοῦ θρυλλουμένου.
Μετὰ θάνατον τῆς αὐτοῦ παρθενικῆς συζύγου
Γεννᾷ τὴν μητρομήτορα, ἦν ἔφημεν, τοῦ Τζέτζου,
(600) Μιᾶ τῶν πρώην θυγατρῶν τῇ ὑπερφιλουμένῃ,

τῇ συμπαρέυνῃ λέγω δὲ αὐτοῦ τοῦ Ἰασίτου,
Ἰσοτιμῶν, καὶ τῇ αὐτῇ κλουβῇ συνεμβιβάζων,
Τὰς δ' ἄλλας πάσας παρῶν ἄλλης τιμῆς λαγχάνειν.

Ἵσπερ καὶ ἡ βασίλισσα γίνεται θέσει μήτηρ,
(605) Ἦ Εὐδοκία ἡ κλεινὴ, καὶ ζώνην διδοῖ ταύτης
Ἦς τρίτην ἐξαρκέσασαν τὴν γενεάν ἐκτρέφειν.
Ἐφ' ἣ γαμβρὸν ἐξάκτωρα Γεώργιον¹ ἐσχήκει,
Πολλὰς ἀρχὰς ἀνύσαντα πρακτορικὰς θεμάτων·
Οὐ καὶ θανόντος ὄνομα βόσται νῦν ὡς ζώντος·
(610) Τοῦτου θυγάτηρ σὺν δυσὶν ἑτέροις θυγατράσιν
τὴν κλησιν Εὐδοκία μὲν, μήτηρ δ' αὐτοῦ τοῦ Τζέτζου,

¹ Γεώργιον β3. 30609207, γεωργίον Kiessling.

იბერები, აბაზგები და ალანები, ერთი ტომისა [არიან] ¹

რომ ცეცე დედის მხრით იბერია ტომით, მამის
მხრით წმინდა ელადური წარმოშობისაა, იზ' ².

დიდედა (დედის დედა) იოანე ცეცესი,
ისტორიოგრაფოსისა და მრავალი [თხზულების] დამწერისა,
(585) მასაგეტ დედისაგან, ესე იგი აბაზგი ქალისაგან [იყო].
იბერები და აბაზგები და ალანები ერთი ტომისა [არიან];
იბერნი პირველობენ, აბაზგები მეორენი არიან,
ხოლო ალანებს უკანასკნელი, მესამე ადგილი უჭირავთ,
ცეცეს დიდედის (დედის დედის) დედა აბაზგი ქალი
(590) დედოფალ მარიამთან ერთად, ვამბობ აბაზგ-ქალთან ერთად, –
რომელსაც ბევრნი ეძახიან ალან-ქალს, არა ზედმიწევნით, –
მოვიდა მეგალოპოლისში, როგორც სისხლით ნათესავი,
ხოლო ჭორიკანები ამბობენ, როგორც მისი ხელზე მოსამსახურე,
როგორც ასპაი ჩვენებურად მაშინვე კატაე [ითქმის?].
(595) მისგან [არის] სახელგანთქმული დიდი კონსტანტინე,
დიდი დრუნგარი, ერთი სევასტოსი სიცოცხლეში,
საყოველთაოდ ცნობილი განთქმული ლოგოთეტის მამა.
თავისი ქალწული-მეუღლის სიკვდილის შემდეგ
შვა ცეცეს (დედის დედა), როგორც ვთქვით,
(600) რომელიც ერთ წინანდელ (*ე. ი. პირველი ცოლისაგან*)

ქალიშვილთაგანთან, უსაყვარლესთან,

– ვგულისხმობ იმ იასიტეს მეუღლეს –
თანაბრად პატივდებული იყო, და მასთან ერთად იზრდებოდა,
ხოლო ყველა სხვა ასულებს უგულვებელყოფდა სხვა პატივის
სახვედრად.

დედოფალიც მას დედის ალაგას ჰყავდა,
(605) განთქმული ევდოკია, რომელმაც მზითვად მისცა იმდენი,
რომ მესამე თაობაში ეყოფოდა საცხოვრებლად.
მისთვის სიძედ შეარჩია მეზვერე გიორგი,
რომელიც ბევრ სამოხელეო თანამდებობას ასრულებდა:
მისი სახელი სიკვდილის შემდეგაც ისეთივეა, როგორც სიცოცხლეში.
(610) მისი ასული, ორ სხვა ასულთან ერთად,
რომლის სახელია ევდოკია, დედა იყო ამ ცეცესი.

¹ ეს სათაური, როგორც ჩანს, გამომცემელს კისლინგს ეკუთვნის (ასე აქვს მას საძიებელში).

² ეს არის „ისტორიების“ წიგნის სათვალავი (ე. ი. მე-17 წიგნია).

Ἔγνωε κατὰ μητέρα μὲν Ἴβηρα τοῦτον ὄντα·
 Πατὴρ δὲ τοῦτου Μιχαήλ, ὃς καὶ παιδεύει τοῦτον
 Ἐν λόγοις καὶ τοῖς πράγμασιν ὡς τὸν υἱὸν ὁ Κάτων.
 (615) Γίδς οὗτος ὁ Μιχαήλ ἦν Τζέτζου Ἰωάννου,
 Γράμμα μηδὲν τι μηδαμῶς τὸ σύνολον εἰδότες,
 Εἰς πάντα χρόνον δὲ σοφοὺς τοῖς οἴκοις ἐστιῶντας,
 Οἴκοις ἐν πεντωρόφοις δέ, πλὴν μετ' ἠδῆς ὀργάνων.

Τρυφαῖς ὑπερεχούσαις τε τὰς γάμων πανθαυσίας.
 (620) Καὶ τοῦτου πάλιν ὁ πατὴρ θρέμμα τῆς Βυζαντίδος,
 Ὅς μέχρι νῦν ἀκέραιος νεκρὸς τελῶν ἐν τάφῳ
 Ἐν Εὐφροσύνης τῇ μονῇ τὴν κλησὶν καλουμένη
 Πολίτης ὀνομάζεται ταύτης ταῖς μονοτρόποις,
 Μὴ γνωσκούσαις τίς ἐστίν, ὄνπερ φασὶν πολίτην.

(625) Οἷα δὲ ὄρα θαυμάσια, μοναζουσῶν πυθάνου.
 Οὕτω κατὰ μητέρα μὲν ὁ Τζέτζης ἐστὶν Ἴβηρ.
 Κατὰ πατέρα δὲ μητρὸς καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα
 Γονῆς Ἑλλάδος καθαράς, γονῆς ἀκραιφνεστάτης.

(Chiliades V, 583 — 628)

Ἱστορία ἡ λέγουσα, καὶ τὰς Σακίδας καὶ Μασσαγέτιδας ἡνά

Τοὺς Σάκας ἔθνος γίνωσκε, ὧν εὖρεμα τὸ σάκος,
 Καὶ αἱ γυναῖκες τούτων δὲ συμμάχονται ἀνδράσιν,
 Ὅς καὶ Κτησίαις εἴρηκε, καὶ ἕτεροι μυρίοι.
 «Αἱ τῶν Σακῶν γυναῖκες δὲ μάχονται δὴ ἀφ' ἵππων
 «Καὶ πάλιν δὲ Στρουάλιος ἀνὴρ τις ἐκ τῶν Μήδων
 «Γυναῖκα τῶν Σακίδων μὲν καταβαλὼν ἐξ ἵππου».

Τοὺς Μασσαγέτας νοεῖ δὲ τοὺς Ἀβασγοὺς ὑπάρχειν.
 (900) Καὶ τούτων αἱ γυναῖκες δὲ τοῖς ἀνωτάτοις χρόνοις
 Σὺν τοῖς ἀνδράσι τοῖς αὐτῶν ταῖς μάχαίς ἐκαρτέρουν.
 Καὶ τοῦτο γίνωσκε καλῶς, μηδὲ σε λανθανέτω,
 Ὅς Ἀβασγοὶ καὶ Ἀλανοὶ καὶ Σάκα· δὲ καὶ Δάκαι,
 Οἱ Ῥῶς καὶ Σαυρομάται δὲ καὶ οἱ ἰδίως Σκύθαι
 Καὶ πᾶν ὅποσον πρόσσιον ἔθνος πνοιαῖς Βορέου
 Κοινῶς κατονομάζονται Σκύθαι, Σκυθῶν τῇ κλήσει.

(Chiliades XII, 893—906)

ხომ იცი, რომ დედით ის იყო იბერიელი.
 ხოლო მისი მამა მიხეილი, რომელიც ისე ზრდიდა მას,
 სიტყვიერადაც და საქმიერადაც, როგორც კატონი თავის ვაჟს,
 (615) ეს მიხეილი იყო იოანე ცეცეს ვაჟი,
იმ ცეცესი, რომელმაც სრულებით არ იცოდა რამე ასოც კი,
 ხოლო ყოველთვის ბრძენ ადამიანებს ჰპატიუებდა სახლებში,
 ხუთსართულიან სახლებშიც კი; *არაფერი იცოდა* გარდა
 სასაგალობო საკრავებისა,
 და გაგაჭარბებული ნებივრობისა საქორწილო ზეიმების დროს.
 (620) კვლავ ამის მამა ბიზანტიონის ძველი მკვიდრი,
 რომელიც დღემდე უმწიკვლოდ განისვენებს საფლავში
 ევფროსინეს მონასტრისა, რომელსაც სახელი ჰქვია
 «მოქალაქისა», თუმცა ამ მონასტრის მარტომყოფმა
მოლოზნებმა არც კი იციან, თუ ვინ იყო ის, რომელსაც
 უხმობენ «მოქალაქედ».
 (625) ხოლო თუ რა სასწაულებს ახდენს, მთლბორნებისაგან შეიტყობ.
 ამრიგად, ცეცე დედით იყო იბერიელი,
 ხოლო მამით დედის მხრით და თვით მამაც
 წმინდა ელადური წარმოშობისა იყო, შეურეველი წარმოშობისა.

მასაგეტები არიან აბაზგები

ამბავი, რომელიც მოგვითხრობს საკიდებზე და მასაგეტებზე უნა.

იცნობდე ტომს საკებისას, რომელთაც გამოიგონეს „ფარი“ (σάρκος).
 მათი ქალები კაცებთან ერთად იბრძვიან,
 როგორც კტეზიასმა თქვა, და მრავალმა სხვამაც:
 საკების ქალები იბრძვიან ამხედრებულნი,
 და კვლავ ვინმე სტრიალიოსმა, მიდიელმა კაცმა
 საკების ქალი ჩამოაგდო ცხენიდან».

ის ფიქრობს, რომ მასაგეტები არიან აბაზგები
 (900) და ამათი ქალები, ადრინდელ ხანებში,
 თავიანთ კაცებთან ერთად მამაცურად იბრძოდნენ.
 ესეც კარგად იცოდე – ნუ იქნება შენთვის დაფარული,
 რომ აბაზგები და ალანები, საკები და დაკები,
 როსები და სავრომატები და საკუთრივ სკვითები
 და ყველა ის ტომი, რომელნიც ჩრდილოეთით ცხოვრობენ,
 საზოგადოდ, იწოდებიან სკვითებად, სკვითთა სახელწოდების
 მიხედვით.

Περὶ σιδήρου τοῦ Χαλύβου. πλῆ'.

Χάλυρες ἔθνος ἐγγιστα τελοῦν τῆς Τραπεζοῦντος.
 Ἔθνη λέγονται σιδήρον ἐφευρηκέναι πρῶτοι.
 Καὶ τὸν χαλκὸν δὲ χαλυβὸν χαλκὸν τε λέγουσί μοι.
 Οἷα καὶ τοῦτον εὔρεμα τελοῦντα τῶν Χαλύβων.

(Chil. X 523—527)

Ἱστορία ἢ λέγουσα ἀργυρὸν τε τὸν ἐξ Ἀλύβης καὶ Αἰγύπτου
 καὶ τὸν Ἴνδον καὶ μυρμηκίας χρυσόν¹, ἱστορίαί
 τρεῖς ἀπὸ μίας εὐδ'.

Ἀλύβη πόλις ἄριστον τὸν ἄργυρον γενῶσα,
 Ὃς ὁ χρυσοῦς κατέλεξεν Ὅμηρος Βοιωτίζ,
 Ἐγλήθειν ἐξ Ἀλύβης, θῆεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη.
 Ἀλύβας δ' ἢ Μετάποντος πόλις τῆς Ἰταλίας

(Chil. 322—325)

Περὶ Ἀμαζονίδων καὶ Σκυθίδων καὶ Σαυροματῶν γυναικῶν εν'

Ἵτι τὸ γένος μάχιμον τὸ τῶν Ἀμαζονίδων,
 Τοῦς πάντας ἀφαιμένῳ μοι δεικτέον ἐξ Ὀμήρου².

Ἐτὸ τρίτον αὖ κατέπαρνεν Ἀμαζόνος ἀντιανείρας.

Καὶ αἱ Σκυθίδες πανταχοῦ ἀνδράσι συμπονοῦσι
 Καὶ ταῖς³ μάχαις καὶ ταῖς ἔργοις δὲ σύμπασιν ἑτέροις,
 Μᾶλλον τὰ ἔργα σύμπαντα ἐργῶνται αἱ γυναῖκες.

(880) Καὶ τῶν Σαυροματῶν νοεὶ μοι τὰς γυναῖκας,
 Σκυθῶν καὶ Ἀμαζόνων δὲ γονῆς ἐκπεφυκυίας,
 Ὡσπερ καὶ Διονύσιός φησι Περιηγῆσαι⁴
 Ἐτῆς γάρ τοι φιλότητος Ἀμαζονίδων ἐγένοντο,

¹ μυρμηκίας χρυσός „золото, выкопавшее из индийских муравейников“ („Синдская и Слов.).

² Ilia. 6.186.

³ ταῖς-ὁ σταθροῦ δουροδοξο.

⁴ 208 ομοί: ἐν Περιηγήσει.

ხალიბები

ხალიბის რკინის შესახებ ტ^ლწ

ხალიბები – ტომია, ტრაპეზუნტთან ძალიან ახლოს ცხოვრობენ, ამბობენ, რომ იმათ პირველებმა მოიპოვეს რკინა. და ხალიბური სპილენძი, და „ხალკოს“, მითხრეს მე, რომ ესეც ხალიბების მონაპოვრად ითვლება.

ქალაქი ალიბე

ამბავი, რომელიც მოგვითხრობს ვერცხლზე, როგორც ხ ა ლ ი ბ უ რ ზ ე და ეგვიპტურზე ისე ინდურზე, და ინდურ ოქროზე; სამი მოთხრობა ერთის ნაცვლად უ^ნდ.

ქალაქი ალიბე მშობელია საუკეთესო ვერცხლისა, როგორც მოგვითხრობს ჰომეროსი „ბეოტიაში“:
«შორეული ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის საბადო»¹, ხოლო ალიბასი არის იტალიის ქალაქი მეტაპონტი.

ამორძალები და სავრომატები

ამორძალების, სკვითელი ქალებისა და სავრომატ ქალების შესახებ უ^ნდ

რომ ამორძალთა მეზრძოლი ტომი, ყველა ჩემ მიერ მოხსენებულნი, უნდა იქნეს ნაჩვენები ჰომეროსის მიხედვით:

«მესამე მან მოკლა ვაჟკაცური ამორძალის მოდგმა». და სკვითი ქალები ყველგან მამაკაცებთან ერთად შრომობენ, ბრძოლებშიაც და ყველა სხვა [ყოველდღიურ] საქმეებშიც, უფრო მეტად კი ქალები აკეთებენ ყველა [ყოველდღიურ] საქმეებს. (880) სავრომატების ქალებს ვგულისხმობ მე, სკვითთა და ამორძალთა მოდგმიდან წარმოშობილებს, როგორც ამბობს დიონისიოსი თავის „პერიეგესში“:
«ისინი ხომ წარმოიშვნენ ამორძალთა სიყვარულისაგან,

¹ II, 2,857 („ილიადის“ II სიმღერას ეწოდება „ბეოტია ანუ ხომალდთა კატალოგი“).

«Τὴν ποτε δὴ μίχθησαν ἐπ' ἀνδράσι Σαυρομάτησι.
(885) Οἱ Σαυρομάται Σκύθαι δέ, οὐς περαντάδας λέγεις.
(Chiliades XII, 874—885)

[Κίρκη — Ὀδυσσεύς]

Πόθεν Αἰσῶνες λέγονται καὶ μέχοι τινος τόπου
ἐστὶν Αἰσωνία¹. 15'

Ἡ Αἰσωνία τὴν κλησιν τῶν Αἰσόνων
Κατὰ τινος ἐξ Αἰσῶνος, υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσεύος·
Ἐκ γὰρ τῆς Κίρκης Ὀδυσσεύς τῆς πᾶσι θρυλλουμένης
Αἰσῶνα καὶ Τηλέγονον γεννᾷ καὶ Κασσιφόνην,
Ὡς, πᾶς φησὶν ἱστορικός, φροντίζων ἀληθείας·
Τξέτιζης κἀνταῦθα δὲ φησιν, ἱστορικοὶ κτηνώδεις².

(570) Ἐνα μόνον ἐνικαυτὸν³ συνδιατρίψας Κίρκη
Ὁ Ὀδυσσεύς πῶς ἔτεκε τὰ τρία ταῦτα τέκνα,
Τετραμηναῖα, ἣ γαστρὶ μιᾶ τὰ τρία τίκται;
Ἄλλ' ἐν Λιβύῃ κεραοὺς ἄργας ἐνθῶς γεννῶσι·
(Chil. V, 564—573)

Ἡ κατὰ τὸν Ἰάσον[α]. 15'

Ἰάσων Αἰσῶνος υἱός· δὲ Αἰσῶν παῖς Κρηθίεως.
Τρεῖς δ' ἦσαν τῇ Ἰάσωνι ἀμφίβολοι μητέρας,
Ῥοιὴ καὶ Ἀλκιμέδη δὲ μετὰ τῆς Πολυφύμης⁴,
Ὄν ἣ Ῥοιὴ Σταφύλου μὲν, αἷ δ' Αὐτολύκου παῖδας.

Πελίου δὲ φονεύοντος πάντας τοὺς Αἰολίδας,
Χρησμοῦ θελοῦντος ὑπ' αὐτῶν τινὸς ἀναρεθῆναι.

¹ „ავსონია“ არის იტალიის ძველი სახელწოდება.

² ეს ადგილი შეიძლება დამახინჯებული იყოს: კτηνώδεις („პირუტყულნი“ ან „მინაური საქონლით მდიდარნი“) აქ არაფერ შუაშია. იქნება ავტორს იმის თქმა უნდა, რომ ერთ წელიწადში სამი შვილის ყოლა ემსგავსება იმას, რაც პირუტყვების მიმართ შეიძლება ივარაუდებოდეს.

³ „ოდისეის“ მეათე სიმღერაშია გადმოცემული ეპიზოდი „ოდისევსი კირკეს სამეფოში“, სადაც აღნიშნულია, რომ ოდისევსი და მისი ამხანაგები მხოლოდ ერთი წლის განმავლობაში ცხოვრობდნენ კირკეს სასახლეში.

⁴ კისლინგს დაბეჭდილი აქვს Πολυφύλης შდრ. P a p e, Eigennam. 1230.

«ოდესღაც რომ სავრომატ მამაკაცებს შეეუღლნენ»¹.
 (885) ხოლო სავრომატები არიან სკვითები, რომელთაც
 გადაღმელებს(?) ემახი.

დედოფალი კირკე – ოდისევსის მეუღლე

საიდან წარმოსდგება სახელი «ავსონები» და რა ადგილამდე
 ვრცელდება ავსონია

ავსონია ავსონთა ქვეყანას ეწოდება
 (565) ზოგიერთების მიხედვით ავსონისაგან, ოდისევსის ვაჟისაგან;
 კირკესაგან, საყოველთაოდ ცნობილისაგან, ოდისევსმა
 იყოლია [შვილები] ავსონი, ტელეგონე და კასიფონე,
 როგორც ამბობს ყველა ისტორიკოსი, ჭეშმარიტებაზე მზრუნავი;
 ხოლო ცეცე აქ ამბობს, ისტორიკოსები პირუტყვთა მსგავსად
ანგარიშობენ.

(570) მხოლოდ ერთ წელიწადს იცხოვრა კირკესთან
 ოდისევსმა და როგორ შეეძლო ჰყოლოდა მას ეს სამი შვილი,
 ოთხთვიანები, ან ერთ ორსულობაზე *კირკეს* სამი დაებადა?
 მაგრამ ლიბიაში ერთბაშად რქიან კრავებს ჰბადებენ.

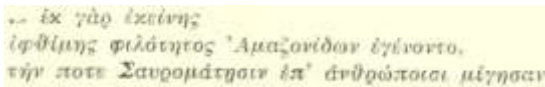
იასონი და პელიასი

თხრობა იასონისთვის ჟ 3

იასონი ესონის ძეა; ეს ესონი შვილია კრეთევსისა.
 იასონის დედობას სამი ქალი ეცილებოდა ერთმანეთს:
 როდო და პოლიფემესთან ერთად ალკიმედე.
 (980) ამათგან როდო იყო სტაფილეს შვილი, ხოლო ისინი –
 ავტოლიკესი,

პელიასმა რომ მოკლა ყველა ეოლიდები,
 რადგან ნამისნევი იყო, რომ იგი მას ერთი მათგანი დალუპავდა,

¹ Dion. Perieg. 654 – 655. კოსლინგი წერს; ცეცეს ზეპირად მოჰყავსო. მართ-
 ლაც, დიონისიოსის ტექსტი ცეცეს მოჰყავს არა ზედმიწევნით. დიონისიოსის შრო-
 ნაში სწერია:

(იხ. თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ
 I. თბ. 1967, გვ. 144).

Τεχθέντα τὸν Ἰάσονα βρέφος εὐθύς αὐτίκα
 Θανεῖν αὐτὸν πλάσάμενοι, φόβῳ τῷ τοῦ Παλίου.
 (985) Ὁ πάππος γὰρ Ἰάσωνος Κρηθεύς, Διόλου γόνος)
 Ἐν λάρνακι τῷ Χείρωνι κομίζουσιν ὡς νέκυν,
 Ὅς αὐξήθεῖς καὶ παιδευθεῖς Χείρωνι τῷ ῥηθέντι,
 Ἐκδικῶς γίνεταί λαμπρὸς Διολιδῶν τοῦ φόνου.

(Chil. VI, 978—988)

Περὶ Σηρικῶν περιβλημάτων. ττη'

Οἱ Σῆρες καὶ οἱ Τόχαροι ἔθνη ἐγγύς Ἰνδίας,
 (840) Ὑφάσματα τὰ κάλλιστα ὑγαίνοντες ἀπάντων,
 Καὶ τὰ πολυτιμότερα τοῖς παλαιοῖς τῶν χρόνων,
 Καὶ Ἰβηρες ἐσπέριοι καὶ Κοραξοὶ ὁμοίως,
 Ὑφάσματα τὰ κάλλιστα εἰσιν ἐριουργοῦντες,
 Νῦν δὲ καταχρησάμενος, ὡς οἱ πολλοὶ εἰρήκειν,
 Τὸ ἐκ Θηβῶν, ἐκ Σηρικῶν, οὐκ ἀγνοῶν ὡς ἄλλοι.

(Chil. XI, 839—845)

იასონი რომ დაიბადა, თოთო ბავშვი მაშინვე გადაწყვიტეს რომ მომკვდარიყო, პელიასის შიშით (985) (რამეთუ იასონის პაპა კრეთევსი წარმოშობით ეოლიელი იყო), ლარნაკში ჩასდეს და ქირონს გაუგზავნეს, როგორც მიცვალებული, ის რომ გაიზარდა და აღიზარდა ხსენებულ ქირონთან, ბრწყინვალე შურისმაძიებელი გახდა ეოლიდთა გაჟლეტისათვის.

იბერიის ქსოვილები

სერული საფარების შესახებ ტ³³

სერები და თოხარები ტომია ინდოეთის ახლოს, საუცხოვო ქსოვილებს ამზადებენ, ყველაზე უკეთესს, და უფრო ძვირფასს, ვიდრე ძველ დროში; და დასავლეთის იბერები¹ და აგრეთვე კორაქსები საუკეთესო ქსოვილების დამმუშავებელნი არიან, ხოლო ამჟამად ცუდს აკეთებენ, როგორც ბევოს უთქვამს: თებედან [მოაქვთ], სერული [ქსოვილები] კი არ იციან, როგორც სხვები [ამბობენ].

¹ ამ ნაწყვეტში ლაპარაკია აბრეშუმის ქსოვილებზე. ამასთან დაკავშირებით მოხსენებული არიან Ἰβηδες ἑσπέρσιοι („დასავლეთის იბერები“). შეიძლება ასეთი ჰიპოთეზა წამოგვეყენებინა: 1) იბერთა გვერდით მოხსენებული „კორაქსები“ ცნობილი არიან თვით ძველი ბერძნული წყაროებით როგორც ამიერკავკასიის მცხოვრებლები, როგორც ქართული ტომის წარმომადგენლები; 2) მაშასადამე, მათ გვერდით მოხსენებული „იბერები“ უნდა იყვნენ არა „დასავლეთის“, არამედ „დასავლეთის“ იბერები; 3) ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ბიზანტიურ წყაროებში არის ლაპარაკი იბერულ (ე. ი. ქართულ) აბრეშუმზე.

სქოლიოები ლიკოფრონის «კასანდრასთვის»

კოლხეთის ქალაქი კვტაია

ტ. 174. Κυταΐκη]. Κύν-
ταια, πόλις Κολχίδος, ὅθεν αὐτὴν
τὴν Μήδειαν Κυταΐκην ἔφη. Οἱ
δὲ Κόλχοι Ἰνδοῖκοι Σκῦθαι εἰσίν,
οἱ καὶ Λαῖοι καλούμενοι, πλεγ-
σίον οἰκοῦντες Ἀβραχῶν, τῶν
πρὶν Μασσαγετῶν, ὧν Κόλχων τὰ
φάρμακα ἀνθήμερον ἀναιροῦσιν.

Εἰς δὲ Κόλχους Ἀΐήτης ἀφί-
κετο, ὡς μὴ ἀρεσθῆεις τῆ τῆς
Κορίνθου βασιλείᾳ. Αἰήτης γὰρ
καὶ Ἀλωεύς Ἡλίου παῖδες καὶ
Πέρσης τῆς Ὠκεανοῦ θυγατρός.
Διεῖλε δὲ Ἥλιος τοῖς παισὶ τὴν
βασιλείαν, καὶ τὴν μὲν Ἀρκα-
δίαν Ἀλωεὶ δέδωκε, τὴν δὲ Κό-
ρινθον Αἰήτη. Αἰήτης δὲ μὴ
ἀρεσθῆεις τῆ Κορίνθῳ παρέθετο
ταύτην φυλάττειν Βουνῶ, Ἑρμῶ
καὶ Νύμφης υἱῶ· αὐτὸς δὲ εἰς
Κόλχους ἀφίκετο, ἐντειλάμενος
Βουνῶ φυλάττειν τὴν Κορίνθου
βασιλείαν ἕως οὗ ἢ αὐτὸς ἢ τις
τῶν ἐξ αὐτοῦ ἔκοιτο.

Ἐν Κόλχοις δὲ αὐτὸς γήμας
εἶδυσεν, τὴν Ὠκεανοῦ θυγατέρα,
ἐν Κυταΐᾳ πόλει, Μήδειαν καὶ
Ἄψυρτον γεννᾶ.

Ἀδελφαὶ δὲ Αἰήτου καὶ
Ἀλωεύος, ἦτο: Ἡλίου θυγατέ-
ρες, Κίρκη καὶ Πασιφάη, καὶ
ἑτέρας καὶ Καλυψῶ.

Περὶ δὲ τῆς διαιρέσεως τῆς
τοῦ Ἡλίου βασιλείας εἰς τοὺς

კვტაიელი კვტაია, კოლ-
ხეთის ქალაქია, საიდანაც თვით
მედეას კვტაიელი უწოდა პოეტმა.
კოლხები ინდოელი სკვითები
არიან, მათ ლაზებიც ეწოდებათ
და ცხოვრობენ მახლობლად აბაზ-
გებისა, წინანდელი მასაგეტები-
სა; ამ კოლხების საწამლავები
იმავე დღეს სპობენ ადამიანს.

კოლხების ქვეყანაში ჩავიდა
აეტი, რომელსაც არ მოეწონა
კორინთოში მეფობა. აეტი და
ალოევსი, ჰელიოსის და ოკეანეს
ასულის პერსეს შვილები იყვნენ.
ჰელიოსმა შვილებს გაუყო სამე-
ფო: არკადია მისცა ალოევსს,
ხოლო კორინთო აეტს. მაგრამ
აეტს არ მოეწონა კორინთო და
გადასცა იგი დასაცავად ბუნოსს,
ჰერმესისა და ნიმფეს ვაჟს; თვი-
თონ კი კოლხების ქვეყანაში ჩა-
ვიდა; ბუნოსს კი მიანდო დაეცვა
კორინთოს სამეფო, ვიდრე ან
თვითონ ან სხვა ვინმე მისიანი
მივიდოდა.

კოლხების ქვეყანაში მან შე-
ირთო იდია, ოკეანეს ასული,
ქალაქ კვტაიაში, და შეეძინა
მედეა და აფსირტე.

აეტის და ალოევსის დები,
ესე იგი ჰელიოსის ასულები,
იყვნენ კირკე და პასიფაე, სხვე-
ბის მიხედვით აგრეთვე კალიფსო.

ჰელიოსის სამეფოს გაყოფის
შესახებ მის შვილებს შორის,

αὐτῶν παιδᾶς Αἰήτην καὶ Ἄλωεα
Θεόπομπος ὁ Χίος Εὐμήλου τοῦ
Κορινθίου ἱστορικοῦ ποιητοῦ μέμ-
νηται λέγοντος.

Ἄλλ' ὅτε δ' Αἰήτης καὶ Ἄλωεὺς
ἔξεγένοντο
Ἡελίου τε καὶ Ἀντιόπης τότε
δ' ἄνδιχα χῶρον
λάσσατο παισὶν ἑοῖς Ὑπερίονος
ἀγλαὸς υἱός·
Ἦν μὲν ἐξ Ἀσωπός, ταύτην πόρε
δίω Ἄλωεϊ,
Ἦν δ' Ἐφόρη κτεταῖσσι Αἰήτη
δῶκεν ἄπασαν
Αἰήτης δ' ἄρ' ἐκὼν Βούνη παρέδωκε
φυλάσσειν,
Εἰσόκειν αὐτὸς ἰκαίη ἢ ἐξ αὐτοῖο
τις ἄλλος,
Ἦ παῖς ἢ υἱόνος· ὁ δ' ὄχρεο
Κολχίδα γαῖαν.

Σημείωσαι δὲ τοῦτο, ὅτι οἱ
μὲν λοιποὶ τῶν ἱστορικῶν Πέρ-
σης καὶ Ἡλίου παιδᾶς φασὶ τὸν
Αἰήτην καὶ Ἄλωεα, ὁ δὲ Εὐμη-
λος οὗτος Ἀντιόπης καὶ Ἡλίου.

აეტსა და ალოევსს შორის, თეო-
პომპე ქიოსელი იხსენიებს ისტო-
რიკოს-პოეტის ევმელოს კორინ-
თოელის თხრობის მიხედვით:

«როდესაც „აეტი და ალოევსი
გაჩნდნენ
ჰელიოსისა და ანტიოპესგან,
მაშინ ორად გაუყო
ქვეყანა თავის შვილებს ჰიპერიონის
ბრწყინვალე ძემ;
რომელი [ქ ვ ე ყ ა ნ ა ც] ჰქონდა ასოპეს,
იგი მისცა ღვთაებრივ ალოევს
ხოლო რომელიც შეიძინა ეფორემ,
აეტს მისცა მთლიანად;
ამრიგად, აეტმა თავისი ნუბით
ბუნოსს გადასცა დასაცავად,
ვიდრე თვითონ მოვიდოდა, ან
სხვა ვინმე მისიანი,
ან შვილი, ან შვილიშვილი: თვითონ.

კი კოლხეთის ქვეყანაში წამოვიდა.
შეისწავლე ესეცა, რამეთუ
სხა ისტორიკოსები ამბობენ,
რომ აეტი დაა ალოევსი პერსეს
და ჰელიოსის შვილები არიან,
ხოლო ამ ევმელეს¹ აზრით –
ანტიოპეს და ჰელიოსის შვილები.

ოქროს საწმისი

ⲓ. 175 ... Τὸ χρυσομάλλον
τοῦτο δέρμας ἦν τοῦ κριοῦ, ὃς τὸν
Φρίξον εἰς Κολχίδα διεπύρθιμυ-
σεν· ἐκεῖ δὲ τοῦτον, ὡς φασιν,
ἔθυσεν Φυξίῳ Διί, καὶ ἐν Ἄρεος
ἄλσει περὶ τινα δρῦν τὸ δέρμα
αὐτοῦ ἀπεκρέμασεν· ἐφύλαττε δὲ
τοῦτο δράκων, «ὃς πάχει μάκει

ეს ოქროს-საწმისიანი ტყავი
იყო იმ ვერძისა, რომელმაც ფრიქ-
სე კოლხიდაში გადაიყვანა; იქ,
როგორც ამბობენ, ფრიქსემ ფიქ-
სიელ ზევსს შესწირა, და არესის
ჭალაში ჩამოკიდა მისი ტყავი
ერთ მუხაზე; ამ ტყავს სდარა-
ჯობდა დრაკონი, «რომელიც სი-

¹ ევმელე კორინთელი – ძვ. წ. VIII საუკუნის ეპიკოსი-პოეტი, რომელსაც დაუწერია პოემები *Κορινθιακά, Εὐρωπία* და *Βουγονία*

τε πεντηκόντορον ναῦν κράτει»,
ὡς φησι Πίνδαρος.

სქითაც და სიგრძითაც ორმოც-
დაათნიძიან ხომალდს ჯობნი-
და, როგორც ამბობს პინდარე.

იასონი უკან იბრუნებს ოქროს საწმისს

Κατὰ γοῦν τὴν αὐτοῦ κρίσιν
ὁ Πελίας κελεύει αὐτὸν τὸν Ἰάσονα
ἀπελθεῖν καὶ κομίσει τὸ δέ-
ρας αὐτῷ· ὁ δὲ τῆς Ἀργοῦς ἐπι-
βᾶς... καὶ σὺν αὐτῷ ἑτέρους
ἄνδρας μὴ λαβῶν... ὡς εἶναι
τοὺς πάντας πεντήκοντα, κατέ-
πλευσεν εἰς τὴν Κολχίδα καὶ
παρεκάλει Αἰήτην δοῦναι αὐτοῖς
τὸ δέρας. Ὁ δὲ ἔφη δοῦναι, ἂν
τοὺς Ἑφαιστείους πυρπνόους χαλ-
κόποδας ζεύξῃ ταύρους καὶ σπεί-
ρῃ τοὺς δράκοντος ὀδόντας, οἷς
εἶχεν αὐτὸς ὁ Αἰήτης, τῆς Αἰθη-
νᾶς δούσης αὐτῷ μέρος ἐκ τῶν
ἐν Θήβαις σπαρέντων τῷ Κᾶδμῳ.

Μήδεια δέ, ἡ Αἰήτου θυγά-
τηρ, ἐρασθεῖσα Ἰάσονος, φαρμά-
κοις αὐτὸν χρίσασα καὶ τοῦ πυ-
ρὸς τῶν ταύρων διεφύλαξε καὶ
νυκτὶ περὶ τὸ δέρας τοῦτον ἐπά-
γει καὶ γοητεύσασα τὸν δράκοντα
τοῦτο τὸ χρυσόμαλλον ἀφείλετο
καὶ τοῖς Ἀργοναύταις συναπέ-
πλευσε, λαβοῦσα μὲθ' ἑαυτῆς καὶ
τὸν αὐτῆς ἀδελφὸν Ἄψυρτον.

Διώκοντος δὲ Αἰήτου, μελη-
δὸν τὸν Ἄψυρτον τεμνοῦσα ἔρρι-
πεν εἰς τὴν θάλασσαν. Συλλέγων
δὲ ὁ Αἰήτης τὰ τοῦ παιδὸς μέλη
τῆς διώξεως ὑστέριζεν, εἶτα Κόλ-
χους ἀπέστειλεν εἰς δῖωξιν αὐτῶν.

ამრიგად, მისივე (ე. ი. იასო-
ნის) წინადადებით ჰელიასი ავა-
ლებს თვით იასონს გაემგზავროს
და მოუტანოს მას საწმისი; ხო-
ლო ის ჯდება არგოს ნავში სხვა
ორმოცდაცხრა კაცთან ერთად...
(ასე რომ სულ იყვნენ ორმოცდა-
ათნი), გასცურა კოლხიდისაკენ
და სთხოვდა აეტს მიეცა მათ-
თვის საწმისი. ხოლო იმან უთხრა:
მოგცემ, თუ ჰეფესტოსეულ ცეცხ-
ლისმრქვეველ სპილენძფეხებიან
ხარებს შეაბამ და დასთეს დრა-
კონის კბილებს, რომლებიც მე,
აიეტს, მაქვს ათენასაგან მოცე-
მული თებეში კადმოსის მიერ
დათესილ კბილთა ნაწილიდან.

მედეამ, აეტის ქალიშვილმა,
რომელსაც იასონი შეუყვარდა,
წამლებით დახილა იგი, იხსნა ის
ხარების ცეცხლისაგან და ღამით
მიიყვანა ის საწმისთან, მოაჯა-
დოვა დრაკონი, ოქროს საწმისი
გამოიტაცა და არგონავტებთან
ერთად უკან გასცურა, თან წა-
იყვანა თავის ძმა აფსირტე.

აეტი რომ დაედევნა, მედეამ
ნაკუწ-ნაკუწ დაჭრა აფსირტე და
ზღვაში გადაყარა. აეტი შეუდგა
შვილის ასობის შეკრებას და
დევნას ჩამორჩა, ამიტომ შემდეგ
კოლხები დაადევნა მათ.

Ἦν δὲ διακόντων αὐτοὺς Κόλχων οἱ μὲν ἐν τοῖς Κεραυνίοις ἔρρει κατῆκησαν, οἱ δὲ εἰς τὴν Ἰλλυρίδα καὶ τὰς Ἀψύρτιδας νήσους, τινὲς δὲ εἰς Φαιακίαν.

იმ კოლხთაგან რომელნიც მათ დაედევნენ, ერთნი კერავნეს მთებში დასახლდნენ, სხვები კიდევ ილირიდში და აფსირტეს კუნძულებზე, ზოგიერთები კიდევ ფეაკიაში.

მედეამ თავის მამას სამეფო ტახტი კვლავ მოაპოვებინა

Μήδεια δὲ ἄγνωστος εἰς Κόλχους ἦκε καὶ τῷ πατρὶ τὴν βασιλείαν δίδωσι πάλιν, Πέρσην ἀνελοῦσα, τὸν ἀδελφὸν ἐκείνου, τὸν αὐτὸν ἐκβαλόντα τῆς βασιλείας.

მედეა კოლხეთში ჩავიდა უჩუმრად და თავის მამას კვლავ მოაპოვებინა სამეფო, და მოკლა პერსე, მისი ძმა, რომელმაც აეტს სამეფო ტახტი წაართვა.

კოლხური დრაკონი

ტ. 615. Ἀλούσης τῆς Τροίας Διομήδης... παρεγένετο εἰς Ἴταλίαν· εὐρών δὲ τηγικαῦτα τὸν Κολχικὸν δράκοντα λυμαινόμενον τὴν Φαιακίδα, ἔκτεινε, τὴν τοῦ Γλαύκου χρυσὴν ἀσπίδα κατέχων· ἐνόμισε γὰρ ὁ δράκων τὸ χρυσοῦν εἶναι δέρμας τοῦ κριοῦ.

ტროადის ალების შემდეგ დიომედე... ჩავიდა იტალიაში; იქ მან ნახა კოლხური დრაკონი, რომელიც ანადგურებდა ფეაკიას, და მოკლა იგი: ხელთ ჰქონდა გლავკოსის ოქროს ფარი: რამეთუ დრაკონს ეგონა, რომ ის იყო ვერძის ოქროს საწმისი.

ტ. 630. Οἱ Φαίακες αἰνεσοῦσι καὶ σεβάζονται τὸν Διομήδην, οἵτινές εἰσι περὶ τὸ Ἴόνιον πέλαγος, ὅτι τὸν δράκοντα ἀνείλεν ἐκ Κόλχων ἐκείσε ἐλθόντα πρὸς ζήτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρμας. Τινὲς δὲ ληστὴν φασιν εἶναι τὸν δράκοντα.

ფეაკები რომელნიც იონიის ზღვის მიდამოებში ცხოვრობენ, ქებას შეასხამენ და ეთაყვანებიან დიომედეს, რომ მან მოკლა დრაკონი, რომელიც იქ მისულიყო ოქროს საწმისის სამებრად. ზოგიერთები ამბობენ, რომ დრაკონი ყჩაღი იყო.

მედეა აქილევსის მეუღლეა

ტ. 798. Ἡ δὲ περὶ τοῦ Ἀχιλλέως δάμαρτος, ἦτοι γυναικός, ἱστορία ἐστὶ τοιαύτη· Ἀχιλλεὺς μετὰ θάνατον, ὡς ληροῦσιν, ἔγη-

აქილევსის მეუღლის, ესე იგი ცოლის შესახებ ასეთი ამბავია გადმოცემული: აქილევსს, როგორც ლაყბობენ, სიკვდილის შემ-

με Μήδειαν, τὴν Αἰήτου Φυγα-
τέρα. Αἰήτης δὲ καὶ Κίρκη καὶ
Πασιφάη Ἑλλήους παῖδες καὶ Πέρ-
σης τῆς Ὠκεανου καὶ Αἰήτου
μὲν παῖδες καὶ Εἰδύιας Μήδεια
καὶ Ἄψυρτος.

დეგ შეურთავს მედეა, აეტის ქალიშვილი. აეტი, კირკე და პასიფაე ჰელიოსისა და ოკეანეს ასულის პერსეს შვილები არიან; აეტსა და ედევას შვილები არიან მედეა და აფსირტე.

არგონავტების ლაშქრობა

ტ. 886. Ὡς γοῦν ἐκ τῆς Κολ-
χίδος διὰ τῆς ἕξω θαλάσσης καὶ
τοῦ Ἀδρίου τὸν πλοῦν ἐποίησαντο
[οἱ Ἀργοναῦται], διὰ τοῦ Φάσιδος
δὲ εἰς τὸν Ὠκεανὸν ἐνέβαλον,
θῶδεκα πρότερον ἡμέρας ἕξω τοῦ
Ὠκεανου φέροντες ἐν τοῖς νῶτοις
τὴν Ἀργὴν διὰ τῆς ἐρήμου τῆς Λιβύης.

კოლხიდიდან გარეთა ზღვითა და ადრიით გასცურეს [არგონავტებმა] და ფაზისის გავლით ოკეანეში შევიდნენ ისე, რომ წინდაწინ თორმეტ დღეში გადაიტანეს თავისი ზურგიით არგოლიბიის უდაბნოზე გავლით.

კოლხები ეგვიპტიდან არიან გადმოსახლებული

ტ. 887. Κολχίδς ἢ Μήδεια.
Οἱ δὲ Κόλχοι, οἱ καὶ Λαῶν λεγόμε-
νοι, Αἰγυπτίων ἀποικοὶ εἰσιν,
πλησίον οἰκοῦντες τῶν Ἀβασγῶν,
τῶν καὶ Μασσαγετῶν καλουμέ-
νων. Λέγονται δὲ οἱ Κόλχοι καὶ
Σκυθία Ἀσιανοὶ καὶ Λευκόσυροι·
οἰκοῦσι δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τῆς
Ἀσίας περὶ Φάσιν ποταμὸν ἢ
δὲ Εὐρωπαϊά Σκυθία ἐστὶ περὶ
Μαιῶτιν καὶ Τάναϊν. Ἰώσηπος
δὲ ὁ Ἑβραῖος καὶ τοὺς Ἀλανοὺς
Εὐρωπαϊῶν Σκυθῶν γένος φησὶν,
οἰκοῦντας περὶ τὴν αὐτὴν Μαιῶ-
τιν καὶ τὸν Τάναϊν κατὰ τὴν
τῶν Ἑρκανίων ἀπόροδον καὶ Κασ-
πίων, ἣν Ἀλέξανδρος ὁ βασιλεὺς
σιδηραῖς πύλαις κλείστην ἐποίη-
σεν.

კოლხელი მედეა. კოლხები, რომლებსაც ლაზებსაც ეძახიან, ეგვიპტელთა ქვეყნიდან არიან გადმოსახლებული, ცხოვრობენ აბაზგების მახლობლად, რომელნიც მასაგეტებადაც იწოდებიან. კოლხებს აზიელი სკვითებიც და ლევკოსირებიც ჰქვიათ; ისინი ცხოვრობენ აზიის მხარეში მდინარე ფაზისის ირგვლივ, ხოლო ევროპული სკვითია მეოტიდის და ტანაისის მიდამოებშია. ებრაელი იოსიპოსი ევროპელი სკვითების ტომს მიაკუთვნებს ალანებსაც, რომლებიც იმავე მეოტიდისა და ტანაისის მიდამოებში და პირკანელებისა და კასპიელების გასასვლელში არიან, რომელიც ალექსანდრე მეფე რკინის კარიბჭეებით ჩაკეტა.

კოლხების ქალაქი პოლები

ტ. 1022. Πόλαι πόλις εἰσὶν Ἡπειρου ὑπὸ Κόλχων κτισθεῖσα τῶν καταδιωζάντων τὴν Μήδειαν καὶ μὴ καταλαβόντων αὐτήν καὶ διὰ φόβον Αἰήτου ἐνταῦθα κατοικησάντων καὶ κτισάντων τὴν πόλιν, ἣτις Κολχίδι φωνῆ Πόλαι καλεῖται. Τὸ δὲ πόλαι Κολχικῶς φυγάδας σημαίνει, ὡς φησι Καλλιμάχος.

პოლები ქალაქია ეპირში, დაარსებული იმ კოლხების მიერ, რომლებიც მედეას დაედევნენ და ის ვერ შეიპყრეს, ხოლო აეტის შიშით იქვე (*ეპირში*) დასახლდნენ და ქალაქი დაიარსეს, რომელსაც კოლხური ენით პოლები ეწოდება, ხოლო «პოლა» კოლხურად „ლტოლვილებს“ ნიშნავს, როგორც ამბობს კალიმაქე.

ადა – კოლხეთის ქალაქია

ტ. 1024. Αἶα Κορίνθου τ' ἀρχός] Αἶα πόλις Κολχίδος.

ადას და კორინთოს მფლობელი] ადა კოლხეთის ქალაქია.

ხალიბები – სკვითური ტომია

ტ. 1109. Χαλβδικῶ]. Χάλυβες Σκυθικὸν ἔθνος, παρ' οἷς ἐστὶ σιδηρὸς ἄριστος.

ხალიბური] ხალიბები – სკვითური ტომია; მათთან მოიპოვება საუკეთესო რკინა.

კოლხები – ლაზური ტომია

ტ. 1312. Εἰς Κύταιαν τὴν Λιγυστικὴν]. Ἡ Κύταια πόλις Κολχίδος ἐστίν· οἱ δὲ Κόλχοι ἔθνος ἐστὶ Λαζικόν, ὡς ἔφηγ ἔπισθεν πλατυτέρως, πλησίον Ἀβασγῶν κείμενον. Τὸ δὲ Λιβυστικὸν καὶ τὸ Λιγυστικὸν κλίμα (ὧν τὸ μὲν ἀπὸ Λιβύης τῆς Ἐπάφου θυγατρὸς ἐκλήθη, τὸ δὲ ἀπὸ Αἰγύου τοῦ Ἀλεβίωνος ἀδελφοῦ) τῆς Κυρήνης καὶ Καρχηδόνος καὶ Ἀλεξανδρείας ταῦτό ἐστίν, ὡς ἔπισθεν εἶπον, περὶ τὴν Λιβύην. Ὁ δὲ Λυκόφρων οὗτος, καινοτο-

ლიგვისტიკურ კვტაიაში]. კვტაია კოლხეთის ქალაქია: ხოლო კოლხები ლაზური ტომია, როგორც მე ზემოთ დაწვრილებით გიამზეთ, მოთავსებულია აბაზგების მახლობლად. ლიბისტიკური და ლიგვისტიკური მხარე (რომელთაგან პირველი ატარებს ეპაფეს ასულის ლიბიას სახელს, ხოლო მეორე – ალგიონის ძმის ლიგვიონის სახელს) კვირინისა, კართაგენისა და ალექსანდრიისა, როგორც ზემოთ ვთქვი, ერთიდაიგივეა ლიბიაში,

μῶν τὰ πολλὰ, καὶ τὴν Κολχικὴν Διγυστικὴν καλεῖ.

ხოლო ეს ლიკოფრონი, რომელსაც ბევრ რამეში სიახლენი შე-

მოაქვს, კოლხეთსა ლიგვისტიკურს ეძახის.

კოლხეთის ქალაქი კვტაია ¹

ტ. 174. Τὸν μελλόνουμφον εὐνέτην Κυταϊκῆς] μυθεύονται γὰρ ὅτι μετὰ θάνατον Ἀχιλλεὺς ἠγάγετο Μήδειαν τὴν Αἰήτου ἐν μακάρων νήσοις. Κυταϊκὴ δὲ ἢ Μήδεια, Κύπη γὰρ πόλις Κολχίδος, ξεινοβάκχη δὲ, διότι ξένῳ ὄντι τῷ Ἰάσονι συνεφιλιώθη κατ' ἔρωτα αὐτοῦ καὶ ἐξέβακχεύθη, καὶ δι' αὐτὸν ἀνεῖλε τὸν Ἄψυρτον τὸν ἴδιον ἀδελφόν.

კვტაიელი (ე. ი. ქუთაისელი) მედეას მომავალი ქმარი]: მითებში მოთხრობილია, რომ აქილევსმა გარდაცვალების შემდეგ შერთო ნეტართა კუნძულებზე აეტის ასული მედეა. კ ვ ტ ა ი ე - ლ ი ა მედეა, რადგან კვტე კოლხეთის ქალაქია; ხოლო უ ც ხ ო ს მ ე ტ რ ფ ე ა, რადგან შეეუღლა უცხოელ იასონს მისდამი ტრფობის გამო, ვნებიერად გაცოფდა

და მის (იასონის) გულისთვის მოკლა საკუთარი ძმა აფსირტე.

კოლხების ქალაქი პოლეზი

ტ. 1021. Πόλαι δὲ πόλις Ἠπειροῦ ὑπὸ Κόλχων κτισθεῖσα τῶν καταδιωζάντων τὴν Μήδειαν καὶ μὴ καταλαβόντων αὐτήν καὶ διὰ φόβον ἐνταῦθα κατοικησάντων καὶ κτισάντων πόλιν, ἣτις τῇ Κολχίδι φωνῆ Πόλαι καλεῖται, σημαίνοντος τοῦ ὀνόματος τοῦς φυγάδας, ὡς φησι Καλλιμάχος.

Ἄλλως ὁ δὲ γείτων χῶρος καὶ ποταμὸς ὁ Κραθίς ἐν τοῖς ὄροις τῶν Μυλάκων καὶ ἐν Πόλῃ

პოლეზი ეპირის ქალაქია, და-არსებული იმ კოლხების მიერ, რომლებიც მედეას დაედევნენ და ის ვერ შეიპყრეს, ხოლო [აიეტის] შიშით იქვე (ეპირში) დასახლდნენ და დაიარსეს ქალაქი, რომელსაც კოლხური ენით „პოლეზი“ ეწოდება, რადგან ეს სახელი ნიშნავს „ლტოლვილებს“, როგორც ამბობს კალიმაქე.

სხვანაირად: მეზობელი ადგილი და მდინარე კრათისი მილაკების საზღვრებში და პოლეზი,

¹ ვენეციის ხელნაწერში, რომელიც XI საუკუნით თარიღდება (codex Marcianus № 476, seac. , XI) ლიკოფრონის „ალექსანდრას“ იგივე სქოლიოები მოყვანილია ცოტა განსხვავებული რედაქციით. აქვე ვათავსებთ რამდენიმე სქოლიოს.

οὐτως ὀνομασμένη πόλει τῇ ὑπὸ
Κόλχων κτισθείσῃ συνοίκους δέ-
ξεται τοὺς ἰχθυεὺς καὶ θιώνκτας
τῆς θυσιατρῶς Αἰγίου Μηδείας.

რომელ ქალაქსაც ასეთი სახელი ჰქვია და კოლხების მიერ არის დაარსებული, მიიღებს მოახალშენებელ იმათ, რომელნიც აეტის ასულს მედეას კვალს ეძებენ¹.

¹ ჯერ კიდევ სტრაბონისთვის ცნობილი იყო ქალაქი «პოლა», რომელიც კოლხებს დაუარსებიათ და პოეტ კალიმაქეს (ძვ. წ. III საუკ.) მისი სახელწოდების ახსნა უცდია. სტრაბონი წერს (V, 1, 9): «პოლა (ἢ Πόλα) დაფუძნებულია ტბისმსგავს უბეში, რომელსაც კარგი მისადგომები აქვს და რომელიც მდიდარია ნაყოფებით. [პოლა] აშენებულია ძველად კოლხთა მიერ, რომლებიც მედეასთვის იყვნენ გაგზავნილი, რომლებმაც ვერ შეასრულეს საქმე და მიუსაჯეს თავის თავს გამკვება, როგორც კალიმაქე ამბობს; „გრადკოსი უწოდებდა მას ლტოლვილთა ქალაქს, ხოლო კოლხთა ენამ დაარქვა მას პოლა (ὀνόμαυε Πόλας)“ (იხ. თ. ყ ა უ ხ-ჩ ი შ ვ ი ლ ი, სტრაბონის გეოგრაფია. თბ. 1957, გვ. 96). ამასვე იმეორებს სტრაბონი მეორე ადგილასაც (I, 2, 39).

გიორგი აკროპოლიტე

XIII საუკუნის ისტორიკოსი გიორგი აკროპოლიტე (Γεώργιος Ἀκροπολίτης) დაიბადა კონსტანტინეპოლში 1217 წელს. ეს ხომ ის ხანაა, როდესაც ბიზანტიაში ლათინთა ბატონობა (1204 წლიდან). გადარჩენილია მხოლოდ ნიკეის სამეფო, რომლის ცენტრი ქალ. ნიკეა მთელი ბიზანტიის დედაქალაქის მაგიერობას ეწევა. და, აი, გიორგი აკროპოლიტეს მისი მამა გზავნის ნიკეაში სწავლის გასაგრძელებლად. აქ ის სამეფო კარზე იზრდებოდა და სწავლობდა ჯერ თეოდორე ჰექსაპტერიგეს და შემდეგ უფლისწულ თედორესთან ერთად (ეს არის მომავალი მეფე, თეოდორე II ლასკარისი) ნიკიფორე ბლემიდეს ხელმძღვანელობით. 1246 წლიდან გიორგი აკროპოლიტე თვით უფლისწულის მასწავლებელიც იყო.

როდესაც მამის გარდაცვალების შემდეგ (1254 წ.) თეოდორე ავიდა სამეფო ტახტზე, მან გიორგი თავის მახლობელ მრჩეველად და მოსამსახურედ გაიხადა: ჯერ, 1257 წელს მთავარსარდლობაც მისცა ერთ-ერთი ომის დროს; შემდეგ დიპლომატიურ სარბიელზე სამუშაოდ გაამწესა. როგორც მეცნიერი და დიპლომატი იგი დიდი პატივისცემით სარგებლობდა. 1282 წელს ტრაპიზონში გაიგზავნა ელჩად; იმავე წელს იგი გარდაიცვალა.

გიორგი აკროპოლიტეს ძირითადი ნაწარმოებია *Χρονική συγγραφή*, რომელიც ნიკეტა ხონიატეს „ისტორიის“ გაგრძელებას წარმოადგენს და 1203 – 1261 წ. წ. ამბებს აგვიწერს.

გიორგი აკროპოლიტეს თავის „ისტორიაში“ უშუალოდ საქართველოზე არაფერი აქვს ნათქვამი: საყურადღებო ცნობაა მხოლოდ ტრაპიზონის იმპერიის დამაარსებლებზე, რაც ქვემოთ მოგვყავს.

ლიტერატურა:

Georgii Acropolitae Opera. Recensuit Augustus Heisenberg, I – II. Lipsiae 1903.

Georgii Acropolitae Annales. Recognovit Immanuel Bekkerus. Bonnae 1836 (ამავე ტომშია კონსტანტინე მანასე იოილი).

Georgii Acropolitae Annales: M I g n e P G, t. 140, p. 958 – 1220.

ალ. გამყრელიძე, გიორგი აკროპოლიტესი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ: მასალები საქ. და კავკ. ისტ., ნაკვ. 31, თბ. 1954. გვ. 225 – 232.

ΓΕΩΡΓΙΟΝ ΤΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

სათაური

Ἡ παρούσα χρονική συγγραφή τοῦ μεγάλου λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου ἐστίν, ὃς ἔκτισε καὶ τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως. Περιέχει δὲ τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄχρι τῆς τελευτῆς τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (ბელნაწ. Aa).

Τοῦ Ἀκροπολίτου ἱστορικὸν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς ἄλωσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (B).

Τὸ τοῦ σοφωτάτου καὶ λογισμωτάτου λογοθέτου ἱστορημα Γεωργίου τοῦ [Ἀκροπολίτου] ἀρχόμενον ἀπὸ [τῆς ἀλ]ώσεως τῆς πόλεως (H).

Τοῦ φιλοσοφωτάτου μεγάλου λογοθέτου Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου Χρονική διήγησις (U).

წინამდებარე «საქრონიკო ისტორია» დიდი ლოგოთეტის აკროპოლიტესია, რომელმაც აღაშენა აგრეთვე ქრისტეს წმინდა აღდგომის მონასტერი. შეიცავს ამბებს კონსტანტინეპოლის აღებიდან ვიდრე მეფის მიხეილ პალეოლოგოსის გარდაცვალებამდე.

აკროპოლიტეს საისტორიო თხზულება, დაწყებული კონსტანტინეპოლის აღებიდან,

უბრძნესი და უწარჩინებულესი ლოგოთეტის გიორგი აკროპოლიტეს საისტორიო თხზულება, დაწყებული ქალაქის აღებიდან.

უფილოსოფოსესი დიდი ლოგოთეტის გიორგი აკროპოლიტეს «საქრონიკო მოთხრობა».

ისტორიის მიზანი და დანიშნულება

1. Τὸ τῆς ἱστορίας χρήσιμον καὶ πρὸς ἡμῶν οἱ συγγραψάμενοι διωρίσαντο, καὶ ἅπερ ἂν ἐκείνοις ἐπὶ γλῶσσῃ εἶπειν, ταῦτ' ἂν καὶ ἡμεῖς ἐρεῖν ἔχωμεν· τί γὰρ ἂν καὶ εὐροιμεν καινότερον νόημα τοσοῦτων ἱστορησάντων καὶ σύμπαν καλὸν τῆς ἱστορίας ἀποφηναιμένων ἐν τοῖς σφετέροις συγγράμμασι; τάχα δὲ, ὃ πλέον ἐκείνων ἐν τοῖς νῦν προκείμενοις

ისტორიის სარგებლობა ჩვენი წინამორბედი აღმწერლების მიერაც არის გამორკვეული და, რაც მათ აზრად არ მოუვიდათ, ამის შესახებ ჩვენ გვინდა ეთქვას: რასღა ვპოვებთ ჩვენ იმაზე უფრო ახალ აზრს, ვიდრე ამდენმა მწერალმა მოგვითხრო და ვიდრე მათ გამოაჩინეს მოსათხრობად მშვენიერი, თავიანთ თხზულებებში? ამას გარდა, რაც ამჟამად ჩვენ

ἡμῖν λέξειν ἄξιον, τοῦτό γε ἂν τῆς ἡμετέρας συγγραφῆς πρόβολουμεθα· τὸ δὲ ἔστιν ὅτι, καινότερων ἡμῖν προκειμένων πραγμάτων, ἂ μήπω τις γραφῆ παραδέδωκε, καινότερον συμβαίνει εἶναι καὶ τὸ ὑφέλιμον, ἐκείνων ἐν γνώσει τῶν ἀνθρώπων γεγενημένων, ἅπερ ὁ χυδῆν ῥέων λόγος οὐκ ἀληθῶς ἀποφαίνεται.

Οἱ μὲν οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶν συγγραψάμενοι ἄλλην ἄλλος πεποίησται τὴν ἀρχήν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἤρξαντο, οἱ δὲ ἐξ ἀξιολόγου τινὸς ἀρχῆς, ἢ Περσῶν ἢ Ἑλλήνων ἢ Ῥωμαίων ἢ ἄλλου οὐτινοσοῦν τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν τὸ οἰκεῖον καταρτιζόμενος σύγγραμμα.

Καὶ ἡμῖν οὐχ ἥμισυ οὕτω τὰ τῆς συγγραφῆς τελεσθήσονται. Τὰ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς γεγενημένα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως πολλοῖς τε καὶ πολλάκις ἐξιστορήθη, οὐ χρὴ δὲ λέγειν καὶ ὡς πρὸς ἄλλήλους οἱ πλείους ἴγαντιοφώνησαν τὰ τῶν βασιλέων συγγράφοντες, ἀλλοιώσεις τε χωρῶν καὶ πόλεων στάσεις καὶ πολέμων συρρήξεις καὶ ἀνδραποδισμούς καὶ νίκας καὶ ἤττας καὶ ὅσα τιαυτὰ συμβαίνει τοῖς καθ' ἡμᾶς...

მიერ სათქმელად განზრახულში მათზე უფრო მეტად არის ღირსი, მას ჩვენ წარვუმძღვარებთ ჩვენს თხრობას. ის კი არის, რომ ჩვენ ხომ უფრო ახალი მოვლენები გვიდევს წინ, რაც არავის არ ჩაუწერია, უფრო ახალი და სასარგებლო, ვიდრე ადამიანთა ცნობიერებაში მომხდარი ამბები, რაც უთავბოლოდ წარმოდინარე სიტყვამ ჭეშმარიტებით ვერ გამოავლინა.

ჩვენი ამბების მომთხრობელი მწერლები ერთნი ერთ საწყისს უდებენ საფუძვლად; ზოგნი მათგანნი ქვეყნის გაჩენით იწყებდნენ თხრობას, მეორენი სხვა რომელიმე ღირსშესანიშნავი საწყისიდან, ან სპარსელთა ან ელინთა ან რომაელთა ან რომელი-გინდა სხვა ტომთაგან, თითოეული თავისი მიზნის მიხედვით გამართავდა ხოლმე თხზულებას.

ჩვენც არა ნაკლებად მივსდევთ თხრობის ასეთ წესს. ბევრმა ქვეყნის გაჩენიდან მოგვითხრო მომხდარი ამბები, და ხშირადაც, ხოლო არ არის საჭირო ვილაპარაკოთ იმაზე, რომ ისინი მეტწილად ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდნენ მეფეთა საქმეების მოთხრობაში, სხვადასხვა მხარეებსა და ქალაქებში გადატრიალებათა, აჯანყებათა და ომების შესახებ გადმოცემაში, სრვასა და ტყვეობებზე, გამარჯვებებსა და დამარ-

ცხებებზე მოთხრობის დროს და სხვა ამგვარ შემთხვევებზე, რაც ჩვენში ხდება.

Ἐκ τοῦ μᾶλλον δὲ καὶ ὅσα τῆ κοινῆ φήμῃ ᾠαρρίζεται, ταῦτα τὸν ἐξιστοροῦντα παραλήψασθαι θεόν, εἰ μὴ ἀδικεῖν οὐτος ἐπιελήσσειε τὴν ἀλήθειαν ὥς οἱ τοὺς ὀρθοῦς κερματίοις ἐλλυμαινόμενοι ἢ καὶ παραχαράττειν βουλόμενοι.

Οὔτε γοῦν πρὸς χάριν οὔτε πρὸς φθόνον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς μίσος ἢ καὶ πρὸς εὐνοίαν συγγράφειν χρεῶν ἐστὶ τὸν συγγράφοντα, ἀλλ' ἱστορίας μόνον χάριν καὶ τοῦ μὴ λήθης βῆθ¹, ἣν ὁ χρόνος οἶδε γενεῶν, παραδοσιῶναι τὰ ὑπὸ τινων γεγενημένα, εἴτ' ἀγαθὰ εἶτε φασὶν τυγχάνοιεν² (ed. A. Heisenberg I, 3–4, 23).

მეტწილად, რასაც საერთო ხმების და მოთქმა-მოთქმიდან გაიგებს, საჭიროა ისტორიკოსმა ეს მხედველობაში მიიღოს, თუ არ სურს მას უმტყუნოს ჭემმარიტებას, როგორც იქცევან ობოლები (ე. ი. მონეტების) გამყალბებლები ან გადამჭედელნი.

არც მიდგომით, ან შურით უნდა აღწეროს მან, არც სიძულვილით, ან კეთილმიდგომით, არამედ საჭიროა ისტორიკოსმა მხოლოდ ისტორიის გულისთვის სწეროს, რათა არ მიეცეს სიღრმესა დავიწყებისას¹ ის, რაც დრომ წარმოშვა, და გადაეცეს მომავალ თაობებს მომხდარი ამბები, იქნება ის კარგი თუ ცუდი ამბები².

დავითი, ტრაპიზონის მბრძანებლის ალექსის ძმა

7. Ψηφίζεται γοῦν πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Ἀυτοκρατορικός. λόγιος τυγχάνων καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρος τῆς τε ἡμετέρας καὶ ἑσθέρων· δε καὶ τὸν δεσπότην Θεόδωρον τῷ βασιλείᾳ διαδήματι ταινοῖ.

7. ამიტომ არჩეულ იქნა პატრიარქად მიხეილ ავტორიანე³, რომელიც ნასწავლი იყო და მცოდნე მთელი მწერლობისა, როგორც ჩვენი ისე უცხოურისა; სწორედ მან დაადგა სამეფო გვირგვინი ბატონ თეოდორეს⁴.

¹ შდრ. გიორგი მერჩულის სიტყვებს: «მიეცნეს სიღრმესა დავიწყებისასა» (ცხორება გრიგოლ ხანძთელისა. პ. ინგოროყვას გამოცემა, თბ. 1949, გვ. 13, 8–9).

² სრულიად მართებულად აქვს დოც. ალ. გამყრელიძეს შედარებული გიორგი აკროპოლიტეს ეს დებულება ისტორიკოსის მოვალეობის შესახებ ტაციოტუსის ცნობილ მოსაზრებებთან (sine ira et studio). იხ. ალ. გამყრელიძის ნარკვევი „გიორგი აკროპოლიტესი და მისი ცნობები საქართველოს შესახებ“: მასალები საქ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვეთი 31, გვ. 228.

³ მიხეილ ავტორიანე პატრიარქობდა 1206 – 1212 წლებში.

⁴ თეოდორე I ლასკარისი სამეფო ტახტზე ავიდა 1206 წელს და მეფობდა 1222 წლამდე.

Ἐντεῦθεν βασιλεὺς ὁ Λάσκαρις ἀναγορευθεὶς συντονώτερον ἐφήψατο τῶν πραγμάτων, μάχαις δὲ προσέκυρσεν οὐκ ὀλίγαις καὶ χαλεπαῖς. Οἷ τε γὰρ Ἴταλοὶ κατὰ τὴν ἐφάν τὸν πόρον πεποιηκότας τὰ πλείω ταύτης ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποίησαντο· τό τε γὰρ ἅπαν θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Ἀτραμύτιον τῶν Ἴταλῶν ἐγεγόνει, Βάρης τε καὶ Ἀδλωνία Ποιμανηγόν τε καὶ Λεντιανὰ μέχρι τοῦ Δοπαδίου αὐτοῦ δεσπότας ἐγίνωσκον Ἴταλοὺς, ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὰ τῆς Θυνίας πάντα μέχρι καὶ Νικομηδείας αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ἕστενοῦτο πολὺ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος. Οὐδὲν δὲ ἦτρον καὶ πρὸς τῶν Ῥωμαίων κατεβιάζετο. Ἐν γὰρ τῇ συγχύσει τῆς Κωνσταντίνου ἀλώσεως ἄλλοθεν ἄλλος ἡγεμόνας εἶναι τυχόντες ἢ καὶ οἱ τῶν ἄλλων προύχοντες ὡς οἰκείαν ἀρχὴν τὴν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιοῦντο χώραν, ἢ ἐξ αὐτῶν εἰς τοῦτο ὀρμήσαντες ἢ καὶ παρὰ τῶν οἰκητόρων μετακληθέντες εἰς τὴν τῆς χώρας δεφένδευσιν. Αὐτίκα Θεόδωρός τε, ἐν Μωροθεόδωρον ἀπεκάλου, ἀρχῶν ἦν τῆς Φιλαδέλφου πόλεως ἕτερος δὲ Σάββας τοῦπίκλην τοῦ ἄστεος ἐδέεσποζε τοῦ Σαμφῶν μετὰ καὶ τῶν πλησίον τυχχανόντων αὐτῶ· Παφλαγονίας δὲ πάσης ἐγκρατῆς ἦν Δαυίδ, ἀδελφός

შემდეგ¹ სამეფო ტახტზე ასულმა ლასკარისმა დიდი გულმოდგინებით მოჰკიდა ხელი საქმეებს და არა მცირე და მძიმე ბრძოლები გადაიხადა. ხოლო იტალიელები გადმოსული იყვნენ აღმოსავლეთში და არა მარტო მთელი ოფსიკიონის თემი, ეგეოსი და თვით ატრამიტიონი გახდა იტალიელებისა; და აგრეთვე არა მარტო ვარისი, ავლონია, პიმანენონი, ლენტიანა და თვით ლოპადიონი სცნობდნენ ბატონებად იტალიელებს, არამედ მთელი ბითვინიაც (ვარ. თინიაც) თვით ნიკომიდიამდე. ამიტომ ძალიან შეწუხებული ბრძანდებოდა მეფე თეოდორე და არა ნაკლებ წუხდებოდა იგი რომაელებისაგანაც; ვინაიდან კონსტანტინეპოლის დაპყრობის [შემდეგ მომხდარ] არევ-დარეულობაში მრავალი სხვადასხვა ბელადი გაჩნდა, რომელთაგან ზოგიერთმა, ვისაც თავიანთ სამშობლოში ხელისუფლება ადრევე ჰქონდა, თავისთვის დაისაკუთრა ეს ადგილები ან თავისი საკუთარი სურვილით, ან კიდევ მოქალაქეთა მიწვევით იმ ადგილის დაცვისათვის (პატრონობისათვის). მაგალითად, თეოდორე, რომელსაც მოროთეოდორეს ეძახდნენ, ქალაქ ფილადელფიის მთავარი გახდა; მეორე, სახელად საბა, ქალაქ სამპსონსა და მის

¹ ეს პარაგრაფი მოგვყავს დოც. ალ. გამყრელიძის გამოცემის მიხედვით.

ὄν Ἀλεξίου τοῦ τῆς Τραπεζούν-
τος κρατήσαντος, ὃς καὶ Μέγας
ὀνομάζετο Κομνηνός. Οὗ τοῦ βα-
σιλέως Ἀνδρονίκου ὑπῆρχον ἔγγυ-
νοι, Μανουὴλ τῷ τούτου τεχθέν-
τες υἱῶ. Διὰ ταῦτα ἐν πολλῇ
στενοχωρίᾳ τὰ πράγματα ὑπῆρξε
τῷ βασιλεῖ Θεόδωρῳ. Ἀλλὰ τὸν
μὲν Μωροθεόδωρον καὶ τὸν Σάβ-
βαν εὐχερῶς μετήλθε κἀντεῦθεν
ἐδέσποζεν ἀδελῶς Κελβιανῶν τε
παντός, Μαιάνδρου Φιλαδελφείας
καὶ Νεοκάστρων (ed. A. Heisen-
berg I, 11, 15—12, 21).

11. Περιεγένετο δὲ καὶ ὁ βα-
σιλεὺς Θεόδωρος καὶ τοῦ τῆς
Παφλαγονίας κρατοῦντος Δαυίδ,
καὶ Ἡράκλειαν παρεστήσατο καὶ
Ἄμαστριν καὶ τὴν πᾶσαν πέριξ χώ-
ραν καὶ τὰ πολίχνια (ed. A. Hei-
senberg I, 18, 1—4).

მიდამოებზე ბატონობდა; ხოლო მთელი პავლაგონია კი და ა ვ ი თ-
მ ა დაიპყრო, ძმამ ტრაპიზონის მზრძანებლის ალექსისა, რომელსაც დიდ კომნენოსსაც ეძახდნენ: ესენი იყვნენ ანდრონიკე კეისრის შვილიშვილები ¹, მისი ძის მანუელის შვილები. ამიტომ დიდ გაჭირვებაში ჩავარდა მეფე თეოდორე. მაგრამ მოროთეოდორეს და საბას ადვილად სძლია და მის შემდეგ უშიშრად ბატონობდა მთელ კელვიანონზე, მეანდროსის ფილადელფიაზე და ნეოკასტრონზე.

11. სძლია აგრეთვე მეფე თეოდორემ პავლაგონიის მზრძანებელ დავითს და დაიპყრო ერაკლეა, ამასტრისი (ამასტრია) და მთელი გარშემო ადგილები და დაბა-ქალაქები ².

¹ გიორგი აკროპოლიტეს მიხედვით დავითი და ალექსი ანდრონიკე კეისრის (ანდრონიკე I კომნენოსი, 1183 – 1185 წ. წ.) შვილიშვილები არიან, ხოლო თამარ მეფის ისტორიკოსის ცნობით – შვილები იყვნენ («მისცა ნათესავსა თჳსსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მამინ თვთ წინაშე თამარ მეფისა შემოხუეწილი: ქ. ცხ. II [1959], გვ. 142, 22 – 23).

² ამ პარაგრაფში მოცემული ცნობები ადასტურებენ თამარის ისტორიკოსის მიერ მონათხრობს შესახებ იმისა, რომ თამარ მეფემ გამოთიშა ბიზანტიის იმპერიას მთელი რიგი ადგილები, რომლებიც ტრაპიზონის იმპერიაში იქნა შეტანილი. ნაწილი ამ ადგილებისა, გიორგი აკროპოლიტეს ცნობით, თეოდორე ლასკარისმა გამეფების შემდეგ, ე. ი. 1206 წლის მახლობელ ხანებში, ჩამოართვა ტრაპიზონის იმპერიის მმართველს.

თამარის ისტორიკოსი

ხოლო (თამარ) განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნნა მცირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი, და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი სამისონი, სინოპი, კერასუნდი, კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი

გიორგი აკროპოლიტე

...მეორე ქალაქ სამსონსა და მის მიდამოებზე ბატონობდა; ხოლო მთელი პავლაგონია კი დავითმა დაიპყრო, ძმამ ტრაპიზონის მზრძანებლის ალექსისა...

სძლია მეფე თეოდორემ პავლაგონიის მზრძანებელ დავითს და დაიპყრო

სიაოში

60. Αὐτόφι γοῦν εἰς ἡγήμο-
νας τᾶξας τὸν τε Λάσκαριν Μα-
νουήλ, ὃν καὶ πρωτοσεβαστὸν κα-
τωνόμασεν, ἀνθρῶπιον ἀφελέστα-
τον καὶ κακῶς εἰδὸς στρατηγεῖν,
καὶ τὸν Μαργαρίτην Κωνσταντι-
νον, ὃν προφθάσας ὁ λόγος ἐδῆ-
λωσεν, ἀνδρα ἀγροῖκου καὶ ἐξ
ἀγροίκων γεγενημένου, μᾶζην καὶ
πιτύροις ἀνατετραμμένον καὶ λα-
ρυγγίξειν μόνον εἰδόμενα—ἐκ Νεο-
κάστρων δὲ οὐτως ἄριμητο, καὶ
ἐτέλει: τὰ πρῶτα ἐν τῇ τοῦ θεί-
ματος τουτουῖ στρατιᾷ εἶτα καὶ
τῷ αὐτοῦ γέγονε, Δόξαν δὲ
παρ᾽ αὐτὸν τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ ὡς

60. აქ მან (ე. ი. თეოდორე
ლასკარისმა) სარდლებად დაად-
გინა მანუელ ლასკარისი, რომელ-
საც პროტოსევასტოსობაც უბო-
და, სრულიად უნიჭო კაცუნა და
ცუდი მოსარდლევ, და კონსტან-
ტინე მარგარიტე, რომელზედაც
ამასწინათ მოგახსენებდით, კაცი
სოფლიონი და მდაბიო წარმო-
შობისა, რომელიც ქერით და ქა-
ტოთი იყო გამოზრდილი და მხო-
ლოდ ყვირილი შეეძლო; იგი
ნეოკასტრელი იყო და წინათ
იქაურ სათემო ჯარში მსახურობ-
და, შემდეგ კი ჩაუშობამი-
ილო, ხოლო იოანე მეფის ყურა-

ფებლადონისა და პონტოსანი, და მისკა
ნათესავსა თვსსა ალექსის კომნიანოსსა
(ქ. ცხ. II [1959], 142).

ერაკლეა, ამასტრისი და მთელი გარ-
შემოადგილები (იხ. ზემოთ, აქვე
გვ. 44 – 45).

განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაქციოთ შემდეგს: 1) თამარის ისტო-
რიკოსის ცნობა ეხება ტრაპიზონის იმპერიის დაარსების წინახანას (ამ დროს
ჩამოაშორეს ბიზანტიის იმპერიას: ს ა მ ი ს ო ნ ი, ა მ ა ს ტ რ ი ა, ა რ ა კ ლ ი ა,
ფ ე ბ ლ ა დ ო ნ ი); 2) გიორგი აკროპოლიტეს ცნობა ეხება უკვე ტრაპიზონის
იმპერიის დაარსების შემდეგ ხანას (ამ დროს ნიკეის მეფემ თეოდორე ლასკა-
რისმა, რომელიც თავის თავს თვლიდა მთელი ბიზანტიის მეფის მემკვიდრედ,
ომი გამოუცხადა ტრაპიზონის მმართველის ძმას დავითს, დაამარცხა იგი და
ჩამოართვა: პ ა ფ ლ ა გ ო ნ ი ა, ე რ ა კ ლ ე ა, ა მ ა ს ტ რ ი ს ი; ამათთან დაკავში-
რებით იხსენიება აგრეთვე ს ა მ პ ს ო ნ ი). თითქმის ზედმიწევნითი დამთხვევაა
ფაქტებისა, რაც მოწმობს ორივე ისტორიკოსის წყაროთა სანდოობას (იხ. ამ ფაქ-
ტის სწორი ანალიზი დოც. ალ. გამყრელიძის ზემოხსენებულ ნარკვევში).

ცნობილი ბიზანტინისტი Leo Allatius (XVII საუკ.) თავის კომენტარებში
გიორგი აკროპოლიტეს ამ ადგილისათვის წერს: «ძმებს დავითსა და ალექსის,
რომაელთა (ე. ი. ბიზანტიელთა) ბატონის (tyranni Romanorum) ანდრონიკეს
ძის მანუელის შვილებს, – ერთს პონტოს ჰერაკლია და პაფლაგონია დაუკავებია,
ხოლო მეორეს ქალაქები ენეონი (Oenaeum) და სინოპი, და ტრაპიზონი. ხოლო
თუ რანაირად მოაწყო ლაშქრობა დავითის წინააღმდეგ, რომელიც ლათინთა
დამხმარე ჯარებს ეყრდნობოდა, და იგი დაამარცხა, ამას გაიგებ ნიკეტასაგან
ბალდუინში» (იხ. C.B. p. 225)

ἐντρεχίς ἐστι καὶ ὑπηρετεῖν ἰκανὸς ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐκεῖθεν ἐκβαλὼν τὴν αὐτοῦ τῆς αὐτοῦ πεποιήσε τάξεως, εἶτα αὐτῷ καὶ τὸ μέγας προσέθετο ² (ed. A. Heisenberg, I, 123, 3—15).

დღეა რომ მიიქცია, როგორც ყოჩაღმა და სამსახურში გამოსადეგმა სასახლის კარზე, მეფემ იგი თავის ჩ ა უ შ ა დ ¹ დააყენა, ძველი კი გააძევა. შემდეგ მას ეწოდა დიდიც ².

¹ გიორგი აკროპოლიტეს ცნობა „სიაოშის“ შესახებ მოგვყავს იმასთან დაკავშირებით, რომ, როგორც „გეორგიკის“ VI ტომის 73 – 79 გვერდებზე მოთავსებული ცნობიდან («იბერიული წარმოშობის სიაოში») ჩანს, „სიაოში“ ზოგიერთ მკვლევართა აზრით საკუთარ სახელს უნდა ნიშნავდეს, ხოლო სხვების მიხედვით – თანამდებობას.

² გიორგი აკროპოლიტეს ამ ტექსტიდან ჩანს, რომ „ჩაუშობა“ სხვადასხვა ხარისხისა ყოფილა: 1) აქ მოხსენებულია, რომ კონსტანტინე მარგარიტე ჯერ მსახურობდა „ჩ ა უ შ ი ს“ თანამდებობაზე; 2) შემდეგ კეისრის ყურადღება მიუქცევია და მეფეს იგი „ს ა მ ე ფ ო კ ა რ ი ს ჩ ა უ შ ა დ“ აღუზევებია; 3) ხოლო შემდეგ კონსტანტინე „დ ი დ ი ჩ ა უ შ ი ც“ გამხდარა.

ამ თურქული წარმოშობის სახელოზე XVI საუკუნის ფილოლოგოსი Ioannes Leunclavius წერს: *Thzaus commissarius aulicus, hoc est eui variae res a sultano et vesiribus committuntur, ut eas expediat* – „ჩაუში სასახლის კარის კომისარია, რომელიც სულტანისა და ვაზირების სხვადასხვა დავალებებს ასრულებს“.

გიორგი პახიმერე

მეცამეტე საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსი გიორგი პახიმერე (Γεώργιος Παχυμέρης) დაიბადა 1242 წელს ქ. ნიკეაში. განათლება მიიღო ნიკეაშივე. 1261 წელს იგი საცხოვრებლად და სამუშაოდ გადავიდა კონსტანტინეპოლში, სადაც მთელი რიგი წლების მანძილზე ეკავა მაღალი თანამდებობები, როგორც საეკლესიო ისე საერო. ასე, მაგალითად, ის იყო ἱερομύμων (flamen), προτέκδικος („საეკლესიო მოსამართლე“), βασλικός δικαιοφύλαξ („სამეფო კარის მოსამართლე“). გიორგი პახიმერე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა უნიონის საკითხის გარშემო წარმოებულ ბრძოლაში და იცავდა ეროვნულ თვალსაზრისს.

გარდაიცვალა 1310 წელს.

მრავალფეროვანი იყო მისი სამწერლო მოღვაწეობა: მას ეკუთვნის რიტორიკული და ფილოსოფიური თხზულებები, ლექსები და წერილები. მაგრამ მისი მთავარი ნაშრომია მისი „ისტორია“, რომელიც ცნობილია სახელწოდებით Συγγραφαὶ ἱστορίαι და შეიცავს 1261 – 1308 წლების ბიზანტიის ისტორიას, ესე იგი ამ „ისტორიაში“ მიმოხილულია ორი კეისრის ეპოქა:

მიხეილ VIII პალეოლოგოსისა (1261 – 1282 წ.წ.)

ანდრონიკე II პალეოლოგოსისა (1282 – 1328 წ.წ.)¹

გიორგი პახიმერეს „ისტორია“ არის გაგრძელება გიორგი აკროპოლიტეს საისტორიო ნაშრომისა (Χρονική συγγραφή, რომელიც, თავის მხრივ, ნიკეტა ხონიატეს შრომის გაგრძელებაა და რომელიც შეიცავს 1203 – 1261 წლის ამბებს). ეს „ისტორია“ შედგება 13 წიგნისაგან: 6 წიგნი მიძღვნილი აქვს მიხეილ VIII პალეოლოგოსის მეფობის აღწერას, ხოლო 7 წიგნი – ანდრონიკე II-ისას.

გიორგი პახიმერეს თხზულების მნიშვნელობას, პირველ ყოვლისა, ის გარემოება ზრდის, რომ ავტორი მომსწრე და თვითმხილველი იყო იმ ამბებისა, რომლებსაც აღწერს, და შეკრებილ ცნობებს კეთილსინდისიერად ამოწმებს და სწავლობს.

¹ ე. ი. ამ უკანასკნელის მეფობის ნაწილი, 1308 წლამდე.

როგორც ფართო განათლების მქონე ისტორიკოსი, იგი უხვად იყენებს ბერძნული ისტორიოგრაფიის მიღწევებს; მას უყვარს კლასიკური ფორმების ხმარება და პომეროსისეული გამონათქვამების გამოყენებაც. იქამდე მიდის მისი გატაცება კლასიკური ბერძნულით, რომ ქრისტიანული თვეების სახელთა ნაცვლად მოჰყავს ატიკური სახელები (μηνός Ἑλαφιοβιάνιος, Γαμηλιών δ' ἐνειστίκει μῆν).

გიორგი პახიმერეს სამწერლო მოღვაწეობიდან საჭიროდ ვთვლით საგანგებოდ აღვნიშნოთ მისი პარაფრაზები, დაწერილი ფ ს. - დ ი ო ნ ის ე ა რ ე ო პ ა გ ე ლ ის წერილებისათვის.

ის ცნობები, რომლებიც ჩვენ ამოვკრიბეთ გიორგი პახიმერეს „ისტორიიდან“ და რომლებსაც ქვემოთ ვათავსებთ, ეხება, უმთავრესად, ტრაპიზონის იმპერიის ისტორიას, იმ იმპერიისას, რომელსაც გიორგი პახიმერე ლაზურად თვლის. გარდა ამისა, ისტორიკოსს აქვს ცნობები დიმიტრი თავდადებულის ძის, დავით VII-ის შესახებაც.

ძირითადი ლიტერატურა:

Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Palaeologis libri XIII, rec. I. Bekkerus I – II, Bonnae 1835.

Migne, Patrologia Graeca, t. 143, 145.

Георгия Пахимера История о Михаиле и Андронике Палеологах тринадцать книг. Том I. Царствование Михаила Палеолога (1255 – 1282) Перевод под редакциею профессора Карпова СПб 1862.

K. Krumbacher, GBZ. 288 – 291.

G. Moravesik, Byzantinoturcica I. Berlin 1958, 280 – 282.

Вл. Бенешевич, Очерки... 54 – 56ю

გიორგი პახიმერეს ავტობიოგრაფიიდან

I, 1. Γεώργιος Κωνσταντινου-
πολίτης μὲν τὸ ἀνέκαθεν, ἐν Νι-
καίᾳ δὲ καὶ γεννηθεὶς καὶ τρα-
φεὶς, ἐν Κωνσταντινῶν δὲ κατα-
στάξ ἀνθὶς ὅτε θείῳν νεύματι ὑπὸ
Ῥωμαίων ἐγένετο, ἕτη γεγονῶς
εἴκοσιν ἑνὸς δέοντος, τηλικάδῃ

I, 1. გიორგი, წარმოშობით კონსტანტინეპოლელი, დაიბადა და აღიზარდა ნიკეაში, ხოლო კონსტანტინეს ქალაქში კვლავ დამკვიდრდა, როდესაც ღვთის ნებით ის ისევ რომაელთა ხელქვეითი გახდა. ის ცხრამეტი

καὶ κλήρη σωθεῖς θεῖοι καὶ ἀξίωμασιν ἐκκλησιαστικαῖς διαπρέψας καὶ ἕως καὶ ἐς πρωτεκδικίου φθάσας τιμῆν, ἔτι δὲ καὶ ἐν ἀνακτόρων εἰς δικαιοφύλακκα τιμηθεῖς, τὰδε ξυνέγραψεν, οὐ λόγους λαβῶν ἄνωθεν ἀμαρτύρους, οὐδ' ἀκοῆ πιστεύων μόνον, ὡςπερ πολλάκις συμβαίνει τῷ βουλομένῳ γράφειν, ἦν τις λέγοι ἑωρακῶς ἢ καὶ ἀκούσας αὐτόν, πιστοῦς δ' ἀξιόη τοὺς λόγους, εἰ μόνον λέγοι, λογίζεσθαι, ἀλλ' αὐτόπτης τὰ πλεῖστα οὕτως ξυμβάν γεγόνως, ἢ καὶ μαθῶν ἀκριβῶς παρ' ὧν τὸ πρῶτον ὠράθη³πραχθέντα, πλην δ' οὐκ ἀμάρτυρα ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλοις συνηγοροῦμενα, ὧς ἂν μὴ ὁ ξῆμπαξ χρόνος φῦσιν ἔχων τὰ πολλὰ κρῖπτειν συχναῖς κυκλικαῖς περιόδοις καὶ τὰδ' ἀφανίσῃ κατὰ μικρὸν ἐξῆστηλα τῇ παραδρομῇ γιγνόμενα διὰ τὸ φανέντα κρῖπτεσθαι πάντα ἀνάγκη εἶναι, ὧς πού τις τῶν σοφῶν ἔφη καὶ ἀληθῶς ἐγνομάτευσεν.

რამეს მალავს ჟამთა ხშირ მიმოქცევაში, ამიტომ საჭიროა თანდათან არ გაუჩინარდეს სრბაში მომხდარი ამბები და შენახულ იქნეს

წლისა იყო. მაშინ ის წმინდა სამღვდელობას მიეკუთვნა და საეკლესიო პატივ-თანამდებობით იქნა შემკული, პროტეკდიკის¹ პატივსაც მიაღწია, სასახლეშიც მიეცა პატივი დიკეოფილაქსისა². აი, ამან შეთხზა ეს ისტორია, რომელსაც საფუძვლად დაუდვა არა იმთავითვე შეუმოწმებელი ცნობები, არც მხოლოდ გაგონილს ერწმუნებოდა, როგორც ეს ხშირად ემართება ვინც წერას მოისურვებს, რომელიც, თუ ვინმე იტყვის მე თვითონ ვნახე ან თვით გავიგონეო, ამ სიტყვებს სარწმუნოდ მიიჩნევს, რახან ასე თქვესო. გიორგი კი უმთავრესად თვითმხილველი იყო, რომ ასე მოხდაო, ან ზედმიწევნით გამოიძიებდა ხოლმე, თუ პირველად ვის მიერ იყო ნახული³ ეს ამბები, რათა არა თუ დაუმოწმებელი რამ არ გაჰპარვოდა, არამედ სხვა მრავალ წყაროსთან შეეჯერებინა. რადგან მთელი დრო ისეთი ბუნების მქონებელია, რომ ბევრ

¹ ამ თანამდებობის პირი განაგებდა სამართალში მიცემულ სასულიერო პირთა საქმეებს.

² ეს უდრიდა სახელმწიფო პროკურორის თანამდებობას.

³ უჩვეულო ფორმაა **ὠράθη** („იყო ნახული“); ზმნისაგან **ὄραω** ვნებით აორისტში, ჩვეულებრივ, იხმარება **ὠρῶντο** (ფუძისაგან). მხოლოდ გვიან-ანტიკურ ძეგლებში გვხვდება ხოლმე **ὠραθήντο**. ანტიკური პერიოდის ავტორთაგან დადასტურებულია **ὄραθηται** არისტოტელეს შრომაში „ცხოველთა შესახებ“ 699 b, 19 და პლატონის **Ὀροι 41113** (იხ. **Δημοτεράκης s. v.**): **ὠράθη** კი ჯერჯერობით მხოლოდ გიორგი პახიმერეს ტექსტში შემხვდა.

ყველაფერი, როგორც ეს თქვა ერთმა ბრძენმა და ჭეშმარიტებით შეიცივნო.

Ὁὐ μὴν ὥστε καὶ τὸ ἀληθὲς περὶ ἐλάττωτος τοῦ ψεύδους ποιήσασθαι περὶ τοιοῦτων λέγονται ἱστορίας γάρ, ὡς ἂν τις εἴποι, ψυχὴ ἢ ἀλήθεια, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας χρῆμα ἐπάναγκες ἱερόν, ὃ δὲ πρὸ ταύτης τὸ ψεῦδος ἄγων ἀντικρυσ ἱερόσυλος.

ტების მაგიერ სიცრუეს მიმართავს, ის პირდაპირ მკრეხელობას ჩადის.

Ἄλλως τε καὶ ἡμῖν ἦμιστα πρόθεσις πραχθεῖσι μέγεθος ἐντιθέσθαι, ὡσαυτίπερ κινουμένοις ἐκ μίσους ἢ μὴν εὐνοίας, ὡς ἂν πλέον ἢ εἰκόθῃ ἢ τὸ κακῶς ἔξυμβάν διασურείη ἢ τὸ εὖ ἔξυμπεσὸν ὑμνηθεῖη, τοῦ λόγου τὰς ἀκοῆς γοητεῦσθαι.

გი შემთხვევები განდიდებულიყო და ასეთ სიტყვას სმენა მოეჯადოებინოს.

Νικᾶ κατ' ἐμὴν γνώμην τὸ σιωπᾶν ἢ τὸ λέγειν ἄλλως ἢ ὡς ἐπράχθησαν, καὶ κρείττον ὀήπου τοῖς ἀκούουσι τὸ μὴ μανθάνειν ἕλως ἢ τὸ μανθάνειν ἄλλως ἢ ὡς ἢ ὄντως ἱστορία βούλεται, ὡς ἐκείθεν μὲν τῆς ἀπληθῆς εἰσαγομένης ἐκείνης ἀγνοίας, ἐξ ἧς οὐ μῶμος προστριβεται, ἐντεῦθεν δὲ τῆς διπλῆς, ὡς τὸ μὴ εἰδέναι συμφαίνειν τὸν εἰδέναι οἰόμενον, οὐ δὲ καὶ χειρόν οὐδέν (CB I, 11–13).

სხვათა შორის, ვინც ამგვარ ამბებზე ლაპარაკობს, მცირეოდნადაც არ უნდა მიმართოს სიცრუეს; ჭეშმარიტება, როგორც ერთმა ვინმემ თქვა, ისტორიის სულია, და ჭეშმარიტების საგანი აუცილებლად წმინდა, ხოლო ვინც ჭეშმარი-

გარდა ამისა ჩვენ სრულიად არ ვაპირებთ მომხდარი ამბების გაზვიადებას, რამდენადაც შეიძლებოდა ავემოძრავებინეთ სიძულვილს ან კეთილმიდგომილობას და უფრო მეტად, ვიდრე სინამდვილეს შეეფერება, ან ცუდი ამბები გაკიცხულიყო, ან კარ-

ჩემის აზრით, უპირატესობა. უნდა მიეცეს დუმილს, ვიდრე სხვანაირად ამბების მოყოლას, არა ისე, როგორც მოხდა. უმჯობესია, რასაკვირველია, მსმენელებმა სრულიად არ იცოდნენ, ვიდრე იცოდნენ სხვანაირად და არა ისე, როგორც ისტორიას ნამდვილად სურს; იმას მარტივად უცოდინარობა მოჰყვება, რაც სამარცხვინო არ არის, ხოლო იმას ორმაგი უცოდინარობა მოჰყვება – მომხდარი ამბავი არ იცის და ჰგონია რომ იცის; ამაზე უარესი არაფერია.

საქართველოს მეფე დავით VII

III, 21. Ἐπήνθει δὲ καὶ τὸ σῶφρον ἐκείνῳ, ὡς μηδὲν παρὰ μίαν ἀκουσθήναι ὑποταγεῖσθαι αὐτῷ πλὴν τὴν σύζυγον εἰς ἡδονῆς νόθου κλωπεῖαν. Ἐκείνη δ' ἐκ νοθείας καὶ μόνη τοῦτῳ θυγάτριον φυσικὸν ἀλλ' οὐ νόμιμον ἀπεγέννησεν, ὃ καὶ τῷ Μέπει Ἰβηρίας Δαυῖδ εἰς γάμον ἐδίδοτο. Τὰ δ' ἄλλα μέτριος ἦν καὶ καρτερικὸς ἐφ' ἅπαντι, εἰς δ' οἰκειაკήν τάξιν καὶ λίαν φιλότιμος, καὶ τὸ σύμπαν περιφανής. Καὶ ἀκριβῆ σημεῖα τῆς μὲν φιλαγαθίας αὐτοῦ καὶ φιλοκαλίας περὶ τοὺς οἰκείους, ἐξ ὧν ἐκείνους παιδεύεσθαι συνέβαινε ἐς τὸ ἀκριβὲς καὶ εἰς ἀληθινὸς ὑπηρέτας ἀποβαίνειν, τὸ θανόντος ἐκείνου τοὺς ἐκείνου ἑταίρους ἐπ' ἀξιώμασι μεγίστοις ἀξίους λογισθήναι δουλεύειν τῷ βασιλεῖ (CB I 216—217).

მას (იოანეს) ამშვენებდა ¹ აგრეთვე თავისი უბიწოება: არავისგან არას ცნობილი, რომ მას გარდა მეუღლისა ჰყოლოდეს სხვა ქალი, ხასა, თუმცა ეს კანონიერი მეუღლე მას ღალატობდა და ღალატის შედეგად შეეძინა ქალი, რომელიც შემდგომ იბერიის მეფეს დავითს, მიათხოვა. ის (ე. ი. იოანე) იყო ზომიერი და მტკიცე ყველაფერში, ძალიან უყვარდა სახლში წესრიგი და ყველგან [და ყველაფერში] ჩანდა მისი ხელი. ამჟღავნებდა ამკარა ნიშნებს კეთილგანწყობილებისას და სიკეთის მოყვარულობისას შინამოსამსახურეთა მიმართ და ასწავლიდა მათ ზუსტად და პირნათლად შეესრულებინათ თავიანთი მოვალეობანი. რომ ეს მოსამსახურენი მისი სიკვდილის შემდეგ ღირსნი ყოფილიყვნენ დაეჭირათ დიდი თანამდებობანი სამეფო კარზე.

აქ მოთხრობილი ფაქტი რომ ნამდვილ ამბავს უნდა ეხებოდეს, ჩანს ისეთი ბერძნული გამონათქვამიდან როგორც არის τῷ Μέπει Δαυῖδ, ხოლო სარკვევია, თუ რომელ ქართველ მეფეს შეიძლება ეს ეხებოდეს. XIII საუკუნის ქართველ მეფეთაგან ბერძენთა მეფის ასული ცოლად ჰყავდათ დიმიტრი თავდადებულს და დავით ნარინს.

1. დიმიტრი თავდადებულზე, რომელსაც ჰყავდა შვილი დავითი, ჟამთააღმწერელი წერს: დიმიტრი «დაღათუ ჯერეთ ყრმა იყო, არამედ ინებს და წარავლინეს კაცი პონტოდ მეფისა ბერძენთასა კომნიანოსისა, რომელი იყო ნათესავად დიდისა კოსტანტინესა. და მოიყვანეს ასული კომნიანოსისა, მეფისა ტრაპიზონელისა, დიდე-

¹ აქ იგულისხმება იოანე დესპოტი.

ბითა და საჭურჭლითა დიდითა, და ქმნეს ქორწილი სამეფოსა წესი-საებრ. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა მუცლად ილო დედოფალმან და შვა ძე, და უწოდეს სახელად დავით¹, რომელი უკანასკნელ მეფე იქმნა ქართლს» (ქ. ც. II [1959]), 264, 1 – 7).

იგივე ისტორიკოსი მეორე ადგილას წერს: «ხოლო მეფესა დიმიტრის ესხნეს შვილნი, დედოფალსა ტრაპიზონელთა ასულსათანა პირმშო დავით, ვახტანგ, ლაშა და მანოველ, და ასული რუსუდან. ხოლო თათრის ასულსათანა ძენი ორნი, ბაადურ და იადგარ, ასული ჯიგდა. ხოლო ასულმან ბექასმან ნათელ უშვა ძე მხოლო გიორგი, რომელი უკანასკნელ ძმათა მისთა მეფე იქმნა» (ქ. ცხ. II [1959] 285 – 286).

2. რუსუდანის ძე დავით ნარინი (1245 – 1293 წ. წ.) იყო საბერძნეთის მეფის სიძე. ამის შესახებ ჟამთააღმწერელი წერს:

1) «ეგრეთვე დედოფალმან, ასულმან მაღლისა ჰელმწიფისამან, პალიალოღოს კოსტანტინეპოლის მეფის ასულმან, ამანცა ეგრეთვე პატივისცა ცოლსა თეგუდარისსა; და გაუშინაურდეს ურთიერთას, და მიენდვნეს, და ზედას-ზედა მივიდის დავით მეფე თეგუდარს წინა და განუჩინის ყოველივე წესი და რიგი მისი» (ქ. ცხ. II [1959], 261 – 262).

2) შვილის ვახტანგის სიკვდილი, «ვითარცა ცნა დავით, განმწარდა სიკეთისა და სიჭაბუკისა მისისათჳს, და იგლოვა წესისაებრ, და ფრიად პატივ-სცა, და წარგზავნა გელათს სამარხოსა მეფეთასა... შემდგომად მცირეთა წელთა მანცა (დავით) შეისუენა, პატიოსნითა სიბერითა აღსავსე[მან], და დაუტევა სამნი ძენი, პირმშო ვიდრემე კოსტანტინე, და მეორე მიქელ, და უმრწამესი ალექსანდრე, რომელი უშვა დედოფალმან დიდისა პალიალოღოსის ასულმან კოსტანტინეპოლისამან და საბერძნეთისა მპყრობელისამან» (ქ. ცხ. II [1959], 295)².

¹ მართალია, ქვემოთ მოყვანილ ტექსტებში ლაპარაკია არა დავით მეფეზე (Μέγτε Δαυΐδ), არამედ დიმიტრიზე, მაგრამ რამდენადაც შეიძლება ბერძნულ წყაროს სახელები არეოდა, მით უმეტეს რომ დიმიტრის ჰყავდა ვაჟი დავითი, რომელიც «მეფე იყო ქართლს» 1292 – 1311 წლებში (დავით VIII), საჭიროდ მიმაჩნია ეს ცნობები გავითვალისწინოთ.

² უკანასკნელ ტექსტში რიგი ხელნაწერები შეცდომით სწერენ: «ვითარცა ცნა დავით, (დიმიტრი მეფის ძემან, სიკუდილი ვახტანგისი), განმწარდა...». როგორც მთელი აზრადიდან ჩანს, აქ მონათხრობი ეხება დავით ნარინს და არა დავითს, დიმიტრი თავდადებულის ძეს. მართლაც, ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში „ქართლის ცხოვრებისა“ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები არ მოიპოვება (იხ. ქ. ცხ. II, 1959 წლის გამოცემა, გვ. 295,8 და სქოლიო).

დავით ნარინის მეუღლის, თამარის, გელათისადმი ბოძებულ ერთ სიგელში ნათქვამია: «მას ჟამსა ოდეს ინება ღმერთმან და ღირს მყო ძლიერისა უძლეველისა მეფეთ-მეფისა რუსუდანის ძემან დავით მეფეთ-მეფემან ემენელას ძისა ასულმა თამარ მათსა სახელსა შიგან მათად ცოლად და დედოფლად მომიყვანეს და ვითა საჯორციელად მათ წინაშე ყოფამან სახელოვან მყო.. ვიყიდე სოფელი კვახჭირი მათისა ამირაჯიზის ქობულისძისა ბელესგან.... და თვთ იგი სიგელი და ბელესგან ჩემთვის მოცემული დაწერილი დავსდევ დიდსა მონასტერსა შინა კითხვთა, მოკსენებით და მოწმებითა დიდისა მოძღუართ-მოძღურისა დავითის მწირველისა ანტონისითა... (თ. ჟორდანია, ქრონიკები II, 160 – 166).

ამავე ხასიათისაა მეორე სიგელიც:

«სახელითა... მე თამარ დედოფალმან, სულკურთხეულისა და სანატრელისა მეფისა რუსუდანისა ძისა, ყოველთა მეფეთა მეფისა დავითის ცოლმან და ემენელას ძისა ასულმან, ვიყიდე სოფელი ჯიქეფონი ცოტნე გარაყანისძისაგან... და შევწირე და მოვახსენე ყოვლად წმიდასა ღმერთისმშობელსა ხახულისასა, დიდსა მონასტერსა (გელათს) საუკუნოდ სალოცველად და სააღაპოდ სულისა ჩემისად... ესე ჩემ თამარისგან დედოფლისაგან ნასყიდი... ღვთის-სწორისა რუსუდანის ძისა მეფეთ-მეფისა ბრძანებითა და დაჯდომითა... ნასყიდი სოფელი ჯიქეფონი თორმეტი გლეხი მისითა მიწა-წყლითა და მიმდგომითა, მთითა, ბარითა...» (თ. ჟორდანია, ქრონიკები I, 162).

მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკაში“ ვკითხულობთ: «ხოლო 5791 (=1283) წელს, აპრილის ოცდახუთს, მეთერთმეტე ინდიქტიონს, კონსტანტინეპოლიდან ტრაპიზონს ჩავიდა დიდი კომნენოსი ბატონი იოანე, თან ახლდა პალეოლოგოსის ასული, რომელიც ფეხმძიმედ იყო, და დაიბადა დიდი კომნენოსი, ბატონი ალექსი, 6792 (=1284) წელს. მერე მოხდა თავდასხმა და შეპყრობა ბატონ გიორგი კომნენოსისა, რომელსაც მოხეტიალესაც ეძახდნენ; მასთან ერთად მოხდა თავდასხმა სასახლეზე (?) და მოულოდნელი გაქცევა დედოფალ თეოდორა კომნენესი, დიდი კომნენოსის ბატონ მანუელის ასულისა, რომელიც ეყოლა იბერიელი რუსუდანისაგან» (მიქელ პანარეტოსის ტრაპიზონის ქრონიკა 5; ალ. გამყრელიძის გამოცემის გვ. 18 – 19).

¹ Πουσηστάνας (წაიკითხე «რუსუდანას») ფიქრობენ, რომ დამახინჯებულია, უნდა იყოს «რუსუდანის ძისაგან».

აქ მოყვანილი საბუთებიდან ნათლად ჩანს, რომ გიორგი პახიმერეს მიერ მოხსენებული «იბერიის მეფე დავითი» შეიძლება იყოს მხოლოდ დავით ნარინი. კიდევაც რომ დავუშვათ შესაძლებლობა სახელების აღრევისა (დავითის მამის დიმიტრისა და დავით მეფისა), მაინც დიმიტრის შესახები ცნობები მიუთითებენ, რომ ქართველი მეფის ცოლად მოყვანილ იქმნა ტრაპიზონელი მეფის ასული, ხოლო პახიმერეს ცნობაში იგულისხმება კონსტანტინეპოლელი მეფის ასული.

ქართველი მკვლევარები (თ. ჟორდანიას, ივ. ჯავახიშვილი, ალ. გამყრელიძე) ერთხმად აღიარებენ, რომ გიორგი პახიმერეს ცნობაში დავით ნარინი იგულისხმება, ხოლო აზრთა სხვადასხვაობაა იმის თაობაზე, თუ დავით ნარინის რომელი ცოლი იგულისხმება.

1. თ. ჟორდანიას აზრით (ქრონიკები II, 158 შმდდ.) დავით ნარინის სიგელებში მოხსენებული დედოფალი თამარი „არის იმპერატორის ემმანუილის ქალი (კირ-ემანუილ, მეფე (ტრაპიზონისა 1238 – 1263 წ.) და არა მიხაილ პალეოლოგისა“¹. შემდეგ, თ. ჟორდანიას იშველიებს მიქელ პანარეტოსის ცნობას დედოფალ თეოდორას შესახებ და ამბობს: როგორც ჩანს „თეოდორას თამარის სახელი მიუღია დედოფლობაში (მაშინ მეფეებს ის ჩვეულება ჰქონდათ, რომ სხვა ტომთაგან მოთხოვებულს დედოფლებს სახელს უცვლიდნენ“².

მაშასადამე, თ. ჟორდანიას ფიქრობს, რომ დავით ნარინის სიგელებში მოხსენებული „დედოფალი თამარი“ არის ბერძნის ასული, რომელიც გამოთხოვებული იყო დავით მეფეზე, ხოლო მას ბიზანტიაში ერქვა „თეოდორა“.

2. ივ. ჯავახიშვილი არ იზიარებს თ. ჟორდანიას მოსაზრებებს და ფიქრობს, რომ დავით ნარინის სიგელებში მოხსენებული დედოფალი თამარი „ბიზანტიის კეისრის ასული კი არ არის, არამედ იგი დავით ნარინის პირველი თანამეცხედრე უნდა იყოს, ხოლო პალიალოლოსის ასული – მეორე თანამეცხედრე. ამას – ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებით – უნდა ამტკიცებდეს ჟამთააღმწერლის სიტყვები: «მანცა (ე. ი. დავით ნარინმა) შეისუენა, პატიოსნითა სიბერიითა აღსავსე[მან], და დაუტევა სამნი ძენი, პირმშო ვიდრემე კონსტანტინე, და მეორე

¹ ეს მსჯელობა მცდარია, ვინაიდან წყაროში გარკვევით არის ნათქვამი, რომ დავით ნარინის მეუღლე იყო კონსტანტინეპოლელი პალეოლოგოსი მეფის ასული და არა ტრაპიზონელი მეფისა.

² შეგვიძლია, მართლაც, გავიხსენოთ ბიზანტიის დედოფალი „მარიამ მართაყოფილი“, ბაგრატის ასული.

მიქელ, და უმრწამესი ალექსანდრე, რომელი უშვა დედოფალმან დიდისა პალიალოლოსის ასულმან კონსტანტინეპოლისამან და საბერძნეთისა მპყრობელისამან». მამასადამე, ბრძანებს განსუენებული აკადემიკოსი, ბიზანტიელი ქალის შვილი მხოლოდ ალექსანდრე იყო, ყველაზე უმცროსი ვაჟი დავით ნარინისა, პირველი ორი კი (კონსტანტინე და მიქელი) პირველი „ცოლისაგან, დედოფალ თამარისაგან უნდა ჰყოლოდაო (ქ. ერის ისტორია III, 151 – 152).

დოც. ალ. გამყრელიძე ემხრობა ივ. ჯავახიშვილის აზრს (იხ. მისი „მიქელ პანარეტოსის ტრაპიზონის ქრონიკა, გვ. 57 – 58).

ჩვენ გადაჭრით ვერაფერს ვიტყვით საბოლოოდ, შეგვიძლია მხოლოდ ჩვენ შემდეგი დაკვირვება დავუმატოთ.

ზემოთ მოყვანილ ტექსტებს შორის ვამჩნევთ დამთხვევის შემდეგ ნიმუშებს:

1) გელათისადმი ბოძებულ სიგელებში დედოფალი თამარი, დავით ნარინის მეუღლე, მოხსენებულია როგორც ემენელას ასული; ორივე სიგელში სწერია «ემენელას ძისა ასულმან». ამის პარალელურად: მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკაში“ 1283 – 1284 წლებისათვის არის მოხსენებული დედოფალი თეოდორა კომნენე, დიდი კომნენოსის ბატონმან უელის ასული.

2) გიორგი პახიმერეს ცნობით «იბერიის მეფეს დავითს» მიათხოვეს ქალი, რომელიც კონსტანტინეპოლის სამეფო კარის წევრის ასული იყო; ეს იყო მიხეილ VIII პალეოლოგოსის დროს, შეიძლებოდა ამასთან შეგვედარებინა დავით ნარინის დროინდელ სიგელში მოხსენებული «დედოფალი, ასული მალისა ჯელმწიფისა, პალიალოლოს კონსტანტინეპოლის მეფის ასული».

3) ცოტა ბუნდოვანია, მაგრამ თითქოს ამავე ფაქტს ეხმაურება ის, რასაც გადმოვგცემს მიქელ პანარეტოსი, რომელიც წერს, რომ ა) კონსტანტინეპოლიდან ტრაპიზონს ჩავიდა 1283 წელს დიდი კომნენოსი იოანე; ბ) თან ახლდა პალეოლოგოსის ასული, რომელიც ფეხმძიმედ იყო.

* *
*

დასასრულ, უნდა შევეხოთ იმ საკითხს, თუ ვინ არის დავით ნარინის სიმამრი. გიორგი პახიმერეს ტექსტის მიხედვით ქართლის დედოფლის მამა არის დესპოტი იოანე. ის თავი (III, 21), რომელიც შეიცავს ცნობას დავითის შესახებ (Μέγτε Ἰβηρίας Δαυίδ), იწყება ასე:

*Τὸν μὲντοι γε δεσπότην Ἰωάννην
μετακαλεσάμενος ἐκ Θεσσαλονίκης ὁ*

მეფემ გამოიძახა თესალონიკიდან
დესპოტი იოანე, ცოტა ხანს თავისთან

βασιλεὺς, μικρὸν ὄσον διατηρήσαντά σί, ἕνα ταῖς θυνάμεισι πρὸς ἀνατολῆν ἐκπέμψει, τοῖς Πέρσαις ἄς ἦν συμμύζαντα (CB I, 215).

გაჩერა და შემდეგ ჯარით გაგზავნა ის აღმოსავლეთისაკენ სპარსელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად.

გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ წინა თავებში ვკითხულობთ, რომ:

1) მეფე მიხეილ პალეოლოგოსი ძალიან შეშფოთებული იყო დასავლეთში დატრიალებული საქმეებით და დიდძალი ჯარით გაგზავნა იქ «თავისი ძმა იოანე, რომელიც ჯერ კიდევ დიდი დომესტიკოსი იყო» (II, 10).

2) იოანემ გმირული საქმეები შეასრულა, აიღო ციხე-სიმაგრეები პელაგონიის მხარეში და დაბრუნდა დიდძალი ნადავლით. მეფემ გამარჯვებული მხედართმთავრები დააჯილდოვა; მათ შორის, თავის ძმას იოანეს მიანიჭა „დესპოტის“ „წოდება (τὸν μὲν γοῦν Ἰωάννην δεσπότην ἐγκάμυστα); მას უკვე ჰქონია სევასტოკრატორისა და კესარის წოდებები (II, 12 – 13).

3) მეფე დესპოტ იოანეს გზავნის აჯანყებულ მიხეილ დესპოტის წინააღმდეგ. იოანემ თესალონიკეში შეაგროვა ჯარები და გაემართა მიხეილთან შესაბრძოლებლად. გამარჯვებულ იოანეს მიხეილმა ზავი შეაძლია.

აი, სწორედ ამის შემდეგ მეფემ (მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა) გამოიძახა თესალონიკიდან იოანე დესპოტი.

მთელი ეს ეტაპები ისტორიული თხრობისა ეხება იოანე დესპოტს, რომელიც, როგორც კონტექსტიდან ჩანს, არის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ძმა. და ეს თხრობა გრძელდება III, 21-ში იოანეს დახასიათებით.

ამ მსჯელობის გამართვა დაგვჭირდა ჩვენ იმიტომ, რომ მიხეილ VIII პალეოლოგოსის დროს იხსენიება რამდენიმე იოანე: ა) იოანე II ანგელოსი, თესალიის დესპოტი (1278 წლის მახლობელ ხანებში); ბ) იოანე თესალიის დესპოტი (1274 წლის მახლობელ ხანებში) და სხვ.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ზემოთ მოტანილი მასალები საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ დავით ნარინის სიმაგრე იყო მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ძმა იოანე პალეოლოგოსი.

კონსტანტინეპოლის პატრიარქი გერმანე¹, წარმოშობით ლაზი

IV, 12. Οἱ ἀρχιερεῖς δὲ τὸ ἐνδόσιμον λαβόντες ψηφίζεσθαι τὸν δοκούντα σφίσι ἐπὶ τῇ μεγίστῃ προστασίᾳ τὸν ἐπιτίθειον, ἐν ταῦτῳ συνίασι πάντες κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ μέγα τῶν Βλαχερνῶν τέμενος, καὶ ἄλλον ἄλλου προβαλλομένου τέλος ἐφ' ἐνὶ πάντας συμφωνοῦσι, τῷ Ἀδριανουπόλεως Γερμανῷ, ἀνδρὶ ἐλευθέρῳ τὸν τρόπον καὶ ἱεραῖς διεξάγωγαῖς πρέποντι, ἔτι δὲ καὶ τῆν ἐκ βασιλείης ἐκ παλαιῶν πλουτοῦντι διάψισιν. Ὡν γὰρ ὁ ἀνὴρ ταῖς

IV, 12. როდესაც მღვდელმთავრებს საშუალება მიეცათ აერჩიათ ისეთი კაცი, რომელიც მათი აზრით შესაფერისი იყო ეკლესიის უმაღლესი მეთაურობისათვის (*ე. ი. პატრიარქობისათვის*), ყველანი შეიკრიბნენ ამ მიზნით ვლახერნის წმინდა და მაღალ ტაძარში; ზოგი იმას უჭერდა მხარს, ზოგი ამას და, ბოლოს, ყველანი შეთანხმდნენ და აირჩიეს გერმანე ადრიანოპოლელი, კაცი თავისუფალი აზროვნებისა, მღვდელმსახურებათა

¹ გერმანე III პატრიარქობდა 1267 წლის 5 ივნისიდან 14 სექტემბრამდე. იმის წინ კონსტანტინეპოლის პატრიარქად იჯდა არსენი (1255 – 1260 და 1261 – 1267 წლებში), მეტსახელად ავტორიანე. კეისარსა და არსენის შორის მტრული ურთიერთობა იყო. ეს ურთიერთობა გამწვავა კიდევ ორმა საბაზმა: 1) 1262 წელს კეისარმა მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებებით დააპირა ცოლად შეერთო მანფრედ ჰოჰენშტაუფენის და ანნა, ხოლო დედოფალმა თეოდორამ წინააღმდეგობა გაუწია, პატრიარქი არსენიც დედოფალს უჭერდა მხარს და მიხეილ VIII-ის გაყრას დედოფალთან სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია; 2) როგორც ცნობილია, 1258 წელს გარდაიცვალა ნიკეის მეფე თეოდორე II ლასკარისი, რომელსაც დარჩა მცირეწლოვანი ვაჟი იოანე (იოანე IV ლასკარისი), რომლის მეურვედ იყო პატრიარქი არსენი. უნდა გვახსოვდეს, რომ ეს არის ლათინთა ბატონობის ხანა, როდესაც ბიზანტიის იმპერიის გადარჩენილი ძალები ცდილობენ ლათინთა გამეფებას, პირველ რიგში ამ საქმის ინიციატივა ნიკეელების ხელშია. გამწვავებულმა პოლიტიკურმა ვითარებამ მოითხოვა მმართველობის სათავეში დაეყენებინათ მიხეილ პალეოლოგოსი, გამოჩენილი მხედართმთავარი, და 1259 წელს მიხეილ VIII პალეოლოგოსი თანაკეისრად იქნა გამოცხადებული, ხოლო პატრიარქმა არსენიმ ფიცით ჩამოართვა მიხეილს იმის გარანტია, რომ იოანე IV ლასკარისი უვნებელი იქნებოდა. 1261 წელს კი იოანე დააბრმავეს და სადილეგოში მოათავსეს, რასაკვირველია, მიხეილ VIII-ის ბრძანებით. პატრიარქმა მიხეილი შეაჩვენა, ბევრჯერ სცადა მიხეილმა არსენის შემორიგება, მაგრამ ვერაფერს გახდხა. მაშინ კეისარმა მოაწვევინა საეკლესიო კრება, რომელმაც გადააყენა არსენი პატრიარქობიდან.

აი, ასეთ პირობებში მოხდა არსენის გადაყენება და მის ადგილას კეისრის ძველი მეგობრის მიტროპოლიტ გერმანეს დანიშვნა.

ἀληθείαις φιλόκαλος μὲν καὶ φι-
 λολόγος ἐς ἄκρον, καλὸν δ' ἅπαν
 εἰδὼς θ' ἂν καὶ εἰς τὰ πράγματα
 χρησιμεύει, μὴ μόνον εἰς ἀρετὴν,
 ἐν προτιμήσει πολλάκις τῶν ἐπαί-
 νων ἐτίθει τὸν μετ' ἐντραχείας
 καὶ τὸ ἐς ψυχὴν ἀσφαλὲς ἔχοντα
 τοῦ θλῶς ἀρετῆ συζῶντος γυμνῆ,
 εἰ κατὰ βίον καὶ μὴ ἐπ' ἐρημίας
 διάγοι. "Ὅθεν λόγιος μὲν οὐκ ἦν,
 λογίος δὲ μετ' αἰδοῦς καὶ τοῦ
 πρέποντος προσεφέρατο, καὶ λό-
 γου ἀκούων ἠγάπα, καὶ φίλος
 ἦν ἐς τὰ μάλιστα τῶν τοιούτων,
 ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ καλοῦ μετέχοι
 ὡς ἀριστα. Ἀρετῆς δὲ μετῆν τῷ
 ἀνδρὶ οὐκ ἦν ἂν οἱ παρόντες
 αἰνοῖεν, ἢ μᾶλλον οἱ παρ' ἑαυτοῖς
 προύχοντες δοκοῦντες τῶν ἄλλων,
 βρώματα καὶ πόσεις φιλοκρινού-
 ντες καὶ ἡμέρας τούτων ἐκάστη
 πρεπούσας καὶ παρὰ τὸ εἶκος
 προσνέμοντες, πεζῇ τε καὶ βάλαν-
 ται ἀίρουμένοι διέρχασθαι τὰς ὁδοὺς,
 ἀνιπτόποδες καὶ χαμαεῦναι καὶ μο-
 νοχίτωνες, ἐν δευτέρῳ δὲ τούτων
 τὸν οἶκτον καὶ τὴν ἀγάπην τιθέ-
 μενοι, ἔτι δὲ καὶ τὴν φιλανθρω-
 πίαν καὶ τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ
 ὅλον εἰπεῖν τὴν διάκρισιν, σκλη-
 ροὶ τινες ὄντες καὶ τοῖς ἄλλοις
 μνημητικοὶ καὶ μεμψίμοιροι, ὡς
 ἑαυτοῖς σφίσι καὶ μόνοις τὴν
 ἀρετὴν περιποιεῖν αἰρούμενοι, κἂν
 ὅ τι ἕκαστοι καὶ πράττοιεν, ἀλλ'
 ἀρετῆς τῆς κατ' ἀνθρώπον ὄντως,
 κατ' ἦν ἂν καὶ ὁ ἀληθινὸς χα-
 ρακτηρίζοιτο ἄνθρωπος, καὶ μάλ-

ჩინებული შემსრულებელი, რო-
 მელიც ჯერ კიდევ ძველიდანვე
 უხვად სარგებლობდა კეისრის
 ყურადღებით. ეს იყო ჭეშმარი-
 ტებისადმი მეგობრულად გან-
 წყობილი კაცი, უაღრესად გან-
 სწავლული, და მან კარგად იცო-
 და ყველა ის სიკეთე, რაც საქ-
 მისათვის გამოსადეგია და არა
 მხოლოდ სათნოებისათვის; ის
 ხშირად უპირატესობას აძლევდა
 და აქებდა იმას, ვინც მკვირცხ-
 ლად და სულიერი სიმტკიცით
 მთლიანად მისცემოდა ხალას სა-
 თნოებას, შუაგულ ცხოვრებაში
 ატარებდა დროს და არა უდაბ-
 ნოში, თუმცა ის არ იყო მჭევრ-
 მეტყველი, მაგრამ მჭევრმეტყ-
 ველთ მოწიწებით და ჯეროვანი
 ყურადღებით ეპყრობოდა, უყვარ-
 და მათი სიტყვის მოსმენა და
 მეგობრობდა უმთავრესად ასეთ
 ადამიანებს, რადგან თვითონაც
 უაღრესად მოზიარე იყო მშვე-
 ნიერებისა. ამ კაცს ვაჟკაცობა
 ახასიათებდა არა ისეთი, როგო-
 რითაც თავი მოაქვთ ახლანდე-
 ლებს ან ფიქრობენ რომ, მათი
 აზრით, სხვებთან შედარებით
 უპირატესობა აქვთ იმით, რომ
 საქმელ-სასმელებში კარგად ერ-
 კვევიან და თითოეულ ამათგანი-
 სათვის სათანადო დღეები აქვთ
 შესაფერისად განკუთვნილი, ნე-
 ლი ნაბიჯით დადიან გზებზე.
 ფეხუბანელნი, და ცარიელ მიწა-
 ზე წვეებიან ქიტონის ამარა, ხო-
 ლო დაბალ საქმედ მიაჩნიათ შე-

λον ὁ ἐπ' ἐξουσίας, ἢ δὲ καὶ τὸ
μετριοπαθὲς τοῦ ἀπαθιοῦς μᾶλλον
ὀφείλεται· οὐ δὲ βίου ἐξ ἄρεϊς
τὴν διακρίσιν, τὸ πᾶν ἀπώλεσας
ἐξ ἑνός.

სხვებისადმი გამქირდავნი და გამკიცხავნი, თითქოს მხოლოდ თავიანთ თავს თვლიან სათნოების მქნელებად, რასაც არ უნდა აკეთებდნენ; მაგრამ ჭეშმარიტად ვაჟკაცური იყო იმ კაცის (*ე. ი. გერმანეს*) სათნოება, რის მიხედვითაც ის ნამდვილ ადამიანად ხასიათდებოდა, განსაკუთრებით ძალაუფლებით აღჭურვილი რომ იყო მაშინ, როდესაც ზომიერება უფრო ესაჭიროება ვიდრე გულცივობა, ამ ცხოვრებიდან თუ გამოთიშავ გარჩევს უნარს, ამ ერთის გამო ყველაფერს დალუპავ.

Τοιαύτη τοίνυν κοσμοῦμε-
νος ἀρετῆ, ἦν δὲ καὶ πολιτι-
κὴν τινες λέγουσι καὶ τὸν κατ'
αὐτὴν βίον πολιτικόν, μέσον ὄντα
θεωρητικῶν τε καὶ ἀπολαυστι-
κῶν, ὃ δηλωθεὶς τῆς Ὁρεστιάδος
ἀρχιερεῦς προκριθεὶς τῶν ἄλλων
(καὶ γὰρ ἐλέγετο καὶ τῷ κατ'
ἀνατολήν ὄρει τῷ μέλανι καὶ τῇ
κατ' ἐκείνου μονῇ ἐγχορονίσας ἀσκή-
σαι τὸ πάλαι τὰ μέγιστα) παρὰ
τῶν λοιπῶν ἠξιοῦτο τὴν τῆς
Κωνσταντινουπόλεως προστασίαν
ἀναδεδέσθαι. Σὺν οἷς καὶ ὁ βασι-
λεὺς τὴν ψήφον ἀποδεδέχμενος
κατηντιβόλει τὸν ἄνδρα, καὶ ἐφ'
ἡμέραις προσιῶν ὄλαις ὄρμαϊς
παρῶτρυνε καὶ ἠξίου μὴ ἀποπέμ-
ψασθαι τὰ τῆς κλήσεως (CB I,
278, 17—280, 15).

ყოველდღე მიდიოდა მათთან და მთელი შემართებით აიძულებდა და თხოვდა არ გადაედოთ მისი მოწვევის საქმე.

წყალება და სიყვარული, აგრეთვე კაცთმოყვარება და თანაგრძნობა და მოკლედ რომ ვთქვათ, ყურადღებიანობა: ისინი რაღაც მკაცრნი არიან და

აი, ასეთი სათნოებით იყო შემკული *გერმანე*; ზოგიერთები ამას პოლიტიკურ სათნოებას ეძახიან და მის მიხედვით აგებულ ცხოვრებასაც ეძახიან პოლიტიკურს, რომელიც საშუალოა მჭვრეტელობითსა და განცხრომითს ცხოვრებას შორის, – აი, ეს ზემოხსენებული მღვდელმთავარი ორესტიადისა¹ გამორჩეულ იქნა დანარჩენებში (ამბობდნენ რომ ის აღმოსავლეთში, შავ მთაზე ცხოვრობდა დიდ ხანს და იქაურ მონასტერში დიდად უღვაწია) და ღირსად იქნა ცნობილი კონსტანტინეპოლის ეკლესიის მეთაურად აღიარებულიყო. კეისარიც მათ (*ე. ი. მღვდელმთავრების*) არჩევანს ეთანხმებოდა და ამ კაცს მოითხოვდა დაჟინებით,

¹ Ὁρεστιάς არის ადრიანოპოლის ძველი სახელწოდება. ხომ ზემოთაც იყო აღნიშნული «ადრიანოპოლელი გერმანე» აირჩიესო.

IV, 13. Καὶ δὴ παρακληθεῖς εἰς. Καὶ μὴνός Μαριμακτηριῶνος ἐν τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἑορτῇ ὑπὸ τόμῳ κοινῶ γεγονότι πατριάρχῃς ἐπικηρύσσεται, καὶ σφίσιν ἅμα συλλειτουργήσας τῷ ἱερῶ ἐπιζῆνει θρόνῳ καὶ τῶν ἄλλων προίσταται.

Ἄμα δὲ τῷ προσβῆναι τῷ θρόνῳ ἔργον ἐκείνῳ ἀποχολίας πάσης ὑπέρτερον τιμᾶν τε τοῖς προσήκουσι τοὺς ἀρετῇ δοκοῦντας ἢ καὶ λόγῳ προέχειν τῶν ἄλλων, τοὺς μὲν ἀξιώμασι τοὺς δὲ φιλοτησίαις ἀπάσαις καὶ θῶροις παντοίοις. Ἦν γὰρ καὶ περιφρονητῆς χρυσίου τὰ μάλιστα, ὡς μὴδὲ κερτῆσθαι βλαάντιον, ἀλλὰ τὸ προσαχόμενον ἔκποθεν ἐπὶ τῆς σιμᾶδος ἐκείνου κελεῦειν τίθεσθαι, ὡς ἔτοιμον εἶναι ταῖς χρεῖαις τῆς εὐποιίας ὅπου ἂν ἐκείνος κελεῦσεται. Τοιοῦτῳ δ' ἔντι: ἐκείνῳ τὸ τῆς μὲν ἀπλότη-

IV, 13. და მართლაც მოწვეულ იქნა. მემაქტირიონის თვეში, სულიწმიდის დღესასწაულზე იგი¹ საერთო გადაწყვეტილებით გამოცხადებულ იქნა პატრიარქად, მათთან (ე. ი. მღვდელმთავრებთან) ერთად ჟამისწირვა შესრულა, აბრძანდა წმინდა ტახტზე და წინამძღვრობდა სხვებს.

როგორც კი ავიდა ტახტზე, ყოველგვარ საქმიანობაზე უფრო მაღლა დააყენა პატივი ეცა იმათთვის, ვინც სათნოებით გამოირჩეოდა ან სწავლულობით სხვებს აღემატებოდა; ერთნი ღირსებით დაეჯილდოებინა, ხოლო სხვები ყოველგვარი წყალობითა და სხვადასხვაგვარი საჩუქრებით, ყველაზე უფრო ოქრო ეზიზღებოდა ისე, რომ ქისაც კი არ შეუძენია, მაგრამ თუ კი საიდანმე გაუჩნდებოდა, ნაბრძანები ჰქონდა მის საწოლზე დაედვათ, რათა მზადყოფილიყო კეთილი საქმის საქმროებათათვის, როგორც კი იგი

¹ «მემაქტირიონის თვე» (μηνός Μαριμακτηριῶνος) არის ატიკური წლის მეხუთე თვე (ჰეკატომბეონი, მეტაგეიტნიონი, ბოედრომიონი, პიანოფსიონი, მ ე მ ა ქტირიონი, პ ო ს ი დ ე ო ნ ი, გამელიონი, ანთესტერიონი, ელაფებოლიონი, მუნქიონი, თარგელიონი და სკიროფორიონი). ძველებური თვლით ის უნდა ხვდებოდეს ნოემბრის მეორე ნახევარსა და დეკემბრის პირველ ნახევარს. გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ ლათინურ თარგმანში იმ. ბეკერი წერს: mense Iunio, ე. ი. ი ვ ნ ი ს ის თვეშიო. მართლაც, სულიწმიდის დღესასწაულს მართლმადიდებელთა ეკლესია იხდის მაის-ივნისის დღეებში. ხოლო თვით გერმანეს პატრიარქობაც ბიზანტიური წყაროების მიხედვით თარიღდება 1267 წლის 5 ივნისიდან 14 სექტემბრამდე. მაშასადამე, გიორგი პახიმერე რომ ამბობს გერმანე პატრიარქად აირჩიეს „მემაქტირიონის თვეშიო“, რასაკვირველია, მხედველობაში აქვს ივნისის თვე“. ჩანს, მემაქტირიონის თვეს ადგილი გადაუნაცვლებია, სამწუხაროდ, ამის შესახებ ჩვენ ვერ ვიპოვეთ ცნობები ვ. კუბიჩეკის წიგნში: W. K u b i t s c h e k Grudriss der antiken Zeitrechnung. 1928. იბ. გვ. 148 – 149.

τος πλεονέκτημα εἰς κατηγορίαν ἀδιανοητοῦ περιήσταντο, τὸ δὲ τῆς εἰς βασιλέα αἰδοῦς τε καὶ κυβερνήσεως εἰς ἔγκλημα κολακείας καὶ ψεύδους πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀντικρυσ. Τῷ γὰρ ἀπλῶ τοῦ τρόπου καὶ ἀνυπόκλητῳ καὶ ἐλευθερίῳ πρὸς τὸ τοῖς παροῦσι χρήσασθαι μὲν καὶ ἀπτόν, ἐφείναι δὲ καὶ τοῖς ἰδίῳις χρήσασθαι, τὴν τοῦ καταχρησθαι προσεληφει δόξαν.

თვალეს ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებად.

Τῷ¹ δὲ κυβερνᾶν τὸν κρατοῦντα, καὶ μάλλον ἐφ' ἰκετείαις, ὅτε ἐκείνος μὲν προσαναφέρων ἤξειο, ὁ δὲ κρατῶν οὐ βραδείως κατένευε, ἀντεῖθεν κατὰ τὸ δοκοῦν ἰκονόμει τῷ θεομένῳ τὸν ἐλπισμόν, ὡς μὴ ἀπογοίῃ ἀποπεμφθεῖς, ἐλπίζων ἴσως ἀνύειν ἐσῶστερον, καὶ λέγων πολλὰ κίς οὐκ ἦνυε, τὴν τοῦ ψεύδους ὑποψίαν προσκτώμενος κατακρίνετο.

რად ჯერჯერობით ვერ შეგისრულეო, – ყველაფერმა ამან ეჭვები დაჰზადა სტყუისო.

Τὰ δὲ ἐγκλήματα ταῦτα κατ'ἀπαξ ταῖς τῶν πολλῶν ψυχαῖς ἐνιζήσαντα ἐξήπτε τὸ ἀπὸ τῶν πολλῶν μῖσος, ὅτι τε ἀντίζηλος εἶη τῷ πατριάρχῃ τὴν ἐκείνου κατασχῶν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπὸ θρόνου τῆς θυσγατρὸς τῷ θρόνῳ τῆς μητρὸς (οὕτω γὰρ τὰς ἐκκλησίας ἐκάλλουν) ἀνέδηγ οὕτω

უბრძანებდა. ის რომ ასეთი იყო თავისი გადაჭარბებული უბრალოებით, ამას უდარდებლობის დანაშაულად უთვლიდნენ, ხოლო კეისრის წინაშე მოწიწებას და მთავრობისადმი პატივისცემას პირმოთნეობის დანაშაულად და აშკარა სიცრუედ ბევრის მიმართ. ქვევის უბრალოება და გულლია და თავისუფალი მოპყრობა იმათადმი, ვინც მას ხვდებოდა, და შინაურებისადმი ღმობიერება ჩაუ-

მისი ურთიერთობა კეისართან, განსაკუთრებით კი თხოვნათა შემთხვევებში, როდესაც იგი (*გერმანე*) მოახსენებდა ხოლმე და სთხოვდა, ხოლო (*თვით*)-მპყრობელი არც თუ ადვილად ეთანხმებოდა, და საფიქრებელია, რომ ზოგავდა მთხოვნელის იმედს, რათა გაწბილებული არ გაესტუმრებინა, იქნება იმედიც ჰქონდა რომ ახლო მომავალში შეუსრულებდა, ეუბნებოდა კი ხშირ-

ყველა ამ ბრალდებებმა ერთხელ და სამუდამოდ მრავალთა სულში დაბუდებულებმა, ბევრში გამოიწვია სიძულვილი გერმანესადმი და ამბობდნენ, მოქიშპე იყო იმ პატრიარქისა (*ე. ი. არსენისა*), რომელსაც ეკლესიის მესაჭეობა წაართვაო, და ქალიშვილის ტახტიდან დედის ტახტზე

¹ τῷ] τό P.

καὶ ἀντιθέτως εἰσπηδήσειεν, εἶπεν
καὶ δυσὶν ἐνισχομένου ἐγκλήμα-
σιν οὐκ ἦν ὅστις ἀγαθὸν ἐλάλει
περὶ ἐκείνου, τῶν μὲν προσκειμέ-
νων τῷ πατριάρχῃ, τῶν δὲ καὶ
ἐπομένων Ἰσως ταῖς γνώμαις
ἐκείνων. Ἦσαν δὲ καὶ τῶν πε-
ριτῶν καὶ εἰς κατηγορίας εὐκό-
λων, οἱ καὶ προσονειδίζοντες
Μαριμουτζᾶν προσωνόμαζον, προ-
σάπτοντες ὄνομα Περσικὸν ἐξ
αἰτίας τῆς ὅτι ἐκείνος τὸ γένος
τὸ σύνεγγυς Λάζος ἦν, τὸ δ'
ἀνέκαθεν καὶ Γαβρᾶς. Τέως τὸν
τρόπον μεμφόμενοι τὸν ἐκείνου
δῆθεν τοῦτο μὲν ὡς ἀπερίσκεπ-
τον καὶ φρασὴν μὴ εἰδότος ἦς
οὐ μετὸν ἐπιβαίνει τιμῆς, τοῦτο
δὲ καὶ ὡς ἐπὶ κολακείᾳ διαβαλ-
λόμενον τῇ πρὸς βασιλείᾳ, προσε-
μωκῶντο τὸ γένος ὡς ἐκείθεν
ὄν ὀπόθεν καὶ τὸ Περσικὸν εἶναι
διωμολογεῖτο. Ὅμως γέρων ὢν
καὶ παιδευσὶν ἀρχαίαν ἔχων
ἐκκλησιαστικῇ Γερμανοῦ τοῦ μα-
καρίτου, πολλὰ τῶν τῆς τάξεως
τῆς ἐκκλησίας καθίστα πρὸς τὸ
ἀρχαιότερον παρηρημένα καὶ χρο-
νῷ καὶ ἀμελείαις (CB I, 280, 15—
282, 18).

გადაბრძანდა (ასე ეძახდნენ ეკლე-
სიას) ¹ ასე დაუბრკოლებლივ და
თავხედურადო; და ამ ორი ბრალ-
დების გამო არავინ დარჩა ისე-
თი, რომელსაც მის შესახებ კარ-
გი რამ ეთქვა: ერთნი მხარს
უჭერდნენ პატრიარქ არსენის,
ხოლო სხვები იმათ აზრებს იზი-
არებდნენ. იყვნენ უკიდურესთა-
განაც და ცუდსიტყვაობაში ამსუ-
ბუქებულთაგან ისეთები, რომ-
ლებიც დამატებითი გაქირდვის
მიზნით ეძახდნენ მას მარმუწას
და ამ სპარსულ სახელს იმ მიზე-
ზით ურთავდნენ, რომ ის (*გერ-
მანე*) ტომით სრულიად
ნამდვილად ² ლაზი იყო,
სწორედ ისევე, როგორც გაბრა.
ერთ ხანს ამნაირადვე ჰკიცხავდ-
ნენ მის (*ე. ი. გერმანეს*) წინ-
დაუხედავსა და თავხედ ხასიათს,
მას არ ესმის თუ რა პატიებე
იქნა აღზევებულიო; ამას უკიჟი-
ნებდნენ მას კეისრისადმი მლი-
ქვნელობის გამო; ამასთანავე
ერთად სასაცილოდ იგდებდ-
ნენ მის ტომობრივ წარმოშობას,
ისეთივეა როგორც სპარსული
ტომიო. თუმცა მოხუცი იყო და
ძველი საეკლესიო აღზრდა ჰქონდა

მიღებული ნეტარი გერმანესგან ³, მან ბევრი რამ საეკლესიო წესით

¹ ე. ი. გერმანეს ადრიანოპოლის ეკლესიის („ქალიშვილის“) ტახტი ეკავა და პატრიარქის („დედის“) ტახტი დაიპყრა.

² საგანგებო ყურადღების ღირსია, თუ როგორი გამოთქმით ახასიათებს გიორგი პახიმერე გერმანეს წარმოშობილობას. ის არ კმარობს თქვას τὸ γένος Λζος ἦν («ტომით ლაზი იყო»), არამედ უმატებს τὸ γένος τὸ σύνεγγυς («სრულიად ნამდვილად», «უმახლობელესად ლაზი იყო»).

³ აქ, როგორც იმ. ბევრი ფიქრობს, უნდა იგულისხმებოდეს პატრიარქი გერ-
მანე II (1220 – 40); *μακαρίτου* იმას მოწმობს, რომ ლაპარაკია მიცვალებულზე.

გათვალისწინებული აღადგინა ძველებური სახით, რაც გამქრალიყო დროთა ვითარებაში და დაუდევრობითაც.

IV, 14. Το δὲ μείζον ἔτι καὶ φιλοσόφος ὢν τὰ μάλιστα τῇ Ὀλοβόλῃ εὐφραεῖ γέ ὄντι καὶ πλήρει λόγων καὶ προσετατήκει ὡστ' ἀποχρῶν κατὰ τὸ παραστῶς ἡγούμενος, τοῦτο μὲν εἰς τὴν ἐκείνου παρακμήναι παθόντος οἷα παρόνῃται, τοῦτο δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀγωγὴν εἰς παιδείου λογικῆν, τὸ ἐκεῖνον ἐκ τῆς τοῦ προδρόμου μονῆς ἐξελεῖσθαι καὶ προσοκείλαι τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἔργον πάσης ἀρχουλίας ἐπέκεινα τίθεται τὸ ὑπὲρ τοῦτου πρᾶξασθαι τῇ βασιλεῖ καὶ τὸ τῆς πρᾶξεως ἐπαγωγὸν προβαλέσθαι, ὡς „ἦδη μὲν ὁ Ἀκροπολίτης καὶ μέγας λογιότης Γεώργιος, ἐφ' ἱκανὸν ἐκ προστάξεως σῆς, βασιλεῦ, ἐνδρώσας παραδιδόνς τὰ μαθήματα, ἦδη καὶ ἀποκακαίμῃται, καὶ χρεῖα ἔστιν ἄλλους ἀνάγεσθαι, καὶ τῶν ἄλλων οὐχ ἦττον τοὺς τῆς ἐκκλησίας, παρ' ὅσον καὶ ἀνάγκη προβαίνειν τοῦτους τῇ λόγῳ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρεῖαις ὡς μάλιστα χρησιμεύσοντας. Κατάνευε τοίνυν ἡμῖν ἀξιοῦσιν ὡς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας πρᾶξέουσι, καὶ ἐξευμενίζου τῇ Ὀλοβόλῃ, καὶ δέχομαι τοῦτον καὶ κατὰ τὸ εἶδος τιμῆσαι καὶ εἰς διδασκαλὸν καταστήσαι τοῖς προσφωιτῶσι τῆς λογικῆς παιδείας“. Καὶ ταῦτα μὲν τὸν πατ-

IV, 14. მთავარი მის მოღვაწეობაში ის იყო, რომ იგი, როგორც ნასწავლი კაცი, ნიჭიერსა და ცოდნით სავსე ოლოვოლოსს განსაკუთრებით სწყალობდა; არსებულ ვითარებაში გამოსადეგ კაცად მიაჩნდა, აგრეთვე როგორც ნუგეში განცდილი წვალეებისათვის, და როგორც ბავშვთა მეცნიერული აღზრდისათვის საეკლესიო მიზნებით საჭირო კაცი იოანე წინამორბედის მონასტრიდან გამოიყვანა და ეკლესიაში მოათავსა და იქ საყოველთაო მნიშვნელობის საქმე მიახლო; ამ მიზნით მოციქულად დაუდგა კეისართან და ასეთი წინადადება მისცა მეფეს: „დიდი ლოგოთეტი გიორგი აკროპოლიტი, შენი ბრძანებით, მეფევ, დაყენებული, საკმაოდ დამაშვრალი მეცნიერებათა გადაცემაში, უკვე დაიღალა და საჭიროა სხვების დაწინაურება, ისეთებისა, რომლებიც ეკლესიის საქმეებისათვის არა ნაკლებ ილუაწებენ; ამიტომ საჭიროა წამოწევა მეცნიერებისათვის და განსაკუთრებით საეკლესიო მოთხოვნილებათათვის გამოსადეგი პირებისა. დაგვეთანხმე ჩვენ, რომლებიც ეკლესიის საქმეებისათვის ვშუამდგომლობთ და მწყალობელ ეყავ ოლოვოლოსს. მე მას ვღებულობ, რათა დავნიშნო მასწავლებლად იმ მოწაფეებისა, რომლებმაც მეცნიერული განათ-

ριάρχην ἐκείνον εἶπειν, καὶ εἰπόν-
τος εὐθὺς κατανεύσαι τὸν βασι-
λέα καὶ τῇ ἀξιώσει καθυποκλι-
ναι: (CB I, 282, 18—283, 18).

ლება უნდა მიიღონ“. ეს რომ
თქვა პატრიარქმა, კეისარი მა-
შინვე დაეთანხმა და მისი თხოვ-
ნა შეიწყნარა ¹.

მონღოლების შემოსევა შავი ზღვის სანაპიროებზე

V, 4. Ὁ δὲ Νογᾶς αὐτὸς
κράτιστος ἦν ἀνὴρ τῶν Τοχάρ-
ρων, εἰς στρατηγίαν τε ξυνετός
καὶ τρίβων τοῖς πράγμασι, ὃς
ἅμα πλείσταῖς δυνάμεσιν ἐξ ὁμο-
γενῶν Τοχάρων, οὓς αὐτοὶ Μου-
γουλῖους λέγουσιν, ἐξαποσταλείς
ἐκ τῶν κατὰ τὰς Κασπίας ἀρχόν-
των τοῦ γένους, οὓς Κάνιθας
ὀνομάζουσιν, ἐσβᾶλλει τοῖς ἀνὰ
τὸν Εὐξείνιον βορείως ἔθνεσιν, ἃ
δὴ τὸ πάλαι τοῖς Ῥωμαίοις ὑπή-
κουε, τῆς πόλεως δ' ἀλούσης
καὶ τῶν πραγμάτων εἰς στενὸν
καταστάντων Ῥωμαίοις, τῶν κυ-
ρίων ἀπολειφθέντα, αὐτόνομα ἦν.
Ταῦτ' ἄρα καὶ ἀκονίτι φανείς
προσελάμβανε καὶ κατεδουλοῦτο.

V, 4. თოხარელი ნოღა ძლი-
ერი ვაჟკაცი იყო, სამხედრო საქ-
მიანობაში გონიერი და მართვის
საქმეებში გამოცდილი, ის დიდ-
ძალი ჯარით ადგილობრივი თო-
ხარელებისა, რომელთაც თვითონ
ისინი მ უ ლ უ ლ ე ბ ს ² ეძახიან,
გაგზავნილ იქმნა კასპიის მხარეში
მცხოვრები ტომის არქონტების
მიერ, რომელთაც ყაენებს (Κά-
νιθας) უწოდებენ, და დაესხა ევქ-
სინის პონტოს ჩრდილო სანაპი-
როების ტომებს, რომლებიც ძვე-
ლად რომაელებს ემორჩილებოდ-
ნენ, ხოლო მის შემდეგ რაც ქა-
ლაქი (კონსტანტინეპოლი) აღე-
ბულ იქნა (ლათინთა მიერ) და
რომაელთა საქმეები გაჭირებულ

¹ ამ პარაგრაფში მოხსენებული ო ლ ო ვ ო ლ ო ს ი, რომელსაც ეგზომ სწყა-
ლობს პატრიარქი გერმანე, არის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის დროინდელი
ცნობილი მწერალი (პოეტი და პროზაიკოსი) და საზოგადო მოღვაწე Μανουήλ ὁ
Ολβῆσιος, რომელმაც დიდი ტანჯვა-წვალება გადაიტანა იმის გამო, რომ იგი
საეკლესიო უნიის წინააღმდეგ იბრძოდა. ეს ბრძოლა კი ერთგვარად აბრკოლებდა
პოლიტიკურ სიმშვიდეს, მით უმეტეს რომ მიხეილ VIII-ს საზოგადოებამ ასე
ადვილად არ აპატია იოანე IV ლასკარისისათვის თვალების დათხრა. ეს უკანასკ-
ნელი გარემოებაც ხდებოდა საბაზი დიდი რეპრესიებისა. და ახალგაზრდა ოლო-
ვოლოსი, წარჩინებული გვარიდან, ამ რეპრესიების მსხვერპლი გახდა: მოჭრეს
ცხვირი და ტუჩები და მონასტერში დაამწყვდიეს. აი, ეს გარემოებები აქვს მხედ-
ველობაში გიორგი პახიმერეს ზემოთ მოყვანილი ცნობების მოწოდების დროს
ოლოვოლოსის შესახებ (იხ. K. Krumbacher GBZ 770 – 773: A. Heisen-
berg. Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit SB d.

Bayer. AW, 1920, 10. Abhandlung, 112 – 132).

² შდრ. ჟამთააღმწერლის სიტყვები «არა კეთილად მეცნიერ ხარ ნათესავსა
ჩუენ მოლოლთასა» (ქ. ცხ. II (1959), 193. 9).

ვითარებაში აღმოჩნდა, თავიანთ ბატონებს ჩამოშორდნენ და თვით-თავადნი გახდნენ. აი ეს ტომები, გამოჩენისთანავე დაიპყრო მან და დაიმონა.

Ἰδὼν δὲ χώρας ἀρετώσας καὶ ἔθνη εἰς ἀρχὴν κατὰ σφᾶς αὐτάρκη, ἀφῆνιάζει μὲν τῶν πεμφάντων καὶ ἑαυτῶν τὰ ἔθνη προσκτάται. Ὡς δὲ χρόνου τριβομένου, ἐπιμυγνύντες σφίσιν οἱ περὶ τὴν μεσόγειον κατωκημένοι, Ἀλλανοὶ λέγω, Ζίγχοι, καὶ Γότθοι, Ῥῶσοι καὶ τὰ προσοικουῦντα τούτοις διαφορα γένη, ἔθνη τε τὰ ἐκείνων μανθάνουσι καὶ γλῶσσαν τῶν ἔθνευ μεταλαμβάνουσι καὶ στολήν, καὶ εἰς συμμαχίους αὐτοῖς γίνονται.

ჩვეულებისამებრ გადაიღეს ჩაცმა-დახურვაც, და გახდნენ მათი მოკავშირეები.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς πληθὺς ἀριθμοῦ κρείττον ὁ ἀπελθὼν τῶν Τοχάρων λαὸς ἐνδίδῳσι, καὶ ἀνυπόστατοι ἔπου ἰοιεν γίνονται ταῖς δυνάμεσιν, ὡς καὶ τινὰς τῶν ἄνω κυρίων πολέμου νόμῳ ἐπ' αὐτοὺς ἀποστάτας ἰόντας οὐχ ἔπως περιγενέσθαι, ἀλλὰ καὶ σφαλῆναι τὰ πλείστα πεσόντας.

Ἔστι τὸ ἔθνος ἀπλότῃ μὲν χαίρον καὶ φιλαλληλίᾳ, καὶ ὀξύ τε πρὸς πολέμους καὶ πονηρόν, καὶ τὴν ζῶην αὐταρκές, καὶ γε τὰ κατὰ βίον ἀνεπινόητόν τε καὶ ἀπρομύθητον (CB I, 344,13—345,16).

ეს აყვავებული მიწები რომ დაინახა ნოღამ და აქაური ტომებიც რომ სრულიად კმაყოფილნი აღმოჩნდნენ მისი ძალაუფლების ქვეშ, ის გადაუდგა გამომგზავნით და ეს ტომები დაიქვემდებარა. დროთა ვითარებაში მათთან ურთიერთობა გააბეს იმ ქვეყანაში მცხოვრებლებმა – ა ლ ა ნ ე ბ მ ა, ჯ ი ქ ე ბ მ ა, გ უ თ ე ბ მ ა, რ ო ს ე ბ მ ა და მათ მეზობლად მცხოვრებმა სხვადასხვა ტომებმა, გაიცნეს მათი ადათები და ენა,

ამის შემდეგ დიდი ხანი არ გასულა, რომ თოხარელთა ეს მოსული ხალხი მრავალრიცხოვანი და ძლიერი შეიქნა, უძლეველი გახდნენ თავიანთი ძალებით, ისე რომ, როდესაც ზოგიერთებმა მათ ბატონთაგან ომი გაუმართეს მათ როგორც განდგომილებს, ისინი არა თუ იძლივდნენ, არამედ მეტი წილი მათგანი დაანარცხეს კიდევაც.

ამ ტომს თოხარელებისა ახასიათებს უბრალოება და ურთიერთობაში ავკარგიანობა, ომში ფიცხია და მედგარი, სიცოცხლის თვითკმაყოფილი, საყოფაცხოვრებო საკითხებში უდარდელი და უზრუნველი.

ლაზთა არქონტი იოანე ¹

VI, 34. Βασιλεὶ δὲ οὐ μόνον τῶν αὐτοῦ ματῆν εἰς κόσμον σφᾶς ἄγειν τὰ πρόποντα, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδὲν προσήκοντας κατὰ τινα δεσποτεῖαν ὑπερηγμένους τὰ μέτρα συστήλλειν διὰ σπουδῆς ἦν. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους δόρυ κινῶν ἠγάγκαζε τοῖς μετρίοις χρῆσθαι, τὸ μὲν αὐτόνομον ἐκ τύχης ἔχοντας σφᾶς καὶ συμμάματος, τὸ δ' ἄλλως ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν καὶ βασιλείας δικαίοις κατοφρυσθῆναι κινδυνώδες ἑαυτοῖς μαθόντας· τῷ δὲ γε τῆς τῶν Λαζῶν ἄρχοντι Ἰωάννη παρασήμοις βασιλικαῖς ἐμπομπέοντι, οὐ μετὸν ἔλας βασιλείας ἐκείνῳ, πέμπων πολλὰς ἐπήγελλε τῆς μὲν κατ' αὐτὸν ἐξουσίας ἀνέδην ἔχειν ὡς βούλεται, ὀνομάτων δὲ καὶ παρασήμων βασιλικῶν φείδεσθαι· μηδὲ γὰρ ἄξιον, αὐτοῦ βασιλέως ὄντος, ἐπ' αὐτοῦ βασιλείου θώκου καὶ πόλεως, καὶ τινας, ἄλλους ἐπὶ τοῦ μείζονός τε καὶ ὑπερτάτου φημίζεσθαι ἀξιώματος, ἀλλὰ μέρος ὄντα κἀκείνον ἐπισυνάπτειν τῷ ἔλα, μηδ' οὕτως βασιλικῆ τάξει

VI, 34, მეფე არა მხოლოდ იმის შესახებ ზრუნავდა, რომ მისი ხელქვეითები წესიერად მოქცეულიყვნენ, არამედ იგი ცდილობდა შეენელებინა იმ ხალხის თავგასულობაც, რომელნიც მის სამფლობელოში არ შედიოდნენ. ზოგიერთებს აიძულებდა, იარაღის საშუალებით, ზომიერ ჩარჩოებში მოთავსებულიყვნენ: ერთს ბედი გაღიმებოდა და შემთხვევით თვითთავადი გამხდარიყო, სხვა კიდევ წელს ზევით ხტოდა ² და სამეფო ძალაუფლებას ელოლიავებოდა ქედმაღლურად და თავისთვის საფრთხის შექმნით; ხოლო ლ ა ზ თ ა არ ქ ო ნ ტ ს ი ო ა ნ ე ს, თავი რომ მოჰქონდა მეფური ნიშნებით (მას კი სრულიად არ ეკუთვნოდა მეფობის მითვისება), ხშირად უგზავნიდა მითითებას – რა ძალაუფლებაც გეკუთვნის, მოიხმარე როგორც გინდოდეს, ხოლო მეფური წოდებების და ნიშნების ხმარებისაგან თავი შეიკავეო: რამეთუ სანამ მე ვარ მეფე ქალაქში (ე. ო. კონსტანტინეპოლში) და სამეფო ტახტზე ვზივარ, ვინმე სხვებს არა აქვთ

¹ ეს თავი ეხება ტრაპიზონის იმპერიის მეფეს იოანე II კომნენოსს (1280 – 1297 წ. წ.). საერთოდ, გიორგი პახიმერე, ისევე როგორც ზოგიერთი სხვა ისტორიკოსიც, ტრაპიზონის კეისარს ეძახის „ლ ა ზ თ ა მ ე ფ ე ს“, „ლ ა ზ თ ა მ თ ა ვ ა რ ს“, ან „ლ ა ზ თ ა არ ქ ო ნ ტ ს“.

² გამოთქმა *ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδᾶν* სიტყვა-სიტყვით ნიშნავს „თხრილზე, გადახტომას“, ხოლო გადატანითი მნიშვნელობით იხმარება იმის გამოსახატავად, რომ ვინმე „საზღვარს გადადის“, „ზომიერებას ჰკარგავს“.

τὴν σύγχυσιν ἐπιφέρειν. Τοῦτο γοῦν πολλάκις ποιῶν οὐδὲν πλεον ἦγυτεν ἢ τὸ δοχεῖν μηδὲν ἔχων ἀνύτειν.

არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მიეტმასნო მეფურ დიდებასო. ხშირად უთვლიდა კვისარი ასე, მაგრამ იმის მეტს ვერაფერს მიაღწია, რომ დაერწმუნებინა, რომ ვერაფერს მიაღწევდა.

Ἰπερηφάνει γὰρ βάρβαρος ὢν καὶ ὑπερεώρα τὴν πρόσταξιν, καὶ τινὰς προφάσεις τοῦ μὴ αὐτὸς κατάρξαι τῆς ἐπὶ τοῦτοις παραβασίας, ἀλλ' ἀπὸ πατέρων ἔχειν ἐπιλάττετο· προσέτι δὲ μηδὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐὰν ἔλεγε κολοῦσιν οὕτως ἀξίωμα πατρικὸν ἐκ πλείστου καὶ ἐς αὐτὸν κατιόν, μηδ' ἀκλεεῖς καὶ αὐτοὺς εἶναι τὸ μέρος ἐκλείας στερηθέντος ἐκείνου βασιλικῆς. Μείω γὰρ φθόνον πεδίλων εἶναι κοκκοβάφων καὶ βασιλείας ὀνόματος τῶν τὰ μείζω ἔχοντι· τὰ δ' ἦν, ὡς ἔλεγε, ὑπόπτωσίς τε καὶ δουλικὴ ἐντυχία καὶ εἰρηναῖα σπονδαὶ καὶ πρὸς τὸ συγκεχωρηκὸς ἐφ' ἄπασιν.

თავყანს გცემენ, მონურად გელაპარაკებიან, სამშვიდო ხელშეკრულებას დაგადებინებენ და ყოველგვარი ურთიერთობა შეიძლება დაიჭირო.

Ἔγνων γοῦν ὁ κρατῶν διὰ ταῦτα μεταλθεῖν ἄλλως τὸν Ἰωάννην, καὶ μάλλον ὅτι καὶ νέον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καθίστατο. Κήδει γοῦν θέμενος εἰσποιήσασθαι· καὶ τὸ δι' ὑποψίας εἶναι τοῦ κολοῦσιν ἄλλως θέλειν τὴν ἐξουσίαν καὶ μὴ κατ' αὐτὸ τὸ τῆς βασιλείας δίκαιον ἐπ-

უფლება ამ დიდი და უზეშთაესი პატივ-ღირსებებით იწოდებოდნენ; ამიტომ როგორც ნაწილი შენ უნდა მიუერთდე მთელს და

იოანე ბარბაროსი იყო, კაცი ამაყი, და ამ ბრძანებებს არაფერად აგდებდა; საბუთად მოჰყავდა ის, რომ მე კი არ დამიწყია ამეების შემოღება, არამედ წინაპართაგან მაქვს მიღებულიო, მოიგონა. გარდა ამისა, ამბობდა ის, რომ თავისიანები ნებას არ მისცემდნენ ის პატივ-ღირსება შეებღალა, რომელიც მამეულია და მასზე გადმოსული: არც ისინი არიან არა სახელოვანნი, რომ ჩემი მეფური დიდების დაკარგვით თავისი დიდების ნაწილი დაკარგონო. დიდი შურის საგანი არ არის წითელი წაღების და მეფის სახელის ტარება იმისთვის, ვისაც უფრო მეტი აქვს.

ეს იყო, როგორც მან თქვა, რომ თვითმპყრობელი მიხვდა ამით, რომ იოანესთვის სხვანაირად უნდა მოეწყო, მიხვდა უფრო, რომ სახელმწიფოს სათავეში ახალგაზრდა დამჯდარიყო, მან განიზრახა დანათესავებოდა იოანეს და მაშინ ეჭვი აღარ ექნებოდა იმისა, თითქოს სურდათ მისი ძალაუფლების შეღბალვა, და არც

αγγέλλειν τὴν μεταμπίασιν ἀναίρειν (παῖσι γὰρ οἰκείοις μὴ ἂν ἔχειν χώραν βούλεσθαι τὸ τῶν δικαίων σφίσι καθυφαικός), πρῶτον μὲν ἐκ πλείστου μεγαίστασι καὶ σοφοῖς τὰς πρὸς ἐκείνους πρεσβείας ἐκπληροῦν ἔγνω, ὡς ἂν ἅμα μὲν τῷ τῶν προσώπων ἀξιωματικῷ ἱκανοῦς τὰ ἐς πίστιν ἔχη τοὺς λόγους δεικνύειν ὄντας, ἅμα δὲ καὶ τῇ κατ' αὐτοὺς ἐπιστήμῃ τῶν λόγων πείθειν οἷς λέγει καὶ πᾶσαν χειρίστην ἐκκρούειν ὑπόνοιαν.

Διὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας λογοθέτης ὁ Ἀκροπολίτης ἔτι ζῶν ἀπεστέλλετο καὶ ὁ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας μέγας οἰκονόμος ὁ Ἐπιφύλιος, μεσολαβήσοντες μὲν καὶ τὰ τοῦ κήδους (ἦν γὰρ καὶ τρίτη θυγάτηρ τῷ βασιλεῖ Ἡύδοκίᾳ, ἦν δὴ συναρμόζειν εἰς γάμους τῷ Ἰωάννῃ ἐβούλετο), πείσοντες δὲ αὐτὸν δὴ καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, ἐκείνους μὲν ἐφείναι τῷ νέῳ τὴν πρὸς βασιλέα ἀφίξιν, αὐτόν δὲ πιστὰς ἔχοντα τὰς ἐλπιδὰς ὡς ἐπὶ καλοῖς προσκαλούμενον ἀπαντᾶν μετὰ θάρρους.

ის, რომ მეფის უფლებასთან ერთად ეუწყებინათ სამოსელის გამოცვლაც (რამეთუ საკუთარ შვილებს არავინ ისურვებს წართვას მათი უფლებები). ამიტომ მან ჯერ დაავალა უწარჩინებულეს დიდებულებსა და ჭკვიან ადამიანებს მასთან (*ე. ი. იოანესთან*) მოციქულობა: იმათ თავიანთი პირადი ღირსებებით და თავიანთი სიტყვებით ნდობა უნდა ჰქონოდათ, ამავე დროს სიტყვათა მომარჯვებით დაერწმუნებინათ და ყოველგვარი ცუდი ეჭვები გაექარწყლებინათ.

ამ მიზნით გაიგზავნა დიდი ლოგოთეტი [*გიორგი*] აკროპოლიტე, რომელიც ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო ¹, და [*წმ. სოფიოს*] დიდი იკონომოსი ქსიფილინოსი, რომელნიც შუამავლებად უნდა ყოფილიყვნენ საქორწინო საქმისა (კეისარს მესამე ქალიშვილი ჰყავდა, ევდოკია, რომელიც უნდოდა იოანესთვის მიეთხოვებინა). იმათ უნდა დაერწმუნებინათ იოანე და მისიანებიც, რათა ამ უკანასკნელთ გამოეშვათ ჭაბუკი კეისართან, ხოლო თვითონ იოანეს სარწმუნო იმედები ჰქონო-

¹ პეტრე პოლინი (XVII საუკუნის კომენტატორი) ამ ადგილის განმარტებაში წერს: «ეს სიტყვები იმას ნიშნავს, რომ პახიმერემ [თავისი „ისტორია“] დასწერა ანდრონიკეს დროს [ანდრონიკე II მეფობდა 1282 – 1328 წლებში], მიხეილ VIII კეისრის სიკვდილის დიდი ხნის შემდეგ. რამეთუ გიორგი აკროპოლიტე გარდაიცვალა ციხეში, სადაც იგი ჩააგდო ანდრონიკემ თავისი მეფობის დასაწყისში...» (იხ. CB I: Petri Possini... Notae, გვ. 686). პოლინის ეს ვარაუდი არ მართლდება: აკროპოლიტე გარდაიცვალა 1282 წელს, მიხეილ VIII-ის გარდაცვალების რამდენიმე თვით ადრე, იხ. Georgius Acropolita, ed. A. Heisenberg, II, p. XIII.

და, რომ კარგი რამისთვის ეძახდნენ კონსტანტინეპოლში და ლაღად შეხვედროდა ამ სიკეთეს.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ταῦτα, τοὺς δὲ μήτ' ἐκείνους ἐφίεναι τὸ παράπαν μήτ' αὐτὸν προσιμαίνειν ἴκλειν· πολλοὺς γὰρ πρότερον χρόνοις τοὺς ἐκ γειτόνων πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἐγκαμίξασθαι καὶ καθ' αὐτοὺς εἶναι, τὰ βασιλέως ἐν ἄστροις μαυθάνοντας, καὶ γε πρὸ τῶν ἀπ' αὐτῆς καλῶν καὶ μεγίστων τὰ κατὰ σφᾶς αἰρουμένους μέτρια.

ვებში მოზინადრეთ და კონსტანტინეპოლის სასახლის სიკეთისა და დიდებულობის წინაშე უპირატესობას ანიჭებდნენ თავიანთ ზომიერ-უბრალოებას.

Ὡς γοῦν ποικίλαις συμβουλίαις οἱ πρέσβεις οὐκ ἔπειθον λέγοντες πάντα δεύτερα τιθεμένους τῆς σφῶν ψελήσεως, πρὸς βασιλέα ὑπέστρεψον μηδὲν τὸ παράπαν ἀνύσαντες. Οὐ μὲν δὲ καὶ ἐς τέλος πειρᾶν διαφήκεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ προσαποστέλλων συγχάκις τὸ μὲν ἠπειλεῖ τὸ δὲ καὶ τοῖς ἀφ' ἑαυτοῦ γενησομένοις ἐκείνους καλοῖς ἐδωλέαζεν, ἂν μόνον πεισθίνετες ἴκωιεν.

იტყუებდა თავის მხრით სიკეთეთა დაპირებებით, ოღონდ დაჰყოლოდნენ და მოსულიყვნენ.

Τέλος στέλλει τὸν λογιθέτην τῶν οἰκειακῶν Ἰατρόπουλον, σὺν

აი, ასე ფიქრობდა კეისარი, ხოლო ისინი სრულიადაც არ აპირებდნენ მის გაშვებას, არც თვითონ იოანეს გაუვლია გულში წასვლა: რამეთუ იმთავითვე ასე იყო, რომ მათ მთავრებს ცოლები მოჰყავდათ მეზობლების მხარეებიდან და თავის ადგილზე რჩებოდნენ, ხოლო კეისრის ოჯახს უყურებდნენ როგორც ვარსკვლავ-ებში.

ბევრნაირი თათბირი გამართეს ელჩებმა, მაგრამ ვერ დაიყოლიეს ისინი (ე. ი. ლაზები), რადგან ესენი მეორეხარისხოვნად თვლიდნენ ყველაფერს თავიანთ სურვილთან შედარებით, და დაბრუნდნენ კეისართან ისე, რომ სრულიად ვერაფერს მიადწიეს, ხოლო კეისარმა საბოლოოდ არ აიღო ხელი თავის ცდაზე; დამატებით და ხშირად აგზავნიდა ელჩებს: ხან ემუქრებოდა, ხან

ბოლოს, გზავნის სასახლის ლოგოთეტს¹ იატროპულოსს, მას-

¹ ჩვენ დანამდვილებით ვერ ვიტყვით, თუ რა ფუნქციები ჰქონდა ზედმიწევნით იმ თანამდებობის პირს, რომელსაც ერქვა λογιθέτης τῶν οἰκειακῶν. რამდენადაც ცნობილია, ὅ ἐπί τῶν οἰκειακῶν -ს ებარა საუფლისწულო ქონების გამგებლობა (იხ. Н. С к а б л а н о в и ч, Византийское государство и церковь в XI веке. СПб 1884, გვ. 177). საფიქრებელია, რომ „სამეფო კარის ლოგოთეტის“ იმგვარივე თანამდებობის პირი იყო. მართლაც, ფრ. დ ე ლ გ ე რ ი თავის სპეციალურ მონოგრაფიაში Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanz-

αὐτῶν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας πρεσβύτερον, τὸν μὲν κατὰ τιμὴν τοῦ προσκαλούμενου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ βασιλέως καλῶν ἀγγελίαν, τὸν δὲ κατὰ τινα πληροφορίαν καὶ πίστιν τῶν λεγομένων, ὡς ἐπὶ τούτοις καὶ τῆς ἐκκλησίας πρεσβευούσης, μηδὲν εἰδύας κατὰ τὸ εἶδος, ἔπειθε λέγων, ἔφ' οἷς ἂν καὶ συνομολογήῃ ψεύδεσθαι, ὥστε παρέντας τὰς ὑποψίας αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν κρίνειν εἰ παιδαῖμα ποιεῖν ἐκείνον καὶ κακὸν βούλοιο.

თან ერთად ეკლესიის უზუცესს: პირველს გზავნის მოსაწვევი იოანესადმი პატივის აღსანიშნავად და კეისრის წყალობათა საუწყებლად, ხოლო მეორეს შეთვლილი სიტყვების დასამოწმებლად და ამას გარდა ეკლესიის მოციქულობის საჩვენებლად, რადგან ეკლესია არ სჯის პირმოთნეობით (ასე ამბობდა და ირწმუნებოდა კეისარი), არც თანხმდება მოატყუოს, ასე რომ თავი უნდა გაანებონ ეჭვებს და საქმეების მიხედვით განსაჯონ დასაჯერე-

ბელია თუ არა, რომ იგი (იოანე) შვილად უნდოდეს და ამავე დროს მისთვის ცუდი უნდოდეს.

Παῦτα λέγοντες ἔπειθον, καὶ ἄρκους ταμόντες ἢ μὴν καὶ γαμψρὸν γενέσθαι τοῦ βασιλέως τὸν Ἰωάννην καὶ μετὰ πλείστων τῶν ἀγαθῶν ἐπανήξειν, καλῶς καὶ τῶν περὶ ἐκείνον δεχθησομένων, μακρὰς νηδὺς ἐπιβάντες ἐς πόλιν κατήγοντο.

ასეც ილაპარაკეს ელჩებმა და დაარწმუნეს, ფიციც დასდეს, რომ კეისრის სიმეც გახდებოდა იოანე და მრავალი სიკეთით დასაჩუქრებული დაბრუნდებოდა უკან, მისი ამაღაც ბრწყინვალედ იქნებოდა მიღებული; ამის შემდეგ ჩასხდნენ გრძელ ხომალდში და ქალაქში (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) გაემგზავრნენ.

verwaltung, besonders des 10 und 11 Jahrhunderts (Teubner 1927, გვ. 44)

ამბობს: X – XI საუკუნეებში ὁ ἐπί τῶν οἰκειακῶν, რომელიც ქრისობულებში ხშირად იხსენიება, სამეფო მამულების გამგეა, თუმცა დრო-და-დრო ის თავის ფუნქციებს იფართოებს. უფრო გვიან ხანებში მისი ტიტულია λογιმῆτης τῶν οἰκειακῶν. და კიდევაც ასახელებს დელგერი პახიმერეს „ისტორიის“ ამ ადგილს, რომ 1282 წელს დემეტრიოს იატროპულოსი, რომელიც იყო λογιმῆτης τῶν οἰκειακῶν, იგზავნება მოციქულობის დავალებით ტრაპიზონის მთავრობასთან, ხოლო 1273 წელს დიდ ლოგოთეტ გიორგი აკროპოლიტესთან ერთად მოსამართლის ფუნქციებს ასრულებდა. ამ თანამდებობის სახელწოდებას ლათინურად თარგმნიან Logotheta domesticorum, ხოლო XIX საუკუნის რუსი მთარგმნელები – логотет домашцев (არც ერთი და არც მეორე არ შეეფერება ამ ტერმინის ნამდვილ მნიშვნელობას).

Ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς μὲν ἔτυχεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπὸν, διατρέψων ἐν Λοπαδίῳ (ἐκεῖ γὰρ τὰ κατὰ Σάγγαριν διεληθὼν καὶ γ' ὡς ἦν κατασφαλισάμενος ἔστησε τὴν πορείαν, ὡς ἐκείθεν κατοχυρώσων καὶ τὰς κατὰ τὴν Ἀχυράουσι ἀκρας), ἐκεῖνος δὲ τῶν ὀρίων τῆς Ῥωμαίων ἐπιβαίνων, βασιλῆν καὶ οἱ πρέσβεις εἰσάγουσι τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἰωάννην ἀποθέσθαι τοῦτον τὰ ἐρουθρά καὶ πεδίλους μέλασιν ὑποδήσασθαι, ὡς δὴ παντὸς εὐθύς παρὰ βασιλείας γενησομένου τοῦ κατ' αὐτὸν ἀξιωματοῦ. Ἦν γὰρ συγκεκριμένον σφίσιν καὶ τὰ τῆς δεσποτείας ἐκείνων ἀμφιβαλλόμενος σύμβολα, ἀμὰ τῆ παιδα γενέσθαι, περιφανῶς ἐσαυθις κλειζέσθαι. Τὸ δ' ἐπ' ἐρουθροῖς μεταλαμβάνειν τὰ ἐκ πορφύρας δίχροα μὴ καὶ ὅλως ἀπρεπὲς ἦ, πρὸς τῆ καὶ ἄλλως δυσχερὲς φανῆναι τῷ βασιλεῖ. Ταῦτα λέξαντές τε καὶ πράξαντες τῆ πόλει προσίσχουσι, καὶ κατὰ τὸν λιμένα τὸ Κέραι ἀποβάντες νηδὸς ἔναγχοῦνται πολυτελῶς ἐν τισι τοῖς κατὰ τὴν πόλιν οἰκίμασι.

Καὶ γ' ἐφ' ἡμέραις τὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀποσκευασάμενοι ἰθόρυβον, ἐντολὰς δεξάμενοι βασιλείας, πρὸς τὸ Λοπάδιον γίνονται. Καὶ δὴ τὰ εἰκότα φιλοφρονηθέντες, ἀμ' αὐτῷ βασιλεῖ πλήρῃ χρησάμενοι, τὴν πόλιν καταλαμβάνουσιν.

რადგან ისე მოხდა რომ კეისარი ქალაქიდან გასული იყო და ლოპადიონში იმყოფებოდა (მან მოიარა სანგარის გასწვრივ, გაამგრა აქაურობა და გზად აქ ლოპადიონში გაჩერდა, რათა იქაც გაემგვრებინა მალლობები. ახირათა გასწვრივ), ხოლო იგი (*ე. ი. იოანე*) ამასობაში რომელთა საზღვრებში შევიდა. ელჩებმა რჩევა მისცეს იოანეს მხლებლებს: გაიხადოს წითელი წაღები და შავები ჩაცვასო, რათა მეფის წინაშე წარდგეს პირდაპირ ყოველგვარი მომავალი ღირსების მისაღებადო. მათ შეთანხმებული ჰქონდათ, რომ ის დესპოტის ნიშნებით იქნებოდა მოსილი, ამასთან ერთად კეისრის შვილი გახდებოდა და სახელმოხვეჭილი შეიქნებოდა. მთლადაც არ არის შეუფერებელი წითელის შეცვლა ორფერი ფარჩით(?), სხვანაირად არც არის მოსახერხებელი კეისრის წინაშე გამოჩნდეთ. ეს თქვეს და შეასრულეს კიდევ და ქალაქს (*ე. ი. კონსტანტინეპოლს*) მიადგნენ, რქის ნავსადგურზე გადმოვიდნენ ხომალდიდან და საუცხოვოდ დააბინავეს ქალაქის ერთ გარეუბანში.

რამდენიმე დღის შემდეგ ზღვის რწევისაგან რომ მოსულიერდნენ, კეისრის ბრძანებით ლოპადიონში გაემგზავრნენ. შესაფერისად რომ სიყვარულით მოიკითხეს ერთმანეთი, თვით კეისართან ერთად ჩასხდნენ ხო-

Ἡπειγον γὰρ αὐτὸν τοῦτο μὲν οἱ γάμοι τῆς θυγατρὸς, τοῦτο δὲ καὶ ἐκ δύσεως Τοχάροι ἀγγεληθέντες ἐξέρχασθαι, οὓς αὐτὸς βασιλεύς, Νογᾶν ἀξιώσας κατὰ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ἐκείνου πέμψαντος ἐξεδέχετο. Τῷ τέως γοῦν μηγὸς Γαμηλιῶνος λήγοντος ἐπιστὰς τοὺς γάμους ἐτέλει τῇ θυγατρὶ. Ὅλον δ' Ἐλαφρηβωλιῶνα διαγαγὼν ἐξήρτυε δυνάμεις καὶ πρὸς ἕξοδον ἠτοιμάζετο.

და მთელი ელაფებოლიონი სამხედრო ძალების საქმეს აგვარებდა და სალაშქროდ ემზადებოდა.

VI, 35. Τῷ γὰρ σεβαστοκράτορι Ἰωάννην οὐκ ἦν ἡρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σπονδὰς ἐκείνας συγγέας ἐπεχειρεῖ τοῖς μὴ προσήκουσιν. Ἄλλως δ' ἐπισχεῖν αὐτὸν τῶν βουλευμάτων βασιλεύς οὐκ ἔχων (τὸ γὰρ θερμουργὸν ἐκείνου καὶ αὐθιὰδες μέχρι καὶ ἐς ἀποκήρυξιν ἐκείνον ὡς ἀποστάτην ἐτίθει) εἰ μὴ γε Τοχάρους ἐπαγαγὼν πᾶσαν μὲν τὴν ἐκείνου λήϊσεται, αὐτὸν δ' ἐν στενῷ καταστήσει πραγμάτων τε καὶ ἐλπίδων, εἰ τέως διαδράσει τὸν κίνδυνον, ταῦτ' ἐπὶ νοῦν στρέψων Τοχάρους ἐπῆγεν. Εὐκαιρον δ' εἶχε καὶ τὸν ἐφεστῶτα χειμῶνα· χειμῶνος γὰρ καὶ σύνηθες ἐκείνοις στρατεύειν ἔν καὶ προκαταλαβείν ἠπειγέτο, ὡς ἕξω πόλεως συμβαλεῖν Τοχάροις CB I, 519, 12 — 525, 4).

სწვევით ზამთარში ლაშქრობა, ოღონდ კეისარს უნდა დაესწრო ზამთრის დადგომისათვის, რათა თოხარელებს ქალაქის გარეთ შეერთებოდა.

მაღდში და ქალაქში დაბრუნდნენ. კეისარს აჩქარებდა ჯერ ერთი ქალიშვილის ქორწილის საქმე, მეორე კიდეც ის, რომ დასავლეთიდან თოხარელები შემოდიანო აცნობეს, რომელნიც კეისარმა ნოლას სთხოვა გამომიგზავნე სევასტოკრატორ იოანეს წინააღმდეგო; იმანაც გამოგზავნა და კეისარს ისინი უნდა მიეღო. და, აი, გამელიონის თვის ბოლოს მან ქორწილიც გადაიხადა

VI, 35. იოანე სევასტოკრატორი ვერ ისვენებდა; მან კვლავ დაარღვია დადებული ხელშეკრულება და ისეთ ადგილებს ხელჰყოფდა, რომლებიც მას არ ეკუთვნოდა. მეფემ უკვე აღარ იცოდა როგორ შეეკავებინა იგი მისი გეგმებისაგან (იოანე სევასტოკრატორის კადნიერება და თვითნებობა აიძულებდა მეფეს ჩამოეგდო იგი სამფლობელოდან როგორც განდგომილი). ამიტომ მოიწვია კეისარმა თოხარელები და მთელ მის ქვეყანას დაარბევდა, ხოლო მას (იოანეს) საქმეებისა და იმედების ვიწრო ჩარჩოებში ჩააყენებდა; თუ რამენაირად ხიფათს აიცილენდა, თოხარელების მოყვანაც ამიტომ განიზრახა. ამისათვის ხელსაყრელ დროდ მომავალი ზამთარი იქნა მიჩნეული, რადგან თოხარელებს

*
* *
*

გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ VI, 34 ეხება უაღრესად საყურადღებო საკითხს, სახელდობრ იმას, თუ რა სახისა და რა ეთნიკური ხასიათისა იყო ტრაპიზონის იმპერია, რომელიც 1204 წელს დაარსდა საქართველოს მთავრობის ჩარევის შედეგად.

გიორგი პახიმერე ტრაპიზონის იმპერატორს ეძახის „ლაზს“ და ასაბუთებს კიდევ, თუ რატომ ეძახის ასე. და გადმოგვცემს საქმის ისეთ ვითარებას, რომელიც სხვა წყაროებითაც დასტურდება. სახელდობრ:

1) ტრაპიზონის იმპერიის მმართველი თავის თავს ეძახის „მეფეს“ (βασιλεύς), რადგან კონსტანტინეპოლის „მეფე“ უკვე აღარ არსებობს 1204 წლიდან, როდესაც ლათინებმა მოსპვეს ბიზანტიის იმპერია.

2) ერთ-ერთი კუთხე, სადაც გადარჩა „ბიზანტიური“ ხელისულება, „ეს არის ნიკეის სამეფო, რომლის მმართველი თავის თავს თვლის ბიზანტიის კეისრად.

3) როდესაც 1261 წელს ნიკეის მეფის წყალობით ლათინები განდევნეს კონსტანტინეპოლიდან, კონსტანტინეპოლში მეფედ დაჯდა ნიკეის სამეფოს უკანასკნელი მმართველი მიხეილ VIII პალეოლოგოსი და ის თვლის თავის თავს ბიზანტიის ნამდვილ მეფედ, ანუ კეისრად.

4) ტრაპიზონის იმპერია, რომელიც კომნენოსების მეთაურობით დაარსდა 1204 წელს, კვლავაც განაგრძობს თავის არსებობას. ნიკეის სამეფოს მეთაურები, რასაკვირველია, არ სცნობდნენ ტრაპიზონელთა უფლებებს და, როგორც გიორგი აკროპოლიტე გადმოგვცემს, ნიკეელები, სადაც კი შეეძლოთ, ამჟღავნებდნენ თავიანთ მტრულ დამოკიდებულებას ტრაპიზონელებთან. «სძლია აგრეთვე მეფე თეოდორემ (ე. ი. თეოდორე I ლასკარისმა) დავითს (ტრაპიზონელი მბრძანებლის ძმას)» და ჩამოართვა მის მიერ დაკავებული ადგილები (იხ. ზემოთ, გიორგი აკროპოლიტე, გვ. 45).

5) აუცილებლად ხაზგასმით არის აღსანიშნავი, რომ ტრაპიზონელებს, სადაც კი შესაძლებელია, შველიან ლათინები, რომლებიც ნიკეელების მოსისხლე მტრები არიან. ხომ სწერს Leo Allatius-ი, რომ «დავითი ...ლათინთა დამხმარე ჯარებს ეყრდნობოდა» (იხ. ზემოთ, გვ. 46 შენიშვნა).

6) ამიტომ გასაგები, რომ ბიზანტიის იმპერიის აღმდგენელი (1261 წელს) მიხეილ VIII პალეოლოგოსი მარტოოდენ კონსტანტინეპოლელ მმართველს თვლის მეფედ და სხვა არავის აქვს უფლება „მეფის“ სახელი ატაროს.

ყველაფერი ეს ნათელჰყოფს მიხეილ VII პალეოლოგოსის ცდას დაიმორჩილოს ტრაპიზონელი მეფე იოანე II კომნენოსი. გზავნის მას-

თან ელჩებს წინადადებით უარი თქვას «მეფურ ნიშნებზე, რომლებიც მას სრულიად არ ეკუთვნოდა» (იხ. ზემოთ. გვ. 67). და ამით რომ ვერაფერი გააწყო, მიხვდა, «რომ იოანესთვის სხვანაირად უნდა მოეველო» (ზემოთ, გვ. 68) და გადაწყვიტა მასთან დანათესავება: სურს მიათხოვოს მას თავისი და ევდოკია.

გიორგი პახიმერეს ცნობით ელჩები რამდენჯერმე გაიგზავნენ ტრაპიზონელ მეფესთან. იოანე II ტრაპიზონელისა და სეფეწულ ევდოკიას ქორწილი მოხდა 1282 წლის სექტემბერში; ამის წინ, ყოველ შემთხვევაში, ორჯერ გაიგზავნენ მოციქულები: პირველი ელჩები (დიდი ლოგოთეტი გიორგი აკროპოლიტე და აია სოფიის დიდი იკონომოსი ქსიფილინოსი) უნდა იყვნენ გაგზავნილი იოანეს გამეფების უმაღლვე (1280), ან შემდეგ წელს, ხოლო მეორე ელჩები, სამეფო კარის ლოგოთეტი იატროპულოსი და აია სოფიის ხუცესი – მომდევნო წელსვე (იხ. Fr. D ö l - g e r, Corpus d. griechischen Urkunden. 3 Teil (1932), გვ. 73 და 74).

ეს ეპიზოდი ტრაპიზონის იმპერიის ისტორიიდან, ტრაპიზონის მეფის იოანე II კომნენოსისა და კონსტანტინეპოლელი კეისრის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის დროს წარმოჩენილი ურთიერთობა ამ ორ სამეფოს შორის, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცნობილია. აკადემიკოსმა ი. ვ. ჯავახიშვილმა, რომელმაც გარკვეული დებულება წამოაყენა ტრაპიზონის იმპერიის ეთნიკური სახის შესახებ, განიხილა ეს ეპიზოდი და თქვა: „ნათლად ჩანს, რომ საქართველო XIII ს. მეორე ნახევრითგან მოყოლებული ტრაპიზონის საკეისროს, რომელიც მისი წყალობით იყო შექმნილი და რომლის მოსახლეობაც უმთავრესად ქართველთა მოძმე ტომის, ლაზების ანუ ჭანებისაგან შესდგებოდა და ამიტომ მის ბედიღბალს მისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, ფიხილად ადევნებდა თვალყურს და იქ თავისი წინანდელი უპირატესი უფლების დაცვას ცდილობდა“¹.

თვით ეპიზოდი ი. ვ. ჯავახიშვილს დაწვრილებით აქვს განხილული. ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია მთლიანად მოვიყვანოთ ამ ეპიზოდის ჯავახიშვილისეული გადმოცემა.

«ბიზანტიის კეისარმა და მთავრობამ სცადეს ტრაპიზონის სამეფო ჯერ თავისი უშუალო გავლენის ქვეშ მოექციათ, რომ ამით იმპერიის ოდინდელ მთლიანობის აღდგენა დაეწყოთ. გულის მოსაგებად კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა 1260 წ. ტრაპიზონის მიტროპოლიტს თავისი სამწყსოს სამღვდელთა ხელდასხმის უფლებაც-კი დაუთმო. ბიზანტიას-

¹ ი. ვ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III (1966 წლის გამოც.), გვ. 208.

თან კავშირის განსამტკიცებლად ტრაპიზონის კეისარს მანუელ I-ს თითქოს ბიზანტიის კეისართან დამოყვრებაც-კი უთხოვნია, მაგრამ მართლაც ასე იყო, თუ ეს უფრო კონსტანტინეპოლის მთავრობის ნატვრას წარმოადგენდა, ძნელი სათქმელია. მანუელის იმ სამ თანამეცხედრეთაგან-კი, რომელნიც ერთი მეორის შემდგომ შეურთავს, არც ერთი კონსტანტინეპოლელი უფლისწული არ ყოფილა. მანამდე ტრაპიზონის კეისარი საქართველოს სამეფო საგვარეულოს ენათესავებოდა და, როგორც ჩანს, ბიზანტიის მომხრე დასის წადილი, მომავლისათვის ამნაირი კავშირის საშუალებით ქართული პოლიტიკური გავლენის შესამღებლობა ჩაეშალა, იმ დროს განუხორციელებელი დარჩენილა.

«კონსტანტინეპოლის გავლენას ტრაპიზონელები იმიტომ გაურბოდნენ, რომ ბიზანტიის კეისარსა და მთავრობას თავი მედიდურად ეჭირათ და ისინი ტრაპიზონის მეფის დაჯაბზასა და დამცირებას ყოველნაირად ცდილობდნენ: მათი წარმოდგენით, ტრაპიზონელებს უფლება არ ჰქონდათ თავიანთ თავისათვის არც კეისარი ეწოდებინათ, არც კეისარისათვის განკუთვნილი პორფირი და ტარსიკონის (წითელი ტყავის) ფეხსაცმელი ჩაეცვათ. კონსტანტინეპოლელი პოლიტიკოსები ტრაპიზონის კეისარებს დაცინვით ხან ლაზთა მფლობელს, ან მთავარს, ხან ტრაპიზონის მპყრობელს უწოდებდნენ. რასაკვირველია, ასეთს დამოკიდებულებას არ შეეძლო ტრაპიზონელთა მმართველი წრეების გული მოეგო და კონსტანტინეპოლელებთან დაახლოების მზურვალე მომხრედ გაეხადა.

«მანუელ I-ის მესამე თანამეცხედრეს რუსუდანი ერქვა და ეს გარემოება ცხად ჰყოფს, რომ მასაც საქართველოსთან კეთილმოყვრობა უმჯობინებია. სამხედრო დასს, რომელიც საქართველოსთან იყო დაკავშირებული, ჯერ კიდევ იმდენი ძალა ჰქონდა, რომ კონსტანტინეპოლის გაბატონებისათვის წინააღმდეგობა გაეწია.

«პირველმა მარცხმა ბიზანტიის კეისარსა და მის კარისკაცებს გული ვერ გაუტეხა და შემდეგშიც, როდესაც ტრაპიზონის ტახტზე 1266 წ. იოანე II ავიდა, ბიზანტიის კეისარმა მიხეილ პალეოლოგოსმა ყოველი ღონე იხმარა, რომ ტრაპიზონის კეისარი თავისი პოლიტიკური გავლენის ქვეშ მოექცია, ჯერ იგი შეეცადა დესპანების ხშირხშირად გზავნით იოანე II-ისათვის ჩაეგონებინა, რომ მას უფლება არა აქვს თავის თავს კეისარი უწოდოს, სამეფო ტანისამოსით შეიმოსოს და კეისრის ნიშნები იხმაროს, რომ კონსტანტინეპოლში მჯდომ მზრძანებელს გარდა კეისრობა არავის ეკუთვნის.

«იოანე II უპასუხებდა, რომ არც ეს წოდებულება და არც სამეფო სამოსელ-ნიშნების ხმარება პირადად მას არ შემოუღია, არამედ მისი წინაპრებისაგან იყო დაწესებული და ამიტომ თითონ მას არც შეუძლია

და ამის უფლებას არც ქვეშევრდომები მისცემენ, რომ წინათ განმტკიცებული წესი დაარღვიოს.

«როდესაც მიხეილ პალეოლოგოსი დარწმუნდა, რომ ამ გზით ვერაფერს გააწყობდა, თავისი პოლიტიკური მიზნის მისაღწევად სხვა საშუალებას მიჰმართა. იოანე II უცოლო ჭაბუკი იყო და ბიზანტიის კეისარმა გადასწყვიტა, რომ, რასაც დესპანების მჭევრმეტყველური დარიგება-შთაგონებით ვერ ეღირსა, ის მისი გასიძებით მოეხერხებინა. მან ტრაპიზონის კეისარს თავისი ქალიშვილი შესთავაზა თანამეცხედრედ. ამისთვის მიხეილ პალეოლოგოსი იოანე II-ეს კონსტანტინეპოლში ჰჰატი-ჟობდა, თუმცა თვით ტრაპიზონის მზრმანებელი თანხმდებოდა, მაგრამ მისი დიდებულნი კონსტანტინეპოლში წასვლას იმასაც უშლიდნენ და არც თითონ უნდოდათ იქ გამგზავრება. მათ სამართლიანად სწორედ იმის შიში ჰქონდათ, რაც შემდეგში მოხდა კიდეცაც.

«ამ მეორე მარცხის მიუხედავად, ბიზანტიის კეისარმა მესამედაც სცადა დაერწმუნებინა, რომ, მისი სიძობის გარდა, სხვა არავითარი ბოროტი განზრახვა მას არა აქვს. მიხეილ კეისრის ხელახლად წარგზავნილმა დესპანმა და სამღვდლო პირმა იოანე II-ეს შეჰფიცეს, რომ, კეისრის ასულზე ჯვარის დაწერის უმალ, მას დიდი პატივისცემით უკანვე გამოისტუმრებდნენ. იოანე II-ეც დათანხმდა და კონსტანტინეპოლში გაემგზავრა. მაგრამ საკმარისი იყო ის ბიზანტიის სახელმწიფო საზღვარს მიახლოვებოდა, რომ ტრაპიზონის ჭაბუკი კეისარი დარწმუნებულიყო, რამდენად ბავშვურად მოტყუდა: მას გამოუცხადეს, რომ კეისრის წითელი წაღები გაეხადა და შავი ჩაეცვა, რომ კეისრისათვის განკუთვნილი შესამოსელ-ნიშნების ხმარებაც არ შეიძლებოდა. მაშინ-კი იოანე II-ეს თავისი მალემრწმენობა სანაზურად გაუხდა, მაგრამ რაღას გააწყობდა: ბიზანტიის მოხელეებისა და კეისრის ხელში იყო მთლად. ადვილი წარმოსადგენია, რა გუნებაზე უნდა ყოფილიყო ასე სულელურად მოტყუებული ტრაპიზონის კეისარი, მაგრამ იძულებული იყო ყველაფერი აესრულებინა. მას ბიზანტიელი ქალიშვილი მაინც ცოლად შერთეს და უკან დაბრუნებითაც არ აუჩქარებიათ.

«ტრაპიზონის კეისრის ბიზანტიელთაგან ასე მოტყუებით ხელში ჩაგდებისა და დამცირების, მეტადრე დასიძების ამბავი საქართველოში ისევე კარგად ექმნებოდათ გაგებულნი, როგორც თვით ტრაპიზონშიც: ეს ბიზანტიის კეისრისაგან შავი ზღვის ამ სანაპიროზე კვლავ გაბატონების დასაწყისი იყო. ამის არავითარი სურვილი, არც ტრაპიზონელთა საქართველოს მომხრეთა დასს და არც მით უმეტეს თვით საქართველოს მთავრობას არ შეიძლება ჰქონოდა. უკანასკნელისათვის საქმის ასე დატრიალება სამხრეთ-დასავლეთითაც მტრულად განწყობილი, შუღლის

დამთესი ბიზანტიის დამეზობლებას მოასწავებდა. ამიტომ მას არ შეეძლო ტრაპიზონის სამეფოში პოლიტიკური ვითარების ასეთი ცვლილების გულხელდაკრებილ გარეშე მაყურებლად დარჩენილიყო.

«უბრძოლველად პოლიტიკური გავლენის ასეთი მნიშვნელოვანი სფეროს ბიზანტიისათვის დათმობა უგუნურება იქმნებოდა და, უეჭველია, სწორედ ამიტომ უნდა იყოს, რომ დავით-ნარინი 1292 წ. აპრილში ტრაპიზონის საკეისროში შეიჭრა და ქ. ტრაპიზონი გარემოიცვა, მაგრამ უშედეგოდ».

როგორც ცნობილია, XIII – XIV საუკუნეთა ისტორიის შემცველი „ქართველი ერის ისტორიის“ მესამე წიგნი ივ. ჯავახიშვილმა დაგვიტოვა ორი ვარიანტით. პირველი ვარიანტი ე. წ. მოკლე რედაქცია, პოპულარულად დაწერილი და წყაროების მიუთითებლად შედგენილი მკითხველთა ფართო წრეებისათვის, დასაბეჭდად გადასცა ივ. ჯავახიშვილმა თავის სიცოცხლეში და გამოქვეყნდა 1941 წელს. ხოლო მეორე ვარიანტი, ეგრეთწოდებული ვრცელი რედაქცია, პირველწყაროების დაწვრილებითი განხილვით, განსვენებულ აკადემიკოსს დარჩა დაუმთავრებელი, და ჩვენ 1949 წელს გამოვეცით იმ სახით, როგორც ის აღმოჩნდა ივ. ჯავახიშვილის არქივში. მაგრამ, მიუხედავად ამ ვრცელი რედაქციის ხარვეზიანობისა, რათა III წიგნში განხილულ საკითხთა ფარგლებში დაგვეცვა მთლიანობა, მიზანშეწონილად დავინახეთ შეგვევსო ზოგიერთი ნაკლულევანი ადგილი 1941 წლის გამოცემიდან. ტრაპიზონის კეისრის იოანე II კომნენოსის შესახები ეპიზოდი „ქართველი ერის ისტორიის“ მხოლოდ პირველ ვარიანტშია და იქ, რასაკვირველია, აღნიშნული არ არის, თუ საიდან ამოიღო ავტორმა ეს ცნობა, რადგან საერთოდ, ამ ვარიანტში, როგორც პოპულარული სახის „ისტორიაში“, არსად არ არის მითითებული წყაროები. მაგრამ ერთი თვალის გადავლებითაც დარწმუნდება კაცი, რომ ტრაპიზონელი იოანე II კომნენოსის შესახები ეპიზოდის ჯავახიშვილისეული თხრობა მთლიანად მისდევს გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ ტექსტს. ამის აღნიშვნა იმიტომაც არის საჭირო, რომ ჩვენ მოგვეპოვება ამ ეპიზოდის ორი სხვა გადმოცემა: ერთი ეკუთვნის ნიკიფორე გრიგორასს (XIV ს.ე), ხოლო მეორე მიქელ პანარეტოსს (XV საუკ.). ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოყვანილი თხრობა პირწმინდად მისდევს გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ ვრცელ ტექსტს. დანარჩენი ისტორიკოსების თხრობა მეტად მოკლეა (ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ თავთავის ალაგას „ნიკიფორე გრიგორასი“ და „მიქელ პანარეტოსი“).

ლაზთა მთავრის იოანე II კომნენოსის გარდაცვალება

IX, 29 (III, 29). Ἐν ταύτῳ δὲ καὶ Ἰωάννης μὲν ὁ τῶν Λαζῶν ἀρχηγός, ὃν καὶ γαμψρὸν βασιλέως ἐν τοῖς ἄνωθι ὁ λόγος ἐδείκνυ, ἐπιπασι δὲ τὸ βιοῦν τελευτᾷ, ὃν τοῦ μὲν ἐν τῇ πατριᾷ καταστάντος ἐξουσία τοῦ Ἀλεξίου, φάτερον τὸν νεώτερον ἢ μήτηρ Εὐδωκίᾳ λαβοῦσα παρὰ τὸν ἀδελφὸν καὶ βασιλέα κατὰ τὴν πόλιν γίνεται.

Θνήσκει δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ εἰς πατριάρχην χρηματίσας ὁ Βέκκος, ἐν τῇ κατὰ τὸ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου φρουρίῳ εἰρηκτῇ, μηνὸς Κρονίου λήγοντος, αὐτοῦ που ἐν τῇ κίλλῃ εἰκασίως ταφείσ. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν καὶ διὰ πόνου ὁ βασιλεὺς ἐποίησατο, ἐπεὶ καὶ ὁ συγκαίμενον ἦν τοῖς περὶ ἐκείνον καὶ βασιλεῖ, κινήθηκα: λόγους ἐφ' ὧν συνθέσθαι καὶ εἰρηγεύειν, σοφῶν γε καὶ πνευματικῶν κρινάντων καὶ μὴ τῶν ταχόντων καὶ ὀλιγιστοτέρων, οὐκ ἐφίχετε τελεσθῆναι: τὸν Μελητηγιώτην δὲ ἐξαγαγόντες ἐκείθεν καὶ τῷ κατὰ τὴν πόλιν Με-

IX, 29 (III, 29). ამასობაში ლაზთა მთავარი¹ იოანე, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კეისრის სიძე იყო, გარდაიცვალა და ორი შვილი დასტოვა; ამათგან ერთი, ალექსი, მამისეულ ხელისუფლებას ჩაუდგასათავეში, მეორე კი უმცროსი, მისმა დედამ ევდოკიამ თან წაიყვანა ქალაქში (*ე. ი. კონსტანტინეპოლში*) თავის ძმასთან, კეისართან².

იოანე ვეკოსი³, რომელიც წინათ პატრიარქად იყო, გარდაიცვალა კრონოსის თვის ბოლოს სატუსალოში, რომელიც წმინდა გრიგოლის ციხესთან არის, და უზრალოდ დასაფლავებულ იქმნა იქვე სენაკში. კეისარი ხომ უკმაყოფილო იყო მისი მოქმედებით, ვინაიდან რაზედაც შეთანხმება იყო მის მომხრეებსა და კეისარს შორის, რომ პირობები შემუშავებულიყო ზავის შესაკრავად, რის შესახებაც ბრძენსა და სასულიერო პირებს ჰქონდათ აზრი გამოთქმული და არა შემთხვევითსა და უმეცარ პირებს, – ეს არ იქმნა სისრულეში მოყვანილი:

¹ როგორც ვხედავთ, გიორგი პახიმერე დაჟინებით ეძახის ტრაპიზონის მმართველს არა „მეფეს“ ან „კეისარს“, არამედ „მთავარს“ (*ἀρχηγός*). ისევე როგორც ზემოთ (VI, 34) უწოდებს მას *τῶν Λαζῶν ἀρχοντι* (იხ. ზემოთ, გვ. 67).

² ეს არის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ვაჟი, ანდრონიკე II პალეოლოგოსი (1282 – 1328).

³ ეს არის სახელგანთქმული პატრიარქი იოანე XI ვეკოსი რომელიც განაგებდა კონსტანტინეპოლის ტახტს 1275 – 1282 წლებში.

τοχίτη¹ συνδυσσαντες, ἐπεὶ οὐκ ἦν σφίσι εἰρηγενεῖν, καθὼς ἀπή-
 τουν οἱ τε περὶ τὸν βασιλέα καὶ
 οἱ τῆς ἐκκλησίας, κατὰ τὸ μέγα
 παλάτιον κατακλείουσιν, ὅπου
 καὶ ὁ Ταρχανειώτης Ἰωάννης ἐς
 ἕσπερον κατακλείεται.

დიეს დიდ პალატში, სადაც შემდგომში იოანე ტარხანიოტეც დაამწყვ-
 დიეს.

Τὴν δὲ γε ἀδελφὴν Εὐδο-
 κίαν ὁ κρατῶν ὑποδεξάμενος,
 καὶ τὰ εἰκότα σύναμα μητ-
 ρὶ τῇ ταύτης περιελάγησαντες
 συμφορᾷ, παρ' ἑαυτοῖς τέως
 εἶχον ὡς καὶ αὐτῶν ἀνταποστε-
 λουσιντες πρὸς τὸν σὺν, καὶ αὐτῶ
 δὴ τὰ τῆς ἀρχῆς ὡς σὺν τε
 κατασφαιλισάμενοι, ἐπεὶ καὶ τῶ
 βασιλεῖ ὁ παῖς παρὰ τοῖς πατρὸς
 ἐπετέτραπτο (CB II 270, 9 —
 271, 11).

ლი (ალექსი) მამამ კეისარს ჩააბარა ყურის-საგდებად.

ხოლო მელიტინოტე იქიდან (სა-
 ტუსალოდან) გამოიყვანეს და ქა-
 ლაქში მყოფ მეტოხიტეს დაუწყ-
 ვილეს, რადგან არ შეიძლებოდა
 მათთან მორიგება, როგორც ამას
 მოითხოვდნენ კეისრისანნი და
 ეკლესიისანი, და დაამწყვ-

თავის და ევდოკია (ლახთა
 მთავრის ქვრივი) კეისარმა (ანდ-
 რონიკეშ) მიიღო; ევდოკიამ თავ-
 ვის დედასთან ერთად ძალიან გა-
 მოიგლოვეს, ჯეროვანებისამებრ,
 თავიანთი უბედურება², ჯერ თავ-
 ვისთან იყოლიეს (კეისარმა, და
 მისმა დედაშ), რათა კვლავ გაეგ-
 ზავნათ მის ვაჟთან³ (ლახთა მთა-
 ვართან), და მას რომ გაჭირება
 ჰქონდა მთავრობაში, განუმტვი-
 ცეს მდგომარეობა, რადგან შვი-

¹ მელიტინოტე და მეტოხიტე – იმდროინდელი მთავარდიაკვანები (ἀρχιδιά-
 კωνοι – იხ. CB II 21, 19 – 20), რომლებიც რომის პაპასთან ყოფილან მოციქულე-
 ბად მივლენილნი, დასაჯეს როგორც უნიატები.

საერთოდ, მთელ ამ ნაწყვეტში ლაპარაკია იმ დიდსა და მღელვარე მოძრაო-
 ბაზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ანდრონიკე II კეისრის დროს (1282 – 1328),
 რომელმაც თავისი მამის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის უნიატურ პოლიტიკაზე
 ხელი აიღო და მართლმადიდებელ სამღვდელოებასთან მორიგება არჩია, რასაც
 შედეგად მოჰყვა პატრიარქ იოანე ვეკოსის გადადგომა და სხვა პირთა წინააღმ-
 დეგ რეპრესიებიც. ხოლო არა ჩანს, რა კავშირი აქვს ამასთან ტრაპიზონის მეფის
 იოანე ლახის ქვრივის ჩასვლას კონსტანტინეპოლში თავის ძმასთან, ანდრონიკე
 კეისართან, იქნებ მხოლოდ ქრონოლოგიური დამთხვევა იყოს.

² იგულისხმება, ალბათ, ევდოკიას მეუღლის იოანე II კომნენოსის (ტრაპი-
 ზონის კეისრის) გარდაცვალება.

³ ალექსისთან, ტრაპიზონის მეფესთან; ასეც ესმის იმ. ბეკერს (cui filio in
 Lazis).

ტრაპიზონის მეფე ალექსი II ¹

X, 7 (IV, 7.) Βασιλεὺς δὲ τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου Χούμνον φέλων ἀγάλλειν ὡς πιστὸν ὑπηρέτην καὶ ἐφ' οἷς ὑποῦργει τὸν δοκιμώτατον, ἄλλως τε καὶ πολυταλάντους τὰς προίκας τῆς θυγατρὸς ἐτοιμάσαντα, τῷ κατὰ Λαζοὺς παιδί 'Αλεξίῳ, οὗ δὴ καὶ ἀδελφίδου γε ὄντος ἀπὸ πατρῶων διαθήκων ἐπατρόπευσεν, ἔτ' οὐσης ἐν Κωνσταντίνου καὶ τῆς μητρὸς, ξυναρμόζειν ἤθελε τὴν τοῦ Χούμνου· συμφέρειν γὰρ ᾤετο οὐχ ἦττον ἐκείνῳ ἢ τοῖς Ῥωμαίων πράγμασιν, ἐπιεράπειε δὲ καὶ τὸν οἰκείον τῷ ἀπὸ τοῦ γένους κήδει τιμῶν ὡς καὶ αὐτὸν τοῖς εὐνουστάτοις ἐξεταζόμενον. 'Εἰς τόσον δ' ἐπήρηστοτε τὴν βουλήν τῆς πράξεως, ὥστε καὶ αὐτόθεν δεσποτικοῖς παρασήμεροις τὴν κόρην ἐκόσμησε καὶ νύμφην ὠνόμαξε.

როგორც უაღრესად ერთგული. იმდენად შეუფარდა მან ეს აზრი საქმეს, რომ მაშინვე მორთო მან ქალიშვილი დედოფლის სამკაულებით და (ალექსი ლაზის) საცოლედ დასახა.

Προσαπεδέχετο δὲ καὶ ἡ μήτηρ ἀκούσασα τὸ συνάλλαγμα, καὶ τῆς βασιλικῆς φήφῳ συγκατάτατος ἦν, καὶ τοὺς γάμους ἐλπιόυσσα ἐτοιμάζειν ἤθελε τῷ παιδί. 'Αλλ' ἐκεῖνος ἢ πειθόμενος καὶ τοὺς γάμους ἀπαξιών, ἢ μὴν καὶ ἄλλως ἐπελθὼν αὐτῷ, φθάσας ἔκ τινος

X, 7 (IV, 7). კეისარმა ² ისურვა გაეხარებინა კანიკლიონის მცველი ხუმნოსი, თავისი ერთგული მოსამსახურე და უაღრესად გამოცდილი მოკვლე, რომელსაც გამზადებული ჰქონდა თავისი ქალიშვილისთვის დიდძალი თანხის შემცველი მზითვევი, და წინადადება მისცა ლაზთა მთავარს ალექსის, თავის დისწულს, რომლის მეურვე, მამის ანდერძით, ის (*ე. ი. ანდრონიკე*) იყო და რომლის დედა იმ დროს კონსტანტინეპოლში იმყოფებოდა, ხუმნოსის ასული შეერთო; მისი (*ანდრონიკეს*) აზრით ეს სასარგებლო იქნებოდა მისთვისაც (*ალექსისთვის*) და რომაელთა საქმეებისთვისაც, ხოლო მხედველობაში ღებულობდა იმას, რომ წარჩინებულ გვართან დანათესავებით შინაური კაცი ეყოლებოდა

ალექსის დედამ რომ შეიტყო ამ შეთანხმების შესახებ, მოიწონა და მეფის არჩევანის თანახმა იყო და უნდოდა ქორწილის მოსამზადებლად შვილთან მისულიყო, მაგრამ იმან (*ალექსიმ*) უარყო ეს ქორწინება ან იმიტომ რომ ვინდაცამ დაარწმუნა, თუ

¹ ალექსი II კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე 1297 – 1330 წლებში, ძე იოანე II კომნენოსისა.

² ანდრონიკე II პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი 1281 – 1328 წლებში.

τῶν ἐπ' ἐξουσίας Ἰβήρων τὴν συνοικήσουσαν ἄγεται.

Ὁ δὲ καὶ μαθὼν βασιλεὺς πολὺς ἦν τοὺς νόμους προτείνων καὶ τὸ τῆς ἐπιτροπείας δίκαιον προβαλλόμενος· ὡς γὰρ πατὴρ ἐπ' ἐκείνῳ τάξιν ἐπέχων, ἅμα μὲν καὶ τῶν διαθηκῶν ἅμα δὲ καὶ τοῦ σὺν τῇ βασιλείᾳ ἀπὸ τοῦ γένους δικαίου χάριν, ἠβούλετο διστάσαι τὴν συζυγίαν. Οὐ μὴν δὲ καὶ δεσποτικῶς ἐξ ἐπιτάγματος ἄλλως ἤθελε πράττειν, ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ γνώμη καὶ φήμῳ τῆς ἐκκλησίας.

Ὅθεν καὶ πέμπων πρὸς τὴν πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, τὸ ἅμα μὲν βασιλεὺς καὶ πατὴρ ἅμα δὲ καὶ ἐπιτρόπου ἐπὶ τῇ νέῃ προτείνων δίκαιον, ἄκυρον ἀπὸ νόμων ἐπίβουλον δεῖκνύειν τὸ συνοικέσιον, καὶ διαλύειν ἡξίους ὡς παρὰ βουλήν τὴν αὐτὸν συνεστήσας.

Τῶν γοῦν λόγων συνοδικῶς κινουμένων, τινὲς μὲν τῶν ἀρχιερέων νόμων ἀκριβείας ἠμύνοντες ὡς τὴν τῶν βασιλέως φελησίαι ἐγνώσαν ἐγδιδόναι, ὁ δὲ γε πατριάρχης καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ πλείους ἀπρίξ ἀντέτεινον· καὶ γὰρ καὶ κατὰ γαστρὸς ἔχουν τὴν ἐξ

სხვა რამემ იმოქმედა მასზე, და იბერთა ერთი წარჩინებულის ასული მოიყვანა ცოლად ¹.

ეს რომ კეისარმა შეიტყო, ძალიანაც მიუთითებდა კანონებზე და მეურვეობის უფლებით ასაბუთებდა თავის შეხედულებას, სახელდობრ, მის მიმართ მამის მაგიერი ვარ, და როგორც ანდერძის მიხედვით ისე სამეფო ხელისუფლებასთან დაკავშირებული უფლების ძალით უნდოდა ეს შეუღლება დაერღვია, ხოლო დესპოტურად კი არ უნდოდა ბრძანების გაცემით ამის გაკეთება, არამედ ეკლესიის დასტურით და გადაწყვეტილებით.

ამიტომ მან კაცი გაუზავნა პატრიარქს და მასთან არსებულ საკრებულოს და როგორც მეფე და მამა და როგორც იმ ყრმაზე მეურვის უფლების მქონე ცდილობდა დაემტკიცებინა ამ შეუღლების უკანონობა და მოითხოვდა დაერღვიათ იგი როგორც მისი ნების წინააღმდეგ მომხდარი.

როდესაც საკრებულოში მსჯელობა გაიმართა ზოგიერთი მღვდელმთავარი კანონების ზედმიწევნილობას მისდევდა და კეისარის სურვილის სამართლიანობას სცნობდა; ხოლო პატრიარქი და მასთან ერთად ბევრი დაბეჯითებით ამტკიცებდნენ საწინააღმ-

¹ აქ უნდა გავიხსენოთ ის, რასაც ამბობს გიორგი ჰახიძე ცოტა ზემოთ: «იმთავითვე ასე იყო, რომ მათ (ე. ი. ლაზების) მთავრებს ცოლები მოჰყავდათ მეზობლების მხარეებიდან და თავის ადგილზე რჩებოდნენ» (იხ. ზემოთ გვ. 70).

Ἰβήρων ἐξ Ἀλεξίου, ὡς ἴκουον, κατηγγέλετο.

Ἡ μὲντοι γε μήτηρ ἐκείνου ἐπανακάμπτειν ὀρεγομένη ἐλπιδας τοῖς τοῦ κανικλείου ὑπέτεινεν, ὡς ἴκουσα καταπράζεται μαῖλλον τὴν λύσιν τοῦ συναλλάγματος ἢ μὴ γένουσα· αὐτῷ γὰρ προσώπῳ καὶ μὴ γραφαῖς ἔχειν ἀναπειθῆναι τὸν παῖδα, καὶ οὕτω πονεῖν τῷ βασιλεῖ πειθήγιον ὡς οὐκ ἄλλως ἐνδὸν ἀπειθεῖν.

სთვის მორჩილება გამოცხადებინა ურჩობა არ გაეწია.

Τῷ τοι καὶ βασιλέως ἀφέντος πλὴν χρῆσαιμένη πρὸς τᾶκεῖ γίνεται. Ὅπως οὖν ἐπανήκουσα πρὸς τὰ ὑπεσχημένα διετέθη, εἰδεῖν ἂν οἱ ἐκείσε· τὸ δὲ πρᾶγμα ἔδειξε τὴν ἐπὶ τῷ λύειν ἰούσαν τάναντία προαιρουμένην, εἰ καὶ τὸ πᾶν τῆς ἀπειθείας ἐπὶ τῷ παιδί τεθείητο.

Ἀπεγνωκῶς οὖν ἐκείθεν ὁ βασιλεύς, ἐπεὶ οὐδ' ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἀναμφίβολος ἢ τοῦ γάμου λύσις τὸ σύνολον ἔλογίζετο, τὴν μὲν κόρην καθάπαξ εἰς δεσποτεῖαν τιμήσας εἰς τοῦτ' ἐτήρει καὶ αὐθις, ἐλπίδας δ' ἐδίδου συζευγνύειν ταύτην δεσπότη γε ὄντι τῷ σὺν Ἰωάννῃ· πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ εἰς προῖκα πολὺν ἦν καὶ οὐ πόρρω πάνυ πρόπειν καὶ βασιλέων υἱοὺς ἐπάγεσθαι.

დეგოს, მით უმეტეს რომ ის იბერიელი ასული, როგორც სმენოდათ, უკვე ფეხმძიმედ იყო ალექსისაგან.

ხოლო მისი (*ე. ო. ალექსის*) დედა, რომელსაც ეწადა შინ დაბრუნება, იმედებს აძლევდა კანიკლიონის მცველს, რომ ჩამოვიდოდა თუ არა მიაღწევდა იმ შეთანხმების (*ე. ო. ქორწინების*) უფრო ჩაშლას, ვიდრე გამოცხადებას: რამეთუ პირადად და არა წერილებით შესძლებდა დაერწმუნებინა შვილი, რომ კვისრი- და არავითარ შემთხვევაში

კვისრის ნებართვით ჩაჯდა ხომალდში და იქითკენ (*ე. ო. ლაზეთისკენ*) გასცურა. როდესაც შინ ჩავიდა და განეწყო სამოქმედოდ, იქაურებმა ეს იცოდნენ; საქმემ უჩვენა, რომ ის მოსულა ჩასაშლელად, რადგან ის საწინააღმდეგოს ამჯობინებდა, თუმცა ურჩობის ბრალი შვილს (*ე. ო. ალექსის*) ედებოდა.

ამის გამო კვისარი სასოწარკვეთილებაში ჩავარდა, რადგან არც ეკლესიისაგან მთლად ივარაუდებოდა ქორწინების უეჭველი დარღვევა; რადგან ხუმნოსის ასულს ის მტარვალურ პატივში აგდებდა, კვლავ განაგრძობდა ზრუნვას და იმედებს იძლეოდა, რომ მას შეუუღლებდა საკუთარ ვაჟს იოანე დესპოტს; ყველაფრის გარდა მზითევიც საკმაოდ დიდი იყო, რომელიც მეფეთა შვილებ-

Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐν πολλοῖς ἐθήλου τὴν τοῦ κανικλείου προσήσόμενος ἐφ' οὐραίου νόμου, ἣ δὲ γὰρ μήτηρ καὶ δέσποινα ἐκ μεγάλου τοῦ φρονήματος ἀπεπροσποιεῖτο καὶ ἀνεβλάλλετο, οὐδ' ἔκταρ ἄξιον κρίνουσα τὸ συνάλλαγμα.

Καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς πολλή τις ἦν ἡ ἐχεμύθεια περὶ τῶν τοιούτων, καὶ πού καὶ εὐμεθέδως πολλὰς παρεγύμνου τὸ βούλημα, τὸ μέντοι γὰρ πρὸς τὴν περιγίπισσαν Ἀχαιῶν κειραμένην ἀνδρὸς κήδος ἀξιώτερον ἔκρινε, καὶ παρὰ μόνον τὸ τῆς γυναικὸς ἕξωρον, αὐτὸν γὰρ νεανίσκου ὄντος καὶ τὸν ἔφηβον παραλλάττοντος, ἣδη ἦμελε συναλλάττειν (CB II 287,10—290,7).

საც სავესებით დააკმაყოფილებდა და კვისარმა დაბეჯითებით განაცხადა, რომ კანიკლიონის მცველის¹ ასული საცოლედ შეეფერება მის ვაჟს, ხოლო დედა და დედოფალი დიდის მედიდურობით უარყოფდა და უკუაგებდა ამას, რადგან ის სრულიად უღირსად თვლიდა ამ ქორწინებას.

ამიტომ მეფეც დიდ თავშეკავებას იჩენდა ამეების მიმართ და ხშირადაც გეგმაშეწონილად ამჟღავნებდა სურვილს და უფრო ღირსეულად მიაჩნდა აქაიის დიდებულის დაქვრივებული სეფეასულის (πριγκίπισσα) მოყვანა საცოლედ, იმ ქალის ასაკვადასულობასთან შედარებით; და რადგან იგი ჭაბუკი და საბავშვო ასაკიდან გამოსული იყო, ისურვა დაქორწინება.

ტრაპიზონის მეფე ალექსი II და გენუელები

XI, 29 (V, 29). Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους καὶ ὁ τῶν Λαζῶν ἀρχηγὸς

XI 29 (V, 29). იმავე წელს² ლაზთა მთავარს, კვისრის ღვიძ-

¹ «კანიკლიონის მცველი» – ὁ ἐπί σοῦ κανικλείου ეკუთვნოდა მთავარი უწყების წარჩინებულ მოხელეთა რიცხვს: მის მოვალეობას შეადგენდა ყური ეგდო საწერ-კალამისთვის (τό κανίκλειον), რომელსაც მიაწოდებდა ხოლმე კვისარს საბუთების ხელმოსაწერად (იხ. Н. С к а б л а н о в и ч, Византийское государство и церковь в XI веке. СПб 1884, გვ. 175). როგორც ვხედავთ, ანდრონიკე II პალეოლოგოსის დროს (1282 – 1328 წ. წ.) ამ თანამდებობას ასრულებდა ხ უ მ ნ ო ს ი; ცნობილია აგრეთვე კანიკლიონის მცველი ბასილი XI საუკუნეში (კონსტანტინე IX მონომახოსის დროს, 1042 – 1054 წ. წ.).

² კ ე ტ რ ე ჰ ო ს ო ნ ო ს მიერ შედგენილ შენიშვნებში, გიორგი პახიმერეს ისტორიისათვის დართულ „ქრონოლოგიურ მიმოხილვაში“ (Synopsis chronologica) ალექსის ბრძოლა გენუელების წინააღმდეგ დათარიღებულია 1306 წლით (Alexius princeps Lazorum Trapezunte prospere contra Genuenses pug - nat (Imp. Roman Andronici 24). იხ. CB II, 861.

καὶ τῆς βασιλείας ἀνταδέλφης παῖς Ἀλέξιος, τῆ δεσποτικῆ σεμνυόμενος μοίρα καὶ τὸ Τραπεζῆϊον ἄστῳ κατέχων, Γεννοῦνταις γίνε-
ται διὰ μάχης ἐξ αἰτίας τοιαύτης.

Γεννοῦνταις ἦν σύνηφες ἐξ ἀρχαίου κατοικοῦσι τὴν χώραν ἀπομερίζειν τὰ κέρδη ὧν μετεχειρίζον ἐκ κομμερκίου λεγομένου Ῥωμαϊκῶς τοῖς τῆς χώρας ἀρχοῦσιν. Ἐπεὶ δ' ἠδῆξάνοντο κατὰ πόλιν καὶ ταῖς ἀτελείαις ἐμεγαλύνοντο, ὥστε καὶ τὴν ἀναιπεραίαν τῆς Βυζαντίδος ἀποχαρισθῆναι σφίσι εἰς οἰκισμὸν ἅμα μὲν ἀσφαλῆ ἅμα δὲ καὶ μεγαλοπρεπῆ τοῖς οἰκοδομήμασιν, ἠδῶξουν ἐντεῦθεν τὴν ἐκεῖ τῶν φορτίων ἀναψηλάφησιν, καὶ βαρέως ἔφερον τὰς εὐθύννας, εἰ παρὰ βασιλείας ἀτελείαις τιμώμενοι τοπαρχοῦσιν ἄλλοις καθυποκλίνουσιν.

ჩათვალეს თავისთვის უღირსად მათი საქონლის გაჩხრეკა და მძიმედ განიცდიდნენ ანგარიშგებას: თუ კეისრისგან გადასახადებისაგან განთავისუფლებული ვართ, სხვა დაბალ მოხელეებს რად უნდა დავემორჩილოთო.

Ἰβριοπαθοῦντες τοῖσιν ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ κοινῶν σφῶν συνεδρίου πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀλέξιον πέμπουσιν, ἀπαιτήσεις τινὰς προτεινόμενοι, αἷς ἐκείνου μῆδ' ἔλως

ლი დის შვილს ალექსის¹, რომელიც მეფურმა ბედმა აღაზევდა ტრაპიზონის ქალაქის მკვრობელი გახადა, გენუელებთან მოუხდა შებრძოლება შემდეგი მიზეზის გამო.

გენუელებს, რომელნიც ამ ქვეყანაში ცხოვრობდნენ, ძველითგანვე ჩვეულება ჰქონდათ, რომ მოგებას, რომელსაც ღებულობდნენ ვაჭრობიდან, რასაც რომაულად კომერკიონ³ ეწოდება, უნაწილებდნენ ამ ქვეყნის მმართველებს. მაგრამ, როდესაც ისინი ქალაქში მომრავლდნენ და გამდიდრდნენ გადასახადებისაგან განთავისუფლების შედეგად ისე, რომ მათ ეწყალობათ (კეისრისაგან) მიეღოთ დასასახლებლად კონსტანტინეპოლის გადაღმა მხარე, რომელიც სიმაგრითაც უზრუნველი იყო და შენობებითაც დიდად-ბრწყინვალე, ამიტომ იმათ

ამრიგად, შეურაცხყოფილნი, ისინი ალექსისტან გზავნიან, მათი საბჭოს საერთო დადგენილებით, მოციქულებს და უდგენენ ზოგიერთ მოთხოვნებს. რადგან მეფე

¹ ეს არის ტრაპიზონის მეფე ალექსი II (1297 – 1330 წ. წ.), რომლის დედა ევდოკია იყო მიხეილ VIII პალეოლოგოსის (1261 – 1282) ასული, ე. ი. კეისარ ანდრონიკე II პალეოლოგოსის (1282 – 1328) დაჰ. მაშასადამე, ქვემოთ აღწერილი ინციდენტი უნდა დათარიღდეს 1297 წლის მომდევნო ხანით. იხ. ზემო გვ. 84 შენ. 2.

² ეს სიტყვა ლათინურია, commercium, და ამიტომ სწერია Ῥωμαϊκῶς („რომაულად“ ე. ი. ლათინურად).

συντιθεμένου ἀναχωρεῖν τῆς χώρας παμπληθεῖ τε καὶ πανομιλεῖ ἐπιθέως ἐσχηματίζοντο.

Κἀπειδήπερ καὶ νῆες μακρὰι σφῶν τῶν λιμένων ἐνώρμουν, τὴν ἀπανάστασιν διεκλήρυττον. Καὶ οἱ μὲν ἐκήρυσσον μάλ' ὄνα, οἱ δ' ἤτοιμάζοντο. Ὁ δ' ἀρχηγὸς τῆς χώρας ἀναχωρεῖν μὲν ἠφείε καὶ ἠφροντίσται τῶν φαινομένων, πλὴν τῆς τῶν φορτίων τέως μερίδος ἀνωθεν καταχθέντων καὶ λίαν ἀντείχετο ὥς ἐπὶ τῆς χώρας αὐτοῦ γεγονότων. Οἱ δὲ τῶν κατ' αὐτοῦ καὶ συνήθει φρονήματι ἐμετρωρίζοντο, καὶ πρὸς τὰ ἐπεσταλμένα ἀντέτεινον καὶ ἀντέσπων.

ლემბა) მათთვის ჩვეული თავხედობით შესცურეს ზღვაში და მეფის ბრძანებას დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს¹.

Κἀντεῦθεν Ἰβήρας ἔχων ἐκαῖνος τὴν πρὸς σφᾶς ἀναπαρρεῖ μάχην, καὶ παραυτίκα ἔρις καὶ πόλεμος ἐξ ἐκατέρων συγκροτεῖται, καὶ ἀλλήλους ἔβαλλον, καὶ συνεχεῖς ἐπιπτον· ῥέπει δ' ἡ νίκη τοῖς Ἰβήρσι, καὶ κακῶς Γεννοῦται εἶχον. Τέλος ταῖς τῶν Ἰβήρων προσβολαῖς ἀντέχειν μὴ ἔχοντες, καὶ πρὸς τὰ ἐφεξῆς δεδουκότες, πῦρ ἐνᾶσι· τῇ ἕξῳ τῆς πόλεως χώρᾳ,

სრულებით არ დაეთანხმა ამ მოთხოვნებს, მათ მოაჩვენეს, რომ მიდიან ლაზების ამ ქვეყნიდან მთელი შემადგენლობით.

და რადგან მათი გრძელი ხომალდები ნავსადგურში იდგა ღუზა-ჩაშვებული, მაცნეების მეშვეობით გამოაცხადეს გასამგზავრებლად მომზადებულიყვნენ: ერთნი აცხადებდნენ, სხვები კიდეც ემზადებოდნენ. ხოლო ამ ქვეყნის მთავარმა ნება დართო ამ ქვეყნიდან გასულიყვნენ და არ აწუხებდა ეს მომხდარი ამბები, გარდა იმისა რომ დააკავა ამას წინათ ჩამოტანილი საქონლის ერთი ნაწილი, როგორც უკვე მის ქვეყანაში მყოფი. ხოლო იმათ (ე. ი. გენუე-

ამიტომ იმან (ლაზთა მთავარმა), თან რომ ჰყავდა ი ბ ე რ თ ა რაზმები, ისინი მიუსია მათ შესაბამელად, და მაშინვე ორივე მხრით გაჩაღდა შუღლი და ომი, ემგერნენ ერთმანეთს და განუწყვეტლივ იხოცებოდნენ; გამარჯვება გადაიხარა ი ბ ე რ თ ა კ ე ნ, და გენუელებს ცუდი დღე დაადგათ. ბოლოს, იბერთა იერიშებს რომ ვერ გაუმკლავდნენ და იმის რომ

¹ კ ე ტ რ ე კ ო ს ი ნ ი თავის თარგმანში უმატებს (რაც ბერძნულ დედანში არა სწორია): Genuenses ad hanc denuntiationem principis in consuetam ipsis elati confidentiam, facturos quod poscebatur palam se negabant, retrahebantque interim, quantum poterant, merces in navem – „გენუელებმა ლაზთა მთავრის ამ განცხადებისადმი მათთვის ჩვეული თავხედობით უპასუხეს, ამკარად უარი უთხრეს იმის შესრულებაზე, რასაც ის მოითხოვდა და ამასობაში, რამდენიც მოასწრეს, უკან შეათრიეს საქონელი ხომალდში“: CB II 449.

ὁὐ κατὰ χρείαν νίκησ, ἀλλ' ὥστε
μόλις τὸ κακὸν ἐκφυγεῖν φορ-
νηθέντων τῶν ἀντιπάλων.

ემინოდათ, რაც ამას მოჰყვე-
ბოდა, იმათ (*გენულებმა*) ცეცხ-
ლი გაუჩინეს ქალაქის (*ე. ი. ტრა-*
პიზონის) გუბერნიას, იმიტომ კი არა, რომ გამარჯვების იმედი
ჰქონდათ, არამედ, რათა მოწინააღმდეგენი რომ აირივ-დაირეოდ-
ნენ, ამით საშუალება მისცემოდათ თავი დაეღწიათ უბედურები-
სათვის.

Τὸ δ' ἦν ζῆμῖα μὲν οὐ μέτρω
ποσομένη καὶ τοῖς αὐτόχθισιν,
οὐχ ἦττον δὲ ἀλλὰ καὶ πολλῶν μάλ-
λον ἐξῆμῖου ἀκείνους τὸ πῦρ·
φορτία γὰρ ἐκείνα δυσκαίθεκα
ναυσὶν ἀρχέσοντα πρὸς τὴν πλή-
ρωσιν (τόσαι γὰρ καὶ προσάκελ-
λον ἐν λιμένι) θαπάνημα γίνον-
ται τοῦ πυρός. Καὶ τοῦντεῦθεν
ταπεινωθέντες τὰ τῆς εἰρήνης
ἠσπάσαντο (CB II 448, 9—450, 5).

ამით მოხდა ის, რომ განუ-
ზომელი ზარალი მიაყენეს ადგი-
ლობრივ მცხოვრებლებსაც და
არა ნაკლებ და უფრო მეტად
ცეცხლმა თვით ისინი (*გენულები*)
დააზარალა: რამეთუ ის მათი
საქონელი, თორმეტ ხომალდს
რომ აავსებდა (ამდენი ხომალდი
იდგა სანაპიროზე) მთლიანად
ცეცხლის ულუფა გახდა. აი, იმი-
ტომ, გაუბედურებულმა *განუ-*
ლებმა ზავი ითხოვეს.

ამ თავში აღწერილი ინციდენტი, როგორც ვხედავთ, მნიშვნელო-
ვან ადგილს იჭერს ტრაპიზონის სამეფოს და დასავლეთის კომერციული
წრეების ურთიერთობის საქმეში. ამ ურთიერთობის შედეგად შექმნილი
ეკონომიური ვითარება საკმაოდ ამწვავებს მდგომარეობას: საქმე ომამ-
დისაც კი მიდის, სისხლის ღვრა კატასტროფულია (ორივე მხრით
«განუწყვეტილ იხოცებოდნენ»). ასეთი ვითარება არ შეიძლებოდა არ
სცოდნოდა ტრაპიზონის სამეფოს სპეციალურ ისტორიკოსს, მიქელ
პანარეტოსს. მართლაც, „ტრაპიზონის ქრონიკის“ VI თავში ჩვენ ვკით-
ხულობთ:

**«6811 წლის 30 ნოემბერს, კვირა დღეს, ციხის შიგნით გაჩნდა
დიდი ხანძარი, მომდევნო წლის ივნისში ხანძრით გაანადგურეს ლა-
თინებმა საზღვაო საწყობი, როდესაც დიდი ბრძოლა მოხდა»** (იხ. ქვე-
მოთ, გვ. 173).

მართალია, 6811 წელი უდრის 1303 წელს. ხოლო გიორგი პახიმე-
რეს მიერ გადმოცემულ ინციდენტს, თითქოს, 1306 წელს ჰქონდა

ადგილი. მაგრამ მხედველობაშია მისაღები შემდეგი: 1) „ქრონოლოგიური ნუსხა“ პეტრე პოსინისა მიახლოებითა; 2), თვით ტექსტიდან მხოლოდ ის გამომდინარეობს, რომ ინციდენტი მოხდა ალექსი II-ის გამეფების (1297 წლის) შემდეგ და 3) კეისარ ანდრონიკე II პალეოლოგოსის მეფობაში 1282 – 1328 წ.წ). გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ იმ თავებში, რომლებშიაც ანდრონიკე II-ის მეფობაა აღწერილი, ამ ინციდენტის შესახებ ლაპარაკია, დაახლოებით, ამ მეფობის შუა ხანებში.

ეფრემის ქრონიკა

ეფრემმა (Ἐφραίμ), რომლის ბიოგრაფია უცნობია, დაგვიტოვა ლექსად დაწერილი „ქრონიკა“, რომლის დასაწყისი ფურცლები, სადაც წიგნის სათაურიც იყო, დაკარგულია და რომელსაც, ამიტომ, „ქრონიკის“ პირველმა გამომცემელმა Angelo Mai-მ (რომი 1828) პირობითად დააწერა Ἐφραΐμου Χρονικὸς Καίσαρος. „ქრონიკა“ იწყება იულიოს კეისრის (I საუკ.) მოღვაწეობით და თავდება 1261 წლით, ლათინთა ბატონობის დამხობით.

ეფრემს „ქრონიკა“ უნდა დაეწეროს 1313 წლის მახლობელ ხანებში, რაც დასტურდება იმით, რომ „ქრონიკას“ დართული აქვს კონსტანტინეპოლის პატრიარქთა სია (ტაეპები 9565 – 10390), რომელიც იწყება ანდრია მოციქულით (პირველ პატრიარქად არის ნაწარაუდები) და თავდება გერასიმე I-ის პატრიარქობით (გერასიმე პატრიარქად დაჯდა 1320 წელს და მისი მეუფება გაგრძელდა 1321 წლის აპრილამდე). რაც შეეხება თვით ისტორიას, ეფრემის „ქრონიკაში“ ის მოტანილია 1261 წლამდე, როდესაც მიხეილ VIII პალეოლოგოსი 15 აგვისტოს დიდის ზეიმით შევიდა კონსტანტინეპოლის სამეფო სასახლეში:

*Μετὰ προπομπῆς βασιλικῆς καὶ χριστῶν
Ἐισῆλθε χαίρων εἰς ἀνάκτορον μέγα*

«მეფური ზეიმით და ტაშის-კვრით
შევიდა გახარებული დიდ სასახლეში» (ტ. 9563 – 4).

განსაკუთრებით დიდ ადგილს უთმობს ეფრემი კომნენოსებისა და ანგელოსების ეპოქას და ნიკეის სამეფოს ისტორიას.

ეფრემის ქრონიკა მოღწეულია ერთადერთი XIV საუკუნის-ხელნაწერით (Vaticanus 1003; არსებობს მისი, XVIII საუკუნეში გადაწერილი პირი).

გამოცემები: Ephraemi monachi imperatorum et patriarcharum recensio interpretata a n g e l o M a i o , Bonnae 1840, M i g n e PG 143 (1891), 9 – 380.

ბასილი II აზაზგების წინააღმდეგ

Τούτου τὸ βιοῦν ἐκμετρήσαντος
μόρφῃ
 Κληροῦχος ἀρχῆς τῆς πατρῴας
ἐγνόμιας
 2875 Βασίλειος δέδεικτο¹ καὶ
σκηπτουχίας,
 Ὁ Ῥωμανοῦ παιῖς πορφυροβλαστος
κλάδος,
 αὐτοκράτωρ κράτιστος ἐν
στρατηγίαις
 Ἀνταρχίας τάλαντον ἀξήσας
μέγα

 Τὸ μὲν πρὸς αὐτὴν ἐκστρατεῶν
τὴν Ἑω,
 Τὸ δὲ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἄλλους
τῆς Ἑσπέρας
 Ἦ πρὸς μέρη βόρεια καὶ
μεσημβρίας
 Χώρους ἐπήει Βαρβάρων
ἀντιπάλων,
 2395 Δεηλατῶν σφᾶς, πυρπολῶν,
πορθῶν πόλεις
 Ἑρμινά τε φρούρια τῆς μάχης
νόμῳ.
 Καὶ δεῖγμα ἐναργῆς ἢ Σκυθῶν
ἐρημίας,
 Λεία τε Μυσῶν κατὰ τὴν
παροικίαν,
 Περσῶν τ' Ἀβασγῶν² ἐκτριβή
τῶν τ' Ἀβάρων
 2900 Ὡπερ καθεῖλε τὸ θράσος κατὰ
κράτος.

მან (ე. ი. იოანე ციმისხიძე)
 სიცოცხლე სიკვდილით მოიზომა,
 მამაპაპეული ტახტის მემკვიდრედ
 კანონიერად
 ბასილი იქმნა მიჩნეული ამ
 თანამდებობაზე,
 რომანოზის² შვილი,
 მოწითმოსილი ნაშეიერი,
 თვითმპყრობელი, სარდლობაში
 უძლიერესი,
 რომელმაც თვითმპყრობელობის
 ძალა დიდად გაზარდა

 ხან აღმოსავლეთის წინააღმდეგ
 აწყობს ლაშქრობას,
 ხან დასავლეთის თვით
 საზღვრების წინააღმდეგ,
 ან ჩრდილოეთის მხარეებისკენ
 და სამხრეთის
 ადგილებისკენ შეუტია
 მოწინააღმდეგე ბარბაროსებს,
 არბევდა მათ, სწვავდა და
 ანადგურებდა ქალაქებს
 და გამაგრებულ ციხეებს ომის
 კანონით.
 და ამის ნათელი საბუთია
 სკვითთა უდაბნო,
 მიზიელთა დარბევა,
 იგავისებურად,
 გასრესა სპარსელებისა,
 აზაზგებისა³ და ავარებისა,
 რომელთა სიმამაცე მან დასცა
 შემართებით.

¹ ეს უდრის ἐδέδεικτο-ს.
² ბასილი II იყო რომანოზ II-ის (959 – 963) და თეოფანოს შვილი.
³ როგორც ცნობილია, Ἀβασγοί სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა მნიშვნელო-
 ბისაა. ძველ საუკუნეებში, საქართველოს გაერთიანებამდე, Ἀβασγοί წარმოად-

თურქების შეჭრა ბიზანტიაში კავკასიის გზით
კონსტანტინე IX მონომახოსის დროს

Καὶ Πατρίνακαι τῶν Παριστρῶν
 ἔθνος
 Δεηλατοῦντες κατέδραμον τὴν
 Θράκην·
 Σποινδὰς δεδρακότες δὲ Ῥωμαίοις
 τέλοισ
 Τὰς πανοπλίαις κατέθεντο καὶ
 μάχαις.
 Τοῦτου¹ κρατοῦντος Οὐνικόν
 Τούρκων ἔθνος
 Ὀρμώμενον πρὶν ἔξ ὀρών
 Κασσασιων
 Ἐπήλθε πρῶτον Ῥωμαϊσῶν² τοῖς
 ὄροις.

და პაჭანიკებმა, ისტროს
 გასწვრივ მცხოვრებმა ტომმა,
 თრაკია დაარბიეს და
 გაანადგურეს.
 ბოლოს რომაელებთან ზავი
 შეკრეს
 და იარაღი დაჰყარეს, ბრძოლები
 შეწყვიტეს.
 მისი¹ მეფობის დროს თურქთა
 ჰუნურ ტომი
 ჯერ გაემართა კავკასიის
 მთების გადმოლახვით
 და პირველად მოადგა
 რომაიდის² საზღვრებს.

მიხეილ VII პარაპინაკი, მისი ცოლი მარია მართა-ყოფილი

Μιχαὴλ ὁ ἕβδς Κομμαγενητῶν καὶ
 Δοθνα ἦτο ὁ Παραπινάκης ἔτη σ' 8"
 Ἐἶτα Μιχαὴλ Παραπινάκης
 θῆσις³

მიხეილი, კონსტანტინე დუკას ვაჟი,
 ესე იგი პარაპინაკი, ექვსნახევარი წელი
 შემდეგ მიხეილმა, პარაპინაკად
 წოდებულმა,

გენდნენ დასავლეთ საქართველოს მოზინადრე ერთ-ერთ ტომს (კოლხები, ლაზები, აბაზგები, ენიოხები, მისიმიელები და სხვ.) ხოლო იმ დროიდან, რაც ამ აბაზგების მეთაურობით მოხდა ჯერ დასავლეთ საქართველოს გაერთიანება (ე. წ. «აფხაზთა სამეფო»), ხოლო შემდეგ მთელი საქართველოს გაერთიანებაც, ბიზანტიელები Ἄβασιοί-ს ხმარობენ მთელი საქართველოს .გამომხატველი სახელის ტერმინად.

ჩვენი ისტორიკოსისათვის, ეფრემისათვის, ცნობილი ყოფილა ეს ფაქტი და ის „აბაზგებს“ უწოდებს გაერთიანებული საქართველოს მცხოვრებლებს. ხომ გიორგი I-ც, რომელსაც ებრძოდა ბასილი II (და ეს იგულისხმება სწორედ ზემოთ მოყვანილ ნაწყვეტში), მაშინ ბიზანტიურ წყაროებში იწოდება „აბაზგთა მეფედ“ (იხ. გიორგი კედრენე).

¹ მისი, ე. ო. კონსტანტინე IX მონომახოსის დროს (1042 – 1054 წ. წ.) მართლაც, კონსტანტინე IX-ის დროს ცნობილია სელჯუკების მოზღვავება; ტოლრულბეგის მეთაურობით, ბიზანტიის საზღვრებთან 1048 წელს გუასპურაკანში შემოჭრილი თურქთა რაზმები დაამარცხეს ბიზანტიელებმა.

² Ρωαίς, ἰδοίς ე. ო. რომაული ქვეყანა. იშვიათად ხმარებული სახელია „ბიზანტიისა“. ეფრემი ხშირად ხმარობს.

³ θῆσις იგივეა. რაც τοῦπικλην „მეტსახელად“ (იხ. აქვე ტ. 3418).

Κωνσταντίνου παῖς παραλαμβάνει
 τὸ κράτος,
 Χαῖνός τις ἦθος, ἀφελής,
 ἀνειμένος,
 3400 Ἄπαλός, ἀδέξιος εἰς
 κραταρχίαν,
 Τὰ καὶ ἑαυτὸν διέπειν οὐκ
 ἰσχύων,
 Μὴ τοῖ γε κράτος καὶ διοίκησιν
 ἔλων.

 Ἄφισταται πρῶτα τῶν Ῥουσέλιος
 τις,
 Πρὸς τῷδε Καίσαρ καὶ Νέστωρ¹
 τις βεστάρχη,
 3418 Νικηφόρος τε Βρυέννιος
 τοῦπίκλην
 Ὁς παρασήμοις ὠράιστο τοῦ
 κράτους.
 3420 Ἄλλος Νικηφόρος τις
 Βοτανειάτης,
 Ὁς καὶ κατήρξεν τοῦ κράτους
 τῶν Ἀυσόνων.²

 Ὁ Μιχαήλ δὲ γίνεται
 μελαμφόρος³,

კონსტანტინეს ვაჟმა, ხელში
 აიღო სამეფო ტახტი,
 ხასიათით დონდლომ,
 გულუბრყვილომ, უზრუნველომ,
 უმეცარმა, მართვა-გამგეობაში
 გამოუცდელმა,
 თავისი საკუთარი საქმეების
 გამართვაშიც უსუსურმა,
 და სახელმწიფო მართვაშიც
 სრულიად უქნარმა.

.
 ყველაზე ადრე აუჯანყდა ვინმე
 რუსელიოსი,
 შემდეგ კესაროსი და ვინმე
 ვესტარხი ნესტორი,
 და ნიკიფორე, მეტსახელად
 ვრიენიოსი,
 რომელიც სახელმწიფოს
 წარჩინებულთაგანი იყო.
 ბოლოს, (აუჯანყდა) ნიკიფორე
 ბოტანიატე,
 რომელიც დაეუფლა ავსონების
 (ე. ი. რომაელების) ტახტს.

.
 ხოლო მიხეილს შავი ჩოხა
 ჩააცვეს²,

¹ არ არის ნათელი, თუ ვინ არის ეს „ნესტორი“, მაგრამ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება. კონსტანტინე მანასეს „ქრონიკაში“ სწერია: «მეორე პილოსელი ნ ე ს ტ ო რ ი (ასე ეძახდნენ ნიკიფორე ბოტანიატეს (იხ. გეორგიკა VI. გვ. 173).

² Αὐσονες – ეწოდებათ „რომაელებს“. ავსონები წარმოადგენდნენ კამპანიის ტომს; შემდეგ ეს სახელი გავრცელდა, საერთოდ, იტალიელებზე. ჩვენი ავტორი ხშირად ხმარობს ამ სახელს „რომაელების“, ე. ი. „ბიზანტიელების“ აღსანიშნავად („ავსონის“ შესახებ იხ. ზემოთ გვ. 28 – 29).

³ ესე იგი ბერად აღკვეცეს. აქაც, როგორც ზემოთ (წინა გვერდის შენ. 2). ერთმანეთს ემთხვევა კონსტანტინე მანასე და ეფრემი: მანასეს უწერია Μιχαήλ-γίνεται μελαμφόρος (იხ. გეორგიკა VI. 174).

Εἴτε ἄρχιμότης¹ καὶ πρόεδρος γ'
 'Εφέσου²
 3440 Τούτου συνεύθη³ πρὸς γάμου
 κοινωσίαν
 Βοτανειάτης οὐ καλῶς
 συνηζύγη.

შემდეგ კი ეფესოს არქიელი და
 მთავარი იყო.
 მის მეუღლეს² კანონიერი
 ქორწინებით შეეუღლა
 ბოტანიატე, რაც მოსაწონი არ
 იყო.

კონსტანტინე გაბრა

Τοίνυν ἀπάρας βασιλεὺς⁴
 Λοπαδίου
 8960 Ἐπιστρατεύει σὺν στρατιᾷ μυριά
 Τοῖς κατὰ Πόντον Ἀγαρηνοῖς
 βαρβάρους
 Κατακρατοῦσιν τῆς⁵
 Νεοκαισαρέων,
 Σπεύδων μεταλθεῖν⁶ καὶ Γαβρᾶν
 Κωνσταντίνου

ამრიგად, მეფე აიყარა
 ლოპადიონიდან
 და გაილაშქრა უთვალავი ჯარით
 პონტოს გასწვრივ მცხოვრებ
 ბარბაროს აგარიანთა წინააღმდეგ,
 ნეოკესარიას რომ
 დაუფლებოდნენ;
 აგრეთვე უნდა დაესაჯა
 კონსტანტინე გაბრა,

¹ იშვიათი სიტყვაა ἀρχιμότης. მას არ იცნობს ძველი ბერძნული ენა; Soph-hokles-იც არ იხსენებს მას; **მბრეტე ან მბრეთე** ნიშნავს „მსხვერპლის შემწირველს“. ამისდა მიხედვით **ἀρχιμότης** იქნება „მღვდელთ უზუცესი“ ან, მღვდელთ მთავარი“.

² ჩვენ ხომ სხვა წყაროებით ვიცით, რომ მიხეილი ეფესოს მწყემსად იქნა დაყენებული (იხ. გეორგიკა VI, 156, 174).

³ კონსტანტინე მანასეს მსგავსად არც ეგრემი იხსენიებს „მეუღლის“ სახელს. ეს ხომ არის დედოფალი მარიამი, მართა-ყოფილი (იხ. გეორგიკა, VI, 174).

⁴ აქ ლაპარაკია იოანე I კომნენოსზე (1118 – 1143 წ. წ.), რომელიც ილაშქრებს კონსტანტინე გაბრას წინააღმდეგ. ნიკეტა ხონიატე წერს: «იოანე კომნენოსმა გადაწყვიტა დაესაჯა არმენიაკთა თემში შეჭრილი ბარბაროსები და ამავე დროს შეეპყრო კონსტანტინე გაბრა, რომელსაც უკვე კარგა ხანია დაემორჩილებინა ტრაპეზუნტი და მართავდა მას ტირანული წესით» (იხ. გეორგიკა VI, 126 – 127). გარდა იმისა, რომ ნიკეტას და ეგრემს ერთი და იგივე ფაქტი აქვთ გადმოცემული, გამოთქმებიც კი ხვდება ერთმანეთს.

⁵ ბონის კორპუსის გამოცემაში სწერია **τῶν**, სწორი იქნებოდა **τῆς**, როგორც Migne-ის პატროლოგიაშია.

⁶ **μετέλθειναι** ნიშნავს „ვინმეს გავედევნები“ „თავს დავესხმი“, მაგრამ იხმარება აგრეთვე „დასჯის“ მნიშვნელობითაც.

Κατατυραγνέοντα

Τραπεζουνητων.

რომელიც ტრაპეზუნტელების
მტარვალი იყო.

ხალდიის მმართველი ალტუხი

4870 Τοῦτον γὰρ Ἀνδρόνικον¹ ἔντα
 φυγάδα
 Ἐθνῶν τε πολλῶν διαμείψαντα
 τόπους,
 Παρὰ δ' Ἀλτούχῳ τῷ κρατοῦντι
 Χαλδίαις
 Τέλος καταλύσαντα καὶ
 πεπασυμένον
 Ἄλης τε πικρᾶς καὶ μακρῶν
 περιδρομῶν,
 Μετακαλεῖται Μαγούηλ
 αὐτοκράτωρ
 Καὶ δεξιούται δωραεῖς
 φιλοφρόνας
 Καὶ πρὸς πόλιν Οἴναιον στέλλει
 διάγειν,
 Ὅρκους πρὸς αὐτὸν πρὶν γε
 προσδεθεγμένους
 Ὅρκῳ πρὸς αὐτὸν ἀγάτης καὶ
 φιλίας.

ეს ანდრონიკე, რომელიც იყო
 ლტოლვილი
 და მრავალ ხალხთა ადგილები
 გამოეცვალა,
 ხოლო ბოლოს ალტუხთან,
 ხ ა ლ დ ი ს მთავართან
 მისულიყო და იქ ისვენებდა,
 როგორც
 მწარე ხეტიალისაგან ისე გრძელ-
 გრძელი მი-და-მო რბენისაგან, –
 ეს ანდრონიკე თვითმპყრობელმა
 მანუელმა უკან მოიხმო
 და კეთილზრახულად საჩუქრებით
 მიესალამა,
 და ქალაქ ინეონში გაგზავნა
 დროს სატარებლად,
 ისე რომ წინდაწინ მისგან ფიცი
 მიიღო –
 წრფელი მისდამი სიყვარულისა
 და ერთგულებისა.

იბერიელები ბიზანტიის ჯარში

5815 Καθ' ὃν ἀφίκτο σὺν στρατιᾷ
 μισρία

მათ წინააღმდეგ მივიდა
 უთვალავი ჯარით

¹ აქ ლაპარაკია ანდრონიკე კომნენოსზე, რომელიც მანუელ I-ის (1143 – 1180) ბიძაშვილი იყო და, მიუხედავად იმისა, რომ მეტად უსინდისოდ და მოღალატურად იქცეოდა, მაინც კეისრის დიდი წყალობით სარგებლობდა: ხშირად აპატიებდა ხოლმე მის მიერ ჩადენილ ბოროტ საქმეებს. ეს ანდრონიკე შემდეგ, მანუელის შვილის, ალექსი II კომნენოსის თანაკეისარი იყო (1183 წელს), ხოლო 1183 – 1185 წლებში კეისარი გახდა, მის შემდეგ რაც ნორჩი ალექსი II მოაშთობინა.

Στρατηγός Ἀλέξιος Βρανᾶς¹
 τὸ ἐπίκληγ'
 Ὅς δὴ τρέφων ἔρωτα πάσαι τοῦ
 στέφους
 Καὶ τῆνικαὐτὰ συνδρομήν σχῶν
 ταγμαίων,
 Ἀποστατήσας, σύμβολα τῶν τοῦ
 κράτους
 5820 Αὐτῶ περιθεις πρὸς Βυζαντίδα
 τρέχει.
 Καὶ δὴ πρὸ τειχῶν ἠρτίσαστό
 που φθάσας,
 Παιρώμενος λόγους τε τοῖς ὀπλοῖς
 πλέον
 Ἀστυπολιτῶν ὡς ἐνήν καθ'
 ἡμέραν.
 Καὶ βασιλεὺς δὲ στρατιῶν
 συνκλίσας

სარდალი ალექსი, მეტსახელად
 ვრანასი;
 მას ძველადვე ასაზრდოებდა
 გვირგვინისადმი სიყვარული
 და მაშინ, ჰყავდა რა რაზმების
 გროვა,
 აჯანყდა, ძალაუფლების
 ნიშნებით
 აღჭურვილი გაჩნდა
 ბიზანტიონთან.
 და კედლების წინ მოსულმა
 იქვე დაიბანაკა,
 და სიტყვითაც და უფრო
 მეტად იარაღით
 მოქალაქეებს ყოველდღე
 აწუხებდა.
 მეფემ შეკრიბა ჯარი²
 უცხოელ ტომთა ვაჟკაც

¹ ალექსი ვრანა – გამოჩენილი ბიზანტიელი სარდალი ისააკ II ანგელოსის დროს (1185 – 1195 წ. წ.).

² ეს ეპიზოდი ისააკ II ანგელოსის მეფობის ისტორიიდან დაწვრილებით აქვს აღწერილი ნიკეტა ხონიატეს თავისი „ისტორიის“ იმ თავში, სადაც ისააკ II ანგელოსის მეფობის ამბებია გადმოცემული. იქ სწერია, რომ ალექსი ვრანას მიერ მოწყობილი აჯანყების ჩასაქრობად კონრად მონფერატელი (ისააკ ანგელოსის სიმის) მეთაურობით შეკრებილ იქმნა ჯარი. «სულ მოკლე ხანში – წერს ნიკეტა ხონიატე – კომრადმა შეკრიბა ქალაქში მყოფ ლათინთა განცხენოსები, დაახლოვებით ორას ორმოცდაათამდე, ყველანი მამაცნი, და ხუთასი ქვეითა ჯარისკაცი. არა მცირედნი ჩაეწერნენ ჯარში ისმაილიტთა გან და აღმოსავლელი ბერეთელთა გან, რომლებიც სამეფო ქალაქში სავაჭროდ იყვნენ გამოგზავნილი» (CB, p: 499, 7 – 20; გეორგიკა ტ. VI [1966], გვ. 129). რასაკვირველია, ეფრემის ცნობები და ნიკეტა ხონიატეს ინფორმაცია ერთიდაიმავე წყაროდან მომდინარეობს.

ნიკეტა ხონიატე ეფრემი

Λατίνων
 Ἰσμαηλιτῶν
 Ἰβήρων

Ἱταλῶν
 Ἀγαθηῶν
 Ἰβήρων

ბიზანტიის ჯარში მყოფ იბერიელთა შესახებ იხ. ჩვენი შენიშვნები: გეორგიკა, ტ. VI (1966), გვ. 129 – 132.

5825 Ἄνδρων ὀπλιτῶν ἐκφύλων
 ἄλλοθιρῶν,
 Σκυθῶν Ἴταλῶν Ἀγαρηνῶν
 Ἰβήρων,
 Ἰταλιῶτου Κορράδου συμβουλία,
 Ἄντεκατέστη τῷ τυράνῳ πρὸς
 μάχην¹.

მეომართაგან.
 სკვითთა, იტალიელთა, აგარიანთა
 და იბერიელთაგან,
 და იტალიელ კონრადის
 თანაბჭობით
 ბრძოლა გაემართა ტირანის
 წინააღმდეგ

ნიკიფორე ქსანთოპულოსი

Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος XIII – XIV საუკუნის ისტორიკოსია (იგი კონსტანტინეპოლის პატრიარქად იყო 1350 – 1362 წლებში). მის კალამს ეკუთვნის „საეკლესიო ისტორია“, რომელიც 18 წიგნისაგან შედგება და მოგვითხრობს ამბებს ქრისტიანობის დასაბამიდან (ანუ ქრისტეს განკაცებიდან – ἀπό τῆς κατά σάρκα τοῦ Σωτήρος ἐπιφανείας Χριστοῦ ვიდრე VII საუკუნემდე, კეისარ ფოკას გარდაცვალებამდე (610 წლამდე). ამ 18 წიგნის გარდა მოღწეულია აგრეთვე შემდგომი ხუთი წიგნის შინაარსი, საიდანაც ჩანს, რომ ნიკიფორე ქსანთოპულოსი აპირებდა „საეკლესიო ისტორიის“ მოტანას 911 წლამდე, მაგრამ მას ეს განზრახვა სისრულეში ვერ მოუყვანია ¹.

ფიქრობენ, რომ ნიკიფორე ქსანთოპულოსის „საეკლესიო ისტორია“ ორიგინალური ნაშრომი არ არის, არამედ რომ ნიკიფორემ გადაამუშავა X საუკუნის რომელიღაც ავტორის მიერ დაწერილი შრომა, რომელშიც თხრობა 920 წლამდე იყო მოტანილი. თუ ეს ასეა, მაშასადამე, ის წყაროები, რომელთაც ის ასახელებს, მის მიერ კი არ ყოფილა გამოყენებული, არამედ X საუკუნის ავტორის მიერ.

წყაროებად კი ნიკიფორე ქსანთოპულოსი „ისტორიის“ პირველსავე წიგნში ასახელებს ევსევი პამფილეს, ფილონ ალექსანდრიელს, იოსებ ფლავიოსს, კლემენტი ალექსანდრიელს, იპოლიტეს, ერმია სოზომენეს, თეოდორიტე კვირელს, სოკრატე სქოლასტიკოსს, ევაგორის, პრისკე პანიომელს, ზოსიმეს, პროკოპი კესარიელს, აგათია სქოლასტიკოსსა და სხვებს (იხ. PG 145, 606 – 608).

„საეკლესიო ისტორია“ გამოცემულია: Migne, PG 144, 146, 147. აქვეა მოთავსებული ნიკიფორეს ლექსებიც, რომლებიც წარმოადგენენ კეისრების, პატრიარქებისა და სხვა მოღვაწეთა სიებს.

¹ გარდა „საეკლესიო ისტორიისა“ ნიკიფორეს ეკუთვნის „კონსტანტინეპოლის კეისართა და პატრიარქთა კატალოგი.

ნიკიფორე ქსანთოპულოსის ცნობები ქართლის მოქცევაზე

მართალია, ნიკიფორე ქსანთოპულოსის „საეკლესიო ისტორია“ ორიგინალური ნაშრომი არაა და იგი X საუკუნის უცნობი ავტორის თხზულების გადამუშავებულ ვარიანტს წარმოადგენს, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ჩვენთვის მაინც საინტერესოა ის ცნობები, რომელთაც გადმოგვცემს ნიკიფორე ქართლის მოქცევის შესახებ, რადგან ავტორი თვითონ წერს თავისი ისტორიის პირველ წიგნში, რომ იგი იცნობს, სხვა შრომებს შორის, ერმია სოზომენეს, სოკრატე სქოლასტიკოსსა და თეოდორიტე კვირელს. აშკარაა, რომ მისთვის (ან X საუკუნის ანონიმისათვის) ცნობილი იყო, თუ რა ეწერა ამ ისტორიკოსების შრომებში ქართლის მოქცევაზე. მიუხედავად ამისა, მაინც არის ნიკიფორეს „ისტორიაში“ თავისებური ცნობები, ასე, მაგალითად:

1) არც ერთ სხვა ავტორს არ უწერია, რომ იბერთა «ტომი ცხოვრობს არმენიის უშინაგანეს მხარეებში» (οἱαί δέ τό ἐθνός τοῦτο τὰ ἐνδότερα πρὸς Ἀρμενίαν. შეიძლება ადამიანს ეფიქრა, რომ ამ ტექსტის ავტორს ხელთ ჰქონდა ისეთი წყარო, რომელიც ერთმანეთში ვერ არჩევდა არმენიის მხარეებს პონტოს მხარეებიდან, ჩავუკვირდეთ უფრო ყურადღებით ტექსტს:

იბერთა «ტომი ცხოვრობს არმენიის უშინაგანეს მხარეებში, რომლებიც მიმართული არიან ჩრდილოეთისკენ და ექსტინის პონტოსკენ». ბერძნულ ტექსტში სწერია πρὸς τὸν Ἐσσηνον... τ ὁ π ο ν. გამოთქმა Ἐ ὑ Ἴ ἔ ἰ ν ο ν τ ὁ π ο ν, საერთოდ, არ გვხვდება, აქ უნდა იყოს, ჩვენი კონიექტურით, Ἐσσηνον τ ὁ π ο ν. მაშასადამე, ავტორი ამბობს, რომ იბერთა ტომი ცხოვრობს არმენიის იმ უშინაგანეს მხარეებში, რომლებიც ჩრდილოეთით არის (იგულისხმება არმენიის ჩრდილოეთით) და შავი ზღვისკენ.

როგორც ჩანს, ამის დამწერს ხელთ აქვს ისეთი წყარო, რომელიც კარგად იცნობს ბიზანტიის აღმოსავლეთ საზღვრებზე მდებარე Armenia Prima, Armenia Quarta, რომელთა საზღვარზე აღმოსავლეთისაკენ და ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ მოთავსებულია იბერია, ის იბერია, რომელსაც კოსტანტინე პორფიროგენეტი (X საუკუნეში) იცნობს როგორც არტანუჯის იბერიას. მეათე საუკუნეში, რასაკვირველია, მოსალოდნელია ასეთი გაგება იბერიისა (მაგრამ იბერიის მოქცევა ეხება არა არტანუჯის იბერიას). ნიკიფორეს წყაროში ეწერა, ალბათ, ისე, როგორც აქვს სოზომენეს: οἱαί δέ πρὸς

Ἄρμενιαν ἐνδότερον πρὸς ἄρκτον „ცხოვრობდა არმენიელთა ქვეყნის იქით, შიგნით, ჩრდილოეთისაკენ“.

2) მივაქცევთ ყურადღებას იმასაც, რომ ნიკიფორე იცნობს იმ შეხედულებას, რომ ქართლის იბერები „არიან ისპანიის იბერთაგან გადმოსახლებული“¹. საგულისხმოა, რომ ეს შეხედულება, რომ ქართლის იბერები ისპანიის იბერთა მონათესავენი არიან, X საუკუნეში ფართოდ არის გავრცელებული. მოვიგონოთ, თუ რას ამბობს იოანე მთაწმიდელი, რომელიც მცირეწლოვან ექვთიმესთან ერთად აპირებდა წასვლას «სპანიად... რამეთუ ასმიოდა, ვითარმედ ქართველნი არამცირედნი ნათესავენი და ერნი მკვდრ არიან მუნ» (ცხოვრება იოვანესი და ეფთჳმესი, 1946, გვ. 24).

3) ნიკიფორე ქსანთოპულოსთან განსხვავებულია აგრეთვე იმ ავადმყოფი ბავშვის ვინაობა, რომლის დედა სხვადასხვა ქალებთან გზავნის მოსარჩენად ბავშვს და რომელსაც ბოლოს ტყვე-ქალთან (ნინოსთან) მიიყვანენ განსაკურნავად. სხვა ისტორიკოსთა ცნობით, ეს ავადმყოფი ბავშვი იყო შვილი ერთი სოფლელი დედაკაცისა; ნიკიფორეს გადმოცემით კი იგი არის მეფის შვილი (ე. ი. მირიანისა და ნანას შვილი). ნიკიფორეს შრომაში ასეთი ვარიანტი შემთხვევითი კი არ არის; ეს არის მისი ძირითადი კონცეფცია, შემუშავებული გარკვეული მოფიქრებისა და დაგეგმვის შედეგად. შემდეგ პარაგრაფში ნიკიფორე გარკვევით იმეორებს იმავე კონცეფციას: «ცოტა ხნის შემდეგ მან (ტყვე-ქალმა) გადაარჩინა თვით ის ქალი, ბავშვის დედა, რომელიც შეპყრობილი იყო უკურნებელი სენით».

4) ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ის გარემოებაც, რომ ნიკიფორე იხსენიებს „ლოგოსებს“: «დედოფალმა მასზე მომხდარი გავლენის წყალობით (ე. ი. რომ იგი განიკურნა უკურნებელი სენისაგან) შეიღწო სიტყვათა ჭეშმარიტება: τὰ λημέδες διαγινούσα τ ὰ ν λ ὀ γ ῶ ν.

5) საგულისხმოა ისიც, რომ, როდესაც ნადირობის დროს ბურუსი ჩამოწვა, მეფემ ლოცვა-ვედრებით მიმართა «მშობლიურ ღმერთებს» (τοὺς πα τ ρ ὰ ο υ ς ἐπεκαλεῖτο θεοὺς). სხვა ისტორიკოსებსაც აქვთ აღნიშნული ეს გარემოება, ხოლო ამ ღმერთებს „მშობლიურს“ მხოლოდ ნიკიფორე უწოდებს.

სოკრატე წერს: მიმართა ღმერთებს, რომელთაც ის თაყვანს სცემდა (τοὺς θεοὺς ἐπεκαλεῖτο, οὗς ἐσεβεν).

¹ საჭიროდ ვთვლით აღვნიშნოთ, რომ საეკლესიო ისტორიკოსთაგან მხოლოდ სოკრატე სქოლასტიკოსია, რომ იცნობს ქართლის იბერთა და ისპანიის იბერთა ნათესაობას (ἀποικοὶ δὲ εἰσὶν Ἰβήρων τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ) და იმასაც რომ სწეული ბავშვი მეფის შვილი იყო.

ἘΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Liber VIII, caput XXXIV

Περὶ τῶν Ἰβήρων, ὅπως
εἰς τὴν εὐσεβῆ πίστιν
ἐφωδηγῆθησαν

VIII, 34

Ὡσπερ δὲ καὶ Ἰβήρες¹ ἔθνος
δὲ τοῦτ' ἰβάρβαρον τε καὶ μαχι-
μώτατον, τὰ Χριστιανῶν κατησ-
πάσαντο, Κωνσταντίνου τὴν αὐτο-
κράτορα Ῥωμαίους διέποντος.
Οἶκει δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο τὰ ἐνδὲ-
τερα τῆς Ἀρμενίας πρὸς Ἄρκτον
καὶ πρὸς τὸν Ἐξείνιον ἀπονεύον-
τα πόντον¹, ἄποικοι ὄντες τῶν ἐν
Ἰσπανίᾳ Ἰβήρων. Ἠγήσατο δὲ
τῆς θρησκείας αὐτοῖς γυνὴ τις
αἰχμαλώτος· ἣ τὰ τε ἄλλα καὶ
σώφρων οὖσα, οὐδ' ἐν αἰχμαλω-
σίᾳ καιψοφῆμέ τι τῆς φιλοσόφου
διδάχτης, καὶ τῆς θεοσεβούς πολι-
τείας. Νύκτωρ γὰρ καὶ μεθ' ἡμέ-
ρων πολλὴν τινα ἄσκησιν ἐπεδείκ-
νυτο· βαθεῖα τε συνέζη νηστεία,
καὶ συντόνοις ἐκέχρητο προσευ-
χαίς. Οἱ δὲ βάρβαροι τὸ ξένον
τῆς διδάχτης ἑρῶντες· ἐμάμαζον
τὰ πραττόμενα, καὶ ἔτου χάριν
τοιαῦθ' αἰρεῖται· διεπυθάνοντο.
Ἡ δ' ἀφελῶς οὕτως· καὶ ἀπλῶς
οὕτω χρῆται· σέβειν Χριστὸν τὸν
τῶν θεῶν υἱὸν εἰσηγεῖτο. Οἱ δὲ
ἀκούοντες τὸ τε ὄνομα καὶ τὴν
θρησκείαν τοῦ τιμωμένου, ἐν
ἐκπλήξει πεποιήγυτο.

იბერთა შესახებ, თუ როგორ
იქნენ ისინი წარმართებული
სათნო სარწმუნოებისთვის
ასევე იბერებიც; ეს ტომი
ბარბაროსია და მამაცად მეზრ-
ძოლი; მათ მიიღეს ქრისტიანთა
სარწმუნოება, როდესაც რომა-
ელთა თვითმპყრობელი იყო კონ-
სტანტინე. ეს ტომი ცხოვრობს
არმენიის უმინაგანეს მხარეებში,
რომლებიც მიმართული არიან
ჩრდილოეთისაკენ და ევქსინის
პონტოსკენ; ისინი არიან ისპა-
ნიის იბერთაგან გადმოსახლებულ-
ნი. მათი წინამძღოლი სარწმუ-
ნოების საქმეში იყო ერთი ტყვე-
ქალი. ეს ქალი სხვა რამეებშიაც
სათნო და უზადო იყო და ტყვეო-
ბაშიც არ შეუწყვეტია ბრძნული
წესები და ღვთივსათნო ქცევა.
ღამითაც და დღისითაც დიდს გან-
დეგილობას ამჟღავნებდა: ღრმა
მარხულობას მისდევდა და გა-
მუდმებულად ლოცულობდა. ხო-
ლო ბარბაროსები რომ ხედავ-
დნენ ცხოვრების უცხო წესს,
უკვირდით მათ ეს ამბავი და
კითხულობდნენ, თუ რის გულის-
თვის რჩეობდა ის ასეთ. ცხოვ-
რებას. ის კი ეუბნებოდა, რომ
ღმერთის ძის, ქრისტეს, თაყვა-
ნისცემა სწორედ ასე მარტივად

არის საჭირო. თაყვანის საცემელის სახელი და რწმენა რომ ესმო-
დათ, დიდს გაკვირვებას ეძლეოდნენ.

¹ τόπον codd., πόντον ზვ. კონიექტურა.

Τούτων γινομένων, συνέβαινε τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν εἶτι νήπιον ὄντα δεινῶς ἀσθενεῖν. Ἐθεὶ δέ τινα ἐγγωρίῳ τὸν παῖδα ἢ μήτηρ παρὰ ταῖς ἄλλαις ἔπειπε γυναιξίν, ὡς ἂν γ' εὐπόριστος ἢ τοῦ κάμνοντος ἀπαλλαγὴ γένηται.

Ὡς δὲ περιαχθίεις ὁ παῖς ὑπὸ τῆς τροφῆς, οὐδαμῇ τὴν ἀπαλλαγὴν εὗρισσε, τέλος ἐπὶ τὴν αἰχμάλωτον ἄγεται. Ἡ δὲ παρουσία πολλῶν οὐδέν τι τῶν ἐξ ὕλης ἐπιπλάστων φαρμάκων προσήγε· μηδὲ γὰρ εἰδέναι διετείνετο· ἀνακλίνασα δὲ κατὰ τὸ ἐκ τριχῶν ἐκείνη προσὸν διερρηγῆς ὑφασμα, ἀπλοῦν προσήγεν αὐτῇ φάρμακον, τὴν κλήσιν ἐκείνη ἐπέδουσα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ ἦδη τεθνῆξαι προσδοκώμενος παραχρήμα, γενομένης εὐχῆς, ἐξάντης ἦν τοῦ δεινοῦ. Ἐξ ἐκείνου δ' ἐν φήμαις ἦν ἢ γυνή, γνῶριμὸς τε τῇ μητρὶ καθίστατο τοῦ παιδός, καὶ ταῖς ἄλλαις γυναιξὶ τῶν βαρβάρων.

ამასობაში მოხდა შემდეგი: მძიმედ გახდა ავად მეფის ძე, ჯერ კიდევ ნორჩი ადგილობრივი ჩვეულებისდა მიხედვით დედამ გაგზავნა ბავშვი სხვა ქალებთან, რათა უფრო ადვილი გამხდარიყო ავადმყოფის მორჩენა.

მის შემდეგ რაც ძიძამ ბავშვი შემოატარა სხვადასხვა ქალებთან და ვერსად პოვა მოსარჩენი საშუალება, ბოლოს ტყვე-ქალთან მოიყვანა იგი. ხოლო ამას, მრავალთა თანდასწრებით, არავითარი ნივთიერი წამლებისაგან შეზავებული რამ არ გამოუყენებია, არც ამზობდა ვიცი ასეთი რამო; მან გახვია ბავშვი ბალნისაგან მოქსოვილ სამოსში, რომელიც ზედ ჰქონდა და რომელიც უკვე დამდნარი იყო, და მის მიმართ იხმარა უბრალო წამალი; შეულოცა მას ქრისტეს სახელით. და ის, ვინც უკვე სასიკვდილოდ იყო განწირული, უცებ, როგორც კი ლოცვა იქნა შესრულებული ტყვე-ქალის მიერ,

განთავისუფლდა განსაცდელისაგან. ამ დროიდან ამ ქალმა სახელი გაითქვა, ცნობილი გახდა როგორც იმ ბავშვის დედისათვის, ისე ბარბაროსთა სხვა ქალებისათვისაც.

Ὅν πολλῶν δ' ὕστερον καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν μητέρα τοῦ παιδός ἀνιάτῳ πάθει γενομένην κατὰσχετον τὸν ἴσον τρόπον διέσωζεν· παρήγει τε τοῦ λοιποῦ ἐκείνη τὸ σέβας νέμειν καὶ τὴν χάριν ἔχειν, ὅς τῶν ἀγαθῶν ἐστὶ πρῦτανις καὶ τῆς ἀληθινῆς ὑγείας

ცოტა ხნის შემდეგ მან გადაარჩინა თვით ის ქალი, ბავშვის დედა, რომელიც შეპყრობილი იყო უკუზრუნებელი სენით, მოარჩინა იმავე წესით. ბოლოს, კიდევ დაარწმუნა სათნოება გამოეჩინა და მაღლი შეეწირა იმისათვის, ვინც არის სიკეთეთა

δοτήρ, και ζωής και βασιλείας
αὐτῆς. Τοῦτον δ' εἶναι Χριστόν,
τὸν ἀληθινὸν Λόγον. Ἐπειτα καθ'
ἐκάστην φοιτῶσα, τὰ ῥωστικά
τῆς εὐσεβείας προσήγεν αὐτῇ
φάρμακα. Ἡ μὲν οὖν βασίλισ,
πεῖρα τοῖς ἐπ' αὐτῇ γεγενημένοις
τάληθές διαγνοῦσα τῶν Λόγων,
τὰ Χριστιανῶν ἐπρέσβευεν ἤδη,
καὶ ἐν ὑπερβαλλούσαις τὴν ἀνθρω-
πον ἦγε τιμαῖς·

Βασίλευς δὲ τὸ τάχος και τὸ
τῆς ὑγείας φάρμακον παρὰ τῆς
γαμετῆς μαθὼν, δῶροις ἀμείβεσ-
θαι ἤθελεν. Ἐκείνη δὲ μὴ δεῖν
αὐτοῦ χρημάτων ἔλεγεν· ἔχειν
γὰρ ἀρκοῦντα πλοῦτον Χριστόν·
καὶ γ' ἐν δῶροις εἶναι μεγάλους
εἶγε καὶ αὐτοὶ ἔλοιντο ἐπίσης
φιρησκέειν. Ταῦτα λέγουσα, ἔπισ-
θεν τὴν δόσιν, ἀδράν γε οὖσαν,
ἀνέπειπεν.

Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν ἡρέμα πως
τὸ ἐξ ἐκείνου ἢ γαμετῆ, παρα-
πίθουσα τὴν καλὴν ἀπάτην κατ'
ἀντίπαλον τῇ Εὐα διακειμένη·
ὑπέτιθει γὰρ σέβειν ὅν ἡ γυνὴ
καταγγέλει θεόν, μέγαν τε ὄντα,
καὶ τοῦ ῥάστου ἔχοντα ὅπως ἂν
ἐθέλοι ποιεῖν· βασιλείας τε ἐν
τῷ καθεστῶτι μένειν, τοὺς τ'
ἀδούξους ἐπιφανεῖς καθιστᾶν· καὶ
ἐκείνην ἔχειν τοὺς μικροὺς ἀπρόον

მიზეზი და მომნიჭებელი ჭეშმა-
რიტი ჯანმრთელობისა, სიცოცხ-
ლისა და თვით მეუფებისა. ეს
არის ქრისტე, ჭეშმარიტი სიტყ-
ვა. შემდეგ ყოველ დღე მოდიოდა
და მოჰქონდა მისთვის კეთილ-
სათნოების გამამაგრებელი წამ-
ლები. და, აი, დედოფალმა მასზე
მომხდარი გავლენის წყალობით,
შეიცნო სიტყვათა ჭეშმარიტება,
ქრისტეანეთა რწმენა შეიწყნარა
და ზეჰარბი პატივით აავსო ეს
დედაკაცი.

ხოლო მეფემ შეიტყო თუ არა
თავისი ცოლისაგან ჯანმრთელო-
ბის წამლის სწრაფი მოქმედების
შესახებ, მოინდომა დაესაჩუქრე-
ბინა ტყვე-ქალი. მაგრამ მან გა-
წყუცხადა – შენი ფული არ მჭირ-
დებაო; მე მაქვს საკმარისი სიმ-
დიდრე – ქრისტეო; დიდი საჩუ-
ქარი იქნება ჩემთვის, თუ თქვენ
იმავე სარწმუნოებას აირჩევთო,
ეს თქვა და უკან გაუგზავნა მე-
ფეს საჩუქარი, რომელიც კარგა
დიდი იყო.

ამ დროიდან მოკიდებული
მეუღლე ნელ-ნელა უჩიჩინებდა
მას [გ. ი. მეფეს] და უნერგავდა
ლამაზ ცთუნებას საწინააღმდე-
გოდ ევას ცთუნებისა: სახელ-
დობრ, ურჩევდა თაყვანი ევა
იმისთვის, ვისაც ტყვე-დედაკაცი
ღმერთად აცხადებდა, რომელიც
იყო დიდი და რომელიც ადვი-
ლად აკეთებდა იმას, რასაც მო-
ისურვებდა: სამეფოებიც არსე-

μεγάλους ποιεῖν, καὶ τοῖς θειοῖς διασώζειν.

მოჰყავს; მას შესწევს ძალა მცირენი სწრაფად განადიდოს და სახიფათო მდგომარეობაში მყოფნი გადაარჩინოს.

Εὐ τοίνυν οὕτω λεγοῦσθης τῆς γυναικός, ὁ τῆς Ἰβηρίας ἡγούμενος ἐμαλλάσσετο μὲν τοῖς λόγοις· ἀμφίβολος δ' ἦν, ὑπειδόμενος νεωτερίζειν, αἰδοῦμενός τε ἄλλως μεταλλάσσειν τὰ πάτρια.

Καὶ δὴ ποτ' ἐξελιθὼν σύναμα τοῖς ἀμφ' αὐτόν, ἐθήρα. Ὁμίχλη δέ τις βαθεῖα καταχυθίεσσα τοῖς ὄρεσι, σκότος ἐποίει βαθῦν· καὶ τὸ συνηρεφές τῆς ἕλης ἀποφράξαν, νύκτα τὴν ἡμέραν εἰργάζετο. Ἄπορος δ' ἦν ἡ θήρα, καὶ ἡ ὁδὸς ἀδιέξοδος. Δείσαντες δ' ἕκαστος βπῆ ἔτυχεν ἐσκεδάννυντο. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἁλώμενος μόνος, τοὺς πατέρας ἐπεκαλεῖτο θεούς.

Ὡς δ' οὐδὲν ἤττον ἦν τὸ θειόν, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἀπροσδοκῆτοῖς ἐμπεσὼν, τὸν τῆς αἰχμηλῶτου ἐνενόει Θεόν· καὶ κατὰ νοῦν τοῦ λοιποῦ σέβειν ἐκείνον διανοεῖτο, εἰ τὸ παρὸν γε διαδράσοι κακόν.

Ταῦτ' εἰς νοῦν βαλλομένῳ, τὸ μὲν σκότος εὐθύς ἐλύετο· λαμπρὰ δ' αἰθήρα μετέβαλλε, τῆς ἀκτίως προσβαλλούσης τῆ ἕλη.

ბულ მდგომარეობაში რჩებიან და უღირსნიც სააშკაროოზე გა-

ტყვე-ქალი რომ ასე ამზობდა, იბერიის წინამძღოლი თანდათან ლმობიერი ხდებოდა ამ სიტყვების გავლენით; ხოლო მაინც მერყეობდა, ეჭვით უყურებდა სიახლეს და ვერ ბედავდა მშობლიური სარწმუნოება შეეცვალა.

და, აი, ერთხელ [ქსანთოპულოსი] გავიდა თავისი ამალით სანადიროდ. რაღაც სქელი ნისლი ჩამოწვა მთებიდან და დიდი სიბნელე ჩამოვარდა; უღრანი ტყეც აბრკოლებდა; დღეს ღამედ აქცევდა. შეუძლებელი იყო ნადირობა, გზაც აღარ ჩანდა სასიარულოდ. მხლებლებს შეეშინდათ და თითოეული სადაც მოხვდა, დაიქსაქსნენ. აგრეთვე მეფეც მარტოდ-მარტო აღმოჩნდა და მშობლიურ ღმერთებს მოუწოდებდა დასახმარებლად.

რადგან [ამ ლოცვა-ვედრებიდან] არაფერი გამოვიდა, როგორც ხდება ხოლმე, როდესაც მოულოდნელად უბედურება დაატყდებათ, მეფეს გაახსენდა იმ ტყვე-ქალის ღმერთი; და გონებაში გაივლო: ამიერიდან მას ვცემ თავვანს, თუ ახლანდელ უბედურებას ამაცდენსო.

ეს რომ გაიტარა გონებაში, წყვილიანი მაშინვე გაქრა; მბრწყინავმა ცამ გამოანათა და ტყეს სტყორცნა შუქი.

Καὶ χαίρων ἐπὶ τὸν οἶκον ἔλθῶν, τῇ γυναικὶ τὸ συμβάν ἠδέως κατέλεγε. Καὶ αὐτίκα τὸ γύναιον μετεστέλλετο· καὶ τὴν τρόπον φησικαίειν φερμότερον ἦται διδάσκεισθαι. Τῆς δ' εἰσηγουμένης, ὅσα γε ἦν εἰκὸς λέγειν, τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀθροίσας, ἐπὶ κοινῷ τῷ πλήθει δημηγορῶν, τὰς διὰ τῆς αἰχμαλώτου γεγενημένης τῷ ἐκείνου οἴκῳ εὐεργεσίας ἐξηγγελλε. Μήπω δὲ μνηθεὶς τὰ τοῦ θόγγματος, τοῖς ὑπηκόοις μετεδίδου τὰ τῆς βουλής· καὶ ἀροῦν τὸν Χριστὸν ὁμοῦ σέβειν φιλοτίμως ἡροῦντο.

ბის წესებს, მაგრამ ქვეშევრდომებს მოახსენა თავისი სურვილი; და იმათაც მყის აირჩიეს დიდის სწრაფვით ქრისტეს თაყვანისცემა.

Καὶ τάχος ὅσον τῆς γυναικὸς τὸ σχῆμα διαγραψάσης, ἐκκλησίαν ἀνίστων περιφανῆ. Κἀκεῖνος μὲν τοὺς ἀνδρας, ἡ δὲ γυνὴ σὺν τῇ αἰχμαλώτῳ τὰς γυναίκας σπουδαίως ἐπὶ τὴν φησικαίαν ἐνήγον.

Περικύκλω δὲ καὶ περιβόλον ἔβαλον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς κίονας σχοινοῖς δὴ τισιν ἀνιμῶντας ταῖς βάσεσιν ἦδραζον, ὁ μὲν πρῶτος καὶ δεύτερος κίων εὐπετῶς κατὰ χώραν ἐγένετο· τῷ δὲ τρίτῳ δυσχερῆς ἦν καὶ ἐργώδης ἡ στάσις. Οὕτε γὰρ ἐπήρχει τέχνη τῷ μηχανήματι, οὔτε μὴν τῇ βία τῶν ἑλκόντων ὑπήκοος ἦν, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐφελκομένων τοῖς μηχανήμασιν.

როდესაც მეფე გახარებული შინ დაბრუნდა, სიამოვნებით უამბო ცოლს ყველაფერი, რაც გადახდა. და მაშინვე ის დედა-კაცი დაიბარა და დაბეჯითებით მოსთხოვა ესწავლებინა, თურა წესით იყო საჭირო ღვთის თაყვანისცემა. როდესაც [იძქალმა] განმარტა, თურა იყო საჭირო რომ ეთქვათ, მეფემ შეკრიბა თავისი ქვეშევრდომები, სიტყვით მიმართა ხალხს კრებაზე და განუცხადა, თურა კეთილი საქმეები უყო ტყვე-ქალმა მის ოჯახს. თუმცა ის ჯერ კიდევ არ იყო ზიარებული ახალი სარწმუნოე-

და მაშინვე, როგორც კი ტყვე-ქალმა გეგმა დაუხაზა, ბრწყინვალე ეკლესია ააგეს და მეფემ ვაჟკაცები, ხოლო მისმა მეუღლემ ტყვე-ქალთან ერთად დედაკაცები დიდის მონდომებით [ახალ] სარწმუნოებას აზიარეს.

გარშემო გალავანიც შემოარტყეს. ხოლო როდესაც სვეტები რაღაც თოკებით ზევით ასწიეს და საფუძვლებზე დაუშვეს, ერთი სვეტი და მეორე სვეტი მაშინვე დაეშვნენ თავიანთ ფუძეებზე; ხოლო მესამის დაშვება თავის ადგილას ძნელი და მძიმე შეიქმნა. არც მანქანური საშუალება გამოდგა, ვერც მთრეველთა ძალას დაემორჩილა; ბევრნი იყვნენ, რომელნიც მანქანებით ათრევდნენ [ამ სვეტს].

Ὡς δ' ἐπεγένετο νύξ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες οἴκαδε ἦσαν· μόνη δὲ ἡ αἰχμαλώτος τῷ χώρῳ παρέμενε, εὐχαῖς ἰλεουμένη τὸ θεῖον, ὡς ἂν εὐχερῆς ἢ στασίς τῷ κίονι γένοιτο. Ἄχρι γὰρ τοῦ μέσου ὀρθωθεὶς, ἐγκάρσιος ἔμενε, τῆς ἄλλης ἀρχῆς προσερεισθείσης τῆς καὶ πάμπαν ἀκινήτου μενούσης. Τοῦτο δὲ προυχῶρει, ἔν' ἡ τοῖς Ἰβηρσι τὰ πρότερα βέβαια καὶ τὰ περὶ τὸ θεῖον μᾶλλον ἐν ἀσφαλεῖ καταστασίῃ. Περὶ γὰρ τὴν ἕω εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἰόντες, θαυμασίον οἶον καὶ ὀνειρῶ προσεοικὸς ἄντικρυς καθέωρων. Ὁ γὰρ πρὶν ἀκίνητος κίων ὀρθὸς ἦν μικρῷ διαστήματι, ὑπεράνω τῆς ἰδίας βάσεως ἀνωρούμενος. Ἐν ἐκκλησίῃ δὲ πάντων γεγενημένων, καὶ τὸν Χριστὸν μόνον ἀληθινὸν ὁμολογούντων Θεόν, ἐπ' ὄψει πάντων ἡρέμα διολισθήσας αὐτόματος, καὶ κρείττον τέχνης προσηρμόσθη τῇ βάσει. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ λοιποὶ κίονες εὐχερῶς ἐστηρίζοντο.

ვისთავად ჩამოცოცდა და უფრო უკეთ, ვიდრე მანქანებით, თავის საფუძველს მიერთო. შემდეგ დანარჩენი სვეტებიც ადვილად მოერგო.

Οἱ δ' Ἰβηρες ἐντείνθη σπουδῇ τῇ πάσῃ τὸ ἔργον ἐτέλουν. Ἰποτιθείσης δὲ τῆς αἰχμαλώτου πρέσβεις πέμποντες Κωνσταντῖνῳ, σπονδὰς ἤτουν, καὶ συμμαχεῖν ἤροῦντο Ῥωμαίοις. Ἀνθ' ὧν ἱερέας καὶ Θεοῦ λειτουργοὺς τῷ ἔθνῃ ἐδέοντο καθιστᾶν. Ἦν δὲ πρέσβειων ἐπὶ κοινὸν τὰ παρ'

რომ დადამდა და სხვები ყველანი სახლებში წავიდ-წამოვიდნენ, მხოლოდ ის ტყვე-ქალი ადგილზევე დარჩა და ლოცვით ევედრებოდა ღვთაებას, რათა გაეადვილებინა სვეტის დადგმა თავის ადგილას. შუამდე რომ გაიმართა, მოღრეცილად დარჩა. ხოლო როდესაც მეორე ბოლო მიუსწორეს, პირველიც მთლად უძრავად დარჩა. ეს რომ მოგვარდა [ამან შეუწმო ხელი იმას], რომ იბერთათვის წინათ მომხდარი უეჭველი გამხდარიყო და ღმერთის რწმენაც უფრო მტკიცედ დადგენილიყო. რომ გათენდა და ეკლესიაში მოვიდნენ, დაინახეს რაღაც საკვირველი და პირდაპირ სიზმრის მსგავსი რამ: წინათ რომ უძრავად იყო სვეტი, [ახლა] პირდაპირ იყო, ოდნავ დაშორებული, ზედ საკუთარ საფუძველზე დაკიდებული. ყველანი განცვიფრებამ მოიცვა, და ერთად-ერთ ჭეშმარიტ ღმერთად მხოლოდ ქრისტე აღიარეს, ყველას დასანახავად ნელ-ნელა თავისთავად ჩამოცოცდა და უფრო უკეთ, ვიდრე მანქანებით, თავის საფუძველს მიერთო.

ხოლო იბერებმა შემდეგ მთელი თავისი სწრაფვით საქმე ბოლომდე მიიყვანეს. შემდეგ ტყვე-ქალის რჩევით ელჩები გაგზავნეს კონსტანტინესთან და სთხოვდნენ ზავს და რომაელებთან მოკავშირეობას ირჩევდნენ. სამაგიეროდ სთხოვდნენ დაედგინა [იბერთა] ტომისთვის მღვდელნი

ἐκείνοις γενόμενα διελθόντων, καὶ ὡς ἔτοιμοι εἶεν πανδημίῃ σέβειν Χριστὸν τὸ πᾶν ἔθνος, ὑπερφυσῶς ἦδετο βασιλεύς· καὶ τάχος ἦσαν ὀπίσω ἀνέπεμπε τοὺς πρέσβεις τὰ κατὰ γνώμην ἐκείνοις ἅπαντα διαπεπραγμένους.

რაც შეიძლებოდა მალე უკანვე გაგზავნა ელჩები; შეასრულა ყველაფერი, რასაც ისინი მოითხოვდნენ.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον Ἰβήρες τὸ κατὰ Χριστὸν ἠσπάσαντο κήρυγμα· καὶ εἰσέτι νῦν προϊόντι χρόνῳ ἐπιμελῶς ἐξέχονται τοῦ σεβασματός (Migne, PG 146, 125—129).

და ღვთისმსახურნი. როდესაც ელჩებმა საჯარო კრებაზე უამბეს ყველაფერი, რაც მათთან მოხდა, და რომ მთელი ხალხი მზად იყო საყოველთაოდ ეცნოთ ქრისტეს თაყვანისცემა, მეფე ძალიან ნასიამოვნები დარჩა; და

აი, ამგვარად მოხდა, რომ იბერებმა მიიღეს ქრისტეს მოძღვრება. ამდენი ხანი გავიდა და დღემდე დიდი სწრაფვით მისდევნენ ქრისტეს თაყვანისცემას.

ევაგრი პონტოელი

Περὶ Εὐαγρίου τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ

XI, 42. Μετὰ γε μὴν τὸν Σύρον Ἐφραῖμ ἐπισημοτάτω ἐγενέσθη καὶ τὴν κατ' ἄμφω φιλοσοφίαν Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Εὐάγριος ὁ Αἰγύπτιος. Ἀλλὰ περὶ μὲν Διδύμου, τίς τε ἦν, καὶ ὅσα συγγράμματα καταλέλοιπεν, ἐν τῇ ἐνάτῃ μοι δείληται τῶν ἱστοριῶν· περὶ δὲ Εὐαγρίου βραχεία διεξελθεῖν δίκαιον, εἰ καὶ ἄμφω περὶ τὸ ἰγιές τῆς πίστεως δόγμα χωλαίνοντες ἦσαν, καίπερ πλείστα λόγων βέλη κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἀφιέντες ἐχθρῶν.

ლობენ, მაგრამ მეტი წილი თავიანთ სიტყვათა ისრებისა გასროლილი აქვთ ჭეშმარიტების მტრების წინააღმდეგ.

Οὗτος ἐξ Ἰβήρων εἶχε τὸ γένος, οἱ περὶ τὸν Εὐξείνιον οἰκοῦ-

ევაგრი ფილოსოფოსის შესახებ, მისი ცხოვრებისა და ყოფაქცევის შესახებ

XI, 42. ევრემ ასურის შემდეგ ყველაზე უფრო შესანიშნავი იყენენ ფილოსოფიის ორივე დარგში დიდძალ ალექსანდრიელი და ევაგრი ეგვიპტელი. მაგრამ დიდძალის შესახებ – თუ ვინ იყო ის და რა თხოულებები დაგვიტოვა – ამაზე მე მოთხოვნილი მაქვს „ისტორიების მეცხრე წიგნში; ხოლო ევაგრის შესახებ კი მართებული იქმნებოდა მოკლედ [მაინც] შეამზნა. თუმცა ისინი ორივენი სარწმუნოების სალი დებულების მიმართ კოჭლობენ, მაგრამ მეტი წილი თავიანთ სიტყვათა ისრებისა გასროლილი აქვთ ჭეშმარიტების მტრების წინააღმდეგ. ეს იყო თავისი შთამომავლობით იბერთაგან, რომლებიც

σι πόντον. Σοφός δὲ λίαν καὶ
ἐλλόγιμος ὁ ἀνὴρ ἐγερόνει· καὶ
λεπτός μὲν νοῆσαι, φράσαι δὲ τὸ
νοηθὲν καὶ λίαν δευός (Migne,
PG 146, 717).

ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს
მიდამოებში. იყო კაცი ბრძენი
და ბრწყინვალე; დახვეწილი იყო
ჭკუით, ხოლო ნააზრევის გამო-
თქმაში იყო მეტად მკაცრი.

ნიკიფორე ქსანთოპულოს ცნობები ევგარი პონტოელის შესახებ

1959 წლის აპრილში აკად. ვ. კეკელიძემ აკადემიის ერთ-ერთ სხდო-
მაზე საჯარო მოხსენება წაიკითხა „მეოთხე საუკუნის უცნობი ქართ-
ველი მწერალი“, რომელმაც ფართო გამოხმაურება ჰპოვა როგორც
თვით იმ სხდომაზე, ისე შემდეგაც ჩვენს პრესაში და აგრეთვე უცხოე-
თის სამეცნიერო პრესაშიც.

ზედმეტი არ იქნება, თუ მკითხველებს გავაცნობთ ამ, აქამდე უცნობ
ქართველს, რომელიც IV საუკუნეში წამყვან როლს ასრულებდა ბიზან-
ტიის საზოგადოებრივი აზრის მოძრაობაში.

ამ გამოჩენილ მოღვაწეზე ბევრს ლაპარაკობენ თვით ბიზანტიაში
ჯერ კიდევ IV – VI საუკუნეებში. შემდეგ საუკუნეებშიც აგრეთვე დიდი
მითქმა-მოთქმაა მის მოღვაწეობაზე, მის პიროვნებაზე, მის ეროვნებაზე.

შეგვიძლია დავიწყოთ XIV საუკუნის იხტორიკოსით, ნ ი კ ი ფ ო რ ე
ქ ს ა ნ თ ო პ უ ლ ო ს ი თ. ის თავისი იხტორიის XI წიგნში ამბობს:

„ეფრემ ასურის (IV საუკ.) შემდეგ ყველაზე უფრო შესანიშნავი
იყვნენ ფილოსოფიის ორივე დარგში დიდიმოს ალექსანდრიელი და
ევ ა გ რ ი ე გ ვ ი პ ტ ე ლ ი. მაგრამ დიდიმოსის შესახებ – თუ ვინ იყო
ის და რა თხზულებები დაგვიტოვა – ამაზე მე მოთხრობილი მაქვს
„ისტორიების“ მეცხრე წიგნში; ხოლო ევგარის შესახებ კი მართებული
იქნებოდა მოკლედ მაინც მეამბნა. თუმცა ისინი ორივენი სარწმუნოე-
ბის საღი დებულების მიმართ კოჭლობენ, მაგრამ მეტი წილი თავიანთ
სიტყვათა ისრებისა გასროლილი აქვთ ჭეშმარიტების მტრების წინა-
აღმდეგ.

„ევგარი იყო თავისი შთამომავლობით იბერთაგან,
რომლებიც ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს მიდამოებ-
ში. იყო კაცი ბრძენი და ბრწყინვალე, დახვეწილი იყო
ჭკუით, ხოლო ნააზრევის გამოთქმაში იყო მეტად
მკაცრი“.

ასე ახასიათებს ევგარის XIV საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსი
ნიკიფორე კალისტე ქსანთოპულოსი. ნიკიფორე სწერს ამას იმ ცნო-

ბების მიხედვით, რომლებიც მრავლად მოიპოვებოდა წინა საუკუნეების მწერალთა ნაშრომებში. ასე მაგალითად, IV – VI საუკუნეთა მწერლები ხშირად ლაპარაკობენ ევაგრიზე. ეს ცნობები ჩვენ შეგვიძლია შემდეგ მუხლებად ჩამოვაცალიბოთ:

1) ევაგრი, ბიოგრაფების ცნობით, დაიბადა პონტოს ერთ-ერთ ქალაქში 345 წლის მახლობელ ხანებში მღვდლის ოჯახში. მეორე მხრით ისტორიკოსები აღნიშნავენ, რომ ევაგრი შთამომავლობით იბერიელი იყო (ὁὐτος ἔξ Ἰβήρων εἰλαε τὸ γένος). ეს ორი ცნობა რომ ერთიმეორეს შევეუთანხმოთ და შევაერთოთ, ადვილად მივიღებთ შემდეგ დასკვნას: ევაგრი პონტოს ერთ-ერთ ქალაქში დაბადებულა, მამა მისი მღვდელი ყოფილა, მამასადამე, 345 წლისათვის საქართველოს იმ კუთხეში, სადაც ევაგრი დაბადებულა, ქრისტიანობა უკვე კარგა ფესვ-გადგმული ყოფილა, იმდენად ფესვ-გადგმული, რომ ქართველი კაცი მღვდლად ყოფილა.

2) იგივე ბიოგრაფები აღნიშნავენ რომ ბასილი კესარიელის მიერ ევაგრი ნაკურთხი იყო მედავიტინედ (ἀναγνώστης, lector), ხოლო შემდეგ გრიგოლ ნაზიანზელის (თუ გრიგოლ ნოსელის) მიერ – დიაკონად. 381 წლის შემდეგ ის კარგა ხანი ყოფილა კონსტანტინეპოლში, და მერე ეგვიპტეში ცხოვრობდა ბერად, და ამიერიდან გარდაცვალებამდე (400 წლის მახლობელ ხანებში) თავგამოდებით ჰქადაგებდა მონაზვნურ იდეებს. ჰ ი ე რ ო ნ ი მ ე თავის ცნობილ თხზულებაში (De viris illustribus) ევაგრიზე არაფერს ამბობს, ხოლო თავის ერთ წერილში¹ და პელაგის წინააღმდეგ დაწერილ დიალოგის² პროლოგში იხსენიებს მას საკმაოდ უდიერად. ეს იმით აიხსნება, რომ ევაგრი ცნობილი იყო როგორც ორიგენისტი; მას წამოყენებული ჰქონდა ორიგენისტული მოძღვრება სულთა წინასწარი არსებობის შესახებ³. ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ნიკიფორე კალისტეს მიერ მოცემული დახასიათება ევაგრის მოღვაწეობისა. ის ამბობს: „თუმცა ისინი (დიდიმოს ალექსანდრიელი და ევაგრი) ორივენი სარწმუნოების საღი დებულების მიმართ კოჭლობენ, მაგრამ მეტი წილი თავიანთ სიტყვათა ისრებისა გასროლილი აქვთ ჭეშმარიტების მტრების წინააღმდეგ“. მამასადამე, ევაგრი ცნობილი ყოფილა როგორც ერთგვარი მწვალებელი. ამიტომაც იყო, რომ მისი შრომები ლათინურად თარგმნა რუფინუსმა, რო-

¹ Epist. 133, 3.

² Dialogi adversus Pelagum.

³ Praeexistenz der Seelen.

მელიც ორიგენისტი იყო, და ნახევრად პელაგინელი გენადიოსიც ევაგორის მოწიწებით იხსენიებს ¹.

3) ევაგრი იმდენად სახელგანთქმული ყოფილა, რომ ნიკიფორე კალისტე მას იხსენიებს დიდძალ ალექსანდრიელის გვერდით, როგორც მის ბადალს, და მასთან ერთად თვლის ეფრემ ასურის შემდეგ ყველაზე უფრო შესანიშნავ მოღვაწედ.

4) ევაგრის შრომები ადრევე ითარგმნა ლათინურად ²; უკვე გენადიოს მასილიელმა (V საუკ. მეორე ნახევარი) დაიწუნა ძველი თარგმანი, გადაამუშავა და შეაკეთა ის (ეს ეხება ევაგრის სამ მთავარ ნაშრომს). რადგან ევაგრი ორიგენესთან ერთად ოფიციალურად შეაჩვენეს VI საუკუნეში, მისი შრომები ბერძნულ ენაზე დაიკარგა.

5) ნიკიფორე კალისტე ქსანთოპულოსი უქებს ევაგრის მის სიბრძნეს და ჭკუას, აგრეთვე ნააზრვეის გამოთქმის ოსტატობას.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ჩანს, დიდი ხანია იწერება იმის შესახებ, რომ ევაგრი თავისი წარმოშობით იბერიელია. მაგალითად:

1) სოკრატე სქოლასტიკოსს (V საუკ.) თავის „საეკლესიო ისტორიაში“ რამდენჯერმე ჰყავს მოხსენებული ევაგრი როგორც ავტორი შრომებისა „მონაზონთა შესახებ“. Migne-ის „პატროლოგიაში“, სადაც სოკრატეს „საეკლესიო ისტორია“ არის დაბეჭდილი, გამომცემელი ერთ ადგილას ასეთ შენიშვნას ურთავს. „ევაგრი, მღვდლის შვილი, წარმოშობით იბერთა ქალაქიდან, რომელიც ევქსინის პონტოსთან მდებარეობს, წმ. ბასილის მიერ კესარიის ეკლესიის მედავითნედ დანიშნული, მისი გარდაცვალების შემდეგ გრიგოლ ნოსელის მიერ დიაკონად დადგენილი ბრწყინავდა 380 წლიდან. გრიგოლ ნაზიანზელისაგან საღმრთო წერილის ცოდნა მიიღო, მის მიერ დაწინაურებულ იქმნა კონსტანტინეპოლის ეკლესიის მთავარდიაკვნად. ამ შემთხვევის გამო რომ ეზიარა მონაზვნურ ცხოვრებას, ამის შესახებ გადმოგვცემს სოზომენე „საეკლესიო ისტორიის“ VI, 30-ში“ (PG 67, 521 შენიშვნა).

Migne-ი ამ შენიშვნის წყაროდ მიუთითებს: Guil. Cave ³, Historia, vol. 1, p. 227 et Ant. Pagi ⁴ ad ann. 388, n. 16).

¹ RE VI, 832 – 33, Julicher-ის სტატია.

² ლათინურად უთარგმნია რუფინუსი, იხ. Jordan, Geschichte der altchristlichen Liceratur. Lpz. 1911, გვ. 438.

³ Cave (Guillaume), 1637 – 1713, ინგლისელი ისტორიკოსი, მისი მთავარი შრომა; Scriptorum ecclesiasticorum historia litteraria (1688), საუკეთესო გამოცემაა ოქსფორდის (1740 – 43; 2 vol. in folio).

⁴ Pagi (Antoine), 1624 – 1690; ბერი, ფრანგი ქრონისტი.

Migne-ის მიერ მოყვანილი ეს შენიშვნა მკვლევარებს მიღებული აქვთ, როგორც ძირითადი წყარო ევაგრის ბიოგრაფიისათვის. შევადაროთ ზემოთ მოყვანილი სიტყვები პაულის RE-ში მოყვანილ ცნობებს.

Migne

Evagrius, presbyteri filius, Ex Iberium urbe quae ad Euxinum Pontum sita est, oriundus, a. S. Basilio Ecclesiae Caesariensis lectgor ordinatus, post eius mortem a Gregorio Nysseno diaconus factus, claruit ab auno 380.

Payly's RE

Euagrius Pontcus geboren als Sohu eines Priesters in einer kleinenen pontischen Stadt wohl um 345. Von Basilius zum lector, von Gregor von Nazianz (oder Nyssa?) zum Diaknen geweiht, hat er sich nach 381 Langere Zeit in Constantinopel Aufgehalten.

ისტორიკოსი სოზომენე დაწვრილებით ლაპარაკობს ევაგრის მოღვაწეობაზე თავისი „საეკლესიო ისტორიის“ VI წიგნში (თავი 30) და ამბობს:

Ἐγένετο δὲ τῷ μὲν γένει Ἰβήρων πολιτῆς πρὸς τῷ καλουμένῳ Ἐβξείνω πόντῳ.

იგი წარმოშობით იყო იბერთა ქალაქიდან, რომელიც [მდებარეობს] ეგრეთწოდებულ ევქსინის პონტოს [სანაპიროზე].

კომენტატორი Valesius-ი¹ ამ ადგილის შესახებ წერს;

«Ἰβήρων πόλεως. In codice Fuketiano scriptum est πολιτῆς quemadmodum Christophorus ac Savilius in suis codicibus repererant. Vulgatam tamen lectionem confirmat Palladius cap. 86, his verbis: Οὗτος τῷ μὲν γένει Ποντικός ἦν, πόλεως Ἰβήρων. Ex quo apparet Ibera nomen fuisse urbis in Ponto. Ac Fortasse ea est quam Iberam vocat Constantinus Porphyrogenetus, in libro primo *De thematibus*, ubi eam tertiae Coppadociae ascribit. Hieronymus in *Epistola ad Ctesiphontem* hunc Evagrium Ponticum Hyperboritam appellat; corrupte, ni fallor, pro Hyborita. Certe in concilio Chalcedonensi inter episcopos qui subscripserunt, resensetur Uranius Iborensis, proviunciae Heleno-

¹ Valios (Henri di), 1603 – 1676 სამეფო კარის ისტორიკოსი. ცნობილია მისი გამოცემები ევსევისა, სოკრატესი, სოზომენესი თეოდორიტე კვირელისა და ევაგრისა.

Ponti: Et in actione prima eiusdem concilii mentio fit Pauli presbyteri agentis vices Uranii episcopi Ἰβήρων. Et ita in sequentibus actionibus, licet interdum Latini codices Iberorum vel Imerorum nomen substituant. Inter episcopos quoque provinciae Ponti qui Synodo Constantinopolitanae subscripserunt, recensetur Pantophilus Iberorum. Eadem varietas occurrit in Notitiis Graecis quae leguntur ad calcem *Geographiae, sacrae* (Migne, PG t. 67, 1384 – 135).

Ἰβήρων πάλαι. ფუკეტის ხელნაწერში სწერია „პოლიტეს“ (და არა „პოლეოს“)... გავრცელებულ წაკითხვას მხარს უჭერს პალადიოსი (თავი 86: „ის იყო წარმოშობით პონტოელი, πάλαι Ἰβήρων“). აქედან ჩანს, რომ იბერა ყოფილა პონტოს ქალაქის სახელი. შესაძლებელია ეს იყოს ის ქალაქი, რომელსაც კონსტანტინე პორფიროგენეტი ეძახის იბორას (Iboram vocat)... ჰიერონიმე ამ ევაგრი პონტოელს ეძახის Hyperborita; მე ვფიქრობ შეცდომით ეძახის ასე ნაცვლად იმისა, რომ თქვას Hyborita. მართლაც, ქალკედონის კრებაზე ეპისკოპოსთა შორის, რომლებიც ხელს აწერენ დადგენილებას, აღნიშნულია ურანიუს იბორელი, ელენოპონტის პროვინციიდან. იმავე კრების პირველ სხდომაზე მოხსენებულია ურანიუსი, ეპისკოპოსი Ἰβήρων. და ასე შემდეგ მოხსენებებშიც. საფიქრებელია, რომ ხანდახან ლათინური ხელნაწერები ამის მაგიერ სწერენ Iberorum ან Imerorum. აგრეთვე პონტოს პროვინციის იმ ეპისკოპოსთა შორის, რომლებმაც ხელი მოაწერეს კონსტანტინეპოლის კრებას, აღნიშნულია პანტოფილ ებერთა (Pantophilus Iberorum). იგივე ვარიანტი გვხვდება ბერძნულ ნოტიციებში, რომლებიც იკითხება „წმინდა გეოგრაფიის“ ბოლოს.

Valerius-ის მსგავსად წერს: *Gaulland, Veterum putrum Bibliotheca tom. VII, Proleg. p. XX: Notitia historica et litteraria:*

Evagrius circa medium saeculi IV ortum habuit Ibors (ხაზი ჩემია), quae est urbs ad Euxinum Fontum sita, Gregorio Nysseno eiusdem Evagri amico prae ceteris memorata his verbis: Κάμης τις ἔμοι προσήκουστος – ἔστι τις πολίχνη ἢ γείτων, Ἰβάρα καλοῦσιν αὐτήν „Est ad me pertinens vicus. –

ევაგრი მეოთხე საუკუნის შუაწლებში [ცხოვრობდა], წარმოშობით არის ქალაქ იბორიდან, მდებარეობს ევქსინის პონტოსთან; გრიგოლ ნოსელი, იმავე ევაგრის მეგობარი, ამ ქალაქს იხსენიებს შემდეგი სიტყვებით: «ეს დაბა მე მექვემდებარება. – მეზობლად არის ერთი პატარა ქალაქი, რომელსაც იბორა–ს ეძახიან». ასე იქნა შექ-

Nou procul abest parvit civitas,
quam Iborā vocaut“. Sic ver-
tendum fuerit, quod alii for-
tasse minus recte „Tboram“ red-
dunt. Est enim vox XXX nu-
mero multitudinis accipienda,
ut probe advertit. cl. Lequiue-
-niu!. Atqtie huiosmodi lectio
restituenda videtur Palladio et
Sozomeno, de auctore nostro
sermonem habentibus, iubi per-
peram XXX hodie hodie legi-
mus: quod quidem nuper post
alios Wesselingius vir eruditus
admoauit- Evagrius itaque civis,...
(M I g n e, PG 40, 1213 – 1214).

ცეული ის, რასაც სხვები, შეიძ-
ლება არა მართებულად იბორა-დ
გადმოგვემენ. სიტყვა Ἰβωρα თა-
ვისი სიმრავლის რიცხვით უნდა
იქნეს მიღებული, როგორც ღირ-
სეულად მიაქცია ყურადღება Le-
quen-მა. აგრეთვე ასეთივე წაკი-
თხვა აღსადგენი ჩანს პალადის-
თან და სოზომენესთან, რომელ-
თაც ლაპარაკი აქვთ ჩვენს ავტორ-
ზე; იქ დღეს უმართებულად იკით-
ხება «იბერთა ქალაქიდან ან მოქა-
ლაქე», ნაცვლად იმისა, რომ იყოს
«იბორთა ქ.» ახლახან სხვების
შემდეგ ვესელინგმა მეცნიერმა
კაცმა, იგივე გვირჩია. ამრიგად,
ევაგრი, იბორიელი მოქალაქე, წო-
დებული «პონტოელად»...

ჩვენ საჭიროდ ვთვლით მოვიყვანოთ კიდევ ერთი ცნობა (არსები-
თად, მთავარი ცნობა, ყველა დანარჩენ ცნობათა წყარო) და შემდეგ
ვიმსჯელებთ კომენტატორთა მიერ წამოყენებულ თეორიებზე. ეს ცნობა
ეკუთვნის პალადიოსს:

3) პ ა ლ ა დ ი ო ს ე ლ ე ნ ო პ ო ლ ე ლ ი (363 – 430), ევაგრის მიმ-
დევარი, თავის „ლავსაკონში“ საგანგებო თავს უძღვნის ევაგრი პონ-
ტოელს და წერს (თავი 86):

Οὗτος τῆ μὲν γένει γέγονε
Ποντικός, πόλεως Ἰβήρων, σὺν
πρεσβυτέρου, ἀγαγνῶστης προαχ-
θεις παρὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου
τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἐκκλησίας
Καισαρείας τῆς πρὸς τὸ Ἄργεω.
Μετὰ δὲ τὴν κοίμησιν τοῦ ἁγίου
ἐπισκόπου Βασιλείου προσέχων
αὐτοῦ τῆ ἐπιτηδεύτητι ὁ σοφώ-
τατος, καὶ ἀπαθέςτατος καὶ πάση
παιδείᾳ λάμπων ὁ ἅγιος Πρηγό-
ριος ὁ Νυσσαεὺς ἐπίσκοπος ἀδέλ-

ეს იყო წარმოშობით პონ-
ტოელი, იბერთა ქალაქიდან,
მღვდლის შვილი, წმიდა ბასილის,
კესარიის (არგეოსთან რომ არის)
ეკლესიის ეპისკოპოსის მიერ მედა-
ვითნედ დაყენებული. წმიდა ეპის-
კოპოსის ბასილის მიძინების შემ-
დეგ მის ნიჭს ყურადღება მიაქცია
უბრძნესმა და ფრიად მიუდგომელ-
მა და ყოველი სწავლულობით
მზრწყინავმა წმინდა გრიგოლ ნო-
სელმა, ეპისკოპოსმა, და მოცი-

φὸς τοῦ ἐν τιμῇ τῶν ἀποστόλων
Βασιλείου τοῦ ἐπίσκοπου, προχει-
ρίζεται τοῦτον διάκονον (Migne,
PG 34, 1188).

ქულთა პატივის მქონე ბასილი
ეპისკოპოსის ძმამ და აკურთხა იგი
დიაკვნად.

თუ როგორ ესმოდათ მაშინდელ ბერძნულ წყაროებს „იბერია“ და „იბერნი“, ე. ი. რომ „იბერია“ მარტო ქართლს კი არ ნიშნავდა, არამედ დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ ზღვისპირა მხარესაც, ეს ნათლად ჩანს ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი სთხულებიდანაც.

მერვე საუკუნის მეორე ნახევრის ისტორიკოსმა ეპიფანე მონაზონმა დაგვიტოვა „ანდრია მოციქულის ცხოვრება“, რომელშიც აღწერილია მოციქულთა ქადაგება საქართველოს მხარეებშიც.

ქვემოთ მოგვყავს ის ადგილები ეპიფანეს შრომიდან, სადაც მოთხრობილია მოციქულთა ქადაგების შესახებ საქართველოს მხარეებში:

ნაწყვეტი პირველი: „ხოლო ეპიფანე კვიპრელი ამბობს – გადმოცემის მიხედვით – რომ ნეტარმა მოციქულმა ანდრიამ დამოდვრა სკვითები, სოგდიანები და გორსინები დიდ სებასტოპოლში, სადაც არის აფსაროსის ბანაკი, და ნავსადგური ისოსი, და მდინარე ფაზისი. იქ ცხოვრობენ იბერები, და სუსები, და ფუსტები, და ალანები“.

ნაწყვეტი მეორე: „ხოლო იგი [ანდრია] წამოვიდა ამისოდან და მოვიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქალაქში... იქიდან წამოვიდა და შეჩერდა იბერიაში; მის შემდეგ რაც მან ზღვის პირის მცხოვრებნი მრავალნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმში“.

ნაწყვეტი მესამე: „ხოლო დანარჩენებმა [მოციქულებმა] მოიარეს ქალაქები, იქადაგეს და სასწაულები მოახდინეს, და ჩავიდნენ იბერიაში და ფაზისში. ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ – სუ(ს)ანიაში. ამ ტომის მამაკაცებს მზრძანებლობდნენ ქალები. ადვილად დამყოლია ქალის ბუნება, და ისინიც მალე დამორჩილდნენ [მოციქულთა მოძღვრებას]. მათე მოწაფეებითურთ დარჩა იმ ქვეყნებში, ქადაგებდა და სასწაულებს ახდენდა. ხოლო სიმონი და ანდრია წავიდნენ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში. იმათ მრავალი სასწაული მოახდინეს, მრავალნი დამოდვრეს და წავიდნენ აბაზგიაში. დიდ სებასტოპოლში რომ ჩავიდნენ, იქადაგეს ღვთის სიტყვა“.

ამ ნაწყვეტებში გარკვევით არის ნათქვამი:

1) იმ მხარეში, სადაც არის დიდი სებასტოპოლი, აფსარის ციხე, ჰისოს ნავსადგური და მდინარე ფაზისი [ეს ხომ სულ დასავლეთი საქართველოა, ლაზიკის ადგილებია], „მოსახლეობენ იბერიელები,

სუსები, ფუსტელები და ალანები“ (ნაწყვეტი პირველი). ამ ნაწყვეტში მოხსენებულია მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს დასახლებული ადგილები; ამიტომ ის ტომები, რომლებიც აქ მოსახლეობენ. რასაკვირველია, დასავლეთ საქართველოში მოსახლე ტომები არიან. ასე რომ აქ მოსახლე „იბერიელები“ ქართლის იბერიელები კი არ არიან, არამედ დასავლეთ საქართველოში მოსახლე იბერიელები.

2) მეორე ნაწყვეტი ეპიფანეს შრომისა მოგვითხრობს იმის შესახებ, რომ ანდრია მოციქულმა ქრისტიანობის ქადაგების მიზნით მოიარა ამისო და ტრაპეზუნტი, ლაზიკის ქალაქი, და იქიდან წავიდა ი ბ ე რ ი ა შ ი. აქვე ნათქვამია: „მის შემდეგ, რაც მან ზღვის პირის მცხოვრებნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმშიო“. აქედან მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლება, რომ ი ბ ე რ ი ა შ ი მ ც ხ ო ვ რ ე ბ ნ ი ც არ ი ა ნ ზ ღ ვ ი ს პ ი რ ა ს მ ც ხ ო ვ რ ე ბ ნ ი.

3) მსგავსად პირველი ნაწყვეტისა მესამე ნაწყვეტიც აღნიშნავს, რომ იბერია დასავლეთ საქართველოშია. სახელდობრ, იქ ნათქვამია: „ჩავიდნენ ი ბ ე რ ი ა შ ი და ფ ა ზ ი ს შ ი, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ სუანიაში. მაშასადამე, ერთ კუთხეში არიან მოხსენებული: იბერია, ფაზისი და სვანეთი. ამის შემდეგ სიმონი და ანდრია წავიდნენ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში, აქედან გადავიდნენ ა ბ ა ზ გ ი ა შ ი, სადაც არის დიდი სებასტოპოლი.

მაშასადამე: ამ მესამე ნაწყვეტში სამი სამარშრუტო ერთეულია:

ა) ი ბ ე რ ი ა, ფ ა ზ ი ს ი და ს ვ ა ნ ე თ ი. აქ ამათზე ნათქვამია, რომ „ამ ტომის მამაკაცებს მბრძანებლობენ ქალები“. ამის დამწერს, უთუოდ, მხედველობაში ჰყავს ამორძალები, რომელთაც მითები ათავსებენ დასავლეთ საქართველოს სამხრეთ ნაწილში.

ბ) ა ლ ა ნ ი ა და ქ ა ლ ა ქ ი ფ უ ს ტ ა. ძველი ფუსტის მხარე უნდა იყოს დაახლოვებით მისიმიელთა მხარეში ან მის მეზობლად; შეიძლება უფრო მიახლოვებით გვეთქვა – ფუსტა უნდა ყოფილიყო სოხუმის რაიონის მეზობელ მხარეში.

გ) ა ბ ა ზ გ ი ა. აქ იყო დიდი სებასტოპოლისი.

ეს სამი სამარშრუტო ერთეული რომ მოიარა ანდრია მოციქულმა, მერე წავიდა ჯიქეთში, რომელიც აბაზგიის ჩრდილოეთით მდებარეობდა:

აქვე მოგვყავს ეპიფანე კონსტანტინეპოლელის შრომიდან ის სამი ნაწყვეტი, რომლებიც აქ აღძრულ საკითხს ეხება¹.

¹ ეს ნაწყვეტები ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულია 1941 წელს: „გეორგიკა“, ტ. IV, ნაკვეთი პირველი, გვ. 57 – 59.

ანდრია მოციქული საქართველოში

Τοῦ δὲ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου λέγοντος ὡς ἐκ παραδόσεως ἔχειν, τὸν μακάριον ἀπόστολον Ἀνδρέαν διδάξει Σκύθας, Κοσογδιανούς¹ καὶ Γορσινοὺς ἐν Σεβαστοπόλει τῇ μεγάλῃ, ὅπου ἐστὶν ἡ παρεμβολὴ Ἀφάρου καὶ Ὑσσαν λιμὴν καὶ Φάσις ποταμός· ἐνθα οἰκοῦσιν Ἰβηρας καὶ Σοῦσοι καὶ Φοῦστοι καὶ Ἄλανοί (PG 120, 221).

Ἀπάρας δὲ ἀπὸ Ἀμισσὸν ἦλθεν εἰς Τραπεζοῦντα, πόλιν τῆς Λαζικῆς... Ἐκείθεν ἀπάρας εἰς Ἰβηρίαν διέτριψεν καὶ πολλοὺς φωτίσας διὰ τῆς παρὰ θάλασσαν ὁδοῦ ἦλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα (PG 120, 228—229).

Καὶ μετὰ τὴν Πεντηκοστήν Ἀνδρέας καὶ Σίμων ὁ Χανανίτης καὶ Ματθίας καὶ Θαδδαῖος ἕμειναν ἐκεῖ πρὸς Ἀφάρου· οἱ δὲ λοιποὶ διερχόμενοι τὰς πόλεις διδάσκοντες καὶ θανματοῦργοῦντες κατήλθον εἰς Ἰβηρίαν καὶ εἰς τὸν Φάσιον, καὶ μεθ' ἡμέρας εἰς Σου(σ)ανίαν. Οἱ δὲ ἄνδρες τοῦ ἔθνους ἐκείνου ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐκρατοῦντο. Εὐπειθῆς δὲ ἡ γυναικεία φύσις, καὶ τάχῃ ὑπήκουσαν.

Ἔμεινε δὲ ὁ Ματθίας σὺν μαθηταῖς εἰς τὰς χώρας ἐκείνας διδάσκων καὶ ποιῶν θαύματα πολλὰ.

Ὁ δὲ Σίμων καὶ Ἀνδρέας ἀπῆλθον εἰς (Σ)αλανίαν καὶ εἰς Φοῦστιαν πόλιν. Καὶ πολλὰ θαύματα ἐργασάμενοι καὶ πολλοὺς μαθητεύσαντες ἀπῆλθον εἰς Ἀβασγίαν. Καὶ εἰσελθόντες εἰς Σεβαστόπολιν τὴν μεγάλην ἐδίδαξαν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ (PG 120, 242—244).

ხოლო წმინდა ეპიფანე, კვიპრელი ეპისკოპოსი ამბობს – გადმოცემის მიხედვით – რომ ნეტარმა მოციქულმა ანდრიამ დამოდღვრა სკვიტები, სოგდიანები და გორსინები დიდ სევასტოპოლში, სადაც არის აფხაროსის ბანაკი, და ნავსადგური ისოსი და მდინარე ფაზისი. იქ ცხოვრობენ იბერები, და სუსები, და ფუსტები, და ალანები.

ხოლო იგი წამოვიდა ამისოდან და მოვიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქალაქში... იქიდან წამოვიდა და შერქრდა იბერიაში; მის შემდეგ რაც მან ზღვის პირას მცხოვრებნი მრავალნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმში.

სულიწმიდის მოფენის შემდეგ ანდრია და სიმონ კანანელი და მათე და თადეოსი დარჩნენ იქ ავგაროსთან; ხოლო დანარჩენებმა მოიარეს ქალაქები, იქადაგეს და სასწაულები მოახდინეს, და ჩავიდნენ იბერიაში და ფაზისში, ხოლო რამდენიმე დღის შემდეგ სუ(ს)ანიაში. ამ ტომის მამაკაცებს მზრძანებლობდნენ ქალები. ადვილად დამყოლია ქალის ბუნება, და ისინიც მალე დამორჩილდნენ (მოციქულთა მოძღვრებას).

მათე მოწაფეებითურთ დარჩა იმ ქვეყნებში, ქადაგებდა და სასწაულებს ახდენდა.

ხოლო სიმონი და ანდრია წავიდნენ ალანიაში და ქალაქ ფუსტაში. იმათ მრავალი სასწაული მოახდინეს, მრავალნი დამოდღვრეს და წავიდნენ აბაზგიაში. დიდს სევასტოპოლში რომ ჩავიდნენ, იქადაგეს ღმრთის სიტყვა.

¹ ასეა ხელნაწერში (Κοσογδιανούς), ხოლო საფიქრებელია, რომ თავდაპირველად ეწერა καὶ Σογδιανούς.

ზემოთ მოტანილი მსჯელობა ევაგრი პონტოელის წარმომავლობისა და ამასთან დაკავშირებულ საკითხებზე შეგვიძლია შევაჯამოთ შემდეგი დებულებების სახით.

1. მეოთხე საუკუნის მოღვაწის ევაგრი პონტოელის ბიოგრაფიაში მოხსენებულია, რომ ევაგრი წარმოშობით პონტოელი იყო, იბერთა ქალაქიდან (τὰ γένει Ποντικὸς ἦν, πάλεα ἐ Ἰβήρων) (პალადიოსი თ. 86).

2. მეხუთე საუკუნის ისტორიკოსებიც, მსგავსად პალადიოსისა, ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ევაგრი იბერიელი იყო (ἐγένετο δὲ τὰ μὲν γένει Ἰβήρων πολίτης πρὸς τὰ καλοῦμένων Ἐξείνυ πόντυ – სოზომენე VI, 30).

3. საშუალო საუკუნეების ზოგი ფილოლოგოსი დაექვდა დასავლეთ საქართველოში იბერთა არსებობის საკითხში და წარმოადგინა კონიექტურა: (Ἰβήρων-ის ნაცვლად Ἰβόρων). ამით მათ თქვეს, რომ ევაგრი იბერიელი კი არ იყო, არამედ ქალაქ იბორიდან.

4. ამ ფილოლოგოსთა ეს მოსაზრება ყოვლად უსაფუძვლოა: იბორა, კონსტანტინე პორფიროგენეტის მიხედვით, შედიოდა მესამე კაპადოკიაში და ის არ შეიძლება ყოფილიყო შავი ზღვის ნაპირას (πρὸς τὰ καλοῦμένων Ἐξείνυ πόντυ).

5. როგორც წყაროებიდან ჩანს, ბერძენ-რომაელ მწერლებს კარგად მოეხსენებოდათ, რომ იბერია ერქვა არა მარტო ქართლს, არამედ დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ მხარესაც იბერია ეწოდებოდა. ასე, მაგალითად:

ა) პლინიუსით XI, 11: „ამ მხარეში მთებს იქით მდებარეობს იბერია, ხოლო სანაპიროზე ცხოვრობენ ჰენიოხები, ამპრევტები, ლაზები... კოლხთა ტომები“;

ბ) ისტორიკოსი ეპიფანე (VIII ს.): „ანდრია მოციქულმა იქადაგა სკვითებს შორის, სოგდიანებთან და გორსინებთან დიდ სებასტოპოლისში, სადაც არის აფსარი, ნავსადგური ისოსი და მდინარე ფაზისი. იქ ცხოვრობენ იბერები, სუსები, ფუსტები და ალანები“;

გ) იმავე ეპიფანესთან სწერია: „დანარჩენმა მოციქულებმა მოიარეს ქალაქები, იქადაგეს და სასწაულები მოახდინეს, და მოვიდნენ იბერიაში და ფაზისში, ხოლო ცოტა ხნის შემდეგ ჩავიდნენ სვანეთში“.

6. მეხუთე მუხლში მოხსენებული მასალები იბერიისა და იბერთა ქვეშე გულისხმობენ დასავლეთ საქართველოს მხარეს და ამ მხარის მცხოვრებლებს.

ამრიგად, დადგენილად უნდა ჩაითვალოს, რომ უაღრესად შემცდარია დღემდე მოქმედი თეორია დასავლეთ საქართველოს ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ: დასავლეთი საქართველო დასახლებული იყო არა მარტო მეგრულ-ქანური ტომებით, არამედ იბერიელებითაც ¹.

აბაზგების გაქრისტიანება

XVII, 13. Ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἀβασγοὺς τήν·καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐλέσθαι, καὶ πρὸς τὸ ἡμερῶτερον τὴν δίαίταν μεθαρμοσασθαι· καὶ τινὰ δ' εὐνοῦχον Εὐφρατᾶν ὄνομα, ἐκ τοῦ γένους ἐκείνων σφίσι διαπέμψαι· ἀπαγορευόντα μηδὲνα τοῦ λοιποῦ τῆς ἀβρῆνωπίας στερεῖσθαι, σιδηροῦ κατὰδικάζοντος. Καὶ γὰρ οἱ πλείστοι τῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς διαπονουμένων κοιτῶσιν, οὓς εὐνοῦχους θέμις καλεῖν, ἐκ τοῦ ἔθνους τούτου καθεστῶτες ἦσαν.

ოთახებში მსახურებენ, რომელთაც ჩვეულებრივ ევნუხებს ვუწოდებთ, სწორედ ამ ტომის კაცთაგან არიან დაყენებული.

Τότε δὲ καὶ Ἰουστινιανὸς ἱερὸν τῇ Θεοτόκῃ ἐν τῇ Ἀβασγῶν δευμάμενος, κάλλει δὲ καὶ μεγέθει ἐξέχον, ἱερέας τε καὶ τᾶλλα τῆς θρησκείας καλῶς κατέστησατο· ἐξ οὗ συνέβη κακείνοις ἐς ἀκρίβειαν τὰ τῶν Χριστιανῶν δόγματα ἐξασκησαί (Migne, PG 147, 256).

XVIII, 13. (პროკოპი) მოგვითხრობს, რომ მაშინ აბაზგებმა აირჩიეს ქრისტიანთა მოძღვრება, და თავიანთი ცხოვრება უფრო უმჯობესად გარდაქმნეს, და ერთი ევნუქი გაუგზავნა მათ [იუსტინიანემ], სახელად ევფრატა, მათივე ტომისა; მას უნდა აეკრძალა, რომ ამიერიდან არავისთვის წაერთმიათ მამაკაცობა, არ უნდა ეხმარათ რკინა, ამისთვის ს ი კ ვ დ ი ლ ი თ და ს ჯ ა ი ყ ო განკუთვნილი. და მეტიწილი იმათგან, ვინც სამეფო საწოლ

მაშინ იუსტინიანემაც ღვთისმშობლის სახელობაზე ტაძარი ააგო აბაზგთა ქვეყანაში, რომელიც გამოირჩეოდა სილამაზით და სიდიდით, და როგორც მღვდლები ისე სხვა ყველაფერი, რაც სარწმუნოებას ეხება მშვენივრად მოაწყო, ამიტომაც არის, რომ მათში ქრისტიანული დოგმატები ზედმიწევნით სრულდება.

¹ ამ საკითხებთან დაკავშირებით იხ. მასალები, გამოქვეყნებული: „გეორგიკა“ ტ. II (თბ. 1965), გვ. 25 – 26; „გეორგიკა“ ტ. VI (თბ. 1966), გვ. 131 – 132 შენ.

ნიკიფორე ქსანთოპულოსის ცნობა
აბაზგების მოქცევაზე

XVI წიგნის მეცამეტე თავში, სადაც ლაპარაკია სხვადასხვა ტომთა მოქცევაზე, ნიკიფორე გადმოგვცემს აბაზგთა გაქრისტიანებაზედაც. ეს ცნობები ამოღებულია პროკოპი კესარიელის „ისტორიიდან“. ამას ის თვითონ წერს: *...Προκοπίου και ταυτα καθιστορησαντος..: 'Ιστορειν δε και 'Αβασγους τηριαατα τα Χριστιανων ελεσθαι.*

ესეც რომ არ იყოს, საკმარისია ადამიანმა შეადაროს ნიკიფორეს ცნობა „სპარსთა ომის“ II წიგნში მოთავსებულ ტექსტს, რომ დარწმუნდეს იმაში, რომ ნიკიფორე მთლიანად ემყარება, ამ შემთხვევაში, პროკოპი კესარიელს.

ნიკიფორე	პროკოპი
<p>... 'Αβασγους τηριαατα τα Χριστιανων ελεσθαι, και προς το ημερωτερον την διαιταν μεθαρμოსασθαι, Και τινα δ' ενοσυχον Εϋφραταν ὄνομα, εκ του γένους εκείνων σφίσι διαπέμφαι' απαγορευοντα μηδένα του λοιπου της ἀρρενωπίας σιερείσθαι, σιδήρου καταδικάζοντος.. Τότε δε και Ιουστινιανός ιερὸν τῆ Θεοτόκου ἐν τῆ 'Αβασγῶν δειμάμενος ..ιερέας τε και ἄλλα τῆς θρησκείας καλῶς κατεστήσατο.</p>	<p>'Επί τούτου δὲ 'Ιουστινιανὸς βασιλευόντος ἅπαντα 'Αβασγοὺς ἐπὶ τὸ ἡμερωτέρον τετύχηκε μεταμπίσασθαι. Τὰ τε γὰρ Χριστιανῶν δόγματα εἰλοντο και αὐτοῖς 'Ιουστινιανός βασιλεύς τῶν τινα ἐκ Παλατίου εθνούχων στείλας, 'Αβασγὸν γένος, Εϋφρατᾶν ὄνομα, τοῖς αὐτῶν βασιλεύσι διαρρηθῆναι ἀπέπειπε μηδένα τὸ λοιπὸν ἐν τούτῳ τῷ ἔθνεϊ τὴν ἀρρενωπίαν ἀποφιλοῦσθαι, σιδήρῳ βιαζομένης τῆς φύσεως.. Τότε δὲ Ιουστινιανός βασιλεύς και ιερὸν τῆς Θεοτόκου ἐν 'Αβασγοῖς οἰκοδομησάμενος, ἱερεῖς τε αὐτοῖς καταστήσάμενος.</p>

ნიკიფორე გრიგორასი

ბიზანტიელი ისტორიკოსი ნიკიფორე გრიგორასი (Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς) XIV საუკუნის ერთ-ერთი გამოჩენილი მწერალთაგანია. მისი ნაწერები ეხება ცოდნის მრავალ დარგს: თეოლოგიას, ფილოსოფიას, ასტრონომიას, ისტორიას, რიტორიკასა და გრამატიკას. გარდა ამისა თავისი ცხოვრების მეორე ნახევარში იგი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა იმ დროს გაცხოველებულ საეკლესიო დავაში და გარკვეული რეპრესიებიც განიცადა.

გრიგორასი დაიბადა 1290 – 91 წელს პონტოს ჰერაკლეაში ¹. ჯერ კიდევ ბავშვი იყო რომ დაობლდა და მისი აღზრდა იკისრა მისმა ბიძამ (დედის ძმამ) იოანემ, ჰერაკლიის ეპისკოპოსმა. პირველი განათლება გრიგორასმა მიიღო ჰერაკლეაში თავისი ბიძის ხელმძღვანელობით, ხოლო ოცი წლის რომ შეიქმნა იგი, ბიძამ კონსტანტინეპოლში გაგზავნა სწავლის გასაგრძელებლად. აქ ორმა პიროვნებამ ითამაშა დიდი როლი გრიგორასის განათლების საქმეში და მისი საზოგადოებრივ-იდეოლოგიური ცხოვრების წარმართვაში; ესენი იყვნენ იო ა ნ ე გ ლ ი კ ა და დიდი ლოგოთეტი თ ე ო დ ო რ ე მ ე ტ ო ხ ი ტ ი. იოანე გლიკა სწავლული გრამატიკოსი და რიტორი იყო და მისგან ისწავლა გრიგორასმა გრამატიკა და

¹ გრიგორასის ცხოვრების შესახებ ცნობები მოიპოვება თვით მისსავე თხზულებებში, უმთავრესად მის „ისტორიაში“ და „წერილებში“. ეს ცნობები თავმოყრილია R.Guilland-ის მიერ მის ნარკვევში: *Essei sun Nicéphore Grégoras. L' homme et l' oeuvre*. Paris, Geuthner 1926. XL+308. ამ ნაშრომში კრიტიკამ აღნიშნა მთელი რიგი შეცდომები და შეუსაბამობანი, დაიწერა რამდენიმე დაწვრილებითი რეცენზია:

George O s t r o g o r s k y: *Deutsche Literaturzeitung* 4 (1927), Sp. 1679 – 1701.

F. D ö l g e r : *Historisches Jahrbuch* 47 (1927), 760 – 766.

L. B r é h i e r : *Journal des Savants* 1928, S. 35 – 40.

N. I o r g a, *Revue hist, du Sud – Est Européen* 4 (1927), 385 – 389.

A. "Α μ α ν τ ο ς : *Ἐπιστηνικὴ Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 4 (1927), 365 – 369.

R. D r a g u e t : *Revue d' histoire eccl.* 23 (1927), 876 – 879.

V. L a u r e n t : *Échos d' Orient* 27 (1928), 123 – 126.

რიტორიკა, ხოლო XIV საუკუნის უდიდესმა მეცნიერმა თეოდორე მეტოხიტმა ასწავლა მას ფილოსოფია და ასტრონომია.

გრიგორასს ყურადღება მიაქცია, თეოდორე მეტოხიტის წყალობით, კეისარმა ანდრონიკე II-მ (1282 – 1328 წ. წ.), რომელიც დიდად სწავლობდა მეცნიერებასა და ლიტერატურას. გრიგორასი 27 წლისა იყო, როდესაც იგი წარუდგინა კეისარს მეტოხიტმა. აქ მან სახოტბო სიტყვით მიმართა ანდრონიკეს¹:

«მე რომ ვიცოდე, უძლიერესო მეფევ – უთხრა გრიგორასმა – რომ ჩვენს დროში არიან ისეთები, რომელთაც შეუძლიათ ღირსეულად ადიდონ შენი სიდიადე, მე არასგზით არ გავბედავდი გამომეთქვა ის, რის თქმასაც ვაპირებ, და დუმილს ვამჯობინებდი. მე სიამოვნებით დავუთმობდი ამ საქმეს იმათ, რომელთაც შესწევთ უნარი ღირსეულად შეაქონ შენი საქმენი. მაგრამ ვინაიდან შენი ღირსებების სიმრავლის წინაშე უძლურია ადამიანის ყოველივე სიტყვა და ვინაიდან მე არ მეგულება არავინ, ვისაც შეეძლოს მიახლოვებით მაინც ჩასწვდეს შენს ღირსებებს, ამიტომ, ვფიქრობ, არავინ დამძრახავს, თუ მე ვიკისრებ ამ მოვალეობას. უცნაური კია, რომ მე ვკიდებ ხელს ისეთ საქმეს, რაც ჩემს ძალღონეს აღემატება, მაგრამ, მეორე მხრით, არ იქნება გასაკვირალი, თუ მე უძლური აღმოვჩნდები სხვებთან ერთად. ვინც შენი საქმეების ღირსეულად შექებას განიზრახავს, მას უნდა ვუსურვოთ ჰქონდეს ისეთივე ნიჭი მჭევრმეტყველებისა, როგორიც გაქვს შენ...». ასე დაიწყო თავისი სიტყვა გრიგორასმა და შემდგომ შეადარა ანდრონიკე ყველა ცნობილ მოაზროვნეს და მოღვაწეს (პლატონს, სოკრატეს, ზენონს, თემისტოკლეს, მილტიადეს...), რომლებიც ყველანი ანდრონიკეზე უფრო სუსტნი აღმოჩნდნენ; ანდრონიკეს სასახლე, თავშესაფარი აზრისა და სიტყვისა, სიბრძნისა და განათლებისა, შეადარა აკადემიას, ლიკეიონს, სტოას, რომლებიც არარანი აღმოჩნდნენ ანდრონიკეს სასახლის წინაშე.

1326 წ. ანდრონიკე II-მ სერბიაში გააგზავნა გრიგორასი ელჩად. 1328 წ. ნიკიფორემ, ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო, მთავრობის რისხვა დაიმსახურა და იძულებული იყო საზოგადოებრივ ცხოვრებას ჩამოშორებოდა. მხოლოდ 1330 წელს საშუალება მიეცა დაბრუნებოდა

¹ გრიგორასი თვითონ წერს ამის შესახებ: «და, აი, მე გავემგზავრე მეფესთან, უკვე 27 წელი მისრულდებოდა დაბადებიდან. ყოველი მოლოდინის გარეშე მიღებულ ვიქმენ მეფის მიერ, და მე მაშინვე მისი მჭევრმეტყველებისა და სიბრძნის შესაქებად სიტყვა წარმოვთქვი» (ისტორია VIII, 8).

საზოგადოებრივ ცხოვრებას; იგი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობს ეკლესიათა უნიის გარშემო წარმოებულ მოლაპარაკებაში და იმ ბრძოლაში, რომელიც წარმოებდა გრიგოლ პალამას წინააღმდეგ.

ნიკიფორე გრიგორასი გარდაიცვალა 1360 წელს.

ნიკიფორეს მთავარი ნაწარმოებია Ἰστορία Παμῶν, რომელიც 1204 – 1359 წლების ამბებს აგვიწერს და რომელიც, ერთგვარად, გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ გაგრძელებასა და შევსებას წარმოადგენს.

ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორია“ იწყება ჯვაროსანთა მიერ კონსტანტინეპოლის აღებით, ე. ი. 1204 წლით. „ისტორიას დავიწყებ-ამბობს გრიგორასი – სამეუფო ქალაქის აღებით, რაც მოხდა ვაი, უბედურებავ! – ლათინთა წყალობით“. რაც ჩემზე წინ მოხდა და რაც მე გავიგე ჩემი უფროსი თანამედროვეებისაგან, იმას მოკლედ გადმოგცემთო – ამბობს ისტორიკოსი, იმიტომ რომ ის ძველი ამბავი ან სხვების მიერ ¹ უკვე არის მოთხრობილი, ან რადგან მეშინია რამე შეცდომა არ დავუშვაო. ხოლო ის, რისი თანამხილველიც ჩვენ ვიყავით, ვეცდებით გადმოგვცეთ რაც შეიძლება უფრო დაწვრილებითო. მისი პირადი დაკვირვებები ეხება 1351 – 1359 წლების ამბებს.

მიუხედავად ზოგიერთი საკითხის დროს გრიგორასის მიერ გამოთქმულ უადრესად აკვიატებული აზრებისა, მისი „ისტორია“ მაინც უნდა ჩაითვალოს ძირითად წყაროდ XIV საუკუნის პირველი ნახევრისათვის.

*
* * *

საგულისხმოა ნიკიფორე გრიგორასის შეხედულება ისტორიკოსის დანიშნულებაზე. გრიგორასის აზრით, ისტორიკოსისათვის ჭეშმარიტება იგივეა, რაც ცხოველისათვის თვალი. ისტორიკოს ჭეშმარიტების საკითხი უნდა ახსოვდეს ყოველთვის ორი მიზეზის გამო:

1. პირველ ყოვლისა უნდა გვახსოვდეს, რომ ის, რასაც მომავალ თაობებს გადავსცემთ როგორც ნიმუშსა და წესს, არ აღმოჩნდეს მავნე და დამღუპველი.

2. ისტორიკოსს ყველაფერი სწორად და ზედმიწევნით უნდა ჰქონდეს მოთხრობილი, მცირეოდენი რამ სიყალბე, შემჩნეული ისტორიკოსის მონათხრობში, საბაბს მისცემს სხვებს მთელი ნაშ-

¹ აქ ის გულისხმობს, ალბათ, გიორგი აკროპოლიტეს, გიორგი პახიმერეს და ზოგიერთ ჩვენთვის უცნობ ისტორიკოსსაც.

რომი აიგდონ სასაცილოდ და ილაპარაკონ, რომ არაფერი მართალი არ სწერია ამ ნაშრომშიო (I, 1).

ასეთ მოთხოვნებს უყენებს გრიგორასი ისტორიკოსს და პასუხისმგებლობის შეგნებით აფრთხილებს მას ყალბი ცნობები არ გაეპაროს თავის ნაშრომში. „ძალიან მიკვირდა მე იმათი საქციელი – ამბობს გრიგორასი, – რომლებიც ასე იოლადად სწერენ ხოლმე ყალბ სააუგო და სალანძღავ ამბებს; მარტო ენით გამოთქმულ ლანძღვას მამინვე იტაცებს ქარი და ფანტავს ჰაერში; ხოლო ის ლანძღვაგინება, რომელიც ხელნაწერებსა და წიგნებში იწერება, მძიმე ტვირთად აწვება იმათ, რომელთაც ლანძღავენ, რადგან დაწერილი უფრო მეტ მნიშვნელობას პოულობს და დიდი ხნით რჩება ძალაში“ (I, 1).

გრიგორასს სამარცხვინო საქციელად მიაჩნია ისტორიკოსისათვის ასეთი ყალბი ცნობების მიწოდება მკითხველისათვის, უსამართლოდ ლანძღვა და გინება. გრიგორასის აზრით, მკითხველი ადვილად ხვდება, რომ ასეთ შემთხვევაში ისტორიკოსები იმის მაგიერ, რომ ჭეშმარიტებას დასაბუთებდნენ, ფიქრობენ ფონს გავიდნენ იმ ადამიანთა გაკიცხვით და მიწასთან გასწორებით, რომელთაც არაფერი დაუშავებიათ. ეს იმას ჰგავსო – ამბობს გრიგორასი – რომ ადამიანს საშუალება ჰქონდეს მიწაზე არხეინად იცხოვროს და ამის მაგიერ ატლანტის ზღვაში გავიდეს და ქარიშხალის ნავარდს მისცეს თავი.

ის ისტორიკოსი, რომელიც სააუგო და სალანძღავ სიტყვებს სწერს სხვებზე, არა მარტო ამ უკანასკნელთ ვნებს, არამედ თავის თავსაც, რადგან მკითხველთა შორის ხომ მოიპოვებიან საღი გონების მქონენიც, რომლებსაც ძალუბთ გაარჩიონ ავი და კარგი. ამათ თვალში ყალბი ლანძღვის ჩამწერი ისტორიკოსი უთუოდ ცუდ ადამიანად ჩანს.

მაგრამ ასეთი რამ მოსდის უთუოდ ცუდ ისტორიკოსს, ნაკლები ნიჭის მქონეს, სუსტს ან ჩლუნვს. „მე გამიგონია ძველი ბრძენი ხალხის ნათქვამი, რომ, ვინც ხელს ჰკიდებს კალამს, უნდა მიბადოს კარგ მხატვარს; კარგი მხატვარი კიდევაც რომ ხედავდეს დასახატ დედანში რაიმე ბუნებრივ ნაკლს, სხეულის რომელიმე ნაწილის რაიმე მანკს, ყველაფერს ზედმიწევნით კი არ გადაიტანს სურათზე; ზოგს წაუმატებს, რომ უფრო მეტი იყოს მსგავსება, ზოგ რამეს მიჩქმალავს, რომ მნახველს თვალში არ ეცეს ბუნებრივი მანკი და ამით საბაბი მისცეს ოხუნჯობისა და დაცინვისათვის. ის ჭკუის კოლოფები კი (ლაპარაკია ზემოთ ხსენებულ ისტორიკოსებზე), თავისი უვიცობით თუ ჭეშმარიტებისადმი მტრული დამოკიდებუ-

ლების გამო, არა თუ მცირე ცოდვებს დუმლით არ ჩაუვლიან ხოლმე, არამედ ისეთ რამეებსაც კი სწერენ, რაც ნამდვილად არ მომხდარა. აი, ასე ამჟღავნებენ ისინი თავის მტრულ დამოკიდებულებას ჭეშმარიტებისადმი¹.

ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორიის“ შემდეგი გამოცემებით ვსარგებლობდით:
Niciphori Gregorae Byzantina historia, cura L. Schopeni I – II,
Bonnae 1829 – 30 (აქ არის I – XXIII წიგნები).

Niciphori Gregorae historiae Byzantinae libri postremi ab I. Bek-
Kernunc primum editi, Bonnae 1855 (აქ არის XXIV – XXXVII წიგნები).

Migne. PG, t. 148 (120 – 1449). 149 (9 – 502).

Византийские историки: «Римская история Никифора Григоры», т. I, СПб 1862 (1204 – 1341 წლები).

კოლხიდის მკვრობელი ალექსი კომნენოსი

1, 2. Τῆς γὰρ τοῖ Κωνσταν-
τινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων
ἀλοῦσης συνέβη τὴν τῶν Ῥω-
μαίων ἡγεμονίαν. καθάπερ ἄκρά-
θα μεγάλην, ἀνέμοις ἀγρίοις καὶ
κύμασι θαλαττίοις συνειλημμέ-
νην, κατὰ τεμάχια καὶ μέρη
πλεῖστα διαιρέτηναι, καὶ ἄλλον
ἄλλοιθι κατὰ μόρια, καὶ ὡς ἕκασ-
τοι τύχοιεν, ταύτην διαλαχόντας
κληρώσασθαι, ἕως ὅφῃ καὶ μόλις
περὶ τὴν Νικαέων μητρόπολιν
ἀναγορευομένην συμπέπτωκε βασι-
λέα Θεόδωρον τὸν Ἀδάκαριν, τρι-
ακοντούτη ἤδη ταρχάνοντα.

1, 2. როდესაც კონსტანტი-
ნეპოლი ლატინების მიერ იქმნა
აღებული, მოხდა ისე, რომ რო-
მელთა სახელმწიფო მსგავსად
დიდი ხომალდისა, რომელიც გა-
იტაცეს აბობოქრებულმა ქარებმა
და ზღვის ტალღებმა, დაიშალა
მრავალ ნაფლეთად და ნაწილად,
ისე რომ ერთმა ერთნაირად,
სხვამ სხვანაირად, ვისაც როგორ
არგუნა ბედმა, იგი (ე. ი. ეს სა-
ხელმწიფო) წილად ირგუნეს და
გაიყვეს, სანამ ბოლოს, თეო-
დორე ლასკარი მოახერხებდა
იმას, რომ იგი გამოცხადებულ

იქნა მეფედ ნიკეელთა მეტროპოლიაში. მაშინ იგი ოცდაათი წლი-
სა იყო.

¹ ნიკიფორე გრიგორასის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ იხ. K. Krum-
bacher, GBZ 293 – 293; G. Moravcsik, Byzantinoturcica I (1958),
450 – 453; В. Бенешевич, Очерки III, 56 – 59.

Τηγνικαυτα γὰρ οἱ μὲν ἡττη-
θέντες, οἱ δ' ὑποπεπτωκότες χρη-
σάμενοι σχήματι, τούτῳ προσε-
ρήσαν μάλα ἐθέλονται πλήν τοῦ
τῆς Κολχίδος κρατήσαντος γῆς
Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὅς
κατὰ τὴν Εὐρώπην Θεσσαλίας τε
ἤρξε καὶ ἦν παλαιὰν ὠνόμασταν
Ἕπειρον· ὁ ἐξ Ἀγγέλων οὗτος
ἦν Κομνηνὸς Μιχαήλ. Οὗτοι γὰρ
βσον πλείστον ἦν τῆς βασιλευ-
σης ἀπρωκισμένοι, καὶ αὐτὰ γε,
ὡς εἶπειν, τῆς Ῥωμαϊκῆς ἡγε-
μονίας τὰ πέρατα λαχόντες ἐκ
διαμέτρου, καὶ ἅμα τοῖς τῶν
τόπων ὀχυρώμασι σφόδρα τεταρ-
ρήκοτες, τυραννικώτερον ἐπεπή-
δησαν τῇ ἀρχῇ, καὶ ἰσχυσαν
ἄχρι καὶ τῆμερον πασι· τε καὶ
ἀπογόνοις αὐτῶν, καθάπερ τινὰ
πατρῶον κληρον, αὐτὴν παραπέμ-
ψαντες (PG 148, 132).

და თავიანთ შვილებსა და შვილთა-შვილებს გადასცეს იგი, ვითარცა რაღაც მამისეული მემკვიდრეობა.

მაშინ ზოგიერთები დამარცხებულ იქნენ, სხვები კიდევ თავისი ნებით დაემორჩილნენ და, ამგვარად, მიემხრნენ მას, გარდა ალექსი კომნენოსისა, რომელიც კოლხიდის ქვეყანას ფლობდა, და იმის გარდა, რომელიც ევროპაში განაგებდა თესალიასაც და იმასაც, რასაც ძველად ეპირს ეძახდნენ, – ეს იყო ანგელთა გვარიდან მიხეილ კომნენოსი. ისინი ხომ (ე. ი. კოლხიდის მფლობელი და თესალია-ეპირის მმართველი) ძალიან დამორებული იყვნენ სამეუფო ქალაქს, ისინი, ასე ვთქვათ, რომის სახელმწიფოს სრულიად საპირისპირო კიდევებზე იყვნენ და ძალიან გათამამებული იყვნენ თავიანთი ადგილების სიმტკიცით და მიითვისეს ძალაუფლება. დღემდე ფლობენ მას

სკვითები

II, 4. Ἐνταυτοῖς δὲ γενομένῳ
τῆς ἱστορίας, οὐκ ἀρεστόν ποί-
ῆδοξεν εἶναι σιγῇ παρελθεῖν τὰ
περὶ Σκυθῶν, ἐν τούτοις τοῖς
χρόνοις ἐπιδραμόντων Ἀσίας τε
καὶ Εὐρώπην· βιάσεται γὰρ ἡμᾶς
ὁ λόγος προῖον εἰς τὰ αὐτῶν
πολλάκις ἐμπίπτειν διηγήματα,
καὶ χρεῶν ἀνακεφαλαιωσαμένους
ἡμᾶς, καθόσον οἶόν τε, διαλευ-
κᾶναι τὰ περὶ αὐτῶν, καὶ ἑναρ-

II, 4. თხრობის ამ ადგილას რომ მოვედი, არ იქნება, ჩემის აზრით, მოსაწონი, რომ დუმლით გვერდი ავუარო სკვითების საკითხს, რომლებიც იმ ხანებში თავს ესხმოდნენ როგორც აზიას, ისე ევროპას. მომდევნო თხრობაში ჩვენ ხშირად მოგვიხდება მათ შესახებ ლაპარაკი, და ამიტომ საჭიროა ზოგადად ვთქვათ ჩვენ, რამდენადაც

γέστερα παραπέμψαι ταῖς ἐφεξῆς ὑποθέσεσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ γε εἰδότες, εἶτα ἐπὶ τῶν οὐκ εἰδότην ὡς εἰδότην διεξιόντες, ἀμαρτάνειν ποιῶμεν αὐτούς ταῖς ἐπιβολαῖς τῶν ἐνοίων, καὶ συχνὰ μετακαίνειν ἐξ ἐτέρων εἰς ἐτέρας ἀναφοράς, ὡσπερ αἱ κυνηγετικαὶ κύνες, ὅποτε τὰς τῶν λαγῶν ἰχνηλατοῦσι νομάς, συχνὰ τὴν ῥίνα πρὸς ἕτερα ἐξ ἐτέρων ἰχνη μεταΐουσαι.

ეს შესაძლებელია, და ნათელ-
ვყოთ მათ შესახებ [ცნობები] და
გავაშუქოთ წინასწარ ის, რაც
მომდევნო მოთხრობებისთვის და-
გვჭირდება, რათა არ მოხდეს
ისე, რომ ჩვენ თვითონ რომ რამე
ვიციოთ და ამის არმცოდნეთა შე-
სახებ რომ გვგონია რომ იციან,
შეცდომაში შეგვყავს ისინი, რო-
მელთაც სხვადასხვა აზრები უჩნ-
დებათ, და ხშირად ერთი ცნო-
ბიდან მეორე ცნობას ეცემიან,

როგორც მონადირე ძაღლები, როდესაც ისინი კურდღლების კვალს
მისდევნენ და ხან ერთ კვალს დასუნავენ, ხან მეორე კვალს.

Ἔθνος ἐστὶ πολυανθρωπότα-
τον, βροιστέραν πολλῶν τὴν οἴκη-
σιν ἔχον ἢ κατὰ πᾶσαν τὴν καθ'
ἡμᾶς οἰκουμένην, οὐδαμῶς μὲν ἐς
ἀκρίβειαν ὑπὸ τὸν ἀρκτικὸν πό-
λον, παρὰ τοὺς ἀρκτικωτάτους
δ' οὖν ἕμῳς ἐνδιαιωμένον παρ-
ἀλλήλων ἀπάντων, ὅπόσοι τὴν
οἰκουμένην ἅπασαν περιγράφου-
σιν, ὡς οἱ τὰς παλαιὰς τε ἱστο-
ρίας συνθέντες παρῆδοσαν τοῖς
ἐπιγενομένοις ἡμῖν, καὶ αὖ ἡμεῖς,
καθόσον ἐξῆν, ἐκ τῆς τοῦ χρό-
νου ξυνήκαμεν πείρας.

ეს არის ტომი მეტად მრავალრიცხოვანი, ცხოვრობდა გა-
ცილებით უფრო ჩრდილოეთით,
ვიდრე მთელს ჩვენდროინდელ
მსოფლიოში [ვიწმე სხვა ცხოვ-
რობს], თუ ზედმიწევნით ჩრდი-
ლო პოლუსთან არა, ყველაზე
უფრო ჩრდილოეთით მცხოვრებ-
თა გვერდით იყო მოთავსებული,
იმ მცხოვრებთა, რომლებიც კი
მთელი მსოფლიოს განაპირა სა-
ზღვრებზე არიან, როგორც ამას
ძველი ისტორიის მთხზველნი
გადმოგვცემენ მემკვიდრე თაო-

ბებს, და ჩვენც კარგად ვიციოთ, რამდენადაც შესაძლებელია, ჩვენი
ხანგრძლივი გამოცდილებით.

Τούτους γαλακτοφάγους μὲν
καὶ δικαιοτάτους ἀνθρώπων Ὁμη-
ρος ἔφησεν· ἐν τούτοις γὰρ οὐ
μαγεύρων μαγγανεία, οὐδὲ τρα-
πέζης ἐπιπενόηται πολυτέλεια.
φυττοκομίαι δὲ καὶ ἀρόσεις γῆς
οὐδ' ἐν οὐδαμῶς, ὅ τί ποτέ εἰσιν,
ἐφαντάσθησαν. Ἄλλὰ τροφή μὲν

ამათ (ე. ი. სკვითებს) ჰომე-
როსმა უწოდა გალაქტოფაგები
და ყველაზე უფრო სამართლიანი
ადამიანები: მათ წარმოდგენა არა
აქვთ არც მზარეულთა ოსტატო-
ბაზე, არც სუფრის მრავალმკუ-
ლობაზე. მათ სიზმარშიც კი არ
ზმანებიანთ, მეზაღეობა-მეზოსტენ-

αὐτοῖς ἢ τῆς γῆς αὐτοφυῆς πόα, καὶ τὰ τῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν ἄλλων βοσκημάτων αἵματά τε καὶ σώματα. Καὶ εἴ τι δὲ τῶν ἀγρίων ζώων καὶ πετεινῶν ἄλων αὐτοῖς γένοιτο, καὶ τοῦτο δ' αὐτοῖς αὐτοσχέδιός ἐστι τροφή. Ἐνδύμα δ' ἀπορίητον τὰ τῶν ζώων θέριματα.

ხელდახელო საკვებია. მათი ტანსაცმელი არ არის გაკეთებული [ხელით], ცხოველთა ტყავია მათი ტანსაცმელი.

Ἄργυρος δὲ καὶ χρυσὸς καὶ μάργαρος καὶ λίθος λυχνίτης ἴσα καὶ κόνις ἐκείνοις ἐστίν.

Ὅν πανηγύρεις ἐκεῖ καὶ φιλοτιμίαις θέατρα, οὐδὲ βουλευτήρια περὶ ναυστάθμων καὶ τριηραρχῶν καὶ ἀγορανομῶν, ἀλλ' εἰρήνη πᾶσα τὸ ἀπὸ τούτων, καὶ βίος πάμπαν ἀστασίαστος...

სუფეს სრული სიმშვიდე ამათგან და ცხოვრება სრულიად უშფოთველი...

...Ὅντω καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοις, τῶν πραγμάτων οὐκ ὄντων, ἐξ ὧν φιλονεικίαι καὶ ἔριδες φύονται καὶ κατ' ἀλλήλων ἐπιβουλαὶ καὶ χύσεις αἱμάτων ἐπιγούονται, οὐδὲ δικαστήρια συγκροτούνται λοιπόν, οὐδὲ βουλευτήρια καὶ ἀναγνώσεις νομίμων, οὐδὲ πιθαναὶ γλώσσαι, καὶ λόγων διαστρωφαὶ καὶ ἐγνωῶν λαβύρινοι· ἀλλὰ δικαιοσύνη τις αὐτοφυῆς ἐπινέμεται τούτους καὶ ἀνεπίφθονος αὐτονομία.

გვარი თვითმყოფი სამართლიანობა განაგებს მათ და უშურველი თვითკანონიერება.

ობა და მიწის დამუშავება თუ რა არის. საზრდოდ მათ აქვთ ბალახი, რომელსაც თავისთავად იძლევა მიწა, აგრეთვე ტვირთ-მზიდავი ცხოველების და სხვა საქონლის სისხლი და ხორცი. და თუ რასმე გარეულ ცხოველთაგან ან მფრინველთაგან დაიჭერენ ხოლმე, ესეც მათთვის სა-

ვერცხლი და ოქრო, მარგალიტი და ლიხნიტის ქვა იგივეა მათთვის რაც მტვერი.

არც დღეობები იციან მათ და არც პატივმოყვარეობის [აღმძღვრელი] სანახაობები, არც თათბირები ნავსადგურების, ხომალდების უფროსთა და ბაზრის ზედამხელველთა შესახებ, არამედ

... ასევე ამ ადამიანებსაც რადგან ისეთი საქმეები არა აქვთ, რომელთაგან აღმოცენდებიან დავა და შუღლი, ერთმანეთის წინააღმდეგ ბოროტი ზრახვები და სისხლის ღვრანი წარმოიშობიან, – აი ამ ადამიანებს არც სასამართლოები შეუქმნიათ, არც საბჭოები, არც ესაჭიროებათ კანონთა ჩაკითხვა, არც დამარწმუნებელი ენა, არცა სიტყვათა ტრიალი და არც საბუთების ლაბირინთები, არამედ ერთ-

Διὰ μὲν δὴ ταῦτα δικαιοτά-
τους ἀνθρώπων καὶ Ὀμηρος τού-
τους ὠνόμασε.

Τὴν γε μὴν προσηγορίαν
αὐτῶν διαφόρως ἦμῖν οἱ πάλαι
σοφοὶ διεπόρθημευσαν. Ὀμηρος
μὲν γὰρ Κυμμερίους αὐτοὺς κα-
λεῖ, Ἡρόδοτος δὲ ὁ τὰ Περσικὰ
συγγραψάμενος Σκύθας πολυαι-
θεῖς, ὁ δὲ Χαιρωναῖς Πλούταρ-
χος Κίμβρους καὶ Τεύτονας, οὐκ
οἴκοθεν μὲν, ὀνομάζει δ' οὖν,
ὡσπερ ἀμφιβάλλων καὶ ἀπιστῶν
αὐτὸς ἑαυτῷ. Τὴν μὲν γὰρ κυ-
ρίαν αὐτῶν προσηγορίαν αὐτοὶ
ἂν κατὰ τὴν σφῶν αὐτῶν εἶδειεν
διάλεκτον. Οἱ δ' Ἑλληγνικοῖς ὀνό-
μασιν ἐπ' αὐτῶν χρώμενοι ἄλλοτε
ἄλλως, ὡς ἕκαστοι βούλοιντο,
τούτους προσαγορεύουσιν, ὁπόσοι
ἐκεῖθεν χειμάρρου δίκην εἰς τὴν
καθ' ἡμᾶς οἴκουμένην ἐπιρρέον-
τες, ἄλλοτε ἄλλους ἐπιλαμπά-
νουσι τόπους...

Τούτων τινὲς πολλάκις ἐκεῖ-
θεν ἀποσπασθέντες, πολλοὺς ἐλυ-
μῆγαντο χώρους, καὶ πλείστοις
ἔθνεσι ζυγὸν δουλείας ἐπήνεγκαν,
ὡσπερ ἂν εἰ μεγάλου πελάγους
ἀποτομῇ χυθεῖσα κατὰ πρᾶνοῦς
παντ' ἐπικλάνζοι καὶ παρασύροι
ὁπόσοις ἂν ἐπιδράμοι.

Ἄλλ' ἐκεῖθεν μὲν γυμνηταί
τε καὶ ἄσκειοι ἐξιώντες, εἶτα
ἀμείβουσι τὴν διαίταν, μεταλαμ-

ამიტომ უწოდა მათ ჰომე-
როსმა ყველაზე სამართლიანი
ადამიანები.

მათი სახელწოდების შესახებ
ძველი ბრძენი ადამიანები სხვა-
დასხვანაირად გადმოგვცემენ. ჰო-
მეროსი, მაგალითად, მათ კიმე-
რიელებს უწოდებს, ჰეროდოტე,
სპარსული ამბების აღმწერი –
სხვადასხვაგვარ სკვითებს, ხოლო
პლუტარქე ქერონეველი – კიმბ-
რებს და ტევტონებს უწოდებს,
ხოლო არა დაბეჯითებით, არა-
მედ თითქოს მერყეობს და არ
ერწმუნება თავის თავს. თავიანთ
საკუთარ სახელწოდებას ისინი
ამბობენ თავ-თავის დიალექტზე,
რომელნიც ელინურ სახელებს
იყენებენ მათ მიმართ, ზოგი ასე
ემახის, ზოგი ისე, როგორც თი-
თოეულს მოესურვება, ისე უწო-
დებს მათ, იმისდა მიხედვით, თუ
იქიდან, მსგავსად მთის ჩანჩქე-
რისა, როგორ მოედინებიან ქვეყ-
ნებზე და ვის და სად როგორი
ადგილები უჭირავს...

ზოგიერთი ამათგანი ხშირად
იქიდან მოსწყდებოდა ხოლმე და
ბევრის ქვეყანს ანადგურებდა,
მრავალ ხალხსაც მონობის უღელს
ადგამდა; ისე გამოდიოდა, თით-
ქოს დიდი ზღვის ერთი ნაწილი
დაქანებით გადმოხეთქილა და
ყველაფერი წაუღეკავს და გადა-
უთელავს, რასაც კი წასწყდომია.

მაგრამ ისინი იქიდან გამო-
დიოდნენ ტიტვლები და უსახს-
რონი, შემდეგ კი იცვლიდნენ

βάνοντες τὴν τῶν τόπων ἐκείνων, ἐν οἷς ἰδρῶσυσιν ἑαυτοῦς.

“Ὡσπερ γε μὴν οἱ ἐξ ὁρῶν τῶν μεγίστων ἀναρρήγνυμένοι ποταμοὶ καὶ τὸ ρεῖθρον εἰς τὴν θάλασσαν ἀποπτύοντες, οὐκ εὐθὺς παρὰ τὴν αἰγιαλίτιδα ψάμμον ἐς ἄλμην τὸ πότιμον αὐτῶν ἐξάλ- λάττουσιν, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ τῆς θαλάττης εἰσρέοντες ἀκοιῶ- νηται, ἔπειτα ἐσπείσαντο, καὶ τοῦ κράτους τοῖς πλουσιωτέροις παρεχώρησαν ὕδασιν· οὕτω καὶ τούτων οἱ τὴν ἔγγιστα τῆς πρώ- τῆς οἰκήσαντες Σκυθικῆς, ἀφ’ ἧς τὸ πρῶτον ἐρρήσαν, τὴν προ- τέραν προσηγορίαν ἐφύλαξαν ἕτι ἀκήρατον, αὐτοὶ γε ὀνομαζόμενοι Σκύθαι καὶ ἡ τούτους τρέφουσα γῆ Σκυθική. Οὗτοι δ’ εἰσὶν ὅσοι τε τὴν ὑπὲρ τὰς πηγὰς τοῦ Ταν- αΐδος ῥῆκῃσαν γῆν καὶ ὅσοι τὸν Τάναιν ἔπειτα διαβάντες ἐκείθεν ἐξεχύθησαν ἐς Εὐρώπην, τὰ ἐς ζέφυρον ἄνεμον βλέποντα πλευρὰ τῆς μεγίστης Μακίτιδος διανεμη- θέντες.

ნენ ევროპას და დაბინავდნენ დიდი მეოტიდის დასავლეთის ქარი- საკენ მიმართულ სანაპიროზე.

Μετὰ δὲ μακρὰν μακρῶν ἀνθις ἐνιαυτῶν περίοδον ἕτεροι, καθάπερ ἐκ μεγάλης πηγῆς τῆς πρώτης ἀπορραγέντες Σκυθικῆς, ἐς δύο σχίζονται μοίρας· καὶ ἡ μὲν, τοὺς πρὸς τῇ Ἀσίᾳ Σαυρο- μάτας καταστρέψασα, ἔδραμε μέχ- ρι· καὶ ἐς θάλασσαν τὴν Κασ-

ცხოვრების წესს და ითვისებდნენ იმ ადგილების წესებს, რომლებ- შიც თვითონ მკიდრდებოდნენ.

როგორც მდინარეები, რომ- ლებიც მაღალი მთებიდან მოე- ხეთქებიან და ზღვას ერთვიან, მაშინვე ზღვის ნაპირთან არ ცვლიან თავიანთ მტკნარ წყალს ზღვის მარილიან წყლად, არამედ ჯერ კარგად ღრმად ზღვაში შე- ედინებიან შეუერთებლად, ხოლო შემდეგ იღვრებიან და, ამგვა- რად, უკან იხევენ უფრო მდი- დარი წყლების ძალის წინაშე, – ასევე ამათგან (ე. ო. სკვითთაგან) რომელნიც ცხოვრობენ პირვან- დელი სკვითიკის მახლობლად, საიდანაც ისინი პირველად გამო- ემართნენ, ამათ შეინარჩუნეს პირ- ვანდელი სახელწოდება დღემდე შეურევნელად, ესე იგი, თვითონ იწოდებოდნენ სკვითებად და მა- თი მკვებავი ქვეყანა – სკვითი- კედ. ეს ისინი არიან, რომლებიც ბინადრობენ მდინარე ტანაისის სათავეებს ზემოთ მდებარე ქვე- ყანაში და რომლებმაც შემდეგ გადმოლახეს ტანაისი და მოედ-

მრავალ წელთა გრძელმა პე- როოდმა განვლო მას შემდეგ და სხვები თითქოს პირვანდელი სკვითიკის დიდი წყაროდან გად- მოხეთქილები, ორ ნაწილად გა- იყვნენ; ერთმა ნაწილმა დაარბია აზიაში მცხოვრები სავრომატები და გაემართა ვიდრე კასპიის

πίαν, οἱ καὶ τὴν πάτριον ἤδη ἐκλα-
θόμενοι· κλήσιν Σαυρομάται καὶ
Μασσαγέται ἐκαλοῦντο καὶ Μελάγ-
χλαιοὶ καὶ Ἀμαζόνες· καὶ ὅσα αἱ
δουλωθεῖσαι φυλαὶ κατὰ διαίρε-
σιν εἶχον ὀνόματα, πάντων καὶ
οὗτοι κεκοινωνήμασι τούτοις, διὰ
τὴν ἐς τὰ ἐκείνων ἤθη δευσο-
ποιόν τε καὶ ἀναπόνητον μετα-
διαίτησιν. Οἱ δ' ἐς τὴν Εὐρώπην
ἀποκλίναντες τὴν παρωκεάνειον
πᾶσαν καταδραμόντες ἤπειρον, ἔς
τε Σαρμάτας καὶ Γερμανοὺς τὰ
ὀνόματα ἤμειψαν καὶ αὐτοί. Χρό-
νῳ δὲ ὕστερον καὶ ἐς τὴν Κελ-
τικὴν ἐμβάλόντες καὶ ταύτην
οἰκειωσάμενοι, Κελτοὶ τε ἤδη
καὶ Γαλάται ἐκλήθησαν (CB I,
30,13—34,9).

ზღვამდე; ამათ დავიწყებას მის-
ცეს თავიანთი მშობლიური სახე-
ლი და მიიღეს სახელწოდება სავ-
რომატებისა, მასაგეტებისა,
მელანხლენებისა, ამაზონ-
ებისა და ყველა იმათი სახე-
ლი, რომლებსაც ატარებდნენ მათ
მიერ დამონებული ტომები, და
ესენი იმათ შეუზიარნენ მტკიცედ
და წარუხოცელად გადმოიღეს
მათი ჩვეულებები. სხვები კიდევ
ევროპისაკენ გადაიხარნენ, მთელ
ოკეანის გასწვრივ ხმელეთს მო-
ედვნენ, სარმატების და გერმა-
ნელების ქვეყნებში, და მათაც
გამოიცვალეს სახელები. უფრო
გვიან ხანებში ისინი შეიჭრნენ
კელტიკეში და ისიც დაიკავეს
დასასახლებლად, ამიტომაც მი-
იღეს სახელწოდება კელტებისა
და გალატებისა.

სკვითების ლაშქრობანი. ჯიქები. აზაზგები

II, 5. Ἄλλ' ἐπανιτέον, ὅπη
τὸ πρότερον ἔχονος τοῦ λόγου κα-
ταλελοίπειμεν. Ἦδη γὰρ καὶ
Ἰωάννου τοῦ Δούκα² τὰ Ῥωμαίων
σκηπτρα διέποντος, μοῖρα Σκυ-
θῶν¹ παμπληθῆς καὶ ἐς πολλὰς
ἀναφέρουσα τὸν ἀριθμὸν μυριά-
δας, ἀνωθεν ἐξ Ὑπερβορέων ἀπο-
σπασθεῖσα κάτεισι μὲν ἀθρόα
μέχρι καὶ Κασπίας θαλάττης.
Ἐν τούτοις δὲ τοῦ ἡγούμενου
Σιτζισχᾶν τετελευτηκότος, διεί-

II, 5. მაგრამ უნდა დავბრუნ-
დეთ იქ, სადაც დავტოვეთ თხრო-
ბის წინანდელი კვალი. მაშინ
როდესაც რომაელთა ძალაუფ-
ლება ეპყრა იოანე დუკას, მრავ-
ალრიცხოვანი ნაწილი სკვითე-
ბისა¹, რომელთა რაოდენობა
აღწევდა ათიათასებს, მოწყდა
ჩრდილოეთის ქვეყნებს და შემ-
ჭიდროებულად ჩამოვიდა ვიდრე
კასპიის ზღვამდე. ამასობაში,
როდესაც გარდაიცვალა წინა-

¹ აქ სკვითებად იგულისხმებიან თათრები (ხვარაზმელები)

² იოანე III დუკა ვატაცი, ნიკეის სამეფოს კეისარი 1222 – 1254 წლებში.

λοντο τὴν ἡγεμονίαν τῶν στρατευμάτων ἄμφω αὐτοῦ τῶ υἱέε, ὁ τε Χαλαοῦ καὶ ὁ Τελεπουγᾶς. Καὶ ὁ μὲν Χαλαοῦ πρὸς ἄρκτον ἀφείδ τὴν τε Κασπίαν καὶ Ἰαξάρτην ποταμόν, δεῖ ἐκ τῶν Σκυθικῶν ῥηγνύμενος ὄρων, πλατύς τε καὶ βαθυρρῶς διὰ τῆς τῶν Σογδιανῶν χώρας κατιών, ἐς τὴν Κασπίαν ποιεῖται τὰς ἐκβολὰς, κατῆσι διὰ τῆς κάτω Ἀσίας...

Ὁ γὰρ ἕτερος τῶν υἱῶν τοῦ Σιτζισχᾶν, ὁ Τελεπουγᾶς, ὄρους τῆς οἰκείας ἀρχῆς ποιησάμενος πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὰς τοῦ Καυκάσου ὑπερβολὰς καὶ ἐφεξῆς τὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης πελάγη, ἐπορεύετο διὰ τῆς τῶν Μασσαγετῶν καὶ Σαυροματῶν γῆς, πᾶσαν ὑποποιούμενος αὐτὴν τε καὶ ὅσα Μαυτιδᾶ τε καὶ Τανάιν τῶν ἔθνῶν παροικοῦσιν.

Ἔπειτα ὑπερβαλὼν τὰς πηγὰς τοῦ Τανάιδος, πολλὰς ἐρρῆ κατὰ διὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἔθνῶν. Πλεῖστα δὲ ταῦτα περὶ κασι καὶ παντοδαπᾶ ὦν τὰ μὲν ἐς μεσόγειον τεμάχιά τε καὶ λείψανα ἦσαν τῶν πάλαι Σκυθῶν, ὅσα ἐς νομάδας καὶ ἀροτῆρας ἐμερίζοντο· τὰ δὲ ὀμορῶντα τῇ Μαυτιδί καὶ τὴν τοῦ Πόντου πληροῦντα παράλιον, Ζυχοὶ τ' Ἀβασγοὶ τε ἦσαν, Γοτθοὶ τε καὶ Ἀμαξόβιοι, Ταυροσκῦται τε καὶ Βορυσθενεῖται, καὶ πρὸς τοῦτοις ὅσοι τὴν

მძლოლი ჩინგისხანი, ჯარები. სარდლობა გაინაწილა მისმა ორმა ვაჟმა: ერთი იყო ხალაუ, ხოლო მეორე – ტელეპუგა. ხალაუ ჩრდილოეთით სტოვებს როგორც კასპიის ზღვას, ისე მდინარე იაქსარტს, რომელიც სკვითური მთებიდან გადმოხეთქილი, ფართო და ღრმა, ჩამოდის სოგდიანელთა ქვეყანაზე და კასპიის ზღვას ერთვის, და ჩამოდის (ხალაუ) ქვემო აზიის გზით...

ჩინგისხანის მეორე ვაჟი, ტელეპუგა, მის შემდეგ რაც მან თავისი სამფლობელოს საზღვრად დასდო ჩრდილოეთით კავკასიის (გადასავლები) ზეკარები და შემდეგ კასპიის ზღვის ნაპირები, მიდის მასაგეტებისა და სავრომატების მიწაწყალზე, იმორჩილებს მთელ ამ ქვეყანას და ყველა იმ ტომებს, რომელნიც ცხოვრობენ მეოტის ტბასთან და ტანაისთან.

შემდეგ გადალახა ტანაისის. სათავეები და დიდი [ნაკადით] გასწია ქვემოთ, ევროპელ ტომთა მიწაწყლის გზით. ეს ტომები ბევრნი იყვნენ და სხვადასხვანი. მათგან რომელნიც შუაგულ ხმელეთში იყვნენ, წარმოადგენდნენ ძველ სკვითთა ნამსხვრევებსა და ნაშთებს, იყოფოდნენ (ქოჩათმავლებად) ნომადებად და მიწათმოქმედებად; ხოლო რომელნიც მეოტის ტბის მეზობლად იყვნენ და პონტოს სანაპიროს მოსდებოდნენ, ესენი იყვნენ ჯ ი ქ ე ბ ი

παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστρου
Μυσίαν ἐνέμοντο. Οὕνοι δὲ οὗτοι
καὶ Κόμανοι ἐκαλοῦντο· ἦσαν δὲ
οἱ καὶ Σκύθας αὐτοὺς κατωνό-
μαζον (CB I 35,14—36,17).

ზიამი ცხოვრობდნენ. მათ ჰუნები და კომანები ეწოდებოდათ; იყვნენ ისეთებიც, რომელნიც მათ სკვითებს უწოდებდნენ.

სკვითების ლაშქრობა კოლხიდაში და იბერიაში

II, 5. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἕω πάλιν ἡμᾶς ὁ λόγος διαβιβάζειν ἐπιγεται, καὶ τοὺς Ὑπερβορείους ἐκείνους Σκύθας, οἱ κατὰ τῆς Ἀσίας δίκην ἀκρίδος βαρείας χεθέντες μάλα σφοδρῶς μικροῦ πάσαν συνεκύκησάν τε καὶ ἐδουλώσαντο.

Οὗτοι γὰρ ἐπειδὴ τὰ περὶ τὴν Κασπίαν στεγὰ διέβησαν, κατὰ νῶτον ἀφέντες Σογδιανούς τε καὶ Βακτριανούς καὶ Ὠξον τὸν Σόγδον ποταμόν, ὃν μεγάλαί τε καὶ πλείσται τρέφουσι πηγαί, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν πρόσω μεγάλων ὄρων διεχείμασαν, τῶν ἐκεῖσε τῆς χώρας ἐκείνης ἀγαθῶν ἀπολαύοντες, ὅσα τῆς ἀνωθεν λείας ὦναντο...

Ἐπειτα ἐς Βαβυλωνίους καὶ Ἀσσυρίους διαβάντες, καὶ Μεσοποταμίαν κατειληφότες, καὶ ταῖς τοῦ τόπου χάρισιν ἀρεσθέντες, ἐκεῖ τὴν μακρὰν καταλύσουσι πλάνην, ἕτος που ἦδη τρίτον

და აზაზგები, გუთები და ამიქსოვიები ტავროსკვითები და ზორისთენელები. გარდა ამისა, იყვნენ ისეთები, რომელნიც ისტროს შესართავთან მდებარე მი-

II, 5. მაგრამ კვლავ აღმო-სავლეთისაკენ უნდა გადავიტანოთ ჩვენ სიტყვა და იმ ჩრდილოეთის სკვითებისაკენ, რომელნიც მსგავსად კალიისა მოედვნენ აზიას ძალიან მძიმედ და თითქმის მთლიანად არივ-დარიეს და დაიმონეს.

ამათ რომ გადალახეს კასპიის ზღვასთან არსებული ვიწრობები, უკან მოიტოვეს სოგდიელთა და ბაქტრიელთა ქვეყნები და სოგდური ოქსოს-წყალი¹, რომელსაც კვებავენ დიდი და მრავალრიცხოვანი წყაროები, და წინ აღმართული დიდი მთების ძირში დაიზამთრეს; ნასიამოვნები იყვნენ იქაური ადგილების დოვლათით, რომელიც წინათ მონადავლეს...

შემდეგ გადავიდნენ ბაბილონელთა და ასირიელთა ქვეყნებში, აიღეს მესოპოტამია და, რადგან ამ ადგილის სიკარგენი მოეწონათ, აქ დაამთავრეს თავიანთი დიდი ხეტიალი; ეს იყო

¹ ოქსოს-წყალი ჰირკანის მდინარეა, ჰყოფს სოგდიანას ბაქტრიანისაგან.

ἀγύοντες, ἀφ' οὗ τόν τε Ἰαξάρ-
την διεπεραιώθησαν ποταμόν καὶ
τῶν ἄλλων διέστησαν ἑμοφύλων,
τῆς κάτω Ἀσίας κληρούχους τά-
ξαντες ἑαυτούς.

Ὡσπερ δὲ πῦρ ἐς ἄλην βα-
θεῖαν ἐνσκήψαν, οὐ μόνον ἦς τὸ
πρῶτον ἐδράξατο, ταύτην λυμαί-
νεται μόνην. ἀλλ' εἰ ἑμοῖα καὶ
πάση τῇ περίξ ἐντύχοι, ἦδη καὶ
πάσαν ἐκείνην ῥᾶστα ἐπιβόσκειται
οὕτω καὶ ὁ τῶν Σκυθῶν ἀρχηγὸς
τουτωνὶ τὴν τῆς ἄλης Ἀσίας
ἐξαιρετον πρὸς ἅπασαν ἀνθρωπί-
νην ἀπολαύσιν ἐς οἰκησιν ἀπολέ-
ξας ἑαυτῷ, οὐκ ἠρέμησε τοῦ λοι-
ποῦ, ἀλλ' οὐ τῶν περίξ ἀπέσχετο
ἀλλὰ τῶν ἐντὸς αὐτῆ σατράπας καὶ
χιλιάρχους διαπεμπόμενος, Πέρσας
μὲν ἄρκτον καὶ Πάρθους καὶ Μή-
δους ἠποστήσατο· ἔπειτα διὰ τῆς
μεγάλης ἰσθμῶν Ἀρμενίας, ἦλθε
πρὸς μὲν ἄρκτον ἄχρι Κολχίδος καὶ
τῆς ἐκείσε Ἰηρησίας· ἔμελλε δὲ ἦδη
ἐς τοὺς ἐπιόντας ἐνῆαυτούς καὶ
διὰ τῆς ἐνδοτέρας ἐλάσαι Ἀσίας
καὶ ὄρους τῆς οἰκείας ἀρχῆς
ποιήσασθαι τὰς παραλίους ψάμ-
μους, ὅπου θάλασσά τε καὶ ἠπει-
ρος σπένδονται...

სამფლობელოს საზღვრებად გაეხადა ზღვისპირა ქვიშა, სადაც ზღვა
და ხმელეთი ერთმანეთში მეგობრულად არიან.

Τέως δ' αὐτόνι καταμένειν
ἠρεμοῦντες ἐγνώκεισαν, κλήρους
ἑαυτοῖς διανείμαντες χωρῶν καὶ
πόλεων, διαφόρων τε οἰκιῶν καὶ
κτημάτων κτήσεις καὶ καταγω-

უკვე მესამე წელი მას შემდეგ,
რაც მდინარე იაქსარტი გადალა-
ხეს და სხვა თანამეტომეებს ჩა-
მორჩინეს; ამით ქვედა აზიის ბა-
ტონ-პატრონი გახდნენ.

მაგრამ როგორც ცეცხლი,
ხშირ ტყეში გაჩენილი, არა მარ-
ტო იმას დააზიანებს, რომელსაც
თავში ეცა, არამედ ამავე დროს
მთელ გარშემო მყოფ მხარეს მო-
ედება და მთელ იმ არე-მარეს
უსწრაფესად გაანადგურებს, ასე-
ვე სკვითების მეთაურმა მთელი
აზიიდან რომ გამოარჩია თავის-
თვის დასასახლებლად ყოველგვა-
რი ადამიანური სიამოვნებისათ-
ვის საუკეთესო ადგილი, ამაზე
არ შეჩერდა, თავი ვერ შეიკავა
გარშემო მყოფ ადგილებზე რომ
იერიში არ მიეტანა. და, აი, თა-
ვის ხელქვეით სატრაპებსა და ათა-
სისტავებს გზავნის და ჯერ იმორ-
ჩილებს სპარსელებს, პართელებს
და მიდიელებს; შემდეგ ადის დიდ
სომხეთში და მიემართება ჩრდი-
ლოეთით კოლხეთამდე და
იქვე მეზობლად მყოფ იბერი-
ამდე; კიდევ მეტი: მას განზრ-
ხული ჰქონდა მომდევნო წლებში
შიდა აზიაში შეჭრილიყო, თავისი

მაგრამ გადაწყვიტეს ამით და-
კმაყოფილებულიყვნენ და დარჩე-
ნილიყვნენ და ერთმანეთში გაინა-
წილეს სამკვიდრებელნი, სოფლე-
ბი და ქალაქები, სხვადასხვა სახ-

γάς, πολλήν ἐμπαρεχομένης τῷ σώματι ψυμῆδιν και τροφήν...

მოვნებასა და საზრდოს ანიჭებდნენ სხეულს.

Ἐκειθεν δ' ὀπόσοις ἐπιτήθειον ἔθνεσι, φόρους συντάξαντες ἄπασιν (CB I 37, 9—40, 7).

ლები და შეძენილი ქონება და სავანეები, რომლებიც დიდ სია-

შემდეგ რაც კი ტომები დაიქვემდებარეს, ყველას დაადგეს ხარკი.

კოლხეთი – მართლმადიდებელთა ქვეყანაა

[V, 2. მიხეილ VIII პალეოლოგოსის დროს (1261 –1282) დიდი მოძრაობა ბიზანტიაში საეკლესიო უნიის საკითხის გარშემო. მიხეილ კეისარს უნიატური პოლიტიკა მიაჩნდა უფრო გონიერად, ვიდრე უნიის წინააღმდეგ ბრძოლა. იმ გართულებულ ვითარებაში, რომელშიც იყო ბიზანტია (1204 წლის კატასტროფის შემდეგ), მიხეილი მისაღებად თვლიდა «ნაკლებ ბოროტებას უფრო დიდი სარგებლობის მისაღებად». „ნაკლებ ბოროტებად“ მიაჩნდა დასავლეთ ეკლესიასთან უნია.

Ταῦτα λέγων ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἔπειθε, τοὺς δ' οὐδαμῶς. Ὅθεν τὸ πείθειν ἀφείλε τὴν ἐτέραν ἐβάρδισε· ταύτην δ' εἶναι τὴν τοῦ βιάζεσθαι· ἧς πρὸς πολλὰ καὶ διάφορα μεριζομένης εἶδη, πάντα ἦσαν ἐνεργὰ τῷ βασιλεῖ, δημεύσεις, ἐξορίαι, φυλακαί, ὀφθαλμῶν ἀφαιρέσεις, μάστιγες, χειρῶν ἐκτομαί, πάντα οἷς αἱ γνῶμαι τῶν ἀνδρικῶν καὶ μὴ δοκιμάζονται. Ὅσοις μὲν οὖν κατ' ἐπίγνωσιν ὁ ζῆλος ἦν (σπάνιοι δ' οὗτοι ἐτύχχανον), οὗτοι στερεῶν τε καὶ ἀνδρικὴν τὴν ἔνστασιν ἐνδειξάμενοι πάντα ἀσμένως ὑπήνεγκαν καὶ πεπόνθασιν, ὀπόσα ἢ τοῦ βασιλέως ἐπήνεγκε χεῖρ.

ასე ამბობდა კეისარი და ზოგიერთები დაარწმუნა, სხვები კი ვერასგზობით ვერ დაარწმუნა, ამიტომ მან ხელი აიღო დარწმუნებაზე და სხვა გზას დაადგა; ეს იყო ძალადობის გზა. ეს გზა მრავალ სხვადასხვა ღონისძიებებით აისახა; კეისარმა ყველაფერი გამოიყენა; ქონების ჩამორთმევა, გადასახლება, საპყრობილე, თვალების დათხრა, გვემა, ხელების მოჭრა, ერთი სიტყვით ყველაფერი, რის საშუალებითაც გაიგება ვაჟკაცური და არავაჟკაცური თვისებები. ვინც გონიერების მიხედვით თავგამოდებით იცავდა თავის შეხედულებებს (ასეთები კი იშვიათნი იყვნენ), ის მედგრად

და ვაჟკაცურად უწევდა წინააღმდეგობას და ყველაფერს იტანდა და ითმენდა, რასაც კი კეისრის ხელი არგუნებდა.

Οἱ δὲ πλείστοι μηδὲν ὑγιὲς εἰδότες, ἀλλὰ δῆμος ὄντες καὶ

ხოლო მეტწილს არავითარი სალი მიდგომა არ აღმოაჩნდა –

ἀγοραῖος ὄχλος καὶ χαίροντες ἀει-
ταῖς τοιαύταις καινοτομίαις, τρί-
χίνα καθάπερ ἄλλην σκητὴν ὑπο-
δεσυκότες τριβῶνια, πανταχῇ τῆς
οἰκουμένης ἐξήπλωσαν ἑαυτούς,
ὅπη φύλα Χριστιανῶν εἶναι ἐπύ-
θοντο· ἔν τε Πελοποννήσῳ φημί
καὶ Ἀχαΐᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἔν τε
Κολχίδι καὶ ὅπη μὴ ἐντὴν ἐπι-
κράτεια τοῦ βασιλέως. Καὶ πε-
ριήεσαν ἔγθεν ἀκχεῖθην σπορά-
δες καὶ πλάνητες, μήτε πρὸς
τὸ καθόλου¹ τὴν ἐρήνην
ἐθέλοντες διασῶζειν, μήτε πρὸς
ἀλλήλους (CB I 127,11—128,9).

გადადიოდნენ, გაბნეულნი და მოხეტიალენი, და არ სურდათ მშვი-
ლობა დაეცვათ არც დასავლეთის მიმართ¹, არც ერთმა-
ნეთში.

კოლხთა და ლაზთა ქვეყანა

V, 7. Ἄλλ' ἐκεῖνο μικρὸν με-
παρέδραμεν. Ἰωάννης γάρ, ὁ τοῦ
ῥηθέντος Ἀλεξίου ἀπόγονος, τοῦ
μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπό-
λεως ἄλωσιν τῆς τῶν Κόλχων
καὶ Λαζῶν τυραννήσαντος γῆς,
ὄρκους ἐγγράφους παρὰ τοῦ βασι-
λέως ἐκείθην δεξάμενος ἐπιδημεῖ
τῇ βασιλευσούσῃ καὶ τῇ τοῦ βασι-
λέως συζεύγνυται θυγατρὶ Εὐδο-
κίᾳ· καὶ βραχύν τινα τῷ βασιλεῖ
παρὰ τῇ βασιλευσούσῃ συνδιατρί-
ψας χρόνον ἔπειτα ἐπανήκεν ἅμα
τῇ γυναικὶ Εὐδοκίᾳ πρὸς τὴν
ἰδίαν ἀρχήν, ἧς τὰ βασίλεια
Τραπεζοῦς. Ἐνθα δὴ καὶ μήπω

V, 7. მაგრამ კინალამ გამო-
მრჩა მე ეს ამბავი: სახელდობრ,
იოანე, ზემოხსენებული ალექსის
შვილიშვილი, იმ ალექსისა, რო-
მელიც კონსტანტინეპოლის აღე-
ბის შემდეგ კოლხთა და ლაზ-
თა ქვეყანაში გაბატონდა,
ჩამოვიდა სამეფო ქალაქში, მის
შემდეგ რაც მან წერილობითი
ფიცი მიიღო იქაური მეფისაგან,
და ითხოვა მეფის ქალიშვილი
ევდოკია. მან ცოტა ხანს დაჰყო
მეფესთან, სამეფო ქალაქში, და
შემდეგ დაბრუნდა თავისი მეულ-
ლითურთ, ევდოკიათურთ, საკუ-
თარ სამეფოში, რომლის დედა-

¹ ეს ადგილი მთარგმნელებს ასე ესმით: eum Catholicos (L. Schopenus),
с католиками (Шалфеев). მართლაც კათოლიკე ნიშნავს „საყოველთაოს“ და So-
phokles-საც (იხ. ლექსიკონი) გაგებულნი აქვს ἢ καθόλου= ἢ καθόλική ἐκκλησία.

τελέως ἐνιαυτοῦ πληρωθέντος παί-
δα μετὰ τῆς Εὐδόκῆς οὗτος γε-
γέννηκεν, Ἀλέξιον τὸν νέον Κοι-
νήγον· ὃς δὲ καὶ διάδοχος ὑστερον
γεγένηται τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, ὡς
εἰρήσεται (CB IV, 148,19—149,5;
PG 148, 293).

ქალაქი იყო ტრაპეზუნტი. არ
გასულა წელიწადიც და აქ მას
ევდოკიასაგან შეეძინა ვაჟი, ალექ-
სი უმცროსი კომნენოსი; შემდეგ-
ში ის გახდა მემკვიდრე იოანეს
სამეფოსი, როგორც ამის შესა-
ხებ ქვემოთ იქნება ნათქვამი.

პომპეუსის ლაშქრობა კავკასიაში

[IV, 3. ლათინთა ბატონობის მოსპობის საქმეში (1261 წ.) დიდი
ღვაწლი მიუძღვის კესაროსს ალექსი სტრატეგოპულოსს: ის იყო,
რომ 1261 წლის 25 ივლისს თავისი ცხენოსნებით შეიჭრა კონსტან-
ტინეპოლის კარიბჭეში. ეს ღვაწლი მას დაუფასდა: კეისარ მიხეილ
VIII პალეოლოგოსის ბრძანებით კესაროსის სახელი იხსენიებოდა
პარაკლისების დროს მთელი წლის განმავლობაში მეფეთა და კეი-
სართა სახელების გვერდით. მაგრამ ეს დიდება დიდხანს არ შერჩა
კესაროსს: ის გაგზავნილ იქნა ეპირის დესპოტის მიხეილის წინა-
აღმდეგ საბრძოლველად და ტყვედ ჩაუვარდა მტერს. ამ შემთხვე-
ვის გამო ამბობს ნიკიფორე გრიგორასი:]

IV, 3. Οὕτως οὐδὲν ἐν ἀνθρώ-
ποις ἀληθές, οὐδὲ βέβαιον· ἀλλ' ἐν
ἀδμήλοις ὡσπερ πελάγῃσι συγκυ-
κᾶται καὶ ναυαγεῖ τὰ ἀνθρώπι-
να... Κύρος ὁ Περσῶν καὶ Μή-
δων καὶ Χαλδαίων ἀρχαὶ ποτὲ
μετὰ τὸ τῆς Ἀσίας τὸ πλείστον
καταδραμεῖν καὶ Βαβυλῶνα τὸ
τῆς Ἀσίας κλέος ῥᾶστα κατα-
στρέφασθαι γυναικὶ Μασσαγέτιδι
πολέμῳ ξυμβεβληκῶς ἀίσχιστα
καταστρέφει τὴν τύχην...

Μάγνος Πομπήϊος, Ῥωμαίων
ἑπατος καὶ στρατηγὸς αὐτοκρά-
τωρ, Ἀσίας ἀρχὶ Καυκασίων
ἄρχων καὶ Καπῆας θαλάσσης δρα-
μῶν καὶ μυρία καταστρεφάμενος
ἔθνη καὶ χρημάτων ἀπείρους τῆ

ამრიგად, ადამიანთა საქმეებში
არაფერია უცვალებელი, არაფე-
რია ურყევი; როგორც უცნობ
ტალღებში ისე ირევა და იმსხვ-
რევა ადამიანის ბედი... კვიროსი,
რომელიც მბრძანებლობდა ოდეს-
ღაც სპარსელებს, მიდიელებსა და
ქალდეველებს, მის შემდეგ რაც
გადათელა მეტი წილი აზიისა და
სწრაფად დაამხო აზიის სიამაყე –
ბაბილონი, მასაგეტ ქალს შეეყარა
და სამარცხვინოდ დაასრულა თავისი ბედი.

დიდმა პომპეუსმა, რომელთა
კონსულმა და თვითმპყრობელმა
სარდალმა, მოიარა აზია ვიდრე
კავკასიის მთებამდე და
კასპიის ზღვამდე, უამრავი
ტომები დაიმორჩილა და უთვა-

Ἔρωμη σωρούς χαρισάμενος ὑπὸ βραχυτάτου τὸ τελευταῖον στρατεύματος ἐν τοῖς ἰδίοις τὸ μέγα κατέλυσε κλέος.

Κατὰ ταῦτά δὲ ὁ νῦν τῷ λόγῳ προκείμενος Καῖσαρ ὁ χυθὲς τὰ μέγιστα κατωρθωκῶς τρόπαια ἀδοξοτέρων ἀγώνων γίνεται παρανάλωμα σήμερον (CB I, 90—91).

ლავი ქონება შესძინა რომს და, ბოლოს, თავისიანებში დაკარგა ის დიდი სახელი ძალიან მცირერიცხოვანი ჯარის მიერ დამარცხებულმა.

ასევე ზემოხსენებულმა კესაროსმაც გუმინ უდიდესი გამარჯვებები მოიპოვა და დღეს სამარცხვინო ბრძოლების მსხვერპლი ხდება.

იოანე ლაზის გარდაცვალება

VI, 9. Κατὰ τοῦτον μέντοι τὸν χρόνον συνέβη γενέσθαι σεισμόν τῶν πάντων μεγίστων, ὑφ' οὗ πολλαὶ μὲν τῶν μεγάλων οἰκιῶν, πολλοὶ δὲ τῶν μεγάλων νεῶν οἱ μὲν ἐπεπτώκεισαν, οἱ δὲ διεῖρήθησαν. Ἐπέπτωκε δὲ καὶ ὃν πρὸ τοῦ νεῶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπὶ κίονος ἕστησε τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ ἀνδριάντα Μιχαήλ βασιλεὺς ὁ Παλαιολόγος, ὁπότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγκρατῆς ἐγεγόνει ὃν αὐτὸς Ἀνδρόνικος βασιλεὺς, ὁ ἐκείνου παῖς, ὃς εἶχε σχήματος, ἐπεσκέυασέ τε καὶ ἀνεστήλωσε.

Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν θῆρος ἦκεν ἐκ Τραπεζοῦντος εἰς Κωνσταντινούπολιν Εὐδοκία ἡ τοῦ βασιλέως ἀδελφή, θανόντος ἐκεῖ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Ἰωάννου τοῦ Λαζοῦ· ἦκε δὲ μετὰ τοῦ δευτέρου ταύτης παιδός. Τὸν γὰρ πρῶτον

VI, 9. ამ დროს სწორედ მოხდა ძლიერი მიწისძვრა, ისეთი, როგორც არასდროს არ ყოფილა. მიწისძვრისაგან მრავალი დიდი შენობა და მრავალი დიდი ტაძარი ზოგი წაიქცა, ზოგიც დაიმსხვრა. წაიქცა აგრეთვე ის ქანდაგება, მიქელ არქისტრატისისა, რომელიც წმიდა მოციქულთა ტაძრის წინ სვეტზე დაადგმევინა მეფე მიხეილ პალეოლოგოსმა, როდესაც ის კონსტანტინეპოლის მფლობელი გახდა; ეს ქანდაკება კვლავ დაამზადებინა ძველებური სახით და აღმართვინა ანდრონიკე მეფემ¹, მიხეილის ვაჟმა.

მომდევნო ზაფხულში ტრაპეზუნტიდან კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა მეფის და ევდოკია, რომლის ქმარი იოანე ლაზი ტრაპეზუნტში გარდაცვლილიყო; ევდოკიამ თან ჩამოიყვანა თავისი მეორე ვაჟი, ხოლო პირველი

¹ მიხეილ VIII პალეოლოგოსის (1261 – 1282) ვაჟი ანდრონიკე II მეფობდა 1282 – 1328 წლებში. ევდოკია, მისი და, როგორც V, 7-შია ნათქვამი, ითხოვა ტრაპიზონის მეფემ იოანე II-მ.

Ἄλξιον ἐκεῖ καταλείπει, τὴν πατρικὴν περιέπειν ἀρχὴν (CB I, 202, 7—19; PG 148, 360).

(*ე. ი. უფროსი*) ვაჟი ალექსის იქსტოვებს, რათა ჩაიბაროს მამისეული ტახტი ¹.

ამგვარად, სამი ნაწყვეტი ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორიისა“ იხსენიებს ტრაპიზონის მეფეს იოანე II კომნენოსს (1280 – 1298) და მის პაპას (ტრაპიზონის იმპერიის დამაარსებელს ალექსი I კომნენოსს (1204 - 1222) როგორც „კოლხეთის ქვეყნის მფლობელს“, „კოლხთა და ლაზთა ქვეყნის მფლობელს“ ან მარტივად როგორც „ლაზს“:

1) თეოდორე ლასკარისს მიემხრნენ ყველანი «გარდა ალექსი კომნენოსისა, რომელიც კოლხიდის ქვეყანას ფლობდა» (1, 2).

2) «იოანე, ალექსის შვილიშვილი, იმ ალექსისა, რომელიც კონსტანტინეპოლის ადების შემდეგ კოლხთა და ლაზთა ქვეყანაში გაბატონდა» (V, 7).

3) «კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა მეფის და ევდოკია, რომლის ქმარი იოანე ლაზი ტრაპეზუნტში გარდაცვლილიყო» (VI, 9).

ჩვენ, რასაკვირველია, ვერ გავიზიარებთ აკად. თ. უსპენსკის აზრს იმის შესახებ, რომ კონსტანტინეპოლელი კეისრები ტრაპიზონელ მეფეებს დაცინვით ეძახოდნენ კოლხებს ან ლაზებს (насмешливо называть великих Комнинов лазистанскими властителями) ². განსვენებული აკადემიკოსი მართალია, როდესაც წერს, რომ ოფიციალურ დოკუმენტებში ტრაპიზონის მმართველი არასდროს არ იწოდებოდა იმპერატორად; ასეთი ტიტული მიეკუთვნებოდა მხოლოდ კონსტანტინეპოლში მჯდომ კეისარს, ხოლო ტრაპიზონის მმართველს აკუთვნებდნენ „звание лазистанского владетеля или властителя Трапезунта, иногда просто архонта; в присутствии царя он даже не имел права носить красную пурпуровую одежду и красную обувь“ ³. მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმას რომ ტრაპიზონელთადმი ხმარებული წოდება „ლაზთა მეფისა“ დაცინვის მიზნით იყო მოგონილი ბიზანტიის კეისრების მიერ. ჩვენთვის უაღრესად საყურადღებოა,

¹ ამის შემდეგ ნიკიფორე გრიგორასი მოგვითხრობს, რომ ტრაპიზონელი ქვრივი დედოფლის შერთვა მოინდონა სერბიის მეფემ, რომელსაც მანამდე სამი ცოლი ჰყოლია და ყველანი გაუშვია. ევდოკიას ეზიზღებოდა სერბიის მეფე, არც ანდრონიკე, მისი ძმა, იყო თანახმა სერბიის მეფის სურვილისა. 40 წლის მეფეს დის ნაცვლად საცოლოდ გაატანა 5 წლის და, სიმონიდა.

² Ф. И. Успенский. Очерки из истории Трапезунтской империи Л. 1929. стр. 66 – 67.

³ იქვე, გვ. 66.

რომ XIV საუკუნის ისტორიკოსი სხვანაირად არ იცნობს ტრაპიზონის მეფეს თუ არა როგორც კოლხთა ან ლაზთა მფლობელს.

„ლაზთა მფლობელის“ ან „კოლხეთის მფლობელის“ ტიტულით იმიტომ იხსენიებენ ბიზანტიელი კეისრები ტრაპიზონის მეფეებს, რომ ეს იყო მათი ოფიციალური ტიტული. ჩვენ მიერ „გეორგიკის“ IV ტომის, მეორე ნაკვეთში მოთავსებული „ეკთესისები“ ნათლად მოწმობენ, რომ X საუკუნიდან იმ ადმინისტრაციულ ერთეულს, რომლის ცენტრია ტრაპიზონი, ეწოდება ლაზეთი (Λαζική). სახელდობრ:

საეკლესიო ეკთესისების განხილვამ უეჭველი ჰყო, რომ კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეპარქიათა შორის იყო ორი ეპარქია ბიზანტიის იმპერიის აღმოსავლეთ ნაწილში და მის საზღვარზე, რომელთაგან ერთი იყო ლაზეთის ეპარქია თავისი ცენტრით ქალაქ ფაზისში, ხოლო მეორე – პოლემონის პონტოს ეპარქია თავისი ცენტრით ქალაქ ტრაპეზუნტში. ასეთი იყო ვითარება IX საუკუნის მეორე ნახევრამდე. ხოლო IX საუკუნის მეორე ნახევარში მომხდარა რაღაც დიდი ცვლილებები ამ ეპარქიათა პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, რის შედეგადაც **ლაზეთის ეპარქია ჩამოშორებია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს და დაკავშირებია მცხეთის საკათალიკოსოს.**

ამიტომაც არის, რომ IX საუკუნის შემდეგ შედგენილ ეკთესისებში უკვე სხვაგვარი განრიგება გვაქვს კონსტანტინეპოლის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებულ ეპარქიათა და მათი იერარქიისა. ლაზეთის ეპარქიის ჩამოშორების შემდეგ დაწინაურებულა პოლემონის პონტოს ეპარქიის პირველმოსაყდრე მიტროპოლიტი, ტრაპიზონელი მღვდელმთავარი, და მისთვის ჩაუბარებიათ ახლად შექმნილი ეპარქია. მართლაც, ახალ ეკთესისებში, რომლებიც – ზოგიერთი მაინც – თარიღდებიან მეათე საუკუნის პირველი წლებით, სრულებით აღარ არის ხსენება ძველი ეპარქიისა (ლაზეთი და მისი ცენტრი – ფაზისი), ხოლო პოლემონის პონტოს ეპარქიაში უკვე აღარ არის მოხსენებული მისი პირველმოსაყდრე, ტრაპიზონელი მიტროპოლიტი (მისი ადგილი დაიჭირა კერასუნტის მიტროპოლიტმა). რაც შეეხება ტრაპიზონელ მიტროპოლიტს, მისთვის დაარსებულია ცალკე ეპარქია, რომელსაც ეწოდება ἐπαρχία Λαζική¹. ყველა ეკთესისი, რომელიც კი IX საუკუნის შემდეგ არის შედგენილი

¹ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ იყო ისეთი ხანაც ტრაპიზონის საეკლესიო ცხოვრებაში, როდესაც ფაზისი და ტრაპეზუნტი ერთ ეპისკოპოსს ექვემდებარებოდნენ: სახელდობრ, VIII საუკუნის წინა ხანებში Phasis et Trapezus nui episcopo paruisse videntur (იხ. გეორგიკა IV 200).

(ნოტიციები II, III, X, Xა, Xბ, Xგ), შეიცავენ ასეთ ცნობებს. ამ ახალი ეპარქიის შესახებ:

*ἡ Τραπεζοῦς (ნოტიცია II)
 Τραπεζοῦτος Λαζικῆς (ნოტ. III)
 Τραπεζοῦτος πάσης Λαζικῆς (ნოტ. IV)
 τῆ Τραπεζοῦτι τῆς Λαζικῆς (ნოტ. X)
 τῆ Τραπεζοῦτος (ნოტ. Xა)
 τῆ Τραπεζοῦτι τῆς Λαζικῆς (ნოტ. Xბ)
 τῆ Τραπεζοῦτι τῆς Λ[αζικῆς] (ნოტ. Xგ)
 ἐπαρχίας Λαζικῆς—ὁ Τραπεζοῦτος (ნოტ. Xდ).*

ამ სიაში ორ ნოტიციას არ უწერია, რომ ტრაპეზუნტი ლაზეთის ეპარქიაშია, მაგრამ ეს იმას კი არ უნდა მიეწეროს, თითქოს ეპარქიას არ ერქვა „ლაზეთი“, არამედ ჩვენი ხელნაწერების ხარვეზიანობით უნდა აიხსნას ეს გარემოება, რომ რიგი ხელნაწერებისა ხარვეზიანი იყო, ეს ჩანს თუნდაც იქიდან, რომ X გ ნოტიციაში მხოლოდ ერთი ასოა, Λ, შენახული.

მაშასადამე, ჩვენ უფლება გვაქვს ვთქვათ, რომ ამ ახალი ეპარქიის სხვა სახელწოდება, თუ არა Λαζικῆ არსებობს.

ახალი ეპარქიისათვის „ლაზეთის ეპარქიის“ დარქმევა, რასაკვირველია, არ შეიძლება შემთხვევითი იყოს. ეს მხარე, ჩანს, იმთავითვე ცნობილი იყო ამ სახელწოდებით და სხვანაირად არც შეიძლებოდა ყოფილიყო; მთელი ეს მხარე დასახლებული იყო ქართველური მოდგმის იმ ტომებით, რომელთა გამაერთიანებელ სახელად იხმარებოდა, როგორც ჩანს გარკვეული დროიდან, „ლაზი“.

მეტად საყურადღებოა, რომ იმავე იოანე II კომნენოსზე ცნობებს გვაწვდის XIII საუკუნის ისტორიკოსი გიორგი პახიმერეც, რომლის მოთხრობიდან არა თუ ის ჩანს, რომ იოანე ლაზეთა მმართველად ითვლებოდა, არამედ თვით იოანეც „ბარბაროსად“, ე. ი. ლაზად არის აღიარებული. აი, რა სწერია გიორგი პახიმერის „ისტორიაში“.

«მეფე (მიხეილ VIII პალეოლოგოსი) არა მხოლოდ თავის ქვეშევრდომებზე ზრუნავდა, რომ ისინი წესიერი ზნისა ფოფილიყვნენ, არამედ ცდილობდა მოეთოკა ისინიც, რომლებიც მის ძალაუფლებას არ ემორჩილებოდნენ, თუ კი ხედავდა, რომ ისინი თავიანთი მფლობელების წინააღმდეგ ილაშქრებდნენ. ზოგიერთებს, რომლებსაც რაღაც შემთხვევით ან სხვადასხვა გარემოებათა გამო საკუთარი მმართველობა ჰქონდათ, ის აშოშმინებდა შეიარაღებული ძალით და ამით იმაზე მიუთითებდა, თუ რაოდენ სახიფათო იყო მათთვის წელზე ზევით ხტომა და სამეფო ტახტზე ხელის ფათური. ხოლო ლაზეთა მმართველნი»

ველს იოანეს, რომელსაც თავი მოჰქონდა სამეფო ღირსების. ნიშნებით, თუმცა სამეფო¹ სრულებით არ ეკუთვნოდა მას, არა ერთხელ შეუთვალა – შენი კუთვნილი ძალაუფლება, როგორც გინდოდეს ისე გამოიყენე, ხოლო თავი შეიკავე სამეფო პატივთა და წოდებათაგანო. ვინაიდან მისი (მიხეილის) აზრით, სანამ სამეფო ტახტი მას უჭირავს, სხვას არავის შეეფერება იწოდებოდეს იმავე უმაღლესი პატივით. ამიტომ იოანე, როგორც სამეფოს ერთი ნაწილის წარმომადგენელი, უნდა შეუერთდეს მთელს და არ ეპოტინებოდეს სამეფო დიდებას. ხშირად მიუმართავს მეფეს ასეთი მოგონებებით იოანესათვის, მაგრამ უშედეგოდ, და მეფე დარწმუნდა, რომ ამ გზით მიზანს ვერ მიაღწევდა.

«როგორც ბარბაროსი, იოანე ამაყი კაცი იყო და ბრძანებას არაფრად აგდებდა; ხოლო პასუხად იმას უთვლიდა, რომ ეს მის მიერ შემოღებული სიახლე კი არ არის, ეს მას კი არ გამოუგონია, არამედ ეს უფლება მიიღო მან წინაპართაგან. ამასთანავე, ამბობდა ის, ჩემი ქვეშევრდომები ნებას არ მადლევენ უარი ვთქვა მამისაგან ნაანდერძევე უფლებაზე, რომელიც გვარიდან გვარში გადადიოდა და ბოლოს მე მერგო; თვით ისინიც [ე. ი. ქვეშევრდომები] არც თუ ისე არაპატივსაცემნი არიან, რომ თუ მე სამეფო პატივს წამართმევთ, იმათაც შეგიძლიათ მათი დიდების ნაწილი გამოსწიროთ. თუმცა დიდი არაფერი ბედენაა წითელი წაღების ჩაცმა და მეფის წოდების ტარება იმისთვის, ვისაც გაცილებით უფრო მეტი აქვს; ეს, ამბობდა იოანე, უფლებას მადლევეს მივიღო თაყვანის ცემა და მონური დახვედრა, სამშვიდობო ხელშეკრულებები დავდო ყველასთან და ურთიერთობა მქონდეს მათთანო.

«ამის შემდეგ თვითმპყრობელმა [მიხეილ VII პალეოლოგოსმა] გადაწყვიტა სხვანაირად მოეველო იოანესათვის. ამასთანავე მხედველობაში მიიღო ის გარემოება, რომ ის ჯერ კიდევ ახალგაზრდა იყო როგორც ქვეყნის მმართველი. მიხეილმა გადაწყვიტა დანათესავებოდა იოანეს და ამით საბოლოოდ გაექარწყლებინა იოანეს ეჭვი, თითქოს მას, მიხეილს, სურდეს მისი სამეფო უფლებების შეკვეცა და, მეფის წოდებასთან ერთად, ჩამოერთმია მისთვის ამ წოდებისათვის კუთვნილი სამოსელი.

«ამ მიზნით მეფემ, პირველ ყოვლისა, საჭიროდ დაინახა ამოერჩია რამდენიმე ისეთი დარბაისელი დიდებული და მოციქულებად გაეგზავნა იოანესთან, რომლებიც გამოირჩეოდნენ როგორც თავისი გვარიშვი-

¹ აქ ლაპარაკია „ბიზანტიის სამეფოზე“

ლობით ისე მჭევრმეტყველებით და რომლებიც შეძლებდნენ აღმო-
ეფხვრათ მასში მეფისადმი უნდობლობა, ეგზომ მავნე, და, აი, გაიგ-
ზავნენ დიდი ლოგოთეტი აკროპოლიტე, რომელიც მაშინ ჯერ კიდევ
ცოცხალი იყო, და დიდი იკონომოსი ქსიფილინე, როგორც შუამავ-
ლები იოანეს დასაქორწინებლად; მეფეს ჰყავდა მესამე ქალიშვილი,
ევდოკია, რომელიც მას უნდოდა იოანესთვის მიეთხოვებინა.

«ამ მოციქულებს უნდა დაერწმუნებინათ როგორც თვით იოანე,
ისე მისი მახლობლები და დიდებულები: „ესენი იმაში უნდა დაერწმუ-
ნებინათ, რომ ყმაწვილი (იოანე) გაეშვათ მეფესთან, ხოლო თვით
იოანე – იმაში, რომ ის სრულიად დარწმუნებული და დაიმედებული
უნდა გამგზავრებულიყო, რომ სამეფო ქალაქში იგი იპოვიდა ბედნიე-
რებას. მაგრამ არც დიდებულები ფიქრობდნენ თავიანთი მმართველის
გაშვებას, არც თვითონ მეფეს სურდა გამგზავრება: ძველთაგანვე ისე იყო
ჩვეულებად ქცეული, როგორც ისინი ამბობდნენ, რომ მათი მმართვე-
ლები ცოლებს იქვე მეზობლებში თხოულობდნენ და შინ ცხოვრობ-
დნენ, ხოლო მეფის ოჯახსა და კარს ისე უყურებდნენ, როგორც ვარ-
სკვლავებს, და თავისი მყუდრო ცხოვრება უფრო ერჩიათ, ვიდრე
მეფის დიდება და ბრწყინვალეობა.

«ბევრს ეცადნენ მოციქულები, მაგრამ ვერასგზობ ვერ დაარწმუ-
ნეს ლ ა ზ ე ბ ი, რომლებიც თავიანთ სურვილებს ყველაზე მაღლა აყე-
ნებდნენ. ასე უშედეგოდ დაბრუნდნენ მოციქულები»¹.

გიორგი პახიმერის ამ მოთხრობიდან ნათლად ჩანს, რომ ბიზან-
ტიელებმა კარგად იცოდნენ, რომ თავისი ეთნიკური შემადგენლობით,
თავისი ადათ-ჩვეულებებით და ცხოვრების მთელი აღნაგობით ტრაპი-
ზონის სამეფო უდიდესად განსხვავებული ქვეყანა იყო: მისი მცხოვ-
რებლები, ლაზები, მტკიცედ იცავდნენ თავიანთ წინაპართა ადათ-
წესებს, ისინი უყურებდნენ ბიზანტიას როგორც თავისთვის უცხო ქვე-
ყანას; მათი მმართველი (იმპერატორი) ასეთივე წესების მიმდევარი
იყო, ისიც თავის წინაპართა მსგავსად თავის მეზობლებში ირჩევდა
საცოლეს. ისტორიკოსის თქმით იგი „ბ ა რ ბ ა რ ო ს ი“ იყო.

¹ შემდეგ გიორგი პახიმერე მოგვითხრობს, რომ მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა
მანც მოახერხა იოანეს მიყვანა კონსტანტინეპოლში და მისთვის ევდოკიას მით-
ხოვება. (იხ. აქვე ზემოთ, გვ. 45 და შმდლ.).

ეგვიპტელი ჯამბაზები იბერიასა და კოლხეთში

VIII, 10. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον τῆ Κωνσταντινουπόλει κατὰ πάροδον ἐπιδεδημηκότας ἐθεασάμεθα θιασματοποιὸν τινα τέχνην ἐξησκημένους ἄνδρας οὐ μείους τῶν εἴκοσιν· οἷους οὐδεὶς πω τῶν ἡλικίᾳ προβιβηκότων οὐτ' ἄκοῦ ἔσχευ, οὐτ' ὄφει τεθέσται. Οὓς πρῶτα μὲν ὀρμηθέντας ἐξ Αἰγύπτου καὶ ὡσπερ τινα κύνκλον ποιησαμένους διελθεῖν ἐξεγένετο πρὸς μὲν ἕω καὶ ἄρκτους τὴν ὁδὸν ποιουμένους, Χαλδαϊκὴν τε καὶ Ἀραβίαν καὶ Περσικὴν Μηδικὴν τε καὶ τὴν τῶν Ἀσσυρίων γῆν· πρὸς δ' ἐσπέραν ἀποκλιναντας τὴν περὶ τὸν Καύκασον Ἰβηρίαν Κολχικὴν τε καὶ Ἀρμενίαν, καὶ ὅσα μέχρι Βυζαντίου μεταξὺ κατοικοῦσιν ἔθνη, καὶ πάσαις χώραις καὶ πόλεσι τὴν ἑαυτῶν ἐπιδείξασθαι τέχνην (CB I 348, 6—16).

ამ დროს ვიხილეთ კონსტანტინეპოლში გავლით მოხვედრილი რაღაც საკვირველ ხელოვნებაში გავარჯიშებული კაცები, რიცხვით არა ნაკლებ ოცისა; ასეთები არავის ხანში შესულთაგან არც სმენით სმენია, არც სახით უნახავს. პირველად ისინი ეგვიპტიდან წამოსულან და, თითქოს რაღაც რკალი შემოხაზესო, უვლიათ აღმოსავლეთით და ჩრდილოეთით და გამოუვლიათ ხალდეა, და არაბეთი, სპარსეთი და მიდია და ასირიელთა ქვეყანა; ხოლო დასავლეთით მოუნახულებიათ კავკასიონთან მდებარე იბერია, კოლხეთი და არმენია, და რაც კი ბიზანტიონამდე გზა-და-გზა ცხოვრობენ ტომები, და ყველა ქვეყანაში და ქალაქში თავიანთი ხელოვნება უჩვენებიათ¹.

ტრაპიზონის მეფე ბასილი

XI, 3. Ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις ἦρχε μὲν Τραπεζοῦντος Βασίλειος ὁ υἱὸς Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, διάδοχος αὐτοῦ ἦδη βέβαιος μετὰ πολλοὺς τοὺς ἔθλους τῆς πατρικῆς ἀρχῆς καταστάς. Ἐπέμφθη δ' αὐτῷ καὶ σύνυγος Ἐὐδοκία, ἡ νόθη τοῦ βασιλέως Φυγάτηρ (CB I 536, 8—12).

XI, 3. ამ ხანებში ტრაპეზუნტს განაგებდა ბასილი, ალექსი კომნენოსის ძე; იგი მრავალი ბრძოლების შემდეგ გახდა მამისეული ძალაუფლების მემკვიდრე. მას მეუღლედ გამოუგზავნეს ევდოკია, კეისრის უკანონო ქალიშვილი.

¹ შემდეგ გადმოცემულია ამ ჯამბაზების სხვადასხვა ილეთები, მაგ. მათი ვარჯიშობა ხომალდის ანძებს შუა გაბმულ თოკებზე, აქედან ისართ სროლა და ცხენით ჯირითი და სხვა.

დედოფალი ირინე ¹ და ანახუტლუ ²

XI, 8. Ἐν τούτῳ τῷ ἔαρι καὶ Βασίλειος, ὁ τῆς Τραπεζούντος τὴν ἐξουσίαν διεζωσμένος, νόσῳ βραχεία τὸν βίον ἀπέλιπεν. Οἴμαι δὲ τις θεομηνία τοῦ βίου τοῦτον ἐξαίφνης ἐξήγαγεν. Εἰρήνη γὰρ τῇ τοῦ βασιλέως θυγατρὶ συνοικήσας ἐπὶ μικρὸν νομίμως ὄμοσεν καὶ δικαίως, μετὰ γε τῆς ἀνηκουσῆς ὁμοφροσύνης καὶ σωφροσύνης, εἶτα τοὺς γαμικούς μετετήνοχεν ἔρωτας εἰς ἐταιρίδα τινα, καλουμένην καὶ ταύτην Εἰρήνην. Καὶ ταύτῃ λοιπὸν ἀθέσμως μιγνύμενος εἰς μίσος ἐτρέπετο τῆς νομίμου.

Τοῦ δὲ χρόνου προβαίνοντος ὄρων οὐκ ἀνεχομένην τὴν βασιλίδα τὸ τοῦ πράγματος ἄτοπον, ἀλλ' ἐπιβουμένη οὐρανόν τε καὶ γῆν καὶ πᾶσιν ἐξαγγέλλουσαν τὸ τῆς καρδίας πῦρ, ἐξήλασε καὶ τῆς ἀμνηστικῆς οἰκίας ἀυτήν. Τάχα δ' ἂν καὶ θάνατον ἐπήνεγκεν αὐτῇ βίαιον, εἰ μὴ ἐδεδόει τὸν δῆμον, σφοδρῶς κατ' αὐτοῦ δι' αὐτὸ γε τοῦτ' ἰσορροπούμενον τε καὶ στασιάζοντα.

Ἐν μέντοι ταῖς ἱεραῖς ὑμνηθῆναι καὶ τοῖς πομπικαῖς θεάτ-

ამ წლის გაზაფხულზე ბასილი, რომელიც ტრაპეზუნტის მპყრობელი იყო, გარდაიცვალა ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ. მე ვფიქრობ, რომ რაღაც ღვთის-განრისხებამ ანახუტლად გამოასალმა იგი სიცოცხლეს. კეისრის ასული ირინე რომ შეირთო, ცოტა ხანს წესიერად და მართებულად იქცეოდა, შესაფერისი თანხმობით და გულისხმიერებით, შემდეგ კი მეუღლური სიყვარული გადაიტანა ერთ საყვარელზე, რომელსაც აგრეთვე ირინე ერქვა. და ამასთან რომ უკანონოდ ცხოვრობდა, კანონიერი მეუღლე შეიძულა.

ხოლო დრო რომ გავიდა და რომ ხედავდა, რომ დედოფალი ვერ შერიგებოდა საქმის შეუფერებელ ვითარებას და ცასა და მიწას შეჰღალადებდა, ყველას უმჟღავნებდა თავისი გულის ცეცხლს, მან (*ბასილიძე*) გააძევა იგი სამეფო სახლიდან. სიკვდილსაც კი მიაყენებდა მას ძალმომრეობით, რომ არ შინებოდა ხალხისა, რომელიც სწორედ მისი ამ საქციელის გამო აღშფოთებული იყო მის წინააღმდეგ.

მაინც, საეკლესიო საგალობლებში და სადღესასწაულო ზეი-

¹ ი რ ი ნ ე – ტრაპიზონის მეფის ბასილის მეუღლე; იგი ბიზანტიის კეისრის ანდრონიკე III-ის (1328 – 1341) უკანონო შვილი იყო.

² ანნა-ხუტლუ – ტრაპიზონის მეფის ალექსი II-ის (1297 – 1330) უფროსი ქალი.

ροισ τῶν πανηγυρικῶν ἑορτῶν Βασιλείου καὶ Εἰρήνης ἢ μνήμη τὴν εὐφημίαν ἐκρότει· κἀντεσθῆεν ἐπλήρου τὴν τε ἑρωτικὴν ἔφεσιν ὁ Βασιλείος ἑαυτοῦ, καὶ ἅμα τὴν τοῦ δήμου ζήτησιν, προσποιούμενος τὸ λανθάνειν διὰ τῆς ἠμῶνυμίας· ὡς καὶ ὑποψίαν διὰ ταῦτα γενέσθαι, λαθραίαις ἐπιβουλαῖς τῆς βασιλίδος Εἰρήνης συμβῆναι τῷ Βασιλεῖ τὸν θάνατον.

Τελευτήσαντος δ' ἕμῳς εἴθ' οὕτως εἴτ' ἐκείνῳς αὐτοῦ εἰσηλθε μὲν ἢ νόμιμος ἐκείνη σύζυγος Εἰρήνη μετὰ πάσης τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας εἰς τὰ βασιλεία· ἐξήλασε δὲ ἐκείθεν εὐθύς τὴν ἠμῶνυμιον μὲν, ἀλλοτριότροπον δὲ καὶ παράνομον Βασιλείου σύζυγον· καὶ μέντοι καὶ κοινῇ ψήφῳ τῶν Τραπεζουντιῶν ἐξόριστον πέμπει πρὸς τὸ Βυζάντιον ἅμα τοῖς τέκνοις.

Συνεκπέμπει δὲ καὶ πρέσβεις εἰς βασιλέα τὸν πατέρα αὐτῆς, κομίσοντας τὸν αὐτῇ μὲν νομίμως συζευχθησόμενον, διαδεξόμενον δὲ καὶ τὴν τῆς βασιλείας ἐκείνης ἀρχήν. Οἱ δὲ καὶ εἰς Βυζάντιον ἐνδημήσαντες ἐπεὶ τὸν βασιλέα περὶ Θεσσαλονίκην ἤκουον διατρέβειν, ἐκείσε καὶ αὐτοὶ ποιεῖσθαι ἐγνώκισαν τὴν πορείαν...

Διατριβῆς δὲ μετὰ ἑξινομήνης καὶ τῆς τῶν Τραπεζουντιῶν

მების დროს გამართულ სანახაობებზე ბასილისა და ირინეს ხსენებას გუნდრუკს უკმევდნენ; ამით ბასილი ისრულებდა თავის სატრფიალო ლტოლვას და ამავე დროს ხალხის სურვილსაც აკმაყოფილებდა, რადგან სახელების მსგავსების წყალობით მალავდა თავისს გულისხნადებს. ამიტომ ეჭვი დაიბადა ბასილის სიკვდილი დედოფლის ფარული ვერაგობით ხომ არ არის გამოწვეულიო.

ამით იყო თუ იმით იყო გამოწვეული მისი სიკვდილი, სულ ერთია, ის კანონიერი მეუღლე ირინე მთელი სამეფო ძალაუფლებით შევიდა სასახლეში; ხოლო იქიდან მაშინვე გააძევა თავისი სეხნია, უცხოთესლი და უკანონო მეუღლე ბასილისა. კიდევ მეტი: ტრაპეზუნტიელთა საზოგადო დადგენილებით გაძევებულს გზავნის მას შვილებითურთ ბიზანტიონში.

ამასთანავე ერთად მოციქულებსაც გზავნის თავის მამასთან, რათა მათ შეურჩიონ მას კანონიერი შეუღლებისათვის *საქმრო*, რომელიც მისი სამეფოს მართვაში მონაწილეობას მიიღებს. როდესაც მოციქულები ბიზანტიონში ჩავიდნენ, რადგან მათ შეიტყეს, რომ კეისარი თესლონიკეში იმყოფებოდა, გადაუწყვეტიათ იქ (*ე. ი. თესლონიკეში*) გამგზავრებულიყვნენ...

ამასობაში დრო გავიდა და ტრაპეზუნტიელთა საქმეების მა-

ἡγεμονίας ὑπὸ γυναικὶ διοικεῖσθαι καλῶς καὶ βεβαίως οὐ δυναμένης, στασιάζειν τινὲς ἐπεχειροῦν καὶ ἀνασεῖν τὸν δῆμον.

Ὅθεν ἀναγκασθεῖσα Εἰρήνη ἡ βασίλισ τῶν Τραπεζουντίων ἐξέπεμψε ταχυναυτοῦσαν τριήρη μετὰ πρέσβων ἄλλων, καὶ σὺν γε αὐτοῖς τὸν τῆς Τραπεζοῦντος ἀρχιδύτην, κατεπεῖξοντας τὴν προτέραν ζήτησιν αὐτῆς πρὸς τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων.

Οἱ δὲ καταπλεύσαντες ἐς Βυζάντιον καὶ τὸν βασιλέα οὐχ ἐνρηκότες ἀποστέλλουσιν ἐς βασιλέα ἱππέας ὀλίγους, οἱ καὶ γένει καὶ ἀξιώματι προέχειν τῶν ἄλλων ἐδόκουν. Οἷς ἐνδημήσασι τῇ τῶν Θεσσαλονικέων μητροπόλει οὐκ ἐγένετο ἐντυχεῖν παρόντι τῷ βασιλεῖ. Ῥαΐσας γὰρ πρὸ βραχέος ἐκείνος, ὡς εἴρηται, ἀπήει πολιορκήσων τὴν τῶν Ἀχαρνάνων μητρόπολιν. Ὅθεν ἔδοξε κατὰ χώραν μείνασι, γράμμασι μηνύειν τῷ βασιλεῖ τὴν τῆς ἀφίξεως αἰτίαν αὐτῶν.

Ἐπεὶ δ' ἐξουσίας κολακασύσης τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς γυναικείας ὀρέξεως πάντα χαλινὰ διαρρήγνυται, λαμβανούσαις μίξεσι χρῆσθαι τὴν βασίλισσάν Εἰρήνην ἐψιθυρίζετο πρὸς τὸν μέγαν δομέστικον τῶν Τραπεζουντίων. Τοῦτο δὲ διατρέχον τὰς τῶν πολ-

როვა ქალის ხელმძღვანელობით კარგად და ბეჯითად შესაძლებელი არ გახდა, ზოგიერთებმა ხელი მიჰყვეს აჯანყებას და ხალხის აღელვებას.

ამიტომ ტრაპეზუნტელთა დედოფალი ირინე იძულებული გახდა და გაგზავნა სწრაფმავალი ტრიერებით სხვა მოციქულები (მათ შორის იყო ტრაპეზუნტის არქიელი) და დაავალა, რათა მათ აეძულებინათ რომაელთა კეისარი მისი ამასწინანდელი თხოვნა აესრულებინა.

ბიზანტიონში რომ ჩავიდნენ და კეისარი იქ ვერ ნახეს, გაგზავნეს კეისართან რამდენიმე მხედარი, რომელნიც მამულობითაც და ღირსებითაც სხვებზე უკეთესები ჩანდნენ. ამათაც, თესალონიკელთა დედაქალაქში ჩასულებს კეისარი იქ არ დახვდათ, რამეთუ იგი ამ ცოტა ხნის წინათ, როგორც ითქვა, წასულიყო აკარბანელთა დედაქალაქის ალყის შემოსარტყმელად. ამიტომ იმათ გადაწყვიტეს იმ ადგილას დარჩენილიყვნენ და წერილობით ეცნობებინათ კეისრისათვის მათი იქ ჩასვლის მიზეზი.

რადგან მის შემდეგ, რაც ძალაუფლება გაუტკბა ირინეს და ქალური ავხორცობის ვნებათაღელვამ ყოველგვარი აღვირი დაწყვიტა, ხმები დადიოდა, რომ დედოფალმა ირინემ ფარული ურთიერთობა დაიჭირა ტრაპეზუნტიელთა დომესტიკოსთან. ეს

λῶν ἀκοὰς κατεστίαζε τὸν τε
 δῆμον καὶ μάλιστα τοὺς εὐγενεῖς
 προὔχοντας· καὶ οἱ μὲν προσεχώ-
 ρουν τῷ Ἰζανυχίτῃ, πλούτῃ καὶ
 δόξῃ τηλικαῦτα δυναμένῳ τὰ μέ-
 γιστα· οἱ δὲ τῷ μεγάλῳ δομει-
 στίκῳ.

Ὅντα δὲ στασιασθείσης καὶ
 εἰς δύο σχισθείσης τῆς τῶν Ἰρα-
 πεζουστῶν πόλεως, εἰς μάχην
 ἐμφύλιον ἐτελεύτα τὸ πρᾶγμα· ὅτε
 δὴ καὶ κατακοπήναι φασὶ πλεί-
 στους τε ἄλλους ἐξ ἑκατέρων τῶν
 μερῶν καὶ ἐπὶ τούτοις Ἰζανυχι-
 τῆν (CB I 548,24—551,18).

რომ ბევრი ხალხის სმენას მოე-
 დო, ამან ააღელვა ხალხი და
 უფროსიერთად, წარჩინებულნი,
 და ზოგიერთნი მიემხრნენ ჭანი-
 ხიტეს, სიმდიდრითა და დიდე-
 ბით განსაკუთრებით ძლიერს,
 ხოლო სხვები – დიდ დომესტი-
 კოსს.

ასე რომ აჯანყდა ტრაპეზუნ-
 ტიელთა ქალაქი და ორად გაი-
 ყო, სამოქალაქო ომით დამთავრ-
 და საქმე; ამბობენ, რომ ბევრი
 გაიჟლიტა ორივე მხრით, მათ
 შორის დაიღუპა ჭანიხიტეც ¹.

¹ ამ თხრობის გაგრძელების სახით გადმოცემულია შემდეგი: «მოვიდა მეორე ქალი, რომელსაც უფრო მეტი უფლება ჰქონდა სამეფო ტახტზე, ვიდრე ირინეს, ეს იყო ანნა, ანხუტლუდ წოდებული, ალექსი II-ის უფროსი ასული, რომელიც მოლოზნად აღკვეცილა და განდევილად ცხოვრობდა. ირინეს მოწინააღმდეგე დასმა დაიყოლია იგი გაეხადა მოლოზნის კაბა და ლაზეთში წასულიყო, სადაც იგი, როგორც თავისი ძმის ბასილის უმახლობელესი და კანონიერი მემკვიდრე მეფედ იქნა გამოცხადებული. ლ ა ზ ე ბ ი, ჭ ა ნ ე ბ ი და ყველა ადგილობრივნი თ ა ვ ი ს მ შ ო ბ ლ ი უ რ ს, კომნენოსთა ოჯახიდან გამოსულ დედოფალს აძლევდნენ უპი-რატესობას პალეოლოგოსთა გვარიდან გამოსული ირინეს წინაშე, მით უმეტეს, რომ ეს უკანასკნელი უცხოელზე აპირებდა გათხოვებას. ირინეს მთავრობა არ იყო ხალხში გავლენიანი იმის გამო, რომ ხალხს არც მისი ყოფაქცევა მოსწონდა, და იმის გამო, რომ დიდი ზარალი მიაყენა მთელ მოსახლეობას თურქების წინააღმდეგ მოწყობილმა ლაშქრობამ; დაქირავებული კონსტანტინეპოლელები დაიფანტნენ ისე, რომ არც კი შებრძოლებიან ურჯულოებს, რომლებიც მიუახლოვდნენ ქალაქის კედლებს, გადასწვეს ქალაქის გარეუბნის სოფლები და დასტოვეს დანახ-შირებული ნანგრევები და იმდენი დაუმარხავი გვამები, რომ ამას შედეგად მოჰყვა საშინელი სიკვდილიანობა».

ტრაპიზონის მეფე ბასილი

XIII, 11. Καὶ μὲν δὴ λεκτέον ἡμῖν πρότερον, ὅποσα Τραπεζουντίοις κατὰ τοῦτον συνεπεπτώκει τὸν χρόνον. Μετὰ γὰρ τὸν Κομμηνῶν Ἀλέξιον, τὸν ἀδελφιδὸν Ἀνδρονίκου τοῦ γηραίου βασιλέως Ῥωμαίων τοῦ Παλαιολόγου, Βασίλειος ὁ υἱὸς τὴν τῶν Τραπεζουντίων ἡγεμονίαν διαδεξάμενος ἔγρημε νόμον τοῦ νέου βασιλέως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου θυγατέρα Εἰρήνην· ἣ καὶ βραχὺν τινα συμβεβιωκὼς χρόνον ἐτελεύτησεν ἄπαις.

Σχοῦσα δὲ τὴν ἡγεμονίαν αὐτὴ ὑπερόριον μὲν ἐς Βυζάντιον ἀπεστάλκει τὴν ἀνθρωπον, ἣ πρὸς λαθραίαν ἐμίγνυτο κοίτην Βασίλειος, ὁμοῦ τοῖς δυοῖν νηπίοις υἱέσιν· ἅμα τε ἐπρεσβεύετο καὶ δεύτερον ἄνδρα οἱ περιφθῆναι τῶν παρὰ Βυζαντίοις γένει· καὶ δόξῃ προὔχοντων, ὧς ἂν πρὸς βουλήσεως τε ἣ τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ διατελέσῃ βούλησιν τὴν ἀρχὴν διοικῶν τῶν Τραπεζουντίων.

მისი მამისათვის, და კეისრისავე შეხედულებათა მიხედვით იგამგებლებდა ტრაპეზუნტიელებზე.

Ὅθεν τοίνυν ἐξ Ἀγαρνάνων ἐπανελθυσθέντα τὸν βασιλέα εἰροῦσι τοῖς πρέσβεισιν ἔδοξε μείναντας κατὰ χῶραν πέμψαι τοὺς ἐροῦντας ἐκείνῃ τὴν τε ἀφίξιν σφῶν καὶ τὸν τῆς ἀφίξεως ἄροπον.

ჩამოსვლა და ამ ჩამოსვლის მიზეზიც.

XII, 11, და პირველ ყოვლისა საჭიროა ვთქვათ იმის შესახებ, თუ იმ დროს რა შეემთხვათ ტრაპეზუნტიელებს. შემდგომად ალექსი კომნენოსისა, რომელთა მოხუცი მეფის ანდრონიკე პალეოლოგოსის დისწულია, ტრაპეზუნტიელთა ჰეგემონობა მემკვიდრეობით მიიღო მისმა ვაჟმა ბასილიმ. და შეირთო მეფის ანდრონიკე მცირე პალეოლოგოსის უკანონო შვილი ირინე; მასთან რაღაც ცოტა ხანი იცხოვრა და უძეოდ გარდაიცვალა.

ამან (ე. ი. ირინეშ) რომ ხელთ იგდო ძალაუფლება, ბიზანტიონში გაგზავნა თავისი ორი ვაჟით ის უცხო დედაკაცი, რომელთაზეც ბასილი ფარულად ცხოვრობდა; ამასთანავე მოციქულებს დაავალა მისთვის მეორე ქმარი გამოეგზავნათ იმათი რიცხვიდან, ვინც ბიზანტიონელებს შორის გვარიშვილობით და სახელგანთქმულობით გამორჩეული იქმნებოდა და რომელიც სასურველი იქნებოდა კეისრისათვის, ე. ი.

რადგან მოციქულებმა აკარნანელთა ქვეყნიდან კეისრის დაბრუნების შესახებ ვერაფერი შეიტყეს, მათ გადაწყვიტეს დარჩენილიყვნენ იმ ქვეყანაში და შეეცუბინებიათ კეისრისთვის მათი

Ἐπεὶ δὲ τοῦ χρόνου χωροῦν-
τος τῷ Βυζαντίῳ καὶ ὁ βασιλεὺς
ἐπιπεδημηκῶς οὐκ εἰς μακρὰν μὲν
αὐτὸς ἐτεθνήκει, τὴν δὲ τῶν δη-
μοσίων φροντίδα πραγμάτων γνό-
μη τῆς βασιλείδος Ἰωάννης
ὁ Καντακουζηνὸς ἐτύγγανε
διοικῶν, μέγας ὢν ἔτι δομέστι-
κος, πρὸς μὲν τῆς τῶν Τραπε-
ζουνησίων ἡγεμονίδος Εἰρήνης τὴν
ζήτησιν ἐπινεύειν οὐκ εἶχεν εὐθύς,
ἀλλ' ἐφ' ἐτέρας ἐτρέπετο σκέ-
ψεις.

Ὅρων γὰρ τὸ διαβρωγὸς ἐπὶ
πολλὰ τῆς τῶν Τραπεζουνησίων
γνώμης συνῆκε, μὴ πρὸς ἀπάντων
εἶναι τὴν γνώμην αὐτῆς στεργο-
μένην. Νόμος γὰρ ἐκαίνοις οἷον
ἄφουκα δυνάμενος, μηδ' ὑπ' οὐδέ-
νός ἐκουσίως τῶν ἀπάντων γενῶν
ἄρχεσθαι βούλεσθαι, πλὴν τῶν
ἄσσοι τὸ γένος ἐκ Κομνηνῶν κα-
τίσιν ἔχοντες. Διὰ δὲ ταῦτα
καὶ τὴν ταύτης παρ' οὐδὲν θέμε-
νος αἴτησιν ἐπὶ τὴν ἐκαίνων ἡγε-
μονίαν τὸν τοῦ προτετελευτηκό-
τος Ἀλεξίου πέπομφεν ἀδελφὸν
Μιχαήλ τὸν Κομνηνὸν, περὶ ποῦ
τὰ ἕξ καὶ πενήκοντα ἔτη γενο-
μένην ἔχοντα ἤδη τὴν ἡλικίαν.

Τῶν γε μὴν ἐκεῖ συγκλητι-
κῶν οἱ μάλιστα πάντων ἰσχύον-
τες διὰ τε δόξης ὄγκον καὶ πλού-
του δύνανται ἐφ' ἑτερον ἐτρέποντο
βούλευμα. Ἴνα γὰρ αὐτοῖς ἐπ'
ἀδείας εἴη τῆς ἀρχῆς κατορχεισ-
θαι καὶ ἀγειν καὶ φέρειν τάχῃ
πράγματα ὅπη τὸ βουλόμενον ὑπο-

როდესაც დრო გავიდა და
კეისარი ბიზანტიონში ჩავიდა,
დიდი ხანი არ გასულიყო და ის
გარდაცვლილა, ხოლო სახალხო
საქმეებზე ზრუნვა დედოფალ
ანნას დასტურით იოანე კანტა-
კუზენეს მიენდო, რომელიც მაშინ
დიდი დომესტიკოსი იყო; ხოლო
მან ტრაპეზუნტელთა დედოფ-
ლის ირინეს თხოვნა ვერ შესძლო
მაშინვე დაეკმაყოფილებინა; სხვა
მიმართულებით წარმართა მან
თავისი ყურადღება.

რომ დაინახა, რომ ტრაპე-
ზუნტელთა აზრები მერყეობდა,
მიხვდა რომ არა ყველას მიერ არის
შეწყნარებული იმ ქალის გეგმა,
რამეთუ მათში ურყევი კანონი
იყო ძალაში, რომ არ სურდათ
სხვა რომელიმე გვარის წარმო-
მადგენელი ჰყოლოდათ მმართვე-
ლად, თუ არა კომნენოსთაგან
წარმოშობილი. ამიტომ მათ
მმართველად გაგზავნა ამის წინ
გარდაცვლილი ალექსის ძმა მი-
ხეილ კომნენოსი, რომელიც მა-
შინ დაახლოვებით ორმოცდა-
თექვსმეტი წლის ასაკისა იყო.

სენატორთაგან ვინც ყველაზე
მეტი ძალის მქონენი იყვნენ დი-
დების შარავანდედით და ქონება-
შემდლებით, ისინი სხვა გეგმას
იზრახავდნენ, რათა მათ თავი-
სუფლება მისცემოდათ აზუხად
აეგდოთ მფავრობა და იქაური
საქმეები წარემართათ როგორც

τίθησιν, ἐν ἐκ τῶν νόμων Βασι-
λείου βρεφῶν προσεποιούντο ζη-
τεῖν εἰς τὸ τῆς ἡγεμονίας πρόσ-
χημα.

"Ὅθεν εἰς τὸ τῆς Τραπεζούν-
τος ἐπίγειον καταπεπλευκότα τὸν
Κομνηγὸν θεασαμένοις τὰ μὲν
βεβουλευμένα ὄρα ἔς προῖπτον
εὐθύς οὐ μᾶλα ἐδόκει, ἵνα μὴ
φωραθεῖσιν ἐμποδῶν ὁ δῆμος γέ-
νηται, σύμμαχον ἔχων καὶ τὴν
ἄρτι συγκαταπεπλευκυῖαν τῇ Κομ-
νηγῷ δυοῖν Λατινικῶν γεθῶν δύνα-
μιν· ἀλλ' ἐν τῇ αὐτίκα ξύν γε
ταῖς ἀνηκουσταῖς τιμαῖς θεζόμενοι
πρὸς τὸ ἐκεῖ ἀρχεῖον ἀνήγαγον.
Γενομένης δ' ἐσπέρας, αὐτὸν μὲν
ὡς ἐν εἰρική τῇ παλατίῳ κατέκ-
λεισαν· τῶν δ' αὐτῶ προσκειμέ-
νων ὄχλων, ὅσοι μὴ ὄρασμαθι διε-
σώθησαν ἔς τὰς τριήρεις, οἷς μὲν
κατακεκόφθη, οἷς δ' ἔς ἠεσμο-
τήριον παραπεπέμφθη γεγένηται.
Αὐτὸν δ' αὖ ἐς τὴν ὑστεραίαν
διαπόντιον τῇ ἐκτομῆ φρουρεῖν
ἐπεπόμφισαν, τῆς τῶν συγκλητι-
κῶν μὲν ἐκείνων φατρίας ὑπάρ-
χοντα καὶ αὐτὸν, ἔχοντα δὲ τὴν
τῶν οὐτῶσι πως ἄνομασμένων
Λιμνίων τηρικῶντα ἐπιτροπήν· ὧν
διακοσίους ἐγγύς διέχει σταδίους
ἢ Τραπεζούντων μητρόπολις.

თვითონ მოესურვებოდათ, მათ
წამოაყენეს საჩვენებელი გეგმა
ბასილის ერთი უკანონო შვილ-
თაგანი მოეწვიათ მმართველად.

ამიტომ როგორც კი დაინა-
ხეს, რომ ტრაპეზუნტის ნავსად-
გურს მოადგა კომნენოსი, მათ
გადაწყვიტეს არ გამოემყდვენე-
ბინათ პირდაპირ თავიანთი სა-
მოქმედო გეგმა, რათა მათთვის,
ბოროტი გეგმის მქონეთათვის,
წინააღმდეგობა არ გაეწია ხალხს
(დῆμος), რომელსაც მოკავშირედ
ჰყავდა ახლახან მოსული ლათინ-
თა ორი ხომალდი, კომნენოსთან
ერთად მოსული: და, აი, ისინი
მაშინვე შესაფერისი პატივით
შეხვდნენ მას და მიიყვანეს მთავ-
რობის სასახლეში, ხოლო რო-
გორც კი შემოსაღამოვდა, რო-
გორც სატუსალოში ისე ჩაჰკეტეს
იგი სასახლეში; მის თანმხლებ
ხალხიდან, ვინც კი ვერ უშველა
თავს და ხომალდებისკენ ვერ გა-
იქცა, ზოგი დაჩეხეს, ზოგი კი-
დევ ნაობახტში ჩააგდეს. თვი-
თონ ის კი (კომნენოსი) მეორე
დღესვე ზღვით გაუგზავნეს სამე-
თვალეუროდ საჭურისს, რომე-
ლიც სენატორთა დასს ეკუთვ-
ნოდა და რომელსაც იმ დროს
ჩაბარებული ჰქონდა საგამგეოდ

ეგრეთწოდებული ლიმნიები¹; ეს დაახლოებით ორასი სტადიონით
იყო დაშორებული ტრაპეზუნტელთა დედაქალაქს,

¹ ქართულ წყაროებში მას ეწოდება ლ ი მ ა ნ ი ანუ ლიმონი (იხ. ქართლის
ცხოვრება, II, 142,20: «ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი...»).

Τούτων δ' οὕτω διαπεπραγμένων, ὑπὸ δυοῖν ἢ τριῶν διηκείτο συγκλητικῶν τὰ ἐκεῖ πράγματα, πλημμελῶς μὲν καὶ λάθρα, τοῦ δήμου σφίσι: λοιδορουμένου καὶ στάσις ἐγείρειν διὰ μελέτης ἔχοντος: διηκείτο δ' οὖν.

Ἐπει δὲ τοῖς τὸν κίνδυνον διαδραῖον ἐκείνον (γένους δ' ἦσαν τῶν Σχολαρίων) ἐς Βυζάντιον ἐπανιέναι συνέβη, καθάπερ ἐκ πελάγους καὶ κλύδωνος ἐς λιμένα τινὰ καὶ γαλήνην, ἔργον ἦν ὅτι ἂν θυγηθεῖεν τοῖς διώκταις ἐκείνοις ἀμύνασθαι τρόπῳ.

Διὸ τὴν βασιλίδαν Ἄνναν λόγοις καὶ ὑποσχέσεσιν ὑπελθόντες παντοίως ἔπεισαν θεοῦναι σφισιν εἰς τὴν τῶν Τραπεζουντίων ἡγεμονίαν τὸν τοῦ Κομνηνοῦ Μιχαήλ υἱόν, εἰκοστὸν τηλικαῦτα τῆς ἡλικίας ἄγοντα χρόνον. Μισθὸς τοῖνυν τρεῖς Λατινικὰς εἰληφότας τριήρεις, καὶ τοῦτον ἐμβεβληκότας, δεκαταίους ἐς τὸν τῶν Τραπεζουντίων κατάραι: λιμένα συμπέπτωκεν. Ἐπει δὲ πρὸς ὄπλα ἐκεχωρήκασαν ἔνδοθεν οἱ νεωτερίσαντες πρότερον, στάσις ἐγεγόναι τοῦ δήμου κατ' αὐτῶν: καὶ ἅμα καὶ ἡ Λατίνων ἔξωθεν ὄπλισαμένη δύναμις τὰς τε πύλας τῆς πόλεως ἀνεμόχλευσάν τε καὶ ἔξιν οὐδενὶ πόνῳ τῶν τε ἀντιπά-

ეს რომ ასე დატრიალდა, ორი თუ სამი სენატორის ხელში აღმოჩნდა საქმეები, რომლებიც დაუდევრად და ფარულად კეთდებოდა, და ხალხი მათ ლანძლავდა და აჯანყებას იზრახავდა; მიუხედავად ამისა, მმართვეის საქმე თავისით მიემართებოდა.

როდესაც ისინი (*ე. ი. გაუცულები*) საფრთხეს დაუძვრნენ (ისინი სხოლარისთა დასს ეკუთვნოდნენ), ბიზანტიონში დაბრუნდნენ, თითქოს ზღვის ქარიშხალიდან ნავსაყუდელში და სამშვიდობოში მოსულიყვნენ, და ცდილობდნენ რამდენადაც შესძლებდნენ შური ეძიათ მათ მდევნელთათვის.

ამიტომ ბიზანტიონში ყოველნაირად (ცდილობდნენ ემოქმედათ დედოფალ ანნაზე, სიტყვებითაც და დაპირებებითაც, და დაიყოლიეს ის, რომ მათთვის ტრაპეზუნტელთა სამეფო ტახტზე მოეცა მიხეილ კომნენოსის ვაჟი, რომელიც მაშინ მეოცე წელიწადში იყო გადამდგარი. დაიქირავეს ლათინთა სამი ხომალდი, ჩასვეს იგი შიგ და მეთათე დღეს ტრაპეზუნტელთა ნავსადგურში შევიდნენ. როდესაც იქაური წინანდელი მოჯანყენი იარაღასხმულნი გამოვიდნენ, მათ წინააღმდეგ აჯანყდა ხალხი და ლათინთა შეიარაღებული ძალების დახმარებით ქალაქის კარები შეამტვრიეს და მოწინააღმდეგენი

λων τάχιστα ἐγκρατεῖς ἐγεγόνει-
σαν καὶ τῶν σφῶν οὐσιῶν ἔστιν
ἂς διηρπάκεισαν.

Τῆς οὖν ἡγεμονίας οὕτως ἐς
τὸν τοῦ Κομνηνοῦ παῖδα περι-
ληλυθυίας, καὶ τῶν ἐς τοῦτο
ἐσπουδακῶτων Σχολαρίων τὰ μέ-
γιστα ἤδη δυναμένων, τίσιν τῶν
τολμηθέντων πρὶν κατὰ σφῶν
ἐγένετο αὕτη. Τῶν μὲν γὰρ αἰτίων
οἱ πρῶτοι καὶ δόξη καὶ ἀξιώματι
δύο κεφαλικὴν τε ἔδοσαν τιμα-
ρίαν καὶ τὰς οὐσίας ἀφῆρηται.
"Ὅσοι δ' ἐκείνων δευτέρων καὶ
τρίτην εἶχον τὴν τάξιν, τούτοις
δ' ὑπερόριον σχεῖν κατεψήφιστο
δίαιταν διὰ βίου. Ἀλλὰ πρὶν
ὄλους τρεῖς ἐξήκειν ἐνιαυτούς,
τῆς ἀρχῆς καὶ ὁ νέος ἐκβέβληται
ἡγεμόν. Ἐν γὰρ οὐδενὶ ποιησά-
μενος τὴν τῶν πρεσβυτέρων ἐκεί-
νων Σχολαρίων παραίνεσιν ἡλιξ
ἡλικα ἔτερπε, καὶ νεωτερίζων
οὕτως ἰνύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν
τρυφαῖς καὶ πότοις ἀδεέστερον
ἐσχόλαζε, καὶ ἀνλητρίσι καὶ ὄρχη-
στρίσι διετέλει συνασελγαίνων καὶ
τούς ἡγεμονικούς θησαυρούς τῶν
Τραπεζουντίων ἀναλίσκων ἐν τοῖς
τοιούτοις ὡς ἀγανακτήσαντας τοὺς
Σχολαρίους μεταπέμψασθαί τε τὸν
πατέρα τοῦ νέου ἡγεμόνος ἐκ
τῶν Λιμνίων Μιχαὴλ τὸν Κομνη-
νὸν (ἔτυχε γὰρ καὶ ὁ κατέχων
αὐτὸν ἐκτομίας ἐκεῖ προτετελευ-
τηκῶς) καὶ αὐτὸν μὲν τοῖς ἡγε-
μονικοῖς ἐγκαθηιδρύασθαι θρόνοις, τὸν δὲ νεωτεριστὴν δέσιμιον ἐς
τὴν τῶν Βυζαντίων ἐκπέμψαι φρουράν.

ადვილად დაამარცხეს, ქონებაც
იავარ-ყვეს.

როდესაც ძალაუფლება კომ-
ნენოსის ვაჟის ხელში გადავიდა
და სხოლარიებიც, აჯანყების მო-
თავენი დიდი ძალის მქონენი
აღმოჩნდნენ, წინათ ჩადენილ ბო-
როტმოქმედებათათვის მათ საზ-
ღაური მიიღეს. მთავარი დამნა-
შავენი, ორნი, პირველნი თავისი
ღირსებით და დიდებით, დას-
ჯილ იქნენ, სიცოცხლეც შეიწირა
მათი და ქონებაც, ხოლო მეორე
და მესამე რიგის დამნაშავეებს
სამუდამო გაძევება მიესაჯათ. ის
ანგარიშს არ უწევდა ძველი სხო-
ლარიების შეხედულებებს, ამჯო-
ბინებდა თავის ტოლებთან ურ-
თიერთობას და მათი მონაწილეო-
ბით ფარულ ამხანაგობას ადგენ-
და, დროს ატარებდა მათთან
ერთად ნადიმებსა და ქეიფში,
მეებნე და მროკავ ქალთა წრეში
სიამოვნებას არ იკლებდა, და ტრა-
პეზუნტელთა სამეფოს სალაროს
თანხებს ანიავებდა. ამით უკმა-
ყოფილო სხოლარიებმა დააბრუ-
ნეს ლიმნიაში დამწყვდეული მამა
ახალგაზრდა მეფისა, მიხეილ კომ-
ნენოსი (მისი მოდარაჯე საჭუ-
რისიც უკვე მომკვდარიყო) და
აღადგინეს სამეფო ტახტზე, ხო-
ლო ის დაუდევარი ბიზანტიონ-
ში გაამგზავრეს მცველების თან-
ხლებით.

Τὴν γε μὴν ἡγεμονίαν οὕτω διαζωσάμενος ὁ Κοινηγὸς Μιχαήλ, ἦν πάλαι μὲν ὁ πατήρ ἐκ διαδοχῆς εἶχε προγονικῆς, ἐκείνου δ' ἀπαλλάξαντος, Ἀλέξιος ὁ τοῦτου διεδέξατο ἀδελφός, καὶ μετ' ἐκείνον, ὡς γε εἰρήκειμεν, διὰ τῶν μεταξὺ δυοῖν μειρακίων εἰς τοῦτον κατεληλυθῆναι ξυνέδραμεν, ἐπέβαινον ἐφ' οἷς ὀνωμόκει. Τὰ δὲ ἦν αἱ συμφωνίαι καὶ τὰ ὀρκωμοτήρια, ὅσα γε τοῖς Σχολαρίοις, αἰτίοις ὑπάρξασι τῆς ἡγεμονίας αὐτῷ καὶ δύναμιν τῶν ἄλλων συγκλητικῶν κεκτημένοις μείζω καὶ ἡγεμονικῆν, συνέθετο· σχῆμα μὲν αὐτὸς διασώζειν ἡγεμονίας· τῶν δ' ὅσα πράσσεισθαι μέλλοι πάντων εἶναι προβουλευτάς καὶ διανομέας σφᾶς, καὶ ῥητῶν καὶ ἀπορρήτων ἐπιγνώμονας καὶ βεβαιωτάς.

და. ის იწარჩუნებდა მეფის წოდებას, ხოლო ყოველგვარ აღმასრულებელ საქმეში ისინი იყვნენ მრჩეველები და აღმასრულებელნი, მათ ჰქონდათ მთავარი და განუსაზღვრელი უფლებები რო გორც საჯარო ისე საიდუმლო საქმეებში ¹.

Τοῦ δὲ χρόνου ῥέοντος, ἐπειδὴ τὴν σφῶν ἀμφάδειαν ὃ τε δῆμος ἐμίσει καὶ τὸ σφισιν ἀντικείμενον τῶν ἀπολωλότων μέρος εἰς τὸ δύνασθαι ἤδη προσχώρει, τὴν τοῦ δῆμου πρὸς ἐκείνους ἀπέχθειαν ἔχον ἐπίκουρον, ἔριδές τε καὶ στάσεις ἀναφύσμεναι μεταξὺ πρὸς ἀνάγκας ἦγον ἐκατέρους δεῖσθαι τῆς τοῦ Κοινηγὸς Μιχαήλ αὐτο-

ძალაუფლება რომ მიიღო მიხეილ კომნენოსმა, რომელიც წინათ მამას ჰქონდა წინაპართაგან გადმოცემული, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ მის ძმას ალექსის გადაეცა და ამის შემდეგ როგორც ითქვა ორი ყრმა რომ ამასობაში მოსპობილ იქმნა, მის (*მანუელის*) ხელში აღმოჩნდა, იგი შეუდგა ფიცის ქვეშ მის მიერ მიცემულ ვალდებულებათა შესრულებას. ხოლო იმ შეთანხმებათა არსებითი მხარე, რომლებიც ფიცით იქნა შემტკიცებული და რომლებითაც ის მოურიგდა სხოლარიებს, მას რომ სამეფო ტახტის დაბრუნებაში ხელი შეუწყეს და თავისი ძლიერებით სხვა სენატორებზე უფრო მაღლა იდგნენ (თითქმის მეფურ ძლიერებას უდრიდა), შემდეგში მდგომარეობ-

დროთა მსვლელობაში ხალხი აღაშფოთა მათმა თვითნებურმა საქციელმა ერთი მხრით, ხოლო მეორე მხრით დასუსტებული მოწინააღმდეგე დასი უფრო-და-უფრო ძლიერდებოდა და ამ ბრძოლაში ხალხს მიემხრო; მაშინ დაიწყო დავა და ურთიერთი მტრობა, რამაც ორივე დასი მიიყვანა იმის შეგნებამდე, რომ

¹ უაღრესად საყურადღებოა წარჩინებულთა ეს უფლებები; წარჩინებულებმა, მართალია მოკლე ხნით, მაგრამ მაინც მიაღწიეს მეფის უფლებათა შეზღუდვას.

κρατορικῆς ἐξουσίας· ἀντισημει-
 ξυνέβαινον αὐτὸν ἐν βεβαίῳ κατέ-
 χειν τὰ τῆς ἡγεμονίας σηκῆτρα,
 μηδὲνδὲ ἐμποδῶν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν
 κατὰ γνάμην καθίσταμένους. Καὶ
 τὰντα μὲν τῆδ᾽ ἐπη ἔσχευ.

საჭირო იყო მიხეილ კომნენოსის სამეფო ძალაუფლების განმტკიცება. ამიტომ შესძლო მან უზენაესი ძალაუფლების თავის ხელში მომტკიცება: არავინ არ უშლიდა ხელს ამ გადაწყვეტილების განხორციელებაში.

ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორიის“ XI და XIII წიგნებში დაწვრილებით არის გადმოცემული ის ბრძოლა ორ დასს შორის, რომელიც სამოქალაქო ომით დამთავრდა (εἰς μάχην ἐμφύλιον ἐτέλεῦτα τὸ πρᾶγμα). ეს ბრძოლა ხომ უკვე XIII საუკუნეში დაიწყო მწვავედ, როდესაც ბიზანტიის კეისარმა მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა (1261 – 1282) შემოუტია ტრაპიზონის მეფეს იოანე II კომნენოსს (1280 – 1297). ბიზანტიის კეისარი უკანონოდ მიიჩნევდა ტრაპიზონის მმართველის მიერ „მეფის“ სახელის მიკუთვნებას «ლაზთა მმართველს იოანეს... არა ერთხელ შეუთვალა – შენი კუთვნილი ძალაუფლება, როგორც გინდოდეს ისე გამოიყენე, ხოლო თავი შეიკავე სამეფო პატივთა და წოდებათაგანო» (იხ. ზემოთ გვ. 67 და შმდდ., აგრეთვე გვ. 140).

ბიზანტიის კეისარი ვერაფერს გახდა ამგვარი შეთვლით და სხვა გზას მიმართა; ლაზთა მმართველთან გამართა მოლაპარაკება, წარჩინებულ მოღვაწეთა შუამავლობით, მასთან დანათესავების შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ ტრაპიზონის მეფე იოანე II კომნენოსი დიდ უარზე იყო, კონსტანტინეპოლელმა მოციქულებმა პირდაპირ მიიტყუეს იოანე ბიზანტიის დედაქალაქში და ჯვარი დასწერეს მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ასულზე, ევდოკიაზე.

ამ გზით მოახერხა ბიზანტიის კეისარმა ტრაპიზონის მართვის საქმეებში შეჭრა, ამის შემდეგ მჭიდრო მისვლა-მოსვლა კონსტანტინეპოლელ სამეფო კარიდან ტრაპიზონში და პირიქით: «მომდევნო ზაფხულში ტრაპეზუნტიდან კონსტანტინეპოლში ჩამოვიდა მეფის (ე. ი. ანდრონიკე II-ის) დაა ევდოკია, რომლის ქმარი იოანე ლაზი ტრაპეზუნტში გარდაცვლილიყო (1297 წელს); ევდოკიამ თან ჩამოიყვანა თავისი მეორე ვაჟი. ხოლო პირველ (ე. ი. უფროს) ვაჟს იქ სტოვებს, რათა ჩაიბაროს მამისეული ტახტი» (ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორია“ VI, 9; იხ. ზემოთ გვ. 136).

რასაკვირველია, საკითხი იზადება – რად დასჭირდა ევდოკიას ქმრის, იოანე ლაზის, გარდაცვალების შემდეგ კონსტანტინეპოლში წასვლა და თან ერთი შვილის წაყვანა, მეორის კი ტრაპიზონში დატოვება? ცხადია,

ტრაპიზონში გაბატონებული დასის წყალობით ევდოკიას, როგორც კონსტანტინეპოლის პალეოლოგოსთა ოჯახის წევრს, ტრაპიზონში გართულეული ჰქონდა საქმე და წავიდა კონსტანტინეპოლში თავის ძმასთან, ანდრონიკე II-სთან, მოსათათბირებლად.

რთულია ვითარება და კონსტანტინეპოლ-ტრაპიზონის ურთიერთობაში დამაფიქრებელი მდგომარეობაა მომდევნო ხანაში, ბასილ I კომნენოსის დროს (1333 – 1340 წ. წ.). ბასილი, წერს ნიკიფორე გრიგორასი, «მრავალი ბრძოლების შემდეგ გახდა მამისეული ძალაუფლების მემკვიდრე, მას მეუღლედ გამოუგზავნეს ევდოკია, კეისრის უკანონო ქალიშვილი» (ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორია“ XI, 3; იხ. ზემოთ გვ. 142).

რომ ტრაპიზონის მეფეს ბასილ I-ს დაბრკოლებები შეხვედრია ტრაპიზონში, კარგად ჩანს მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკიდანაც“. «6841 წელს (ე. ი. 1333 წ.) – წერს პანარეტოსი - კონსტანტინეპოლიდან ჩამოვიდა დიდი კომნენოსი უფალი ბასილი, დიდი კომნენოსის უფალ ალექსის ძე, ბატონ ანდრონიკეს მომდევნო ძმა, და დაიპყრო მეფობა. მაშინ მან დიდი დუქსი ლეკის ჭაჭინჭეოსი და მისი ძე, დიდი დომესტიკოსი ჯაბა სიცოცხლეს გამოასალმა, თავისი ძმისწული მანუილი გააძევა, ხოლო დიდი დუქსის მეუღლეც, სირიკენა, ჩააქოლვინა» (იხ. ქვემოთ გვ. 174 – 175).

ცხადია, ბასილი ბიზანტიური ორიენტაციისა ყოფილა, იძულებული გამხდარა, ტრაპიზონში მის წინააღმდეგ წარმოებული შეტევის გამო, კონსტანტინეპოლში გაქცეულიყო; იქ აღჭურვილიყო ნდობით და დახმარებით, დაეპყრო მეფობა (παρέλαρε τό βασιλειον) და მოწინააღმდეგენი მოესპო. ვინ ჩანან მოწინააღმდეგეებად? ესენი არიან ქართული ორიენტაციის დასის წარმომადგენლები: დიდი დომესტიკოსი ჯ ა ბ ა, მისი მამა დიდი დუქსი ჭ ა ჭ ი ნ ჭ ე ო ს ი და ამის მეუღლე სირიკენა.

გასაგებია ისიც, რომ ცოლიც ირინე კონსტანტინეპოლიდან მოუყვანია, კეისარ ანდრონიკე II პალეოლოგოსის ასული¹, მაგრამ, როგორც ჩანს. ბასილის ბიზანტიური ორიენტაცია ურყევი არ იყო. ბიზანტიელ ირინესთან დიდი უსიამოვნება ჰქონია ბასილ მეფეს. ნიკიფორე გრიგორასს ნათქვამი აქვს, რომ ბასილმა «კეისრის ასული ირინე რომ შეირთო, ცოტა ხანს წესიერად და მართებულად ექცეოდა, შესაფერისი თანხმობით და გულისხმიერებით, შემდეგ კი მეუღლური სიყ-

¹ არის ერთგვარი გაუგებრობა ბასილის მეუღლის სახელის შესახებ. ნიკიფორე გრიგორასს უწერია (XI, 3; ზემოთ 142): ბასილს «მეუღლედ გამოუგზავნეს ევდოკია, კეისრის უკანონო ქალიშვილი». მაგრამ ეს უთუოდ ხელნაწერის გადამწერის შეცდომაა. იმავე წიგნის XI, 8-ში ნიკიფორე დაწვრილებით წერს ბასილის მეუღლეს და მას ირინეს ეძახის. სხვაგანაც ბევრგან სწერია, რომ ბასილის ცოლი იყო ანდრონიკე კეისრის უკანონო შვილი ირინე.

ვარული გადაიტანა ერთ საყვარელზე, რომელსაც აგრეთვე ირინე ერქვა. და ამასთან რომ უკანონოდ ცხოვრობდა, კანონიერი მეუღლე შეიძულა» (იხ. ზემოთ გვ. 143). ჩვენ არ ვფიქრობთ, რომ უთანხმოება ბასილსა და ირინეს შორის, მეფესა და დედოფალს შორის მხოლოდ მათი რომანიული ვნებათღელვით აიხსნებოდეს. ის, რაც ამის შემდეგ მოხდა, ამტკიცებს, რომ უთანხმოება მეფე-დედოფალთ შორის პოლიტიკურ დასთა ურთიერთ ჭიდილის შედეგია.

ეს ჭიდილი კარგად მოჩანს როგორც ნიკიფორე გრიგორასის, ისე მიქელ პანარეტოსის შრომებიდან. ჯერ ერთი, ნიკიფორე გრიგორასს ეჭვი ეპარება ბასილის გარდაცვალების ამბავში: «ბასილი – ამბობს ნიკიფორე – გარდაიცვალა ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ. მე ვფიქრობ, რომ რაღაც ღვთის-განრისხებამ ანაზღეულად გამოასალმა იგი სიცოცხლეს» (ზემოთ, გვ. 143). არსებობს ეჭვი, რომ ბასილი ბუნებრივი სიკვდილით არ მომკვდარა.

თუმცა ბასილს ჯვარი დაუწერია ტრაპიზონელ ირინეზე (და, მაშასადამე, დედოფლად ის უნდა ჩათვლილიყო), მაგრამ ბასილის „გარდაცვალების“ შემდეგ მთელი ძალაუფლება ხელთ უგდია ირინეს, პალეოლოგოსის ასულს. მას მოციქულებიც გაუგზავნია ბიზანტიის კეისართან, თავის მამასთან, და უთხოვია «მეურჩიონ მას კანონიერი მეუღლებისათვის საქმრო, რომელიც მისი სამეფოს მართვაში მონაწილეობას მიიღებს» (ნიკიფორეს „ისტორია“, XI, 8, ზემოთ გვ. 144).

რომ ყველაფერი ეს პოლიტიკურ საკითხს უკავშირდება, მტკიცდება ირინეს შემდგომი ღონისძიებებით: «ირინე მთელი სამეფო ძალაუფლებით შევიდა სასახლეში; ხოლო იქიდან მაშინვე გააძევა თავისი სეხნია (*ტრაპიზონელი ირინე*), უცხოთესლი და უკანონო მეუღლე ბასილისა. კიდევ მეტი: ტრაპიზუნტელთა საზოგადო დადგენილებით გაძევებულს გზავნის მას შვილებითურთ ბიზანტიონში» (ნიკიფორე გრიგორასი; იხ. ზემოთ გვ. 144). მიქელ პანარეტოსის სიტყვითაც: ბასილის «შვილები უფალი ალექსი და უფალი კალოიოანე დედიტურთ გაიგზავნა კონსტანტინეპოლში, მეფობა კი დაიპყრო დაქვრივებულმა ქალბატონმა ირინე პალეოლოგოსმა. მაშინვე აჯანყდნენ მთავრები და წარმოიშვა ორი ბანაკი» (იხ. ქვემოთ გვ. 177).

ორი დასის დაპირისპირება მოჩანს აგრეთვე იმ ეპიზოდში, რომელიც გადმოცემულია ალექსი II კომნენოსის (1296 – 1330) დაქორწინებასთან დაკავშირებით.

ალექსი იყო შვილი იოანე II კომნენოსისა და ევდოკიასი (ევდოკია იყო ანდრონიკე II პალეოლოგოსის [1281 – 1328 წ. წ.] და ქმრის

იოანე II-ის გარდაცვალების შემდეგ ევდოკია ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, ხოლო მისი ვაჟი, ალექსი II, ლაზთა მთავარი (*ე. ი. ტრაპიზონის მეფე*) ტრაპიზონში დარჩა, თუ რად იყო ჩასული ალექსის დედა კონსტანტინეპოლში, ამის შესახებ არაფერი სწერია, მაგრამ ისტორიკოსი გიორგი პახიმერე გადმოგვცემს, რომ ალექსი არ იყო დალხინებულ მდგომარეობაში. ისტორიკოსი წერს: «თავისი და ევდოკია (ლაზთა მთავრის ქვრივი) კეისარმა (ანდრონიკემ) მიიღო; ევდოკიამ თავის დედასთან ერთად ძალიან გამოიგლოვეს, ჯეროვანისამებრ, თავიანთი უბედურება (*იოანეს გარდაცვალება*), ჯერ თავისთან იყოლიეს (*კეისარმა და მისმა დედამ*), რათა კვლავ გაეგზავნათ მის ვაჟთან (*ლაზთა მთავართან, ალექსისთან*) და მას რომ გაჭირება ჰქონდა მთავრობაში, განუმტკიცეს მდგომარეობა, რადგან შვილი (*ალექსი*) მამამ კეისარს ჩააბარა ყურის-საგდებად» (გიორგი პახიმერეს „ისტორია“ IX, 29; იხ. ზემოთ გვ. 80).

კეისარი ანდრონიკე II პალეოლოგოსი, მართლაც, „ყურს უგდებდა“ თავის დისწულს, ალექსის, და ერთ-ერთი გამოვლინება ამ ყურისგდებისა გამოიხატა იმაში, რომ მას დაგეგმილი ჰქონდა – ალექსის შეერთო ცოლად კეისრის ერთგული მოხელის წარჩინებულ თანამდებობის პირის ხუმნოსის ასული. გიორგი პახიმერე გადმოგვცემს: «კეისარმა (*ანდრონიკე II პალეოლოგოსმა*) ისურვა გაეხარებინა კანიკლიონის მცველი (*ἐπί του κανικλείου*) ხუმნოსი, თავისი ერთგული მოსამსახურე და უაღრესად გამოცდილი მოკვლე, რომელსაც გამზადებული ჰქონდა თავისი ქალიშვილისთვის დიდძალი თანხის შემცველი მზითევი, და წინადადება მისცა ლაზთა მთავარს ალექსის, თავის დისწულს, რომლის მეურვე, მამის ანდერძით, ის (*ე. ი. ანდრონიკე*) იყო და რომლის დედა იმ დროს კონსტანტინეპოლში იმყოფებოდა, ხუმნოსის ასული შეერთო» (გიორგი პახიმერეს „ისტორია“ X, 71; იხ. ზემოთ გვ. 81).

ალექსის დედამ, ე. ი. კეისრის დამ ევდოკიამ, მოიწონა თავისი ძმის ეს გეგმა და უნდოდა ქორწილის მოსამზადებლად შვილთან მისულიყო, მაგრამ ალექსიმ «უარყო ეს ქორწინება ან იმიტომ რომ ვინღაცამ დაარწმუნა, თუ სხვა რამემ იმოქმედა მასზე, და იბერთა ერთი წარჩინებულის ასული მოიყვანა ცოლად» (ზემოთ, გვ. 81 – 82).

ალექსიმ მოიყვანა ცოლად სამცხის მთავრის ბექას (1285 – 1306). ასული, ეს ფაქტი ნათლად მოწმობს ალექსი მეფის ქართულ ორიენტაციას, რომ ბიზანტიის კეისარი დიდ მნიშვნელობას აკუთვნებდა ალექსის დანათესავებას ბიზანტიის წარჩინებულ გვართან, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ, კეისარი ანდრონიკე ალექსის დაქორწინების შემდეგაც ცდი-

ლობს გაყაროს ალექსი და მისი ცოლი, ბექას ასული. «მან კაცი გაუგზავნა პატრიარქს – წერს გიორგი პახიმერე – და მასთან არსებულ საკრებულოს და როგორც მეფე და მამა და როგორც იმ ყრმაზე (ალექსიზე) უფლების მქონე ცდილობდა დაემტკიცებინა ამ შეუღლების უკანონობა და მოითხოვდა დაერღვიათ იგი როგორც მისი ნების წინააღმდეგ მომხდარი» (იხ. ზემოთ გვ. 82).

ალექსის პოლიტიკა ნათელია: ის კონსტანტინეპოლის მომხრეთა დასის მოწინააღმდეგეა, ის ქართული ორიენტაციის მქონე დასის მომხრეა. ასეც ესმის ბიზანტიის ისტორიკოსებს. თ. უსპენსკი წერს ალექსის შესახებ: „Он сверг опеку Андроника Палеолога, которому поручил его умирающий отец, взял в жены грузинскую княжну, а не дочь византийского сановника Хумна, сильного при дворе Палеолога“ (Ф. Успенский, История Византийской империи, т. III, ЛНГР. 1948, стр. 741).

ამგვარად, სურათი ნათელია: ტრაპიზონის სამეფოში XIII – XIV საუკუნეებში ორი დასია გამოვლენილი, ბიზანტიური და ქართული.

სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღიარებულია ქართულ-ლაზური ელემენტის გავლენა ტრაპიზონის სამეფოს სახელმწიფოებრივ საქმეებზე. როდესაც, მაგალითად, გამოქვეყნდა აკადემიკოს თ. უსპენსკის წიგნი „Очер из истории Трапезунтской империи“ (ЛНГР. 1929), ჟურნალმა Byzantinische Zeitschrift რეცენზია უძღვნა მას და ამ რეზენციის ავტორი F. Epstein-ი წერდა: „Niemals vom Hellenismus ganz durchdrungen, wurde Trapezunt namentlich von Georgien und Armenien her kulturell und politisch stark beeinflusst, bis in der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts die Konstantinopoler paläologischen Tendenzen über die lokalen georgisch-lazistanischen Einflüsse obsiegten“ („ელენიზმის მიერ არასდროს არ ყოფილა ტრაპიზონი სრულად შთანთქმული, ხოლო კულტურულად და პოლიტიკურად განსაკუთრებით საქართველოს და სომხეთის ძლიერი გავლენის ქვეშ იყო, ვიდრე XIV საუკუნის მეორე ნახევარში კონსტანტინეპოლის პალეოლოგოსურმა ტენდენციებმა არ დაჩრდილეს ადგილობრივი ქართულ-ლაზური გავლენა“: Byz. Zeitschr. 31, 1931, 101 – 109).

ამაზე უფრო ადრეც თ. უსპენსკი სვამდა კითხვას: „ტრაპიზონის კულტურა ბიზანტიურ-კონსტანტინეპოლური კულტურის შემდგომს გაგრძელებას წარმოადგენს, თუ ატარებს ადგილობრივი ხასიათის ორიგინალურ თვისებებს, დაკავშირებით ამ კულტურის თავისებურ ეთნოგრაფიულ და გეოგრაფიულ პირობებთან უკანასკნელ შემთხვევაში

თავისთავად იბადება საჭიროება გულდასმით იქნეს შესწავლილი ის ელემენტები, რომლებიც როგორც ჩანს, არა უსაფუძვლოდ იქნა შეთვისებული იმპერატორთა ტიტულში და ნათლად მიგვითითებენ იმაზე, რომ ეს იმპერია თავისი წარმოშობითა და არსებობით ემყარებოდა როგორც ქართულ ეროვნებას, ისე ჯერ ნაკლებ შესწავლილ ეკონომიურ და სავაჭრო-სამრეწველო კავშირს ყირიმთან და კავკასიასთან“ («...что эта империя в своем происхождении и существовании опиралась как на грузинскую народность, так и на весьма мало еще выясненные связи – экономические и торгово-промышленные – с Крымом и Кавказом» ВВр. XXII, გვ. 135 – 136) ¹.

თ. უსპენსკის შრომათა წყალობით ტრაპიზონის სამეფოს საკითხთა კვლევა ახალი გეზით წარიმართა. რუსმა ბიზანტინისტმა ა. ვასილიევმა ორი გამოკვლევა უძღვნა ტრაპიზონის სამეფოს საკითხს (1936 წელს და 1941 წელს) რომლებშიაც ის აღნიშნავს თ. უსპენსკის მიღწევებს იმაში, რომ მან ხაზი გაუსვა ადგილობრივი ლაზური ელემენტების განსაზღვრულ გავლენას ტრაპიზონის იმპერიის ისტორიაზე, ამ ისტორიის უფრო ახლო კავშირს თბილისთან და საქართველოსთან, ვიდრე კონსტანტინეპოლთან და ბიზანტიასთან; ამით აიხსნება ადგილობრივი ფეოდალური საფუძვლების თავისებური განვითარება.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ყურადღება ექცევა ტრაპიზონის სამეფოს. აკადემიკოსი ივ. ჯავახიშვილი თავის სხვადასხვა ნაშრომში ² ეხება ტრაპიზონ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხს და ამბობს: „საქართველოს მეზობლად ამ დროითგან მოყოლებული თვით საქართველოს წყალობითვე შექმნილი საკეისრო გაჩნდა, რომელიც ქართველთა მონათესავე ტომით იყო დასახლებული, პოლიტიკურადაც საქართველოს სახელმწიფოებრივობასთან იყო უმჭიდროესად დაკავშირებული. ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს ჰეგემონია სუფევდა. მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართველთა მონათესავე ჭანების ტომისაგან შესდგებოდა. ბერძენთა მოსახლეობა მხოლოდ ქალაქებში იყო და მარტო მაღალი წრის ფენას ეკუთვნოდა, მაგრამ ამ მაღალი წრის ფენაშიც ქართულ მოსახლეობასაც საკმაოდ ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები“.

¹ ს. ყაუხჩიშვილი, ლექციები ბიზანტიის ისტორიიდან. თბ. 1948, გვ. 12.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი II (1965) გვ. 381. წიგნი III (1966), 202 – 208, 363 – 365, 390 – 391; საქართველოს ისტორია, XI – XVI საუკუნეები, თბ. 1949.

Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλείων,
τῶν μεγάλων Κομνηνῶν,
ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσεν.

Βασιλεία κυρ Ἀλεξίου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

1. Ἦλθεν ὁ μέγας Κομνηνός ὁ κυρ Ἀλέξιος, ἐξελθὼν μὲν ἐκ τῆς
ἐυδαίμονος Κωνσταντινουπόλεως, ἐστρατεύσας δ' ἐξ Ἰθρίας σπουδῆ
καὶ μεθ' αὐτῆς πρὸς πατρός θείας αὐτοῦ Θάμαρ, καὶ παραλαβὴ τὴν
2. Τραπεζοῦντα καὶ Ἀπριλίῳ ἰνδικτιῶνος ζ', ἔτους ςψδ', ἡτῶν ὧν κδ'.
Καὶ βασιλεύσας ὀκτωκαίδεκα, ἐκοιμήθη Φεβρουαρίου α'', ἡμέρας α'
τῆς Ὀρθοδοξίας, ἔτους ςψλ', ἡτῶν γινόμενων τεσσαράκοντα.

Βασιλεία κυρ Ἀνδρονίκου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ.

3. Ἐτους ςψλ' ἐβασίλευσεν ὁ ἐπὶ τῆς θυγατρὶ γαμβρός αὐτοῦ κυρ
10 227¹⁰ Ἀνδρόνικος Γίδων ὁ Κομνηνός. Ἢ Ἐν δὲ τῷ ςψλα' ἔτει, τῷ δευ-
τέρῳ χρόνῳ τῆς τοῦ Γίδωνος βασιλείας, ἦλθεν ὁ Μελίκ σουλτάν κατὰ
τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἐγκώθησαν ὅσοι ἦσαν ἅπαντες. Ἐβασίλευσε
δὲ ὁ Γίδων ἑπτὰ τριεκαίδεκα, καὶ ἐκοιμήθη ἐν ἔτει ςψμγ'.

Βασιλεία Ἰωάννου τοῦ Ἀξούχου.

15 καταλείψας τὸ βασιλεῖον τῷ αὐτοῦ μὲν γυναικαδέλφῳ, υἱῷ δὲ πρω-
τοτάτῳ Ἀλεξίου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ κυρῷ Ἰωάννῃ Κομνηνῷ τῷ
Ἀξούχῳ. Ὅς καὶ βασιλεύσας ἑπτὰ ἐξ ἐκοιμήθη ἔτους ἐξακχιχίλια
ἐπτακόσια τεσσαράκοντα ἐξ. Λέγεται δὲ, ὅτι ἐν τῷ τζυκακιστηρῷ
παύζῳν ἐκρημνίσθη, καὶ σπαρχθῆς ἀπέθανε.

1. κυρ M: κυρίως TF 2. κυρ M: κύριος TF 3. Ἰθρίας TF: ἰθρίας M σπουδῆ Φ: σπουδή M: σπουδῆ T 5. ἔτους M: ἔται TF 6. αη M: α TF ἡμέρα (βραχ.) M: ἡα TF 7. γινο-
μένων M: γινόμενος TF 8. κυρ M: κυρίου 9. κυρ M: κύριος TF
10. Γίδων TF: γίδος M 13. τριεκαίδεκα. Ἦε s. 267, 12 ἑπτὰ τρεῖς.
15. αὐτοῦ Ἰραφα: αὐτοῦ TF 16. κυρῷ M: κυρίῳ TF 17. ὅς ἰραφα Ἦε s. 267, 14. ὁ M: ὁ TF 18. TF 19. ἐκρημνί-
σθη TF: ἐκρημνίσθη M

4316° 52. || Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κδ'. ἡμέρᾳ ι', ἰνδικτιώνος ι' τοῦ ρωμῆ' ἔτους κινήσας ὁ τοῦ βασιλέως γαμβρός ὁ ἐκ τῶν Λαμνίων ἀμπρὸς ὁ Τατζιαντίνης κατὰ τοῦ ἑτέρου γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, υἱοῦ τοῦ ἐκ Χαλιόδικας Χατζιμορη, τοῦ λεγομένου Σουλταμπακ, ἔχων φωσσοῦτον χιλιέδας ιβ', καὶ τῆ Χαλιόδικη εἰσελθὼν, ἔπειτα πρῶτος αὐτός ὁ Τατζιαντίνης, καὶ κρουγγηθὲς ἐκεῖ τεθνήκεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἰταλίσθησαν ὡς γ', οἱ δὲ λοιποὶ γυμνοὶ ἔφυγον, ἀποβαλλόμενοι ἵππους ζ' καὶ ἴσπλη ἀσπίρα.

53. Ἀμπρὸς τῆς Τάταρος, ἔχων καὶ χάννην, ὡς λέγουσιν, ὁ δὲ Τάταρος Τομουρλάγκης ὡς τὸ ἑσῶμα, ἐκ τῶν ὀρίων εἰσελθὼν Χαταίας, ἔχων, ὡς φασὶν οἱ εἰδότες, φωσσοῦτον || ὑπὲρ τῆς ἰταλικῆς χιλιέδας, ἔλαθε καὶ παρελθὼς τὴν πόσιν Περσίαν. Εἶτα, εἰσελθὼν καὶ ἐν τῆς ἀκρωσίου Ἰβήρων, παρέλασε πολλοῦτον νόμον τὸ θαυμαστὸν Τορλίσιον, ζωγράφας καὶ τὸν βασιλεῖα Παχλαστὸν τὸν στρατηγικώτατον καὶ τὴν ἰβ' ἑσῶζον αὐτοῦ, τὴν θυγατέραν τοῦ ἡμετέρου βασιλέως, τὴν ὠρακιότατην κυρίαν Ἀντιν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς Δαβίδ, τὸν δὲ καὶ ἴσπλη μαχαίρα καὶ ἀσπίρα. Ὅποσα δὲ πρᾶγματα εἶπε καὶ ἔσας εἰκόνας ἔγδαρε καὶ ἀπέκρυψε, καὶ λίθους τιμίους καὶ μαργαριτάρια καὶ χρυσὸν καὶ ἄλλα ἄπεριερίετο οὐ δύναται τις γραφῆ παραδοῦναι, μὴν Νοεμβρίου κκ' ἔτους ρωμῆ'.

4317° 54. Ἐκινήθη ὁ βασιλεὺς κῆρ Ἀλέξιος || ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ υἱὸς τοῦ κῆρ Βασιλείου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ ὁ δευτέρου, μὴν Μαρτίου

1. κδ' ἰ' M. λείπουνσι ΓΦ ρωμῆ' MΦ: ρωρ' T 2. ἀμπρὸς M: Ἀμπρὸς TΦ 3. ἑτέρου TΦ ἑτέρου M 4. Χατζιμορη ἱεράφη: χατζιμορη MTΦ Σουλταμπακ MT: Σουλταμπακ Φ 5. ὁ Τατζιαντίνης ἱεράφη: Τζιαντίνης MTΦ ἴα α, β, γ, δ, ε, ζ καὶ τὸ θ, δ. 6. περὶ αὐτὸν TΦ: περὶ αὐτὸν M 7. γ' M: ζ T, ε Φ γυμνοὶ TΦ: γυμνὸν M ἀποβαλλόμενα ἱεράφη: ἀποβαλλόμενοι MTΦ ζ M: λείπουν TΦ 8. τῆς TΦ: τῆς M 9. χάννην M: χάννην T, χάννην Φ 10. τομουρλάγκης M: Τομουρλάνης TΦ χαταίας M: Χαταίας TΦ 11. ὡς φασὶν TΦ: ὡς φασὶν M 12. ἀκρωσίου ἱεράφη: ἀκρωσίου M: ἀκρωσίου TΦ παρέλασε MT: παρέλασε Φ τὸ θαυμαστὸν Τυφλίσιον ἱεράφη: τὸ θαυμαστὸν τυφλίσιον M: τὸ θαυμαστὸν Τυφλίσιον TΦ 14. στρατηγικώτατον TΦ: στρατηγικώτατον M 15. θυγατέραν M: θυγατέρα TΦ 16. μαχαίρα TΦ: μαχέρα M 17. ἔγδαρε M: ἔγδαρε T: ἔγδαρε Φ 18. δύναται τις Φ: δύναται τῆς M: δύναται τῆς T 20. ρωμῆ' MΦ: ρωρ' T

მიქელ პანარეტოსი

მიქელ პანარეტოსის ცხოვრების შესახებ ძალიან ცოტა ცნობებია შემონახული. იგი, როგორც ჩანს, ტრაპიზონის მკვიდრი მცხოვრები იყო. მოღვაწეობდა XIV საუკუნის მეორე ნახევარში და XV საუკუნის პირველ მეოთხედში. თვით მისი შრომიდან („ტრაპიზონის ქრონიკიდან“) ჩანს, რომ იგი დაახლოებული ყოფილა ტრაპიზონის სამეფო კართან: მას ჰქონია პროტოსევასტოსისა და პროტონოტარის წოდებები¹; ტრაპიზონის მეფეებთან ერთად მონაწილეობა მიუღია სხვადასხვა ბრძოლებში; 1356 წელს მიქელ პანარეტოსი ახლდა მეფეს, ალექსი III-ს თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში²; ხოლო 1361 წელს – ხალიბიაში³.

როგორც „ტრაპიზონის ქრონიკის“ 39 თავიდან ჩანს, მიქელ პანარეტოსი საქართველოშიც ყოფილა. იგი სამეფო კარის წევრებთან ერთად გაჰყოლია მეფის ასულს ანნას, რომელიც მიჰყავდათ ბაგრატ V-ზე მისათხოვებლად: «ჩავედით ლაზიკეში... მეფესთან და დედამის დედოფალთან ერთად; თან გვყავდა აგრეთვე მეფის ასული ქალბატონი ანნა, დიდი კომნენე, რომელიც მისთხოვდა ცოლად იბერთა და აფხაზთა მეფეს ბატონ ბაგრატ ბაგრატიონს. *(ჩავედით)* მაკრიალის ქვეყანაში» (იხ. ქვემოთ გვ. 027).

მიქელ პანარეტოსის სხვა ბიოგრაფიული ცნობებიდან ის შეგვიძლია მოვიხსენიოთ, რომ მას ორი ვაჟი დალუპვია, ერთი 1368 წელს, ხოლო მეორე მომდევნო ხანებში: «მაშინ – წერს მიქელ პანარეტოსი – ჩემი საყვარელი შვილი კონსტანტინე ზღვაში ჩავარდა

¹ „ტრაპიზონის ქრონიკის“ 32 – 33 თავში ავტორი წერს: «6871 (ე. ი. 1363 წელს მეფის კატარღით წავედით დიდ ქალაქში (ე. ი. კონსტანტინეპოლში) დიდი ლოგოთეტი უფალი გიორგი სხოლარისი და პროტოსევასტოსი და პროტონოტარი მიქელ პანარეტოსი, სწორედ ის, ვინც ამას წერს».

² «6864 (ე. ი. 1356) წელს, მეფესთან ერთად ეშმაკის წაქეზებით გავემგზავრეთ ხერიანას წინააღმდეგ. პირველად მოვაოხრეთ, დავიპყარით და წარვტყვევნეთ, ხოლო მეექვსე საათზე უთავბოლოდ გამოვიქეციეთ» (იხ. ქვემოთ, თავი 20).

³ 13 დეკემბერს (6869=1361 წელს) წავედით ხალიბიაში მეფესთან ერთად ხაჯიმირის, ბაირამის ძის, ციხე-კოშკში.

ფერისცვალება დღეს და დაიღუპა 15 წლისა. იმის შემდეგ ჩემი მეორე უსაყვარლესი შვილი რომანოზი, 17 წლისა... გარდაიცვალა) (თავი 40, იხ, ქვემოთ გვ. 028).

*
* *
*

მიქელ პანარეტოსი არის ავტორი საისტორიო „ქრონიკისა“, რომლის სათაურია «ამბავი ტრაპიზონის მეფეების დიდი კომნენოსებისა, თითოეულმა როგორ, როდის და რამდენ ხანს იმეფა». იგი წარმოადგენს ტრაპიზონის სამეფოს „ქრონიკას“ და მოიცავს 1204 – 1426 წ.წ. ამბებს, უკანასკნელი წლების მოვლენებს ავტორი აგვიწერს როგორც თანამედროვე, თვითმხილველი და ამ მოვლენათა თვითმონაწილეც. წინადროინდელი ამბებისათვის თუ რა წყაროები ჰქონდა, გამორკვეული არ არის.

„ტრაპიზონის ქრონიკა“ წარმოადგენს ძვირფას წყაროს ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიის შესწავლისათვის. ჩვენ არ მოგვეპოვება არც ერთი სხვა ნაშრომი, რომელშიც გადმოცემული იყოს ტრაპიზონის სამეფოს ისტორია მისი დაარსებიდან (1204 წელს) XV საუკუნის პირველ მეოთხედამდე. მართალია XIII – XV საუკუნეთა ბიზანტიელი ისტორიკოსები (გიორგი პახიმერე, ნიკიფორე გრიგორასი და სხვები) ეხებიან ტრაპიზონის სამეფოს თავგადასავლის ცალკეულ ეპიზოდებს, მაგრამ მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკის“ უპირატესობა მის თანამიმდევრულ თხრობაშია.

აკად. ივანე ჯავახიშვილი ჯეროვანად აფასებდა მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკას“, რომელსაც იგი ხშირად ემყარება თავისი „ქართველი ერის ისტორიის“ II – IV წიგნებში და ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებასთან და მის ისტორიასთან დაკავშირებით ფუძემდებელი დებულებები აქვს წამოყენებული და დასაბუთებული, ივ. ჯავახიშვილი წერს:

„1204 წელს თამარი იძულებული გახდა საქართველოს სამხედრო მოქმედება შორეულ მანძილზედაც-კი გადაეტანა. უცხოეთითგან ჩამოსულ ქართული სავანეების წარმომადგენლებს თამარ მეფემ 1204 წელს დიდი ქონებრივი შეწირულება გადასცა, მაგრამ უკან დაბრუნებისას ამ მონასტრების წარმომადგენლებს ბიზანტიის კეისარმა ეს ფული ჩამოართვა და დაისაკუთრა. ასეთი გაუგონარი საქციელისა და კადნიერების დასასჯელად, თამარმა საქართველოს მხედრობა წარგზავნა და ბიზანტიის სახელმწიფოს იმ სანაპიროს შეუსია, რომელიც საქართველოს მოსაზღვრე იყო და რომელშიც ქართველთა მონათესავე ლაზებისა და ჭანების ტომები ცხოვრობდნენ.

„ამ ლაშქრობის დროს საქართველოს ჯარმა ლაზიკა დაიპყრო, ტრაპიზონი, სამისონი, სინოპი, კერასუნი, კოტიორა აიღო და ერაკლიამდის მიაღწია. მთელი ეს შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთი სანაპირო საქართველოს მთავრობამ ბიზანტიას ჩამოართვა და ცალკე საკეისრო შექმნა. ამ საკეისროში მან შთამომავლობით ბერძენი უფლისწული ალექსი კომნენოსი გაამეფა, რომელიც დედის მხრით ქართველ მეფეთა ბაგრატიონიანთა მონათესავე და საქართველოში ნამყოფი იყო.

„ამნაირად, საქართველოს მეზობლად ამ დროითგან მოყოლებული თვით საქართველოს წყალობითვე შექმნილი საკეისრო გაჩნდა, რომელიც ქართველთა მონათესავე ტომით იყო დასახლებული, პოლიტიკურადაც საქართველოს სახელმწიფოებრივობასთან იყო უმჭიდროესად დაკავშირებული. ტრაპიზონის საკეისროში საქართველოს ჰეგემონია სუფევდა. მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართველთა მონათესავე ჭანების ტომისაგან შესდგებოდა. ბერძენთა მოსახლეობა მხოლოდ ქალაქებში იყო და მარტო მაღალი წრის ფენას ეკუთვნოდა, მაგრამ ამ მაღალი წრის ფენაშიც ქართულ მოსახლეობასაც საკმაოდ ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები.

„ბიზანტიის საკეისროს დაარსების შემდეგაც, ქართული ჯარი იქითგან მთლად არ წამოსულა, რადგან თამარისა და საქართველოს მთავრობის ზემოაღნიშნული მოქმედება მხოლოდ დასაწყისი იყო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართ დასახული პოლიტიკის გეზისა, რომლის ანარეკლი შემდეგშიც ჩანდა და რომლის გარშემო ბრძოლაც ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მთელი XIII და XIV საუკუნის განმავლობაში წარმოებდა“.

მკითხველი დარწმუნდება, მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკას, რომ გაეცნობა, თუ რა მნიშვნელოვანი ცნობებია იქ დაცული როგორც ტრაპიზონის სამეფოს შიგნით წარმოებულ სოციალური და პოლიტიკური ბრძოლების შესახებ, ისე სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობაზე.

პირველ რიგში უაღრესად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ „ქრონიკის“ პირველ თავშივე ხაზგასმულია საქართველოს როლი ტრაპიზონის სამეფოს დაარსების საქმეში. აი, „ქრონიკის“ პირველი სიტყვები: **«მოვიდა დიდი კომნენოსი უფალი ალექსი, რომელიც წამოსული იყო დიდებულ ქალაქ კონსტანტინეპოლიდან, ხოლო გამოილაშქრა კი იბერიიდან მისი მამიდის, თამარის, გულმოდგინებითა და ღვაწლით და 22 წლისამ დაიპყრო ტრაპიზონი»**, ამით უკვე ნათქვამია, რომ „ტრაპიზონის სამეფო“ შეიქმნა სა-

ქართველოს მთავრობის «ღვაწლით». ეს მოხდა 1204 წელს, როდესაც ბიზანტიაში ლათინთა ბატონობა დამკვიდრდა და, მაშასადამე, კონსტანტინეპოლი აღარ იყო ცენტრი ბიზანტიისა ხოლო როდესაც 1261 წელს ლათინები განდევნეს და კონსტანტინეპოლში აღდგა ბიზანტიის ხელისუფლება მიხეილ VIII აალეოლოგოსის მეთაურობით და ეს ხელისუფლება შეუდგა ბიზანტიის იმპერიის სხვადასხვა ნაწილების მოგროვებას, აღმოჩნდა, რომ „ტრაპიზონის სამეფო“ განცალკევებით დგას, ის თავს არ თვლის ბიზანტიის ნაწილად, რით უნდა ავხსნათ ის, რომ ლათინთა ბატონობის გადაგდებისა და ბიზანტიური ხელისუფლების აღდგენის შემდეგ, თანდათან მოხერხდა ბიზანტიურ ორბიტში დაბრუნება ყოფილი ბიზანტიის იმპერიის სხვადასხვა ნაწილებისა (მაგალითად, თესალიისა და ეპირისა), „ტრაპიზონის სამეფომ“ კი განაგრძო დამოუკიდებელი არსებობა 1461 წლამდე. ერთ-ერთი შესაძლებელი ახსნა ის იქნება, რომ ჩვენ ვაღიაროთ: „ტრაპიზონის სამეფოს“ მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართული ტომისაგან, ჭანებისაგან, შესდგებოდა და ეს სამეფო პოლიტიკურადაც საქართველოს სახელმწიფოებრიობასთან იყო დაკავშირებული. და მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკაში“ უხვად არის მასალა ბიზანტიის მთავრობის ბრძოლის შესახებ ტრაპიზონის სამეფოს წინააღმდეგ მის ჩამოსაშორებლად საქართველოს სახელმწიფოებრიობისაგან.

*
* *
*

„ტრაპიზონის ქრონიკა“ ჩვენამდე მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერით (Vebetis-Marcianus, XV საუკუნისა), იგი გამოცემული აქვთ ნაწილობრივად და სრულადაც ლ. ტაფელს, ი. ფალმერაიერს, სპ. ლამბროსს, ალ. ხახანაშვილს და უკანასკნელად ი. პამბუკესს. ამ გამოცემათა (უკანასკნელის გარდა) და ძირითადი ნუსხის (Marcianus) წაკითხვები შესწავლილი აქვს და დაწვრილებით აღწერილი დოც. ალ. გამყრელიძეს თავის 1960 წლის გამოცემაში. ქვემოთ მოყვანილი ტექსტი „ქრონიკისა“, თავისი თარგმანითა და შენიშვნებით, უმთავრესად ემყარება დოც. ალ. გამყრელიძის ნაშრომს, რომელშიც დაწვრილებით და საფუძვლიანად არის გაშუქებული მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკასთან“ დაკავშირებული მთელი რიგი საკითხები.

გ ა მ ო ც ე მ ე ბ ი დ ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა

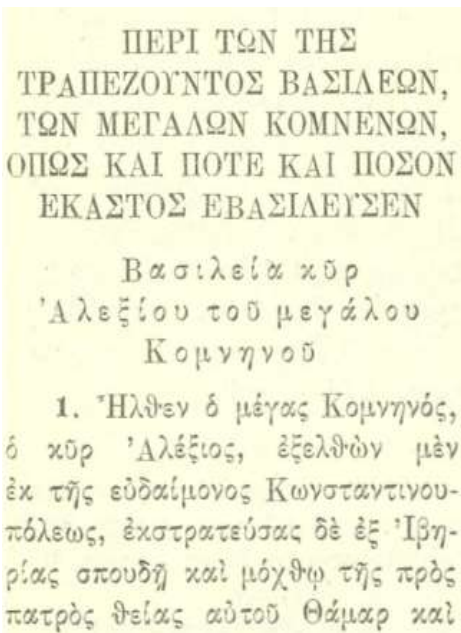
I. T. P a m p u k e s, Τοῦ πρωτοσεβαστου καὶ πρωτονοταρίου
Μιχαήλ Παναρέτου περί τῶν τῆς Τραπεζούντος βασιλέων, τῶν μεγάλων

λων Κομνηνών, ὅπως καὶ πότε καὶ πόσον ἕκαστος ἐβασίλευσεν (1204 – 1426). ათენი 1947 (ჩვენთვის მიუწვდომები იყო).

ალ. გამყრელიძე, მიქელ პანარეტოსის „ტრაპიზონის ქრონიკა“: მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვ. 33. თბ. 1960, გვ. 98 (ბერძნული ტექსტი, ქართული თარგმანი, კრიტიკული აპარატი სხვადასხვა გამოცემებიდან და მ-ხელნაწერიდან ვარიანტების ჩვენებით, და კომენტარები).

Трапезундская Хроника Михаила Панарета. Греческий текст с переводом, предисловием и комментариями издал А. Х а х а н о в. Москва 1905; XXXIV+51+ XI стр.

Ф. У с п е н с к и й, Очерки из истории Трапезунтской империи. Лгр. 1929.

ამბავი ტრაპიზონის მეფეების დიდი კომნენოსებისა თითოეულმა როგორ, როდის და რამდენ ხანს იმეფა

დიდი კომნენოსის ბატონ ალექსის მეფობა (1204 – 1222)

1. მოვიდა დიდი კომნენოსი უფალი ალექსი, რომელიც წამოსული იყო. დიდებულ ქალაქ კონსტანტინეპოლიდან, ხოლო გამოილაშქრა კი იბერიიდან მისი მამიდის, თამარის ¹, გულმოდგი-

¹ ბიზანტიურ მწერლობაში, დღეს-დღეობით, ეს პირველი შემთხვევაა თამარ მეფის მოხსენებისა, თარიღი 1204 წელი ლათინთა მიერ კონსტანტინეპოლის აღების თარიღია და ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებისა საქართველოს მთავრობის ინიციატივით და მისი თაოსნობით. თამარის ისტორიკოსი ასე გადმოგვცემს ამ ამბავს: თამარი «განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, წარგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი, და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმიონი, სამილონი, სინოპი, კერასუნდი. კიტორა, ამასტრია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლალონისა და პონტოსანნი, და მისცა ნათესავსა თვსსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვთ წინაშე თამარ მეფისა შემოხუეწილი» (ქ. ცხ. II, 1959, გვ. 142, 19 – 23).

თამარის ისტორიკოსმა ისიც კარგად იცის, რომ ამ დროს იყო რომ ლათინებმა (1204 წელს) ბიზანტიის სამეფო დაიპყრეს, ისტორიკოსი წერს «ხოლო

παρέλαβε τὴν Τραπεζοῦντα μὴν Ἀπριλλίῳ, ἰνδ. ζ', ἔτει ,ρψβ' (6712), ἐτῶν ὠν κβ'. Καὶ βασιλεύσας ὀκτωκαίδεκα, ἐκοιμήθη Φεβρουαρίου α', ἡμέρα α' τῆς ὀρθοδοξίας ἔτους ,ρϗλ' (6730), ἐτῶν γενόμενος τεσσαράκοντα.

Βασιλεία κϣρ
Ἀνδρονίκου τοῦ
μεγάλου Κομνηνοῦ

2. Ἐτους ,ρϗλ' ἐβασίλευσεν ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ κϣρ Ἀνδρόνικος Γ' Ἰδων, ὁ Κομνηνός. Ἐν δὲ τῷ ,ρϗλ' ἔτει, τῷ δευτέρῳ χρόνῳ τῆς τοῦ Γ' Ἰδωνος βασιλείας, ἦλθεν ὁ Μελίχ Σουλτάν κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἐχάσθησαν ὅσοι ἦσαν ἅπαντες. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ Γ' Ἰδων ἔτη τρεῖσκαίδεκα καὶ ἐκοιμήθη ἐν ἔτει ,ρϗμγ' (6743).

ნებითა და ღვაწლით, და 22 წლისამ დაიაცრო ტრაპიზონი აპრილში, მე-7 ინდიქტიონს, 6712¹ წელს. იმეფა 18 წელიწადს, გარდაიცვალა ორმოცი წლისა 6730 წელს, 1 თებერვალს, მართლმადიდებლობის დღესასწაულის კვირას.

დიდი კომნენოსის
ბატონ ანდრონიკეს
მეფობა (1222–1235)

2. 6730 წელს გამეფდა მისი (ე. ი. მეფე ალექსის) ასულის მეუღლე ბატონი ანდრონიკე გიდონ-კომნენოსი.² ხოლო 6731 წელს, გიდონის მეფობის მეორე წელს, მოვიდა მელიქ-სულტანი, დაესხა თავს ტრაპიზონს და ყველაფერი მოაოხრა. გიდონმა კი იმეფა 13 წელიწადს და გარდაიცვალა 6743 წელს.

ესმა ესე ფ რ ა ნ გ თ ა (ე. ი. ლათინთა, ს. ყ.), რამეთუ მოელო ბერძენთა შეწევნა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარუდეს სამეუფო ქალაქი, მეფობისა თანა» (იქვე), ესე იგი: აიღეს კონსტანტინეპოლი და მთელი სამეფო. მაშასადამე, თამარის ისტორიკოსი ამას სწერს 1204 წლის შემდეგ.

ტრაპიზონის სამეფოს პირველი მეფე, მაშასადამე, არის ალექსი კომნენოსი, ბიზანტიის კეისრის ანდრონიკე I კომნენოსის (1183 – 1185) შვილი, როგორც წერს თამარის ისტორიკოსი, ხოლო ისტორიკოს გიორგი აკროპოლიტეს აზრით იგი იყო ანდრონიკეს შვილიშვილი (იხ. აქვე ზემოთ გვ. 45), ე. ი. ის იყო ანდრონიკე I-ის შვილის, მანუილის, შვილი.

¹ თარიღები ნაანგარიშვია ყველგან ბიზანტიური წელთაღრიცხვით, რომელიც ქრისტეს დაბადებამდე ითვლის 5508 წელს, ე. ი. 6712 წ. უდრის ახალი წელთაღრიცხვით 1204 წელს.

² გაურკვეველი მიზეზების გამო ალექსი I-ის შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი სიმე, ასულის ქმარი, ან დ რ ო ნ ი კ ე გ ი დ ო ნ ი და არა ალექსის ვაჟი იოანე აქსუხოსი. ანდრონიკეს დროს ტრაპიზონის სამეფო მოაოხრა იკონიის სულთანმა მელიქმა, დახარკა ტრაპიზონი და ჯარის გამოყვანა დაავალა სასულტნოს დასახმარებლად.

Βασιλεία Ἰωάννου τοῦ
Ἀξούχου

Καταλείψας τὸ βασίλειον τῶ
αὐτοῦ μὲν γυναικαδῆλφω, σὺν δὲ
πρωτοτόκῳ Ἀλεξίου, τοῦ μεγάλου
Κομνηνοῦ, κυρῶ Ἰωάννη
Κομνηνῶ τῶ Ἀξούχῳ¹ ἔδωκε βα-
σιλεύσας ἕτη ἑξέκοιμήθη ἔτους
ἑξακισχίλια ἑπτακόσια τεσσαρά-
κοντα ἕξ. Λέγεται δὲ, ὅτι ἐν τῶ
τῆς κακιστηρίῳ² παύσων ἐκρημνί-
σθη καὶ σπαραχθεὶς ἀπέθανε.

Βασιλεία Μανουήλ, τοῦ
μεγάλου Κομνηνοῦ

3. Ἀπεκάρη γοῦν κατὰ μονα-
χοὺς Ἰωαννίκιος καὶ διεδέξατο
τὴν βασιλείαν ὁ δευτέρως ἀδελφὸς
αὐτοῦ, κῆρ Μανουήλ, ὁ μέγας
Κομνηνός, ὁ στρατηγικώτατος
ἄμα καὶ εὐτυχέστατος, τῶ αὐτῶ
,σψμσ' (6746) ἔτει. Ἐν δὲ τῶ
πέμπτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας
'σψνα' ἔτει, ἰνδικτίωνος ιε', μηνί

იოანე აქსუხოსის
მეფობა (19535 – 19538)

გიდონმა სამეფო დაუტოვა თავის ცოლისძმას, დიდი კომნენოსის ალექსის პირმშო ძეს, ბატონ იოანე¹ კომნენოს-აქსუხოსს, რომელმაც იმეფა ექვს წელიწადს და გარდაიცვალა 6746 წელს. ამბობენ, ცხენბურთის მოედანზე თამაშის დროს ცხენიდან გადმოვარდა, დაიმტვრა და მოკვდაო.

დიდი კომნენოსის
მანუილის მეფობა
(1988 – 1968)

3. ხოლო იოანიკიოსი ბერად აღიკვეცა³ და მეფობა იმავე 6746 წელს ერგო მის მეორე ძმას, ბატონ მანუილს, დიდ კომნენოსს, ყველაზე სახელოვანსა და უბედნიერეს სარდალს. მისი მეფობის მეხუთე წელს, 6751 წელს, მე-15 ინდიქტიონს, იანვარში, დიდი ხანძარი გაჩნდა. იმეფა კი

¹ თარიღები ერთმანეთს არ ეფარდება: იოანე I აქსუხოსი გარდაიცვალა 6746 წელსო, ე. ი. 1238 წელს (გამეფდა 1235 წელს). მაშასადამე, მან იმეფა სამ წელს და არა „ექვს წელიწადს“.

² ეს უნდა იყოს ჩოგანბურთი, რასაც ადასტურებს სახელწოდებაც *τῆς κακιστηρίῳ*. ამ სიტყვის ძირითადი ნაწილი τῆς κακ (თუ τῆς κακ) უნდა იყოს «ჩოგან». რომ ამ სიტყვაში „Ο“ უნდა იყოს, ჩანს იქიდან, რომ წყაროების მიხედვით დადასტურებულია და მისგან წარმოებული სხვა სიტყვები (მაგალითად, კონსტანტინე პორფიროგენეტის შრომაში „ცერიმონიათა შესახებ“, იხ. სოფოკლესის ლექსიკონი, გვ. 1080 – 1081). „ჩოგანი“ სპარსული სიტყვაა (tshu-qan) და, საბას განმარტებით ნიშნავს: «საბურთალი კავი (კაკვი)».

³ აქედან ჩანს, რომ იოანე I აქსუხოსს ჰყოლია ორი ვაჟი: იოანიკიოსი და მანუილი (იოანიკიოსის «მეორე ძმა»). იოანიკიოსი ბერად შემდგარა და სამეფო ტახტი 6746 (ანუ 1238) წელს მიუღია მანუილ I კომნენოსს.

Ἰανουαρίῳ, ἐγένετο μεγάλη πυρ-
καϊά. Βασιλεύτας δὲ καλῶς καὶ
θεαρέστως ἔτη εἰκοσιπέντε, ἐκοι-
μήθη μηνὶ Μαρτίῳ ἔτους ςψοα' (6771).

კეთილად და ღვთის საამებლად
25 წელიწადს ¹. გარდაიცვალა
6771 წლის მარტში.

Βασιλεία Ἀνδρονικοῦ
τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ

4. Καὶ ἐβασίλευσε προτροπῇ
τούτου καὶ ἐκλογῇ ἐκ τῆς δεσ-
ποίνης κυρᾶς Ἀννης, τῆς Ξυλα-
λόης, υἱὸς αὐτοῦ, κνρ Ἀνδρό-
νικος ὁ Κομνηνός, ἔτη τρία, καὶ
ἐκοιμήθη ἔτους ςψοδ' (6774).
Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ ἐκ τῆς κυρᾶς
Ἐιρήνης, τῆς Συριαίνης, υἱὸς
τοῦ κνρ Μανουήλ κνρ Γεώρ-
γιος, ὁ Κομνηνός, ἔτη δεκατέσ-
σαρ' ἔς καὶ παρεδόνθη παρὰ τῶν

დიდი კომნენოსის
ანდრონიკეს მეფობა
(1263 – 1266)

4. იმეფა სამ წელიწადს ამი-
სივე (ე. ი. მანუილის) მოწვევითა
და არჩევით, დედოფალ ქალბა-
ტონ ანნა ქსილალოესთან ნაყოლ-
მა მისმა ძემ ბატონმა ანდრო-
ნიკე კომნენოსმა და გარდაიც-
ვალა 6774 წელს. და იმეფა
თოთხმეტ წელიწადს ბატონ მა-
ნულის ძემ, ქალბატონ ირინე
სირიკენესთან ნაყოლმა, ბატონ-
მა გიორგი კომნენოსმა ², რო-

¹ როგორც აღნიშნულია ჩვენს ნუზიზმატიკურ ლიტერატურაში, მანუილის სახელით ცნობილია მონეტა, რომელიც საქართველოში (განსაკუთრებით კი დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში) ხმარებაში იყო «კირმანაულის» (ισσο Μανουήλ) სახელწოდებით. (იხ. დ. კ ა პ ა ნ ა ძ ე, ქართული ნუმიზმატიკა, 1955, გვ. 94 – 96, რუს. გამოც.; თ. ა ბ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი, საქ. მუზეუმის ბიზანტიური მონეტები; თბ. 1966).

² მანუილ I-ს ჰყოლია სამი ცოლი:

მანუილ+ანნა ქსილალოე	მანუილ+ირინე, სირიკენი	მანუილ+ქართველი
მეფე ნერონის II კომნენოსი (1263-1266)	მეფე ათამაა I კომნენოსი (1265-1280)	ასული თეოდორა

გიორგი I კომნენოსმა 14 წელი იმეფა (1266 – 1280), მან ილაშქრა თურქ-სელჯუკების წინააღმდეგ, რომლებიც სასაზღვრო მხარეებს არბევდნენ; შუა ბრძოლაში, ტავრეზიონის მთაში, მას უღალატეს მთავრებმა, სარდლებმა და მეთაურებმა, და იგი მტერს ჩაუვარდა ტყვედ.

მანუილის ერთ-ერთი ცოლი იყო რუსუდან ქართველი, რომელთანაც ეყოლა ასული თეოდორა (იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III, 1966, გვ. 206). ივ. ჯავახიშვილი წერს; „მანუილ პირველის მესამე თანამეცხედრეს რუსუდანი ერქვა და ეს გარემოება ცხადჰყოფს, რომ მასაც საქართველოსთან კეთილმოყვრობა უმჯობინებია. სამხედრო დასს, რომელიც საქართველოსთან იყო დაკავშირებული, ჯერ კიდევ იმდენი ძალა ჰქონდა, რომ კონსტანტინეპოლის გაბატონებისათვის წინააღმდეგობა გაეწია“.

ἀρχόντων ἐπιβοήθως ἐν τῷ ὄρει
τοῦ Ταυρεζίου καὶ ἐξωγρήθη μη-
νὸς Ἰουνίου.

Βασιλεία Ἰωάννου τοῦ
μεγάλου Κομνηνοῦ

ὁ. Τῷ γούν ἀστῶ ἔτει διεδέ-
ξατο τὰ σκήπτρα ὁ δεύτερος
ἀδελφὸς ἀστῶν, ὁ κῆρ Ἰωάν-
νης, ὁ μέγας Κομνηνός· καὶ μετὰ
ἐνιαυτὸν ἔνα ἐπέκληθεν ἀστῶ ἡ

მელსაც ვერაგულად უღალატეს:
მთავრებმა ტავრეზიონის მთაში-
და ტყვედ ჩავარდა ივნისში.

დიდი კომნენოსის
იოანეს მეფობა (1280–1297)

5. იმავე წელს სკიპტრა ერგო
მის მეორე ძმას ბატონ იოანეს,
დიდ კომნენოსს. ერთი წლის
შემდეგ მოხდა პაპადოპულოსის
აჯანყება¹, მაგრამ [იოანემ] თავი

¹ ლაპარაკია პ ა პ ა დ ო პ უ ლ ო ს ი ს აჯანყებაზე. ეს უნდა იყოს შედეგი იმ ბრძოლისა, რომელიც წარმოებს ამ დროს, XIII საუკუნის ბოლოს და XIV საუკუნის დასაწყისში, ორ დასს შორის. ერთი დასი, მეტად ძლიერი და ავტორიტეტული, შედგება ადგილობრივი ლაზური ელემენტებისაგან; ეს დასი ავითარებს თავის პოლიტიკაში ქართულ სახელმწიფოებრივ ტენდენციებს, რომელთაც მხარს უჭერს თბილისის მთავრობა (Успенский გვ. 60). ამ დასს, რომელსაც ტრაპიზონის სამეფოში უპირატესობა ჰქონდა მოპოვებული, უპირისპირდება კონსტანტინეპოლის მთავრობის პროპაგანდის და მისი ძირგამომთხრელი მოქმედების წყალობით შექმნილი პრობიზანტიური დასი.

ჩვენ სხვა არაფერი ვიცით პაპადოპულოსის აჯანყებაზე, მაგრამ ჩვენი ისტორიკოსის სიტყვები «იოანემ თავი განითავისუფლა, ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, შეერთო კეისრის, ბატონ მიხეილ პალეოლოგოსის ასული... ევდოკია», მოწმობს იმას, რომ პრობიზანტიურ პოლიტიკას დაუძლევია მოწინააღმდეგე დასი და „ლაზთა მთავარი“ (ე. ი. ტრაპიზონის მეფე) იოანე II კომნენოსი ჰხლებია კონსტანტინეპოლში ბიზანტიის კეისარს მიხეილ პალეოლოგოსს, რომლის ასულიც ცოლად შეურთავს. მართებულად წერს თ. უსპენსკი: «До конца XIII в. трапезунтские цари женились большею частью или на туземках, или на тифлисских принцессах. Первые попытки приводить в Трапезунт невест из Палеологовской династии знаменуют уже начало константинопольского застоя, встречая протест среди придворных кругов с преобладанием местных симпатий» (Очерки 67).

გიორგი პახიმერეს დაწვრილებით აქვს აღწერილი იოანეს მიერ ევდოკიას შერთვის ამბავი, თუ რა პირობებში მოხდა და რა ღონისძიებებს მიმართა მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა ტრაპიზონის მეფის გადასაბირებლად (იხ. აქვე, ზემოთ გვ. 67 – 73).

საფიქრებელია, რომ პაპადოპულოსის აჯანყება დაკავშირებულია ტრაპიზონში გაძლიერებულ პრობიზანტიურ პოლიტიკასთან. ამ ამბების შესახებ პ. ინგოროყვა წერს: „1281 წელს ტრაპიზონში მოხდა გადატრიალება ორგანიზებული ქართული პარტიის მიერ. მეფე იოანე II, რომელიც სიძე გახდა ბიზანტიელ პალეოლოგთა სამეფო სახლისა, მეფობიდან გადააყენეს და დაატყვევეს კიდეც, შემდეგ იგი თუმცა განათავისუფლეს პატიმრობიდან, მაგრამ ტრაპიზონში დარჩენის ნება აღარ მისცეს და გადაყენებული მეფე გაემგზავრა კონსტანტინეპოლში“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ. 1954, გვ. 286).

ἀποστασία τοῦ Παπαδοπούλου. Ἄλλ' ἐλευθερωθεὶς ἀπῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ συνεζεύχθη τῇ θυγατρὶ μὲν κῆρ Μιχαὴλ βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου, ἀδελφῆ δὲ κῆρ Ἀνδρονίκου βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου, κυρᾶ Εὐδοκίᾳ Κομνηνῇ τῇ Παλαιολογίνῃ, τῇ Πορφυρογεννήτῃ. Ἰστέον δὲ, ὅτι ἔτι ζῶν ὁ κῆρ Μιχαὴλ ὁ βασιλεὺς ἐγένετο ὁ γάμος τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς Παλαιολογίνης. Καὶ τοῦ μὲν Παλαιολόγου ἀποθανόντος Δεκεμβρίου ἢ διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ κῆρ Ἀνδρόνικος, στηλιτεύσας τὸν αὐτοῦ πατέρα διὰ τὸ λατινόφρον.

Μετὰ δὲ τὸ 'σψϛ' (6790) ἔτος, Ἀπριλλίου μηνός, ἦλθεν ὁ βασιλεὺς Ἰβηρίας Δαυῖδ καὶ ἐπεριώρισε τὴν Τραπεζοῦντα ἄλλὰ ἀπεστράφη κενός.

Ἐν δὲ τῷ 'σψϛα' (6791) ἔτει, μηνὶ Ἀπριλλίῳ, εἰκοστῇ πέμπτῃ ἡμερᾶς, κατέλαβεν ἐκ τῆς

განითავისუფლა, ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, შეერთო კეისრის, ბატონ მიხეილ პალეოლოგოსის, ასული, კეისარ ბატონ ანდრონიკე პალეოლოგოსის და, ქალბატონი ევდოკია მოწითშობილი კომნენოს-პალეოლოგოსი. უნდა ვიცოდეთ, რომ დიდი კომნენოსის იოანეს და პალეოლოგოსის ასულის შეუღლება ჯერ კიდევ კეისარ უფალ მიხეილის დროს მოხდა; ხოლო როდესაც 10 დეკემბერს პალეოლოგოსი გარდაიცვალა, მის მემკვიდრედ დარჩა მისი ძე უფალი ანდრონიკე¹, რომელმაც გაკიცხა თავისი მამა ლათინთმომხრეობის გამო.

შემდეგ, 6790 წლის აპრილში მოვიდა იბერიის მეფე დავითი², შემოერტყა ტრაპიზონს, მაგრამ ხელცარიელი გაბრუნდა უკან.

ხოლო 6791 წელს, აპრილის ოცდახუთს, მე-11 ინდიქტიონს, კონსტანტინეპოლიდან ტრაპი-

¹ მიხეილ VIII პალეოლოგოსის გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი ანდრონიკე II პალეოლოგოსი, რომელიც მეფობდა 1282 – 1328 წლებში. მან უარყო თავისი მამის უნიატური პოლიტიკა (იხ. ზემოთ გვ. 80, შენ. 1) და გამეფებისთანავე საერთო ენა გამოანახა მართლმადიდებელ სამღვდლოებასთან. ამიტომ წერს ჩვენი ავტორი: «გაკიცხა თავისი მამა ლათინთმომხრეობის გამო».

² როგორც ზემოთ ვწერდით, იოანე II-ის გარშემო მომხდარი ამბები უნდა მოასწავებდეს პრობიზანტიური ტენდენციების გაზრდას ტრაპიზონში და ქართული ორიენტაციის მომხრეთა დაჩრდილვას. ამასთან უნდა იყოს დაკავშირებული «იბერიის მეფის დავითის» (რუსუდანის ძის) ლაშქრობა. დავით ნარინს ულაშქრია ტრაპიზონის სამეფოს წინააღმდეგ. ტრაპიზონისათვის ალყაც შემოურტყამს, მაგრამ ის ვერ აუღია: უკან გაბრუნებულა რიზეს მხარეში (ანუ ლ ა - ზ ი ა შ ი), რომელიც ტრაპიზონისათვის ალყის შემორტყმის წინ დაიჭირა მან (პ. ინგოროყოვა, იქვე გვ. 287).

Κωνσταντινουπόλεως ἐν Τραπεζοῦντι ὁ μέγας Κομνηνός, κῆρ Ἰωάννης σὺν τῇ Παλαιολογίνῃ οὐσῆ ὑπεγύψῃ· καὶ ἐγεννήθη ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ κῆρ Ἀλέξιος τῷ ρϕϚβ' (6792) ἔτει. Εἶτα ἐγένετο ἡ τοῦ Κομνηνοῦ κῆρ Γεωργίου ἐπιδρομὴ καὶ κατάσχεσις δὲ καὶ Πλάνον ἔλεγον, καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ ἐπίθσις καὶ τὸ βασιλεῖον, καὶ ἡ ἐξάλφιης φυγὴ κυρᾶς Θεοδώρας τῆς Κομνηνῆς, θυγατρὸς πρώτης τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ κῆρ Μανουὴλ ἐκ τῆς ἐξ Ἰβηρίας Ῥουσαντάνας. Καὶ πάλιν ἀπεκατέστη εἰς τὸ σκάμνιν ὁ Καλοῖωάννης ὁ Κομνηνός καὶ βασιλεύσας τὰ πάντα ἔτη ὀκτωκαίδεκα, ἐκοιμήθη ἐν τοῖς Λιμνίοις μηνὸς ἀγούστου εἰς τὰς ιϛ', ἡμέρα ς', ἰνδικτιῶνος ιεῖς, ἔτους ςωε' (6805). Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ παρέλαβον οἱ Τοῦρκοι τὴν

ზონში ჩამოვიდა დიდი კომნენოსი უფალი იოანე პალეოლოგოსის ასულით, რომელიც ფეხმძიმედ იყო და 6792 წელს იშვა დიდი კომნენოსი ბატონი ალექსი. მერე მოხდა კომნენოსზე, ბატონ გიორგიზე, ანაზდეული თავდასხმა და შეიპყრეს იგი, რომელსაც მოხეტიალესაც ეძახდნენ; ამის შემდეგ კი [მოხდა] ტახტიდან ჩამოგდება და მოულოდნელი გაქცევა ქალბატონ თეოდორა კომნენოსისა, დიდი კომნენოსის უფალ მანუილის პირველი ასულისა, რომელიც იბერიიდან მოყვანილ რუსუდანთან ეყოლა, და კვლავ დაჯდა ტახტზე კალოიოანე¹ კომნენოსი. იმეფა სულ თვრამეტ წელიწადს, გარდაიცვალა ლიმნიაში², 16 აგვისტოს, პარასკევ დღეს, მე-15 ინდიქტიონს, 6805 წელს. ხოლო ამის მეფობაში დაიპყრეს თურქებმა ხალიბია³ და

¹ „კალოიოანე“, ე. ი. „კარგი იოანე“; ამ შემთხვევაში ეს არის იოანე II. მის შესახებ სწერია აქ, რომ ის «კვლავ დაჯდა [სამეფო] ტ ა ხ ტ ზ ე», ეიς τὸ σκάμνιν. ამ უკანასკნელი სიტყვის შესახებ უნდა ვთქვათ შემდეგი: იგი უნდა იყოს კნინობითი ფორმა სიტყვისა τὸ σκάμνον (ლათ. scamnum „სკამი“), რომლისაგან კნინობითი ფორმა იქნება σκάμνιον, ხოლო ხალხური წარედუქციული ფორმა უნდა იყოს σκαμνίν და არა σκάμνιν. გამოცემულ ტექსტში კი სწერია σκάμνιν „ამასვე იმეორებს თ. უსპენსკი, Очерки 91). ამ ფორმიდან არის ახალბერძნული τὸ σκαμνί. ამგვარად:

σκάμνον კნ. σκάμνιον → σκάμνιν → σκάμνί. ისევე როგორც
 παις კნ. παιδίον → παιδί → „ზავში“
 cella. კნ. κελλίον → κελλίν → κελλί „სკანა“

² ლ ი მ ნ ი ა (τὰ Λιμνία) – ტრაპიზონის სამეფოს სასაზღვრო ციხე-სიმაგრე და ნავსადგური (თ. უ ს კ ე ნ ს კ ი, Очерки 90 – 99).

³ ხალიბია – ხალიბების ქვეყანა, ამ სახელით (Χαυβία) ეს ქვეყანა ძველბერძნულ მწერლობაში მოკსენებულა მხოლოდ აპოლონიოს როდოსელის „არგონავტიკის“ სქოლიოებში.

Χαλσίδαν και γέγονε παρ' αὐτῶν
μεγάλη ἐπιδρομή, ὥστε ἀοίκους
γενέσθαι τὰς χώρας ἑλᾶς· ἔπειτα
δὲ σὼν ἔτι ἐκομίσθη τὸ λείψα-
νον αὐτοῦ ἐν Τραπεζοῦντι, καὶ ἐτά-
φη ἐν τῷ ναῷ τῆς Χρυσοκαφάλου.

Βασιλεία Ἀλεξίου τοῦ
μεγάλου Κομνηνοῦ

6. Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς
αὐτοῦ, ὁ κῆρ Ἀλέξιος, ὁ μέγας
Κομνηνός, καὶ ἤγαγε γυναῖκα
αὐτῷ τὴν θυγατέρα τοῦ Πεκᾶί
ἐξ Ἰβηρίας. Ἀπῆλθεν ἡ Παλαιο-
λογίγη χήρα εἰς τὴν Πόλιν μηγὸς
Ἰουνίου ἰγ', ἔτει ,σως' (6806),
ἰνδικτιῶνος ια', καὶ πάλιν ἤλθεν
χήρα ἔτους ,σων' (6809), μηγὸς
Μαρτίου, ἰνδικτιῶνος ιδ'.

Ἐκστράτευσεν ὁ βασιλεὺς κῆρ
Ἀλέξιος κατὰ τῶν Τοῦρκων καὶ ἐν
τῇ Κερασσοῦντι καταλαβὼν ἐπίασε
τὸν Κουστουγᾶν ἔτει ,σων' (6810),
μηγὸς Σεπτεμβρίου, ὅτε καὶ ἐσκο-
τώθησαν Τοῦρκοι πολλοί. Ἐν δὲ
τῷ αὐτῷ ἔτει, Δεκεμβρίῳ ἰγ', ἡμέ-

მოახდინეს ისე დიდი თავდასხმა,
რომ მთელი მხარე გაპარტახდა.

შემდეგ მისი (ე. ი. კალიოთანეს)
ნემტი უვნებლად გადმოასვენეს
ტრაპიზონში და დაკრძალეს ხრი-
სოკეფალოსის ტაძარში.

დიდი კომნენოსის
ალექსის მეფობა
(1297 – 1330)

6. გამეფდა მისი ძე, უფალი
ალექსი, დიდი კომნენოსი¹, და
ცოლად მოიყვანა ბექას ასუ-
ლი იბერიიდან. პალეოლოგოსი
ასული, ქვრივი წავიდა კონს-
ტანტინეპოლში 6806 წლის 13
ივნისს, მეთერთმეტე ინდიქტიონს
და უკან დაბრუნდა ქვრივი 6809
წელს, მარტში, მე-14 ინდიქ-
ტიონს.

მეფემ უფალმა ალექსიმ გა-
ილაშქრა თურქებზე, შევიდა
კერასუნტში, შეიპყრო კუსტუ-
განი 6810 წლის სექტემბერში
და მამინ დაიხოცა მრავალი
თურქი. ამავე წლის 13 დეკემ-
ბერს, ხუთშაბათ დღეს გარდა-

¹ ალექსი II კომნენოსი, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ქართველი ქალი, ბექა I სარგისისძის ასული: «ბექა განდიდებულ იყო – წერს ჟამთააღმწერელი, – და აქუნდა ტასისკართგან ვიდრე სპერამდე. ხოლო ჭანეთი სრულიად მოსცა ბერძენთა მეფემან კირ მიხაილ (ივ. ჯავახიშვილის კონიექტურით; კ ი რ ა ლ ე ქ ს ი), და ასული ბექასი ცოლად მოიყვანა» („ქაოთლის ცხოვრება“, ტ. II, 1959, გვ. 304,10). ამის შესახებ გადმოგვცემს გიორგი პახიმერეც, რომელიც აღნიშნავს, რომ ბიზანტიის კეისარი ანდრონიკე II პალეოლოგოსი თავის დისწულს ალექსის სხვა ქალს უმზადებდა საცოლედ, მაგრამ მან «იბერთა ერთი წარჩინებულის ასული მოიყვანა ცოლადო» (იხ. ზემოთ, გვ. 81 – 82).

ρα ε', ἐκοιμήθη ἡ δεσποίνα, κυρὰ
Εὐδοκία ἡ Παλαιολογίνα.

Μηνὶ Νοεμβρίῳ λ', ἡμέρᾳ α',
ἔτει ςωια' (6811), ἐγένετο πυρκαϊὰ
μεγάλῃ ἐντὸς τοῦ κάστρου. Ἐν
δὲ τῷ ἐπιόντι ἔτει ἐπυρπολήθη
ἡ ἐξάρτισις² μῆνος Ἰουίνου παρὰ
τῶν Λατίνων, ὅτε καὶ ἐγένετο
μέγας πόλεμος.

Ἦρπαξεν ὁ Παριάμης τὰς
τξέργας ἔτει ςωκβ' (6822), μῆνος
Ἰουλιού εἰς τὴν β'.

Ἦμέρᾳ β' Σεπτεμβρίῳ ἔτους
ςωκζ' (6827) ἐγένετο μεγάλη πυρ-
καϊὰ παρὰ τῶν Σινοπιτῶν³ καὶ ἐλυ-
μήνατο τὸ πῦρ πάντα τὰ ὠραια³
τῆς πόλεως, τὰ τε ἐντὸς καὶ ἐκτὸς.

7. Ἐκοιμήθη ὁ μέγας Κομνη-
νὸς ὁ κῆρ Ἀλέξιος, μηνὶ Ματίῳ
γ', ἡμέρᾳ ε', ἰνδ. ιγ', ἔτει ςωλη'
(6838), βασιλεύσας ἔτη λγ' παρὰ
μῆνας γ'.

8. Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς
αὐτοῦ, ὁ κῆρ Ἀνδρόνικος, ὁ μέ-
γας Κομνηνός, καὶ ἐφόνευσε τοὺς
δύο ἀδελφούς αὐτοῦ, τὸν τε
Ἀζαχουτλον, κῆρ Μιχαήλ, καὶ
κῆρ Γεώργιον, τὸν Ἀχπουγάν.

იცვალა დედოფალი ქალბატონი ევდოკია¹, პალეოლოგოსის ასული.

6811 წლის 30 ნოემბერს კვირა დღეს ციხის შიგნით გაჩნდა დიდი ხანძარი. მომდევნო წლის ივნისში ხანძრით გაანადგურეს ლათინებმა საზღვაო საწყობი, როდესაც დიდი ბრძოლა მოხდა.

6822 წლის 2 ოქტომბერს ბაირამ-ბეიმ გამარცვა საქონლის სადგომები.

ორშაბათს, ... სექტემბერს, 6827 წელს, სინოპელებმა გააჩინეს დიდი ხანძარი და ცეცხლმა გაანადგურა ქალაქის ყველა ბელაღები შიგნით და გარეთ.

7. დიდი კომნენოსი, უფალი ალექსი გარდაიცვალა 3 მაისს, ხუთშაბათს, მე-13 ინდიქტიონს, 6838 წელს; იმეფა 33 წელიწადს 3 თვით ნაკლებ.

8. გამეფდა მე მისი, დიდი კომნენოსი, უფალი ანდრონიკე⁴ და დახოცა თავისი ღვიძლი ორი ძმა: უფალი მიხეილი – აზახუტლუ და უფალი გიორგი – აღბულა. ხოლო ბატონმა ანდრონიკემ იმე-

¹ ესე იგი იოანე II-ის მეუღლე, დედოფალი ევდოკია, მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ასული (Παλαιολογίνη), რომელიც, როგორც ქვევით სწერია, გარდაიცვალა 6810 (1302) წლის 13 დეკემბერს.

² ἐξάρτισις codd. ob. Sophocles s. v.

³ ὠραιῶν ანუ ὄρειον, ლათ. horreum.

⁴ ანდრონიკე III კომნენოსი (1330 – 1332), ალექსი II-ის ვაჟი. ჩვენს ყურადღებას იპყრობს მისი ერთ-ერთი ძმის სახელი „ა ღ ბ უ ღ ა“. უთუოდ პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხთან იქნებოდა დაკავშირებული ანდრონიკეს შეტაკება ძმებთან, რომლებიც მას დაუხოცავს.

Ἐβασίλευσε δὲ ὁ κςρ Ἀνδρόνικος ἔτος α' καὶ μῆνας η', καὶ ἐκοιμήθη μὴν Ἰανουαρίῳ ἡμέρᾳ θ', ἰνδ. ιε' ἔτει ,σωμ' (6840).

9. Καὶ ἐδέξατο τὴν βασιλείαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ κςρ Μανουήλ, ὀκταέτης ὢν καὶ ἐκράτησε μῆνας η'. Ἐν τῇ γὰρ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἦλθεν ὁ Παριάμης μετὰ φασσάτου πολλοῦ ἕως τὸν Ἀσώματον. Καὶ ἐσκοτώθησαν Ἰουδαῖοι πολλοὶ καὶ ἔφυγον ἀκόσμως· ὅτε καὶ ἤρπάγησαν ἄλογα πολλὰ Τουρκικὰ, μὴν Ἀδγούστῳ, ἔτει ,σωμ' (6840).

Κατὰ δὲ τὸν Σεπτέμβριον μῆνα κβ', ἡμέρᾳ β', ἔτει ,σωμ' (6841), ἦλθεν ὁ μέγας Κομνηνός, κςρ Βασίλειος, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, υἱὸς μὲν τοῦ μεγάλου Κομ-

ფა წელიწადსა და 8 თვეს და გარდაიცვალა 8 იანვარს, ოთხშაბათს, მე-15 ინდიქტიონს, 6840 წელს.

9. ჩაიბარა მეფობა მისმა ძემ. რვა წლის ბატონმა მანუილმა ¹ და იმეფა მან 8 თვეს, ხოლო მის მეფობაში მოვიდა ბაირამ-ბეი დიდი ჯარით თვით ასომბატოსამდე. მრავალი თურქი გაწყდა და ჯარი გაიფანტა. მაშინ ბევრი თურქული ცხენი იალაფეს, 30 აგვისტოს, კვირას, 6840 წელს.

22 სექტემბერს, ორშაბათს, 1-ლ ინდიქტიონს. 6841 წელს კონსტანტინეპოლიდან ჩამოვიდა დიდი კომნენოსი უფალი ბასილი ², დიდი კომნენოსის უფა-

¹ მანუილ II კომნენოსი (1332 წ.). ანდრონიკე III-ის ვაჟი.

² ბასილ I (1330 – 1340) ალექსი II-ის ვაჟია. მაშასადამე, ალექსი II-ს ოთხი ვაჟი ჰყოლია: ანდრონიკე, ბასილი, მიხეილი და გიორგი-ალბულა.

ალექსი II კომნენოსი-ბექას ასული

ანდრონიკე III (1330–1332) ბასილ I(1333–1340) მიხეილი გიორგი-ალბულა

პირდაპირი ცნობა არაა იმის შესახებ, ეს ოთხივე ვაჟი ბექას ასულისგან ჰყავდა ალექსის, თუ სხვადასხვა ცოლისაგან. ის გარემოება, რომ ჯერ ანდრონიკემ გამეფებისთანავე თავისი ორი ძმა (მიხეილ II მიქელი და გიორგი || ალბულა), ორი ღვიძლი ძმა (აύταδέλφους) მოკლა და ამ დროს, როგორც ჩანს მესამე ძმა ბასილი (საფიქრებელია, პრობიზანტიური ორიენტაციისა) კონსტანტინეპოლში იყო, ხოლო შემდეგ ჩამოვიდა კონსტანტინეპოლიდან და გამეფდა, იმის დასკვნის საბუთს იძლევა, რომ ყველაფერი ის, რაც 1332 – 1340 წლებში ხდება, შედეგია სხვადასხვა ორიენტაციის ტრაპიზონელებს შორის ბრძოლისა. ამ ეჭვებს ისიც აძლიერებს, რომ ბასილმა სიცოცხლეს გამოასალმა ტრაპიზონის სამეფოს დიდი დომესტიკოსი ჯ ა ბ ა, სახელის მიხედვით ქართული ორიენტაციისა ჩანს. ბერძნული Τζάμπαν, როგორც ეს მართებულად აქვს გადმოცემული ალ. გამყრელიძეს, „ჯაბა“ უნდა იყოს და არა Παμπა, როგორც წერს ალ. ხახანაშვილი და

νηνοῦ, τοῦ κῆρ Ἀλεξίου, ἀδελ-
φός δὲ δεῦτερος κῆρ Ἀνδρονίκου
καὶ παρέλαβε τὸ βασίλειον, ὅτε
καὶ τὸν μέγαν δοῦκαν Λέκην,
τὸν Τζατζιντζαῖον καὶ τὸν υἱὸν
αὐτοῦ, τὸν μέγαν δομέστικον, τὸν
Τζάμπαν, τοῦ ζῆν ἀπεστέρησε.
Τὸν δὲ ἀνεψιὸν αὐτοῦ κῆρ Μα-
νουήλ ἐπεριώρισε· τὴν δὲ καὶ
μεγάλην δουκαῖναν, τὴν Συρικαί-
ναν, ἐλίθασαν.

Ἐν δὲ τῷ Φεβρουαρίῳ μηνὶ
γ' ἡμέρα α' τῆς ὀρθοδοξίας, τῷ
αὐτῷ ἰωάννῃ (6841) ἔτσι, ἰνδικ-
τικῶν α', ταραχθεὶς ὁ ἑκτο-
μίας, μέγας δούξ Ἰωάννης, ἐσφά-
γη ὁ κῆρ Μανουήλ μαχαίρα.

Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιβ', ἡμέρα
γ', ἰνδικτικῶν δ', ἔτους ἰωάννῃ
(6844), ἦλθεν ἡ δέσποινα, κυρὰ
Εἰρήνη ἡ Παλαιολογίνα, ἡ θυγά-
τηρ κῆρ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαι-
λόγου· καὶ εἰς τὰ ιζ' τοῦ αὐτοῦ
μηνός, ἡμέρα α', ἐβλογηθῆ τὸν
βασίλεα κῆρ Βασίλειον.

Κατὰ δὲ τὴν ε' τοῦ Ἰουνίου
μηνός, ἡμέρα σ', ἔτους ἰωάννῃ

ლი ალექსის ძე, ბატონ ანდრო-
ნიკეს მომდევნო ძმა, და დაიბ-
ყრო მეფობა. მაშინ მან დი-
დი დუქსი ლევის ჭაჭინჭეოსი და
მისი ძე, დიდი დომესტიკოსი ჯა-
ბა სიცოცხლეს გამოასალმა, თა-
ვისი ძმისწული უფალი მანუი-
ლი გაამევა, ხოლო დიდი დუქ-
სის¹ მეუღლეც სირიკენა, ჩააქოლ-
ვინა.

13 თებერვალს, მართლმადი-
დებლობის კვირას, იმავე 6841
წელს, პირველ ინდიქტიონს, ამ-
ბოხება მოაწყო საჭურისმა დიდ-
მა დუქსმა იოანემ და მახვილით
მოიკლა ბატონი მანუილი.

12 სექტემბერს, სამშაბათს,
მე-4 ინდიქტიონს, 6844 წელს
ჩამოვიდა დედოფალი ქალბატო-
ნი ირინე, უფალ ანდრონიკე
პალეოლოგოსის ასული, და იმავე
თვის ჩვიდმეტს, კვირას, იკურთ-
ხა მეფედ ბატონი ბასილი.

5 ივლისს, პარასკევს, 6844
მოვიდა ტრაპიზონში შეიხ-ჰასა-

იმეორებს თ. უსპენსკი: რადგან β ბიზანტიურ პერიოდში ვინი იყო, ამიტომ „ბ“-ს
გამოსახატავად იხმარებოდა μπ.

ბასილ I კომნენოსის ბიზანტიურ ორიენტაციას ისიც ამჟღავნებს, რომ ის
კონსტანტინეპოლში „გაქცეულა“ და ცოლიც (ირინე) იქიდან მოუყვანია, ანდრო-
ნიკე II პალეოლოგოსის ასული ირინე.

¹ დიდი დუქსი (dux) ანუ ტრაპიზონის დუქსი. ტრაპიზონის სამეფო გაყო-
ფილი იყო სამ სამხედრო ოლქად ანუ ვანდად (Βάνδιον, ვანდი; ასეა პეტრიწონის
ტიპიკონში. იხ. მ. თარხნიშვილის გამოც. გვ. 12,16); მაცუკის ვანდა, გიმორის
ვანდა და ტრაპიზონის ვანდა (თ. უსპენსკი გვ. 82). ტრაპიზონის ვანდის მეთაური
იოანე საჭურისი, რომელსაც დიდი დუქსის წოდება ჰქონდა, დიდძალი ჯარით
მოვიდა ტრაპიზონში და დაიმორჩილა მოწინააღმდეგენი. და, როგორც ცოტა
ქვემოთ არის ნათქვამი, მოკლა მცირეწლოვანი მანუილი.

(6844), ἤλθεν ὁ Σιχασάν, ὁ υἱὸς τοῦ Ταμαρτᾶ, εἰς τὴν Τραπεζοῦντα· καὶ γέγονε πόλεμος εἰς τὸν Ἀχάντακον τοῦ ἁγίου Κηρίκου, καὶ εἰς τὸν Μινθρίον. Καὶ θεοῦ εὐδοκοῦντος ἐτρέπη ὑποβρύχιος, καὶ ἔφυγεν, ὅτε ἐσκοτώθη ὁ αὐτοῦ ραβίης, ὁ υἱὸς τοῦ Ῥουστάμη.

Μηνὶ Μαρτίῳ β', ἡμέρᾳ β' τῆς ἀρχιεπιστομῆς τῆς ἁγίας μ', ἐγένετο ἔκλειψις τοῦ ἡλίου ἀπὸ ἄρας δ' ἕως ἄρας ζ', καὶ ἐταράχθη τὸ κοινὸν κατὰ τοῦ βασιλέως, ὥστε καὶ ἔξωθεν τὸν κοῦλᾶ συναχθέντες λίθους ἔσυραν εἰς αὐτὸν ἔτους ρωμῆ'.

Ἔτους ρωμᾶ' (6847), μῆνός Ὀκτωβρίου ε', Ἰνδικτιῶνος ζ' ἐγεννήθη ὁ Κομνηνὸς κῆρ Ἰωάννης ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀλέξιος, ὁ υἱὸς τοῦ κῆρ Βασιλείου ὁ δευτε-

ნი ტამარტას-მე, და მოხდა ბრძოლა წმიდა კვირიკეს ახანტაკასა და მინთრიონთან. მაგრამ ღვთის წყალობით თავდასხმა უკუგდებულ იქმნა და [მტერი] აოტეს. მაშინ მოიკლა [იბ]რაიმ რუსტამის ძე.

2 მარტს, წმიდა ორმოცდღიანი დიდმარხვის მეორე დღეს, 4 საათიდან 7 საათამდე მოხდა მზის დაბნელება 5845 წელს აუჯანყდა მეფეს ხალხი იმდენად, რომ ციხის გარეთ შეიკრიბა და ქვების სროლა დაუწყო მას.

5 ოქტომბერს, მე-7 ინდიქტიონს, 6848 წელს დაიბადა უფალი იოანე კომნენოსი ალექსით წოდებული, ბატონი ბასილის მეორე ძე¹. იკურთხა გვირ-

¹ იოანე-ალექსი III, რომელიც შემდეგ ხანგრძლივად მეფობდა (1350 – 1390), არის ბასილ I-ისა და ირინე ტრაპიზონელის ვაჟი. ბასილის მეუღლე იყო კეისარ ანდრონიკე III პალეოლოგოსის ასული. მაგრამ მანამდე მას ჰყოლია ხარჭად ირინე ტრაპიზონელი, რომელთანაც შესძენია ორი ვაჟი (ალექსი და კალოიოანე). ამ ფაქტს უფრო დაწვრილებით გადმოგვცემს ნიკიფორე გრიგორასი. ის ამბობს: «ამ წლის (1340) გაზაფხულზე ბასილი, რომელიც ტრაპეზუნტის მპყრობელი იყო გარდაიცვალა ხანმოკლე ავადმყოფობის შემდეგ. მე ვფიქრობ, რომ რაღაც ღვთისგანრისხებამ ანაზღეულად გამოასალმა იგი სიცოცხლეს. კეისრის ასული ირინე რომ შერთო, ცოტა ხანს წესიერად და მართებულად იქცეოდა, შესაფერისი თანხმობით და გულისხმიერებით, შემდეგ კი მეუღლური სიყვარული გადაიტანა ერთ საყვარელზე, რომელსაც აგრეთვე ირინე ერქვა. და ამასთან რომ უკანონოდ ცხოვრობდა, კანონიერი მეუღლე შეიძულა... მან გააძევა იგი სამეფო სახლიდან» (იხ. ზემოთ გვ. 143 – 144). ნიკიფორე გრიგორასი სხვა ადგილასაც (XIII, 11) განაგრძობს ბასილზე ლაპარაკს და ამბობს: ირინესთან ცოტა ხანი იცხოვრა და უძეოდ გარდაიცვალაო. ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ ძალაუფლება ხელთ იგდო ირინემ, პელოლოგოსის ასულმა, და ირინე ტრაპიზონელი თავისი ორი ვაჟით კონსტანტინეპოლში გაგზავნა (იხ. ზემოთ გვ. 147). ამასვე ამბობს მიქელ პანარეტოსი აქვე 10. თავში.

ρος. Εὐλογήθη ὁ βασιλεὺς κῆρ Βασίλειος τὴν ἐκ Τραπεζοῦντος θεσποιναν, κυρὰν Εἰρήνην μηνὶ Ἰουλίῳ η', ἡσάμζ' (6847). Ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς ὁ κῆρ Βασίλειος, ὁ μέγας Κομνηνός, μηνὶ Ἀπριλίῳ εἰς τὰς σ', ἡμέρα ε', Ἰνδικτιῶνος η', ἔτους, ἡσάμη' (6848). Ἐβασίλευσεν ἔτη ζ' καὶ μηνὰς σ'.

10. Οἱ δὲ παῖδες αὐτοῦ, κῆρ Ἀλέξιος καὶ Καλοῖωάννης, ἐστάλησαν εἰς τὴν Πόλιν σὺν τῇ μητρὶ. Καὶ ἐκράτησε τὴν βασιλείαν ἡ Παλαιολογίνα, κυρὰ Εἰρήνη, χήρα οὖσα. Καὶ εὐθὺς ἐταράχθησαν οἱ ἄρχοντες καὶ ἐγένοντο δύο μέρη. Καὶ ὁ μὲν Ἰζανιχίτης, ὁ μέγας στρατοπεδάρχης, κῆρ Σεβαστὸς σὺν τοῖς Σχολαρίοις καὶ Μειζομάταις, καὶ κῆρ Κωνσταντῖνος ὁ Δωρανίτης, καὶ οἱ Καβασιταί, καὶ ὁ Καμαχηνὸς καὶ τινες τοῦ κοινοῦ, καὶ τῶν ἀλαγίων τῶν βασιλικῶν ἐκράτησαν τὸν ἄγιον

გვინი მეფემ უფალმა ბასილიმ ტრაპიზონელ დედოფალ ქალბატონ ირინეზე 8 ივლისს, 6847 წელს. გარდაიცვალა მეფე ბატონი ბასილი, დიდი კომნენოსი, 6 აპრილს, ხუთშაბათს, მე-8 ინდიქტიონს, 6848 წელს, იმეფა 7 წელიწადსა და 6 თვეს.

10. ხოლო მისი შვილები უფალი ალექსი და უფალი კალოიანე დედითურთ გაიგზავნა კონსტანტინეპოლს, მეფობა კი დაიპყრო დაქვრივებულმა ქალბატონმა ირინე პალეოლოგოსმა. მაშინვე აჯანყდნენ მთავრები და წარმოიშვა ორი ბანაკი. ჭანიხიტისმა დიდმა სტრატოპედარხისმა ბატონმა სევასტიმ, სქოლარიოსებითა და მიზომატისებითურთ და ბატონმა კონსტანტინე დორანიტისმა, კავასიტისებმა, კამახინოსმა და ხალხისა და სამეფო ალაგიონის¹ ნაწილმა წმინდა ევ-

¹ ალაგიონი (ἀλάγιον, v. l. ἀλλάγιον) – სამეფო გვარდია. მიხეილ ატალიატეს „ისტორიაში“ ვკითხულობთ (CB 149,21): τὴν αὐτοῦ (τοῦ βασιλέως) μοῖραν, τὸ λεγόμενον συνηθῶς ἀλλάγιον „სამეფო რაზმი, რომელსაც ჩვეულებრივ ეწოდება «ალაგიონა»“ (Sophocles s. v.; იხ. აგრეთვე Н. С к а б а л а н о - в и ч, Виз. государство и церков СПб 1884, გვ. 327). ეს სიტყვა გვხვდება ჯერ კიდევ კონსტანტინე პორფიროგენეტთან და მისი შრომის (De adm. 29) ინგლისურად მთარგმნელი Jenkins-ი, ჩვენის აზრით, უმართებულოდ თარგმნის alternating garrisons და exchange of garrisons (Constantine Porph. De adm. imperio. Budapest 1949, გვ. 123). მართალია, ἀλλαγή „ცვლას“ ნიშნავს, მაგრამ ἀλλάγιον ერთი ლამზდითა არ უნდა იყოს დაკავშირებული სიტყვასთან ἀλλαγή (ამის გავლენით უნდა იყოს იმ სიტყვაში გაჩენილი მეორე ლამზდა). და იქნებ უფრო მართალი უნდა იყოს პროფ. კ ა რ პ ო ვ ი, რომელიც გიორგი პახიმერეს „ისტორიის“ თარგმანის ერთ შენიშვნაში წერს – „ალაგიონი“ ბერძნული სიტყვა არ უნდა იყოს, იგი უცხო ენიდან ნასესხები ჩანსო (იხ. Георгия Пахи-мера «История перевод под профессора Карпова. СПб 1832, стр. 285 прим. 1).

Εὐγένιον· οἱ δ' Ἀμυτζανταράν-
ται καὶ τινες τῶν ἀρχόντων καὶ
τοῦ βασιλικοῦ ἀλαγίου, ἐκράτη-
σαν σὺν τῇ δεσποίνῃ τὸν κου-
λᾶν.

Κατὰ δὲ Ἰούλιον μῆνα β',
ἡμέρα α', ἔτους ,σωνη' (6848),
ἐλθὼν ὁ μέγας δούξ Ἰωάννης, ὁ
ἐκτομίας, ἐκ τῶν Διμνίων μετὰ
φασσαῖον πολὺ. Ἐγένετο πόλε-
μος. Σύραντες καὶ τὸ μάγγανον
κατὰ τῆς μονῆς, καὶ ἐπυρπολήθη ἡ
μονή, καὶ πάντα τὰ ὄρατα αὐτῆς
ἀπεκαύθησαν. Καὶ ὁ Ἱζανιχίτης
καὶ ἕτεροι ἄρχοντες ἐπεριώρι-
σθησαν εἰς τὰ Διμνία, καὶ ἐκεῖ
τὸ ζῆν ἀπέδωκαν. Ἐν αὐτῶν γούν
ἔτει, περὶ τὸν αὐτὸν μῆνα, ἀπῆλ-

გენი ჩაიგდეს ხელთ; ხოლო ამი-
ძანტარანტები ¹ და ნაწილი მთავ-
რებისა და სამეფო ალაგიონისა
დედოფლითურთ ციხე-დარბაზს
დაეპატრონენ.

2 ივლისს, კვირას, 6848 (ახ. წ.
1340) წელს, ლიმნიიდან დიდმა-
ლი ჯარით მოვიდა დიდი დუქსი
იოანე საჭურისი. მოხდა ბრძო-
ლა. მონასტრის წინააღმდეგ მან-
ქანებიც მოათრიეს. დაიწვა მო-
ნასტერი და მთელი მისი ბელ-
ლებიც გადაიწვა. ჭანიხიტისი
და სხვა მთავრები ლიმნიაში
გაგზავნეს ტყვედ და იქ გამო-
ესალმნენ სიცოცხლეს. იმავე
წლის იმავე თვეს გაილაშქრა
ჩვენმა ჯარმა პარხარს; დაარ-

¹ ამ 10. თავში ლაპარაკია აჯანყებაზე, რომელიც მოუწყეს ირინე პალეო-
ლოგოსის მთავრობას 1341 წელს, რის შედეგადაც, ნათქვამია, წარმოიშვა ორი
ბანაკი: 1) ქართული ორიენტაციის მომხრენი და 2) ირინე პალეოლოგოსის, ე. ი.
ბიზანტიური ორიენტაციის მომხრენი.

პ ი რ ვ ე ლ ბ ა ნ ა კ ს ეკუთვნოდნენ

ჭანიხიტი უფალი სევასტი, დიდი სტრატოპედარხი,
სხოლარიოსები,
მიზომატები,
დორანიტი კონსტანტინე
კავასიტები
კამახინი ანუ კომახინი
ზოგიერთნი ხალხიდან
სამეფო გვარდიის ნაწილი.

აქედან „ჭანიხიტები“ ეკუთვნოდნენ ადგილობრივ (ე. ი. ჭანურ) არისტოკრატიას
(თ. უსპენსკი 107) და კომახინელები ადგილობრივი საგვარეულოს წარმომადგენ-
ლები იყვნენ (მათი სახელი მომდინარეობს ხალდიის ციხის, კომახის, სახელწოდე-
ბისაგან, ე. ი. ისინი იყვნენ კ ო მ ა ხ ე ლ ე ბ ი). მთელ ამ დასს მეთაურობდა
სევასტი ჭანიხიტი. გ

მ ე ო რ ე ბ ა ნ ა კ ს ი შედიოდა მთავრობის დასი, რომელიც ირინე პალეო-
ლოგოსს უჭერდა მხარს. ამ ბანაკს მეთაურობდა ამიძანტარანტების გვარი;
მასში შედიოდნენ სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეები და სამხედრო გვარდიის
ნაწილი (თ. უსპენსკი 102).

Φε τὸ φασσατον ἡμῶν εἰς τὸν
Πάρχαριν καὶ κουρσεύσαντες τοὺς
Ἀμιτιώτας ἐπήραν κοῦρσα πολλά,

ὅτε ἐσκοτώθησαν καὶ υἱοὶ τοῦ Δολίου.

Μηνὶ Ἰουλίῳ ε', - ἡμέρα σ',
ἰνδικτιῶνος θ', ἔτους ρωμθ'
(6849), ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς Ῥω-
μαίων κῆρ Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιο-
λόγος. Τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ τῷ
αὐτῷ ἔτει ἐσκοτώθησαν οἱ ἄρχον-
τες εἰς τὰ Λιμένα. Πάλιν γοῦν
τῷ αὐτῷ ἔτει, Ἰουλίῳ δ', ἡμέρα
δ', ἦλθασιν οἱ Ἀμιτιῶται Τοῦρ-
κοὶ, καὶ ἐτράπησαν οἱ Ῥωμαῖοι
ἄτερ πολέμου, καὶ ἐσκοτώθησαν
Χριστιανοὶ πολλοί, καὶ ἐκασθη
ἢ Τραπεζοῦς ἢ ἄλλοι ἐν τῷ καὶ ἐκτός,
καὶ ἐκασθησαν λαοὶ πολλοί, καὶ
γυναῖκες καὶ παιδία. Μετὰ δὲ
τὴν πληγὴν ἐκ τῆς δυσσωνίας
τῶν καυθέντων ἀλόγων, ζῶων
καὶ ἀνθρώπων γέγονε καὶ αἰφνί-
διος θάνατος. Πρὸ τούτου γὰρ ἡ
μισγάτηρ τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ

ბიეს ამიდელეები და ბევრი ალა-
ფი აიღეს. მაშინ დაიხოცნენ დო-
ლინოსის ძენი.

5 ივლისს, პარასკევს, მე-
ცხრე ინდიქტიონს 6849 წელს
გარდაიცვალა რომაელთა კეი-
სარი უფალი ანდრონიკე პალეო-
ლოგოსი ¹. იმავე თვეს და იმავე
წელს დახოცეს მთავრები ლიმ-
ნიაში. კვლავ იმავე წელს 4 ივ-
ლისს, ოთხშაბათს მოვიდნენ ამი-
დელი თურქები, რომაელები უომ-
რად გამოიქცნენ და დაიხოცა
ბევრი ქრისტიანი, დაიწვა მთე-
ლი ტრაპიზონი შიგნით და გა-
რეთ; დაიწვა ბევრი ხალხი – ქა-
ლები და ბავშვები. ამ უბედურე-
ბის დატეხის შემდგომ, დამწვარი
პირუტყვეებისას და ადამიანების
ავი სუნისაგან შავი ჭირი გაჩნდა.
მაგრამ ამაზე ადრე დიდი კომნე-
ნოსის უფალ ალექსის ასულ-
მა, ქალბატონმა ანნამ ², სახელ-

¹ ანდრონიკე III პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი, მეფობდა 1328 – 1341 წლებში; მისი ასული ირინე იყო ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის მეუღლე.

² ანნა ანაბუტლუ, ალექსი II-ის ასული და ბასილი I-ის და ბასილი რომ გარდაიცვალა, მისმა დამ ანნამ, რომელიც მოლოზნად იყო აღკვეცილი, გაიხადა მოლოზნის კაბა და ლაზეთში გაიქცა; იქ სამხედრო რაზმი შეადგინა და ლაზური ჯარით დაიპყრო მეფობა; ბასილის ქვრივი ირინე, რომელიც 1 წელიწადსა და 3 თვეს მეფობდა, გადადგა. ამ გადატრიალების ამბავი ვრცლად აქვს მოთხრობილი ნიკიფორე გრიგორასს:

«მოვიდა მეორე ქალი, რომელსაც უფრო მეტი უფლება ჰქონდა სამეფო ტახტზე, ვიდრე ირინეს, ეს იყო ანნა, ანაბუტლუდ წოდებული, ალექსი II-ის უფროსი ასული, რომელიც მოლოზნად აღკვეცილა და განდევნილად ცხოვრობდა. ირინეს მოწინააღმდეგე დასმა დაიყოლია იგი გაეხადა მოლოზნის კაბა და ლაზეთში იწასულიყო, სადაც იგი, როგორც თავისი ძმის ბასილის უმახლობელესი და კანონიერი მემკვიდრე მეფედ იქნა გამოცხადებული. ლაზეთში, ჭანკალი და ყველა ადგილობრივი თავის მშობლიურს, კომნენოსთა ოჯახიდან გამო-

κῆρ Ἀλεξίου, ἡ κυρὰ Ἄννα, ἡ λεγομένη Ἀναχουτλοῦ τὴν μοναχικὴν ἀποβαλομένη στολὴν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Δαζίαν, καὶ ἐκράτησεν αὐτήν. Μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι τὸν ἐμπρησμὸν καὶ τὴν ἐπιδρομὴν ἦλθεν ἡ Ἀναχουτλοῦ καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν, ἔχουσα καὶ φωναστὰ Δαζικά, μὴν Ἰουλίῳ ἕ', ἡμέρᾳ γ'. τῷ αὐτῷ ἔτει. Ἡ δὲ μῆνας γ'.

11. Εἰς δὲ τὰς λ' τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίῳ μηνός, τῷ αὐτῷ ἔτει, ἡμέρᾳ β', ἦλθεν ἐκ τῆς Μεγαλοπόλεως ὁ ἀδελφὸς Ἀλεξίου ὁ κῆρ

დებულმა ანახუტლუდ, სამონაზვნო სამოსი გაიძრო, წავიდა ლაზიაში და იქ გამაგრდა. ხანძრისა და თავდასხმის შემდეგ ანახუტლუ მოვიდა ლაზური ჯარით და დაიპყრო მეფობა იმავე წლის 17 ივლისს, სამშაბათს. პალეოლოგოსის ასული კი გადადგა ტახტიდან, – იმეფა სულ ერთი წელიწადი და 3 თვე.

11. იმავე წელს, იმავე თვის-ივლისის 30 ს, ორშაბათს, მოვიდა დიდი ქალაქიდან ალექსის ძმა უფალი მიხეილ კომნენოსი ¹

სულ დედოფალს აძლევდნენ უპირატესობას პალეოლოგოსთა გვარიდან გამოსული ირინეს წინაშე, მით უმეტეს რომ ეს უკანასკნელი უცხოელზე აპირებდა გათხოვებას. ირინეს მთავრობა არ იყო ხალხში გავლენიანი იმის გამო, რომ ხალხს არც მისი ყოფაქცევა მოსწონდა, და იმის გამო, რომ დიდი ზარალი მიაყენა მთელ მოსახლეობას თურქების წინააღმდეგ მოწყობილმა ლაშქრობამ» (იხ. ზემოთ, გვ. 146, შენ. 1).

ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს განხილული აქვს ამ გადატრიალების ამბავი და შემდეგნაირად აქვს ის შეფასებული: „მთელი ეს შეთქმულება მოწყობილი იყო ტრაპიზონის კეისრის ბასილის თანამეცხედრის, ბიზანტიის კეისრის ასულის ირინე პალეოლოგოსისა და ბიზანტიის პოლიტიკური გავლენის წინააღმდეგ. საქართველოს ჯარმა და მისმა მომხრე ტრაპიზონის სახელმწიფოს დასმა ქვრივი დედოფალი ირინე პალეოლოგი ტახტიდან ჩამოაგდო და ანა-ხუტლუ გაამეფა. თუ გავიხსენებთ, რომ 1341 წელს საქართველოს მეფედ გიორგი ბრწყინვალე იჯდა, ცხადი გახდება, რომ საქართველოს აქტიური ჩარევა ტრაპიზონის სამეფოს შინაურ საქმეებში და ბიზანტიის კეისრის ასულის, ტრაპიზონის დაქვრივებული დედოფლის ირინეს ტრაპიზონის სამეფო ტახტიდან ჩამოგდება და მის მაგივრად ქართული ჯარის დახმარებით ანა-ხუტლუს დასმა გიორგი ბრწყინვალის თანხმობით უნდა მომხდარიყო“ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი III [1966], გვ. 272).

¹ აქ ნათქვამია, რომ 1341 წლის 30 ივლისს კონსტანტინეპოლიდან ტრაპიზონში ჩავიდა ალექსის ძმა მიხეილი და იგი მიიღეს თვითმპყრობელად. ხოლო მეორე დილით ხალხმა იგი შეიპყრო; დატყვევებული მიხეილ კომნენოსი ჯერ ინეონში გაიგზავნა, შემდეგ კი ლიმნიაში. მიხეილის შვილი იოანე კომნენოსი კონსტანტინეპოლში ყოფილა, იგი 1342 წელსა ჩამოიყვანეს ტრაპიზონში და გაამე-

Μιχαήλ ὁ Κομνηνός, ἔχων μεθ' αὐτοῦ κάτεργα γ' καὶ τὸν Σχολάριον κϋρ Νικήταν, κϋρ Γρηγόριον, τὸν Μειζομάτην. Καὶ τὸ μὲν βραδὺ καταβάντες οἱ ἄρχοντες μετὰ ὀρκομοτικῶν, καὶ ὁ μετροπολίτης κϋρ Ἀκάκιος μετὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ παρέλαβον αὐτὸν ὡς αὐθέντην. Τῷ δὲ πρῶτ' οὐκ οἶδα ὁ λαὸς πῶς αὐτὸν ἐπεριώρισαν. Τὰ δὲ κάτεργα ἤρπαξαν οἱ Λαῖοι καὶ πολλοὺς διὰ βελῶν ἀπέκτειναν. Τῇ οὖν γ' τῶν αὐτοῦ μηνός, ἡμέρα σ', τοῦ αὐτοῦ ἔτους ςωμθ' (6849), πάλιν ἤλθασιν οἱ Ἀμιτιῶται Τοῦρκοι· ἀλλὰ θεοῦ εὐδοκοῦντος οὐκ ἰσχυσάν πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπήλθον κατησχυμένοι κενοί. Μηνὶ τῷ αὐτῷ ζ', τῷ αὐτῷ ἔτει, ἐστάλη ὁ Κομνηνός κϋρ Μιχαήλ περιωρισμένος εἰς τὸ Οἶναιον, εἶτα εἰς τὰ Λιμνία. Τῷ αὐτῷ μηνὶ ι' καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐστάλη ἡ Παλαιολογίνα κυρὰ Εἰρήγη μετὰ Φραγκικὸν κάτεργον εἰς τὴν Πόλιν.

12. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ι' ἔφυγεν ὁ Σχολάρις κϋρ Νικήτας, καὶ ὁ Μειζομάτης κϋρ Γρηγόριος, ὁ

3 კატარლით და თან ახლდა სქოლარისი ბატონი ნიკიტა და ბატონი გრიგოლ მიზომატისი. სადამოს ჩავიდნენ მთავრები ფიცით და მიტროპოლიტი ბატონი აკაკიოსი სახარებით და მიიღეს იგი როგორც თვითმპყრობელი, დილით კი, არ ვიცით როგორ, ხალხმა იგი შეიპყრო, ხოლო კატარლები გამარცხეს ლაზებმა და ბევრი დახოცეს ისრებით. 3 აგვისტოს, პარასკევს, იმავე 6849 წელს კვლავ მოვიდნენ ამიღელი თურქები, მაგრამ, ღვთის წყალობით, ვერ გვძლიეს ჩვენ, არამედ სირცხვილელუნნი, ცარიელნი წავიდნენ. იმავე თვის 7-ს, იმავე წელს, გაიგზავნა დატყვევებული ბატონი მიხეილ კომნენოსი ინეონში, შემდეგ კი ლიმნიაში. იმავე თვის 10-ს, იმავე წელს, ქალბატონი ირინე პალეოლოგოსი ფრანკების კატარლით კონსტანტინეპოლში გაიგზავნა.

12. 10 სექტემბერს გაიქცნენ სქოლარისი ბატონი ნიკიტა და მიზომატისი ბატონი გრიგოლი,

ფეს. ხოლო 1344 წელს მიხეილის მცველი ლიმნიაში გარდაცვლილიყო და მიხეილი კვლავ ჩამოაგდეს ტრაპიზონში და გაამეფეს; იმეფა 1349 წლამდე; ამ წელს ის კვლავ ჩამოაგდეს ტახტიდან და გაამეფეს ბასილ I კომნენრსის მეორე ძე იოანე, რომელსაც პაპის სახელის მიხედვით ალექსიე ერქვაო. ეს ყველაფერი მოთხრობილი აქვს მიქელ პანარეტ ს 11 – 16. თავებში. აქ გადმოცემული ფაქტების მიხედვით ეს მიხეილი არის ალექსი II კომნენოსის (1297 – 1330) ძმა, რომელიც იმ ხანებში როდესაც მთელი ეს ამბები დატრიალდა, ხანში შესული კაცი იყო (56 – 60 წლისა). მიქელ პანარეტოსის მიერ გადმოცემული ვითარება თითქმის მთლიანად დასტურდება ამ ამბების თანამედროვის, ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორიაში“ მოთხრობილი ფაქტებით (იხ. ზემოთ, გვ. 149 შმდდ.).

Δωρανίτης κ̄ρ Κωνσταντίνος καὶ ὁ υἱὸς Ἰωάννης, καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μειτζομάτου Μιχαήλ καὶ ἕτεροι ἐκ τοῦ μέρους αὐτοῦ, καὶ ἀπῆλθον μετὰ Βενετικὸν κάτεργον εἰς τὴν Πόλιν. Οἷτινες καὶ χρονίσαντες τὰ περὶ τὸν αὐτὸν μῆνα ιζ' ἤλθον μετὰ Κοιμηγὸν κ̄ρ Ἰωάννην, τοῦ κ̄ρ Μιχαήλ τὸν υἱόν, ἔχοντες δύο κάτεργα τῶν αὐτῶν καὶ τρία Γενουτικὰ, καὶ παρέλαβον τὴν Τραπεζοῦντα μηνὸς Σεπτεμβρίου δ', ἡμέρα δ', ἔτους ς'ωνα' (6851). Καὶ ἐστέρθη τῇ αὐτῇ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ εἰς τὰς θ' εἰς τὴν Χρυσοκέφαλον ἐν τῇ ἄμβωνι, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐλεύσει αὐτοῦ ἐπὶ πάσιν αἱ χώραι συνήχθησαν ἐπὶ ταῦτό· καὶ γέγονε διωγμὸς βαρὺς καὶ ἀρπαγὴ πολλή. Τότε ἐσκοτώθησαν καὶ οἱ ἄρχοντες οἱ Ἀμυτζαντάριοι· καὶ ἡ τοῦ κ̄ρ Γεωργίου μήτηρ ἡ Σαργαλή παρεδόθη τῇ πνιγμονῇ· καὶ σὺν αὐτῇ ἀπεπνίγη καὶ ἡ Ἀναχουτλοῦ, βασιλεύσασα ἔτος α', καὶ μῆνα α', καὶ ἡμέρας η'.

13. Μηνὶ Ἰουνίῳ ἔτους ς'ωνα' (6851) ἤλθον οἱ Ἀμιτιῶται εἰς πόλεμον καὶ ἀπῆλθον κενοί. Ἐπειδὴ τὸν κ̄ρ Μιχαήλ κρατῶν μέγας δούξ, ὁ εὐνοῦχος, ἐν τοῖς

დორანიტისი ბატონი კონსტანტინე და ძე [მისი] იოანე და ძმა მიზომატისისა – მიქელი და სხვანი იმ დასისანი, და ვენეციელთა კატარლით მივიდნენ კონსტანტინეპოლში. მათ მოიცადეს იქ იმავე თვის 17-ამდე და მერე წამოვიდნენ ბატონ იოანე კომნენოსთან, ბატონ მიხეილის ძესთან, ერთად; ორი კატარლა თავისი ჰყავდათ, სამი კი გენუელებისა და დაიპყრეს ტრაპიზონი 4 სექტემბერს, ოთხშაბათს, 6851 წელს, და იმავე თვის სექტემბრის ცხრას ხრისოკევალოსის ტაძრის ამბიონში გვირგვინი დაიდგა. მის ჩამოსვლაზე მთელი ქვეყანა შეიკრიბა და მოხდა სასტიკი დევნა და ბევრი ძარცვა-გლეჯა. მაშინ დახოცეს აგრეთვე მთავრები ამიძანტარიოსები, გიორგის დედა სარგალე მოაშთვეს და მასთან ერთად მოაშთვეს ანახუტლუც, რომელმაც იმეფა ერთ წელიწადს, ერთ თვეს და 8 დღეს¹.

13. ივნისში 6851 წელს მივიდნენ ამიდელები საომრად და გაბრუნდნენ ხელცარიელნი, მას შემდეგ, რაც ბატონი მიხეილის მცველი, დიდი დუქსი საჭუ-

¹ ეს ამბები მოთხრობილია 685 (ანუ 1343) წლის ქვეშ. მაშასადამე აწნას უმეფია 1341 წლის 17 ივლისიდან (იხ. ზემოთ თავი 10) 1343 წლის 4 სექტემბრის მახლობელ ხანამდე. სათვალავით ეს მეტია ვიდრე «ერთი წელიწადი, ერთი თვე და 8 დღე». საფიქრებელია, რომ შეცდომა იყვეს 10. თავში; ალბათ აწნამ ჯარის შესადგენად ლაზეთში უფრო მეტ ხანს დაჰყო, ვიდრე 10. თავშია ნათქვამი.

Διμνίοις Μαρτίῳ μηνὶ ἀπριλίῳ, ἀπῆλθεν ὁ Σχολάρις καὶ παρέλαβε τὸν κνρ Μιχαήλ, καὶ ἦλθε, καὶ ἐβασίλευσε μηνὶ Μαΐῳ γ', ἡμέρᾳ β', ἔτους ,σωνβ' (6852). Ἐστέρθη δὲ μηνὶ τῷ αὐτῷ κα'. Τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ καταβιβάσας ἐπερίωρισεν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ ἁγίου Σάββα, βασιλεύσας ὁ κνρ Ἰωάννης χρόνον α', καὶ μῆνας η'. Ἐπεὶ δὲ οἱ πρῶτοι ἄρχοντες τοῦ ζῆν ἀπεστερήθησαν, ἐτιμήθη ὁ Σχολάρις ὁ κνρ Νικήτας μέγας θούξ, Γρηγόριος ὁ Μειζομάτης μέγας στρατοπεδάρχης, Λέων ὁ Καβαζίτης μέγας δομέστικος, Κωνσταντίνος ὁ Δωρανίτης πρωτοβεστιάριος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπίκέρνις, Ἰωάννης ὁ Καβαζίτης μέγας λογαριάστης, ὁ υἱὸς τοῦ σχολάριος παρακοιμώμενος, Μιχαήλ ὁ Μειζομάτης ἀμυρτζαντάριος, Τζανιχίτης ὁ Στέφανος μέγας κοντοσταυλός.

რისი ლიბნიეში მოკლულ იქმნა მარტში, ჩავიდა სქოლარისი, წამოიყვანა ბატონი მიხელი, მოვიდა და გაამეფა 3 მაისს, ორშაბათს, 6852 წელს; ხოლო გვირგვინი დაიდგა იმავე თვის 21-ს. თავისი ვაჟიშვილი კი ჩამოაგდო და ჩასვა წმინდა საბას გამოქვაბულში. უფალმა იოანემ იმეფა ერთი წელი და 8 თვე. მას შემდეგ რაც უწარჩინებულესი მთავრები სიცოცხლეს გამოესალმნენ, სქოლარისს, ბატონ ნიკიტას მიანიჭეს დიდი დუქის პატივი, გრიგოლ მიზომატისს – დიდი სტრატოპედარხისა ლეონ კავაზიტისს – დიდი დომესტიკოსისა, კონსტანტინე დორანიტისს – პროტოვესტიარიოსისა, მის ვაჟიშვილს – ეპიკერნისისა, თოანე კავაზიტისს – დიდი ლოგარიასტისა, სქოლარისის ვაჟიშვილს – პარაკიმომენოსისა, მიქელ მიზომატისს – ამირჩანტარიოსისა, სტეფანე ჭანიხიტისს – დიდი კონდოსტავლოსისა ¹.

¹ აქ მოხსენებული თანამდებობანი დოც. ალ. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე ს ასე აქვს შესწავლილი:

პ რ ო ტ ო ვ ე ს ტ ი ა რ ი ო ს ი – მეფის პირადი სამოსსაცავის და სალაროს განმგებელი.

ე პ ი კ ე რ ნ ი ს ი – მეღვინეთუხუცესი (ეპიკეონისი უფრო გვიანი ფორმაა; მისი ძველი ფორმაა, რომელიც ორნაწილედ სიტყვაა: პირველ ნაწილშიα πίνα („ვსვამ“) ხოლო მეორეში *κεράννημι* – „შევურევ [წყალს]“, ესე იგი „წყალნარევი ღვინის მკეთებელი“, აქედან მომდინარეობს გვიანი ლათინური pincerna, რაც ნიშნავს „ღვინის მწედს“ ანუ οἶνοχοός-ს. ესაია 1,22-ში სწერია: «ღვინის-მოფარდულნი თქუენნი განზავებენ ღვინოსა წყლითა»; ჰიერონიმეს ამ ადგილის განსამარტავად უწერია: pincernae Salomonis et ministry vini).

დი დ ი ლ ო გ ა რ ი ა ს ტ ი – ლოგოთეტი.

პ ა რ ა კ ი მ ო მ ე ნ ო ს ი – მესაწოლეთ-უხუცესი (იოანეს და ექვთიმეს „ცხოვ-

14. Μηνί Νοεμβρίῳ ἔτους ,σωνδ' (6854) κατεσχέθησαν παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ κῆρ Μιχαήλ μέγας δούξ ὁ Σχολάρις, μέγας δομέστικος ὁ Μαιζομάτης καὶ ἕτεροι αὐτῶν. Τότε ἐστάλη καὶ ὁ Κομνηνὸς κῆρ Ἰωάννης εἰς τὴν Πόλιν. Ἐν δὲ τῷ ,σωνε' (6855) ἔτει ἐπιήσθη ὁ ἄγιος Ἀνδρέας καὶ τὸ Οἶναιον.

15. Μηνί Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτικῶνος α' ἐγένετο αἰφνίδιος θάνατος ἢ πανούκλα, ὥστε ἀπεβάλλοντο πολλὰ τέκνα καὶ συνένους, ἀδελφοὺς καὶ μητέρας, καὶ συγγενεῖς καὶ διακράτησεν εἰς μῆνας ζ'.

Τῷ αὐτῷ ,σωνε' (6856) ἐν μηνί Ἰανουαρίῳ ἐπιήσθη ἡ Κερασοῦς, καὶ αἰχμαλωτίσθη καὶ ἐपुरπολήθη παρὰ Ἰανουίτων. Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ἔτει, Ἰουνίῳ κθ', ἰνδικτικῶνος α', ἦλθαν ἐν Τραπεζοῦντι Τοῦρκοι πολλοί, ἦγουν ἀπὸ τὸ Ἐξικαίν Ἀχχῆς Ἀίναπακ, καὶ ἀπὸ τὸ Παίπερτ ὁ Μαχματ Εὐκεπτάρης, καὶ ἀπὸ τῶν Ἀμιτιωτῶν ὁ Τουραλί Πέκ, καὶ ὁ Ποσδογάνης καὶ Τζιανίδες σὺν αὐτοῖς· καὶ

14. ნოემბრის თვეში 6854 წელს, კეისარმა ბატონმა მიხეილმა შეაპყრობინა დიდი დუქსი სქოლარისი, დიდი დომესტიკოსი მიზომატისი და სხვანი მათგან [მათი მომხრეებიდან]. მაშინ გაიგზავნა ბატონი იოანე კომნენოსიც კონსტანტინეპოლში, 6855 წელს აღებულ იქნა წმიდა ანდრია და ინეონი.

15. სექტემბერში, 1-ლ ინდიქტიონს, გაჩნდა უეცრად მომაკვდინებელი სენი – ჭირი: ისე რომ, დაიღუპა ბევრი შვილი და ცოლქმარი, ძმები დედები და ნათესავები და მძვინვარებდა [სენი] შვიდ თვემდე.

იმავე 6866 წელს, იანვარში იანუელემმა კერასუნტი აიღეს, წარტყვევნეს და გადასწვეს. იმავე წლის 29 ივნისს, 1 ინდიქტიონს მოვიდა ტრაპიზონში ბევრი თურქი. წინამძღოლობდნენ მათ ეზინკელი ახის აინაბეგი და ბაიბურთელი მაჰმად ევკუპტარისი და ამიდელთაგან თურალი-ბეგი ჰოსდოგანისი. და მათთან ერთად ჭანიდები¹, იბრძოლეს² სამ დღეს და გა-

რებაში“ ვკითხულობთ: «ვითარცა აღვიდა თორნიკ სამეფოდ, მეყსეულად შეიყვანა იგი ვ ა რ ა კ ი მ ა ნ ო ს მ ა ნ მეფეთა წინაშე» 18,2).

ა მ ი რ ჩ ა ნ ტ ა რ ი ო ს ი – სამეფო დავალებათა მოხელე.

კ ო ნ დ ო ს ტ ა ვ ლ ო ს ი – მეჯინიბეთ-უხუცესი (κοντοσταύλος ანუ κόμης τοῦ σταβλίου მომდინარეობს ლათინური გამოთქმისაგან comes stabuli „საჯინიბოს კომსი“ ანუ „საჯინიბოს გამგე“. იხ. Byzantion XIX [1949], 99 – 109).

¹ ხელნაწერშია Τζιανίδες.

² ხელნაწერშია ἐκράτειςαν, გამომცემელნი ასწორებენ: ἐκράτῃσαν. სავაჰანდოპულოსი (Byz. – Ngr. Jahrb. 6, 1929, გვ. 399 – 400) ამბობს: ხელ-

ἐκρότησαν πόλεμον ἡμέρας γ',
καὶ ἀπῆλθαν κατησχυμένοι καὶ
πεπληγμένοι φυγάδες, ἀποβαλ-
λόμενοι ἐν ὄδῳ Τούρκους πολ-
λούς.

Μηνὶ Μαΐῳ ε', ἡμέρα γ',
ἔτους ρωνζ' (6857) ἤλθαν ἐνταῦ-
θα ἐκ τοῦ Καφᾶ κάτεργα Φραγ-
κικὰ β'. Καὶ ἐξῆλθεν καὶ ἡμέτε-
ρον κάτεργον ἐν μέγα ἐκ τῆς
Δαφνοῦντος, καὶ ἕτερον μικρόν,
βαρχόπουλα ἰκανά· καὶ ἐκρότη-
σαν πόλεμον, καὶ παραχωρήσει
θεοῦ ἐνίκησαν οἱ Φράγκοι, καὶ
ἐσκοτώθη ὁ μέγας δοῦξ Ἰωάννης
ὁ Καβαζιτῆς, καὶ κῆρ Μιχαήλ ὁ
Τζανιχίτης καὶ ἕτεροι πολλοί. Τὸ
δὲ κάτεργον ἐκασύθη, καὶ οἱ ἐν
τῇ στερεᾷ Φράγκοι ἠρπάγησαν
καὶ περιωρίσθησαν· τὰ δὲ κάτερ-
γα ἀπῆλθον.

Κατὰ δὲ τὸν Ἰούνιον μηνᾶ
ε', ἔτους ρωνζ' (6857), πάλιν
ἤλθαν ἐκ τοῦ Καφᾶ κάτεργα γ',
καὶ μία βαρχὴς ἐς Ἀμινσῶ. Καὶ
μετὰ πολλῶν λόγων καὶ ὀχλή-
σεων καὶ ζητήσεων γέγονεν ἀγά-
πη, καὶ παρεδόθη πρὸς αὐτοὺς
Λεοντόκαστρον. Τότε γὰρ ἀσπé-
νεια ἐνίκησε τὸν βασιλέα, τὸν κῆρ
Μιχαήλ· ὅτε καὶ ὁ Σχολάρις ὁ

იქცნენ სირცხვილეულნი და და-
მარცხებულნი და გზაში მრავალი
თურქი დაიღუპა.

ხუთ მაისს, სამშაბათს, 6857
წელს, მოვიდა კაფადან 2 ფრან-
კების კატარღა. ჩვენიდან, დაფ-
რუსიდან, გავიდა ერთი დიდი
კატარღა და სხვა პატარა, და
აგრეთვე ნავები საკმაოდ. მოხ-
და ბრძოლა და ღვთის შემ-
წეობით იძლივნენ ფრანკები,
დაიხოცნენ დიდი დუქსი იოანე
კავაზიტისი, უფალი მიქელ ჭანი-
ხიტისი და სხვანი მრავალნი. კა-
ტარღას ცეცხლი წაეკიდა, ხმე-
ლეთზე მყოფი ფრანკები გამარ-
ცვეს და დაატუსაღეს. კატარ-
ღები წავიდნენ.

15 ივნისს, 6857 (ახ. წ. 1349)
წელს, კვლავ მოვიდა კაფადან
3 კატარღა და ერთი კი – ამინ-
სოდან¹. და ბევრი მოლაპარაკე-
ბისა, შფოთისა და დავის შემდ-
გომ ჩამოვარდა ზავი და გადაეცა
მათ (ე. ი. ფრანკებს) ლეონ-
ტოკასტრონი², მაშინ მეფე ბა-
ტონი მიხეილი ავად ბრძანდე-
ბოდა. სქოლარისი ბატონი ნიკი-

ნაწერის **ἐκράτησαν** უნდა დევტოვოთ, ეს გამოთქმა ჩვეულებრივია პონტოშიო.
ხალხური ტრაპიზონული სიმღერა გადმოგვცემს, რომ პონტოელები **ἐκράτισαν**
πλεμον.

¹ ამინსო – ახლანდელი სამსუნი.

² ლეონტოკასტრონი არის ახლანდელი Guselserai. ამ ციხის გარშემო ცხარე
დავა იყო ტრაპიზონის მეფეებსა და გენუელებს შორის (თ. უსპენსკი, გვ. 11).

κῆρ Νικήτας, ἐκ τοῦ Κεγχρίνα ἐλθὼν, γέγονε μέγας δοῦξ, λαβὼν τὴν θυγατέρα τοῦ Σαμφών. Ἐβασίλευσε δὲ ὁ κῆρ Μιχαὴλ χρόνους β' καὶ μῆνας ζ'.

16. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ γ', ἡμέρα α', ἔτους ςωνη' (6858), κατεβιβάσθη ἐκ τῆς βασιλείας ὁ κῆρ Μιχαὴλ ὁ Κομνηνός· καὶ εἰς τὰ κβ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρα γ', εἰσηλθὼν εἰς τὴν Τραπεζοῦντα καὶ παρέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ βασιλεύς, σὺν κῆρ Βασιλείου τοῦ Κομνηνοῦ, ὁ κῆρ Ἰωάννης, ὁ ἐπονομασθεὶς κατὰ τὸν πάππον κῆρ Ἀλέξιος, σὺν τῇ δεσποίνῃ καὶ μητρὶ αὐτοῦ κυρῆ Εἰρήνῃ, τῇ μεγάλῃ Κομνηνῇ, καὶ ἐστέρθη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου μηνὶ Ἰανουαρίῳ εἰς τὰς κα', κατὰ τὴν τοῦ ἁγίου ἑορτήν. Τὸν δὲ κῆρ Μιχαὴλ περιορίσας ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἁγίου Σάβα ἀπέκασε κατὰ μοναχόν· καὶ μετὰ χρόνον α' ἀπεστάλη εἰς τὴν Πόλιν μετὰ τοῦ Τατᾶ κῆρ Μιχαὴλ τοῦ Σαμφών, ὅτε γέγονε καὶ συμπενθερία πρὸς τὸν βασιλέα.

Τῷ αὐτῷ γοῦν ςωμη' (6858) ἐγένετο σύγχυσις καὶ ταραχὴ μέσον τῶν ἀρχόντων· καὶ Ἰουνίου μηνός ἐπιάσθη ὁ μέγας στρατοπέδαρχος κῆρ Θεόδωρος ὁ Δωρα-

ტა მოვიდა კეხრინიდან, გახდა დიდი დუქსი, ცოლად კი შეირთო სამსონის ასული. ბატონმა მიხეილმა იმეფა 5 წელიწადსა და 7 თვესა ხევარს ¹.

16. 13 დეკემბერს, კვირას, 6858 წელს, ბატონი მიხეილ კომნენოსი ტახტიდან ჩამოაგდეს. იმავე თვის 22-ს, სამშაბათს, ჩამოვიდა ტრაპიზონში და დაიპყრო ტახტი მეფემ, ბატონ ბასილი კომნენოსის შვილმა, ბატონმა იოანემ, რომელსაც პაპის მიხედვით ბატონი ალექსიცი ერქვა, თან [მოჰყვა] დედოფალი და მისი დედა ქალბატონი ირინე, დიდი კომნენე. გვირგვინი დაიდგა წმინდა ევგენის ტაძარში 21 იანვარს, წმინდა სადღესასწაულო დღეს. ბატონი მიხეილი კი ჩასვა წმინდა საბას გამოქვაბულში და მონაზვნად აღკვეცა. ერთი წლის შემდეგ გაიგზავნა კონსტანტინეპოლში ტატა ბატონ მიქელ სამსონითურთ, როდესაც მოხდა კეისართან დამძახლება.

იმავე, 6858 წელს, მოხდა შფოთი და განხეთქილება მთავრებს შორის. ივნისში შეიპყრეს დიდი სტრატოპედარხისი ბატონი თეოდორე დორანიტისი, რომელ-

¹ მიხეილ I მეფობდა 1344 – 1349 წლებში. ის ჩამოაგდეს ტახტიდან 6858 (1549/50) წელს და ტახტი დაიპყრო ბასილ I-ის შვილმა იოანე-ალექსიმ, რომელიც ტრაპიზონში ჩამოვიდა (კონსტანტინეპოლიდან), თან მოჰყვა დედა, ქალბატონი ირინე (იგულისხმება ირინე ტრაპიზონელი, ბასილ I-ის უკანონო ცოლი).

νίτης, ὁ λεγόμενος Πιλέλης καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ πρωτοβεστιάριος Κωνσταντίνος ὁ Δωρανίτης καὶ πᾶσα ἡ γενεὰ αὐτοῦ· καὶ περιωρίσθησαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὰ τῶν ἀρχόντων ὀσπίτια. Μετὰ δὲ ζ' τοῦ μηνὸς πάλιν ἀνεκλήθησαν.

Ἐν μηνί Ἰανουαρίῳ τῷ εἰκοτῷ (6859) ἔτει ἐπίσθη ὁ γενόμενος πρωτοβεστιάριος Λέων ὁ Καβαλίτης καὶ ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ πρωτοβεστιάριον ὁ Πιλέλης, ὅτε καὶ ὁ Τατὰς Μιχαήλ ὁ Σαμψῶν ἀπῆλθε μετὰ κατέργου εἰς τὴν Πόλιν ποιεῖν τὴν συμπενήθειαν καὶ λαβεῖν τὴν δέσποιναν καὶ ἐλθεῖν. Τῷ αὐτῷ γοῦν ἔτει Μαΐῳ μηνί, ἡμέρᾳ ε', ἐπίσθη ὁ κουλάς ἀπὸ τοῦ Πιλέλη καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐξωγρήθη ὁ μέγας δοῦξ ὁ Σχολάρις. Ἀναταχθεὶς δὲ ὁ λαὸς πάλιν ἐλευθερώθη, καὶ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Τρίπολιν. Ὁ δὲ Πιλέλης, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, καὶ οἱ τοῦ Ξενίου παῖδες, συλληφθέντες ἐστάληθησαν καὶ περιωρίσθησαν εἰς τὴν Κεγχρίναν.

Μηνί Σεπτεμβρίῳ γ', ἰνδικτικῶνος ε', ἔτους ςωξ' (6860) ἦλθεν ἡ δέσποινα ἡ Κομνηνὴ ἡ Καντακουζηνὴ μετὰ κατέργων ἐκ τῆς Πόλεως, ἡ θυγάτηρ κῆρ Νικηφό-

საც პილელისს ემახდნენ, მისი ძმა პროტოვესტიარიოსი კონსტანტინე დორანიტისი და მთელი მისი ოჯახი და ყველანი დაატუსადეს მთავართა სასახლეებში, ხოლო თვის 7-ს კვლავ მოიწვიეს.

იანვრის თვეში, 6859 წელს შეიპყრეს პროტოვესტიარიოსად გამხდარი ლეონ კავაზიტისი და დაინიშნა პროტოვესტიარიოსად პილელისი. მაშინ ტატა მიქელ სამსონი კატარლით ჩავიდა კონსტანტინეპოლში, რათა მძახლობის [საქმე] გაერიგებინა, დედოფალი წამოეყვანა და წამოსულიყო, იმავე წლის მაისში, ხუთშაბათს, დაიპყრეს ციხე-დარბაზი პილელისმა და მისიანებმა. ცოცხლად შეიპყრეს ტყვედ დიდი დუქსი სქოლარისი, მაგრამ ხალხი აღელდა, კვლავ განათავისუფლეს იგი და მეფე ტრიპოლისში წავიდა. ხოლო პილელისი, მისი ვაჟი, მისი სიძე და ქსენიტოსის შვილები შეპყრობილები გაგზავნეს და დაატუსადეს კეხრინაში.

სამ სექტემბერს, მეხუთე ინდიქტიონს, 6860 წელს, კონსტანტინეპოლიდან კატარლით მოვიდა დედოფალი კომნენე-კანტაკუზენე¹, ასული სევასტოკრა-

¹ დედოფალი კომნენე-კონტაკუზენე არის უზურპატორ იოანე VI კანტაკუზენეს ნათესავის, ნიკიფორეს, ასული, სახლად თეოდორა. კონსტანტინეპოლში აღზრდილი იოანე-ალექსი პოლიტიკური მოსაზრებებით გამოიყენა იოანე კანტაკუზენემ და მიათხოვა მას თავისი ღვიძლი ბიძამშვილის ასული თეოდორა.

ρου τοῦ Καντακουζηνοῦ σεβαστοκράτορος, πρώτου ἐξαδελφου θντος τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, κῆρ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ εἰς τὰ κ' ἡμέρᾳ πρώτον ἐγένετο εὐλόγησις αὐτῆς μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἀγίου Εὐγενίου.

Τῷ αὐτῷ γοῦν ἔτει τῷ ,σϞζ' (6860), Σεπτεμβρίου κβ', ἀπήλθαι με τὴν δέσποιναν, τοῦ βασιλέως τὴν μητέρα, εἰς τὰ Λίμνια κατὰ τοῦ κεφαλατικέουτος ἐκείσε Κωνσταντίνου τοῦ Δωρανίτου, ἀδελφου τοῦ πρωτοβεστιάριου τοῦ Πιλέλη. Καὶ λείψαντες μῆνας γ' πάλιν ἤλθαι μεν.

17. Κατὰ δὲ τὸν Ἰανουάριον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει εἰσηλθὲν ὁ πικέρνης Ἰωάννης ὁ Τζάνιχίτης, καὶ ἐκράτησε τὴν Τζάνιχαν τὸ κάστρον ἀνάρχῳ χειρὶ. Καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπήλθην ὁ βασιλεὺς ἐκείσε καὶ ἡ δέσποινα, καὶ ἐποίησεν εἰρηγικήν κατάστασιν. Καὶ κατὰ τὸν Ἰούλιον μῆνα τῷ αὐτῷ ἔτει ἐπαρθεδότησαν τῇ ἀρχόνῃ ὁ Πιλέλης καὶ ὁ υἱὸς του καὶ ὁ γαμβρός του ἐν τῷ Κεχρινᾷ κάστρῳ. Τῷ αὐτῷ ,σϞζ' (6860) ἔτει ἀπήλθην ἡ ἀδελφή τοῦ βασιλέως κυρὰ Μαρία ἡ μεγάλη Κομνηνὴ καὶ συνεζεύχθη τὸν Χουτλουπέκην τὸν

ტორის ბატონ ნიკიფორე კანტაკუზენოსისა, ბიზანტიის კეისრის, ბატონ იოანე კანტაკუზენოსის ღვიძლი ბიძაშვილისა; და 28-ს პირველად მოხდა მისი კურთხევა მეფესთან ერთად წმინდა ევგენის ტაძარში.

იმავე 6860 წელს, 22 სექტემბერს, წავედით დედოფალთან, მეფის დედასთან ერთად ლიმნიაში კონსტანტინე დორანიტისის, პროტოვესტიარიოს პილელისის ძმის, წინააღმდეგ, რომელიც იქ გამგებლობდა. დავრჩით 3 თვეს და უკან დავბრუნდით.

17. იმავე წლის იანვარში მივიდა პიკერნისი¹ იოანე ჭანიხიტისი და თვითნებურად დაიპყრო ციხე ჭანიხა. იმავე წლის აპრილში მეფე და დედოფალი მივიდნენ იქ და მშვიდობიანობა დაამყარეს და იმავე წლის ივლისში მოაშთობინეს კეხრინას ციხეში პილელისი, მისი ვაჟი და სიმე. იმავე 6860 წელს მოვიდა მეფის და, ქალბატონი მარიამი, დიდი კომნენე, და მოსთხოვდა აგვისტოში ხუტლუბეგს თურალის ძეს, ამიდელთა ამირას. იმავე წლის იმავე თვეში გაილაშქრეს ვენეციელთა კატარღებმა გენუელების წი-

¹ პიკერნისი იგივე „ეპიკერნისი“. იხ. ზემოთ შენ. 2.

υἷον τοῦ Τουρκαλή, ἀμνηρῶν ὄντα τῶν Ἄμιτιωτῶν, μηνὶ Αὐγούστῳ.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ καὶ ἔτει ἦλθαν τὰ βενετικὰ τὰ κάτεργα κατὰ τῶν Γενουβίσιων, καὶ ἕκασταν καράβια πολλά.

Τῷ αὐτῷ μηνὶ Ἰουνίῳ ἔτους ,σϞϛʹ (6862) ἀπῆλθεν ὁ Σχολάρις φυγαδίας εἰς τὴν Κερασσοῦντα, καὶ ἕκτοτε τὰ γενηθέντα διὰ μέσον μηνύματα καὶ ἀποκρισιαρῖα, τίς δύναται γράφειν;

18. Μηνὸς Μαρτίου κα', ἔτους ,σϞϟʹ (6863) ἦλθεν ὁ μέγας δούξ ὁ Σχολάρις καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ παρακοιμώμενος κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος; μετὰ ἐν κάτεργον καὶ βάρκας¹ ἰα', ὅτε ἀπῆλθε σὺν αὐτῷ καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος Βασίλειος ὁ Χούπακος καί, πολλῶν λόγων καὶ ὀχλήσεων γενομένων, πάλιν ἐγένετο κατάστασις, καὶ ἀπῆλθον εἰς Κερασσοῦντα.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει ,σϞϟʹ (6863), μηνὶ Μαΐῳ, Ἰνδικτιῶνος η', ἀρματώσας ὁ βασιλεὺς κάτεργα δύο καὶ εἴλα μικρὰ ἰκανά, (καὶ) ἀπῆλθεν ἅμα τῇ μητρὶ καὶ θεσποίνῃ καὶ τῷ μητροπολίτῃ κατὰ τοῦ Σχολάρι ἐν Κερασσοῦντι, ὅτε καὶ ὁ μὲν Σχολάρις ἦν ἐν τῷ Κεχρινᾷ, ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐν Κερασσοῦντι. Μετὰ δὲ τὴν μάχην καὶ τὸν πόλεμον ἐγένετο κατάστασις καὶ προσκυνήσασα ἡ Κερασσοὺς τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἐξελεθὼν ἀπῆλθεν εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν τῷ Κεχρινᾷ, καὶ ἦσαν ἅπαντες οἱ περὶ

ნააღმდეგ და მრავალი ხომალდი დაწვეს.

იმავე ივნისის თვეში, 6892 წელს, სქოლარისი გაიქცა კერასუნტში და მას შემდეგ მომხდარი მიმოსვლანი და მოციქულობანი ვის შეეძლება აღწეროს?

18. 25 მარტს, 6863 წელს, მოვიდა დიდი დუქსი სქოლარისი და მისი ძე, პარაკიმომენოსი, ტრაპიზონში ერთი კატარლითა და 11 ნავით, მასთან ერთად მოვიდნენ პროტოვესტიაროსი ზასილი ხუპაკოსი. ბევრი ლაპარაკი და დავა მოხდა და კვლავ დამყარდა მშვიდობა და წავიდნენ კერასუნტში.

იმავე 6863 წელს, მაისში, მე-8 ინდიქტიონს, მეფემ აღჭურვა ორი კატარლა და საკმაო რაოდენობით პატარა ნავები, და გაილაშქრა დედით, დედოფლით და მიტროპოლიტიურთ სქოლარისის წინააღმდეგ კერასუნტში. მაშინ სქოლარისი კებრინაში იყო, ხოლო პარაკიმომენოსი – კერასუნტში. ბრძოლისა და ომის შემდეგ ჩამოვარდა მშვიდობიანობა და კერასუნტი დაემორჩილა მეფეს. პარაკიმომენოსი კი წავიდა და მივიდა მამამისთან კებრინაში და იქ იყვნენ სქოლარისის ყველა

¹ ალბათ, βάρκας (←barca).

τὸν Σχολάριον ἔκατ'. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, τὸν στόλον καὶ τὴν δέσποιναν ἀφείξεν ἐν τῇ Τριπόλει, ἦλθεν ἐνταῦθα καὶ λαμβάνει στρατὸν καβαλλαρικόν, καὶ ἀπῆλθε τότε διὰ θαλάσσης, καὶ τὸ διὰ ξηρᾶς διάστημα περιώρισεν ἅπαντας ἐν τῷ Κεχρινᾷ· ὅτε καὶ πόλεμος ἐγένετο, προσκυήσαντες τὸν βασιλέα, καὶ ἀνευφήμησαν. Ὁ μὲν βασιλεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἅπαντες ὑπέστρεψαν. Ὁ δὲ Σχολάρις καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀνέμειναν ἐκεῖ· ὅτε ἦλθε καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος ἐκ τῶν Λιμνίων καὶ οἱ περὶ αὐτόν.

Περὶ δὲ τὸν Αὐγουστον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ρωζγ' (6863) ἔτους ἐκστρατεύσας ὁ δούξ Χαλδίας Ἰωάννης ὁ Καβαζιῆτης ἀπῆλθε καὶ ἐπίεισε τὴν Χερῖαναν καὶ ἡχμακώτευσεν αὐτήν· ὅτε ἐλευθερώθη καὶ ἡ Σορώγαινα, καὶ γέγονεν εἰς τὴν βασιλικὴν ὑποχειριότητα. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἐξῆλθε καὶ ὁ κθρ Μιχαήλ ὁ μέγας Κομνηνὸς ἐκ τῆς Πόλεως καὶ ἦλθε μέχρι καὶ τοῦ Σουλχάτιου, καὶ πάλιν ὑπέστρεψε.

19. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος θ', ἔτους ρωζδ' (6864)

მომხრენი. მეფემ ფლოტი და დედოფალი ტრიპოლისში¹ გაგზავნა. თვითონ წავიდა, წაიყვანა ცხენოსანი ჯარი, განვლო მანძილი ნაწილი წყლით, ნაწილი ხმელეთით და ყველანი კებრინაში ჩაკეტა. მოხდა ბრძოლა და დაემორჩილნენ მეფეს და აღფრთოვანებით მიიღეს. მეფე და ყველა მასთან მყოფნი უკან დაბრუნდნენ, ხოლო სქოლარისი და მისი მომხრენი იქ დარჩნენ. მაშინ მოვიდა აგრეთვე პროტოვესტიარიოსი თავის მომხრეებთანა თ ლიმნიდან.

დაახლოებით იმავე 6863 წლის აგვისტოში ხალდიის დუქსმა, იოანე კავაზიტისმა გაილაშქრა; მივიდა ხერიანას, აიღო იგი და წარტყვევნა. მაშინ იქნა განთავისუფლებული სოროგენაც და მეფის ქვეშევრდომად გადაიქცა. იმავე წელს კონსტანტინეპოლიდან წამოვიდა დიდი კომნენოსი ბატონი მიხეილი, მოვიდა სულხატიოსამდე და უკან გაბრუნდა.

19. ოქტომბერში, მეცხრე ინდიქტიონს, 6864 წელს წავიდ-

¹ **Τριπόλις.** - ამ ქალაქის სახელი გვხვდება სამჯერ: ა) **ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Τριπόλιν** („მეფე ტრიპოლისში წავიდა“), ბ) **τὴν δέσποιναν ἀφείξεν ἐν τῇ Τριπόλει** („დედოფალი ტრიპოლისში გაგზავნა“) და გ) **ἀπῆλθεν... ὁ Σαμφῶν εἰς τὰς Τριπόλεις** („წავიდა სამსონი ტრიპოლისში...“). უკანასკნელ წინადადებაში **εἰς τὰς Τριπόλεις** არის Accus. Pluralis; ამიტომაც სწერს ლამბროსი (L) **Τριπόλεις**, მაგრამ ეს არ არის აუცილებელი: **Τριπόλις-ში ἔαρις εἰ-ს** ნაცვლად თანახმად ბიზანტიური ბერძნულის ფონეტიკისა. ტ რ ი პ ო ლ ი ს ი არის ახლანდელი „ტ ი რ ე ბ ო ლ ი“, შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე.

ἀπῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος ὁ Μειζομάτης καὶ ὁ μέγας στρατοπεδάρχης ὁ Σαμφὼν εἰς τὰς Τριπόλεις καὶ ἕως τοῦ Κεγχρινῶ, καὶ παρέλαβον τὸν Σχολάριον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, καὶ ἦλθον, καὶ γέγονεν εἰρηναία κατάστασις.

20. Μηνὶ Νοεμβρίῳ κζ', ἡμέρα σ', ἰνδικτιῶνος θ', τοῦ ςωξθ' (6864) ἔτους ἀπῆλθομεν μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς Χερσιάνας ἀπὸ διαβολικῆς συνεργίας. Καὶ πρῶτον μὲν ἐκσυρσεύσαμεν, ἐπολιορκήσαμεν καὶ ἠχμαλωτίσαμεν. Περὶ δὲ τὴν ἕκτην ὥραν ἐφύγομεν φυγὴν ἀκοσμον, ὀλίγων Τούρκων διωκόντων ἡμᾶς. Τότε τοῖσιν ἐσκοτώθησαν Χριστιανοὶ ὡσεὶ ν' καὶ ἐχάσθησαν καὶ ἄλογα πολλά, καὶ ὁ δούξ Χαλθίας Ἰωάννης ὁ Καβαζιῖτης ἐπιάσθη. Καὶ εἰ μὴ Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἀπολοίμην ἂν καὶ αὐτὸς ἐγώ. Ἀλλὰ θεοῦ ἐνδοκούντος ἰσχυρῆ μου ὁ ἵππος, καὶ κατόπιον βείων τοῦ βασιλέως ἐλευθερώθημεν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατελάβωμεν ἐν Τραπεζοῦντι. Τότε τοῖσιν ἐγέννησε καὶ ὁ βασιλεὺς σὶδὸν τὸν κῆρ Ἀνδρόνικον ἐξ ἄλλης γαστροῦς καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς δεσποίνης.

ნენ დიდი დომესტიკოსი მიზომატისი და დიდი სტრატოპედარხისი სამსონი ტრიპოლისში. მივიდნენ კეხრინამდე, შეიპყრეს სქოლარისი და მისი მომხრენი, წამოვიდნენ და დამყარდა მშვიდობა.

20. 27 ნოემბერს, პარასკევს მეცხრე ინდიქტიონს, 6864 წელს, მეფესთან ერთად ეშმაკის წაქეზებით გავემგზავრეთ ხერიანას წინააღმდეგ. პირველად მოვაოხრეთ, დავიპყართ და წარვტყვევეთ, ხოლო მეექვსე საათზე უთავბოლოდ გამოვიქეციეთ; უკან მცირეოდენი თურქები მოგვდევენ. მაშინ დაიხოცა 50-ამდე ქრისტიანი, დაიღუპა მრავალი პირუტყვი და ხალდიის დუქსი იოანე კავაზიტისი ტყვედ ჩავარდა. ჩვენთან რომ არ ყოფილიყო უფალი, თვით მეც დავიღუპებოდი, მაგრამ ღვთის შეწევნით გამიძლო ცხენმა, უკან მივდევი მეფეს, გადავრჩით და სამი დღის შემდეგ მივალწიეთ ტრაპიზონს. მაშინ დაებადა მეფეს ვაჟიშვილი ბატონი ანდრონიკე სხვა ქალისაგან და არა დედოფლისაგან.

1 *Καὶ εἰ μὴ Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἀπολώμην ἂν καὶ αὐτὸς ἐγώ.* „ჩვენ-

თან რომ არ ყოფილიყო უფალი, თვით მეც დავიღუპებოდი“ გამოცემებში ასეა დაბეჭდილი (ἀπολώμην ἂν), მაგრამ ასეთი ფორმა ბერძნული ენის განვითარების არც ერთ საფეხურზე არ გვხვდება: თუ ἀπολώμην-ში ω არის კავშირებითის შემაერთებელი ხმოვანი, მას არ შეიძლება პქონდეს -μην (უნდა იყოს -μαι); ხოლო თუ ის თხრობითი კილოა, უნდა იყოს ἀπαλώμην, რომ აღარ ვილაპარაკოთ იმაზე, რომ ἂν უფრო მეტად ნატვრით კილოს გვაგულისხმებინებს: ἀπο-οίμην ἂν.

21. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιθ', ἰνδικο-
τιῶνος ι', ἔτους ςωξε' (6865) ἐκ-
νήσαμεν μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς
τὰ Λιμνία. Ποιήσαντες τὴν πρό-
κυψιν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως εἰς
Κερασσοῦντα, τῶν δὲ Φώτων εἰς
τὸ Ἰασόνιον ὅτε ἐσκοτώθησαν καὶ
Τοῦρκοι ιθ'. Ἀπελθόντες γοῦν εἰς
τὰ Λιμνία καὶ πάλιν στραφέντες,
λείψαντες τὰ πάντα τρεῖς μῆνας,
πάλιν κατελάβομεν ἐν Τραπεζοῦντι
ὄγεις.

22. Περὶ τὸν Ἀπρίλιον μῆνα
εἰς τὰς εἴξ, τῆ μεγάλη ε', τοῦ
αὐτοῦ ςωξε' (6865) ἔτους ἐγεν-
νήθη τῷ βασιλεῖ Μυγάτηρ, ἡ κυ-
ρὰ Ἄννα, ἐκ τῆς δεσποίνης ἡμῶν
τῆς κυρᾶς Θεοδώρας, ἰνδικοτι-
ῶνος ι'.

23. Μηνὶ Ματίῳ, ἰνδικοτιῶνος ι',
ἔτους ςωξε' (6865) ἀπῆλθεν ὁ
βασιλεὺς μετὰ φασσάτων εἰς τὸν
Παρχάριν, καὶ ἐγύρισε τὸν τοιοῦ-
τον Παρχάριν ὄλον.

24. Μηνὶ Νοεμβρίῳ ια', ἡμέ-
ρα ζ', ἰνδικοτιῶνος ια', τοῦ ςωξε'
(6866) ἔτους ἦλθεν ἡ δεσποινὰ

21. 19 დეკემბერს, მე-10 ἰნ-
დიქტიონს, 6865 წელს, წავე-
დით მეფესთან ერთად ლიმ-
ნიას და ვიდღესასწაულეთ ქრის-
ტეს შობა კერასუნტში, ხო-
ლო ნათლისღება იასონისში. მა-
შინ დაიხოცა 14 თურქი, მერე
ჩავედით ლიმნიას და დავბრუნ-
დით უკან. სულ დავრჩით სამ
თვეს და მშვიდობით მოვალწიეთ
ტრაპიზონს.

22. 6 აპრილს, დიდ ხუთშა-
ბათს, მე-10 ἰნდიქტიონს, იმავე
6866 წელს, დაებადა მეფეს
ასული ქალბატონი ანნა¹, ჩვენი
დედოფლის, ქალბატონ თეოდო-
რასაგან.

23. მაისში, მე-10 ἰნდიქ-
ტიონს, 6865 წელს მეფე წავიდა
ჯარით პარხარს და მთელი ეს
პარხარი² შემოიარა.

24. 11 ნოემბერს, შაბათს,
მეთერთმეტე ἰნდიქტიონს, 6866
წელს, მოვიდა სინოპის დედო-

¹ 6865 (ე. ი. 1357) წელს იოანე-ალექსი III-ს შეეძინა ასული ანნა, რომელიც ეყოლა მას თეოდორასაგან, იოანე კანტაკუზენეს ნათესავის, ნიკიფორეს ასული-საგან (იხ. ზემოთ გვ. 179, შენ. 1). ეს ანნა, როგორც აღნიშნულია მიქაელ პანარეტოსის „ქრონიკის“ 39. თავში, მიათხოვეს საქართველოს მეფეს ბაგრატ V-ს, გიორგი ბრწყინვალის შვილიშვილს. „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების მეორე ტექსტში, 1393 წლის მახლობელ ხანებში, გადმოცემულია, რომ თემურ-ლენგმა შეიპყრო მეფე ბაგრატი: «მაშინ შეიპყრეს თვით მეფე ბაგრატ და დედოფალი ანნა და მის თანა მყოფნი ქართველნი ყოველნი» („ქართლის ცხოვრება“, ტ. II [1959], გვ. 450,24). მათი შვილი უნდა იყოს დავითი.

² პარხარი, როგორც ეს ნათელჰყო ალ. ხახანაშვილმა, არის ცნობილი ადგილი სამხრეთ საქართველოში, პარხალი (Трап. xp. გვ. 25 და გვ. 32 – 33, შენ. 3).

της Σιώνης, ἢ κυρὰ Εὐδοκία, ἢ θυγάτηρ κυρ 'Αλεξίου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ. Μηνί τῷ αὐτῷ γ', ἡμέρα β', Ἰνδικτιῶνος ια', τοῦ κήτου ςωξ' (6866) ἔτους, ἀμελησάντων ἡμῶν τὴν φύλαξιν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ματζούκην ὁ Χατζυμύρις, ὁ υἱὸς τοῦ Παῖράμη, μετὰ φωσσάτου πολλοῦ, καὶ ἐκούρσευσεν αἰχμαλωσίαν πολλὴν καὶ ζῖρα καὶ πράγματα, ἦγουν ἀπὸ τὴν Παλαιοματζούκην καὶ ἕως εἰς τὸ Δικαίσιμον.

25. Τῷ αὐτῷ ἔτει, μηνί 'Ιανουαρίῳ κβ' ἦλθεν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκρισιάρης 'Ιωάννης ὁ Λεοντόστηθος.

26. Μηνί Αὐγούστῳ κβ', ἡμέρα δ', Ἰνδικτιῶνος ια', τοῦ ςωξ' (6866) ἔτους ἦλθεν ἡ δέσποινα-χαι(τύμ)² ἢ κυρὰ Μαρία, ἡ τοῦ βασιλέως ἀδελφή, εἰς τὴν Τραπεζοῦντζ. ἦτοι ἡ τὸν Ἀμιώτην συζευχθεῖσα Χουτλουπέην.

Μηνί Αὐγούστῳ εἰς τὰς κθ', ἡμέρα δ' ἀπῆλθεν ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως κυρ Βασίλειος ἢ κυρὰ Θεοδώρα πρὸς τὸ συζευχθῆναι τὸν ἀμυρῆν Χατζυμύριν, τὸν υἱὸν τοῦ Παῖράμη, ἔχουσα νυμφοστόλον τὸν Χούπακκ, κυρ Βασίλειον τὸν Σχολάριν Ἰνδικτιῶνος ια', ἔτους ςωξ' (6866).

ფალი ქალბატონი ევდოკია¹ დიდი კომნენოსის, ბატონი ალექსის ასული იმავე თვის 13-ს, ორშაბათს, მე-11 ონდიქტიონს, იმავე 6866 წელს, რადგან არ გვექონდა ნაზრუნევი გუშაგებზე, დიდი ჯარით დაესხა თავს მაჯუკას ხაჯიმირი, ბაირამის ძე, და გაიტაცა ბევრი ტყვე, პირუტყვი და ქონება, დაწყებული პალეომაჯუკიდან ვიდრე დიკესიმონამდე.

25. იმავე წელს, 22 იანვარს კონსტანტინეპოლიდან ელჩად მოვიდა იოანე ლეონტოსტეთოსი.

26. 22 აგვისტოს, ოთხშაბათს, მეთერთმეტე ონდიქტიონს. 6866 წელს მოვიდა ტრაპიზონში დედოფალი-ხათუნი, ქალბატონი მარიამი, მეფის და, რომელიც ამიდელ ხუტლუ-ბეგს ჰყავდა ცოლად.

29 აგვისტოს, ოთხშაბათს, მეთერთმეტე ონდიქტიონს 6866 წელს, წავიდა მეფის, ბატონ ბასილის, ასული, ქალბატონი თეოდორა, ამირა ხაჯიმირზე, ბაირამის ძეზე, დასაქორწინებლად. მაყრად ჰყავდა ხუპაკა, ბატონი ბასილი სქოლარისი.

¹ არ არის ცნობილი, თუ ვინ არის ეს „ევდოკია“. საფიქრებელია, რომ ის იყო იოანე-ალექსი III-ის ასული, სინოპში გათხოვილი.

² ასე ავსებს დέსპოინა-ჩაი(ტყ) აპადოპულოსი (გვ. 400).

27. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιβ', ἡμέ-
ρα β', μετὰ τὸ ἀπόδειπνον¹ ἐγεν-
νήθη τῷ βασιλεῖ υἱός, ὃν καὶ
ἐκάλεσε κατὰ τὸν πάππον Βασι-
λειον, ἰνδικτικῶνος ιβ', ἔτους ,σαξζ'

28. Μηνὶ Ἀπριλίῳ, ἰνδικτικῶ-
νος ιγ', ἔτους ,σαξη' (6868) εἰσηλ-
θὲν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Χαλδίαν
κτίζειν τοῦ κόουκου. Ἐλθὼν δὲ ἐκ
τοῦ Παῖπερτίου ὁ Χοτζιαλατίφης
μετὰ τ' ἀναλλοκρίων ἐνεπόδισεν
ὅτε καὶ τὸν Καβαζίντην Ἰωάννην
παρέλυσε τοῦ κεφαλατικίου.

29. Μηνὶ Μαΐῳ ε', ἡμέρα δ',
ἰνδικτικῶνος ιδ', τοῦ ,σαξθ' (6869)
ἔτους, ὥρα ε' ἐγένετο ἔκλειψις
ἡλίου, οἷα οὐκ ἐγένετο ἐν τῇ
καθ' ἡμᾶς γενεᾷ, ὥστε ἐράνησαν
καὶ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ
ἐκράτησεν ὥρα α' ἡμίσειαν. Ὁ
δὲ βασιλεὺς κῆρ Ἀλέξιος καὶ ἡ
μήτηρ αὐτοῦ, ἡ κυρὰ Εἰρήνη, καὶ
τινες τῶν ἀρχόντων, ἀγῶ σὺν
αὐτοῖς, ἐβρέθημεν κατὰ συγκαί-
ριαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ματζούκαν

27. 17 სექტემბერს, ორშა-
ბათს, მეთორმეტე ინდიქტიონს,
6867 წელს, მწუხრის ლოცვის
შემდეგ, მეფეს შეეძინა ვაჟიშვი-
ლი, რომელსაც პაპის სახელის
მიხედვით დაარქვეს ბასილი².

28. აპრილში, მეცამეტე ინ-
დიქტიონს, 6868 წელს, წავიდა
მეფე ხალდიაში, რათა ციხე-
სიმაგრე აეგო. მაგრამ ბაიბურ-
თიდან მოვიდა ხოჯალატიფი 300
მხედრით და შეუშალა ხელი.
იოანე კავაზიტისსაც მაშინ ჩა-
მოართვეს გამგებლობა.

29. 5 მაისს, ოთხშაბათს,
მესამე ინდიქტიონს, 6869 წელს,
5 საათზე მოხდა მზის დაბნე-
ლება ისეთი, როგორც არ მო-
მხდარა ჩვენს თაობაში, ასე
რომ, ზეცაში ვარსკვლავები გა-
მოჩნდა და საათნახევარი მე-
ფობდა [სიბნელე]. მეფე ბარო-
ნი ალექსი, დედამისი ქალბა-
ტონი ირინე, ზოგი მთავარი და
მეც მათთან ერთად აღმოვჩნდით
შემთხვევით მაცუკაში, სუმელის

¹ „მწუხრის ლოცვის შემდეგ (μετὰ τὸ ἀπόδειπνον). სიტყვა ἀπόδειπ-
νος ძველ ბერძნულში ნიშნავს „სადილის (δειπνον) შემდეგ დარჩენილს“ და μετὰ
τὸ ἀπόδειπνον შეიძლება გაგვეგო „ნასადილევს“. ასეც გაიგო ალ. ხახანაშვილმა:
«после обеда» (А. Хаханов, Тр. Хр. 33 და 34). მაგრამ საეკლესიო ენაში τὸ
ἀπόδειπνον ნიშნავს „სადამოს ლოცვას“ (იხ. Sophocles s. v.), რაც უდრის
კათოლიკურ ეკლესიაში შესრულებულ completorium-ს (das letzte Gebet nach
Vollendung des Tagewerks „უკანასკნელი ლოცვა დღიური სამუშაოს დამთავ-
რების შემდეგ“ – G e o r g e s, Lat-d Handwrtterbuch, 1913, I Bd. 1354).
ქართველი კათოლიკეები ამას ეძახდნენ „ვესპროს“ (ლათინური სიტყვისაგან
vesper „სადამო“),

² იოანე-ალექსი III-ის ვაჟი ბასილი (შემდეგში მეფე ბასილ II, ანუ ალექსი
IV) დაბადებულია 6867 (1359) წელს. გამეფდა 1412 წელს.

μονή της Σουμελας, ποιήσαντες
δείσεις πολλάς και παρακλή-
σεις.

Τῷ αὐτῷ ,σωξϛ' (6869) ἔται,
ἦτοι πρὸ εἰς μηνῶν, Δεκεμβρίῳ
μηνί εἰς τὰς σ' ἀπηλθεν ὁ βασι-
λεὺς εἰς τὰ Λιμνία, ἔνθα ποιήσας
ὡσεὶ γ' ἤμισυν μηνὰς πάλιν ἦλθε.

Τῷ αὐτῷ ,σωξϛ' (6869) ἔται
ἦλθεν ἐκ τῆς Πόλεως ἀποκρισιά-
ρις ὁ Αἰοντόστηθος ὡς ἀπὸ τοῦ
βασιλέως κῆρ Ἰωάννου τοῦ Πα-
λαιολόγου, ζητῶν συμπενθερείαν
μετὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν.

Τῷ ,σωξϛ' (6869) ἔται, ἰνδι-
κτιῶνος ἰδ', μηνί Ἰουλίῳ, ἡμέρα
δ', ὡρὰ τοῦ ἀποδείπνου, ἐκοιμήθη
ὁ μέγας δοῦξ Νικήτας ὁ Σχολά-
ρις¹ ὅτε καὶ ὁ βασιλεὺς μεγάλως
ἐλυπήθη, ἐπιστὰς ἐν τῇ προπομπῇ
τῆς ἐξόδου αὐτοῦ, φορέσας
καὶ λευκὰ διὰ τὴν θλίψιν, καθὼς
εἴθισται τοῖς ἀναξί.

Μηνί Ἰουλίῳ κγ'-ῃ, ἡμέρα σ',
ἰνδικτιῶνος ἰδ', τοῦ ,σωξϛ' (6869)
ἔτους ὁ ἀπὸ τοῦ Παῖπερτίου κε-
φαλῆ Χοτζιαλατίφης λαβὼν ἐπι-
λέκτους στρατιώτας ὡσεὶ σ' καὶ
προσειήλθεν² κατὰ τὴν Ματζού-
καν πρὸς τὴν Ἀραχανὴν καὶ
Χασθένιχαν. Οἱ δὲ Ματζουκῆ-
ται προκαταλαβόντες τὰς διεξό-
δους, ἔκτειναν ὡσεὶ σ' Τουρκους

მონასტერში, ბევრი ვილოცეთ
და პარაკლისი გადავიხადეთ.

იმავე 6869 – წელს, ექვსი
თვის წინ, დეკემბრის ექვსს, წა-
ვიდა მეფე ლიმნიას, იქ დარჩა
დაახლოებით სამთვენახევარს და
უკან დაბრუნდა,

იმავე 6869 წელს, კონსტან-
ტინეპოლიდან ელჩად მოვიდა
ლეონტოსტეთოსი კვისარ იოანე
პალეოლოგოსისაგან¹, რომელსაც
დამდახლება უნდოდა ჩვენს მე-
ფესთან.

6969 წელს, მეთოთხმეტე ონ-
დიქტიონს, ივლისში, ოთხშა-
ბათს, მწუხრის ლოცვიდან ერ-
თი საათის შემდეგ, გარდაიც-
ვალა დიდი დუქსი ნიკიტა სხო-
ლარისი. მაშინ მეფე დიდად
მწუხარე იყო, დაესწრო მის გა-
სვენებას და ეცვა მგლოვიარო-
ბის ნიშნად თეთრი სამოსი, რო-
გორც მეფეებს შეეფერება.

23 ივლისს, პარასკევს, მე-
თოთხმეტე ონდიქტიონს, 6869
წელს, ბაიბურთის გამგებელმა
ხოჯა-ლატიფმა წამოიყვანა რჩეუ-
ლი მეომრები დაახლოებით 400
და გამოილაშქრა მაცუკაში, ლა-
რახანეს და ხასდენიხას წინააღმ-
დეგ. მაგრამ მაცუკელები წინდა-
წინ დაეპატრონენ გასასვლელს,
დახოცეს 200-მდე თურქი და

¹ ბიზანტიის კვისარი იოანე V (1341 – 1391).

² პროსეისიჰლენ ჩვ. კონიექტ. ნუსხებში და გამოცემებში **πρὸς εἰσηλθῆν**

MZ, πρῶτῃ εἰσηλθῆν TF.

και πλείους, ἀρπάσαντες και ἄλο-
γα και ἄρματα πολλά· και αὐτὸν
τὸν Χοτζιαλαტიφην κρατομοῦσι,
και τῆ ἐπαύριον θριαμβέουσι τὰς
κεφαλὰς αὐτῶν ἀνά τὴν Τραπε-
ζουῦντα ἔλθῃ.

30. Μην! Δεκεμβρίῳ ἐγ' ἡ
ἀπήλθομεν εἰς τὴν Χαλυβίαν με-
τὰ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ὄσπιτό-
καστρον τοῦ Χατζιμύρι, υἱοῦ τοῦ
Παχίράμη, ἦγουν μετὰ τὴν ἐν Κε-
ρασοῦντι εἰσελεύσειν αὐτοῦ και
ἐσμιζῖν μεθ' ἡμῶν. Ἀπὸ τῆς Χα-
λυβίας ἦλθομεν διὰ ξηρᾶς εἰς
τὴν Κερασοῦντα, ἀκολουθοῦντων
ἡμῖν τοῦ ἀμηρά Χατζιμύρι και
[τῶν] Τούρκων μικροῦ δεῖν δου-
λικῶς ἰνδικτιῶνος ἐ', ςωσ' (6870)
ἔτους.

Μην! Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος
ἐ', τοῦ ςωσ' (6870) ἔτους ὁ ἀπὸ
τοῦ Ἑρζიცῆ Ἀχιαινάκ κατελ-
θὼν περιεκάθησε κάστρον τὴν Γό-
λαχαν ὡσεὶ ἡμέρας ι', στήσας
και μάγκανον και πολέμους κρο-
τήσας σφοδρούς. Ἀλλὰ σὺν θεῶ
μηδὲν τε δυνήθεις πράξαι ἀπήλθε
μετ' αἰσχύνῃς κενός· ὅτε και ὁ
βασίλευς ἀνάκτισεν τὸν ἐν τῇ
Κορδῶν νῆδον τοῦ ἀγίου Φωκῆ,
και μονὴν τοῦτον ἐποίησεν.

31. Τῷ αὐτῷ ςωσ' (6870)
ἔτει: ἐκίνησεν ὁ αἰφνίδιος θάνα-

უფრო მეტიც, ნადავლად ჩაიგდეს
ზევრი ცხენი და იარაღი. თვით
ხოჯა-ლატიფსაც თავი მოჭრეს
და მეორე დღეს მათი თავები
ზეიმით მოატარეს მთელ ტრაპი-
ზონში.

30. 13 დეკემბერს წავედით
ხალიბიაში მეფესთან ერთად ხაჯი-
მირის, ბაირამის ძის, ციხე-კოშკ-
ში. კერასუნტს იქით იგი გა-
მოვიდა ჩვენს შესახვედრად და
შემოგვიერთდა. ხალიბიიდან ხმე-
ლეთით წამოვედით კერასუნტში.
თან გვახლდა ამირა ხაჯიმირი,
და თურქები ნაწილობრივ ჩვენს
ქვეშევრდომები გახდნენ მე-15
ინდიქტიონს, 6870 წელს.

ოქტომბერში, მეთხუთმეტე
ინდიქტიონს, 6870 წელს ერზინ-
კიდან მოვიდა ახიანაკი, თითქ-
მის 16 დღე ალყაშემორტყმული
ჰყავდა გოლახას ციხე დადგა
მანქანები და სასტიკად იბრძო-
ლა. მაგრამ ღვთით ვერაფერი
მოახერხა და წავიდა სირცხვი-
ლუული და ხელცარიელი. მაშინ
აღადგინა მეფემ წმინდა ფოკას
ტაძარი კორდილეში¹ და ეს მო-
ნასტრად აქცია.

31. იმავე 6870 წელს გაჩნ-
და უცბად მომაკვდინებელი სა-

¹ კორდილე უნდა იყოს „მზვიდი ძმის წამების“ მოთხრობაში მოხსენებული
და რიზეს აღმოსავლეთით მდებარე ადგილი „კორდილოს“; «წმიდა ფარნაკი
კორდილოს რად მიიწია, უფლისა მიმართ მიიცვალა» (გეორგიკა, ტ. IV,
გვ. 414).

τος τοῦ βουβώνος, καὶ ἐκράτησεν τὸν αὐτὸν ἐνιαιστὸν ὄλον. Πρὸς δὲ τὸ καλοκαίριον καὶ θέρους¹ γέγονε σφοδρότατος καὶ ἐλυμήνατο καὶ ἀποίκισε πολλούς.

Περὶ δὲ τὸν Μάρτιον μῆνα τοῦ αὐτοῦ ἴσως (6870) ἔτους ἀπήλθεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ δέσποινα καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἰς Μεσογᾶδία, ἅμα μὲν διὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Κομνηνοῦ Ἰωάννου ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ ἔλυσιν τούτου ἐν τῇ Σινώπῃ, ἔνθα καὶ ἐκοιμήθη. Ὅτε καὶ οἱ βασιλεῖς, ἐλθόντες ἐκ Χαλδίας, οὐκ εἰσῆλθον ἐν Τραπεζοῦντι εἰς τὸ κάστρον διὰ τὸν σφοδρότατον θωγμὸν τοῦ θανάτου· ὑπῆρχε γὰρ μὴν Ἰούλιος· ἀλλ' ἐπιήρωςαν εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἁγιαστὴν εἰς τὸν Μίνθρου βουνόν· ὅτε καὶ πρέσβυς ἦλθεν ἐκ τοῦ Ἰταλικῆ Ταρζατίνῃ διὰ τὴν συμπενήθειαν. Τότε μικροῦ δεῖν ἐπανέστησάν τινες τῷ βασιλεῖ. Ἀποδράς ἐκ τῆς εἰρκτῆς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Κομνηνοῦ κδρ Ἰωάννου, καὶ ἀπήλθεν εἰς τὸν Καφᾶν, εἶτα εἰς τὸν Ἰαλατᾶν.

ზარდულის სენი, რომელიც მთელ იმ წელიწადს მძვინვარებდა. ზაფხულის თვეებში¹ კი უფრო გაძლიერდა და დააზიანა და გადაასახლა ბევრი.

იმავე, 6870 წლის მარტში ჩავიდნენ მეფე, დედოფალი და დედამისი მესოხალიდიაში², თან უცხად მომაკვდინებელი სენის გამო და თანაც იმიტომ, რომ იოანე კომნენოსი³ ანდრიანოპოლიდან გამოიქცა, სინოპში ჩამოვიდა და იქ გარდაიცვალა. როცა ივნისში სამეფო სახლი დაბრუნდა ხალდიიდან, ტრაპიზონის ციხე-დარბაზში არ შესულან სიკვდილის უსასტიკესი შიშით, არამედ კარვებში დადგნენ წმიდა იოანე ნათლისმცემელთან მინტროსის სერზე. მაშინ იქვე მოვიდა ჩელები ტაჯ-ედინის ელჩი დამდახლების საქმეზე. მაშინ ცოტადა აკლდა, რომ ზოგიერთები აჯანყებოდნენ მეფეს. გაიქცა სატუსალოდან კომნენოსის, ბატონ იოანეს ძე: მივიდა კაფაში, იქიდან კი გალატაში.

¹ τὸ καλοκαίριον καὶ θέρους – სიტყვა-სიტყვით „ზაფხულში და ზაფხულში“ ქართულად შეიძლება ვთქვათ „ზაფხულის თვეებში“.

² მესოხალიდიართ-ერთი იმ ციხეთაგანია, რომლებიც ექვემდებარებოდნენ ტრაპიზონის (ტრიპოლისი, კერასუნტი, იასონი ანუ იასონიონი, მესოხალიდა და სხვ. იხ. თ. უსპენსკი გვ. 32)

³ იოანე კომნენოსი უნდა იყოს მიხაილ I-ის ვაჟი იოანე III კომნენოსი. მის შესახებ და მისი მამის შესახებ დაწვრილებით გვიამბობს ნიკიფორე გრიგორასი (იხ. ზემოთ გვ. 18 შმდდ.)

32—33. Μηνί Ἀπριλίῳ, ἰνδικ-
τιῶνος α', τοῦ ρωσᾶ (6871)
ἔτους ἀπῆλθαμεν μετὰ τοῦ βασι-
λικοῦ κατέργου εἰς τὴν μεγάλην
Πόλιν, ὅ τε μέγας λογοθέτης
κὺρ Γεώργιος ὁ Σχολάρις καὶ
ὁ πρωτοσεβαστὸς καὶ πρωτονο-
τάρης Μιχαὴλ ὁ Πανάρετος ὁ
ταῦτα γράφων, καὶ προσεκυ-
νήσαμεν προσκυνήσεις φοβερὰς.
Εἶδαμεν καὶ τὸν βασιλέα κὺρ
Ἰωάννην τὸν Ἡκλειολόγον καὶ
τὸν βασιλέα κὺρ Ἰωάσαφ μονα-
χὸν τὸν Καντακουζηνόν, τὸν πατ-
ριάρχην κὺρ Κάλλιστον καὶ τὰς
θεσποίνους καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ βα-
σιλέως καὶ αὐτὸν δὴ τὸν καπε-
τᾶνον καὶ ποτεστάτην³ τῶν ἐν τῇ

32 – 33. აპრილში პირველ
ინდიქტიონს, 6871 წელს, მე-
ფის კატარლით წავედით დიდ
ქალაქში დიდი ლოგოთეტი უფა-
ლი გიორგი სხოლარისი და
პროტოსევასტოსი და პროტო-
ნატარი მიქელ პანარეტოსი¹,
სწორედ ის, ვინც ამას წერს,
და ვეცით მოწიწებული თაყვანი.
ვნახეთ აგრეთვე კეისარი ბატონი
იოანე პალეოლოგოსი², მეფე ბა-
ტონი იოასაფ მონაზონი კანტა-
კუზენოსი, პატრიარქი ბატონი
კალისტოსი, დედოფლები, მეფის
ძენი და აგრეთვე თვით კატაბა-
ნი და მოურავი გენუელებისა
გალატაში – ლეონარდო დე-მუნ-
ტატო. მაშინ შევეთანხმდით მძახ-

¹ ამ ადგილიდან ჩანს, რომ მიქელ პანარე ტოს ჰქონდა წოდება პროტოსე-
ვასტოსისა და პროტონოტარისა (იხ. ზემოთ გვ. 16.) პროტონოტარის
თანამდებობა საკმაოდ დიდი თანამდებობა იყო. მართალია, **νοτάριος-σ** (ლათინ-
ური სიტყვისაგან notarius „მწერალი“, „გადამწერი“) ქალაქების გადაწერა
ევალეობდა, მაგრამ „პროტონოტარიოსი“ მართლ „გადამწერთა უზუცესი“ კი არ
იყო, არამედ მას წინა საუკუნეებში გადასახადების აკრეფაც ევალეობდა. პრო-
ტონოტარის კომპეტენციაზე თემური ორგანიზაციის დროს VII X საუკ. იხ.
Fr. D ö l g e r, Beiträge zur Geschichte der byz . Finanzverwaltung . Lp.
1927. გვ. 68; XI საუკუნისათვის იხ. Н. С к а б л а н о в и ч, Виз. госуд. и
церковь СПб 1884, გვ. 189.

² მიქელ პანარეტოსს 1363 წელს, სხვებთან ერთად კონსტანტინეპოლში ყოფ-
ნის დროს, უნახავს კეისარი ბატონი იოანე პალეოლოგოსი, ე. ი. იოანე V პალეო-
ლოგოსი (1341 – 1391), უზურპატორი იოანე VI კანტაკუზენე (1341 – 1355) და
პატრიარქი კალისტოსი (კალისტოს I 1350 – 1354 და 1355-1363). უზურპატორი
იოანე კანტაკუზენეს ეწოდება აქ ი ო ა ს ა ფ ი; ეს არის მისი სამონაზვნო სახელი;
მისი გადაყენების შემდეგ 1355 წელს იგი ბერად იქმნა აღკვეცილი.

³ ლეონარდო დე-მუნტატო იყო გენუელების მ ო უ რ ა ვ ი; მას რეზიდენცია
ჰქონდა კონსტანტინეპოლის გარეუბნის იმ ნაწილში, რომელსაც ერქვა გა ლ ა ტ ა.
მის თანამდებობას ჩვენი ავტორი უწოდებს καπετάνος და ποτεστάτης. უკანასკ-
ნელი სიტყვა არის ლათინური potestas-ისაგან ნაწარმოები და ბერძნულად გა-
ფორმებული; იგი აღნიშნავს „მმართველს“, „ბატონს“. ალ. გამყრელიძის მიერ
თარგმნილი „მ ო უ რ ა ვ ი“ შესაფერისია.

Γαλατᾶ Γενουιτῶν Λεονάρδο τὸ Μουντάτο. Ὅτε ἐποιήσαμεν τὴν συμφωνίαν τῆς συμπευθερείας, ἵνα λάβῃ ὁ τοῦ βασιλέως τοῦ Παλαιολόγου (δ) υἱὸς τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζούντος κδρ Ἀλεξίου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ. Καὶ ἤλθσαμεν μηνὶ Ἰουνίῳ ε', τῷ αὐτῷ ἰωσφ' (6871) ἔτει, μηνὶ Αὐγούστῳ ιε' ἢ ἄσμιχθῶμεν τὸν αὐτοῦ γαμβρόν, τὸν Χουτλουπέκην, τὸν υἱὸν τοῦ Τουραλλῆ. Ἀλλὰ μὴ ἄσμιχθέντες διὰ τὸν ἐπεισπεσόντα τοῖς Τούρκοις κζ' ἄλλιν ἐστράφημεν ἐν Τραπεζούντι.

34. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κζ', ἡμέρα ς', ἰνδικτιῶνος β', ἔτους ἰωσφ' (6872), καθεζομένου τοῦ βασιλέως ἐν τῷ ποταμῷ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου κατὰ τὸν καταβατόν¹, αἰφνης περιέπεσον αὐτῷ οἱ ἐκ τῶν ἀρχόντων Καβαζῖται, ὁ μέγας λογοθέτης κδρ Γεώργιος ὁ Σχολάρις καὶ ἕτεροι, καὶ ἐδίωξαν αὐτὸν ἀπ' ἐκεῖ μέχρις αὐτοῦ τοῦ κουλᾶ. Καὶ οἱ μὲν Καβαζῖται διὰ ξηρᾶς φυγόντες συελήφθησαν καὶ ἐκρατήθησαν, ὁ δὲ μέγας λογοθέτης σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κερασούντα, εἶτα εἰς τὴν Ἀμυσούν. Ὅτε καὶ ὁ μητροπολίτης Τραπεζούντος Νίφων ὁ Πτερυγιανίτης, κοινωνὸς ὢν τῆς βουλῆς, περιωρίσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Σουμελᾶς ἐν Τραπεζούντι.

ლოზაზე, რომ კეისარ პალეოლოგოსის ძეს წამოეყვანა ცოლად ტრაპიზონის მეფის, დიდი კომნენოსის ბატონი ალექსის ასული. წამოვედით 5 ივნისს, იმავე, 6871 წელს, რათა 15 აგვისტოს შევხვედროდით მის (ე. ო. ტრაპიზონის მეფის) სიძეს ხუტლუბეგს, თურ-ალის ძეს. მაგრამ ვერ შევხვდით მაშინ თურქებში გაჩენილი შავი ჭირის გამო. 27 დღის შემდეგ კვლავ დავბრუნდით ტრაპიზონში.

აἰφνίδιον θάνατον, μεθ' ἡμέρας

34. 27 ოქტომბერს, პარასკევს, მეორე ინდიქტიონს, 6872 წელს, როცა მეფე იმყოფებოდა მდინარეზე წმ. გრიგოლის სახელობის წყალვარდნილთან, უეცრად დაესხნენ მას თავს მთავარ კავაზიტისების გვარისანი, დიდი ლოგოთეტი ბატონი გიორგი სხოლარისი და სხვანი, და სდიეს მას იქიდან თვით ციხე-დარბაზამდე. კავაზიტისები ხმელეთით რომ ილტვოდნენ, მაშინ დაეწივნენ მათ და შეიპყრეს, ხოლო დიდი ლოგოთეტი თავისიანებით კერასუნტში მივიდა, მერე კი ამინსუში. მაშინ ტრაპიზონის მიტროპოლიტი ნიფონ პტერიგიონიტისიც, შეთქმულების მონაწილე, სუმელის მონასტერში მოათავსეს ტრაპიზონში. ხოლო 29

¹ καταβατόν M (და პავადოპულოსი; ლამბროსი წერს καταβατόν) – „წყალვარდნილის ერთი სახე“ (ὁ καταβατός).

Τῇ δὲ κθ' τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ἡμέρα ε' πάλιν ἦλθεν ὁ μέγας λογοθέτης, μεσάζοντας εἰς τοῦτο τοῦ Ντζιανώτου Σπίνουλα καὶ Στεφάνου τοῦ Δακνοπίη.

35. Τῷ αὐτῷ ἔτει, ἦτοι ρωσ' (6872), ἰνδικτιῶνος β', μηνὶ Μαρτίῳ ιθ' ἐν ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ Τρίτῃ ἐκοιμήθη ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος κθρ Νίφων, νόσῳ προσπαλαίσας πλευρίτιδι, ἔτι ὄν ἐν τῇ Σουμელᾷ· καὶ ἐνεταφιάσθη ἀρχιερατικῶς εἰς τὴν Χρυσοκέφαλον, εἰς τὸν τάφον τοῦ μητροπολίτου κθρ Βαρνάβα. Καὶ ἐψήφισθη ὁ σκευοφύλαξ Ἰωσήφ ὁ Λαζαρόπουλος, καὶ ἀπήλθεν εἰς τὴν Πόλιν.

36. Μηνὶ Δεκεμβρίῳ ιε', ἡμέρα β' περὶ τὸν θρόνον, ἰνδικτιῶνος γ' τοῦ ρωσ' (6873) ἔτους ἐγεννήθη τῷ βασιλεῖ σὺός, δε ἐκλήθη Μανουήλ.

37. Μηνὶ Ἀπριλίῳ ιγ', τῷ αὐτῷ ρωσ' (6873) ἔτει, τῇ μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα, ἰσταμένου τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ματάνιν, ἐγένετο δόγλησις μέσον τοῦ κονσοῦλου καὶ τοῦ παίλου, ὅτε ἦλθε καὶ ὁ μητροπολίτης κθρ Ἰωσήφ, χειροτονημένος εἰς τὸν θρόνον Τραπεζοῦντίων· καὶ τῇ Τρίτῃ τῆς διακαινησίμου γέγονεν ἡ εἰσέλευσις αὐτοῦ.

დეკემბერს, პარასკევს დიდი ლოგოთეტი, ჯიანოტო სპინოლას და სტეფანე დაკნოპინის შუამავლობით უკან დაბრუნდა.

35. აგრეთვე იმავე 6872 წელს, მეორე ინდიქტიონს 19 მარტს, დიდ-სამშაბათ დღეს ჯერ კიდევ სუმელაში მყოფი გარდაიცვალა პლევრიტით დასნეულებული ტრაპიზონის მიტროპოლიტი ნიფონი. დაკრძალეს მღვდელმთავრობის შესაბამისად ხრისოკეფალოსში, მიტროპოლიტ ბარაბას საფლავში. დაადგინეს [მიტროპოლიტად] სკევოფილაქსი იოსებ ლაზაროპულოსი და წავიდა იგი კონსტანტინეპოლში.

36. 16 დეკემბერს, ორშაბათს, ცისკრისას, მესამე ინდიქტიონს, 6873 წელს, მეფეს შეემინა ვაჟიშვილი, რომელსაც მანუილი¹ დაარქვეს

37. 13 აპრილს, იმავე 6873 წელს, აღდგომის დიდ კვირას, როცა მეფე მოედანზე იყო, მოხდა შეხლა-შემოხლა კონსულსა და ბაილს შორის. მაშინ ჩამოვიდა ტრაპიზონის [სამიტროპოლიტო] ტახტზე ხელთდასხმული მიტროპოლიტი ბატონი იოსებიც და ნააღდგომევეს, სამშაბათს, მოხდა მისი კურთხევა.

¹ ეს არის მანუილ III, რომელიც შემდეგ მეფობდა 1390 – 1412 წლებში. იგი დაბადებულია 1365 წლის 16 დეკემბერს.

38. Μηνη' Ἰουλίῳ δ', ἰνδικ-
τιῶνος γ', τοῦ ρωσ' (6873)
ἔτους κατέβη ὁ τοῦ βασιλέως γαμβ-
ρὸς Χουτλουπέκ ὁ ἀμηνῶς μετὰ τῆς
αὐτοῦ ὀμοζύγου κυρᾶς Μαρίας δέ-
σποινα χατ[οῦμ] τῆς μεγάλης Κομ-
νηνῆς ἐν ταύτῃ τῇ εὐδαίμονι πό-
λει Τραπεζοῦντι καὶ ἠγάθη τῶ
βασιλεῖ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πα-
λάτιον. Καὶ σκηνώσας κατὰ τὸν
Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Ἁγιοστήν
ὥσει ἡμέρας ἡ', πάλιν μετ' εἰρή-
νης ἀπῆλθε τιμηθεὶς μεγάλως.

39. Εἰς δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος
ἀνήλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν Παρ-
χάριν. Καὶ ἡμεῖς ἅπαντες σὺν
αὐτῷ ἀναβάντες ἐκ Σπελίας εἰς
τὴν Φιανόην καὶ παροδεύσαντες
τὸ Γαντοπέδιον καὶ Μάρμαρα καὶ
διαβάντες τὸν Ἅγιον Μαρκοῦριον,
ἀνήλθομεν εἰς τὸν Ἀχάντακα πε-
ζοὶ καὶ καβαλλάριοι ὑπὲρ τοὺς
δισχιλίους. Καὶ ποιήσαντες μετὰ
τοῦ ἀμηνῶ ἡμέρας δ', πάλιν ὑπε-
στρέψαμεν μνη' Ἰουλίῳ ἰνδικτιῶ-
νος ε' τοῦ ρωσ' (6875) ἔτους,
καταβάντες ἐν τῇ Λαζίκῃ μετὰ

38. 14 ივლისს, მესამე ინ-
დიქტიონში, 6873 წელს, ჩამო-
ვიდა ამ სვებედნიერ ქალაქ
ტრაპიზონში მეფის სიძე ამირა
ხუტლუ-ბეგი თავისი მეუღლით,
დიდ კომნენე ქალბატონ დედო-
ფალ-ხათუნ მარიამით ¹ და ეს-
ტუმრა მეფეს და შევიდა სასახ-
ლეში. ბინად იდგა კარვებში
წმიდა იოანე ნათლისმცემელთან
დაახლოებით 8 დღეს და მერე,
დიდად პატივცემული, მშვიდო-
ბით წაბრძანდა უკან.

39. შემდეგ წელს მეფე ავიდა
პარხარში და ჩვენ ყველანი მას-
თან ერთად ავედით სპელიიდან
ფიანოეში, ავუარეთ განტოპე-
დინსა და მარმარას, განვვლეთ
წმიდა მერკურიოსი და მივედით
ახანტაკას ქვეითნი და ცხენო-
სანნი ორიათასზე მეტი. და-
ვყავით ამირასთან ოთხი დღე
და უკან გამოვბრუნდით ივნის-
ში, მეხუთე ინდიქტიონს, 6875
წელს, და ჩავედით ლაზიკეში,
ადგილს, სახელად მაკროსეგია-
ლოსს, ჯარითურთ, ხმელეთითა

¹ ქალბატონი დედოფალ-ხათუნი (δέσποινα χατოῦμ) მარიამი მოხსენებული იყო ზემოთაც (იგი არის ამიდელი მთავრის ხუტლუ-ბეგის მეუღლე): ა) **თავი 17**: «1362 წელს მოვიდა მეფის და, ქალბატონი მარიამი, დიდი კომნენე, და მისთხოვდა აგვისტოში ხუტლუ-ბეგს, თურ-ალის ძეს, ამიდელთა ამირას» (იხ. ზემოთ, გვ. 188); ბ) **თავი 26**: 1358 წელს მოვიდა ტრაპიზონში დედოფალი-ხათუნი, ქალბატონი მარიამი, მეფის და, რომელიც ამიდელ ხუტლუ-ბეგს ჰყავდა ცოლად» (იხ. ზემოთ, გვ. 193); გ) **თავი 38**: «1365 წელს ჩამოვიდა ამ სვებედნიერ ქალაქ ტრაპიზონში მეფის სიძე ამირა ხუტლუ-ბეგი თავისი მეუღლით, დიდ კომნენე ქალბატონ დედოფალ-ხათუნ მარიამით და ესტუმრა მეფეს». მარიამი არის, მამასადამე, იოანე-ალექსი III-ის და, ბასილ I-ის ასული.

δυναμεις δια τε ξηρας¹ και δια
 θάλασσης ἅμα βασιλεῖ και τη
 τούτου μητρι τη θεσποίνη, κατέ-
 χοντες ἅμα και την του βασιλέως
 θυγατέρα κυράν Ἄννην την μεγά-
 λην Κομνηνήν. ἥτις συνεζεύχθη
 τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰβήρων και
 Ἀβασγῶν² κθρ Παγκρατίῳ τῷ
 Παγκρατιανῷ ἐν τη χώρᾳ Μακ-
 ροῦ αἰγιαλοῦ. Ἐλθόντες δὲ πα-
 ρευσθὺς ἀνήλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς
 τὸν Παρχάριον της Ακρρχαχνης εἰς
 Χαλδίαν.

40. Μην: Νοεμβρίῳ 13', Ἰνδοκ-
 τιῶνος σ', ἔτους 1000' (6876)
 ἐξήλθεν ὁ μητροπολίτης κθρ
 Ἰωσήφ ἐκ τοῦ θρόνου της Τρα-
 πεζούντος και εἰσήλθεν ἐν τη

და ზღვით, მეფესთან და დე-
 დამის დედოფალთან ერთად;
 თან გვყავდა აგრეთვე მეფის
 ასული ქალბატონი ანნა, დიდი
 კომნენე, რომელიც მისთხოვდა
 ცოლად იბერთა და აფხაზთა
 მეფეს ბატონ ბაგრატ ბაგრა-
 ტიონს³ მაკრიალში⁴, ხოლო როცა
 წამოვედით, მეფე ლარახანიდან
 ლიმანით პირდაპირ ავიდა პარ-
 ხარში და მიაღწია ხალდიამდე.
 თბ Ἀμμόνιον και ἀπήλθεν εἰς

40. 12 ნოემბერს, მეექვსე
 ინდიქტიონს 6876 წელს, მიტ-
 როპოლიტი ბატონი იოსები გა-
 დადგა ტრაპიზონის ტახტიდან და
 შედგა [ბერად] ელეუსის მონას-

¹ δια τε ξηρας και δια θάλασσης „ხ მ ე ლ ე თ ი თ და ზღვით“. სიტყვა
 ξηρός ნიშნავს „ხმელს“ და ἡ ξηρά (გ. ო. 77) არის „ხმელეთი“, მაგრამ გამო-
 თქმისათვის „ხმელეთითა და ზღვით“ ძველ ბერძნულში, ჩვეულებრივ, იხმარება
 καιά γήν και κατά θάλασσαν. პირველად ბიბლიაში გვხვდება ἐποίησεν τήν
 θάλασσαν και τήν ξηράν (იონ. 1,9: შექმნა ზღუა და ჳ მ ე ლ ი), ἐν τῷ θάλα-
 σση και ἐπὶ της ξηρας (1 მაკ. 8,23 ზღუათა ზედა და ქ უ ე ყ ა ნ ა ს ა ზედა),
 περιάγετε την θάλασσαν και την ξηράν (მთ. 23,15: მიმოხვალთ ზღუასა ზედა),
 და ჳ მ ე ლ ს ა). შდრ. ქართული გამოთქმა „ზღვა და ხ მ ე ლ ე თ ი“.

² ხელნაწერში αβαζγών.
³ ალექსი III-ის ასულის ანნას გათხოვების შესახებ იხ. ზემოთ გვ. 192, შენ. 1.
⁴ მ ა კ რ ი ა ლ ი, ეს არის ადგილი ლაზეთში გონიასა და ხოფას შორის,
 ზღვის სანაპიროზე (ალ. გამყრელიძე). მის ბაღლად ბერძნულ ტექსტში სწერია
 ἐν τη χώρᾳ Μακροῦ αἰγιαλοῦ. უკანასკნელი გამოთქმის დასაწყისი ფორმა
 იქნება Μακροῦ αἰγιαλός „გრძელი სანაპირო“. იგივე ადგილი იხსენიება „ქრონი-
 კის“ 48. თავში, სადაც ვკითხულობთ: «ლაზიკეში რომ მივედით, მთელი ზაფხული
 იქ გავატარეთ, ადგილში სახელად მაკრეგიალუსს (κατά τὸ χωρίον Μακροαι-
 γιαλοῦς). მაშინ წამოზრმანდა იგი გონიიდან მაკრეგიალუსს (εἰς τὴν Μακ-
 ροαἰγιαλοῦν). Μακροῦ αἰγιαλός და Μακροαἰγιαλός. რასაკვირველია, ერთი და
 იგივე სიტყვაა, ხოლო ამოსავალი ფორმა უნდა იყოს Μακροαἰγιαλός, რომელიც
 მისი ფონეტიკური ტრანსკრიფციით მოგვცემს ფორმას „მაკრეალუს“, რაც, ცხა-
 დია, თუ ოც-დაბოლოებას ჩამოვამორებთ, უდრის ქართულ სიტყვას „მ ა კ რ ი ა-
 ლ ი“. აი, ასეა ეს ადგილობრივი სახელი შესული ბერძნულში, სადაც შემდეგ
 მომხდარა მისი ბერძნული გააზრება Μακροῦ αἰγιαλοῦს „გრძელი სანაპირო“,
 მით უმეტეს რომ „მაკრიალი“ მართლაც სანაპიროზე მდებარეობს.

μονή της Ελεούσης. Καί περί τὰς ἐπ' τοῦ Ἰουλίου μηνὸς τοῦ αὐτοῦ ἡμέρας (6876) ἔτους ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τὸ καθύρσον ἃ ἐποίησαν τὰ ἀζάπικα παρασχάμια τοῖς Ἀρμενιώταις. Ὅτε καὶ ὁ περιηγημένος μου εὐδὲς Κωνσταντίνος, φεθ, φεθ μοι τῷ ἀθλίῳ καὶ ἀμαρτωλῷ, ἐν τῇ θαλάσῃ πεσὼν τῇ ἑορτῇ της Μεταμορφώσεως κατὰ τὴν μονὴν της Ἀγίας Σοφίας, τέθνηκεν, ἐτῶν ὧν ἐε' μεθ' ἐν καὶ ὁ ἑτερός μου ποθεινότητος εὐδὲς Ῥωμανός, ἐτῶν ὧν ἐζ', δυσουρικῶ προσπαλαίσαζ νοσήματι, κεκοιμήται. Λεῖποντος μου μηνὸς γ' ἡμίσην ἠπέστρεψα.

41. Τῷ αὐτῷ ἡμέρῳ (6873) ἔτει μηνὶ Μαρτίῳ εἰσελθὼν ὁ

ტერში. ცხრამეტ ივლისს, იმავე 6876 წელს, იგი წავიდა კონსტანტინეპოლში იმ თავდასხმის გამო, რომელიც მოახდინეს მეკობრეებმა არანიელებზე. აგრეთვე მაშინ ჩემი საყვარელი შვილი კონსტანტინე, – ზღვაში ჩავარდა ფერისცვალება დღეს წმიდა სოფიის მონასტერთან და დაიღუპა 15 წლისა. იმის შემდეგ ჩემი მეორე უსაყვარლესი შვილი რომანოზი, 17 წლისა, შარდის შეკავების სენით დამაბუნებული, გარდაიცვალა¹. სამთვენახევარს დავრჩი და შემდეგ დავბრუნდი.

41. იმავე 6873 წელს, მარტში, მოვიდა ქილიჯ-არსლანი² და

¹ მიქელ პანარეტოსის შვილების შესახებ იხ. ზემოთ გვ. 161 – 162.

² ორ ადგილას აქვს მიქელ პანარეტოსს მოხსენებული ყიზილ-არსლანის ლაშქრობის შესახებ: ა) «6873 (ე. ი. 1365) წელს, მარტში, მოვიდა გლიჯათმლანის და თავს დაესხა ჩვენს ქვეშევრდომობაში მყოფ ხალდიას» (თ. 41); ბ) «ტრაპიზონიდან ამბავი მოვიდა, ზლიაათმლანის-ს განხრახული აქვს ტრაპიზონს თავს დაესხას... ეს მოხდა 6888 (ე. ი. 1380) წელს» (თ. 49). ამ სახელით ცნობილი არიან ბიზანტიურ წყაროებშიაც და ქართული წყაროებთანაც სელჯუკთა სულტნები. იოანე კინამოსს იკონიის სულტანი მოხსენებული ჰყავს სახელით კლიჯათმლან, ხოლო ნიკეტა ხონიატეს – კლიჯათმლან (იხ. გეორგიკა, ტ. VI [1966]. გვ. 149 – 151). მიქელ პანარეტოსთან იკონიის სულტნის სახელია გლიჯათმლანის და ზლიაჯათმლანის. საეკვო არ უნდა იყოს, რომ აქ ერთი და იგივე სახელია. ამ სახელს ატარებენ (იხ. G. M o r a v c s i k, Byzantinoturcia II [1958] (, 161):

- 1) ყიზილ არსლან I, სელჯუკთა სულტანი (1092 – 1106);
- 2) მელიქ-შაჰი, სელჯუკთა სულტანი (1106 – 1116);
- 3) ყიზილ-არსლან II სელჯუკთა სულტანი (1156 – 1192);
- 4) თურქთა სარდალი (1365 – 1380 წლებში), მიქელ პანარეტოსთან, ქართულ წყაროებში ამ სახელის ფორმაა: ყიზილ-არსლანი.
- ა) «ყიზილ-არსლან ათაბაგსა» (ქ. ცხ. II, 1959, გვ. 40,1);
- ბ) «ამას ჟამსა მოიკლა ყიზილ-არსლან ათაბაგი. და აწ გასულტნებული მუჰლიდთა მიერ» (ქ. ცხ. II, 1959, გვ. 62,13: თამარის ისტორიკოსი);
- გ) «სულტნისა ყიზილ-არსლანის შვილთაგანი ერთი» (იქვე, გვ. 42.11).

Γλιτζιασθλάνης ἐπολιόρκει τὴν καθ' ἡμέρας Χαλδίαν ὅτε καὶ ἐκστρατεύσας ὁ βασιλεὺς ἀνέβη ἐκεῖ.

Μηνὶ Ἰανουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος ζ', ἔτους ς'ωσζ' (6877) κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἐπιείσθη ἡ Γότθαι παρὰ τῶν Τούρκων κλοπικῶς· οἱ ἦν αἰτίαν ἠφηνίσθη ἡ Χαλδία, οἱ μὲν ἐν τοῖς πολέμοις, οἱ δὲ ἐν τῷ ἐκείσῃ θολίῳ σπηλαίῳ.

42. Τῷ αὐτῷ ς'ωσζ' (6877) ἔπει περὶ τὴν ἐκβασιὶν τοῦ Ἰανουαρίου ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ Λιμνία μετὰ στόλου καλοῦ, καὶ λείψας τετραμηνιαῖον ἐπέστρεψεν.

43. Μηνὶ Μαίῳ, ἰνδικτιῶνος η', ἔτους ς'ωσθ' (6878) ἐξῆλθεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τινων ὀλιγοστῶν στρατιωτῶν εἰς τὸν Παρχάριν περὶ τὰ μέρη τοῦ Μαρμάρου. Καὶ κατὰ τὴν κ' τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἡμέρᾳ ε' ἐξαίφνης συνήτησαν Τούρκους ὡσεὶ καβαλλάρους πεντακοσίους καὶ πεζοὺς τριακοσίους. Ἦσαν δὲ περὶ τὸν βασιλεῖα ὡσεὶ ἑκατὸν καβαλλάρους· ὅτε καὶ κροτήσας πόλεμον νικᾷ κατὰ κράτος ὁ βασιλεὺς καὶ δυνάκει αὐτούς, σταίλας καὶ κεφαλὰς ἀγκρηνικὰς ἐνταῦθα καὶ τῶν τούτων σημαίαν.

44. Μηνὶ Ἀυγούστῳ γ', ἡμέρᾳ γ', ἰνδικτιῶνος η', τῷ ς'ωσθ' (6878) ἔπει εἰσῆλθεν ὁ μητροπολίτης κύρ Θεοδόσιος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, καὶ ἐνεθρονίσθη· δεῦρον μὲν ἐκ Θεσσαλονίκης, μο-

თავს დაესხა ჩვენს ქვეშევრდომობაში მყოფ ხალდიას. მაშინ მეფემ გაილაშქრა და იქ ავიდა.

იანვარში, მეჩვიდმეტე ინდიქტიონს, 6877 წელს, ნათლიღების დღეს ქურდულად აიღეს გოლახა თურქებმა. ამის გამო აოხრებულ იქმნა ხალდია, ერთნი დაიღუპნენ ომებში, მეორენი კი იქაურ მუხთალ გამოქვაბულებში.

42. იმავე 6877 წელს, იანვრის დასასრულს მეფე კარგი ფლოტით ჩავიდა ლიმნიაში, დარჩა იქ ოთხ თვეს და უკან დაბრუნდა.

43. მაისში მერვე ინდიქტიონის, 6878 წელს, მეომართა მცირე რიცხვით წავიდა მეფე პაირხარში მარმარის მხრიდან. ხოლო იმავე თვის 21-ს, პარასკევს, მოულოდნელად წააწყდა თურქებს, დაახლოებით ხუთას ცხენოსანს და სამას ქვეითს. მეფეს ჰყავდა დაახლოებით ასი ცხენოსანი. ამტყდარ ბრძოლაში გაიმარჯვა მეფემ, სდია მათ და იქიდან აგარიანთა თავები და მათი დროშა გამოგზავნა.

44. 13 აგვისტოს, სამშაბათს, მერვე ინდიქტიონს 6878 (1370) წელს მოვიდა ტრაპიზონში მიტროპოლიტი ბატონი თეოდოსი და დაჯდა [სამიტროპოლიტო] ტახტზე. ის წამოსული

νάξει δὲ ἐν τῷ Ἁγίῳ ὄρει χρό-
 νους κ'. Καταλαμβάνει δὲ τὴν
 εὐδαίμονα Κωνσταντινούπολιν, γε-
 νόμενος ἡγούμενος ἐν τῇ μονῇ
 τῶν Μαγγάνων· εἶτα φήρει συν-
 οδικῇ χειροτονεῖται καὶ στέλλε-
 ται. Μηνὶ Αὐγούστου α' ἀπήλθα-
 μεν ἐν τῇ Λαζική καὶ πρὸς τὸ
 ἔκβαν τοῦ μηνὸς περὶ τὰ εἰσιτή-
 ρια τοῦ σῶπα (6881) ἔτους ἐσμί-
 γαμεν τὸν βασιλέα τὸν Παγκρά-
 τιν. Εἶτα ἀπήλθαμεν εἰς τὸ Βα-
 θῆν², στήσαντες τὰς τένας ἔξω,
 ἔχοντες καὶ κάτεργα β' καὶ ξυλά-
 ρια ὡσεὶ μ'. Ἐκεῖ γοῦν ὁμιλήσαν-
 τες καὶ τῷ Γουρίλῃ, ἐλθόντι εἰς
 προσκύνησιν τοῦ βασιλέως, καὶ
 ἐξ ἡμέρας ποιήσαντες, πάλιν
 ἐστράφημεν ἰνδικτιῶνος ια'.

45. Μηνὶ Ἰανουαρίου γ', ἀπελ-
 θόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς
 Χερσιάνης καὶ χιόνος πολλῆς γε-
 νομένης καὶ χειμῶνος πολλοῦ ἐπι-
 εισπεσόντος, γέγονε τροπῆ, καὶ
 ἐπὶ ἀρήσαν Χριστιανοὶ ρμ', οἱ μὲν

იყო თესლონიკიდან და 20 წე-
 ლიწადს მონაზვნობდა მთაწმი-
 დაზე. მერე ჩავიდა სვებედნიერ
 კონსტანტინეპოლში და გახდა
 მანგანის მონასტრის წინამძღვა-
 რი. მას შემდეგ კი სინოდისაგან
 იქნა ხელთდასხმული და [ტრა-
 პიზონში] გამოიგზავნა. 6 აგვის-
 ტოს წავედით ლაზიკაში და
 თვის ზოლოს, 6881 წლის და-
 საწყისში შევხვდით ბაგრატ მე-
 ფეს¹. მას შემდეგ მივედით ბათუმ-
 ში², კარგები გარეთ, ცის ქვეშ
 დავდგით. გვქონდა 2 კატარღა
 და 40-მდე ნავი. იქ ვებასეთ
 გურიელს, რომელიც მეფის პა-
 ტისაგან მოვიდა. დავრჩით
 ექვს დღეს და უკან დავბრუნ-
 დით მე-11 ინდიქტიონს.

45. 13 იანვარს, მეფე წავიდა
 ხერსიანას, მაგრამ მოვიდა დიდი
 თოვლი, ატყდა დიდი ქარბუქი
 მოხდა უკანდახევა და 140 ქრის-
 ტიანი დაიღუპა; ზოგი მახვილის
 მსხვერპლი გახდა, ზოგი კი, უმე-

¹ ბაგრატ V-სთან შეხვედრა ხომ დაკავშირებული იყო იმასთან, რომ მასთან ჯვარის დასაწერად წამოიყვანეს ტრაპიზონიდან მეფის ასული ანნა (იხ თ. 39). ეს მოხდა 1367 წელს. წინამდებარე თავიდან ჩანს, რომ 1373 წელსაც მიქელ პანარეტოსი ტრაპიზონის მეფესთან ერთად კვლავ შეხვედრია საქართველოს მეფეს ბაგრატს.

² მივედით ბათუმში – εἰς τὸ Βαθῆν. ლამბროსი ასწორებს Βαθῆν . ასეთი შესწორება, რასაკვირველია, შესაძლებელია: η და υ ორივე იწად გამოითქმოდა. ლამბროსი ამ შესწორების დროს, ალბათ, იმას ეყრდნობოდა, რომ ძველი ბერძნ-
 ები „ბათუმის“ სახელს უკავშირებდნენ ბერძნულ სიტყვას Βαθῆς („ღრმა“), მაგ-
 რამ ჩვენს შემთხვევაში εἰς τὸ Βαθῆς არ იქნება მართებული; თუ აქ მხედვე-
 ლობაში აქვთ „ღრმა“, მაშინ ეს უნდა ყოფილიყო εἰς τὸ Βαθῆν (შდრ. βαθῆς, βα-
 θεία, βαθῆ). მაშასადამე, უნდა ვიფიქროთ, რომ τὸ Βαθῆν-ში ν აკუზატის
 დაბოლოება კი არ არის, არამედ იგი სახელობით ბრუნვაშიც არის და იქნებ ν
 ასახავდეს ქართულ „მ“-ს (Βαθῆν || ბათუმ-ი).

ἔργον σπάθης γενόμενοι, οἱ δὲ, καὶ μᾶλλον οἱ πλείονες, ὑπὸ τοῦ κρύου ἀπέθανον ἰνδικτιῶνος

46. Μηνὶ Νοεμβρίῳ ια', ἡμέρα ς' τοῦ ςωπῆ' (6882) ἔτους, ἰνδικτιῶνος ιβ': ἦλθεν ὁ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων κῆρ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου υἱός, ὁ κῆρ Μιχαήλ, μετὰ δύο μεγάλων κατέργων καὶ ἐνός μικροτέρου κατὰ τοῦ βασιλέως ἡμῶν. Καὶ σταθεῖς ἡμέρας ε' παλίνορτος γέγονε, μὴ ἀνύσας τ: τῶν ἀδοκῆτων, ὧν σὺν αὐτῷ ὁ πρωτοβεστιάριος κῆρ Ἰωάννης ὁ Ἀνδρονικόπουλος¹ ἔς καὶ, ἀπελθὼν ὁ Παλαιολόγος, αὐτὸς ἐξῆλθε καὶ γέγονεν ὑπόσπονδος τῷ βασιλεῖ ἡμῶν.

47. Μηνὶ Ἀπριλίῳ ιε', ἡμέρα α', ἰνδικτιῶνος ιβ', τῷ ςωπῆ' (6882) ἔτει ἐπιπέθη ἡ Πόλις παρὰ τῶν Χαλδαίων, καὶ πάλιν γέγονεν ὑπὸ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐμήσθη ἀμῆς ἕκαστος παρὰ τῶν ἐχθρῶν.

48. Μηνὶ Μαρτίῳ ιδ', ἡμέρα ε', ἰνδικτιῶνος ιδ' τοῦ ςωπῆ' (6884) ἔτους ἐκρημνίσθη ὁ τοῦ βασιλέως υἱός κῆρ Ἀνδρόνικος

ტესობა, სიცივით დაიხოცა მე 11 ინდიქტიონს, 6881 წელს.

ια', ἔτους ςωπα' (6881).

46. 11 ნოემბერს, პარასკევს 6832 წელს, მეთორმეტე ინდიქტიონს ჩვენი მეფის წინააღმდეგ ორი დიდი კატარლით და ერთი უფრო მომცროთი მოვიდა რომაელთა კეისრის ბატონიოანე პალეოლოგოსის ძე, ბატონი მიხეილი¹, დადგა 5 დღეს და გაბრუნდა ისე, რომ რაიმე მოულოდნელი თავდასხმა არ მოუხდენია, მასთან ერთად იყო პროტოვესტიარი ბატონიოიანე ანდრონიკოპულოსი, რომელიც პალეოლოგოსის წასვლის შემდეგ თვითონ გადმოვიდა და ჩვენი მეფის ქვეშევრდომი გახდა.

47. 16 აპრილს, კვირას, მეთორმეტე ინდიქტიონს, 6882 წელს, ხალდიელებმა დაიპყრეს გოლახა და კვლავ გახდა იგი მეფის სამფლობელო, მაგრამ მალე ისევ აიღეს იგი მტრებმა.

48. 14 მარტს, პარასკევს, მეთოთხმეტე ინდიქტიონს, 6882 წელს, მეფის ძე, ბატონი დესპოტი² ანდრონიკე დიდი კომ-

¹ ლაპარაკია ბიზანტიის კეისრის იოანე V-ის (1341 – 1390) შვილზე, რომელსაც მიხეილი რქმევია და რომელიც აგრესიული მიზნით ჩამოსულა («თავდასხმა არ მოუხდენია»); ხოლო მიხეილის პროტოვესტიარი ტრაპიზონის მეფის ქვეშევრდომი გამხდარა. ეს მოხდა 1374 წელს.

² დესპოტის წოდება მიეკუთვნებოდა ხოლმე მეფე-კეისრებს და მათ ვაჟებს. აქ დასახელებულია იოანე-ალექსი III-ის ძე ანდრონიკე, რომელიც დაღუპულა 1374 წელს. განხრახული ყოფილა მისთვის მიეთხოვებინათ საქართველოს მეფის («თბილისის მეფის») დავითის ასული. ეს უნდა იყოს დავით IX (1346 – 1360), გიორგი ბრწყინვალის ძე. ხოლო რადგან სასიძო ანდრონიკე დაღუპულა,

δεσπότης, ὁ μέγας Κομνηνὸς ἀπὸ
 τοῦ παλατίου τοῦ κῆρ Ἀνδρονί-
 κου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ καὶ
 βασιλέως. Καὶ εὐθὺς κομισθεὶς ἐν
 τοῖς ἀνακτόροις τέθνηκε καὶ ἐνετα-
 φιάσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεοσκεπάσ-
 του, ἀκολουθήσαντος ἐν τῷ ἐξοδίῳ
 αὐτοῦ τοῦ βασιλέως καὶ πατρὸς
 αὐτοῦ καὶ τῶν δεσποινῶν, τῆς τε
 μάμης τούτου καὶ τῆς μητρὸς.
 Ἐὰ δὲ συναλλάγματα, ἃ εἶχε με-
 τὰ τῆς ἐξ Ἰβηρίας, θυγατρὸς μὲν
 Δαξίνδ τοῦ βασιλέως Ἰσπανίας,
 ἀνεψιᾶς δὲ ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ Ἀχπου-
 γᾶ, μεταφέροντα: εἰς τὸν νεώτε-
 ρον καὶ γνήσιον καὶ νόμιμον υἱὸν
 τοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ νέον βασι-
 λέα κῆρ Μανουήλ τὸν μέγαν Κομ-
 νηνόν. Καὶ δὲ, τῆς μνηστείας
 προβάτης, κινεῖ ὁ βασιλεὺς καὶ
 ἡμεῖς σὺν αὐτῷ Μαίῳ μῆνι ἰ', ἰν-
 δικτιῶνος ιε', ἔτους ἑσπε' (6885.
 Καὶ ἀπελθόντες ἐν τῇ Λαζიკῇ,
 διεβίβασαμεν τὸ καλοκαίριν ὄλον
 ἐκεῖ κατὰ τὸ χωρίον Μακραιγια-
 λούς ἕως εἰς τὰς ιε' Ἀύγουστου
 μηνός. Ἐτότε δὲ κατέβη κάκεινῃ
 ἀπο Γωνίας εἰς τὴν Μακραιγια-
 λόν, καὶ τῇ ἐπαύριον καινήκα-
 μεν, καὶ εἰς τὰς λ' τοῦ Ἀύγουσ-
 του ἐφθάσαμεν ἐν Ἰραπεζούντι
 ἡμέρᾳ Κυριακῇ. Περὶ δὲ τὰς ε'

ნენოსი გადმოვარდა დიდი კომ-
 ნენოსისა და მეფის ანდრონიკეს
 სასახლიდან და, როგორც კი
 შეიყვანეს სასახლეში, გარდაიც-
 ვალა. დაიკრძალა თეოსკეპასტო-
 სის მონასტერში. მის გასვენე-
 ბას ესწრებოდნენ მამამისი მეფე,
 აგრეთვე დედოფლები: მისი დი-
 დედა და დედინაცვალი, ხოლო
 საქორწინო პირობა, რომელიც
 დადებული იყო იბერიასთან თბი-
 ლისის მეფის დავითის ასული-
 სათვის, აღბუღას დისწულისა-
 თვის, გადატანილ იქნა ჩვენი მე-
 ფის უმცროს, ღვიძლ და კანო-
 ნიერ ძესა და ჭაბუკ მეფეზე,
 ბატონ მანუილზე, დიდ კომნე-
 ნოსზე. როცა შუამავლობა ჩა-
 ტარდა, წაბრძანდა მეფე და
 ჩვენც მასთან ერთად 10 მაისს,
 მეთხუთმეტე ინდიქტიონს, 6885
 წელს ლაზიკაში რომ მივედით,
 მთელი ზაფხული, 15 აგვის-
 ტომდე, იქ გავატარეთ, ადგილ-
 ში [სახელად] მაკრეგიალუსს.
 მაშინ წამობრძანდა იგი [ე. ო.
 ქართველთა მეფი ასული] გო-
 ნიიდან მაკრეგიალუსს. მეორე
 დღეს დავიძარით და 30 აგვის-
 ტოს, კვირა დღეს, მივაღწიეთ
 ტრაპიზონს. ახალი წლის ხუთ
 სექტემბერს, შაბათს, პირველ

საქორწინო შეთანხმება გადაუტანიათ მეფის უმცროს ძეზე, მანუილზე (მანუილ III, რომელიც შემდეგ მეფობდა 1390 – 1412 წლებში). მაყრების შეხვედრა მომხ-
 დარა 6885 (ე. ო. 1377) წელს მაკრიალში. დავითის ასულს სახელად გ უ ლ ქ ა ნ-
 ხ ა თ უ ნ ი რქმევია, ხოლო ქორწინების შემდეგ, 6886 (ე. ო. 1379) წელს დედო-
 ფლად რომ აკურთხეს, მას შეერქვა ე ვ დ ო კ ი ა. მასზე ლაპარაკია აგრეთვე 50.
 თავში.

τοῦ νέου ἔτους, Σεπτεμβρίου μηνί, ἡμέρα Σαββάτω, Ἰνδικτιῶνος α' τοῦ ςωπε' (6886) ἔτους ἐστέρθη ἐν τῇ βασιλικῇ προκύβει καὶ ἐκλήθη Εὐδοκία· Κουλικάν χατ[οῦμ] γάρ πρότερον ὠνομάζετο. Καὶ τῇ ἐπαύριον ἡμέρα Κυριακῇ Σεπτεμβρίου σ' ἐγένετο καὶ ὁ γάμος, καὶ ἐπεκράτησαν ἐβδόμαδαν καὶ πλεόν. Ἦν δὲ ὁ εὐλογήσας αὐτοὺς ὁ Τραπεζοῦντος Θεοδόσιος, στεφανοκράτωρ δὲ ὁ πατήρ ἦν καὶ βασιλεύς.

49. Μετὰ πολλῶν λόγων καὶ πρέσβειων, ῥωμαϊκῶν λέγω καὶ μουσουλμανικῶν, μέσον δὲ τοῦ βασιλείας καὶ Ἰταλικῆς Ἰταλικῆς ἐκίνησεν ὁ βασιλεύς κατὰ τὴν ἐδ' τοῦ Ἀθγόστου μηνός, Ἰνδικτιῶνος β', ἔχων κάτεργα μεγάλα δύο καὶ παρασκάμια β', καὶ ἡ θυγάτηρ κυρὰ Εὐδοκία. Καὶ ἀπῆλθαι μὲχρι Κερασσῶντος. Μανδᾶτον δὲ ἦλθεν ἐκ Τραπεζοῦντος, ὅτι ὁ Χλιατζιασθλάνης μέλλει καταβεῖν εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Ὁ δὲ βασιλεύς, ἀφείξ τὴν θυγατέραν ἐν Κερασσῶντι, ἦλθε σὺν τοῖς ἀρχουσιν ἐν Τραπεζοῦντι καὶ ἐγδονάμωσε τὸ κάστρον, καὶ διετάξατο τὴν χώραν. Περὶ δὲ τὰ τελευταῖα τοῦ Σεπτεμβρίου ἐκίνησε καὶ, λαβὼν τὴν θυγατέραν ἐν Κερασσῶντι, ἀπῆλθε μὲχρις Οἰναίου, καὶ εἰςμυχθεῖς τῷ

ინდიქტიონს, 6886 წელს, დაეღა მას სადედოფლო გვირგვინი და ეწოდა ევდოკია, პირველად კი გულქან-ხათუნი ერქვა. მეორე დღეს, კვირას, 6 სექტემბერს გაიმართა ქორწილი, რომელიც კვირაზე მეტ ხანს გაგრძელდა. აკურთხა ისინი თეოდოსი ტრაპიზონელმა, ხოლო გვირგვინი დაადგა მამამ და მეფემ.

49. რომელი და მუსლიმანი ელჩების საშუალებით მეფესა და ტაჯ-ედინ-ჩელებს შორის ბევრი მოლაპარაკების შემდგომ მეფე ასულით, ქალბატონ ევდოკიათურთ¹, 14 აგვისტოს, მე-2 ინდიქტიონს, ორი დიდი კატარლით და ორი ნავით დაიძრა და ჩავედით კერასუნტამდე. მაგრამ ტრაპიზონიდან ამბავი მოვიდა, ყიზილ-არსლანს განზრახული აქვს ტრაპიზონს თავს დაესხასო. მეფემ გაგზავნა ასული კერასუნტში, თვით კი მთავრებითურთ ტრაპიზონში ჩავიდა, გაამაგრა ციხე და შეამზადა ქვეყანა. სექტემბრის ბოლოს წამოვიდა, წაიყვანა კერასუნტიდან ასული, მიაღწია ინეონამდე, შეხვდა იქ ჩელებს და შერთო მას თავისი ასული, ქალბატონი ევდოკია. ეს მოხდა 8 ოქტომბერს, მესამე

¹ როგორც ჩანს, ევდოკია რქმევია იოანე-ალექსი III-ის ასულს, რომელიც მეფეს მიუთხოვებია თურქი ამირასთვის, ტაჯ-ედინ-ჩელებისთვის.

Γζιαλαπη, συνέξευξεν αὐτῷ τὴν
 θυγατέραν αὐτοῦ, τὴν κυρὰν
 Εὐδοκίαν κατὰ τὴν ἡ' τοῦ Ὀκτωβρίου, ἰνδικτιῶνος γ', ἔτους
 ,ρωπη' (6888), ὅτε παρέλαβεν ὁ βασιλεὺς καὶ τὰ Λιμνία.

50. Μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἐκίνη-
 σεν ὁ βασιλεὺς διὰ τε ξηρᾶς καὶ
 διὰ θαλάσσης κατὰ τῶν Ἰζαπνί-
 θων. Καὶ περὶ τὰς δ' τοῦ Μαρ-
 τίου μηνός, ἡμέρα α', ἰνδικτιῶ-
 νος γ', ἔτους ,ρωπη' (6888) ἐποίη-
 σεν τὸ φωσσᾶτον μερίθας β'.
 Ἰοὺς μὲν πεζοὺς ὥσει χ' ἔστειλεν
 ἀπὸ τὸ Πέτρωμαν· ὁ δὲ βασιλεὺς,
 παραλαβὼν τὸ καβαλλαρικὸν καὶ
 ἑτέρους πεζοὺς παμπόλλους, ἐπ-
 ἔρνιξεν¹ τοὺς ὄλον τὸν Φιλαβωνί-
 την ποταμὸν ἄνω ἕως εἰς τὰς
 χειμαθίδας, καὶ τὰς σκηνάς αὐτῶν
 ἐκούρτευσεν, ἐσκότισεν, ἔκασεν
 καὶ ἐλήϊσεν αὐτούς. Καὶ πολλὰ
 ἡμέτερα αἰχμάλωτα ἴλευσθῆρωσεν
 σμικλικὰ², καὶ ἐστράφη, καὶ ἐστά-
 θη μικρὸν εἰς τὸν Σθλαβοπιᾶσ-
 την. Οἱ δὲ χ' οἱ ἀπελθόντες ἀπὸ
 τὸ Πέτρωμαν ἐκούρσευσαν εἰς τὸ
 Κοτζαυτᾶ, καὶ ἐποίησαν σφαγὴν
 καὶ κοῦρσον καὶ πυρκαϊᾶν πολ-
 λήν. Καταβαίνοντες δὲ μετὰ πολ-
 λέμου, ὁσάκις ἐποιοῦν καὶ συμ-
 πλοκὴν μετὰ τῶν διωκόντων Τούρ-

ინდიქტიონს, 6888 წელს; მაშინ
 აიღო მეფემ ლიმიაც.

50. თებერვალში დაიძრა მე-
 ფე ხმელეთითა და ზღვით ჭაპნი-
 დების წინააღმდეგ. ოთხ მარტს,
 კვირას მესამე ინდიქტიონს,
 6888 წელს. ორ ნაწილად გა-
 ჰყო ჯარი. ქვეითნი, დაახლოე-
 ბით 600, პეტრომადან გაგზავ-
 ნა, ხოლო მეფემ კი წაიყვა-
 ნა ცხენოსნები და მთელი და-
 ნარჩენი ქვეითი ჯარი, აიარა
 მთელი მდინარე ფილავონიტი
 საზმთრო სადგომებამდე და
 მოაოხრა მათი სადგომები; და-
 ხოცა, დასწვა, მოიალაფა ისი-
 ნი. აგრეთვე მრავალი ჩვენი
 ტყვე დროულად განათავისუფ-
 ლა; მერე მობრუნდა და ცოტა
 ხანს სთლავოპიასტეში დადგა.
 პეტრომადან წამოსულმა 600-მა
 [მეომარმა] კი კოძაულტა ააოხრა
 და დიდი ხოცვა-ჟლეტა, ალა-
 ფობა და ხანძარიანობა მოახდი-
 ნა. უკანდახეულთ ომის შემდეგ
 ბევრჯერ მოუხდათ ხელჩართუ-
 ლი ბრძოლა დადევნებულ თურ-
 ქებთან და მრავალი თურქი მო-

¹ ხელნაწერსა და გამოცემებში არის **ἐπτέονιξε**, პავადოპულოს აზრით **ἐπτέο-
 νιξε** იგივეა რაც **ἐλάκτισε** („ტლინკებს ესროდა“); უნდა იყოს **ἐπέρονιξεν**, რადგან
περονιξω ნიშნავს „გადასვლას შესაძლებელს ვხდი“; საბუთად მოჰყავს ხალხური
 ლექსი პონტოდან.

² ხელნაწერსა და გამოცემებში სწერია **σμυλικά**, **σμυλικά** პავადოპულოსის
 კონიექტურით **σμικλικὰ**. სიტყვა **σμυλικά** არ არსებობს არც ბერძნულში, არც
 თურქულ-პონტურ დიალექტში. არის სოფელი **Σμικλή** მდინარე ხარსიოტის ნა-
 პირას. აქედან **Σμικλικὰ** „რაც სიმიკლის მცხოვრებთ შეეხება“.

κων, πολλοὶ ἐπιπτον ἐκ τῶν Τούρκων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἐλπίζοντας [εὔρειν] τὸν βασιλέα, εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἰσχυρὰ πολεμοῦντες καὶ κτείνοντες ἤρχοντο. Περὶ δὲ τὸν αἰγιαλὸν τοῦ Σιλαβοπιιάστου γινόμενοι, ὡς οὐχ εὔρον τὸν βασιλέα, ὡς ἐσυνεφώνησαν, μικρὸν πρὸς τροπὴν βλέψαντες, ἔπεσον ὡσεὶ μὲν Ῥωμαῖοι. Οἱ δὲ πεσόντες Τούρκοι καὶ Τούρκισσαι καὶ Τουρκόπουλα ὑπὲρ τοῦς ῥ' ἤριθ-μήθησαν.

Μηνὶ Ἰουνίῳ ιθ', Ἰνδικτιῶνος ε', ἔτους ,σϞϞ' (6890) ὁ τοῦ βασιλέως κῆρ Ἀλέξιου σὺός, ὁ κῆρ Μανουήλ ἐγέννησεν σὺόν ἐκ τῆς ἐξ Ἰβήρων κυρᾶς Εὐδοκίας, ὃν καὶ βαπτίσας ὁ πάππος καὶ βασιλεὺς κῆρ Ἀλέξιος καὶ ἡ προμάμη καὶ δέσποινα κυρὰ Εἰρήνη καὶ ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντος κῆρ Θεοδόσιος ἐκάλεσαν τοῦτον Βασιλεῖον κατὰ τὸν πρόπαππον.

მისი დიდი-პაპის სახელის მიხედვით.

51. Μηνὶ Ἰουνίῳ θ' ἤρχθη ἡ νόσος τῶν βουβώνων, ἔτους ,σϞϞ' (6890) Ἰνδικτιῶνος ε', καὶ ἐλυμήνατο ἐν Τραπεζοῦντι πολλοὺς μέχρι καὶ τοῦ Δεκεμβρίου καὶ τοῦ Γεναρίου μηνός. Ἐλυμήνατο δὲ καὶ τὴν Ματζούσκαν περὶ πολλοῦ καὶ τὴν Τρικωμίαν καὶ

იკლა. რომაელები კი იმედოვნებდნენ მეფის [შეხვედრას] და სასტიკად იბრძოდნენ, ხოცავდნენ და ზღვის ნაპირისაკენ მიიწევდნენ. როცა ზღვის ნაპირას სთლავოპიასტესთან გავიდნენ და ჯერ შეხვდნენ მეფეს, როგორც შეთანხმებული იყვნენ, ცოტა გაქცევისაკენ ქნეს პირი და 42 რომაელი მოკვდა. ხოლო დახოცილი თურქები, თურქი ქალები და ბავშვები კი 100-ზე მეტი დაითვლებოდა.

19 ივნისს მეხუთე ინდიქტიონს, 6890 წელს, მეფის ბატონ ალექსის ძეს, ბატონ მანუილს, იბერიელ ქალბატონ ევდოკიასაგან შეეძინა ვაჟიშვილი, რომელიც მონათლეს და პაპამ და მეფემ ბატონმა ალექსიმ, დიდი-დედამ და დედოფალმა ქალბატონმა ირინემ და მიტროპოლიტმა თეოდოსი ტრაპიზონელმა უწოდეს მას ბასილი ¹,

51. 9 ივლისს გაჩნდა საზარდულის სენი 6890 წელს, მე-5 ინდიქტიონს და დეკემბრამდე და იანვრამდე ტრაპიზონში ბევრი გაჟლიტა. მოაოხრა აგრეთვე ძალიან მაცუკა, ტრიკომია და სირმენის კუთხე ვიდრე დრიონამდე.

¹ დავითის ასულს ევდოკიას და ტრაპიზონის მეფის ალექსის ძეს, ბატონ მანუილს შესძენიათ 1382 წელს ვაჟი, რომლისთვისაც დაურქმევიათ სახელად ბ ა ს ი ლ ი (ეს არის მომავალი მეფე ბასილ-ალექსი IV).

52. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κδ', ἡμέ-
ρα ι', ἰνδικτιῶνος ι' τοῦ ςωρε'
(6895) ἔτους κινήσας ὁ τοῦ βασι-
λέως γαμβρὸς ὁ ἐκ τῶν Διμνίων
ἀμηνᾶς ὁ Τατζιατίνης κατὰ τοῦ
ἐτέρου γαμβροῦ τοῦ βασιλέως,
υἱοῦ τοῦ ἐκ Χαλυβίας Χατζιμύ-
ρη, τοῦ λεγομένου Σουλαμάμπει,
ἔχων φωσσᾶτον χιλιάδας ιβ', καὶ
τῇ Χαλυβίῃ εἰσελθὼν, ἔπεσε πρῶ-
τος αὐτὸς ὁ Τατζιατίνης, καὶ
κρεουρηθῆεις ἐκεῖ τέθνηκεν. Οἱ
δὲ περὶ αὐτὸν ἐκτανθῆσαν ὡς γ',
οἱ δὲ λοιποὶ γυμνοὶ ἔφυγον, ἀπο-
βαλόμενοι ἵππους ς' καὶ ὄπλα
ἄπειρα.

53. Ἀμηνᾶς τις Τάταρις,
ἔχων καὶ χάνην, ὡς λέγουσιν, ὁ
δὲ Τάταρις Ταμουρλάγκης² ὦν τὸ
ὄνομα, ἐκ τῶν ὀρίων ἐξελθὼν
Χαταίας³, ἔχων, ὡς φασιν οἱ εἰδό-
τες, φωσσᾶτον ὑπὲρ τὰς ὀκτακο-
σίας χιλιάδας, ἦλθε καὶ παρέ-
λαβε τὴν πᾶσαν Περσίαν. Εἶτα,
εἰσελθὼν καὶ ἐν τοῖς ἀκρωρείοις
Ἰβήρων, παρέλυσε πολέμου νόμον
τὸ θναυμάσιον Τυφλίσιον⁴, ζαγρή-

52. 24 ოქტომბერს, მე-10
ინდიქტიონს, 6895 წელს, მე-
ფის სიძე ამირა ტაჯ-ედინი
ლიმნიიდან დაიდრა მეფის მე-
ორე სიძის, ხალიბიელ ხაჯი-
მირის ძის, სახელად სულეიმან-
ბეგის წინააღმდეგ¹. ჰყავდა 12
ათასი ჯარი, მაგრამ ხალიბიაში
რომ შევიდა, პირველად თვით
ტაჯ-ედინი ჩამოაგდეს და დაჩე-
ხილი იქვე მოკვდა. ხოლო მი-
სიანები დაიხოცა 3000-მდე. და-
ნარჩენებმა კი დაჰყარეს 7000
ცხენი, ურიცხვი იარაღი და შიშ-
ველნი გაიქცნენ.

53. როგორც ამბობენ, ვილა-
ცა თათარმა ამირამ, რომელსაც
ხანობაც ჰქონდა, სახელად კი
ერქვა თემურლენგი², ხატაეთის
საზღვრებიდან გამოილაშქრა.
ჰყავდა როგორც მნახველნი
ამბობენ, რვაასი ათასი ჯარი;
მოვიდა და დაიპყრო მთელი
სპარსეთი. მას შემდეგ შეიჭრა
იბერიის მთებშიაც, ომის კანო-
ნით ხელთ იგდო საოცარი თბი-

¹ როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი (გვ. 208 შენ.) ტრაპიზონის მეფემ იოანე-ალექსი III-მ თავისი ასული ევდოკია მიათხოვა ამირას ტაჯ-ედინ-ჩელეებს. მეფეს ჰყოლია მეორე ასულიც, რომლის სახელი არ არის გადმოცემული. იგი ცოლად ჰყავდა ხალიბიის ამირის ძეს.

² თემურლენგის სახელი ბერძნულად გადმოცემულია **Ταμουρλάγκης** („ტამურ-ლანგ“), რაც თითქმის ზედმიწევნით შეესაბამება ევროპულ ენებში გავრცელებულ Tamerlan-ს.

³ Χαταία (ან Χαταία) – ასე ეწოდება „ჩინეთს“. შდრ. ქართული „ხატაეთი“.

⁴ ორ ადგილას იხსენიებს მიქელ პანარეტოსი „თბილისს“ და ორივეგან უწოდებს მას: Τυφλίσιον (თ. 48), Τυφλίσιον (თ. 53). ამ ქალაქის სახელი ჯერ კიდევ VI საუკუნეში გვხვდება თეოფანე ბიზანტიონელთან და იქ მას ეწოდება Τίφλις, რაც უფრო სწორია, ვიდრე Τυφλίσιον. ბერძნებს ხომ სჩვევიათ შეუფარდონ უცხო გეოგრაფიული სახელი რომელსამე თავიანთ სიტყვას: ასე მოხდა აქაც (დაუკავშირეს ბერძნულ სიტყვას ტიფლძ, რაც არაფერ შუაშია).

σας και τον βασιλέα Παγκράτιν τον στρατηγικώτατον και την όμόζυγον αύτου, την φυγατέραν του ήμετέρου βασιλέως, την ώραιοτάτην κυράν Ἄννην, και τον υϊόν αύτης Δαβίδ, τον δε λαόν έθυσσε μαχαίρα και άπώλεσεν. Ὅποσα δε πράγματα ειλε και θσας εικόνας έγδειρε και κατέκαυσε, και λίθους τιμίους και μαργαριτάρια και χρυσόν και άργυρον άπεφέρετο ού δύναται τις γραφή παραδοῦναι, μηνί Νοεμβρίῳ κα', έτους 'σωδε' (6895).

54. Ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς κ̅ϛρ Ἀλέξιος ὁ μέγας Κομνηνός, ὁ υἱὸς τοῦ κ̅ϛρ Βασιλείου τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ ὁ δεύτερος, μηνὶ Μαρτίῳ κ', ἡμέρᾳ Κυριακῇ τῆς ε' ἐπισημᾶτος, ὥρα δευτέρᾳ τῆς ἡμέρας. Ἐκασίλευσε δὲ ἔτη μ' και μηνᾶς γ', ἑτῶν ὦν να', ἔτους 'σωδε' (6898).

Μηνὶ Μαρτίῳ ε' τοῦ 'σθκ' (6920) ἔτους ἐκοιμήθη ὁ βασιλεὺς κ̅ϛρ Μανουήλ ὁ μέγας Κομ-

ლისი: ტყვედ ჩაიგდო გამოჩენილი სარდალი ბაგრატ მეფე და მისი მეუღლე, ჩვენი ხელმწიფის ასული მშვენიერი ქალბატონი ანნა ¹, აგრეთვე მისი (ე. ი. ანნას) ძე – დავითი. ხალხი კი გაჟლიტა მახვილით და გაანადგურა. რა ქონება იგდო ხელთ, რა ხატები გამარცვა და დასწვა, რამდენი თვალი პატიოსანი, მარგალიტი, ოქრო და ვერცხლი წაიღო, არავის შეუძლია აღწეროს, [ეს მოხდა] 21 ნოემბერს, 6895 წელს.

54. გარდაიცვალა მეფე ბატონი ალექსი, დიდი კომნენოსი, დიდი კომნენოსის ბატონი ბასილის მეორე ძე ², 20 მარტს, (დიდ მარხვის) მე-5 კვირის კვირა დღეს, დღის მეორე საათზე, ხოლო იმეფა 40 წელი და 3 თვე, 51 წლისა; 6898 წელს.

5 მარტს, 6920 წელს, გარდაიცვალა მეფე ბატონი მანუილი, დიდი კომნენოსი და დაიკრ-

¹ ბაგრატ V-ისა და ანნას შესახებ იხ. ზემოთ გვ. 202 და გვ. 205. რომ იგი შეიპყრა თემურლენგმა. ამის შესახებ წერს ბერი ეგნატაშვილი: «და შეიპყრა მეფე ბაგრატ და ყოველივე მყოფი ციხესა მას შინა [ტფილისისასა], და თვთ დაიპყრა ციხე და ტყუე-ყო მ ე ვ ე ბ ა გ რ ა ტ. ხოლო დაჰპატიჟა ლანგ-თემურ რჯული მაჰმადისა, ხოლო მეფემან არა უსმინა, და ჰყვა პატიმრად» (ქართლის ცხოვრება II, 1959, გვ. 328, 17 – 19). ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების მეორე ტექსტში კვითხულობთ: «მაშინ შეიპყრეს თვთ მეფე ბაგრატ და დ ე ლ ო ვ ა ლ ი ა ნ ნ ა» (ქ. ცხ. II, 1959, გვ. 450,24).

² მეფე იოანე-ალექსი III გარდაიცვალა 6898 (ე. ი. 1390) წელს, რაც დასტურდება სხვა წყაროებითაც. იგი იყო ბასილ მეფის მეორე ძე (მართლაც, ბასილის ერთი ძე იყო კალოიანე).

γηνός, και ἐτάφη εἰς τὴν Θεοσκε-
παστον. Ἐβασίλευσε δὲ ἔτη κζ'.

Μηνὶ Ματίῳ β', ἔτους ςαγ'
(6903) ἐκοιμήθη ἡ δέσποινα κυρὰ
Εὐδοκία ἡ οὖσα ἐξ Ἰβήρων, μή-
τηρ δὲ τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλε-
ξίου.

55. Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἰνδικ-
τιῶνος δ', ἔτους ςαδ' (6904) εἰς
τὰς ιδ', ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἦλθεν
ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν
Ἅγιον Φωκᾶν ἡ δέσποινα κυρὰ
Εὐδοκία ἡ μεγάλη Κομνηνὴ μετὰ
κατέργου και ἐνὸς γρυπαρίας.
Εἶχε δὲ και νύμφας εἰς μὲν τὸν
αὐτᾶδελφον αὐτῆς, τὸν βασιλέα
κῦρ Μανουήλ, χῆρον ὄντα, τὴν
θυγατέρα τοῦ Φιλανθρωπηνοῦ
κυρὰν Ἄννην, εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν
αὐτῆς, τὸν βασιλέα κῦρ Ἀλέξιον,
τὴν θυγατέραν τοῦ Καντακουζην-
οῦ κυρὰν Θεοδώραν. Καὶ τῇ
ἐπαύριον Κυριακῇ βροχῆς οὖσης,
εἰσηλθὼν εἰς Τραπεζοῦντα. Γέγο-
νε δὲ και πρέσβυς εἰς ταῦτα ὁ
μέγας δοῦξ ὁ ἀμυριάλης ὁ Σχο-
λάρης.

56. Τῷ δὲ ςαε' (6935) ἔτει
τῆς ε' ἰνδικτιῶνος, τῇ ιβ' τοῦ
Νοεμβρίου, ἡμέρᾳ β', ὥρα γ' τῆς
νυκτὸς ἐκοιμήθη και ἡ δέσποινα,

ძალა თეოსკეპასტოსში, ხოლო
იმეფა 27 წელი¹.

2 მაისს, 6903 წელს, გარ-
დაიცვალა დედოფალი, ქალბა-
ტონი ევდოკია, მეფე ბატონ
ალექსის დედა, რომელიც იბე-
რიიდან იყო მოყვანილი.

55. 14 სექტემბერს, მეორე
ინდიქტიონს, 6904 წელს, შა-
ბათ დღეს, კონსტანტინეპოლი-
დან წმინდა ფოკაში მოვიდა დე-
დოფალი ქალბატონი ევდოკია,
დიდი კომნენოსი, კატარლით და
ერთი ნავით. თან მოიყვანა სა-
ცოლოები თავისი ქვრივი ძმის,
მეფის ბატონ მანუილისათვის
ფილანთროპენოსის ასული ქალ-
ბატონი ანნა, ხოლო თავისი
ძმისწულის, ბატონ მეფის ალექ-
სისათვის – კანტაკუზენოსის ასუ-
ლი ქალბატონი თეოდორა; და
მეორე დღეს, კვირას, წვიმაში
შემოვიდა ტრაპიზონში. ამ საქ-
მეში კი მოციქულად იყო დი-
დი დუქსი ამირალი სხოლა-
რისი.

56. 6935 წელს, მე-5 ინდიქ-
ტიონს, 12 ნოემბერს, ორშა-
ბათს, ღამის 3 საათზე გარ-
დაიცვალა აგრეთვე დედოფა-

¹ მანუილ III-მ, რომელიც გარდაიცვალა 6920 (ე. ი. 1412) წელს იმეფა არა 27 წელი, არამედ 22 წელი (1390 – 1412), მისი ცოლი კი, ევდოკია «რომელიც იბერიიდან იყო მოყვანილი» (იხ. ზემოთ გვ. 207 შენიშვნა) გარდაცვლილა იმაზე ადრე, 6903 (ე. ი. 1395) წელს. მანუილს ჰყავდა და ევდოკია, თურქ ამირაზე გათხოვილი (იხ. ზემოთ გვ. 298, შენ. 1); მას, როგორც 55. თავიდან ჩანს, დაქვრივე-ბული ძმისათვის ჩამოუყვანია, მისი დაქვრივების მეორე წელსვე (1396 წელს), საცოლედ ფილანთროპენოსის ასული ანნა.

ἡ κυρὰ Θεοδώρα Καντακουζηνή
ἡ μεγάλη Κομνηνή, ἡ ὀμόζυγος
τοῦ αὐτοῦ βασιλέως κνρ Ἀλεξίου,
καὶ ἔτάφη ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῶ
τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Χρυ-
σουκεφάλου, ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τοῦ
Γένωνος, εἰς τὸ παράβημα.

57. Ἐν δὲ αὐτῷ ἔται, μηνὶ
Νοεμβρίου ἦλθε καὶ ἀπὸ Γοτθίας
ἡ βασίλισσα κυρὰ Μαρία, ἡ τοῦ
κνρ Ἀλεξίου ἐκ τῶν Θεοδώρων
μισγάτηρ, καὶ ἐβλογήθη μετὰ
ἐμπροσθεν θεσπότου, τοῦ ἀνδρὸς
αὐτῆς κνρ Δαβὶδ τοῦ μεγάλου
Κομνηνοῦ.

ლი, ქალბატონი თეოდორა კან-
ტაკუზენე, დიდი კომნენე, ჩვე-
ნი ხელმწიფის, ბატონ ალექ-
სის მეუღლე; და დაიკრძალა
პატივით ყოვლად წმიდა ღვთის-
მშობლის წმიდა ხრისოკეფა-
ლოსის ტაძარში, გიდონის გან-
სასვენებელში.

57. იმავე წელს, ნოემბერში
გოთიიდან მოვიდა დედოფალი
ქალბატონი მარიაში, თეოდორე-
ლი ბატონის ალექსის ასული,
და სიხარულით მიიღო ღვთის-
მომიშმა დესპოტმა, მისმა მეუღ-
ლემ, ბატონმა დავითმა, დიდმა
კომნენოსმა.

მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკის“ ენის თავისებურებანი

მიქელ პანარეტოსის ენის შესახებ მხოლოდ რამდენიმე სტატია არსებობს: 1) სიტყვის შესახებ τζέργა გამოქვეყნებული აქვთ წერი-
ლები სპ. ლ ა მ ბ რ ო ს ს (Νέος Ἑλλ. 14, 399 – 400), ო. ლ ა მ ფ ს ო-
დ ე ს ს (Ποντιακά Φύλλα 1, № 9 – 10) და ბერძნული ტექსტის
გამომცემელს ო. პ ა მ ბ უ კ ე ს ს (Χρονικά τοῦ Πόντου 1, 72 – 75);
2) ზოგადი დახასიათება პანარეტოსის ენისა (იმის აღნიშვნით,
რომ ამ ენაში პონტოს დიალექტის ფორმები გვხვდება) მოიპო-
ვება ო. ლამფსიდესის შრომაში (Ἀρχεῖον Πόντου 19 [1954],
37 – 60).

ქვემოთ ჩვენ წარმოვუდგენთ მკითხველს ჩვენს დაკვირვებებს
მიქელ პანარეტოსის ენის შესახებ (1. ლექსიკა, 2. ფონეტიკა, 3. მორ-
ფოლოგია); ეს დაკვირვებები ეხება პანარეტოსის ენის მხოლოდ
რამდენიმე საკითხს. სრული ენობრივი მიმოხილვა „ტრაპიზო-
ნის ქრონიკის“ ტექსტისა მომავალი კვლევა-ძიების საგანი უნდა
გახდეს.

1. ლექსიკა. არის მთელი რიგი სიტყვები, რომლებიც ძველ ბერძნულში ან სრულიად არ გვხვდება, რადგან ისინი ბიზანტიურ პერიოდშია შემოსული ან ლათინურიდან ან აღმოსავლური ენებიდან, ან გვხვდება განსხვავებული მნიშვნელობით. ქვემოთ ვეხებით მხოლოდ ზოგიერთ ამათგანს.

Ἄλαγιν „სამეფო გვარდია“. ამ სიტყვის შესახებ დაწვრილებით არის საუბარი ზემოთ, გვ. 277 – 278.

Ἀμυράλις თანამდებობის პირი. ამ სიტყვის ვარიანტად ასახელებენ ἄμυραλιος -ს. გვხვდება მიქელ პანარეტოსთან და გ. მორავიკის¹ აზრით ეს წოდება ტრაპიზონის სამეფოში იყო გავრცელებული; სიტყვა მომდინარეობს არაბულ-თურქული სიტყვისაგან ἄμυράς (ἀμυράς, ἄμυρα, ἄμυρα, ἄμυρα, ἄμυρα, ἄμυρα. ხომ არ არის ამასთან კავშირში ქართული „ამირზარ“². რამდენადაც ნათელი არ არის მიქელ პანარეტოსის ტექსტით, თუ რა ფუქციები ჰქონდა ამ თანამდებობის პირს, ჩვენ ვტოვებთ ბერძნულ სიტყვას უთარგმნელად (იხ. გვ. 213, თავი 55).

Ἀπιδειπνον, το – „სალამოს ლოცვა“, გვ. 194, თავი 27. იხ. იქვე შენიშვნა 1.

Ἀρματάνα – „ვაიარალებ“, „აღჭურავ“ (გვ. 189, თავი 18). მომდინარეობს ლათინური სიტყვისაგან armatus და უდრის ბერძნულს ὀπλιζα („ვაიარალებ“).

Βάλακα – „ნავი“ (გვ. 189). ამ სახით არ არის დადასტურებული არც ერთ ლექსიკონში. ალბათ, უნდა ყოფილიყო βάρκα, (გამოთქმით „ვარკა“); მომდინარეობს გვიან-ლათინური სიტყვისაგან barca („ნავი“), რომელიც თავისი მხრით უკავშირდება ეგვიპტურ სიტყვას βάρικ („პატარა ნავი“). იხ. G e o r g e s, Lat.-d Wörterbuch 1913, Sp. 790.

Βαρκίς იგივეა რაც βάρκα („ნავი“); გვ. 185.

Βαρκόπουλον, τό (βαρκόπουλα ἰκανά „ნავები საკმაო რაოდენობით“ გვ. 185). არც ერთ ლექსიკონში არ მოიპოვება. დიმიტრაკის ლექსიკონში არის: «βαρκούλα (ხალხ.), βαρκίτσα, βαρκάσι – კნინობითი ფორმა სიტყვისა βάρκα, ე. ი. პატარა ნავი».

Γαστήρ. ამ სიტყვის მნიშვნელობაა: 1) მუცელი, 2) კუჭი; 3) დედის საშო. მიქელ პანარეტოსთან ვკითხულობთ: ალექსი III-ს (1350 – 1390) შეეძინა ვაჟი ანდრონიკე, ხოლო არა დედოფლისაგან, არამედ სხვა ქალისაგან (ἐξ ἄλλης γαστρὸς καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς

¹ G. Moravcsik, Byzantinoturcica II, 1958, 68.

² იხ. ავ. შანიძე, თხზულებანი, ტ. II, 1966, გვ. 176 – 179.

δεσποίνης). აქ γαστρὸς უთუოდ უნდა გავიგოთ არა „სხვა მუცლი-დან“, არამედ „სხვა ქალისაგან“ (გვ. 191, თავი 20).

Γρυσπαρίας (გვ. 213, თავი 55). ხელნაწერში სწერია γρίπαρίας, ხოლო ზოგიერთი გამომცემელი წერს: γρυσπαρίας, რადგან, ალბათ, ჰგულისხმობს, რომ ეს უკავშირდება სიტყვას γρυσპრὸς („მოღუნული“, „კეხიანი“) და რომ მთელი სიტყვა უნდა იყოს „მოღუნული ნავი“. გარდა ამისა გამოუცნობია, თუ რატომ სწერია ἐνὸς γρίπαρίας და არა μιάς γρ.. ἐνὸς მოწმობს, რომ საქმე გვაქვს ნათესაობით ბრუნვასთან; მაშასადამე, γρυσπαρίας აგრეთვე ნათესაობითი ბრუნვა უნდა იყოს (სიტყვისაგან γρυσπαρίας); უკანასკნელ შემთხვევაში კი მას, როგორც მდებრობითი სქესის სიტყვას ეკუთვნის μιάς, როგორც ფიქრობდა სპ. ლამბროსი.

Δέσποινᾶ – χαιτὸς – „ქალბატონ-ხათუნი“. აქ ჰენდიადის-თან უნდა გვკონდეს საქმე: ბერძნული δέσποινα და თურქული „ხათუნი“ (გვ. 193, 201).

Δοκᾶίνᾶ – დისწ-ის მეუღლის აღმნიშვნელი მდებრობითი სქესის სიტყვა.

Ἐπικέρυις იხ. გვ. 183 შენ.

Καβαλλᾶρικὸς, καβαλλᾶρις – „მხედრული“, „მხედარი“, ლათინური სიტყვისაგან caballus („ცხენი“); გვ. 204.

Καπετᾶνος (გვ. 198, თავი 32: „კატაზანი“), ეს სიტყვა ბერძნულ-ბიზანტიურ ტექსტებში, უმეტეს შემთხვევაში, წარმოდგენილია ფორმით κατεπᾶνω და ლექსიკოგრაფების მიერაც გაგებულია როგორც ბერძნული სიტყვა ακατ-επᾶνω („ზემოთ“, „ზედ-მდეგად“, ინგლ. over, იხ. S o p h o c l e s. s. v.). თუ რა შინაარსი იღვა ამ სიტყვაში, ამას გვიმარტავს კონსტანტინე პორფიროგენეტი: ἰστέον ὅτι μαστρομίλης ἐρμηνεύεται τῆ Ῥωμαίων διαλέκτῃ «κατεπᾶνω τὸν στρατὸν (De adm. E. 27, „საცოდნელია, რომ mastromilis [ალბათ, magister militum] რომაული დიალექტით გადმოითარგმნება «ჯარის მეთაურად». აქედან იმ დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ ჩვენს ტექსტში ნახმარი capitanus გაგებული უნდა იქნეს როგორც ლათინური capitanus (სიტყვისაგან caput „თავი“). იქნებ პარალელისათვის გამოდგეს ერთ-ერთ წყაროში (Hist.Turc.) ნახმარი καπετᾶν πσᾶς („კაპეტან ფაშა“), რაც ნიშნავს „ადმირალს“ (მ ო რ ა ვ ზ ი კ ი, ტ. II, გვ. 150).

Κάτεργος, τος („კატარდა“, გვ. 181 და ხშირად). ძველს ბერძნულში κάτεργος ნიშნავს „დამუშავებულს“. ბიბლიაში ის გადმოცემულია როგორც „საქმარი“ («და მისცე იგი ს ა ქ მ ა რ ა დ [εἰς

τό κάτεργον] კარავსა მას საწამებელისასა»: გამოსლვ. 30,16). უკვე კონსტანტინე პორფიროგენეტთან (X საუკ.) ის ნიშნავს „ამწევი მანქანა“, „ზაგირი“ (ნავების მისაზმელი).

Κ ο υ κ ο υ (τό κούκου, სახელობითი შეიძლება იყოს κούκον და κούκοϛ. სხვაგან ეს სიტყვა არსად არ არის ჯერჯერობით დადასტურებული: თ. უსპენსკი ფიქრობს, რომ აქ უნდა ყოფილიყო τού κουλა „ციხე-სიმაგრე“ (თ. უსპენსკი, გვ. 108). სხვა მკვლევარებმა ზოგადი ვარაუდით გაიგეს κούκου როგორც „გასასვლელი“ „προχοιά“, „Pass-Kastell“.

Κ ο υ λ ά ς, ὁ სამჯერ გვხვდება მიქელ პანარეტოსთან: მაგ., μέχρι τού κουλა (გვ. 199, თ. 34: „ციხე-დარბაზამდე“). ბერძნულში არაბულ-თურქულიდან (qale „კოშკი“) არის შემოსული. იხ. მ ო რ ა ვ - ჩ ი კ ი II, 166. დიმიტრაკის განმარტებით „პატარა ციხე“.

Κ ο υ ρ σ ε ὺ α („ვარბევ“, „მოვაობრებ“: გვ. 179, 191, 193, 209) მომდინარეობს ლათინური სიტყვისაგან cursus („შეტევა“, „იერიში“).

Κ ο υ ρ σ ο ν, το „ალაფობა“ (გვ. 209), შემოსულია ლათინურიდან (cursus); διά τό κούρσον „თავდასხმის გამო“. გვ. 203). იხ. κούρσενა.

Λ α τ ι ν ὀ φ ρ ο ν, τὸ „ლათინთმომხრობა“ (გვ. 170, თავი 5). სხვა ბიზანტიურ ძეგლებში ეს სიტყვა არა ჩანს. დიმიტრაკის ლექსიკონში ეს სიტყვა განმარტებულია, მაგრამ არც ერთი ძეგლი არაა დამოწმებული.

Μ α ἰ ἄ ν ι ν, τὸ „მოედანი“ გვ. (200). სპარსულ-არაბულ-თურქული maidan.

Ξ υ λ ἄ ρ ι ο ν, τὸ „ნავი“ (გვ. 205. თავი 44), თავისი წარმოებით ეს სიტყვა ნიშნავს „პატარა ξύλον-ს ხოლო ξύλον არის „შემა“ და ბიზანტიურ ტექსტებში აგრეთვე „ნავი“ (πλίον). თვით სიტყვა ξυλάριον გვხვდება ბიბლიაში (3 მეფეთა 17,11), სადაც ქართულ თარგმანში ξυλάριον-ს უდრის „მცირე შემა“ («და აჰა მე შევკრებ მცირესა შემასა»).

Ὅ σ π ἰ τ ι ο ν, τὸ „სასახლე“ (გვ. 187: εἰς τὰ τὰν ἀρόντων ὀσπίτια «მთავართა ს ა ს ა ხ ლ ე ე ბ შ ი») მომდინარეობს ლათინური სიტყვისაგან hispitium („სასტუმრო ბინა“), სოფოკლესისა და დიმიტრაკის განმარტებით ὀσπίτιον არის უმთავრესად „ღარიბული სახლი“ (poor-house, πτωχική οἰκία); მიქელ პანარეტოსთან, პირიქით, ის აღნიშნავს „მთავართა სასახლეს“.

Π α ν ὀ σ κ λ α „განმანადგურებელი სენი“ (გვ. 056). დიმიტრაკის განმარტებით ეს არის νόσος πανάλης „სენი სრულიად მომსპობი“. გვხვდება საშუალო საუკუნეების ხალხურ ენაში (დიმოტიკი).

Π α ρ α σ κ α λ μ ι ο ν, τ ὸ „ნავი“ (გვ. 203, 208). ამ სახით ლექსიკონებში დადასტურებული არაა. ძველს ბერძნულში გვხვდება (ესქილესთან, ევრიპიდესთან და სხვ.) σκαλμός „ნიჩბის დასამაგრებელი ქალი“. 203 გვერდზე ეს სიტყვა გვხვდება ასეთ კონტექსტში: ἐπίοισαν τὰ ἀζάπικα παρασκάμια „[თავდასხმა] მოახდინეს მეკობრეებმა“ (ალ. გამყრელიძის თარგმანი; ა, ხახანაშვილი თარგმნის: грабежа, учиненного в о л ъ н ы м и г р е б ц а м и). სიტყვა ἀζάπικα (ან ἀζάπιδες) მომდინარეობს არაბულ-თურქულიდან ‘azab, ‘azap „თავისუფალი“, თუმცა ქართულში ამ მნიშვნელობით იხმარება „აზატი“. მნიშვნელობით ამას უნათესავენ გ. მორავჩიკი (II, 56 და II, 111) სიტყვას XXX.

Π ε ρ ν ἶ ζ ὶ ο ἰ β. ზემოთ გვ. 209, შენ. 1.

Π ι κ ἔ ρ ν ι ε „მეღვინეთუხუცესი“. იხ. ზემოთ გვ. 183, შენ.

Π ο τ ε σ τ ἄ τ η ς „მოურავი“, ლათინური სიტყვისაგან potestas. იხ. ზემოთ გვ. 198, შენ. 3.

Π ρ ο μ ἄ μ η, ἡ „დიდი-დედა“, „დიდი-დიდედა“ (გვ. 210), proavia; გვხვდება გვიან-ბერძნულში.

Π ρ ο π α π ο ς, ὸ დიდი პაპა (გვ. 210).

Ῥ ω μ α ἰ κ ὸ ς, Ῥ ω μ α ἰ ο ἰ. ამ სიტყვით მიქელ პანარეტოსი ყოველთვის აღნიშნავს „ბიზანტიურსა“ და „ბიზანტიელს“ განსხვავებით „ტრაპიზონელისაგან“ (გვ. 207).

Σ ι μ ι κ λ ι κ ἄ (გვ. 209, თავი 50). იხ. ზემოთ გვ. 209, შენი-შენა 2.

Τ ἔ ν τ α, ἡ „კარავი“ (გვ. 205), ბიზანტიურ ბერძნულში იხმარება ძველბერძნული σκηνή-ს მნიშვნელობით. ზოგჯერ სწერენ ხოლმე τένδα, რაც ფონეტიკურად მართებულია.

Τ ζ ε ρ γ ἄ („კარავი“, გვ. 173), შეთვისებულია თურქულიდან çerge („კარავი“, „ბოშათა კარავი“, Zelt, Holzbaracke). სოფოკლესის ლექსიკონით: τζεργά bath („აბანო“). მართლაც კონსტანტინე პორფიროგენეტს აქვს ასეთი განმარტება: λουτρόν Τουρκικόν, ἡγούσιν Σκυθικόν τζεργά „თურქულად აბანო ანუ სკვითურად τζεργά“. იხ. მორავჩიკი II, 312.

Φ ω σ σ ἄ τ ο ν, τ ὸ „ჯარი“ (გვ. 180, 192, 193, 209, 210) ლათინური სიტყვისაგან fossa („თხრილი“, „ორმო“, „ფოსო“, „კალაპოტი მდინარისა“), fosso || fossatum („თხრილი“) ბიზანტიურ-ბერძნულში იგი სამი მნიშვნელობით იხმარება: „ბანაკი“ (=στρατόπεδον), „ჯარი“ (=στρατός) და „თხრილი“ (= τάφρος).

X ρ ο σ „წელიწადი“ (გვ. 166, 183, 186, 205). ძველს ბერძნულში უპირატესად (თითქმის მხოლოდ-და-მხოლოდ) ნიშნავს „დროს“, ხოლო გვიანბერძნულში, ბიზანტიურ-ბერძნულში და ახალ ბერძნულში ის აღნიშნავს „წელიწადს“ („დროსთვის“ იხმარება καιρός). მიქელ პანარეტოსთან, ამიტომ, χρὸς ნიშნავს „წელიწადს“, თუმცა „წელიწადის“ მნიშვნელობისათვის მისთვის ცხო-ბილია აგრეთვე: 1) ἔνιαυτός (გვ. 169, 197) და 2) εἶτος (ძალიან ხშირად).

Ἔ ρ α ἰ ο ν „ბელელი“ (გვ. 173, 178). იხ. ზემოთ გვ. 173, შენ. 3.

2. ფონეტიკა. როგორც ზემოთ იყო ნათქვამი, მიქელ პანარეტოსის ენა ატარებს ყველა იმ თვისებას, რომლებიც ახასიათებს, განსხვავებით ძველი ბერძნულისაგან, ბიზანტიური პერიოდის ბერძნულ ენას. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს პანარეტოსის ენის ყველა ფონეტიკური თავისებურების აღწერა. შევეხებით მხოლოდ ზოგიერთ მოვლენას, რომელთა მიხედვით ნათელი იქნება, რომ, მართალია, ჩვენი ავტორი, სხვა ბიზანტიელ მწერალთა მსგავსად, იცავს ბერძნული ენის კლასიკურ ნორმებს, მაგრამ მისი ეპოქის ენობრივი თავისებურებებიც იჩენს ხოლმე თავს.

თანხმოვანი ბეტა (β). ცნობილია, რომ „ბეტა“ ბიზანტიურ პერიოდში ვინს უდრის გამოთქმაში: βασίλευς (ვასილევს), Ἰβήρια (ივირია), როდესაც რომელიმე ისეთი უცხო სახელის გადმოცემა სჭირდება ბიზანტიელს, რომელშიც ბგერა „ბ“ გვხვდება, ის ორ ხერხს მიმართავს ამის გადმოსაცემად: 1) ხმარობს π-ს, ან 2) კომპლექსს μπ. ამ ორივე ხერხის ნიმუშები გვაქვს მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკაში“:

π = ბ

- 1) τὴν θυγατέρα τοῦ Πεκᾶί „ბექას ასული“ (გვ. 172).
- 2) τὸν Ἀχπουγᾶν „აღბულა“ (გვ. 173).
- 3) Ἀἶνα-π-ἔης (Ἀἶνα-π-აკ) καὶ ἀπὸ τὸ Παῖπερτ ὁ Μαχμάτ (წინამძღოლობდნენ) აინაბეგი და ბაიბურთელი მაჰმადი (გვ. 184).
- 4) ἀπὸ τοῦ Παῖπερτίου κεφαλῆ ბაიბურთის გამგებელმა (გვ. 195).
- 5) Παγκρατίψ τῆ Παγκρατιανψ ბაგრატ ბაგრატიონს (გვ. 202).

μπ = ბ

- 1) τὸν μέγαν δομέστικον τὸν Τζαμπα ν დიდი დომესტიკოსი ჯ ა ბ ა (გვ. 175).

თანხმოვანი დელტა (δ), „დ“-ბგერამაც ბერძნულში განიცადა ცვლილება: მან დაჰკარგა თავისი მჟღერობა („დ“) და გადაიქცა სპირანტად (th-ინგ.). ხოლო როდესაც საჭიროება მოითხოვდა უცხო ენათა მჟღერი დონი ყოფილიყო გამოხატული, ისევე, როგორც ბეტას შემთხვევაში, აქაც ორი ხერხი არსებობდა: 1) τ ან 2) კომპლექსი ντ

ντ = დ

1) κύρ Μανουήλ ἐκ τῆς ἐξ Ἰβηρίας Ρ ο υ σ α-ν τ-α ν α ς მანუილის ასულისა, რომელიც იერიიდან მოყვანილ რუსუდანთან ეყოლა (გვ. 171).

τ = დ

1) ὁ ἀπό τού Παῖπερτίου κεφαλῆ. ბაიბერდის გამგებელი (გვ. 185). როდესაც ძველბერძნულში δ გამოხატავდა მჟღერ ბგერას, მაშინ ამ ციხის სახელი ბერძნულად იწერებოდა τὸ Βαῖπερδών (Proc. De aed. III, 4,10: ψκοδομησατο τὸ τε Βαῖπερδών καλοῦμενον καὶ τὸ Ἀρεων „აშენა ციხეები ბაიბერდი და არეონი“. იხ. Н. А д о н ц, Армения в эпоху Юстиниана, СПб 1908, გვ. 60, შენ. 1).

თანხმოვნები გამმა და კაპპა. ზემოთ ჩვენ გვქონდა ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ π და τ ასოების მეშვეობით გადმოცემულია სათანადო მჟღერი ბგერები (ზ და დ). ასევეა ეს ორთოგრაფიული კანონზომიერება დაცული კაპპას (κ) მიმართ: იგი არის გამოყენებული მჟღერი განის გადმოსაცემად. ეს იმით არის გამოწვეული, რომ განის გამოსახატავად γ რომ დაეწერა, ის წაიკითხვოდა, რიგ შემთხვევებში როგორც ლ (მაგალითად, Ἀχπουγὰ „აღბულა“ (გვ. 207) ¹.

κ = γ

1) ἐκλήθη Εὐδοκία Κ ο υ λ κ ἄ ν – χατούμ γάρ πρότερον ἄνομά ζετο ეწოდა ევდოკია, პირველად კი გ უ ლ ქ ა ნ-ხათუნი ერქვა (გვ. 208). მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „გურეილის“ სახელი ავტორმა დაწერა Γ ο υ ρ ἔ λ η (და არა Κουρέλη).

¹ საკუთრივ ბერძნულ ონომასტიკონში γ (კომპლექსში γα, γο) გამოითქმის ღ: Γ ὄ λ α χ α ν (გვ. 196), γαλατάν (გვ. 197).

2) გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ სიტყვაზე Κορδύλη. ტექსტში სწერია: ἀνέκτισεν τὸν ἐν τῇ Κορδύλῃ ναὸν τοῦ ἁγίου Φωκά აღადგინა წმინდა ფოკას ტაძარი კ ო რ დ ი ლ ე შ ი (გვ. 196, თავი 30) რა არის აქ გადმოცემული კაპპით. თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ ეს დაბა იხსენიება, მაგალითად, პლინიუსთან და მას იქ ჰქვია Chordule (იხ. Pape, Eig. 695); იხსენიება პტოლემეს გეოგრაფიაში (V, 6, 11) ვარიანტით Κορδύλη (იხ. ალ. გამყრელიძე გვ. 77), ჩვენთვის ნათელი იქნება, რომ სიტყვაში Κορδύλη კაპპით გადმოცემული არაა მკვეთრი ხშული კ.

3. **მორფოლოგია.** ზ მ ნ ა. აქ პირველ რიგში გვინდა ყურადღება შევაჩეროთ ἡλθον-ზმნის თავისებურ უღვლილებაზე. ზმნას ἡλθον აქვს მეორე აორისტი, ხოლო გვიან საუკუნეებში მას უვითარდება პირველი აორისტის (ἐποίησα) გავლენით მისი ბოლოკიდურები:

I	II
ἡλθα	ἡλθον
ἡλθας	ἡλθες
ἡλθε	ἡλθε
ἡλθαμεν	ἡλθομεν
ἡλθατε	ἡλθετε
ἡλθασι(ν)	ἡλθον

ასეთი შეჭრა პირველი აორისტისა მეორე აორისტის მქონე ზმნებში შეინიშნება სხვა ზმნების მიმართაც (εἶπα, ἦνεγκα და სხვ.)¹.

მიქელ პანარეტოსის „ქრონიკაში“ გვაქვს შემდეგი შემთხვევები:

ἡλθαμεν (199), ἀπῆλθαμεν (188, 198, 205), ἡλθασιν (181), ἡλθαν (184, 185, 189), ἀπῆλθαν (182, 185).

მაგრამ უფრო ხშირია: ἡλθομεν, ἀπῆλθομεν (191, 196) და სხვ.

ორმაგი აუგმენტის ზნა. ორმაგი აუგმენტის ხმარება რთულ ზმნებში დადასტურებულია ჯერ კიდევ ახალი აღთქმის წიგნებში: მრ. 3,5 ἀπ-ε-κατ-ε-στάθη ἢ χεῖρ αὐτοῦ «კუალად მოეგო კელი მისი». ხოლო ბიზანტიურ-ბერძნულში ასეთი შემთხვევა ხშირია².

¹ K. Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache. Lp. 1898, გვ. 237 – 238.

² K. Dieterich. Untersuchungen 213; G. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik. Lp. 1892, გვ. 65 – 66.

მიქელ პანარეტოსის შრომაში ვკითხულობთ: ἄς ἐ-συν-ε-φάνησαν «როგორც შეთანხმებული იყვნენ» (გვ. 210, თავი 50).

ს ა ხ ე ლ ი ს ბ რ უ ნ ე ბ ა შ ი შეინიშნება შემდეგი თავისებურებები:

1) -ιον სიტყვებში რედუქციული ფორმა (-iv):

ა) τὸ σκαμνιν (გვ. 171; ← σκάμνιον. იხ. ზემოთ 171, შენ. 1).

ბ) πρὸς τὸ καλοκαίριον (გვ. 197, 206; ← καλοκαίριον).

2) -ιος სიტყვებში რედუქციული ფორმა (-ic):

ა) ὁ Σχολάρις (გვ. 199; ← Σχολάριος)

ბ) ὁ πρωτονοτάρις (გვ. 198; ← πρωτονοτάριος).

ამასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს შემდეგიც: ქალაქ „თბილისის“ სახელი ორ ადგილას გვხვდება: ა) τοῦ βασιλέως Τυφλίσου (გვ. 207, თავი 47) და ბ) παρέλυσσε πολέμου νόμψ τὸ θασμάσιον Τυφλίσιον (გვ. 216, თავი 53: „ომის კანონით ხელთ იგდო საოცარი თბილისი“), აქედან ჩანს, რომ თბილისის სახელი ბერძენს (ე. ი. ბიზანტიელს) გაუკეთებია საშუალო სქესის ფორმით τὸ Τυφλίσιον. მაგრამ ვარიანტებიდან ჩანს, რომ მეორე მაგალითში τὸ θασμάσιον Τυφλίσιον დაუწერია სპ. ლამბროსს, ხოლო ხელნაწერში (M) სწერია: τὸ θασμάσιω Τυφλίσω, რაც ტაფელსა და ფალმერაიერს შეუსწორებიათ τψ θασμάσιψ Τυφλίσψ (იხ. ლამბროსის გამოცემა: Νέος Ἑλληνομνημῶν 1907, 30 სექტემბერი, გვ. 292).

სურათი ასეთია:

ა) ხელნაწერში სწერია τὸ θασμάσιω Τυφλίσω.

ბ) რადგან ბოლოში სწერია ω, ამიტომ ტაფელმა და ფალმერაიერმა გაიგეს ის როგორც მიცემითი ბრუნვა და მიუწერეს iota subscriptum (θασμάσιψ Τυφλίσψ); ამის გამო ლოგიკურად ჩასთვალეს, რომ τὸ შეესწორებინათ და იქაც დაეწერათ მიცემითი ბრუნვის ფორმით: τψ.

გ) სპ. ლამბროსმა სწორად ივარაუდა, რომ აქ მიცემითი ბრუნვა არაფერ შუაშია, რადგან ზმნა παρέλυσσε („ხელთ იგდო“) უნდა უკავშირდებოდეს აკუზატივს და არა მიცემითს (მიცემითს ის უკავშირდება მხოლოდ პასიურ კონსტრუქციაში); ამიტომ პირველ მაგალითში არსებული Τυφλίσου-ს სახელობით ბრუნვად ივარაუდა Τυφλίσιον, რადგან მეორე მაგალითში სწერია τὸ.

ჩვენის აზრით: ა) არც ტაფელ-ფალმერაიერს ჰქონდათ უფლება τὸ შეეცვალათ და τψ დაეწერათ; ბ) არც სპ. ლამბროსს აქვს უფლება ხელნაწერის θασμάσιω Τυφλίσω-ს მიუწეროს ν. ხელნაწერის τὸ θασμάσιω Τυφλίσω ჰგულისხმობს იον-სახელთა ხალხურ ფორმას τὸ

დამატება

ბიზანტიურ-ქართული

დოკუმენტირებული ლექსიკონი

ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი

«ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი», რომლის დასაწყისი ნაწილი ამჟამად ქვეყნდება, რამდენიმე ათეული წლის სისტემატური მუშაობის ნაყოფია. მისი შედგენის მიზანი იყო დაგვემზადებინა საყოველთაო სახმარებლად ისეთი „ბერძნულ-ქართული ლექსიკონი“, რომელიც დამყარებული იქნებოდა ძველი ბერძნულიდან (უკეთ რომ ვთქვათ, ბიზანტიური ბერძნულიდან) ძველი ქართული მწიგნობრების მიერ თარგმნილ ძეგლთა მასალაზე. ხომ ცხადია, რომ ძველმა ქართველმა მწიგნობრებმა (ექვთიმე ათონელმა, გიორგი მთაწმინდელმა, ევრემ მცირემ, იოანე პეტრიწმა, არსენი იყალთოელმა და მათზე უწინარეს, თვით IV – V საუკუნიდან მოკიდებული, სხვა ქართველმა მოღვაწეებმა) ბერძნული ენა იცოდნენ როგორც ცოცხალი სამეტყველო ენა; კიდევ მეტიც: ზოგიერთი მათგანისათვის (მაგალითად, ექვთიმე ათონელისათვის) ბერძნული ენა, თითქმის, მშობლიური ენა იყო. ამიტომ გასაგებია, რომ მათ მიერ ბერძნულიდან ქართულად თარგმნილ ძეგლებს უაღრესად სანდო მასალად მივიჩნევთ ბერძნული სიტყვებისთვის ქართულ შესატყვისობათა შერჩევის დროს. ბერძნულ-ქართულ ლექსიკურ შესატყვისობათა სწორად დადგენა საშუალებას გვაძლევს გამოვარკვიოთ, ამათუიმ ბერძნულ სიტყვას თუ რომელი მნიშვნელობა უფრო შეეფერება დღევანდელი ქართულისათვის.

მკითხველი ხედავს, რომ ქვემოთ დაბეჭდილი, „ლექსიკონი“ ორი ნაწილისაგან შედგება: 1) წვრილად, პ ე ტ ი ტ ი თ, აწყობილია ბერძნულიდან თარგმნილ ძველქართულ ძეგლებიდან მოტანილი ფრაზეოლოგია სათანადო დოკუმენტაციით, 2) ხოლო ამის საფუძველზე ჩვენ მიერ დადგენილი ახალი ქართული შესატყვისობები უფრო მსხვილი შრიფტით (ე. წ. კ ო რ პ უ ს ი თ) არის დაბეჭდილი.

ავიღოთ, მაგალითად, სიტუვა **ἄρνησις**. მისთვის ძველი ქართული თარგმნილი ტექსტები შემდეგ შესატყვისობებს გვაძლევენ:

უმეცრება
უგუნურება
უსჯულოება

არაწმიდება
 უცნობელობა
 შეურაცხება
 უცნაურება
 წარწყმედა

ამის საფუძველზე ჩვენ შემოგვაქვს წინადადება, რომ სიტყვისათვის **მეცნიერება** ახალქართულში მივიღოთ შემდეგი მნიშვნელობები:

- 1) არცოდნა
- 2) უმეცრება
- 3) შეცდომა

მკითხველი ყურადღებას მიაქცევს იმას, რომ ძველქართული დოკუმენტაცია ყველა სიტყვისათვის არ არის მოყვანილი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ბიზანტიურ-ძველქართულ ტექსტებში სათანადო მასალა ჯერჯერობით არ არის გამოვლენილი. ამიტომაც არის, რომ სიტყვებს „აგლოსოს“, „აგმა“, „აგნამპტოს“ და სხვას მხოლოდ ახალქართული შესატყვისობა აქვს მიწერილი, ძველქართულ-ბერძნული ფრაზეოლოგია კი არ ახლავს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სიტყვებისათვის ბერძნულ-ქართული დოკუმენტაცია არა გვაქვს, ახალქართული შესატყვისობა მაინც მიუწერეთ ბერძნულ სიტყვას, რადგან ჩვენი ლექსიკონი პრაქტიკულ მიზნებსაც ისახავს: მივსცეთ მოსწავლეებს და ბერძნული წყაროების შემსწავლელთ ბერძნულ-ქართული ლექსიკონი საშუალო მოცულობისა, რაც ჰგულისხმობს ისეთი ბერძენი ავტორების თხზულებებს, როგორც არიან ჰეროდოტე, თუკიდიდე, ქსენოფონტი (ნაწილობრივ ჰომეროსიც, ესქილეც, სოფოკლეს).

* *
 *

მასალების ამოწერა „ბერძნულ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონისათვის“ ჩვენ ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროს დავიწყეთ: 1915 წელს ივ. ჯავახიშვილის სემინარში ვსწავლობდით პარალელურად ბერძნულ-ქართულ ტექსტებს „უწყება და თხრობა აღმწებისათვის დიდებულისა სიბრძნისა ღმრთისა აია სოფიას ტაძრისა“ (ბერძნული ტექსტი თ. პრეგერის გამოცემით, ხოლო ძველქართული ტექსტი – ე. თაყაიშვილის გამოცემით) და მაშინ შევუდგინეთ ამ ტექსტს ბერძნულ-ქართული ლექსიკონი. ასევე 1918 – 1920 წლებში, როდესაც გიორგი ამარტოლის „ქრონოგრაფის“ გამოცემას ვამზადებდით, ამ ძეგლის ბერძნულ-ქართული სალექსიკონო მასალა იქნა ამოწერილი.

მაგრამ სისტემატური და გეგმიანი ხასიათი მიიღო ამ მუშაობამ მის შემდეგ, რაც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტთან დაარსდა ფილოლოგიის განყოფილება, რომელსაც, სხვა

საქმეებთან ერთად, დაევალა „ბერძნულ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონისათვის“ მასალების დამზადება. ფილოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა ერთი ნაწილი მთელი თავისი დატვირთვით ბერძნულ-ქართული ლექსიკონის მასალაზე მუშაობდა. 1961 წლიდან მუშაობა გრძელდება ახლად დაარსებულ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში, რომლის „ბიზანტიოლოგიის განყოფილება თითქმის მთელი თავისი შტატით (ხუთი კაცის შემადგენლობით) სალექსიკონო მასალაზე მუშაობს.

ამ წლების განმავლობაში მოპოვებულ მასალას სისტემატურად (შეიძლება ითქვას ყოველდღიურად) უკეთდებოდა რედაქცია, როგორც შინაარსობლივი ისე ტექნიკური, ლაგდებოდა ანბანთრიგზე და დროდა-დრო იცხრილებოდა კიდეც. აი, ამ მუშაობის შედეგის ნიმუშია ქვემოთ მოთავსებული „ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონი“.

„ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონისათვის“ გამოყენებულია ყველა ის ძველქართული, ბერძნულიდან ნათარგმნი, ტექსტი, რომლებიც დაბეჭდილია. არის გამოყენებული დაუბეჭდავი ტექსტებიც, რომლებიც დამუშავებულია ფილოლოგიისა და ბიზანტიოლოგიის განყოფილებათა თანამშრომლების მიერ ჩვენს მუზეუმებში არსებული ხელნაწერების მიხედვით. ასეთი დაუბეჭდავი ტექსტი საკმაოდ დიდი რაოდენობით არის გამოყენებული. საკმარისი იქნება დავასახელოთ, თუნდაც, ისეთი დიდი მოცულობის ძეგლები, როგორც არის იოსებ ფლავიოსის «მოთხრობანი იუდაებრივისა სიტყუადასაბამობისანი» და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის (ანუ პეტრე იბერის) ტრაქტატებისათვის დაწერილი სქოლიოები.

დაბეჭდილი ტექსტებისათვის ვცდილობდით გვესარგებლა, უკანასკნელი გამოცემებით; ასე, მაგალითად:

1) ძველი აღთქმის წიგნთათვის გვქონდა *Patrologia Orientalis* სერიაში დაბეჭდილი ტექსტები ბლედკ-ბრიერის კრიტიკული გამოცემით;

2) ფსალმუნის მასალები ამოწერილია მზექალა შანიძის გამოცემით;

3) ნაწილი ძველი აღთქმის წიგნთა ტექსტებისა დამუშავებულია აკ. შანიძის მიერ გამოცემული ოშკური ბიბლიის წიგნთა მიხედვით;

4) ახალი აღთქმის ძეგლები შევისწავლეთ აკ. შანიძის, ივ. იმნაიშვილის და მათი მოწაფეების მიერ უკანასკნელ წლებში გამოქვეყნებულ გამოცემათა მიხედვით.

5) ერთი ნაწილი ძეგლებისა (იოანე მოსხოსის „ლიმონარი“, „ბალავარიანის ვერსიები“ და სხვ.) დამუშავებულია ილ. აბულაძის გამოცემებით.

გარდა ზემოხსენებული მასალისა წინამდებარე „ლექსიკონის“ შედგენის დროს გამოვიყენეთ აგრეთვე ერთი დამატებითი წყარო, რომელმაც დიდი დახმარება გაგვიწია „ლექსიკონში“ მოყვანილ ძველქართულ შესატყვისობათა დასაზედმიწევნებლად. ეს წყარო გახლავთ შემდეგი.

1937 წლის წინახანებში, შოთა რუსთაველის იუბილეს მოსამზადებელ პერიოდში, დაარსებულ იქნა „რუსთაველის ინსტიტუტი“, რომელსაც სათავეში ედგა ი. ვ. ჯავახიშვილი. სხვა დიდ წამოწყებათა გარდა (შოთა რუსთაველის ეპოქის ძეგლთა არქეოლოგიური შესწავლა, მასალების მომზადება მხატვრობის ძეგლთა, ფრესკების, გამოფენისათვის და სხვ., ივ. ჯავახიშვილი შეუდგა ძველქართული წერილობითი ძეგლებიდან სალექსიკონო მასალის ამოწერას. ეს სამუშაო ფართო მასშტაბით იქნა დაგეგმილი და, თუ პირველ ხანებში რუსთაველის ეპოქის სალიტერატურო ძეგლები იყო ნავარაუდები, შემდეგ ეს მუშაობა შეეხო, საერთოდ, მთელ ძველქართულ მწერლობას, როგორც ნარატიულ თხზულებებს ისე სიგელ-გუჯრებს, როგორც სასულიერო ნაწარმოებებს ისე საერო მწერლობის ძეგლებს. ეს მასალა, ივ. ჯავახიშვილის გეგმით, საფუძვლად უნდა დასდებოდა ქართული ენის ისტორიულ ლექსიკონს.

„რუსთაველის ინსტიტუტის“ რეორგანიზაციის შემდეგ ეს სალექსიკონო მასალა, ისევე როგორც ამ ინსტიტუტის სხვა ნამუშევარიც გადაეცა ხელოვნების ისტორიის განყოფილებას, რომელიც განაგრძობდა სალექსიკონო მასალაზე მუშაობას. მასალის ამოწერა გამოცემულ ძეგლთა ტექსტებიდან წარმოებდა ივ. ჯავახიშვილის მიერ საკუთარი ხელით დანიშნული ციტატებისა და ფრაზეოლოგიის მიხედვით.

სალექსიკონო მასალა იკრიბებოდა ივ. ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდეგაც. ინსტიტუტის ხელმძღვანელობამ მე დამავალა გავძღოლოდი ამ სამუშაოს და რამდენიმე წლის განმავლობაში იწერებოდა მასალები იმავე გეგმით, რომელიც ივ. ჯავახიშვილს ჰქონდა დასახული. ამ მასალას სისტემატურად ვიხილავდი და ვცხრილავდი, საჭირო შემთხვევაში წყაროებს ვადარებდი, ვავსებდი. ამრიგად ამოწერილი ბარათები გაცილებით უფრო მეტია, ვიდრე ფილოლოგიისა და ბიზანტინოლოგიის, განყოფილებათა თანამშრომლების მიერ ამოწერილი, ვინაიდან ეს უკანასკნელნი ხომ იწერდნენ მხოლოდ ბერძნულ-ქართული პარალელური ტექსტებიდან, ხოლო ივ. ჯავახიშვილის მიერ წამოწყე-

ბული სამუშაო ჰგულისხმობდა მთელ ძველქართულ მწერლობას, რომლის ძეგლებიდან ამოსწერდნენ ხოლმე ქართულ სიტყვებს შესაფერისი ფრაზეოლოგიით.

აი, ეს მასალა რომელიც ამჟამად საქ. მეც. აკადემიის ქართული ხელოვნების ინსტიტუტშია დაცული, წარმოადგენს იმ წყაროს, რომელიც დიდ დახმარებას გვიწევს ბერძნული სიტყვების ძველქართულ შესატყვისობათა დასაზედმიწევნებლად.

* *
*

ჩვენს „ლექსიკონში“ ძეგლთა ტექსტები დასახელებულია შემოკლებით. ძველი და ახალი აღთქმების ტექსტთა დასახელებაში მივსდევთ საერთოდ მიღებულ შემოკლებათა წესებს (მაგ., გამ. = გამოსლვათა, ლევ. = ლევიტელთა; მთ. = მათე, მრ. = მარკოზი, საქმენი = მოციქულთა საქმე, და სხვა. რაც შეეხებ დანარჩენ ძველქართულ თარგმნით ძეგლებს, მათი შემოკლებების ნუსხა აქვე მოგვყავს:

ამარტ. – ხრონოლოგრაფი გიორგი მონაზონისაჲ. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც, თბ. 1920.

ამბ, მედ. – ამბროსი მედიოლანელის ცხოვრება: PG 116, 861 – 882.

ასტერ. – ასტერი ამასიელის «შესხმად ფოკადსი». მ. კახაძის გამოცემა: ენიშვის მოამბე, ტ. XIV, თს. 1944, გვ. 226 – 239. PG 40, 300 – 313.

დიმიტრ. – დიმიტრის წამება: PG 116. 1173 – 1424.

დიონ. – დიონისე არეოპაგელის ტრაქტატები: PG, ტომი 3; ქართულად ს. ენუქაშვილის გამოცემა (თბ. 1961)

დიონ. სქ. – სქოლიოები დიონისე არეოპაგელის ტრაქტატებისათვის: PG, ტომი 4.

ევნომ. მიმ. – ევნომიანთა მიმართ.

ერმოგ. – ენმოგენეს წამება: PG 116, 868 – 416.

ექ.დდ. – ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ. მ. კახაძის გამოცემა. თბ. 1947. ტექსტი 1 – 115 გვ. (ხელნაწერის გვ. გვ. 1 – 122). – ბერძნული ტექსტი Patrologia graeca (PG), ტომი 29.

იოანე მოსხ. იხ. მოსხ.

კ. შეს. – გრიგოლ ნოსელი, კაცისა შესაქმისათვს: PG 44, 124 – 256. ქართული ტექსტი (B) ხელნაწერი A – 73 (ბერძნულს მისდევს ეს, გიორგი მთაწმიდელის მიერ ნათარგმნი ძეგლი და არა შატბერდის კრებულში მოთავსებული «კაცისა შესაქმისათვს»).

მინ. ერმოგ. იხ. ერმოგ.

მოსხ., იოანე მოსხ. – იოანე მოსხი, ლიმონარი. ი. აბულაძის გამოცემა. თბ. 1960.

ნემ., ნემეს. – ნემესიოს ემესელის ბუნებისათვის კაცისა. თარგმნილი იოანე პეტრიწის მიერ. ს. გორგაძის გამოცემა. თბ. 1914.

პატ. ცხ. – პატაპიოსის ცხოვრება: PG, 116, 357 – 368.

პროკ. პროკლე. – პროკლე დიადოხოსი, კავშირნი ღმრთისმეტყუელებითნი. თარგმნილი იოანე პეტრიწის მიერ. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემით. თბ. 1938 (1940).

სოფიას აღშ. – აღშენებისათვის... ტაძრისა, რომელსა სახელ-ედების წმიდად სოფია: P r e g e r, Scriptores originum Constantino-politanarum I (1907). ქართული ტექსტი: XIII საუკ. ხელნაწერი A – 70, გვ. 195 – 216 (XIX – საუკუნის ნუსხის მიხედვით გამოსცა ე. თაყაიშვილმა: Описание I [1902 – 1904], 585 – 600).

სპ. ცხ. – სპირიდონის ცხოვრება: . PG 116, 417 – 468.

ფლავ. ფლ. – იოსებ ფლავიოსის «მოთხრობანი იუდაებრივისა სიტყუადასაზამობისანი», თარგმნილი იოანე პეტრიწის მიერ. – ვ. დინდორფის გამოცემა, პარიზი 1865: ტომი I, გვ. 1 – 792.

ქიოს. – გრიგოლ ბაკურიანის-ძის ტიპიკონი (პეტრიწონის წესდება). ქიოსური ნუსხის მიხედვით გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1962. ქართული ტექსტი გამოსცა მ. თარხნიშვილმა. ლუვენი 1954.

ღალ. – ცხოვრებად და მოქალაქეობად... ღალაქტიონ და ეპისტიმისი. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა: ენიმკის მოამბე ტ. XIV, თბ. 1944, 365 – 374. PG, 116, 93 – 108.

**ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონის
ქართული საძიებელი ***

აბზა ἄββα	ალთქმა ἄγγελια
აბრი-მკვეალი ἄβρα	ალმატებული ἄγαθός
აგარა ἀγρίδιον	ალმოყვანება ἄγα
აგარაკი ἀγρίδιον, ἀγρός	ალორძინება ἄγα
ადამანტიონის ἀδαμάντινος	ალსაწვეელი ἀκύλη
ადამია ἀδάμας	ალსრულება ἄγα
ადგილი წმიდა ἀγίασμα, ἀγίασ- τήριον, ἄγιον	ალუგებელი ἀγέννητος
ადენესი ἀδήν	ალუწერელი ἄγραφος
ამპარტავანება ἀγεραχία, ἀγέρω- χος	ალყვანება ἄγα
ანგელოზებრი ἀγγελικός	აწ უკუე ἄγε
ანგელოზი ἄγγελος	აჰა 7. ἄ.
ანგელოზთ-სახე ἀγγελουίδης	ბანჯარი შემჭნარი ἄγραστις
ანგელოზისა ἀγγελικός	ბერწი ἄγιος
ანგელოზ-შუენიერი ἀγελοπρεπίς	ბოროტი ἄγιος
ანდარო ἄγαρος	ბრძოლა ἀγών.
არაგამომცხადებელი ἀδημοσίευ- τος	გაკეთებული ἄγεθόν
არასავალი ἄβατος	გაკეთილება ἀγαθὸν
არაშემწყნარებელი ἀδεκτος	გალობა ἀγαλλιάομαι, ἀγαλλίασις
არაწმიდება ἄγνοια	გამომამჩინებელი ἄγενής
არვე ἀγέλη	გამოუსახველი ἀδιάρθρωτος
არვეონად და გრონად ἀγεληδόν	გამოუჩინებელი ἄδηλος
არვეონი ἀγελαῖος	გამოუცდელი ἄγευστος
აუგებელი ἀγέννητος, 1. ἄγιος	გამოუცემელი ἀδιὰδοτος
ალაპი ἀγάπη	გამოუხატველი ἀδιατύπωτος
ალზევება ἄγα	გამოხატულ არს ἀγλαῖζα
	განათლება ἀγιάζω, ἀγνίζω
	განზრწყინვება ἀγλαῖζω

* საძიებლის მასალები ამოწერილია საქ. მეცნ. აკადემიის აღმოსავლეთმცოდ-
ნეობის ინსტიტუტის ბიზანტინოლოგიის განყოფილების უმცროს მეცნიერ-თანა-
მშრომლების მიერ.

განდევნილ არიან ἀγχιστειῶ
განველურება ἀγριαίνω
განზრახვა ἀβούλευτος
განიბატინება ἀγαθύνω
განიღვძა ἀγρυσπνέω
განკვრევა ἄγαιμαι
განმართლება ἀγνίζω
განმზადება ἀγιάζω
განმწმედელი ἀγιάζω, ἀγνίζω
განმხიარულება ἀγαθύνω
განრისხება ἀγανακτέω, ἀγριαίνω
განრისხებული ἀγανακτέω
განრკინებული ἀγανιστής
განოყუნილება ἀδημονία
განსაწმედელი ἀγίασμα, ἀγνισμός
განსყიდული ἀγορασμός
განუზიდველად ἀδιαστᾶτως
განუზიდველი ἀδιάστατος
განუზრახველად ἀβουλήτως
განუზრახველი ἀδιάκριτος
განუზრახველობა ἀβουλία
განუთვთებელი ἀδιάκριτος
განუკითხველად ἀδιακρίτως
განუკუეთელი ἀδιάκοπος
განულევნელობა ἀδάπανος
განუმარტველი ἀδιάρθρωτος
განურჩევლად ἀδιακρίτως
განურჩეველი ἀδιάκριτος
განუსჯელი ἀβασάνιστος
განუყოფელი ἀδιαίρετος, ἀδιάκρι-
τος, ἀδιάστατος
განუყოფელობა ἀδιαίρεσία
განუშორებლად ἀδιαίρετως
განუშორებელი ἀδιάστατος
განუფშვნელოვანი ἀδιάπνευστος
განუწვალელებელი ἀδιαίρετος, ἀδιά-
κριτος
განყენება საჭმელისა ἄγευστος

განყვანება (განიყვანებს) ἄγω
განშუენებული ἀγλαίζω
განძვნება ἀγριότης
განძვნებული ἀγριώω
განწევა (განაწევს) ἄγω
განწესებულება ἀγαγή
განწმედა ἀγιάζω, ἀγνίζω, ἀγιασ-
μός, ἀγνισμός, ἄγνισμα, ἀγνισ-
μός, ἀγνεία
განწმედილი ἀγνίζω, ἀγνεύω
განხარება ἀγάλλομαι
გარდავლა ἄγω
გარდამეტებულება ἄγαν
გარდარეული ἄγαν
გარდაყვანა ἄγω
გარეული ἄγριος
გაღვძება ἀγρυσπνέω
გემოღსხილვა ἄγευστος
გზა ἀγυιά
გონიერება ἀγγίνοια
გონიერი ἀγχίνους
გრიკი ველისა ἀγριομυρία
გრო ἀγελαός
გროანად ἀγεληδόν
გროვანობა ἀγελαρχία
გუალვა ἀβροχία
გულითადობა ἀγχιστεία
გულისწყრომა ἀγανακτέω
გულმოდგინება ἀγαγή
გუნდი ἀγέλη.

და, დაჲ ἀδεληφή
დაბა ἀγρός
დადგენა ἀγιάζω
დაკვრევა ἄγαιμαι
დამარხვა ἀγαπάω, დაიმარხვოდის
ἄγω
დატევებული ἄγριος

დაუბადებელი ἀγέννητος
დაუბერებელი ἀγήραος
დაუბეჭდველი ἀδιάτρωτος
დაუგებელი ἀδιπλακτος
დაუდგომელი ἀδιόστατος
დაუთრგუნველობა ἀδάμαστον
დაულევნელი ἀδαπάνητος
დაუმტკიცებელი ἀβέβαιος
დაუმძიმებელი ἀβαρή
დაუმწყსელობა ἀδάμαστον
დაუმჭირველად ἀδενῶς
დაუმჭირველობა ἀδιαφορέα
დაუსაბამო ἀγέννητος
დაუცადებელი ἀδιλείπτος
დაუცემელი ἀδιάπτωτος
დაუცხრომელად ἀδιαλεπτως
დაუცსნელი ἀδιόλυτος
დედაკაცი ἀγύναος
დიდება (ვიდიდო) ἀγιάζω
დიდებალება ἀγαυρία
დრტუნვა ἀγανακτέω
დღესასწაულობა (იდღესასწაულა)
 აგა
დღესასწაულობა ქმნა აგა.
ერთბამად ἀγελθόν.
ვამე 7. აა
ველი აგრძ, ველისა ἄγριος
ველურება ἀγριότης
ველური ἄγριος, აგრძ, ἀγροικι-
 კძ, ἄγροικός
ველური ზეთისხილი ἀγριέλαιος
ვერმხედველობა ἀβλεψία.

ზესთა ქმნა ἀβασάνιστος
ზოხთა (v. l. მხიარულება) ἀγαυ-
 ρίαμα
ზრუნვა აგანია, აგანიად, ἀδη-
 μονέω.

თავისუფლება ἄδεια
თესლი ἄγονος
თუალ-უხუავი ἀδέκαστος
თვთვეთილობა ἀγαθόν
თვნიერ განზრახვისა ἀβούλευτος
თვსი ადელფძ, ἀγχιστεῦα
თვსობა, გითვსოს ἀγχιστεῦα
თხრობა ἀγγέλλω, ἀγγελία.

იდაყვ ἀγκύλη, ἀγκών, ἀγκωνίς-
 Κος.
კადნიერებით ქცევა აგა
კავი, კავნი რკინისანი ἄγκυρα
კანჯარი ἄγριος
კეთილთ-დასაბამობა ἀγαθαρχία
1. კეთილი აგაძ
2. კეთილი (სიკეთე) ἀγαθόν, ἀγα-
 θότης, ἀγαθασύη
კეთილის-აღჩენა ἀγαθύνω
კეთილის-მოქმედება ἀγαθοουργία
კეთილის-მოქმედებითი ἀγαθοουργός
კეთილისმოქმედი ἀγαθοποιός
კეთილისმყოფელი ἀγαθοποιός, ἀγα-
 θοποιέω
კეთილისმხედველი ἀγαθοπτικός
კეთილის-ქმნა ἀγαθοποιέω
კეთილის-ყოფა ἀγαθόν, ἀγαθασύ-
 νη, ἀγαθοποιέω, ἀγαθόν, ἀγα-
 θύνω
კეთილის-საქმე ἀγαθόν, ἀγαθοποιία,
 ἀγαθοποιέω, ἀγαθοურγέω
კეთილობა ἀγαθόν, ἀგაძ, ἀγα-
 θότης, ἀγαθασύη, ἀგაძა
კეთილობითი ἀგაძთეს
კერპთმქანდაკებელი ἀγαλματοποιός
კერპი ἄγαλμα
კილო ἀγκύλη
კიშტე ἀγγείον

კლერტი ἄγραστις
კოლტი ἀγέλη
კოლტოვანი ἀγελαῖος
კრებული ἀγαγῆ
კურთხევა ἀγιάζω
კუროსთავი ἀβάρκηνιν.

ლაგზნი ἀγγείδιον
ლერწამი ἄγραστις.
მაკეთილებელობა ἀγαθοουργός
მალიად მიმოქცევითი ἀγχίστρο-
φος
მამა ἀββᾶς, ἀδελφός
მამასახლისი ἀββᾶς
მარადის ἀδιαιπίτως
მარგებელი ἀγαθοποιός
მარხვა ἀγνεία
მაუწყებელი ἀγγελιαφόρος
მაღალი ἄγιος
მაღნარი ἄγρός
მახლობელი ἀχιστεύς
მდიდრად მცხოვრებელი ἀβροδία-
τος
მეგარაკე ἀγροκόμος
მეგობარი ἀδελφός
მეკერპე ἀγλαῖσμα
მესამქედურე ἀγκιστρον
მეუბნეობა ἀγοραῖος
მეშინის ἀγανιά
მეცნიერ-ყოფნა (არა მეცნიერ-
ყოფნა) ἀγνοέω
მეძიებელი ἀγγιστεύς
მიგურა ἄγω
მიზიდვა ἄγω
მითხრობა ἀγγελία, ἀγγέλλω
მიკულაება ἄγω
მიმთხრობელი ἄγγελος, ἀγγέλλω
მიმყენებელი ἄγω

მიტევება ἄδεια
მიუალი ἄβατος
მიუთუალველი ἄδεκτος
მიუთხრობელი ἄδηλος
მიუქცეველი ἀδιάστροφος
მიღება ἄγω
მიყენება ἄγω
მიწევა ἄγω
მიწვთომა ცნობად (ვერ მიწვთომა
ცნობად) ἀγνοέω
მიხუმა ἄγω
მკლავი ἀγκάλη, ἀγκών
მმარხველი ἀγνέω
მომბე ἄγγελος
მოახლებულ იყო ἄγω
მოგება ἄγω
მოგურა (მომგურეთ) ἄγω
მოდგენა (მოადგინნა) ἄγω
მოდრეკილი ἀγκύλος
მოდრეკილობა ἀγκύλος
მოვაჭრე ἀγοράζω
მოვლენა (მოვავლინე) ἄγω
მოვლინებული ἄγγελο
მოზიდვა ἄγω
მოთმენა ἀγνίζω
მომდოვრება (მომდოვრა) ἀγαθύνω
მომნადირებელი ἀγρεύω
მომსყიდელი ἀγοράζω
მონადირე ἀγρεύω
მონადირება ἄγρα, ἀγρεύω
მონადირებულ ყოფა ἀγρεύω
მოსრულ არს ἀγήοχα, ἄγω
მოსყიდვა, მისყიდვა ἀγορασία, ἀγο-
ράζω
მოსწრაფე ἀγών
მოსწრაფება ἀγωνιστικός
მოუკლებელად ἀδιαιπίτως
მოუკლებელი ἀδιαιπίτος

მოქცევა ἄγω
 მოღება ἄγω
 მოღუაწე ἄγών, ἄγανιστής
 მოღუაწება (მომიღუაწებიეს, მო-
 იღუაწვიდენ) ἄγών
 მოყვანა ἄγω
 მოყვანება ἄγω, ἀγαγεῖν
 მოყიდვა ἀγοράζω
 მოყუარე ἀγαπητός, ἀγαπάω
 მოყუასი ἀγχιστεύς, ἀδελφός
 მოშთობა (მოაშთო) ἄγχα
 მოშიშება ἀγευής
 მოშიში ἀγευής, ἀγευνής
 მოშიში იქმნეს ἄγανιάω
 მოცალეობა ἄδεια
 მოცალეობა ἄδεια
 მოციქული ἄγγελος
 მოწამე ἄγιος, ἄγανιστής
 მოწევა (მოვაწიო) ἄγω
 მოწოდება (მოუწოდა) ἄγω
 მოწყნარება (მოსწყნარდა) ἄγα-
 θήνω
 მრისხანე ἄγροικος
 მსახური ἄγγελος
 მტილი ἄγρός
 მტკიცე ἄγκυρα
 მულრობა ἀγασρίαμα
 მქონებელ იყო ἄγω
 მღდელობა ἀγιάζω
 მღუაწებელი ἄγανιστικός
 მღუწელი ἄγών
 მღვდარე ἄγρυσπος
 მღვდარე არს ἄγρυσπένω
 მღვდარება ἄγρυσπία
 მღვდარედ გამოსჩნდეთ ἄγρυσπένω
 მყვანებელი ἄγω
 მყიდველი ἀγορασμός
 მყოფელი ἄγω

მყუდროებით იქცევი ἄγω
 მცნება ἀγაγή
 მცნობელი (ვერმცნობელი) ἀγνοῶ
 მძლავრება ἀγαραῖω
 მძლავრებით ἄγαν
 მძვინვად ἀγρίω
 მძვინვარე ἄγριος
 მძვინვარება ἀγριότης, მძვინვარების
 ἄγριος
 მწვანეილი ἄγρასტი
 მწიკული ἄγιος
 მწუხარე იქმნეს ἄγανακτέω
 მწუხარება ἄγανία
 მწყემსობით ἀγληδόν
 მჭელეული ἀγκάλις
 მხედველობა (ვერმხედველობა) ἀβλε-
 ψία
 მხიარულება ἀγαλλίαμα, ἀγαλλία-
 σις, ἄγασρίαμα
 მხიარულ იქმნა ἄγαθύνω
 მხიარულ იყვნენ ἄγαλλιάομαι
 მხნდი ἄγαθύνω
 მწარი ἀγκάλη
 მწევალი ἄβρα
 მწეცებრ ἄγრიω
 მწეცობრობა ἀγριότης.

ნადირობა ἄγრა
 ნადირობად მეცნიერი ἄγροικος
 ნათესავი ἀγχιστεύς, ἀγχιστευτής
 ნათესავი არს ἄγχιστεύω
 ნათესავი სისხლის ἀγχιστεύω
 ნაკლულოვანება ἀδιάφορον
 ნაკრავი ἀγκάλις
 ნაუმცერები ἀγνοῶ
 ნაყოფ-ელვარე ἀγλαόκαρπος.

ოცნება (ეოცნებოდინ) ἀγνόῶ.

პატიოსანი ἀγιαστικός	საცნაურ-ყოფა ἀγνοῶ
პატიოსნება ἀγιασσύνη.	სახიერება ἀγαθὸν, ἀγαθότης, ἀγα- θωσύνη, ἀγάπη
ჟამად-ჟამადად ἀδιαφόρως	სახიერების მოქმედება ἀγαθοურγία
რაჲ ἄ	სახიერების-მოქმედებითი ἀγαθοურ- γέτις
რემაკი ἀγέλη	სახიერების-შუენიერებით ἀγαθοπρε- πῶς
რისხუა ἀγανακτέω	სახიერი ἀγαθός
რომელი ἄ.	სახიერ-ყოფა ἀγαθότης
საბრალოება ἀγανιάφ	სიკეთე ἀγαθὸν
სადრეკელი ἀγκύλη	სიმართლე ἀγαθωσύνη
სავაჭრო ἀγορά	სიმკოდვე ἀδέσποτος
სავაჭროთაგანი ἀγοραῖος	სიმრთელე ἀβλαβής
საზეთე ἀγγεῖον	სიმტკიცით ἀδιάλυτος
სათნო ἀγαθὸν, ἀγαθός	სირბილი ἀγανιστικός
სათნო-ყოფა ἀγαθύνω	სისხლის მეძიებელი ἀχιστεύω
სათხევლობა ἀγ- რῆω	სიტკბოება ἀγαθωσύνη
საკერპო ἄγαλμα	სიქადული ἀγασρίαμα, ἀγεραχία
საკვრველი ἄγριος	სიყუარული ἀγάπη, ἀγάπησις, ἀγά- πη (= აღაპი)
სალმობა ტკივნეული ἀγῶνιστικός	სიყუარულითა ἀγαπητῶς, ἀγαπη- τικῶς
სამარადისოდ ἀδιαλείπτως	სიყუარულისა ἀγαπητικός
სამართალი ἀγαθὸν	სიწმიდე ἄγιον, ἀγίασμα, ἀγιασμός, ἀγιαστεία, ἀγιαστήριον, ἀγιότης, ἀγιασσύνη, ἀγνεία, ἀγνισμός, ἀγ- νός, ἀγνότης. – სიწმიდჳ და ტა- ძარი τὸ ἄγιον
სამკალი ἀγρός	სიწმიდით ἀγίως
სამკვდრებელი ἀχιστεία	სიწმიდისა ადგილი ἀγιαστήριον
სამწყსო ἀγέλη, ἀγελατος	სიწრფოება ἀγιότης
სამჭედური ἄχιστρον	სიხარული ἀγαλλίαμα, ἀγαλλίασις
სანადირო ἄχιστρον, ἀგრῆω	ἀγασρίαμα, ἀγαλλιάομαι
სანატრელობა (ოსანატრელოს) ἀγαθύνω	სლზობა (სლზეს) ἀγαθύνω
სანატრელ-ყოფა ἀγαθύνω	სოფელი ἀγρός
სარწყული ἀγγεῖον, ἄγγιον, ἄγγος	სრზა (სრზისაგან ἀγανιστικός)
სასყიდელი ἀγορά	სყიდვა ἀγοράζω, ἀγορασμός
საქციელი (თჳნიერ საქციელთა) ἀδιάρρητος	
საყუარელი ἀγαπητός, ἀγαπάω	
საშვილებელი ἀτχιστεία	
საჩუქნი ἀγενηής	

სყიდული ἀγορασμός
 სჯულის გარდაქცევა ἀγορανομία
 (v. I. παρανομία).
 ტამარი სიწმიდისა ἄγιον
 ტკბილად ἀγαθὸν
 ტკბილი ἀγαθός
 ტრფიალი ἀγαπάω.

 უაზნო ἀγενής
 უარვო[μῆ] ἀγελίος
 უარესი ἀγαθός
 უბანი ἀγυιά, ἀγυιά უბანთა ვა-
 ქარნი ἀγοραῖος
 უბიწო ἀγνός
 უბიწოება ἀγνεία
 უბიწო-ყოფა ἀγιασμός
 უბრალო ἀδιάκριτος
 უბრძოლელი ἀδῆριτον
 უგზო ἄβιατος
 უგუარობა ἀγένεια
 უგულისხმო ἀγνοέω
 უგულისხმოება ἀγνωμοσύνη
 უგუნურება ἀβουσία, ἄγνοια, ἄγ-
 νωμον, ἀγροικία
 უგუნურების ყოფა ἀγνοέω
 უგუნური ἀγνώμων
 უგუნურ-ქმნა ἀγνοέω
 უგუნურ-ქმნილობა ἀγνωμονέω
 უდაბნო ἀγρός
 უდაბური ἄγριος
 უვალი ἄβιατος
 უვალ-ქმნა ἄβιατόω
 უველურესი ἄγριος
 უვნებელად ἀβλαβῶς
 უვნებელი ἀβλαβής
 უვნები ἀβλαβής
 უზეშთაესი ἄγιος
 უზეშთაეს ἀδῆριτάς

უთესლო ἄγιος
 უიძულებელი ἀβίαστος
 უკლები ἀδιάλειπτος
 უმადლო ἀγνώμων
 უმანკო ἀγνός, ἄβλαστος
 უმეუფო ἀδέσποτος
 უმეფო ἀβασίλευτος
 უმემვო ἄγιος
 უმეცარი ἀγνώς, ἄγνωστος, ἄδη-
 λος, ἀγνοέω
 უმეცარ-ქმნა ἀγνοέω
 უმეცარ-ქმნილი ἀγνοέω
 უმეცარ-ყოფა ἀγνοέω
 უმეცნება (იუმეცნენს) ἀγνοέω
 უმეცრება ἄγνοια, ἀγνόημα, ἀγνω-
 σία, ἀγνοέω
 უმკვდრო ἄγιος, ἀδιάδοχος
 უმურკველი ἄγνωφος
 უმძვინვარესი ἄγριος
 უმხიარულეს ყოფა ἀγαθὺν
 უმჯნო ἀγενής
 უმჯობესი ἀγαθός, ἀγαθώτερος
 უნაკლულოდ ἀδιαλείπτως
 უნაკლულობა ἀβλαβής
 უნახმანო ἀδίρετος
 უნაყოფო ἄγιος
 უნებლიეთი ἀβούλητος
 უპოვარი ἄγιος
 ურაკპარაკი ἀγορά
 ურვა ἀδημονέω
 ურცხვნო ἀδιάστρεπτος
 უსანატრელესი ἀγαθός
 უსარგებლობა ἀδίφορον
 უსასყიდლო ἀδῆπανος
 უსერო ἄδειπνος
 უსირცხვლო ἀδιάστρεπτος
 უსჯულობა ἄγνοια, ἀγνόημα
 უუფლო ἀδέσποτος

უფსკრული ἄβυσσος
უქმნელი ἀγέννητος
უქორწინებელი ἄγαμος
უქორწინებლობა ἀγαμία
უქცეველი ἀδιᾶστροφος
ულონო ἀγύρτης
უშვი ἄγιος, უშვი და უნაყოფო
 ἄγιος
უშვილო ἄγιος
უშიშად ἀδεῶς
უშიში ἀδείης
უშიშრობა ἄδεια
უშობელი ἀγέννητος, ἀγεννήτως
უშობელობა ἀγέννητον, ἀγέννη-
 τος
უჩინო ἄγνωστος, ἄδηλος
უჩინოდ ἀδήλως
უჩინოება ἀδηλότης
უჩუეველი ἀγύμναστος
უჩუეველობა ἀγύμναστος
უცვალებელი ἀδιᾶδοχος
უცთომელი ἀδιᾶπτωτος
უცნაურად ἄγνοια
უცნაურება ἄγνοια, ἀγνωσία
უცნაური ἀγνώς, ἄγνωστος, ἀγ-
 νώριστος, ἀγνοέω, ἄδηλος
უცნაურ-ქმნა ἄγνοέω
უცნაურ-ყოფა ἄγνοέω
უცნობელობა ἄγνοια, ἀγνωσία
უძილ-ყოფა ἀγρυπνέω
უძლურება ἀβουλία, ἀγέννεια
უწერელი ἄγραφος, ἀγράφως
უწიგნო ἀγράμματος
უწმიდეის ἄγιος
უწურთელი ἀγύμναστος
უწურთელობა ἄγω
უწყალობა ἀγριότης
უწყოდა (არა უწყოდა) ἀγνοέω

უჭამადი ἄβρωτος
უჭმელი ἄβρωτος
უხრწნელი ἀδιάφθορος
უხრწნელება ἀδιάφθορία.

ფრთხილი ἀγχίστροφος
ფლობა ἄδεια.

ქადილი (იქადიან) ἀγαυριάω
ქანდაკეზული ἄγαλμα
ქანდაკი ἄγαλμα
ქილაკი ἀγγεῖον
ქმნა ἄγω
ქმნულება ἀγλάισμα
ქმნულებაჲ მეკერპისაჲ ἄγαλμα
ქუელისმოქმედება ἀγαθοουργέω
ქუელისმოქმედი ἀγαθός
ქუეყანა ἀγρός
ქცევა ἄγαγι, ἄγχα.

ღამისთევა ἀγρυπνία
ღაღადება ἀγγέλλω
ღაღადისი ἄγγελος
ღილი ἀγκύλη
ღრმა (= სიღრმე) ἄβυσσος
ღუაწლი ἄγων, ἀγωνία, ἀγωνισμα,
 ἀγωνιστικός (ვილუწი, ილუაწეთ,
 ილუწიდეს – ἀγωνίζομαι)
ღუაწლის დამდებელი ἀγανοθῆτης
ღუზეჲ ἄγκυρα
ღვძ... (იღვძა) ἀγρυπνέω.
ყანა ἀγρός
ყანობირი ἀγρός
ყავ: ჰყვეს ἄγω
ყიდვა, სყიდა ἀγοράζω
ყოვლად ἄγαν
ყუარ... (უყუარ, იყუარობდეთ)
 ἀγαπάω.

შეგინება ἀγχιστεία
შევიდიან, შევიდოდეს ἄγα
შეკრება ἀγείρω
შემკობა ἀγλαίζω, ἀγαθὺν
შემოკლებული ἀβρός
შემოკრება ἄγα
შემყვანელი ἄγα
შემჭნარი ἄγρωστικ
შერისხვა ἀγανάκτησις, ἀγανακ
τέω
შესაწყნარებელი ἀγαλλίαμα
შეტკობა ἀγερωχία
შეუვალი ἄβωτος
შეუკავლი ἀδάμαστος
შეუმკობელი ἀδιακόσμητος
შეუმსგავსებელი ἀδιადοχος
შეუორგულებელი ἀδιἀκριτος
შეურაცხყოფა ἀγνοῆω
შეურვება ἀγανία
შეუქმნელი ἀγῆνητος
შეუქმნელობა ἀγῆνητον
შეუწევნელი ἀβιοθητος
შეუწევნელობა ἀβιοθησια
შეუწყობელი ἀδιἀρθρωτος
შეუხებელი ἀδιαξρητος
შეყვანა ἄγα
შეყუარება ἀγάπησις, ἀγαπάω
შეყუარებული ἀγαπάω
შეშინებული ἀγανιάω
შეწირული ἀγιάζω
შეწყალება ἀγαπάω
შეჭირვება ἀθημονῆω
შვილება ἀγχιστεὺς, ἀγχιστεὺς
(ემვილები)
შვილიერება ἀγχιστεὺς
შთამოტანება ἄγα
შთობა (იშთვებოდეს) ἄγχα
შიმონვარი ἄβρα

შიში ἀγανία
შობა (არა უშობიეს, ვერადრას შობს)
ἄγιος
შუებულად ცხორებულთაგანი ἀβρο-
διαίτης
შუებული ἀβροδιαίτος
შუება ἀγαλλιάομαι, ἀγαλλιάω
შუენიერება ἀγλαῖα.
ჩარბ-ფიცხელობა ἀκυλοχειλης
ჩუეულება ἀγαγή
ჩუკენი ἀγურτικός.

ცთომილება ἀβουσία
ცნობა (არა იცნობების, ვერ ცნიან)
ἄγιοῦ
ცოდნა (არ იციან) ἀγιοῦ
ცუდი ἄδηλος.

ძალნი ἄγγελος
ძაძა ἀγγεῖον
ძეგლი ἄγαλμα
ძმა ἀδελφός, სულიერებრი ძმა ἀδελ-
φοποιός
ძმები ἀδελφότης
ძმებურად ἀδελφικῶς
ძმისმკვლელობა ἀδελφοκτονία, ἀδελ-
φοκτόνος
ძმისშვილი ἀδελφόπαις, ἀδελφιδῆος
ძმის-ძე ἀδελφιδῆος
ძმისწული ἀδελφιδός
ძმობა ἀδελφότης
ძრწოლა ἀγανία
ძლოლა (უძლოდა) ἄγα
ძვრხილულობა ἄδηλος.

წადილი (სწადოდა) ἀγαλλιάομαι
წარმოდგენა ἄγα
წარმოვლინებული ἄγγελος

წარმოუშობელი ἀγέννητος	წმიდებით ἀγνῶς
წარუვალად ἀδιαιπίτως	წრფელი ἀγαθός. – გულწრფელო-
წარქცევა ἀγαρεύω, ἄγω	ბით ἀγαθῆ καρδία
წარყვანა ἄγω	წყალი ἀγացός
წარძლოლა ἄγω	წყრთა ἀγκῶν
წარწყმედა ἄγνοια	წყრომა ἀγανάκτησις.
წარხუმა (წარიხუნიან) ἄγω	ჭრტიხვა ἀγαλλιάομαι
წარჰსნილად ἀδεῶς	ჭურჭერი ἀγγεῖον, ἄγγιον, ἄγγος.
წესი ἀγაγῆ	
წიალი ἀγκάλη	ხარება ἀγγέλλω, ἀγαπάω, ἀγαλ-
წიაღ-უალი ἄβατος	ლიά, ἀγαλλιάομαι, ἀγάλλομαι.
წმიდა ἅγιος, ἄγαν, ἄγνός, ἀγι-	ხარისხი ἄγκυρα
ასმა, ἄγιασμός, ἄγιασύνη. –	ხატი ἄγαλμα
წმიდათა ἄγιότης	ხრატუკი ἄγκιστρον.
წმიდამყოფელი ἄγιασμός	ჰელეული ἄγκალიς
წმიდამყოფელობითი ἄγιαστικός	ჰელი ἀγκάλη.
წმიდა-ქმნა ἀγιάζω	ჯოჯოხეთი ἄδης.
წმიდა-ყოფა ἀγιάζω, ἀγνίζω	
წმიდათ-წერილებითი ἀγιόγραφος	ჰამბავი ἄγγελία.

ბიზანტიურ-ქართული ლექსიკონის მკითხველთა საყურადღებოდ

„ბიზანტიურ-ქართული დოკუმენტირებული ლექსიკონის“ ნაწილს (α – ἀδιάρητος) ჩვენ ვაქვეყნებთ იმ განზრახვით, რომ საშუალება მივსცეთ ყველას, ვინც დაინტერესებულია ლექსიკოგრაფიული მუშაობით, შეაფასონ ის და წარმოუდგინონ თავიანთი შენიშვნები და მოსაზრებები „ლექსიკონის“ რედაქციას შემდეგი მისამართით:

თბილისი, ცხაკაიას ქ. № 10, აღმოსავლეთმცოდნეობის
ინსტიტუტი, ბიზანტინოლოგიის განყოფილება.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

ა

აბაზგები: აბაზგები, იბერები და ალანები ერთი ტომისა არიან 18, 23; აბაზგები პონტოს სანაპიროსთან 131; მათ მახლობლად ცხოვრობენ კოლხები 32, 36, 37: ა. იწოდებიან სკვითებად 25: ა. წინანდელი მასაგეტები არიან 32: აბაზგები და ქართველები 90 – 91; აბაზგების გაქრისტიანება 117 – 118; აბაზგი ქალი მარიამ მართა-ყოფილის ამალაში იყო, იგი იოანე ცეცეს დედის წინაპარია 19, 23.

აბაზგია: აბაზგიაში წავიდნენ საქადაგებლად სიმონ და ანდრია მოციქულები 113, 115; აბაზგია და საქართველო 91.

აბრამიშვილი თ.: 168.

აგათია სქოლასტიკოსი, VI ს. ისტორიკოსი: 97.

აგარიანები: 95, 204 (თურქები); ა. პონტოს გასწვრივ ცხოვრობენ 93.

ადონცი ნ.: 220.

ადრია (ადრიატიკის ზღვა): 36.

ადრიანოპოლი, ქალაქი: მისი ძველი სახელია ორესტიადა 60; ადრიანოპოლიდან გამოიქცა იოანე კომნენოსი (მიხეილ I-ის ვაჟი) 197; ადრიანოპოლის ეკლესია 63.

აეტი (კოლხეთის ლეგენდარული მეფე): 37; მისი ძმას ალოევსი 32, 33; ა. კორინთოდან ჩამოვიდა კოლხეთის ქვეყანაში 32; დრაკონის კბილები მისცა აეტს ათენამ 34.

ავგაროსი: 115.

ავლონია: 44.

ავსონები: მათი ქვეყანაა ავსონია (იტალია) 29; ისინი არიან რომაელები (ბიზანტიელები) 92.

ავსონი: ოდისევსის ვაჟია 29.

ავსონია: იტალიას ეწოდება 28, 29.

ავტოლიკე, პოლიფემეს და ალკიმედეს მამა: 29.

ავტორიანე: იხ. არსენი.

აზიელი: კოლხებს ჰქვიათ აზიელი სკვითებიც 36.

აზია: 124; შიდა აზია 132; ქვედა აზია დაიპყრეს სკვითებმა (ხვა-რაზმელებმა) 132; კოლხები ცხოვრობენ აზიის მხარეში 36; აზიაში მცხოვრები სავრომატები 128; აზიის სიამაყეა ბაბილონი 135.

ათენა: ათენამ მისცა აეტს დრაკონის კბილები 34.

ათონი: ათონის აღაპები 4.

აკაკიოსი: ტრაპიზონის მიტროპოლიტი 181.

აკარნანელი: 145, 146.

აკროპოლიტე გიორგი, ისტორიკოსი: 69. იხ. გიორგი აკროპოლიტე.

ალანები: ალანები, იბერები და აბაზგები ერთი ტომისა არიან 18, 23; ა. იწოდებიან სკვითებად 25; ევროპელი სკვითების ტომია ალანებიც 130; ა. ცხოვრობენ ფაზისის მხარეში 113, 114, 115, 116; ალანები მონღოლების დროს 66.

ალაციუსი (Leo Allatius): 46.

ალეგიონი: მისი ძმია ლიგვიოსი 37.

1. ალექსანდრე: ალექსანდრე მაკედონელი 88; მან კარიბჭეებით ჩაკეტა კასპიელების გასასვლელი 36.

2. ალექსანდრე: დავით ნარინის ვაჟი ბიზანტიელი ქალისაგან, პალეოლოგოსის ასულისაგან 55, 56.

ალექსანდრია: 37.

ალექსი I კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1204 – 1222 წ.წ.): 45, 85, 165; მან დაიპყრო ტრაპიზონი 166; იგი გაამეფა თამარ მეფემ 163; კოლხეთის ქვეყნის მფლობელია 123, 124, 137.

ალექსი II კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1297 – 1330 წ. წ.): ა. იოანე II-ის და ევდოკიას შვილია 54, 80, 81, 135, 137, 153, 154; ა. ანდრონიკე პალეოლოგოსის დისწულია 147; ალექსის დაბადება 171; მან მიიღო ტახტი თავისი მამის გარდაცვალების შემდეგ 152; მისი დაქორწინება ბექას ასულზე 156 – 156, 172; მისი ვაჟია ბასილი (ბასილ I, ტრაპიზონის მეფე) 142, 143; მისი ძმია მიხეილ I კომნენოსი 148, 152; მისი უფროსი ასულია ანნა-ანახუტლუ 179; გარდაიცვალა 1330 წლის 3 მაისს 173.

ალექსი III კომნენოსი (იოანე-ალექსი III), ტრაპიზონის მეფე (1350 – 1390 წ. წ.): ა. არის ბასილ I მეფის შვილი ტრაპიზონელი ირინესგან 155, 177; მისი ასულია სინოპის დედოფალი ევდოკია, ტაჯ-ედინის ცოლი 193; მისი ვაჟია ანდრონიკე, რომელიც 1374 წელს გარდაიცვალა 215; მას ახლდა ბრძოლებში მიქელ პანარეტოსი 161, იხ. აგრეთვე იოანე-ალექსი III.

- ალექსი II**, ბიზანტიის კეისარი (1180 – 1183 წ.წ.): იგი მოაშთობინა ანდრონიკე II-მ, რომელიც შემდეგ გამეფდა (1180 – 1183) 94.
- ალექსი ვრანასი**: 94; მის მიერ მოწყობილი აჯანყება 95.
- ალექსი სტრატეგოპულოსი**, კესაროსი: მისი ღვაწლი ლათინთა ბატონობის მოსპობის საქმეში 1204 წელს 135, 136.
- ალიბასი**, იტალიის ქალაქი მეტაპონტი 27.
- ალიბე**, ქალაქი, მშობელი ვერცხლისა 27.
- ალკიმედე**, ავტოლიკეს შვილი, იასონის დედა: 29.
- ალტუხი**, ხალდიის მმართველი 94.
- ამაზონები** 129. იხ. ამორძალები.
- ამაძონიდეები** 29.
- ამანტოსი კ.**, ბერძენი მეცნიერი: 119.
- ამასტრია** (ამასტრისი), ქალაქი: 45, 45, 165.
- ამაქსოვიტები**, ტომი: 131.
- ამიდელეები** (ქალ. ამიდა, ახლანდელი დიარბექირი) 182, 184; მათი დარბევა 179.
- ამინსო**, ამისო (ქალაქი, სამსუნი): 113, 114, 115, 185, 199.
- ამირაჯიბი**, ქობულისძე ბეღე: 54.
- ამიძანტარანტების გვარი**: მეთაურობს ირინე პალეოლოგინის მომხრე დასს 178; ამიძანტარიოსების მთავრები დახოცეს 1343 წელს 182; ამირჩანტარიოსი 183.
- ამპრევტები**: ცხოვრობენ [შავი ზღვის] სანაპიროზე 116.
- ამორძალები**, მებრძოლი ტომი: 27.
- ანგელოსები**: ანგელოსთა გვარი 124: ანგელოსების ეპოქა 89.
- ანდრია მოციქული**: 114, 115: „ანდრია მოციქულის ცხოვრება“ 113; ანდრია – პირველი პატრიარქია 89; ანდრია მოციქული საქართველოში 115.
- ანდრია-წმ.**, ადგილი: 184.
- ანდრონიკე I გიდონი**, ტრაპიზონის მეფე (1222 – 1235 წ.წ.): იგი ალექსი I-ის ასულის ქმარია 5, 166.
- ანდრონიკე II კომნენოსი**, ტრაპიზონის მეფე (1263 – 1266 წ.წ.) 168.
- ანდრონიკე III კომნენოსი**, ტრაპიზონის მეფე (1330 – 1332 წ. წ.) 173, 174, 175.
- ანდრონიკე I კომნენოსი**, ბიზანტიის კეისარი (1183 – 1185 წ.წ.): 5; მან ნორჩი ალექსი II კომნენოსი, მანუილ I-ის შვილი, მოაშთობინა 94; მისი შვილიშვილები (თუ შვილები) არიან ალექსი

(ტრაპიზონის მეფე ალექსი I) და დავითი 45, 165, 166; მისი ძეა მანუილი 46.

ანდრონიკე II პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი (1282 – 1328 წ.წ.):

48, 69, 79, 81, 120, 137, 147, 153, 154, 155, 156, 157;

იგი არის ვაჟი მიხეილ VIII პალეოლოგოსისა, რომლის ლათინთმომხრეობა მან გაკიცხა 170; მან მორიგება არჩია მართლმადიდებელ სამღვდელეობასთან 80, 170; მისი დაა ევდოკია, ტრაპ. მეფის იოანე II-ის ცოლი 170; ის წინააღმდეგია, რომ მისმა დისწულმა, ალექსიმ, შეირთოს ბექას ასული 82, 84.

ანდრონიკე დესპოტი, იოანე-ალექსი III-ის შვილი 215; დაიბადა 1356 წელს 191; გარდაიცვალა 1374 წელს 206.

ანდრონიკე III პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი (1328 – 1341 წ.წ.): მისი ასული ირინე იყო ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის მეუღლე 179.

ანდრონიკეს სასახლე: 207.

ანდრონიკოპულოსი, 206: იხ. იოანე ანდრონიკოპულოსი,

1. **ანნა** (ანახუტლუ), ტრაპიზონის მეფის ალექსი II-ის უფროსი ასული: 143, 146, 180; მან შეადგინა ლაზური ჯარი და დაიპყრო ტრაპიზონის ტახტი (1341 – 1342 წ.წ.) 179; იგი მოაშთვეს 1343 წელს 182.

2. **ანნა**, ტრაპიზონის მეფის იოანე-ალექსი III-ის ასული: დაიბადა 1357 წელს 192; ცოლად მისთხოვდა იბერთა და აფხაზთა მეფეს ბაგრატ V ბაგრატიონს 161, 202, 205, 212.

3. **ანნა**, ანნა კომენენე: მიხი „ალექსიდა“ 19, 21.

4. **ანნა**, ანნა ქსილალოე, ტრაპიზონის მეფის მანუილ I-ის ცოლი: 168.

ა. **ანნა**, მანფრედ ჰოჰენშტაუფენის და: მის შერთვას აპირებდა მიხეილ VIII პალეოლოგოსი 58.

6. **ანნა**, ფილანთროპენოსის ასული: იგი საცოლედ მოუყვანეს ქვრივ მანუილ III-ს 213.

7. **ანნა**, ბიზანტიის დედოფალი, ანდრონიკე II პალეოლოგოსის მეუღლე: 148, 150.

ანტიოპე, ჰელიოსის მეუღლე: 33.

ანტონი, დავით ნარინის მწირველი: 54.

აია: კოლხეთის ქალაქია 37.

აპოლონიოს როდოსელი: მისი „არგონავტიკა“ 171.

არაბეთი: 142.

- არადელი, 15.
- არაკლია, ერაკლია: 45, 46, 165.
- არანიელები 203.
- არგეო, ადგილი: 112.
- არგო: არგოს ნავი 34, 36.
- არგონავტები: 34, 35.
- არესი: არესის ჭალა კოლხეთში 33.
- არისტოტელე: 50.
- არისტოფანე: იოანე ცეცეს სქოლიოები 20.
- არკადია: ალოევსის სამეფოა 32.
- არმენია: 100, 241: არმენიის უშინაგანესი მხარეები 98; დიდი არმენია 132.
- არმენიაკთა თემი: 93.
- არსენი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1255 – 1260 და 1261 – 1267 წლებში): 58, 63; მეტსახელად ავტორიანე 58.
- არტანუჯი: არტანუჯის იბერიას იცნობს კონსტანტინე პორფიროგენეტი 98.
- ასირიელთა ქვეყანა: 142; ასირიელთა ქვეყანაში გადადიან სკვიტები (ხვარაზმელები) 131.
- ასომატოსი, ადგილი: 174.
- ასოპე (მითოლ.): 33.
- ატრამიტიონი: თვით ატრამიტიონი გახდა იტალიელებისა 44.
- აფსაროსი: აფსაროსის ბანაკი არის დიდ სებასტოპოლში 113, 115.
- აფსირტე, აეტის ვაჟი, მედეას ძმა: 32, 34, 38.
- აფსირტეს კუნძულები: 35.
- აფხაზები: იბერთა და აფხაზთა მეფე ბაგრატ ბაგრატიონი 161, იხ. აბაზგები.
- აქაია: 84.
- აქილევსი: მან შვირთო მედეა სიკვდილის შემდეგ 35, 38.
1. ალბულა: ანდრონიკე III-ის (ტრაპიზონის მეფის) ძმა ალბულა 173, 174.
 2. ალბულა: ალბულას დისწულია თბილისის მეფის დავით IX-ის ასული გულქან-ხათუნი (ევდოკია) 207, 220.
- ახანტაკა, ადგილი: 201; აქ არსებობდა წმ. კვირიკეს ტაძარი 176.
- ახირანი, ადგილი: 72.
- ახის აინაზგი (ახიანაკი), ეზინკელი ამირა: 184, 196.

ბ

ბაადური, დიმიტრი თავდადებულის ვაჟი, თათრის ქალისაგან 53.

ბაბილონელი: მათ ქვეყანაში გადადიან სკვითები (ხვარაზმელები) 131.

ბაბილონი: ბ . აზიის სიამაყეა 135.

1. **ბაგრატ III**, საქართველოს მეფე: 10.

2. **ბაგრატ IV**, საქართველოს მეფე: მისი ასული მართა 18.

3. **ბაგრატ V**, საქართველოს მეფე: ბ. თხოულობს ტრაპიზონის მეფის ასულს ანასას 161; იგი შეიპყრო თემურლენგმა 212; იგი ბაგრატ ბაგრატონიონია 202.

4. **ბაგრატ არტანუჯელი**: მისი ძენი არიან კლარჯნი ხელმწიფენი სუმბატი და გურგენი 10.

ბაგრატონიონნი: ბაგრატონიონთა მონათესავე იყო ალექსი კომნენოსი, ტრაპიზონის პირველი მეფე 163.

ბათუმი (τό Βαθύ): 205.

ბაიურთელი: ბ. მაჰმად ევკეპტარისი 184.

ბაიურთი, ბაიბერდი: 194, 195, 219, 220.

ბაირამ-ბეი, ბაირამ-ბეგი: 173, 174.

ბაირამი: მისი ძე, ხაჯიმირი, თხოულობს თეოდორას, ბასილ I-ის ასულს 193.

ბარნაბა, ტრაპიზონის მიტროპოლიტი: 200.

1. **ბასილ I კომნენოსი**, ტრაპიზონის მეფე (1333 – 1340 წ. წ.): 147, 154, 155; იგი ალექსი II-ის ვაჟია 142; ჩამოვიდა კონსტანტინეპოლიდან 174, 175; მისი თანამეცხედრეა ირინე, ბიზანტიის კეისრის ანდრონიკე III-ის ასული 177, 180; იგვირგვინა ტრაპიზონელ ირინეზე 177; მისი უკანონო შვილები (ტრაპიზონელი ირინესგან) არიან იოანე-ალექსი IV და კალოიოანე 149, 186, 212; მისი დაა ანა-ანახუტლუ 179; ბასილი გარდაიცვალა 1340 წელს 143, 177.

2. **ბასილ-ალექსი IV**, ტრაპიზონის მეფე (1412 – 1458); დაიბადა 1359 წელს 194, 210; მისი მეუღლე თეოდორა კანტაკუზენე გარდაიცვალა 1427 წელს 214.

3. **ბასილ II**, 8რანტიის კეისარი, რომანოზისა და თეოფანოს შვილი 90, 91,

4. **ბასილ კესარიელი**: 108, 109, 110, 112.

5. **ბასილი**, ეპისკოპოსი: 113.

6. **ბასილი**: ბასილ ხუპაკოსი, სქოლარისი: იგი მაყარია თეოდორა-ხაჯიმირის ქორწილში 193; იგი არის პროტოვესტიარი 189.

- ბაქტრიელი: 131.
- ბეერმანი (Beermann): 2, 4, 5, 8.
- ბეკერი ემ.: 40, 49.
- ბენეშევიჩი ვლ.: 49.
- ბეოტია: „ბეოტია ანუ ხომალდთა კატალოგი“ 27.
- ბერი ეგნატაშვილი: 212.
- ბერძენთა მოსახლეობა (ტრაპიზონის სამეფოში): 158, 163.
- ბერძნული მინაწერები (კორიდეთის ოთხთავისა): 1 – 16.
- ბექა I სარგისისძე: ბ. იბერთა წარჩინებულია 156, 157; მისი ასული ალექსი II კომნენოსის ცვოლია 172, 174.
- ბიზანტია: 75 – 76, 162; ბიზანტიის აღმოსავლეთი საზღვრები 98; ბიზანტიის იმპერია 58; ბ. იმპერიას ჩამოშორდა ტრაპიზონის სამეფო 46; ბიზანტიის ისტორია 48; ბიზანტიაში ლათინთა ბატონობა 40, 165; ბიზანტიის მომხრე დასი ტრაპიზონში 76; ბიზანტიის საზოგადოებრივი აზრი 107; ბიზანტიის სახელმწიფო 162; ბიზანტიის ცენტრი კონსტანტინეპოლი 164; ბიზანტიის წარჩინებულთა გვარი 156; ბიზანტიის ჯარში იბერიელები 94, 95; ბიზანტიას საქართველოს მთავრობამ ჩამოართვა შავი ზღვის სამხრეთ-აღმ. სანაპირო 163.
- ბიზანტიელი: ბიზანტიელი ისტორიკოსები 162; ბიზანტიელი კეისრები 138.
- ბიზანტიონელები: 147, 151 (τὰν Βυζαντιῶν).
- ბიზანტიონი (Βυζαντιόν): 25, 85 (Βυζαντις), 95 (Βυζαντιδᾶ), 144, 145, 147, 148, 150.
- ბიზანტიური: ბიზანტიურ-კონსტანტინეპოლური კულტურა 157; ბიზანტიური მწერლობა 165; ბიზანტიური წელთაღრიცხვა 166.
- ბითვინია: ბ. სცნობს ბატონებად იტალიელებს 44.
- ბორისთენელები: 131.
- Bréhier L.: 119.
- ბროსე მ.: 1, 2, 11.
- Browning: 21.
- ბუდუ (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 3, 8.
- ბუნოსი, ჰერმესისა და ნიმფეს ვაჟი: 32, 33.

ბ

- გაბრა კონსტანტინე: 93. იხ. კონსტანტინე გაბრა.
- გაბრიელი: გაბრიელ ეპისკოპოსი 1.
- გალატა: მივიდა კავშიში, იქიდან კი გალატაში 197.

- გალატები (გალიის მცხოვრებნი): 129.
- გამყრელიძე ალ.: 40, 54, 55, 56, 164, 174, 202.
- განტოპედინი, ადგილი: 201.
- გარაყანიძე ცოტნე, სოფ. ჯიქეფონის მცხოვრები: 54.
- Gardthausen V.: 13, 14.
- გელათი: 56; გელათის მონასტერი 1; გელათი – მეფეთა სამარხო 53, 54.
- გენადიოს მასალიელი (V საუკ. მეორე ნახევარი): 109.
- გენუელები: 85, 86, 182, 185, 188.
- Georges K. E.: 194, 215.
- გერასიმე I, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1320 – 1321 წ. წ. 015.
1. გერმანე III, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1267 წ.); წარმოშობით ლაზი 58, 61, 63, 65; იგი წინათ ადრიანოპოლის მღვდელმთავარი იყო 60; მისი დამატებითი სახელია მარმუწა 63.
- გერმანელები: 129.
- გიდონი: გიდონის განსასვენებელი 214.
- გიმორის ვანდა (ტრაპიზონის სამეფოს ერთი სამ ოლქთაგანი): 175.
1. გიორგი (Γιώργι): სახელის ფორმა 9.
 2. გიორგი წმ.: 9.
 3. გიორგი I, საქართველოს მეფე (1014 – 1027 წ.წ.): 91.
 4. გიორგი V ბრწყინვალე, საქართველოს მეფე: იგი დიმიტრი თავდადებულის ვაჟია 53; მისი ჩარევა ტრაპიზონის სამეფოს შინაურ საქმეებში 180.
 5. გიორგი I კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1266 – 1280 წ. წ.): იგი მანუილ I-ის ძეა 168; მას «მოხეტიალესაც» ეძახდნენ 54; მასზე თავდასხმა და შეპყრობა 54, 171.
 6. გიორგი–ალბულა, ალექსი II-ის ვაჟი: მისმა ძმამ ანდრონიკე III-მ იგი მოკლა 163, 174.
 7. გიორგი აკროპოლიტე, ისტორიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე: 40 – 42; 21, 71, 74, 121, 166; მისი დახასიათება როგორც დიდი მეცნიერისა 64; იგი დიდი ლოგოთეტია 141; მას მოციქულად გზავნის ტრაპიზონში მიხეილ VIII პალეოლოგოსი 69, 75; მისი „ისტორიის“ გაგრძელებაა გიორგი პახიმერეს „ისტორია“ 48.
 8. გიორგი მეზვერე: მისი ასული ევდოკია არის იოანე ცეცეს დედა 19, 23.
 9. გიორგი სხოლარისი, დიდი ლოგოთეტი: 161, 198, 199, 200.

- 10. გიორგი პახიმერე:** 48 – 585, 156, 162, 172, 177; მასი ავტობიოგრაფია 49; მისი „ისტორია“ არის გიორგი აკროპოლიტეს „ისტორიის“ გაგრძელება 48; მისი „ისტორიის“ გაგრძელებაა ნიკიფორე გრიგორასის „ისტორია“ 121; გიორგი პახიმერეს ცნობები იოანე II ლაზზე 139 – 141; მისი ცნობები იოანე II-ის დაქორწინების შესახებ 169.
- 11. გიორგი** (ერთ-ერთი ამიძანტარიელი): გიორგის დედა სარგალე მოაშთვეს 182.
- გლავკოსი:** მისი ოქროს ფარი 35.
- გოთია:** იქიდან მოვიდა ტრაპიზონში მარიამი, ტრაპიზონის მეფის დავითის მეუღლე 214.
- გოლახა, ციხე:** 196; იგი აიღეს თურქებმა 204.
- გორსინები, ტომი:** ისინი დამომღვრა ანდრია მოციქულმა 113, 115.
- Гранстрем Е. Э.:** 20.
- Gregory:** 2, 6.
- გრიგოლი, წმ.:** 9; ამის სახელობის ციხე 79; მისი სახელობის წყალვარდნილი 199.
- გრიგოლ მიზომატისი:** 181; მას მიენიჭა დიდი სტრატოპედარხის პატივი 183.
- გრიგოლ ნაზიანზელი:** 108, 109, 110.
- გრიგოლ ნოსელი:** 108, 109, 110, 112.
- გრიგოლ ოლთისელი (XI საუკ.):** 3.
- გრიგოლ პალამა:** 121.
- გუასპურაკანი:** 91.
- გუთები:** პონტოს სანაპიროს გუთები 131; გუთები მონღოლების დროს 66.
- Guilland R.:** 119.
- გულქან-ხათუნი,** საქართველოს მეფის დავით IX-ის ასული: მის-თხოვდა ტრაპიზონის მეფეს და დაერქვა ევდოკია 207, 220; სადედოფლო გვირგვინი დაადგეს 1378 წელს 208.
- გურგენი:** კლარჯი ხელმწიფე, ძე ბაგრატ არტანუჯელისა 3, 10; გარდაიცვალა 1012 წელს პატიმრობაში 10.
- გურიელი, გურელი:** ბათუმში შეხვდა ბაგრატ მეფეს 205, 220.

დ

დადეშქელიანი ლევანი: 1.

- 1. დავით VI ნარინი,** რუსუდანის ძე, საქართველოს მეფე: 53; იგი ბიზანტიის კეისრის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ძმის, იოანე პალეოლოგოსის სიძეა 53, 54, 55; იგი იხსენიება ჯიორგი

პახიმერეს „ისტორიაში“ 52 – 55; მან ილაშქრა 1292 წელს ტრაპიზონის წინააღმდეგ 78, 170.

2. **დავით VIII**, საქართველოს მეფე, დიმიტრი თავდადებულის ძე: 49, 52, 53.

3. **დავით IX**, საქართველოს მეფე: მისი ასული გულქან-ხათუნი (ევდოკია) არის ტრაპიზონის მეფის მანუილ III-ის ცოლი 207, 210.

4. **დავითი**, ტრაპიზონის პირველი მეფის, ალექსი I კომნენოსის, ძმა 43, 45, 74; იგი პაფლაგონიის მზრძანებელია; იგი დაამარცხა თეოდორე I ლასკარისმა 45, 46.

5. **დავითი**, ანნას და ბაგრატ V-ის ძე: 212.

6. **დავით დიდი კომნენოსი**, ტრაპიზონის უკანასკნელი მეფე (1458 – 1461): 214.

დაკები: იწოდებიან სკვითებად 25.

დაკნოპინი: 200. იხ. სტეფანე დაკნოპინი.

დარიოსი, სპარსეთის მეფე: 87 – 88.

დასავლეთი საქართველო: 113; დასავლეთ საქართველოს ეთნიკური შემადგენლობა 113, 114, 117.

დაფნუსი, ადგილი: 185.

დეღგერი ფრ.: 70, 119, 198.

დიდიმოს ალექსანდრიელი, ფილოსოფოსი: 106, 107, 108, 109.

დიდი სებასტოპოლი: 115. იხ. სებასტოპოლი.

დიკესიმონი, ადგილი: 193.

დიმიტრაკისი (დიდი ბერძნ. ლექსიკონის ავტორი): 50, 215, 217.

დიმიტრი II თავდადებული, საქართველოს მეფე (1291 – 1289): 55; საქ. მეფე დავით VIII მისი ძეა 49, 52: დიმიტრის შვილები (ტრაპიზონელ ცოლთან, თათრის ქალთან, ბექას ასულთან) 53.

დიომედე, ტროადის ომის გმირი: 35.

დიონისე არეოპაგელი: გიორგი პახიმერეს პარაფრაზები 49.

დიონისე პერიეგეტი, ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი: 27, 29.

Dieterich K.: 221.

დიუკანჯი (Du Cange): მისი დაკვირვება მარიამ მართა-ყოფილზე 18.

დოლინოსი: დაიხოცნენ დოლინოსის ძენი 1340 წელს 179.

დოლისყანა: 11.

დრაგე რ.: 119.

დრაკონი: იგი სდარაჯობს ოქროს საწმისს 33, 34; დრაკონის კბილები 34.

დრიონა, ადგილი: 210.

დურბა (დურჩა), სოფელი კორიდეთის სამხრეთით: 9, 15;

ე

ეგოსის ზღვა: 44.

ეგვიპტე: 142: ეგვიპტიდან არიან კოლხები გადმოსახლებული 36.

ევგრი პონტოელი: 106 – 112; ევგრის წარმომავლობა 116; შთამომავლობით არის იბერთაგან 106, 107, 108, 109, 112; ევგრი ფილოსოფოსია 106; იგი ორიგენისტი იყო 108; მას ჰქვია აგრეთვე ევგრი ეგვიპტელი 106.

ევგრი სქოლასტიკოსი („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი, VI საუკ.): 97.

ეგბეა: 20.

ეგენი: წმ. ეგენის ტაძარი 177 – 178, 186, 188.

1. ევდოკია, საქართველოს მეფის დავით IX-ის ასული გულქან-ხათუნი: იგი მისთხოვდა ტრაპიზონის მეფეს მანუილ III-ს 207, 208, 210; გარდაიცვალა 1395 წელს 213.

2. ევდოკია, იოანე ცეცეს დედა: 19.

3. ევდოკია, დედოფალი ბიზანტიისა (მიხეილ VII პარაპინაკის დედა): მან გაამზითვა იოანე ცეცეს დიდედა 23.

4. ევდოკია, მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ასული, ტრაპიზონის მეფის იოანე II-ის მეუღლე, ანდრონიკე II პალეოლოგოსის დაჲ 54, 136, 137, 141, 153, 155, 156; იგი მიათხოვეს ტრაპიზონის მეფეს იოანე II-ს 1282 წელს 69, 75, 79; მისი ჩასვლა დაქვრივების შემდეგ 1298 წელს კონსტანტინეპოლში 79, 80, 172; თან ჩაიყვანა კონსტანტინეპოლში თავისი უზცროსი ვაჟი (მიხეილი?) 153: ევდოკიას გარდაცვალება 173.

5. ევდოკია, იოანე ალექსი III-ის ასული: შერთეს ტაჯ-ედინს ცოლად 1380 წლის 8 ოქტომბერს 193, 208. 211.

6. ევდოკია, კეისარ ანდრონიკე III-ის უკანონო შვილი: იგი არის ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის მეუღლე 142 (შეცდომაა, უნდა ეწეროს „ირინე“ და არა „ევდოკია“).

ევმელოს კორინთელი, პოეტი (ძვ. წ. VIII ს.): 33.

ევროპა: 124, 128, 129. – ევროპელი ტომები 130; ევროპელი სკვითები (მეოტიდის მიდამოებში) 36.

ევსევი ჰამფილე („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი): 97.

ევსტათი თესალონიკელი: 20.

ევფრატი, მდინარე: 20.

- ევფრატა საჭურისი (VI საუკ.): 118.
 ევფროსინე: ევფროსინეს სახელობის მონასტერი 17,25.
 ევქსინის პონტო: 65, 98, 100, 106, 109, 110.
 ელადა, ელადური: 25.
 ელენოპონტი, პროვინცია: 110, 111.
 ელინები: 42. – ელინური სახელები 127.
 ელეუსის მონასტერი: 202.
 ენეონი (Oeneum), ქალაქი: 46. იხ. ინეონი.
 ენიოხები, ტომი: 91, 116. იხ. ჰენიოხები.
 ეიდვია, აეტის მეუღლე, მედეას და აფსირტეს დედა: 36.
 ეოლიდები: ისინი მოკლა პელიასმა 29, 31.
 ეპაფე: მისი ასულია ლიბია 37.
 ეპირი: 124, 164; ეპირის ქალაქი Πόλα 37, 38; ეპირის დესპოტი მიხეილი 135.
 ეპიფანე კვიპრელი (ახ. წ. IV საუკ. მოღვაწე): 115.
 ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი (VIII საუკ. ისტორიკოსი): 113, 114, 116.
 Epstein P.: 158.
 ერაკლეა (ერაკლია, ჰერაკლეა), ქალაქი: 45, 163, 165.
 ერზინკი: 196.
 ერმია სოზომენე, ისტორიკოსი: 97, 98, იხ. სოზომენე.
 ესქილე: ესქილეს სქოლიოები იოანე ცეცესთან: 20.
 ეფესო: ეფესოს არქიელი იყო მიხეილ VII პარაპინაკი 93.
 ეფირე: მისი სამფლობელო მიეცა აეტს 33.
 1. ეფრემი: ეფრემ ასური 106, 107, 109.
 2. ეფრემი („ქრონიკის“ ავტორი): 89 – 96.
 ექვთიმე მთაწმინდელი: 99.

3

- ვალუა (Valois, Valesins): 110, 111.
 ვარისი (Βάρσις), ადგილი: 44.
 ვახტანგი, დიმიტრი თავდადებულის ვაჟი (ტრაპიზონელ ასულ-თან შემენილი): 53.
 Wendel B.: 21.
 ვენეტიკნი: 166. იხ. ვენეციელები.
 ვენეციელები: 182, 188.
 ვლახერნი: ვლახერნის ტამარი 58.
 ვრიენიოსი (ნიკიფორე ვრიენიოსი): 18.

ზენონი, ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი: 120.

ზონარა (იოანე ზონარა), ბიზანტიელი ისტორიკოსი: 18.

ზოსიმე, ისტორიკოსი 97.

თ

თადეოსი, მოციქული: იგი მათესთან ერთად მოგზაურობს დასა-
მოდვრებლად 115.

1. **თამარ მეფე**: მისი თაოსნობით დაარსდა ტრაპიზონის სამეფო
45, 46, 158, 162: იგი ალექსი I-ის მამიდაა 163, 165. – თა-
მარის ისტორიკოსი 166.

2. **თამარი**, დავით ნარინის მეუღლე: 54; ის არის ემენელას ძის
ასული 54, 55; იგი არის დავით ნარინის პირველი მეუღლე 56.

თბილისი: 1. 211 – 212: თბილისის მეფის დავით IX-ის ასული
გულქან-ხათუნი 207; თბილისის კავშირი ტრაპიზონის სამე-
ფოსთან 158.

1. **თებე**: თებედან მოაქვთ ქსოვილები 31.

2. **თებე** (ბეოტიაში): 34.

თეგუდარი: თეგუდარის ცოლი 53.

თემისტოკლე: 120.

თემურლენგი: 211, 212.

1. **თეოდორა**, დედოფალი, მიხეილ VIII პალეოლოგოსის მეუღლე: 58.

2. **თეოდორა**, ტრაპიზონის მეფის მანუილ I კომნენოსის ასული
(რუსუდანისგან) 54, 55, 171.

3. **თეოდორა**, დედოფალი, იოანე-ალექსი III-ის მეუღლე: იგი არის
სევასტოკრატორ ნიკიფორე კანტაკუზენეს ასული 187, 192.

4. **თეოდორა კანტაკუზენე**, დედოფალი, ბასილ-ალექსი IV-ის მეუღ-
ლე: 213; გარდაიცვალა 1427 წელს 214.

5. **თეოდორა**, ბასილ I-ის ასული: მისთხოვდა ამირა ხოჯიმირს 193.

1. **თეოდორე I ლასკარი** (ლასკარისი), ნიკეის მეფე: 43, 44, 45, 46,
123, 137; სძლევს პაფლაგონიის მბრძანებელს, ტრაპიზონის
მეფის ალექსის ძმას, დავითს 45, 74.

2. **თეოდორე II ლასკარი** (ლასკარისი): 40; მისი ვაჟია იოანე IV
ლასკარისი 58.

3. **თეოდორე დორანტიისი**, დიდი სტრატოპედარხი: 186.

4. **თეოდორე მეტოხიტი**, დიდი ლოგოთეტი: 119, 120.

5. **თეოდორე-მოროთეოდორე**, ქალ. ფილადელფიის მთავარი 44, 45.

6. თეოდორე ჰექსაპტერიგე, გიორგი აკროპოლიტეს მასწავლებელი: 40.

თეოდორიტე კვირელი („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი): 97, 98.

თეოდოსი, ტრაპიზონის მიტროპოლიტი (დაჯდა ტახტზე 1370 წელს): 204, 208, 210.

თეოპომპე ქიოსელი, ისტორიკოსი: 33.

თეოსკეპასტოსის მონასტერი: 207.

თეოფანე ბიზანტიონელი, ისტორიკოსი (VI საუკ.): მისი ცნობა თბილისის შესახებ 211.

თეოფანო, ბიზანტიის კეისრის ბასილ II-ის დედა: 90.

თესალია: 124, 164; აქ შეაფარეს თავი იმათ, ვინც მიხეილ VIII-ის უნიატურ პოლიტიკას გაექცა 134.

თესალონიკელნი: 145.

თესალონიკე: 56, 57, 144; აქედან იყო წამოსული ტრაპიზონის მიტროპოლიტი თეოდოსი 205.

თინია (v. 1. ბითვინია): 44.

თმოგვის ციხე: 10.

თოფურია ვ., აკადემიკოსი: 10.

თოხარელნი, ტომი: 31, 65, 66, 73, 87.

თრაკია: 91.

თუკიდიდე: იოანე ცეცეს სქოლიოები თუკიდიდეზე 20.

თურ-ალი-ბეგი, ამიდელი ამირა: 184; მისი შვილია ხუტლუ-ბეგი, ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის სიძე 188.

თურქები: 180, 184, 185, 191, 195, 195, 209, 210; ამიდელი თურქები 179. 181; თურქების შემოჭრა გუასპურაკანში 91; თურქების ჰუნნურმა ტომმა გადალახა კავკასიის მთები 91; თურქების წინააღმდეგ ბრძოლა ტრაპიზონელებისა 146; მათ წინააღმდეგ ლაშქრობს ტრაპ. მეფე გიორგი I კომნენოსი 168; თურქებმა აიღეს 1369 წელს გოლახა 204; თურქებში გაჩნდა შავი ჭირი 199.

თურქულ-პონტური დიალექტი: 209.

ო

იადგარი, დიმიტრი თავდადებულის ვაჟი, თათრის ქალთან: 53.

იასიტე: იასიტეს მეუღლე 23.

იასონი: მედეას ქმარი 29, 38; იასონის დაბადება 31; იასონის დედა (როიო, პოლიფემე, ალკიმედე) 29, 31; მისი პაპა კრეთევსი ეოლიდი იყო 31; იასონი უკან იბრუნებს ოქროს საწმისს 34.

იასონიონი (იასონისი), კონცხი: 192, 197.

იატროპულსი, სასახლის ლოგოთეტი ბიზანტიაში 70; სამეფო კარის ლოგოთეტია 75.

იაქსარტი, მდ.: 130; გადალახეს სკვითებმა სამი წლის წინათ 132.

იბერია, 163, 165, 172, 207; კავკასიონთან მდებარე იბერია 142; იბერიის წინამძღოლი მირიანი 102; ისპანიის ი. 99, 100; იბერიამდე მოდიან სკვითები (ხვარაზმელები) 132; იბერიაში შეიჭრა თემურლენგი 211; იბერიის მეფე (დავით VIII) 52; აქაური ქალია ევდოკია, ტრაპ. დედოფალი 213; იბერია მარტო ქართლს არ ნიშნავს 113; იბერიის ქსოვილები 31.

1. იბერები: იბერები, აბაზგები და ალანები ერთი ტომისა არიან 18, 23; სად ცხოვრობს იბერთა ტომი 98; იბერთა ქალაქიდან არის წარმოშობილი ევაგრი პონტოელი 116; იბერიელი იყო დედით იოანე ცეცე 25; იბერები მოსახლეობენ დასავლეთ საქართველოშიც 113, 114, 115, 117; იბერები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოს მიდამოებში 106; იბერები ელჩებს გზავნიან კონსტანტინე დიდთან (გაქრისტიანების შემდეგ) 105; იბერთა მეფე აგრეთვე აბაზგებს მბრძანებლობდა 18; იბერთა და აფხაზთა მეფე ბაგრატ (V) ბაგრატონიონი 161, 202; იბერთა წარჩინებული ბექა 82, 156, 172; იბერიელი ბექას ასული არის ტრაპიზონის მეფის ალექსი II-ის ცოლი 82; იბერიელები ბიზანტიის ჯარში 94, 95; იბერები ტრაპიზონის ჯარში 86; იბერიელნი სავაჭრო მიზნით იყვნენ კონსტანტინეპოლში ჩასული 95.

2. იბერები: დასავლეთის იბერები 31; ისპანიის იბერები 99; ისპანიის იბერთაგან არიან ქართლის იბერები 100.

იბორა, იბერა: პონტოს ქალაქის სახელია 110, 111, 112, 116.

იბრაიმი, რუსტამის ძე: 176.

იდია, ოკეანეს ასული: იგი შეირთო აეტმა 32.

Jenkins, R. J. H.: კონსტანტინე პორფიროგენეტის De adm.-ის მთარგმნელი ინგლისურად 177.

იერონიმე (ჰიერონიმე): 108. იხ. ჰიერონიმე.

იერუსალემი: 113, 114, 115.

ივანე ხუცესი (კორიდეთში): 8.

ივლიტა: კვირიკეს და ივლიტას ტაძარი კალაში (სვანეთში): 1.

ილირიდი (ილირია): 35.

იმერნი (იბერნი): 111.

ინგოროყვა პ.: 169, 170.

ინდოეთი: 31.

ინდოელი: ინდოელი სკვიტები (კოლხები ინდოელი სკვიტები არიან) 32.

ინეონი, ადგილი: 94, 180, 181, 184, 208.

იოანე I აქსუხოსი, ტრაპიზონის მეფე (1235 – 1238 წ. წ.): იგი ალექსი I-ის შვილია 166, 167; მას ჰყავს ორი ვაჟი მანუილი (მეფე) და იოანიკიოსი (ბერი) 167.

იოანე II კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1280 – 1297 წ. წ.): იგი არის ალექსი I-ის შვილთაშვილი 134, 135; იგი ანდრონიკე II-ის ძმაა 169; იგი კონსტანტინეპოლში წავიდა მიხეილ VIII-ის მიწვევით 72; მიხეილ VIII-ს სურს მისი დამორჩილება 74; მან შეირთო ევდოკია, მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ასული 54, 68, 69, 71, 134, 135, 141, 171; მას ჰქვია „ლაზი“ და „ლაზთა მთავარი“ 136, 140; გიორგი პახიმერეს ცნობები მის შესახებ 139; მისი გარდაცვალება 79 – 80, 136, 137.

იოანე III კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1342 – 1344 წ. წ.): იგი მიხეილის ვაჟია 151, 182; მისი დახასიათება როგორც მოქიფისა და მფლანგველისა 151; იგი ტახტიდან ჩამოაგდო მისმა მამამ, გააძევეს ბიზანტიონში 151, 183; გაიგზავნა კონსტანტინეპოლში 1346 წელს 184; გამოიქცა ადრიანოპოლიდან, სინოპში ჩამოვიდა და გარდაიცვალა 197; მისი ძე გაიქცა სატუსალოდან, მივიდა კაფაში 197.

იოანე-ალექსი III, ტრაპიზონის მეფე (1350 – 1390 წ. წ.): იგი არის ბასილ I-ისა და ირინე ტრაპიზონელის ვაჟი 176, გამეფდა 1350 წელს 180; მისი ვაჟია ბასილი 194; მისი ძეა მანუილი, ხოლო ამის ცოლი იბერიელი ევდოკია 210; მისი გარდაცვალება 212.

იოანე | ციმისხი, ბიზანტიის კეისარი (969 – 976 წ.წ.): 90.

იოანე II კომნენოსი, ბიზანტიის კეისარი (1118 – 1143 წ. წ.): იგი ილაშქრებს კონსტანტინე გაბრას წინააღმდეგ 93; მისი ძმაა ისააკ კომნენოსი 17.

იოანე III დუკა ვატაცი, ბიზანტიის კეისარი (1222 – 1254 წ. წ.): 84, 129.

იოანე IV ლასკარი, ბიზანტიის კეისარი (1258 – 1259 წ. წ.): იგი თეოდორე II ლასკარის ვაჟია 58; მას თვალები დათხარეს 65.

იოანე V პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი (1341 – 1391 წ. წ.): 198, 206; ელქს გზავნის ტრაპიზონში 195; მისი ძე 1363 წელს

აპირებს ცოლად შეირთოს ტრაპიზონის მეფის იოანე-ალექსი III-ის ასული 199; მისი ძე მიხეილი 206.

იოანე VI კანტაკუზენე, ბიზანტიის კეისარი-უზურპატორი (1341 – 1355 წ. წ.): 187; იგი დიდი დომესტიკოსი იყო 148; ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ ბერად აღკვეცეს და მას იოასაფი ეწოდა 198.

იოანე, ათონის აღაპის პერსონაჟი 4.

იოანე ანდრონიკოპულოსი, ბიზანტიის პროტოვესტიარი 206.

იოანე გლიკა, გრამატიკოსი და რიტორი: 119.

იოანე დესპოტი, ანდრონიკე პალეოლოგოსის ვაჟი: 83; ის არის მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ძმა 57; მისი ქალი მიათხოვეს იბერთა მეფეს დავით ნარინს 52, 57.

იოანე ვეკოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1275 – 1282 წ.წ.): 79, 80.

იოანე, თესალიის დესპოტი (1274 წლის მახლობელ ხანებში): 57.

იოანე იტალოსი, ბიზანტიელი ფილოსოფოსი: 21.

იოანე კავაზიტი, დიდი დუქსი: 185, 194; იგი ხალდიის დუქსია 190, 191; მას მიენიჭა დიდი ლოგარიასტის პატივი 183.

იოანე კინამოსი, ისტორიკოსი: 203.

იოანე, კონსტანტინე დორანიტისის ძე: 182.

იოანე (კორიდეთის მინაწერში, ვინმე იოანე): 3.

იოანე ლეონტოსტეთოსი, ელჩი: 193.

იოანე მთაწმინდელი: 99.

იოანე ნათლისმცემელი: 197; იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია 201.

იოანე ოსძაკი (კორიდეთის მინაწერში): 9.

იოანე საჭურისი, დიდი დუქსი ტრაპიზონის ვანდის მეთაური: 175, 198.

იოანე სევასტოკრატორი: მას ებრძვის ბიზანტიის კეისარი მიხეილ VIII პალეოლოგოსი 73.

იოანე ტარხანიოტე: 80.

1. **იოანე ცეცე**: 17 – 39; მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 17 – 20:

მისი დიდება ქართველი ქალის შთამომავალია 19, 23; იოანე ცეცეს „წერილები“ 19 – 20.

2. **იოანე ცეცე**, მწერალ იოანე ცეცეს პაპა: 17, 25.

იოანე ციმისხი, ბიზანტიის კეისარი (969 – 976 წ.წ.): 90.

იოანე ჭანიხიტისი, პიკერნისი („მელვინეთუხუცესი“): 188. იხ. ჭანიხიტისი იოანე.

იოანე, ჰერაკლიის ეპისკოპოსი: 119.

იოანიკიოსი, ტრაპიზონის მეფის მანუილ I-ის ძმა, ბერად აღკვე-
ცილი: 167.

იოსაფ კანტაკუზენოსი (იგივე იოანე VI კანტაკუზენოსი): 198.

იოზი, მამა (ხუცესი კორიდეთში): 5.

იოილი, ისტორიკოსი 40.

იონიის ზღვა: 35.

იორგა ნ., გამოჩენილი რუმინელი ბიზანტინისტი: 119.

Jordan, H e r m a n n: 109.

იოსებ ლაზაროპულოსი, სკევოფილაქსი: დაადგინეს ტრაპიზონის
მიტროპოლიტად ნიფონის გარდაცვალების (1364 წ.) შემდეგ
200; იგი წავიდა კონსტანტინეპოლში, დაბრუნდა იქიდან და
ნაადგომევს მოხდა მისი კურთხევა 200; მისი გადადგომა
(1368 წელს) 202.

იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი: 97; „იოსიპოს ებრაელი“ ჰქვია
(Ἰωσήφ ὁ Ἐβραῖος, «იოსიპოს ებრაელსა»: ქ. ცხ. I 342, 5) 36.

იპოლიტე რომაელი: 97.

1. ირინე, სირიკენა ტრაპიზონის მეფის მანუილ I-ის ცოლი; მას
უძღვნა თავისი შრომა „აღეგორიები ილიადისა და ოდისეი-
სათვის“ იოანე ცეცემ 17, 20; მასთან ეყოლა მანუილს გიორგი
(მეფე გიორგი I კომნენოსი) 168.

2. ირინე, ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის მეუღლე. დედოფალი და
მეფე: 145, 146, 148, 154, 155; ირინე არის ბიზ. კეისრის
ანდრონიკე III პალეოლოგოსის უკანონო შვილი 143, 175;
იგი 1336 წელს ჩამოვიდა კონსტანტინეპოლიდან და იკურთხა
დედოფლად 175, 176; ბასილის გარდაცვალების (1340 წ.)
შემდეგ მან დაიპყრო მეფობა 177; გამეფებისთანავე კონსტან-
ტინეპოლში გაგზავნა თავისი ქმრის (ბასილის) საყვარელი
ირინე ტრაპიზონელი შვილებითურთ 177; ირინეს მთავრო-
ბას მოუწყეს აჯანყება 178; იმეფა 1 წელიწადსა და 3 თვეს
179; 1341 წელს გადადგა ტახტიდან და გაიგზავნა კონსტან-
ტინეპოლში 180, 181; ირინეს ინტიმურ კავშირს აბრალებ-
დნენ ტრაპიზონის დომესტიკოსთან 145.

3. ირინე ტრაპიზონელი. ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის საყვარელი
და შემდეგ ცოლი: 143, 144, 155, 176; ბასილმა მასზე ჯვარი
დაიწერა 177; ქმრის გარდაცვალების შემდეგ იგი გაიგზავნა
კონსტანტინეპოლში 177; იგი არის იოანე-ალექსი III-ის დედა
177, 194, 210.

ისააკ კომნენოსი, კეისარ იოანე II კომნენოსის ძმა: 17, 20.

ისაკ II ანგელოსი. ბიზანტიის კეისარი (1185 – 1195 წ. წ.): 94, 95.
 ისმაილიტნი: 95.
 ისოსი, ნავსადგური: არის დიდ სეზასტოპოლში 113, 115, 116.
 ისტრო, მდინარე (დუნაი): 131.
 იტალია: 35.
 იტალიელები: 95; მათი ბატონობა აღმოსავლეთში (ბითვინიაში, ნიკომედიასში...) 44.
 იულიოს კეისარი (100 – 44 წ. წ.) 89.
 იუსტინიანე I, ბიზანტიის კეისარი (527 – 565 წ. წ.): 118.

3

კადმოსი (მითოლ.): მის მიერ დათესილი კბილები 34.
 კავასიტები (კავაზიტისები), წარჩინებულთა გვარი ტრაპიზონის, სამეფოში: 177, 178, 199.
 C a v e Guillaume: 109.
 კავკასია: 158; კავკასიის ზეკარები 130; კავკასიის მთებამდე ილა-შქრა პომპეუსმა 135.
 კავკასიონი: 142.
 კავკასიური: კავკასიურ-იბერიული წარმოშობისა იყო იოანე ცეცეს დედა 17.
 კალა (სვანეთში): იქ იყო დაცული კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი 1.
 კალიმაქე (ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი): 37; კალიმაქეს ცნობა კოლხების მიერ დაარსებულ ქალაქ პოლას შესახებ 38, 39.
 კალისტოსი, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1350 – 1352 და 1355 – 1363 წლებში): 198.
 კალიფსო, ნიმფა: იგი არის ჰელიოსის ასული 32.
 1. კალოიოანე, ტრაპიზონის მეფე იოანე II კომნენოსი (1280 – 1297 წ. წ.) 171, 172.
 2. კალოიოანე, ტრაპიზონის მეფის ბასილ I-ის მეორე ძე: 155, 212; იგი ეყოლა მას ტრაპიზონელ ირინესგან 177.
 კამახინოსი (კამახელი, კომახელი): ხალდიის ციხის კომახის მფლობელი 177, 178.
 კამპანია: 92.
 კანტაკუზენე, კანტაკუზენოსი: კანტაკუზენოსის ასული თეოდორა, ბასილ-ალექსი IV-ის ცოლი 213. იხ. იოანე VI კანტაკუზენე, იოასაფ კანტაკუზენე.
 კაპადოკია: მესამე კაპადოკია 116.

კაპანაძე დ. (ნუმიზმატიკოსი): 168.

კართაგენი: 37.

კარმანები: 87.

კარპოვი, პროფესორი: 49, 177.

კასიფონე, ოდისევსისა და კირკეს ვაჟი: 29.

კასპიელები კასპიელების გასასვლელი 36.

კასპიის ზღვა: 128, 129, 130, 131; კასპიის ზღვამდე ილაშქრა
პომპეუსმა 135. – კ ა ს კ ი ის მ ხ ა რ ე 65.

კატონი: 25.

კაფა, ყირიმის ქალაქი (ახლანდელი თეოდოსია): 185, 197.

კახელი: «მმანი კ ა ხ ე ლ ნ ი მოვიდეს მონასტერსა ჩუენსა» 4.

კეკელიძე კ.: მისი დებულებები ევგარი პონტოელის შესახებ 107.

კელვიანონი, ადგილი მეანდრეს ფილადელფიასთან: 45.

კელტები: 129.

კელტიკე: 129.

კენზრინა (კეხრინა), ქალაქი: 186. იხ. კეხრინა.

კერასუნტი (კერასუნდი): 163, 165, 172, 189, 192, 196, 197, 199,
208; კერასუნტი აიღეს 1348 წელს იანუიტებმა 184: კერასუნ-
ტის მიტროპოლიტი 138.

კერავნეს მთები: კერავნეს მთებში დასახლდნენ ზოგიერთი კოლ-
ხები 35.

კესარია, ქალაქი კაპადუკიაში: 109, 110.

კეხრინა (კენზრინა) ციხე: 187, 188, 189, 190, 191.

კვახჭირი, სოფელი: 54.

1. კვირიკე: კვირიკეს და ივლიტას ტაძარი კალაში 1.

2. კვირიკე, ხუცესი კორიდეთში: 2, 4.

3. კვირიკე სერიტოპულო (კორიდეთის მინაწერში) 4.

კვირინე, მხარე ეგვიპტეში: 37.

კვიროსი, სპარსეთის მეფე: 87; მბრძანებლობდა სპარსელებს, მიდიე-
ლებსა და ქალდეველებს 135.

კიმზრები, ტომი (ჰეროდოტესთან): 127.

კიმერიელები, ტომი (ჰომეროსთან): 127.

კირიკოპულოსი, მიხალისი (კორიდეთის მინაწერში): 7.

კირკე (მითოლ.): ჰელიოსისა და პერსეს ასულია 36; მასთან მხო-
ლოდ ერთ წელიწადს იცხოვრა ოდისევსმა 29; კირკეს სამე-
ფო 28, 29.

Kiessling Th.: 21, 22, 23.

კლარჯნი: 10: იხ. აგრეთვე გურგენ კლარჯი.

კლემენტი ალექსანდრიელი (ახ. წ. II საუკ.): 97.

კოლხები: 32, 91; კოლხთა ტომები ცხოვრობენ სანაპიროზე 116:

კ. ეგვიპტიდან არიან გადმოსახლებული 36; კოლხები ინდოელი სკვითები არიან 32; კოლხები – ლაზური ტომია 37; კოლხთა და ლაზთა ქვეყანაში გაბატონდა ალექსი L (ტრაპიზონის მეფე) 134; კოლხების ქალაქი „პოლე“ 37, 38; კოლხები დაედევნენ იასონს და მედეას 34, 35.

კოლხეთი, კოლხიდა: კოლხეთის ქვეყანაში წავიდა აეტი კორინთოდან 33; კოლხიდისაკენ გასცურა იასონმა 34; კოლხეთის ქალაქია ამა 37; კოლხეთის ქალაქი კვტადა 38; კოლხეთს ლიგვისტიკურს ეძახის ლიკოფრონი 38; კოლხეთამდე მოდიან სკვითები (ხვარაზმელები, მონღოლები) 132; კოლხეთის მპყრობელია ალექსი I კომნენოსი (ტრაპ. მეფე) 123; კოლხეთი – მართლმადიდებელი ქვეყანაა: აქ შეაფარეს თავი იმათ, ვინც მიხეილ VIII პალეოლოგოსის უნიატურ პოლიტიკას გაექცა 132, 134.

კოლხური: კოლხური ენა 37, 38; კოლხური დრაკონი (იგი მოკლა დიომედემ) 35.

კომანები: ცხოვრობდნენ მიზიაში 131.

კომახი, ხალდიის ციხე 178, – კომახელები 178.

კომნენოსები: კომნენოსთა გვარი 148; კომნენოსების ეპოქა 89; კომნენოსთა ოჯახი 179.

კონრად მონფერატელი, ისააკ ანგელოსის სიძე: 95.

კონსტანტინე I დიდი (324 – 337 წ. წ.): 100, 105.

კონსტანტინე VII პორფიროგენეტი (913 – 958 წ. წ.): 110, 111, 116, 167, 177, 216, 217, 218; კონსტანტინე პორფიროგენეტი იბერიის შესახებ 98.

კონსტანტინე IX მონომახოსი (1042 – 1054 წ. წ.): 91.

კონსტანტინე X დუკა (1059 – 1067 წ. წ.): 91.

კონსტანტინე გაბრა: ტრაპეზუნტელების მტარვალი იყო 93.

კონსტანტინე, დავით ნარინის ვაჟი (პირველი ცოლისაგან): 55, 56.

კონსტანტინე დორანტისი, პროტოვესტიარიოსი: 177, 178, 182, 183, 187, 188.

კონსტანტინე, კეროლარიოსი; კეისრის გვარდიის დრუნგარიოსი, მან შეირთო აზაზგი ქალი 19.

კონსტანტინე კოტერძე, ბიზანტიელი დიდებული: 17.

კონსტანტინე მანასე, ისტორიკოსი: 40, 92, 93.

კონსტანტინე მარგარიტე, ნეოკასტრელი, მდაბიო წარმოშობისა 07.

- კონსტანტინე, მიქელ პანარეტოსის ვაჟი: 161, 203.
 კონსტანტინეს ქალაქი (კონსტანტინეპოლი): 49.
 კონსტანტინეპოლი: 17, 40, 48, 49, 54, 58, 60, 65, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77; 79, 81, 89, 97, 108, 109, 119, 121, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 146, 153, 154, 156, 157, 161, 163, 164, 165, 168, 169, 170, 172, 174, 177, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 190, 193, 195, 198, 203, 205, 213; კონსტანტინეპოლში ჩავიდა ბაგრატ IV-ის ასული მართა 18; კ. აილეს ლათინებმა 1204 წელს 41, 44, 65, 166; კონსტანტინეპოლში წავიდა იოსებ ლაზაროპულოსი, რომელიც ნიფონის გარდაცვალების შემდეგ (1364 წ.) ტრაპიზონის მიტროპოლიტად დაადგინეს (კ-პოლში წავიდა, ალბათ, დასამტკიცებლად) 200.
 კორაქსები, ტომი, ამიერკავკასიაში მცხოვრები: 31.
 კორდილე: 221; კორდილეში არის წმ. ფოკას ტაძარი 196.
 კორიდეთი: კორიდეთის ოთხთავი 1 – 16. – კ ო რ ი დ ე ლ ი 15.
 კორიდელისი (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში მოხსენებული პირი): 7.
 კორინთო: 37; იქ მეფობდა აეტი 32.
 კოტერძე კონსტანტინე, ბიზ. დიდებული: 17.
 კოტიორა (კიტიორა), ქალაქი: 163, 165.
 კოძაუტა, ადგილი: 209.
 კრათისი, მდინარე: 38.
 კრეთეესი, იასონის პაპა: 29.
 კრუმბახერი კ.: 20, 49, 65.
 კტეზიასი, ისტორიკოსი: 25.
 Kubitchek W.: 61.
 კურკენისი (გურგენი): 10. იხ. გურგენი.
 კურბეკი (კორიდეთის მინაწერში): 5.
 კუსტუგანი (ქუჩუკ-ალა?): 172.
 კვტაია, კოლხეთის ქალაქი: 32, 37. – კ ვ ტ ა ი ე ლ ი მედეა 36.
 კვტე: კოლხეთის ქალაქი (კვტაია): 38.

ლ

- ლაზარე, ვინმე (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 6.
 ლაზაროპულოსი: 200. იხ. იოსებ ლაზაროპულოსი.
 ლაზები: 91, 116, 141, 146, 162, 179, 181: ლაზი – ქართული მოდგმის ტომია 139; კოლხებს ლაზებსაც ეძახიან 32, 36; ლაზები და ჭანები შეადგენენ ტრაპიზონის სამეფოს ძირითად

მოსახლეობას 75; კოლხთა და ლაზთა ქვეყანაში გაბატონდა ალექსი I, ტრაპიზონის მეფე 134; ლაზთა მმართველი – ასე ეწოდებოდა ტრაპიზონის მეფეებს 139; ლაზთა მთავარი ალექსი I (ტრაპიზონის პირველი მეფე) 85; ლაზთა მთავარი იოანე II კომნენოსი 79; ლაზთა არქონტი იოანე II კომნენოსი 67; ლაზთა მთავრები (ე. ი. ტრაპიზონის მეფეები) ადგილობრივ ქალებს ირთავენ ცოლებად 82.

ლაზეთი (ლაზიკე) *: 113, 161; ლაზიკის ქალაქია ტრაპეზუნტი 115; ლაზეთის ეპარქია 138; ლაზეთის ეპარქია (ახალი) 139; ლაზეთში წავიდა ანნა-ანახუტლუ და იქ შეკრიბა ჯარი 146, 179, 182; ლაზიკეში ადგილია მაკროსეგიალოსი (მაკრიალი) 201, 205, 207. იხ. ლაზია.

ლაზია *: 165; ლაზია ანუ რიზეს მხარე 170; ლაზიაში წავიდა ანნა-ანახუტლუ ჯარის შესაკრებად 180.

ლაზური: ლაზური სამეფო (ტრაპიზონის სამეფო) 49; ლაზური ტომია – კოლხები 37; ლაზური გავლენა ტრაპიზონის სამეფოში 157; ლაზური ელემენტები ტრაპიზონის სამეფოში 169; ლაზური ჯარით დაიპყრო ანნა-ანახუტლუმ სამეფო ტახტი ტრაპიზონში 179.

ლათინები: 150, 173; ლათინებმა 1204 წელს მოსპეს ბიზანტიის იმპერია 78; აიღეს კონსტანტინეპოლი 65, 121; ლათინთა ბატონობა ბიზანტიაში 40, 58, 89, 164, 165; ლათინთა დამხმარე ჯარებს ეყრდნობა დავითი, ტრაპიზონის მეფის ძმა 46, 74; ლათინთა ბატონობის მოსპობა 1261 წელს 135.

ლათინთმომხრეობა: ლათინთმომხრეობა მიხეილ VIII პალეოლოგოსისა 170.

ლამბროსი სპ. (ბერძენი ისტორიკოსი XX საუკუნისა): 164, 199, 214, 222.

ლამფსიდესი ო. (თანამედროვე ბერძენი მეცნიერი): 214.

ლარახანე, ადგილი ლაზეთში: 195, 202.

ლატიშევი ვ.: 21.

LAURENT V.: 119.

ლაშა, დიმიტრი თავდებულის ვაჟი (ტრაპიზონელ ასულთან): 53.

ლევაშოვი (ქუთაისის გუბერნატორი 1869 წელს): 1.

ლევეოსირები: კოლხებს ლევეოსირებიც ჰქვიათ 36.

ლევის ჭაჭინჭეოსი, დიდი დუქსი: 175.

* ამ ბუდეებში მოთავსებული ცნობები ეხება 1) ძველ ლაზიკესაც და 2) ტრაპიზონის სამეფოს ლაზეთსაც.

ლენტიანა, ქალაქი: 44.

ლეონარდო დე-მუნტატო, გენუელების მოურავი: 198.

Leone P.: 21.

ლეონ კავაზიტისი: მას მიენიჭა დიდი დომესტიკოსის პატივი 183;
მას მიუღია პროტოვესტიარობა 187.

ლეონტოკასტრონი (Guselserai), ციხე: 185,

ლეონტოსტეთოსი (იოანე ლეონტოსტეთოსი): ელჩად მოვიდა კონსტანტინეპოლიდან 193, 195.

ლიბია: 37; ლიბიის უდაბნო 36; ლიბიაში რქიან კრავებს ჰზადე-ბენ 29.

ლიბისტიკური მხარე: 37.

ლიგვიოსი: იგი ალეგიონის ძმაა 37.

ლიგვისტიკური კვტაია: 37.

ლიკოფრონი (ძვ. წ. III საუკუნის პოეტი): მისი „ალექსანდრა“
(ცეცეს სქოლიოები) 20, 21, 32, 38.

ლიმნია (τά Λιμνία), ციხე და ნავსადგური: 171, 178, 179, 183, 188, 190, 192, 195, 204, 209, 211; ლიმნიის ციხეში მოათავსეს დატყვევებული მიხეილ I კომნენოსი 149, 180, 181; იგი აიღო ტრაპიზონის მეფემ 1380 წელს 209.

ლიმანი (Λιμάνιον), ლიმონი: 149, 165, 202.

Lietzmann K.: მისი „ტაბულები“ 14.

ლოპადიონი (ბითვინიის ქალაქი): 44, 72, 93.

მ

1. მათე, მოციქული: 113, 115.

2. მათე, მოგზაური (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 5.

Mai Angelo: 89.

მაკრიალი, ადგილი ლაზეთში: 201, 202. იხ. მაკროსგიალოსი.

მაკროსგიალოსი, მაკრეგიალუსი (მაკრიალი): 201, 207.

მანგანა: მანგანის მონასტერი (კონსტანტინეპოლში) 205.

მანკაბერდელი სადუნი: 6.

მანოველი, დიმიტრი თავდადებულის ვაჟი (ტრაპიზონელ ასულთან): 53.

მანფრედ ჰოჰენშტაუფენი: მის დას აწნას ეტრფის მიხეილ VIII პალეოლოგოსი 58.

მანუილ I კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1238 – 1263 წ. წ.): 76, 167.

- მანუილ II კომნენოსი**, ტრაპიზონის მეფე (1332 წ.): ანდრონიკე III-ის ვაჟია 174; იგი გააძევა მისმა ბიძამ ბასილ I-მა 154, 175; მახვილით მოიკლა (იოანე საჭურისის ხელით!) 175.
- მანუილ III კომნენოსი**, ტრაპიზონის მეფე (1390 – 1412): იგი დაიბადა 1365 წელს 200; მისი ცოლი არის საქართველოს მეფის დავით IX-ის ასული გულქან-ხათუნი (ევდოკია) 207, 210; გარდაიცვალა 1412 წელს 212 – 213.
- მანუილ I**, ბიზანტიის კეისარი (1143 – 1180): 46, 94; კეისარ ანდრონიკე I-ის შვილია 45, 166; მისი ცოლია ირინე 17.
- მანუილ ლასკარისი**, პროტოვესტიარი: 46.
- მანუილ ოლოგოლოსი**, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე: 65.
1. **მარიამი**, მართა-ყოფილი (ბაგრატ IV-ის ასული): მიხეილ VII პარაპინაკის ცოლია 91; იგი მისთხოვდა ნიკიფორე ბოტანიატეს 93; მისი მხევალი იოანე ცეცეს დედის დიდებულაა 23; მას ზოგჯერ (შეცდომით) უწოდებენ ალანთა სეფეწულს 18.
2. **მარიამი**, ტრაპიზონის მეფის იოანე-ალექსი III-ის ასულია: მისთხოვდა ხუტლუ-ბეგს 188, 201.
- მარკოზი**, ხუცესი კორიდეთში: 5.
- მარმარა**, ადგილი: 201, 204.
- მარმუწა**, გერმანე პატრიარქის მეტსახელი: 63.
- მარრი ნ.**, აკადემიკოსი: 2, 11, 12, 14.
- მასაგეტები**: 23, 129, 130; მასაგეტი ქალი 135; მასაგეტებად იწოდებიან აბაზგები 25, 36; მასაგეტები ანუ აბაზგები 32.
- Masson B.**: 21.
- მატესი**, ხუცესი კორიდეთში: 5.
- მაცუკა**, ადგილი: 194, 195, 210; მაცუკის ვანდა 175; მაცუკას თავს დაესხა ხაჯიმირი 193. – მ ა ც უ კ ე ლ ე ბ ი 195.
1. **მაჰმადი**: რჯული მაჰმადისა 212.
2. **მაჰმადი**: მაჰმად ევკეპტარისი 184.
- მეანდროსი** (მეანდრე), მდინარე: 45.
- მეგალოპოლისი**, დიდი ქალაქი: 18, 23, 180 (უნდა იყოს: კონსტანტინეპოლი: შდრ. გამოთქმა εἰς τὴν μεγάλην πόλιν 198).
- მეგალოსტრათი**, ადგილი: 8.
- მეგრულ-ჭანური ტომები**: 117.
- მედეა**: აეტის ასულია 38; შეუყვარდა იასონი 34; მედეა კვტაიელი 32; მედეა ქუთაისელი 38, 39; მედეამ მოკლა აფსირტე 38; მედეას დაედევნენ კოლხები 37, 38; მედეამ კვლავ მოაპოვებინა სამეფო თავის მამას 35.

- მელანხლენები, ტომი: 129.
- მელიტინოტე, მთავარდიაკვანი: 80.
- მელიქ-შაჰი, სელჯუკთა სულტანი (1106 – 1116 წ.წ.): 203.
- მეოტის ტბა, მეოტიდის ტბა: 128, 130; მეოტიდი 36.
- მერკურიოსი წმ., ადგილი: 201.
- მესოპოტამია: აიღეს სკვითებმა (ხვარაზმელებმა) 131.
- მესოხალდია, ციხე: ექვემდებარება ტრაპიზონს 197.
- მეტონიტე: მთავარდიაკვანი 80.
- მთაწმინდა: აქ 20 წელიწადს მონაზვნად იყო ტრაპიზონის მიტროპოლიტი თეოდოსი 205.
- Migne: 109, 110.
- მიდია: 142.
- მიდიელები: 135; მიდიელებს იმორჩილებს სკვითების მეთაური 132.
- მიზია: 131. – მ ი ზ ი ე ლ ე ბ ი 90.
- მიზომატისები: წარჩინებული გვარი ტრაპიზონის სამეფოში 177, 178.
- მიზომატისი გრიგოლი, დიდი დომესტიკოსი: 181, 184, 191; მისი მმა მ ი ქ ე ლ ი 182.
- მილაკები, ტომი: მათ საზღვრებშია მდინარე კრატისი 38.
- მილტიადე: 120.
- მინთროსი, ადგილი: 176; მინთროსის სერი 197.
- მირიანი, ქართლის მეფე: 99; მიდის სანადიროდ 103.
- მისიმიელები: 91; მისიმიელთა მხარეშია ძველი ფუსტა 114.
- მიქელ არხისტრატეოსი, მისი ქანდაკება დაადგმევინა მიხეილ VIII პალეოლოგოსმა 136.
- მიქელ მიზომატისი: 182; მას მიენიჭა ამირჩანტარიოსის პატივი 183.
- მიქელ პანარეტოსი 159 – 594: მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა 161 – 164; მისი ცნობები 1283 წლის და მომდევნო წლების ამბებზე 54; მისი ცნობები იოანე II კომნენოსის შესახებ 78; მიქელ პანარეტოსი იყო პროტოვესტიარი და პროტონოტარი 198.
- მიქელ პსელოსი: 21.
- მიქელ სამსონი, უფლისწულ ალექსის (იოანე-ალექსი III-ის აღმზრდელი): 186, 187.
- მიქელ ჭანიხიტისი: 185.
- მიხალის კირიკოპულოსი (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 7; მისი ძმისწული პეტრე (პეტრესი) 7.
- მიხეილ I კომნენოსი, ტრაპიზონის მეფე (1344 – 1349): იგი არის ალექსი II-ის ძმა 148, 180, 181; მოვიდა კონსტანტინეპოლი-

დან 180: მოადგა ტრაპიზონის ნავსადგურს 149 და მეორე დღეს შეიპყრეს და მოათავსეს ლიმნიის სატუსალოში 149; ციხეში მიხეილის მცველია დიდი დუქსი საჭურისი 182; მიხეილი კვლავ გამეფდა 1343 წელს 151, 152, 183; მან შეაპყრობინა დიდი დუქსი სხოლარისი 184; მისი ვაჟი იოანე (შემდეგში იოანე III) 150, 151; მიხეილმა იმეფა 1349 წლამდე 5 წელიწადს და 7-თვენახევარს 181, 186; იგი ტახტიდან ჩამოაგდეს 1350 წელს 186; 1355 წელს კონსტანტინეპოლიდან წამოსულა, მოსულა სულხატიოსამდე და უკან გაბრუნებულა 190.

მიხეილ VII დუკა პარაპინაკი, ბიზანტიის კეისარი (1071 – 1078 წ. წ.): იგი მარიამ მართა-ყოფილის ქმარია 18, 91; მას ჩოხა ჩააცვეს 92.

მიხეილ VIII პალეოლოგოსი, ბიზანტიის კეისარი (1261 – 1282 წ. წ.): 41, 48, 57, 65, 89, 135, 164; იგი ნიკეის სამეფოს უკანასკნელი მეფეა 78; კონსტანტინეპოლის მფლობელი გახდა 1261 წელს 136, 139; მისი შემართება ტრაპიზონის მეფის იოანე II-ის წინააღმდეგ 68, 76 – 77, 153; მხოლოდ მე მაქვს უფლება ვიწოდო „მეფედ“ -ო, ამბობდა მიხეილი 140, 141; თავისი ასული ევდოკია შერთო ტრაპიზონის მეფეს იოანე II კომნენოსს 169, 170; მიხეილისა და პატრიარქ იოანე ვეკოსის ურთიერთობა 79, 80; მიხეილის უნიატური პოლიტიკა 58, 133; მისი ლათინთმომხრეობა დაჰგმო მისმა შვილმა ანდრონიკე II-მ 170.

1. **მიხეილ ავტორიანე**, კონსტანტინეპოლის პატრიარქი (1206 – 1212 წ. წ.): 43.

2. **მიხეილ აზახუტლუ**, ტრაპიზონის მეფის ანდრონიკე III-ის ძმა 1973, 174.

3. **მიხეილ ატალიატე**, ისტორიკოსი: მისი „ისტორია“ 177.

4. **მიხეილი**, იოანე ცეცეს მამა: 17, 25.

5. **მიხეილ კომნენოსი**, თესალიისა და ეპირის მფლობელი (1205 წლის შემდეგ): ის იყო ანგელოსთა გვარიდან 124; მიხეილ VIII პალეოლოგოსი მიხეილ დესპოტის (ეპირის დესპოტის) წინააღმდეგ გზავნის თავის ძმას იოანე დესპოტს 57, შემდეგ ალექსი სტრატიგოპულოსს 135.

6. **მიხეილ ფაჰუ** (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 9.

7. **მიხეილ ძალანი**: მის მერ არის დაწერილი კორიდეთის ერთი მინაწერი 7.

- 8. მიხეილ ხუცესი** (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 3, 5; იგი წინამძღვარია კორიდეთში 6.
- მონღოლები**: მათი შემოსევა შავი ზღვის სანაპიროებზე 65 – 66.
- მორავჩიკი გ.**, გამოჩენილი უნგრელი ბიზანტინისტი: 20, 21, 49, 203, 215, 216, 217, 218.
- მორთეოდორე** (თეოდორე), ქალ. ფილადელფიის მთავარი 44, 45.
- მოლოლები** (მონღოლები): 65.
- მურღული**, ჭოროხის შესართავი: 1.
- მულულები**, მოლოლები: 65.
- მცხეთა**: მცხეთის საკათალიკოსო 138.

ნ

- ნანა**, დედოფალი, მირიან მეფის მეუღლე: 99, 102.
- ნაქსოსი**, კუნძული: 20.
- ნეოკასტრა** (Νεόκαστρα) თეოდორე I ლასკარისმა იგი დაიმორჩილა 45.
- ნეოკესარია**, ქალაქი პოლემონის პონტოში: მას დაუფლებიან აგარიანები 93.
1. **ნესტორი**, პილოსის მეფე (მითოლ.): 92.
 2. **ნესტორი**: ნესტორი ვინმე ვესტარხი 92.
- ნიკეა**. ქალაქი: იგი ბიზანტიის დედაქალაქია (1204 წლიდან) 40; იგი გადაურჩა ლათინთა ბატონობას 74; ნიკეის სამეფო 40, 46; ნიკეაში დაიბადა ისტორიკოსი გიორგი პახიმერე 48, 49.
- ნიკეელები**: მათი მტრული დამოკიდებულება ტრაპიზონელებთან 74.
1. **ნიკიტა სხოლარისი**, დუქსი: 181, 185 – 186; მას მიენიჭა დიდი დუქსის პატივი 183; იგი გარდაიცვალა 1361 წელს 195.
 2. **ნიკიტა ხონიატე**, ისტორიკოსი: 93, 95; მისი „ისტორიის“ გაგრძელებაა გიორგი აკროპოლიტეს „ისტორია“ 48.
- ნიკიფორე II ფოკა**, ბიზანტიის კეისარი (963 – 969 წ.წ.) 1, 7.
- ნიკიფორე ბოტანიატე**, ბიზანტიის კეისარი (1078 – 1081 წ.წ.): 4; იგი აუჯანყდა მიხეილ VII პარაპინაკს და დაეუფლა ბიზანტიის ტახტს 92, 93.
1. **ნიკიფორე ბლემიდე**, ბიზანტიელი მწერალი (ca. 1197 – 1272 წ.წ.): 21; იგი იყო გიორგი აკროპოლიტეს მასწავლებელი 40.
 2. **ნიკიფორე გრიგორასი**: 21, 78, 119 – 160, 162, 179, 181; მისი ბიოგრაფია 119 – 123; მისი შეხედულება ისტორიკოსის დანიშ-

ნულეზაზე 121 – 122; მისი ცნობები მიხეილ I-ის ვაჟის, იოანე III კომნენოსის, შესახებ 197 (იხ. 187 შმდდ.).

3. ნიკიფორე ვრიენიოსი: აუჯანყდა მიხეილ VII პარაპინაკს 92.

4. ნიკიფორე კანტაკუზენე: კეისარ იოანე VI კანტაკუზენეს ბიძა-შვილია, დედოფალ თეოდორას მამაა 187, 188.

5. ნიკიფორე ქსანთოპულოსი: 97 – 115; ბიოგრაფიული ცნობები 97 – 99: იგი კონსტანტინეპოლის პატრიარქია (1350 – 1362 წლებში) 97; მისი ცნობები ქართლის მოქცევაზე 98 – 106; მისი ცნობები აბაზგების მოქცევაზე 118 (მთლიანად ემყარება პროკოპი კესარიელს).

ნილოსი, მდინარე: 20.

ნინო განმანათლებელი: 99, 102, 105.

ნიფონ პტერიგიონიტისი, ტრაპიზონის მიტროპოლიტი: 199; გარდაიცვალა 1364 წელს 200.

ნოქალაქევი (არხეოპოლისი): 9.

ნოქალანეთი (შდრ. ნოქალაქევი): 9.

ნოლა თოხარელი, სარდალი 65, 66, 72.

ო

ოდისევსი: კიოკე – ოდისევსის მეუღლე 28, 29.

ოკეანე: მისი ასულია პერსე 32; მისი ასულია იდია 32.

ოლიმპიოდორე, ისტორიკოსი (ახ. წ. V საუკ.): 9.

ოლოლოვი, ადგილი(?): 9.

ოლოვოლოსი, ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე XIII საუკუნეში: 64, 65. იხ. მანუილ ოლოვოლოსი.

ორესტიადა: ადრიანოპოლის ძველი სახელია 60.

ორიგენე (ორიგენისტი): 108, 109.

ოსმანლი, მხარე: 9.

ოსტროგორსკი გ., ბიზანტინოლოგი: 119.

ოფსიკიონის თემი: 44.

ოქსოს-წყალი: ჰირკანიის მდინარეა 131.

ოძააკა. არგლდი. (მოხსენებულია კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 15.

პ

პავლიკიანები: პავლიკიანთა ციხე 10.

Pagi Antoine, ფრანგი ბერი, ქრონისტი: 109.

პალადიოსი, პალადიოს ელენოპოლელი (363 – 430 წ. წ.): 110, 111, 112, 116.

- პალამა** (გრიგოლ პალამა). თესალონიკის არქიეპისკოპოსი: 121.
- პალეოლოგოსთა გვარი**: 146, 180; პალიალოლოს ასული საქართველოს დედოფალია 53.
- პალეომაცუკა**, ადგილი: 193.
- პამბუკესი ი.** (თანამედროვე ბერძენი მკვლევარი): 164, 214.
- პანტოფილე იბერიელი** (პანტოფილე იბერთა): 194.
1. **პაპადოპულოსი**: პაპადოპულოსის აჯანყება 169.
2. **პაპადოპულოსი საზა** (თანამედროვე ბერძენი მეცნიერი): 184, 193, 199, 209.
- Pape**: 28.
- პართელები**: პართელებს იმორჩილებს სკვითების მეთაური 132.
- პარხარი** (პარხალი): 177, 192, 201, 202, 204.
- პასიფაე**, ჰელიოსის და პერსეს ასული: 32, 36.
- პაფლაგონია**: 45, 46; დაიპყრო ტრაპიზონის მეფის ალექსი I-ის ძმამ დავითმა 45.
- პაჭანიკები**: ისტროს გასწვრივ ცხოვრობენ 91.
- პელაგოსი**, პელაგი (IV – V საუკ.): ჰიერონიმეს წერილი პელაგოს წინააღმდეგ 108.
- პელაგონი**: ჰელაგონის მხარე 57.
- პელიასი**: 29; მან მოკლა ეოლიდები 29; იგი ავალებს იასონს გაემგზავროს კოლხეთში 34.
- პელოპონესი**: აქ შეაფარეს თავი იმათ, ვინც მიხეილ VIII-ის უნიატურ პოლიტიკას გაექცა 134.
1. **პერსე**, აეტის ძმა: 35.
2. **პერსე**, ოკეანეს ასული: აეტის დედაა 32; აეტისა და ალოევსის დედაა 33.
- პეტერბურგი**: პეტერბურგში წაიღეს კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი 1.
- პეტრესი** (პეტრე): კორიდეთის მინაწერში 8, 15; იგი მიხალისის ძმისწულია 7.
- პეტრომა**, ადგილი: 209.
- პილელისი**, თეოდორე დორანტიისის მეტსახელია 187; იგი მოაშთვეს კეხრინის ციხეში 188.
- პინდარე**: ცეცეს სქოლიოები პინდარესთვის 20; პინდარეს აზრი დრაკონზე 34.
- პლატონი**: 50, 120.
- პლინიუსი**: მისი ცნობა იბერიის შესახებ 116.
- პლუტარქე ქერონეველი**: მისი აზრი სკვითების შესახებ 127.

- პოიმანენონი**, ციხე მეზიაში (ანლანდელი Maniges): 44.
- პოლები** (Πόλαι), ქალაქი ეპირში: იგი დააარსეს კოლხებმა 37, 38, 39.
- პოლემონი**: პოლემონის პონტოს ეპარქია 138.
- პოლიფემე**, ავტოლიკეს ასული: იგი იასონის დედაა 29.
- პომპეუსი**: მისი ლაშქრობა კავკასიაში 135 –136.
- პონტო**: 52, 108; პონტოს მხარეები 98, 165; პოლემონის პონტო 138; პონტოს სანაპიროები 130; პონტოს ჰერაკლეა 46, 119.
- პორფირიოსი**, Εἰσαγαγή-ს ავტორი: 21.
- პოსდოგანისი** (ამიდელი?): 184.
- პოსინი პეტრე**, XVII საუკუნის კომენტატორი: 69, 84, 86, 88.
- პრისკე პანიონელი**, ისტორიკოსი (ახ. წ. V საუკ.): 97.
- პროკოპი კესარიელი**, ისტორიკოსი (VI საუკ.): 97, 118.
- პტოხოპროდრომე** (თეოდორე პტოხოპროდრომე), ბიზ. მწერალი (XII ს.) 20.

ქ

- ქამთააღმწერელი**, ქართველი ისტორიკოსი: 52, 65.
- ქორდანია თ.**: 54, 55.

რ

- რიზე**: 196; რიზეს მხარე (ანუ ლაზია) 170.
1. **რომაელები** (ბიზანტიელები): 44, 49, 65, 81, 91, 100, 105, 129, 145, 179, 206, 208, 210.
2. **რომაელები** (დასავლეთისა, Romani): 42.
- რომანია** (ბიზანტია): რომანიის მეფის ანდრონიკეს დროს 5.
- რომაისი** (Ῥωμαῖς, Ῥωμαῖδες, ბიზანტია): ჰუნური ტომი პირველად მოადგა რომაიდის საზღვრებს 91.
1. **რომანოზი**, ბიზანტიის კეისარი რომანოზ II (959 – 963 წ.წ.): 90.
2. **რომანოზი**, მიქელ პანარეტოსის უმცროსი ვაჟი 162, 203.
1. **რომი** (ძველი რომი): პომპეუსმა უთვალავი ქონება შესძინა რომს 136.
2. **რომი**, რომის სახელმწიფო (ბიზანტია): 124.
- როდო**, სტაფილეს ასული, იასონის დედა: 29.
- როსები**: იწოდებიან სკვითებად 25; როსები მონღოლების დროს 66.
- რუსელიოსი**: მისი აჯანყება 92.
1. **რუსუდანი**, საქართველოს მეფე, თამარ მეფის ასული: მისი ძე დავით ნარინი 53, 170.

2. **რუსუდანი**, დიმიტრი თავდადებულის ასული (ტრაპიზონელ ქალ-თან): 53.
3. **რუსუდანი**, ტრაპიზონის მეფის მანუილ I-ის მესამე ცოლი, ივერიიდან მოყვანილი: მასთან ეყოლა მანუილს ასული თეოდორა 76, 168, 220.
- რუფინუსი**, („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი): 109.
- რქის ნავსადგური** (კონსტანტინეპოლში): 72.

ს

1. **საბა წმ.**: საბას გამოქვაბული 183, 186.
2. **საბა**, ვინმე: იგი ბატონობდა სამპსონში 44.
1. **სადუნნი**: სადუნ მანკაბერდელი 2, 6.
1. **სადუნნი** (კორიდეთის ოთხთავის მინაწერში): 6.
- სავრომატები**: 128, 129, 130; ისინი არიან სკვითები 25, 29; სავრომატთა ქალები 27, 29.
- საკები, საკიდები**, ტომი: იწოდებიან სკვითებად 25; მათ გამოიგონეს ფარი 25.
1. **სამსონი**, სამსუნი, სამისონი, სამპსონი (ძველი ამინსო): 45, 46, 149, 163, 165, 185; ქალაქ სამპსონსა და მის მიდამოებში ბატონობდა ვინმე საბა 44.
2. **სამსონი**: დიდი სტრატოპედარხია 191: მისი ასული შეირთო ცოლად ნიკიტა სხოლარისმა 186.
- სანგარი**, ადგილი: 72.
- სარგალე**, გიორგის დედა: 182.
- საქართველო**: 40, 157; მოციქულთა ქადაგება საქართველოში 113; საქართველოში ქრისტიანობა ფესვგადგმული იყო 108; საქართველოს მოსაზღვრე ბიზანტიური მხარე 162; საქართველოს ჯარი 163; საქართველოს როლი ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებაში 163, 164, 168; საქართველოს კავშირი ტრაპიზონის სამეფოსთან 158; საქართველოს მეფე ბაგრატ V (ჯვარს იწერს ტრაპიზონელ ანნაზე) 205; საქართველოში ყოფილა მიქელ პანარეტოსი 161, 205.
- სებასტოპოლი**: დიდი სებასტოპოლი 113; სებასტოპოლი, სადაც არის აფსაროსის ბანაკი 113, 114.
- სევასტი ჭანიხიტისი**, დიდი სტრატოპედარხი: 177.
- სელჯუკები**: სელჯუკების მოზღვაება 91.
- სერბია**: სერბიის მეფე 137; სერბიაში გაიგზავნა ელჩად ნიკიფორე გრიგორასი 120.

სერები, ტომი: 31.

სვანები: სვანებს ჩამოართვა ლევაშოვმა კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი: 1.

სვანეთი: 1: მოციქულები სვანეთში ჩავიდნენ საქადაგებლად 116.

სთლავოპიასტე, ადგილი: 209, 210.

სიმიკლე, სოფელი მდ. ხარსიოტას ნაპირას: 209.

სიმონიდა, მიხეილ VIII პალეოლოგოსის ასული, ანდრონიკე II-ის და: 137.

Сантайский (ბერძნულ-რუსული ლექსიკონის ავტორი): 26.

სინოპელები: 1319 წელს სინოპელებმა გააჩინეს ხანძარი 173.

სინოპი: 46, 149, 163, 165; სინოპის დედოფალი ევდოკია, ტრაპიზონის მეფის იოანე-ალექსი II-ის ასული, ტაჯ-ედინის ცოლია 192, 193; სინოპში გარდაიცვალა მიხეილ I-ის ვაჟი, იოანე III კომნენოსი 197.

სირიკენა, დიდი დუქსის ლეკის ჭაჭინჭეოსის მეუღლე: 154, 175.

სირმენი, მხარე: 210.

Скабаланович Н.: 70, 84, 177, 198.

სკვითები: 95, 127, 128, 130; სკვითები (თათრები, ხვარაზმელები) 124, 129; აზიელი სკვითები 36; ჩრდილოეთის სკვითები 131; სასუთრივ სკვითები 25; სკვითთა მოდგმა 27, 36; კოლხები ინდოელი სკვითები არიან 32; სკვითები დამოძღვრა ანდრია მოციქულმა 113, 115; სკვითების ლაშქრობანი 129; სკვითების (მონღოლების!) ლაშქრობა კოლხიდაში და იბერიაში 131 – 133: სკვითთა უდაბნო 90.

სკვითთა: ევროპული სკვითთა 36. – ს კ ვ ი თ უ რ ი მთები 130.

სკვითიკე: 128.

სკილიცე: იოანე სკილიცე (ისტორიკოსი): 18.

სოგდელები, სოგდიანელები: 130, 131; ისინი დამოძღვრა ანდრია მოციქულმა 113, 115.

სოგდური ოქსოს-წყალი: 131.

სოზომენე ერმია („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი): 97, 98, 109, 110.

1. **სოკრატე**, ფილოსოფოსი: 120.

2. **სოკრატე**. **სქოლასტიკოსი** („საეკლესიო ისტორიის“ ავტორი): 97, 98, 99, 109.

სომხეთი: 157; დიდი სომხეთი (არმენია) 132, იხ. არმენია.

სოროგენა, ადგილი: 190.

სოფია წმ. მონასტერი ტრაპიზონში: 203.

- Sophocles E. A.** (ლექსიკონის ავტორი): 177, 194, 216.
სოხუმი: 114.
სპანია (ისპანია): 99.
სპარსელები: 42, 90, 135; სპარსელთა წინააღმდეგ ბრძოლა XIII საუკუნეში 57; სპარსელებს იმორჩილებს სკვითების მეთაური 132.
სპარსეთი: 142; იგი დაიპყრო თემურლენგმა 211.
სპარსული ტომი: 63.
სპელია, ადგილი პარხალის მახლობლად: 201.
სპერი: ბექას «აქუნდა ტასისკართგან ვიდრე სპერამდე» 172.
სპინოლა: 200. იხ. ჯიანოტო სპინოლა.
სტაფილე, როდოს (იასონის დედის) მამა: 29.
სტეფანე დაკნოპინი, ვინმე იტალიელი(!): 200.
1. სტეფანე დოლისყანელი (კორიდეთის ოთხთავის ქართულ მინაწერში): 11, 14.
2. სტეფანე, მიხეილ ხუცესის ძმა (კორიდეთის ოთხთავის ბერძნულ მინაწერში): 3.
3. სტეფანე ჭანიხიტისი: მას მიენიჭა დიდი კონდოსტავლოსის პატივი 183.
სტრაბონი: მისი ცნობა კოლხთა მიერ პოლას აშენების შესახებ 39.
სტრატეგოპულოსი ალექსი, კესაროსი, იხ. ალექსი სტრატეგოპულოსი.
სტრიალიოსი, მიდიელი კაცი: 25.
სუანია, სვანეთი: 114, 115, 116.
სულეიმან-ბეგი, იოანე-ალექსი III-ის სიძის, ხაჯიმირის, ვაჟი 211.
სულხატისი, ადგილი: 190.
1. სუმბატი, კლარჯი ხელმწიფე: 10.
2. სუმბატი, სუმბატ დავითისძე (ისტორიკოსი) 10.
სუმელა: სუმელის მონასტერი ტრაპიზონში 199, 200.
სუსები: ცხოვრობენ ფაზისის მხარეში 113, 114, 115, 116.
სხოლარიოსთა დასი: 150, 151, 177, 178.
სხოლარისი, დიდი დუქსი: 184, 213.

ტ

- ტავრეზიონის მთა:** გიორგი I კომნენოსს ტავრეზიონის მთაში ულატეს მთავრებმა 168, 169.
ტავროსკვითები: 131.
ტანაისი, მდინარე: 36, 130; ტანაისის სათავეები 128.
ტაშისკარი, ტასისკარი: 172.

Tafel L.: 164, 222.

ტაჯ-ედინი, იოანე-ალექსი III-ის სიძე: 197, 208, 211.

ტევტონები: კიმბრები და ტევტონები (სკვითები): 127.

ტელეგონე, ოდისევსისა და კირკეს ვაჟი: 29.

ტელეპუგა, ჩინგისხანის ვაჟი, სარდალი: 130.

ტეფრიკე (ახლანდელი „დივრიგ“): 10.

ტირებოლი (Τρίπολις): 190. იხ. ტრიპოლისი.

ტოდრულ-ბეგი: 91:

ტრიკომია, ადგილი: 210.

ტრიპოლისი (ახლანდელი ტირებოლი): 187, 190, 197.

ტროადა: ტროადის აღება 35.

Thumb A.: 9.

ტრაპიზონელი: 144, 147: ტრაპიზონელთა დედოფალი ირინე 145; ტრაპიზონელთა მეფეები – კოლხები და ლაზები არიან 137; ტრაპიზონელთა ნავსადგური 150; ტრაპიზონელთა სამეფო ტახტი 150; ტრაპიზონელთა სამეფოს სალარო 151; ტრაპიზონელთა ქალაქი (დედაქალაქი) 146, 149; ტრაპიზონელებს შველიან ლათინები 74; ნიკეელები მტრულად არიან განწყობილი ტრაპიზონელთადმი 74; ტრაპიზონელები გაურბიან კონსტანტინეპოლის გავლენას 76; ტრაპიზონელ მთავრებს ცოლები მოჰყავდათ მეზობლების მხარეებიდან 70.

ტრაპიზონი: 71, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 136, 137, 149, 153, 154, 157, 161, 162, 163, 165, 166, 169, 170, 175, 176, 180, 181, 184, 186, 189, 191, 193, 196, 197, 199, 201, 203, 204, 205, 207, 208, 213; ტრაპიზონში მოვიდა საქადაგებლად ანდრია მოციქული 113, 114; ტრაპიზონის მეფეები 185; ტრაპიზონის საკეისრო 163; ტრაპიზონის სამეფოს ისტორია 49, 162; ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება 165; ტრაპიზონის იმპერიის დამაარსებელი 40; ტრაპიზონის სამეფოს ეთნიკური ხასიათი 74 – 78; ტრაპიზონის მიტროპოლიტი 138, 210; ტრაპიზონის მიტროპოლიტს 1260 წლიდან უფლება ეძლევა თავისი სამწყსოს სამღვდელი პირთა ხელდასხმისა 75; ტრაპიზონის დომესტიკოსი 145; ტრ. ლაზიკის ქალაქია (დედაქალაქია) 113, 114, 115, 135; ტრაპ. პოლემონის პონტოს ეპარქიის ცენტრია 138; ტრაპ. ლაზიკის ეპარქიის ცენტრია 139; ტრაპიზონის კავშირი თბილისთან 158; ტრაპიზონის კავშირი საქართველოსთან 77 – 78, 158; ტრაპიზონ-კონსტანტინეპოლის ურთიერთობა 154: ტრაპიზონში გაიგზავნა ელჩად გიორგი აკროპოლიტე 40;

ტრაპიზონის სამეფო მოაოხრა სულტანმა მელიქმა 166; ტრაპ. დაიწვა 1341 წელს 179; ტრაპ. დაიპყრეს 1343 წელს მიხეილის ძემ იოანემ და გენუელებმა 182; ტრაპიზონში ჩამოვიდა მარიამი ხუტლუ-ბეგის მეუღლე 193; ტრაპიზონის ახლოს ცხოვრობენ ხალიბები 27.

უ

უვაროვა (ცნობილი არქეოლოგი): 1.
ურანიუსი, ეპისკოპოსი იბორთა (Ἰβάρων): 111.
უსპენსკი თ.: 20, 137, 157, 158, 165, 169, 171, 178, 185, 197.

ფ

1. ფაზისი, მდინარე: 116; ფაზისის გავლით არგონავტებმა გასცურეს 36; ფაზისის ირგვლივ ცხოვრობენ კოლხები 36; აქ ცხოვრობენ იბერები, სუსები, ფუსტები და ალანები 113, 114.
2. ფაზისი, ქალაქი: ფაზისი – ლაზეთის ეპარქიის ცენტრი 138.
ფალმერაიერი ი.: 164, 222.
ფაძუ (Φάδυσ): მიხაელიოს ფაძუ 9, 15.
ფეაკია: 35; ფეაკიას ანადგურებდა კოლხური დრაკონი 35.
ფებლალონი (ჰაფლაგონია): 165. იხ. პაფლაგონია.
ფიანოე, ადგილი: 201.
ფილადელფია: მეანდროსის ფილადელფია 45; ფილადელფიას თავს დაესხნენ კარმანები 87.
ფილაგონიტი, მდინარე: 209.
ფილანთროპენოსი: მისი ასული ქალბატონი ანნა 213.
ფილონ ალექსანდრიელი (ახ. წ. 1 საუკ.): 97.
ფიქსიელი (ზევსის ეპითეტი): 33. იხ. ფრიქსე.
1. ფოკა, ბიზანტიის კეისარი (602 – 610 წ.წ.): 7, 97.
2. ფოკა: წმ. ფოკას ტაძარი 196.
ფრანგნი (ფრანკები, ე. ი. ლათინები): 166, 181, 185.
ფრიქსე: მან ფიქსიელ ზევსს შესწირა ვერძი 33.
ფსიაფიმა, მეტოქე: 9.
ფუსტა, აქ ჩამოვიდა საქადაგებლად ანდრია მოციქული 113.
ფუსტები: ისინი ცხოვრობენ ფაზისის მხარეში 113, 114, 115, 116.

ქ

ქალდეველები: ქალდეველებს მბრძანებლობდა კვიროსი 135.
ქალკედონი: ქალკედონის კრება 110, 111.
ქართველები: ქართველები ისპანიაში 99; ქართველთა მოძმე ტო-

მეზი ლაზები და ჭანები 75; ქართველთა მონათესავე ტომები ტრაპიზონის სამეფოში 158.

ქართლი: ქართლის იბერიელები 114; ქართლის იბერები და ისპანის იბერები 99; ქართლის მოქცევა 98 – 106.

ქართული: ქართული ეროვნება 158; ქართულ-ლაზური გავლენა ტრაპიზონის სამეფოში 157; ქართული ორიენტაცია ტრაპიზონის სამეფოში 174; ქართული სახელმწიფოებრივი ტენდენციები ტრაპიზონის საზოგადოებაში 169; ქართული ჯარის დახმარებით ანნა-ანახუტლუ ავიდა ტახტზე 180; ქართული მინაწერები (კორიდეთის ოთხთავისა) 2.

ქილიჯ-არსლანი (ყიზილ-არსლანი): თავს დაესხა ხალდიას თურქთა სარდალი ქილიჯ-არსლანი (1365 – 1380 წლებში) 203.

ქირონი (მითოლ.): 31.

ქსიფილინოსი (ქსიფილინე), აია სოფის დიდი იკონომოსი: მიხეილ VIII პალეოლოგოსი გზავნის მას მოციქულად ტრაპიზონში 69, 75, 141.

ქსენიტოსი: მისი შვილები შეიპყრეს 187.

ქუთაისელი მედეა: 38.

ყ

ყაზან-ყაენი: იგი იყო აღმოსავლელ თოხართა ყაენი 87.

ყაუხჩიშვილი თ.: 29, 39.

ყაუხჩიშვილი ს.: 158.

ყიზილ-არსლანი: თავს დაესხა ხალდიას 203; თავს ესხმის ტრაპიზონს 208. იხ. ქილიჯ-არსლანი.

ყირიმი: ტრაპიზონის ურთიერთობა ყირიმთან 158.

შ

შავი ზღვა: 163.

შანიძე აკ.: 4; მისი ახსნა სიტყვისა „ამირბარი“ 215.

შეიხ-ჰასანი (Σιχαράν), ტამარტას ძე: 175 – 176.

შეიხ-ჰასანი იხ. შეიხ-ჰასანი.

ჩ

ჩინგისხასი (Σιτχιάς): მისი გარდაცვალება 129, 130.

ც

ციხეთი (Τζιχίτις), (ციხე-სიმაგრე 10.

ძ

ძალანი: მიხეილ „ძალანი (კორიდეთის მინაწერის დამწერი) 7.

წ

წერეთელი გრიგოლი: მისი შრომა კორიდეთის ოთხთავზე 2 – 16.

ჭ

ჭანები: 146, 162, 163, 164, 179. იხ. ლაზები.

ჭანეთი: «ჭანეთი მოსცა ბერძენთა მეფემან» ბექას 172.

ჭანიდები (v. l. ჭაპნიდები): 184.

ჭანიხა, ციხე და ქალაქი ხალდიაში: 188.

ჭანიხიტისები, ტრაპიზონის სამეფოს ადგილობრივი წარჩინებულნი.

1. **ჭანიხიტისი:** დიდი სტრატოპედარხი სევასტი ჭანიხიტისი, 177, 178. იხ. 4, ჭანიხიტი.

2. **ჭანიხიტისი მიქელი:** დაილუპა 1349 წელს ფრანგებთან ბრძოლაში 185.

3. **ჭანიხიტისი იოანე, პიკერნისი:** მან დაიპყრო ჭანიხიტის ციხე 188.

4. **ჭანიხიტი, ჭანიხიტე:** დაილუპა სამოქალაქო ომის დროს 1341 წლის მახლობელ ხანებში 146 (უნდა იყოს იგივე 1. ჭანიხიტისი).

ჭანური არისტოკრატია: მას ეკუთვნიან ჭანიხიტები 178.

ჭაპნიდები: 209. შდრ. ჭანიდები.

ჭაჭინჭეოსი ლეკისი დიდი დუქსი: 154, 175.

ჭოროხი: მისი შესართავია მდინარე მურღული 1.

ხ

ხალაუ, ჩინგისხანის ვაჟი, სარდალი: 130.

1. **ხალდეა (მველი):** 142.

2. **ხალდია:** 193, 197, 202; ხალდიის მმართველი ალტუხი 94; ხალდიის დუქსი იოანე კავაზიტისი 190, 191; ხალდიის ციხე კომახი 178; ხალდიის ციხე-ქალაქი ჭანიხა 188; ხალდიის ციხე-სიმაგრე ხერიანა (ახლანდელი შირანი) 190; ხალდიას თავს დაესხა ყიზილ-არსლანი 204.

ხალდიელები: ხალდიელებმა 1374 წელს დაიპყრეს გოლახა 206.

ხალიბები: მათი მონაპოვარია რკინა 27; ხალიბები – სკვითური ტომია 37.

ხალიბია: 161, 196; მისი ამირა ხაჯიმირი 211; ხალიბია დაიპყრეს თურქებმა იოანე II-ის მეფობაში 171.

ხარიტონიდისი ხ. (ბერძენი მკვლევარი): 21.

ხარსიოტა, მდინარე: მის ნაპირას მდებარეობს სოფელი სიმიკლე 209.

ხასდენიხა, ადგილი: 195.

ხატაეთი: ხატაეთის საზღვრებიდან გამოილაშქრა თემურლენგმა 211.

ხახანაშვილი ალ.: 164, 194.

ხაჯიდაკი გ. იხ. ჰაჯიდაკი გ.

ხაჯიმირი, ხალიბიის ამირა, იოანე-ალექსი III-ის სიმე: 161, 196, 211; ცოლად თხოულობს თეოდორას, ბასილ I-ის ასულს 193; იგი თავს დაესხა მაცუკას 193.

ხერიანა, ხალდიის ციხე-სიმაგრე (ახლანდელი შირანი ანუ შეირანი); 161, 190, 191, 205.

ხვარაზმელები: 129, 131, 132. იხ. აგრეთვე სკვითები.

ხოჯალატიფი, ბაიბურთის ამირა: 194, 195; მას თავი მოჭრეს 196.

ხრისოკეფილოსის ტამარი (ტრაპიზონში): 172, 182, 200.

ხუმნოსი, კანიკლიონის მცველი: 81, 84, 156; მის ასულს ურიგებენ ალექსი II-ს, ტრაპიზონის მეფეს 81 – 83.

ხუტლუ-ბეგი, ბასილ I-ის ასულის, მარიამის, ქმარი: 188, 199, 201; იგი ამიდელი ამირაა 193.

ჯ

ჯაბა (Τζάμα), ტრაპიზონის სამეფოს დიდი დომესტიკოსი: 154, 174, 175, 219.

ჯავახიშვილი ივ.: 4, 55, 75, 78, 158, 162, 168, 180.

ჯანაშვილი მოსე: 2, 11, 14.

ჯიანოტო სპინოლა, ვინმე იტალიელი: 200.

ჯიქები: ისინი ცხოვრობენ პონტოს სანაპიროსთან 130; ჯიქები მონღოლების დროს 66; იხ. ჯიქეთი.

ჯიქეთი: ჯიქეთში წავიდა სიქადაგებლად ანდრია მოციქული 114.

ჯიქეფონი, სოფელი: 54.

ჰ

ჰაიზენბერგი ა. (Heisenberg A.): 40, 65.

ჰაჯიდაკი გ. (Hatzidakis G.): 222.

ჰელიოსი: აეტის მამა, კირკეს მამა, პასიფაეს მამა 32; ჰელიოსის მეუღლე ანტიოპე 33.

ჰენიოხები, ტომი დასავლეთ საქართველოში: 91, 116.

ჰერაკლეა, პონტოს ქალაქი: 119. იხ. ერაკლეა.

ჰეროდოტე: სპარსული ამბების აღმწერია 127.

ჰესიოდე: ცეცემ დასწერა განმარტებები ჰესიოდეს პომეზზე 20.

ჰეფესტო: პეფესტოსეული ცეცხლისმფრქვეველი ხარები 34.

ჰიერონიმე (ახ. წ. IV ს. მოღვაწე, დაიბადა 348 წ.): 108, 110, 111.

ჰიპერიონი, პელიოსის მამა: 33.

ჰირკანელები: პირკანელებისა და კასპიელების გასასვლელი 36.

პირკანია: პირკანიის მდინარეა ოქსოს-წყალი 131.

პისოს ნავსადგური: 113. იხ. ისოს ნავსადგური.

ჰომეროსი: მისი „ხომალდთა კატალოგი“ 27; ჰომეროსმა სკვითებს უწოდა გალაქტოფაგები 125; სკვითებს კიმერიელები უწოდა 127; ჰომეროსის პოემების განმარტებები დასწერა იოანე ცეცემ 20. – ჰომეროსული გამონათქვამები 49.

Hunger H., ავსტრიელი ბიზანტინოლოგი: 21.

ჰუნნები: ისინი ცხოვრობენ მიზიაში 131.

ტერმინებისა და ცნებების საძიებელი

ალაგიონი: 177 – 178.

ამირალი (ამირბარი): 215.

არქონტი: 67.

არხისტრატეგოსი: 9.

ბოტანატი: ოქროს ბოტანატი 4.

დესპოტი (წოდება): 206.

დომესტიკოსი: 183.

ელინიზმი: 157:

კატაბანი: 198.

კესაროსი, პატივი და წოდება: 57, 92, 135.

კონდოსტავლოსი: მეჯინიბეთ-უხუცესი 183, 184.

ლოგარიასტი: 183...

ლოგოსი, ლოგოსები 99, 102.

ლოგოთეტი, სასახლის ლოგოთეტი: 70-71.

მემაქტერიონის თვე: 61.

მეტოქი: 4, 9.

მზის დაბნელება 1361: წელს: 194.

მოურავი (000595, +X»0+6C+Cთ+): 198.

მუსულმანი: 208.

პარაკიმომენოსი: 183.

პონტოს დიალექტი: 9, 15, 185, 209.

პრობიზანტიური ტენდენციები ტრაპიზონში: 170.

პროტეკდიკი: 48, 50.

პროტოვესტიარი: 183.

პროტონოტარი: 161, 198,

პროტოსევასტოსი: 161.

საეკლესიო უნია: 121.

სევასტოკრატორის წოდება: 57.

სტავრო-ბოტანატი: 4,

სტრატოპედარხი: 183.

ტარსიკონი: 76.

ტატა (<თ:თ): 186.

უნის საკითხი: 48,

ქვა-ჯვარები: 10,

ყენი (IVთV»:6XC) 65.

ჩაუშობა: 46, 47.

ჩოგანბურთი: 167.

წყალვარდნილი: 199.

ჰიერომნემონი, თანამდებობა: 48.

საქართველოს შესახებ არსებული უცხოური წყაროების
კომისიის გამოცემანი

- წიგნი I: თ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ჰეროდოტე. თბ. 1960,
წიგნი II: ნ. კ ე ჭ ა ღ მ ა ძ ე. არიანე. თბ. 1961.
წიგნი III: ვლ. ფ უ თ უ რ ი ძ ე, სპარსული ისტორიული საბუ-
თები. ნაკვ. I. თბ. 1961.
წიგნი IV: ა. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე და ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორ-
გიკა, ტომი პირველი, თბ. 1961.
წიგნი V: ნ. შ ო შ ი ა შ ვ ი ლ ი, გრიგოლ აკანელის მოისართა
ტომის ისტორია. თბ. 1961.
წიგნი VI: ნ. ჯ ა ნ ა შ ი ა, ლაზარე ფარბეცი და მისი ცნობები
საქართველოს შესახებ. თბ, 1962.
წიგნი VII: ეთ. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე, იაკუთის ცნობები საქართვე-
ლოს და კავკასიის შესახებ. თბ. 1964.
წიგნი VIII: ი. ც ი ნ ც ა ძ ე, ძველი რუსული წყაროები (XI –
XVI ს.ს.) საქართველოს შესახებ. თბ. 1962.
წიგნი IX: გ. გ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, გიულდენშტედტის მოგზაურობა
საქართველოში. ტ. I, თბ. 1962.
წიგნი X: ვლ. ფ უ თ უ რ ი ძ ე, სპარსული ისტორიული საბუ-
თები, ნაკვ. II. თბ. 1962.
წიგნი XI: თ. მ ი ქ ე ლ ა ძ ე, ქსენოფონტის „ანაბაზისი“ თბ. 1967.
წიგნი XII: ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა, ტ. მეხუთე, თბ. 1963.
წიგნი XIII: ნ. ც ა გ ა რ ე ი შ ვ ი ლ ი, იოანე დრასხანაკერტელის
„სომხეთის ისტორია“, თბ. 1965.
წიგნი XIV: გ. გ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, გიულდენშტედტის მოგზაურობა
საქართველოში. ტომი II. თბ. 1964. :
წიგნი XV: ს. ჯ ი ქ ი ა, იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართვე-
ლოსა და კავკასიის შესახებ. თბ. 1964.
წიგნი XVI: ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა, ტ. მეორე. თბ. 1965.
წიგნი XVII: ნ. ლ ო მ ო უ რ ი, დიონ კასიოსი და მისი ცნობები
საქართველოს შესახებ. თბ. 1966.
წიგნი XVIII: ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა, ტომი მეექვსე
თბ. 1966.
წიგნი XIX: ვლ. ფ უ თ უ რ ი ძ ე, პასან რუმლუს ცნობები საქარ-
თველოს შესახებ. თბ. 1966.
წიგნი XX: ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, გეორგიკა, ტ. მეშვიდე. თბ. 1967.